

JGSR

Journal of Graduate Studies Review

วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ISSN : 3088-1110

ONLINE

ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม พ.ศ. 2569

Vol. 22 No. 2 May-August 2026

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์
JGSR Journal of Graduate Studies Review
MCU MAHACHULALONGKORN RAJAVIDYALAYA UNIVERSITY
ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2569
Vol. 22 No. 2 May-August 2026
ISSN : 3088-1110 / ONLINE

❖ วัตถุประสงค์

๑. เพื่อส่งเสริมการผลิตผลงานทางวิชาการและงานวิจัยด้านพระพุทธศาสนาและปรัชญา

๒. เพื่อให้บริการทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและปรัชญาแก่สังคม

๓. เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและปรัชญา

๔. เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

❖ ที่ปรึกษา (Advisors)

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ. ดร., ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พระพรหมวัชรธีราจารย์ (สมจินต์ สมฺมาปญฺโญ), ศ. ดร.

พระพรหมวัชรวิมลมุนี วิ. (บุญชิต ญาณสังวโร), รศ. ดร.

พระธรรมวชิโรดม (พล อาภากโร), รศ. ดร.

พระธรรมวชิรปัญญาจารย์ (เทียบ สิริญาโณ), รศ. ดร.

พระเทพวัชรสารบัณฑิต (ประสาร จนฺทสาโร), รศ. ดร.

พระราชวัชรธรรมวาที (วัลลภ โกวิโท), รศ. ดร.

พระเมธีวัชรบัณฑิต (หรรษา ธมฺมหาโส), ศ. ดร.

พระราชญาณวชิรเวที (สายเพชร วชิรเวที), ผศ. ดร.

พระสิทธิวัชรบัณฑิต (สุรศักดิ์ ปจฺจนฺตเสโน), ผศ. ดร.

ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต

รองศาสตราจารย์ ดร. สุรพล สุยะพรหม

JGSR วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ Journal of Graduate Studies Review
ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569
Vol. 22 No. 2 May – August 2026
ISSN : 3088-1110 / ONLINE

❖ **บรรณาธิการ (Chief Editors)**

พระราชสุทธิวัชรสุธี (สุทิตย์ อาภากโร), รศ. ดร.

❖ **ผู้ช่วยบรรณาธิการ (Assistant Editors)**

นายวิทยา ปานไข่

❖ **กองบรรณาธิการ (Editorial Board)**

พระปัญญาวัชรบัณฑิต (สมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร), รศ. ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ พิเศษ ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.ปรุตม์ บุญศรีตัน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทุม อังกูรโรหิต	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทัศนีย์ เจนวิถีสุข	มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

บรรณาธิการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลั่นกรองบทความ (peer review)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

พระครูโกศลศาสนบัณฑิต (กฤษณะ ตรุโณ), รศ. ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระครูปริยัติรัตนคุณบัณฑิต (ไพรัชน์ ธมฺมทีโป), รศ. ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาพรชัย สิริวโร, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูศรีสิทธิบัณฑิต (ถวิล กลฺยาณธมฺโม) ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาดนัยพัชร์ คมฺภีรปญฺโญ, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Asst. Prof. Dr. Ven. Piyarattana	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ณัทธีร์ ศรีดี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.สุเทพ พรมเลิศ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.กมลาศ ภูวชนาธิพงศ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ธานี สุวรรณประทีป	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์พิเศษ ดร.จุฑามาศ วารีแสงทิพย์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ตวงเพชร สมศรี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แสวง นิลนามะ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญเลิศ โอฐสู	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขันทอง วัฒนะประดิษฐ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัฐพล เย็นใจมา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ ดร.อรชร ไกรจักร์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุทัย สติมั่น	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เศษวงศ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สุภาพรรณ เพิ่มพูล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาจารย์ ดร.อธิเทพ ผาทา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาจารย์ ดร.กรรณิการ์ ขาวเงิน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาจารย์ ดร.กนกวรรณ กรุณาฤทธิโยธิน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาจารย์ ดร.ไพฑูรย์ อุทัยคาม	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

ศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
Prof. Dr. D. Philips Stanley	Naropa University, USA
Prof. Ven. Dr. Khammai Dhammasami	University of Oxford, UK
H.E. Janos Jelen	Dharma Gate Buddhist College, Hungary
พระราชวินัยวชิรเมธี (สายรุ้ง อินฺทวุโธ), ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ (มฆวินทร์ ปุริสฑฺโต), ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พิมพวง	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.สยาม ราชวัตร	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์ ดร.รัตนะ ปัญญาภา	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภกาญจน์ ชยาพัฒน์	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ บังเพลิง	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุดดาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี สิระโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เดโชพล เหมนาไลย	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คะนอง ปาลิภัทรางกูร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน	มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อำนาจ ยอดทอง	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมหวัง แก้วสุฟอง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราโมทย์ ยอดแก้ว	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร แสนมี	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปริยา รินรัตนากร	มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรพงษ์ มีไธสง	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สรณีย์ สายศร	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บารมี อริยะเลิศเมตตา	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรัตน์ แสงแก้ว	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัจฉรียา คำยัง	มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิชญรัตน์ เหมนาไลย	มหาวิทยาลัยบูรพา
อาจารย์ ดร.สวัสดิ์ อโณทัย	มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
อาจารย์ ดร.พุธิธาดา เดชพิทักษ์	มหาวิทยาลัยนเรศวร
อาจารย์ ดร.รุ่งนิภา เหลียง	มหาวิทยาลัยบูรพา
อาจารย์ ดร.จุฬารัตน์ วิชานาติ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
อาจารย์ ดร.พิชญานันต์ พงษ์ไพบูลย์	มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
อาจารย์ ดร.สุรชัย พุดชู	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ดร.ภัทธิดา แรงทน	ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

หัวหน้ากองการจัดการ (Head Coordination and Management)

พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม, ดร.	เลขานุการสำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

กองการจัดการ (Coordination and Management)

นายสังวร อ่อนสนิท	นักจัดการงานทั่วไป
นายภพปภพ เทพธานี	นักจัดการงานทั่วไป
ดร.จันทร์ธรรม อินทรีเกิด	นักจัดการงานทั่วไป
นางสาวณัญญา ฐาป์โอฬาร	นักจัดการงานทั่วไป
นางสาวเจริญรัตน์ เผ่าเสรีพงษ์	นักจัดการงานทั่วไป
นายณัฐชนนท์ บุญพิทักษ์	นักจัดการงานทั่วไป

❖ ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร

๑. บทความวิจัย (Research Article) เป็นบทความที่นำเสนอการค้นคว้าวิจัย เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ปรัชญา ที่มีเนื้อหาการศึกษาเชิงประยุกต์หรือบูรณาการเข้ากับศาตร์สาขาอื่นๆ

๒. บทความวิชาการ (Academic Article) เป็นบทความวิเคราะห์ วิจารณ์หรือเสนอแนวคิดใหม่ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือปรัชญา

๓. บทวิจารณ์หนังสือ (book review) เป็นบทความที่วิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาสาระคุณค่า และคุณูปการของหนังสือ บทความ หรือผลงานด้านศิลปะ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือปรัชญา เช่น นิทรรศนการ ทัศนศิลป์ และการสร้างละครหรือดนตรีโดยใช้หลักวิชาการและดุลยพินิจอันเหมาะสม ซึ่งบทวิจารณ์นี้ ไม่จำเป็นต้องผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ

❖ กระบวนการประเมินคุณภาพวารสาร

วารสารมีกระบวนการประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิก่อนตีพิมพ์ โดยบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย ๓ ท่าน ในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double blind peer-reviewed) ทั้งนี้บทความจากผู้นิพนธ์ภายในจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกหน่วยงานที่จัดทำวารสาร ส่วนบทความจากผู้นิพนธ์ภายนอกจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายใน หรือนอกหน่วยงานที่จัดทำวารสารที่มีความเชี่ยวชาญในสาขา และไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์

❖ วิธีการพิจารณาบทความ

๑. บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสาร บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น

๒. ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร

๓. บทความที่ได้รับการเผยแพร่ จะได้พิจารณากลั่นกรองผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย ๓ ท่าน ต่อบทความในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double blinded)

๔. บทความจากผู้นิพนธ์ภายในจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ส่วนบทความจากภายนอกจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

❖ **กำหนดการเวลาเผยแพร่**

วารสาร บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ กำหนดเวลาการออกวารสาร ปีละ ๓ ฉบับ คือ

ฉบับที่ ๑ มกราคม – เมษายน
เผยแพร่ ๓๐ เมษายน ปิดรับบทความ ๓๑ มีนาคม

ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม
เผยแพร่ ๓๑ สิงหาคม ปิดรับบทความ ๓๑ กรกฎาคม

ฉบับที่ ๓ กันยายน – ธันวาคม
เผยแพร่ ๓๑ ธันวาคม ปิดรับบทความ ๓๐ พฤศจิกายน

หากส่งภายหลังกำหนดจะได้รับการพิจารณาให้ตีพิมพ์ในฉบับถัดไป

❖ **บันทึกข้อมูลและพิสูทธิ์อักษร :** นายวิทยา ปานไข่ นายภพปภพ เทพธานี

❖ **ออกแบบปก :** นายวิทยา ปานไข่

❖ **เจ้าของ :** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

❖ **สำนักงาน :**

กองบรรณาธิการวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ห้อง B๔๐๐ ชั้น๔ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ถนนพหลโยธิน หลักกิโลเมตรที่ ๕๕ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รหัสไปรษณีย์ ๑๓๑๗๐
https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JGSR, E-mail : wittayapankhai@gmail.com
เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๗ ๑๙๙ ๙๙๘๑

JGSR วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ Journal of Graduate Studies Review
ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569
Vol. 22 No. 2 May – August 2026
ISSN : 3088-1110 / ONLINE

บรรณาธิการแถลง

วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ เป็นวารสารในกลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ดำเนินการเพื่อส่งเสริมเผยแพร่ และเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ทางวิชาการด้านศิลปศาสตร์มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ของคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัยนิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ปีละ ๓ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม – เดือนเมษายน ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม และฉบับที่ ๓ กันยายน – เดือนธันวาคม ของทุกปี

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เนื้อหาและสาระของบทความทั้งหมดในฉบับนี้จะให้ประโยชน์แก่ผู้อื่นทั้งในด้านองค์ความรู้และโลกทัศน์ที่มีต่อเรื่องต่าง ๆ ตามที่ผู้เขียนแต่ละท่านได้ศึกษาค้นพบไม่มากก็น้อย และหากท่านประสงค์จะสมัครสมาชิกหรือเขียนบทความส่งมาเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ สามารถติดต่อได้ตามรายละเอียดที่อยู่ท้ายเล่มของวารสาร ท้ายที่สุดนี้ กองบรรณาธิการต้องขอขอบคุณสมาชิกวารสารทุกท่านที่ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีเสมอมาไว้เป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

(พระราชสุทธิวัชรสุธี, รศ. ดร.)
บรรณาธิการวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

JGSR วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ Journal of Graduate Studies Review
ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569
Vol. 22 No. 2 May – August 2026
ISSN : 3088-1110/ ONLINE

สารบัญ

บรรณาธิการแถลง (ก)

สารบัญ (ข)

ภาค ๑ บทความวิจัยและบทความวิชาการ

❖ **พุทธจิตวิทยา: กลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์**
Buddhist Psychology: Mechanisms of Mental Development and Liberation from Suffering
พระมหาสุริยันต์ บุญยอด
Phramaha Suriyan Boonyod ๑

❖ **เมตตาที่มีปัญญา “ โมเดลการดูแลสุนัขจรภายในวัดโดยวิถีพุทธ” ภายใต้กรอบ “ONE HEALTH”**
Compassion With Wisdom“ A Buddhist-Based Model for Temple Stray Care Dog Under the “One Health”
พระมนตรา เตชวโร/มานะกุล
Phra Montra Thachavaro/Manakul
รศ. สพ.ญ. ดร. กชกร ดิเรกศิลป์
Asst. Prof. Dr. Kochakorn Direksilp ๑๔

❖ **การสื่อธรรมของพระพุทธเจ้า**
The Buddha’s Pedagogical Communication
เชษฐ์ นิมมาทพัฒน์
Chet Nimmatapat ๒๖

JGSR วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ Journal of Graduate Studies Review
ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569
Vol. 22 No. 2 May – August 2026
ISSN : 3088-1110 / ONLINE

❖ **แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธ**
Operational Guidelines for Village Health Volunteers (VHVs) in Enhancing Public Well-being in Accordance with Buddhist Principles
นางสาวจรัสลักษณ์ ทองโอฬาร
Miss Charatluck Thongoran
พระมหาวรัญธรณ์ ศรีขุ้ย
Pramaha Warantorn Srikhuy ๓๙

❖ **การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวของกลุ่มวัยรุ่นไทย**
Development of Buddhist Oriented Creative Media Innovation for Social Literacy Among Thai Adolescents
อัญชิญา สู่ภิภักดิ์
Anchiya Suphiphak ๕๑

❖ **รูปแบบหลักการสากลกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย**
The Application of Universal Principles in the Buddhist Missionary Activities of Thai Dhammaduta Monks
พระวัชรพล โฆสธมฺโม (ศาลาแดง)
Phra Watcharapon Khosadhammo (Saladaeng) ๖๒

❖ **ศึกษาวิเคราะห์แนวทางปฏิบัติตามความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา**
An Analytical Study of the Eight Marvels of the Dhamma-Vinaya in Buddhist Scriptures
พระมหาพงศธร วรโชติเมธี(ชัยเสน)
Pharamaha Pongsathon Varachotimedhi (Chaisen)
พระมหากรพิสิทธิ์ วรสิทฺธิ(ชูเกาะ)
Phramaha korapisit Worasiddhi (chookoh) ๗๔

❖ **ผลการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาที่มีต่อทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย โรงเรียนเทศบาลนาดี จังหวัดสมุทรสาคร**
Effects of Project Approach Management Based on the STEM Education on Young Children's Basic Mathematical Skills at Nadee Municipal School, Mueang District, Samut Sakhon Province
วีณา แดงวัฒน์
Weena Dangwat ๘๖

❖ **การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา**
The Enhancing of Minimalist Happiness according to Buddhist Approach
จรุงใจ เกรียงบูรพา
Jarungjai Kriangburapa
อรชร ไกรจักร์
Orachorn Kraichakr ๑๐๐

❖ **การวิเคราะห์ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา**
An Analysis of the Sorrow as Experience by Individuals in the Tripitaka and its Commentaries
พระษิณะกัณฐ์ มหาจิณณะการณ์
Phra Sinagun Mahachinnakarn ๑๑๑

❖ **การพัฒนาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรี**
Development of Social Behavior in Early Childhood through a Project Approach Learning Experiences on Community Learning Resources : A Case Study of Wat Don Tal School, Suphanburi Province
สุพรรณี จีนสุกแสง
Supanee Jinsuksang ๑๒๐

JGSR MCU วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ Journal of Graduate Studies Review
ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569
Vol. 22 No. 2 May – August 2026
ISSN : 3088-1110 / ONLINE

❖ **ศึกษาวิเคราะห์กระบวนธรรมของกิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท: อวิชชา ตัณหา อุปาทาน**
An Analytical Study of the Dhamma Process of Kilesa Vatta in The Paticcasamuppāda: Avijjā Tanhā Upādāna.
พระมหาเกียรติภูมิ วรกิตฺติ (มาน้อย)
Phramaha Geattipum Waragitti (Manai)
พระศรีวชิรวรเมธี (นรินทร์ วรเมธี)
Phrasrivajiravarametee (Narin Varametee) ๑๓๒

❖ **วิเคราะห์คำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา**
An Analysis of the Teachings on Abhisaṅkhāra in Buddhist Scriptures
สุรัตนา ตฤณรตนะ
Suratana Trinratana ๑๔๔

❖ **แนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑**
Guidelines for Excellent Early Childhood Education Management in Educational Institutions under the jurisdiction of the Phra Nakhon Si Ayutthaya Primary Educational Service Area Office 1
พิมพ์ฉัตร แสงน้ำรักษ์
Pimchatr Sangnumruk
ประยูร บุญใช้
Prayoon Boonchai
พรเทพ รู้แผน
Pornthep Rupan ๑๕๕

❖ **การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)**
An analytical study of the principles of meditation practice Of Somdet Phra Buddhaghosacariya (P. A. Payutto)
นางสาวพรพรหม กิตติวิบูลย์มาศ
Pornprom Kitttiviboonmast ๑๖๙

JGSR MCU วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ Journal of Graduate Studies Review
ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569
Vol. 22 No. 2 May – August 2026
ISSN : 3088-1110 / ONLINE

❖ **การวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑**
An Analysis of Proactive Leadership Factors of School Administrators Under Phetchabun Primary Educational Service Area Office 1
อัญชลี วรกำพล
Aunchalee Worakumpon
จักรกฤษณ์ โพดาพล
Chakgrit Podapol ๑๘๒

❖ **ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต ๑**
Authentic Leadership of School Administrators Affecting of Efficiency Teachers in School Under Loei Primary Education Service Area Office 1
พนิดา ฐานขันแก้ว
Panida Thankhunkaew
ชิษณพงศ์ ศรจันทร์
Chissanapong Sonchan ๑๙๒

❖ **แนวทางการพัฒนาสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**
Guidelines for Developing MCU Language Institute
พระมหาสันติ ธีรภทฺโท, ดร.
Phramaha Santi Dhirabhaddho, Dr.
จุฑารัตน์ คัมภีรภาพ
Jutharat Compeerapap ๒๐๓

JGSR วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ Journal of Graduate Studies Review
ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569
Vol. 22 No. 2 May – August 2026
ISSN : 3088-1110 / ONLINE

❖ **การเรียนหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET ด้วยกลยุทธ FSA การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงหน้าที่ทางไวยากรณ์**
Learning in the MCU-GET Preparation Course via FSA Strategy Functional Sentence Analysis
จุฑารัตน์ คัมภีรภาพ
Jutharat Compeerapap
พระมหาสันติ ธีรภทฺโท, ดร.
Phramaha Santi Dhirabhaddho, Dr. ๒๒๒

❖ **พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล**
Buddhist Innovation in Income and Expenditure Management to Strengthen Individual Financial Stability
กรรณิการ์ ขาวเงิน
Kannikar Khaw-ngern
ชัยณรงค์ ขาวเงิน
Chainarong Khaw-ngern
พระมหาธัญสัณห์ ศรีบูระเดช
Phra Maha Thanyasan Sriburadech
ธันยมน อินทร์ทองน้อย
(Miss Thanyamon Intongnoi) ๒๔๓

พุทธจิตวิทยา: กลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์
Buddhist Psychology: Mechanisms of Mental Development and Liberation from Suffering

พระมหาสุริยันต์ บุญยอด
Phramaha Suriyan Boonyod[๑]

Received: *February 28, 2026* **Revised:** *August 11, 2026*
Accepted: *August 19, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธจิตวิทยาในฐานะเป็นศาสตร์ที่ศึกษาธรรมชาติและกระบวนการทำงานของจิตตามหลักพระพุทธศาสนา โดยมุ่งอธิบายกลไกการเกิดความทุกข์และแนวทางการพัฒนาจิตเพื่อการหลุดพ้นทุกข์ ผลการศึกษาพบว่าพระพุทธศาสนาถือว่าจิตเป็นศูนย์กลางของการรับรู้ ความคิด และพฤติกรรม ซึ่งคุณภาพของจิตเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดคุณภาพชีวิต ความทุกข์เกิดจากกลไกภายในจิต โดยเฉพาะอวิชชา สังขาร ตัณหา และอุปาทาน ที่ทำงานเชื่อมโยงกันตามหลักเหตุและปัจจัย ส่งผลให้จิตเกิดการยึดมั่นถือมั่นและก่อให้เกิดความทุกข์ พระพุทธศาสนาเสนอแนวทางการพัฒนาจิตผ่านหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกฝนที่ช่วยปรับเปลี่ยนโครงสร้างการทำงานของจิต ศีลช่วยควบคุมพฤติกรรมและลดกิเลส สมาธิช่วยให้จิตมั่นคงและเกิดความรู้เท่าทันสภาวะทางจิต ส่วนปัญญาทำหน้าที่ทำลายอวิชชาและทำให้จิตเห็นความจริงตามหลักไตรลักษณ์ เมื่อจิตเห็นความจริงตามสภาวะ จะสามารถคลายความยึดมั่นถือมั่นและหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ดังนั้นพุทธจิตวิทยาเป็นระบบการพัฒนาจิตที่อธิบายทั้งสาเหตุของความทุกข์และแนวทางการหลุดพ้นอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาปัญญาเพื่อขจัดอวิชชา อันนำไปสู่การลดความทุกข์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

ความสำคัญ : พุทธจิตวิทยา, กลไกการพัฒนาจิต, การหลุดพ้น

Abstract

This academic article aims to study Buddhist psychology as a discipline that examines the nature and processes of the mind according to Buddhist principles. It focuses on explaining the mechanisms underlying the arising of suffering and the methods for developing the mind toward liberation. Buddhism regards the mind as the center of perception, thought, and behavior, and the quality of the mind is considered a crucial factor in determining the quality of life. Suffering arises from internal mental mechanisms, particularly ignorance (avijjā), mental formations (saṅkhāra), craving (taṇhā), and clinging (upādāna), which operate interdependently according to the principle of causality. These processes lead the mind to attachment and ultimately give rise to suffering.

Buddhism proposes a systematic approach to mental development through the Threefold Training (Tri-sikkhā), namely morality (sīla), concentration (samādhi), and wisdom (paññā). This training process helps transform the structural functioning of the mind. Morality

[๑] หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

regulates behavior and reduces defilements, concentration stabilizes the mind and develops awareness of mental states, and wisdom functions to eliminate ignorance and enable the mind to perceive reality in accordance with the Three Characteristics (Tilakkhaṇa). When the mind realizes reality as it truly is, it can gradually release attachment and attain liberation from suffering.

Therefore, Buddhist psychology represents a comprehensive system of mental development that explains both the causes of suffering and the path to liberation in a systematic manner. It emphasizes the cultivation of wisdom to eradicate ignorance, leading to the reduction of suffering and the improvement of overall quality of life.

Keywords: Buddhist Psychology, Mental Development Mechanisms, Liberation from Suffering

๑.บทนำ

พุทธจิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาธรรมชาติ โครงสร้าง และกระบวนการทำงานของจิตตามหลักพระพุทธศาสนา โดยมุ่งอธิบายกลไกของจิตทั้งในมิติของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสภาวะทางจิต ตลอดจนแนวทางการพัฒนาจิตเพื่อขจัดความทุกข์และบรรลุถึงความหลุดพ้น พระพุทธศาสนามองว่าจิตเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ เนื่องจากจิตเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม การรับรู้ และคุณภาพชีวิต ดังพุทธพจน์ที่ว่า “จิตเป็นธรรมชาติที่ฝึกได้ และจิตที่ฝึกดีแล้วย่อมนำสุขมาให้”[๒] แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาจิตเป็นหัวใจของการพัฒนามนุษย์ในมิติที่ลึกที่สุดความสำคัญของเนื้อหาเกี่ยวกับกลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์ มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ในมิติที่ลึกซึ้งที่สุด โดยเฉพาะในกรอบแนวคิดของพุทธจิตวิทยา ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาจิตในฐานะศูนย์กลางของประสบการณ์ชีวิต ความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม พระพุทธศาสนาถือว่าจิตเป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ทั้งในด้านความสุขและความทุกข์ ดังนั้นการเข้าใจกลไกการทำงานของจิตจึงเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการพัฒนาตนเองและการแก้ไขปัญหาความทุกข์กลไกการพัฒนาจิตมีความสำคัญในฐานะกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลสามารถยกระดับคุณภาพของจิตจากสภาวะที่ถูกครอบงำด้วยกิเลส ความไม่รู้ และความยึดมั่น ถือไปสู่สภาวะที่มีความรู้เท่าทัน มีสติ และมีปัญญา การพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา มิได้เป็นเพียงการควบคุมอารมณ์หรือสร้างความสงบชั่วคราวเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในของจิตอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องผ่านหลักศีล สมาธิ และปัญญา กระบวนการดังกล่าวช่วยให้จิตเกิดความมั่นคง มีความชัดเจนในการรับรู้ และสามารถเข้าใจความจริงของชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการลดละความทุกข์ จะเห็นได้ว่าความทุกข์มิได้เกิดจากปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่มีรากฐานมาจากกระบวนการทำงานของจิตที่ยังอยู่ภายใต้อำนาจของอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน[๓] ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้จิตเกิดความยึดมั่นถือมั่นและเวียนว่ายอยู่ในวงจรแห่งความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบว่า การหลุดพ้นจากความทุกข์มิใช่การเปลี่ยนแปลงโลกภายนอก หากแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทำงานของจิต โดยอาศัยการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกฝนที่ช่วยชำระจิตให้บริสุทธิ์และนำไปสู่ความรู้แจ้งตามความเป็นจริง[๔]

กลไกการพัฒนาจิตตามหลักพุทธจิตวิทยาประกอบด้วยกระบวนการสำคัญ ได้แก่ การควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา (ศีล) การฝึกจิตให้ตั้งมั่นและมีสมาธิ (สมาธิ) และการพัฒนาปัญญาเพื่อเห็นความจริงของ

[๒] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕/๕๙.

[๓] สำนิ. (ไทย) ๑๖/๒/๓.

[๔] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๘/๑๗๖.

สภาวธรรมตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา[๕] กระบวนการดังกล่าวช่วยให้จิตลดละกิเลสและความยึดมั่น ถือเป็นกลไกสำคัญในการเปลี่ยนแปลงจิตจากสภาวะที่ถูกครอบงำด้วยความทุกข์ ไปสู่สภาวะของความเป็นอิสระและความหลุดพ้นนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาอธิบายว่า พุทธจิตวิทยาเป็นระบบการพัฒนาจิตที่มีโครงสร้างและกระบวนการอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาความรู้เท่าทันจิต (mindfulness) และการเข้าใจความจริงของชีวิตตามหลักเหตุปัจจัย[๖] ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถปลดปล่อยตนเองจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง ดังนั้น พุทธจิตวิทยาจึงมิได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงปรัชญา แต่เป็นศาสตร์เชิงปฏิบัติที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตเพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างเป็นรูปธรรม

การพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นเป้าหมายสำคัญของพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ มนุษย์ส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาในการพัฒนาจิตและไม่สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง ปัญหาดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับกลไกการทำงานของจิต ซึ่งยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้จิตเกิดความยึดมั่นถือมั่นและตกอยู่ในวงจรแห่งความทุกข์อย่างต่อเนื่อง คือ ปัญหาสำคัญคือการขาดความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติของจิตอย่างถูกต้อง มนุษย์ส่วนใหญ่มักรับรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ ผ่านกระบวนการปรุงแต่งของจิต โดยไม่ตระหนักว่าความคิด อารมณ์ และความรู้สึกทั้งหลายเป็นเพียงสภาวะที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เมื่อขาดความเข้าใจในความเป็นจริงดังกล่าว จิตจึงเกิดความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน ส่งผลให้เกิดความทุกข์เมื่อสิ่งเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงหรือไม่เป็นไปตามความคาดหวังและปัญหาเกี่ยวกับการขาดการฝึกฝนจิตอย่างเป็นระบบ แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะมีแนวทางการพัฒนาจิตที่ชัดเจนผ่านหลักศีล สมาธิ และปัญญา แต่ในทางปฏิบัติ บุคคลจำนวนมากยังขาดการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องและถูกต้อง ส่งผลให้จิตยังคงถูกครอบงำด้วยความฟุ้งซ่าน ความไม่มั่นคง และอารมณ์เชิงลบ เช่น ความโกรธ ความโลภ และความหลง สภาวะดังกล่าวเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาจิตและการเข้าถึงความสงบภายใน

จากปัญหาดังกล่าว จะเห็นได้ว่ากลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์ยังเผชิญกับอุปสรรคทั้งในระดับภายในจิตใจและระดับบริบทภายนอก ดังนั้น การศึกษากลไกการพัฒนาจิตตามหลักพุทธจิตวิทยาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในธรรมชาติของจิตอย่างถูกต้อง และสามารถพัฒนาจิตให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาพุทธจิตวิทยาในฐานะกลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจธรรมชาติของจิตและแนวทางการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้บรรลุถึงความสงบ ความสุข และความหลุดพ้นได้เป็นอย่างดี

ผู้เขียนสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “พุทธจิตวิทยา: กลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์” มีสาเหตุมาจากความตระหนักถึงความสำคัญของจิตในฐานะองค์ประกอบพื้นฐานที่กำหนดคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ทั้งในด้านความคิด อารมณ์ พฤติกรรม และการดำเนินชีวิตโดยรวม ในบริบทของสังคมร่วมสมัยที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การแข่งขันทางเศรษฐกิจ และแรงกดดันทางสังคม ส่งผลให้มนุษย์จำนวนมากประสบปัญหาความเครียด ความวิตกกังวล และความทุกข์ทางจิตใจเพิ่มมากขึ้น ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการทำความเข้าใจกลไกของจิตและแนวทางการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบที่เกิดจากการตระหนักว่า พระพุทธศาสนามีองค์ความรู้เกี่ยวกับจิตและการพัฒนาจิตที่ลึกซึ้งและเป็นระบบ ซึ่งสามารถอธิบายสาเหตุของความทุกข์และแนวทางการหลุดพ้นได้อย่างชัดเจน หลักธรรมสำคัญ เช่น อริยสัจ ๔ ไตรสิกขา และหลักการเจริญสติ ล้วนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาจิตให้เกิดความรู้เท่าทันและสามารถปลดปล่อยตนเองจากความทุกข์ อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ด้านพุทธจิตวิทยาดังกล่าวยังไม่ได้รับการนำเสนอและอธิบายในรูปแบบที่เชื่อมโยงกับบริบทของชีวิตสมัยใหม่อย่างเพียงพอ จึงมีความจำเป็นต้องศึกษา วิเคราะห์ และนำเสนอในรูปแบบเชิงวิชาการที่เป็นระบบ

---

[๕] วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๑/๑.

[๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๐ (กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์, ๒๕๕๙), หน้า ๘๓๕.

๒.กลไกการเกิดความทุกข์ในมุมมองพุทธจิตวิทยา

พุทธจิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่อธิบายธรรมชาติและกระบวนการทำงานของจิตอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์สาเหตุของความทุกข์และแนวทางการพัฒนาจิตเพื่อการหลุดพ้น พระพุทธศาสนามองว่าความทุกข์มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือเกิดจากปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว หากแต่มีรากฐานสำคัญอยู่ที่กระบวนการทำงานของจิต ซึ่งถูกครอบงำด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน อันเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้จิตเกิดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ และนำไปสู่ความทุกข์ในที่สุด ในมุมมองของพุทธจิตวิทยา จิตเป็นทั้งต้นเหตุของปัญหาและเป็นกุญแจสำคัญในการแก้ไขปัญหา เนื่องจากจิตที่ไม่ได้รับการพัฒนาจะตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส ทำให้เกิดความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมที่นำไปสู่ความทุกข์ทั้งในระดับบุคคลและสังคมกลไกการเกิดความทุกข์สามารถอธิบายได้ผ่านหลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเป็นกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่แสดงให้เห็นว่าความทุกข์เกิดขึ้นจากความไม่รู้ตามความเป็นจริง (อวิชชา) เป็นจุดเริ่มต้น ส่งผลให้เกิดการปรุงแต่งทางจิต (สังขาร) การรับรู้ (วิญญาณ) และกระบวนการทางจิตอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งนำไปสู่ความยึดมั่นถือมั่นและความทุกข์ในที่สุด กระบวนการนี้สะท้อนให้เห็นว่าความทุกข์มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นผลของกระบวนการทางจิตที่ดำเนินไปตามลำดับเหตุและผลอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ กิเลส ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ยังเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้จิตเกิดความไม่สงบ ความยึดติด และความขัดแย้ง ซึ่งส่งผลให้บุคคลไม่สามารถเข้าถึงความสงบและความเป็นอิสระทางจิตได้ความทุกข์ยังสัมพันธ์กับการทำงานของนิวรณ์ ๕ ซึ่งเป็นสภาวะทางจิตที่ขัดขวางการพัฒนาจิต ได้แก่ ความพอใจในกาม ความพยาบาท ความง่วงเหงาหาวนอน ความฟุ้งซ่าน และความลังเลสงสัย สภาวะเหล่านี้ทำให้จิตขาดความมั่นคงและไม่สามารถเห็นความจริงตามความเป็นจริงได้ ส่งผลให้บุคคลยังคงอยู่ในวงจรของความทุกข์อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ความทุกข์ในมุมมองของพุทธจิตวิทยาจึงมิใช่เพียงประสบการณ์ทางอารมณ์ หากแต่เป็นผลของกลไกการทำงานของจิตที่ยังถูกครอบงำด้วยอวิชชาและกิเลส จากมุมมองดังกล่าว การทำความเข้าใจกลไกการเกิดความทุกข์จึงเป็นขั้นตอนสำคัญในการพัฒนาจิต เพราะเมื่อบุคคลสามารถเข้าใจสาเหตุและกระบวนการเกิดความทุกข์ตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมสามารถพัฒนาจิตให้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสได้ การศึกษากลไกการเกิดความทุกข์ในมุมมองพุทธจิตวิทยาจึงไม่เพียงเป็นการอธิบายธรรมชาติของจิตเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาจิตและนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริงซึ่งมีประเด็นต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของทุกข์ในทางจิตวิทยา

ในทางจิตวิทยา “ความทุกข์” หมายถึง สภาวะของความไม่สบายทางจิตใจ (psychological distress) ซึ่งเกิดจากความไม่สมดุลระหว่างความต้องการของบุคคลกับสภาพความเป็นจริง หรือความไม่สามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เผชิญอยู่ ความทุกข์ในลักษณะนี้แสดงออกในรูปของความเครียด ความวิตกกังวล ความกลัว ความเศร้า ความคับข้องใจ หรือความรู้สึกสูญเสียคุณค่าในตนเอง สภาวะดังกล่าวเป็นผลจากกระบวนการรับรู้ การตีความ และการตอบสนองของจิตต่อสิ่งเร้าภายในและภายนอก โดยมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างบุคลิกภาพ ประสบการณ์ในอดีต และกลไกการปรับตัวของบุคคล[๗]

นักจิตวิทยามองว่าความทุกข์เป็นผลจากกระบวนการทางจิตที่เกี่ยวข้องกับความคิด (cognition) อารมณ์ (emotion) และพฤติกรรม (behavior) ซึ่งทำงานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ เมื่อบุคคลรับรู้สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งในเชิงคุกคามหรือไม่พึงประสงค์ จะเกิดการประเมินทางปัญญา (cognitive appraisal) และส่งผลให้เกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์ เช่น ความวิตกกังวลหรือความกลัว จากนั้นจึงเกิดการตอบสนองทางพฤติกรรม ซึ่งอาจเป็นการหลีกเลี่ยง การต่อต้าน หรือการปรับตัว หากบุคคลไม่สามารถจัดการกับสถานการณ์หรืออารมณ์ดังกล่าวได้อย่าง

[๗] Gerald Corey, **Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy**, 9th ed. (Belmont, CA: Brooks/Cole, 2013), 54.

เหมาะสม ความทุกข์ทางจิตใจก็จะคงอยู่และอาจพัฒนาไปสู่ปัญหาทางสุขภาพจิต เช่น ภาวะซึมเศร้า หรือความผิดปกติทางอารมณ์[๘]

นอกจากนี้ ในแนวคิดของจิตวิทยามนุษยนิยม (humanistic psychology) ความทุกข์เกิดจากความไม่สอดคล้องระหว่าง “ตัวตนที่เป็นจริง” (real self) กับ “ตัวตนในอุดมคติ” (ideal self) เมื่อบุคคลไม่สามารถดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับคุณค่าและความหมายที่ตนเองต้องการได้ จะเกิดความรู้สึกขัดแย้งภายใน นำไปสู่ความทุกข์ ความไม่พึงพอใจ และการสูญเสียความสมดุลทางจิตใจ[๙] ในขณะเดียวกัน แนวคิดจิตวิทยาเชิงพุทธมองว่าความทุกข์มีความสัมพันธ์กับกระบวนการยึดติด (attachment) และความไม่รู้ตามความเป็นจริง (ignorance) ซึ่งส่งผลให้จิตเกิดความปรุงแต่งและตอบสนองต่อประสบการณ์ต่าง ๆ อย่างไม่เหมาะสม

กล่าวโดยสรุป ความทุกข์ในทางจิตวิทยาเป็นสภาวะของความไม่สมดุลทางจิตใจที่เกิดจากกระบวนการรับรู้ อารมณ์ และการปรับตัวของบุคคลต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางจิต ประสบการณ์ และการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม การทำความเข้าใจความหมายและกลไกของความทุกข์ในทางจิตวิทยาจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาจิตใจ การส่งเสริมสุขภาวะทางจิต และการนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นส่วนในมุมมองของผู้เขียน ความทุกข์ในทางจิตวิทยาเป็นสภาวะของความไม่สมดุลทางจิตใจที่เกิดจากกระบวนการรับรู้ ความคิด และอารมณ์ของบุคคลที่ไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความเป็นจริงได้อย่างเหมาะสม ความทุกข์มิได้เกิดจากสถานการณ์ภายนอกโดยตรง แต่เกิดจากการตีความและการตอบสนองของจิตต่อประสบการณ์นั้น ๆ เมื่อจิตขาดความเข้าใจตนเองและขาดทักษะในการจัดการอารมณ์อย่างถูกต้อง ย่อมนำไปสู่ความเครียด ความวิตกกังวล และความไม่สงบภายใน ดังนั้น การพัฒนาจิตให้มีความเข้าใจตนเอง มีสติ และมีความสมดุลทางอารมณ์ จึงเป็นกลไกสำคัญในการลดความทุกข์และเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตได้อย่างถูกต้อง

๒.๒ อวิชชาในฐานะกลไกพื้นฐานของความทุกข์

อวิชชาเป็นกลไกพื้นฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดความทุกข์ในมุมมองของพุทธจิตวิทยา โดยหมายถึง ความไม่รู้ตามความเป็นจริง หรือความไม่เข้าใจสภาวธรรมตามหลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา อวิชชามิใช่เพียงการขาดความรู้เชิงข้อมูลเท่านั้น แต่เป็นความไม่รู้เชิงสภาวะที่ทำให้จิตรับรู้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง และเกิดการยึดมั่นในสิ่งทั้งหลายว่าเที่ยง เป็นสุข และเป็นตัวตน ทั้งที่แท้จริงแล้วสิ่งเหล่านั้นอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงและไม่อาจยึดถือได้อย่างแท้จริง[๑๐]

ในพระพุทธศาสนา อวิชชาถูกอธิบายว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเกิดทุกข์ตามหลักปฏิจจสมุปบาท กล่าวคือ “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา” หมายถึง เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดสังขาร หรือการปรุงแต่งทางจิต ซึ่งนำไปสู่กระบวนการรับรู้ การยึดมั่น และการเกิดทุกข์ในที่สุด[๑๑] ในเชิงพุทธจิตวิทยา อวิชชาจึงทำหน้าที่เป็นกลไกภายในที่กำหนดรูปแบบความคิด การรับรู้ และการตอบสนองของจิต เมื่อจิตไม่รู้เท่าทันความเป็นจริง ย่อมเกิดความอยาก (ตัณหา) ความยึดมั่น (อุปาทาน) และความทุกข์ตามมา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า อวิชชาเป็นภาวะที่จิตไม่รู้ความจริงของชีวิตและธรรมชาติ ทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น และเป็นรากฐานของปัญหาทางจิตใจและความทุกข์ทั้งปวง การแก้ไขอวิชชาจึงต้องอาศัยการพัฒนาปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง ซึ่งจะนำไปสู่การลดละความยึดมั่นและการหลุดพ้นจากความทุกข์[๓]

---

[๘] Richard S. Lazarus and Susan Folkman, **Stress, Appraisal, and Coping** (New York: Springer Publishing, 1984), 21–24.

[๙] Carl R. Rogers, **On Becoming a Person: A Therapist’s View of Psychotherapy** (Boston: Houghton Mifflin, 1961), 35–42.

[๑๐] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓, (กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์, ๒๕๖๔), หน้า ๖๕.

[๑๑] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๘/๕๐.

ดังนั้น ในมุมมองของพุทธจิตวิทยา อวิชชาเป็นกลไกพื้นฐานที่ทำให้เกิดความทุกข์ เนื่องจากเป็นภาวะที่จิตไม่รู้ความจริงตามสภาวะ ส่งผลให้เกิดการรับรู้คลาดเคลื่อน การปรุงแต่งทางความคิด และความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย เมื่อจิตถูกครอบงำด้วยอวิชชา ย่อมนำไปสู่การเกิดตัณหา อุปาทาน และกระบวนการแห่งความทุกข์อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การขจัดอวิชชาด้วยการพัฒนาปัญญาและการเห็นความจริงตามสภาวะ จึงเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาจิต และเป็นหนทางนำไปสู่การลดความทุกข์และการหลุดพ้นได้

๒.๓ ตัณหาและอุปาทานในฐานะกลไกการยึดมั่นของจิต

ตัณหาและอุปาทานเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้จิตเกิดความยึดมั่นถือมั่น และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความทุกข์ในกระบวนการของปฏิจจสมุปบาท โดยตัณหา (Taṇhā) หมายถึง ความทะยานอยาก ความกระหาย หรือความต้องการที่เกิดขึ้นภายในจิต ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้จิตแสวงหาสิ่งที่พึงพอใจ และหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่พึงพอใจ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ดังปรากฏในพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า “ตัณหานี้แลเป็นเหตุให้เกิดทุกข์”[๑๒]1 แสดงให้เห็นว่า ตัณหาเป็นกลไกทางจิตที่ทำให้เกิดความผูกพันกับอารมณ์และประสบการณ์ต่าง ๆ ในเชิงจิตวิทยา ตัณหาทำหน้าที่เป็นแรงขับภายในจิตที่เกิดจากความไม่รู้ตามความเป็นจริง (อวิชชา) เมื่อจิตประสบกับอารมณ์ที่น่าพอใจ จะเกิดความอยากได้และต้องการรักษาสิ่งนั้นไว้ ในขณะเดียวกัน เมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ ก็จะเกิดความอยากหลีกเลี่ยงหรือกำจัดสิ่งนั้น ความอยากทั้งสองลักษณะนี้เป็นกลไกที่ทำให้จิตไม่เป็นอิสระ และก่อให้เกิดความยึดติดในประสบการณ์ทั้งหลาย[๑๓]

เมื่อความอยากนั้นมีความรุนแรงและต่อเนื่อง จะพัฒนาไปสู่อุปาทาน (Upādāna) ซึ่งหมายถึง ความยึดมั่นถือมั่นอย่างเหนียวแน่น อุปาทานเป็นขั้นที่จิตเข้าไปยึดถือสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็น “ของเรา” หรือ “ตัวตนของเรา” โดยพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า “เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี”[๑๔] แสดงให้เห็นว่า อุปาทานเป็นผลสืบเนื่องโดยตรงจากตัณหา และเป็นกระบวนการที่ทำให้ความอยากกลายเป็นความยึดมั่นที่ฝังลึกในจิตอุปาทานมีลักษณะเป็นการยึดมั่นในขันธ์ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน การยึดมั่นดังกล่าวทำให้จิตเกิดความหลงผิด และนำไปสู่ความทุกข์ เนื่องจากสิ่งทั้งหลายล้วนมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน เมื่อสิ่งที่ยึดมั่นเปลี่ยนแปลงหรือสูญสลาย จิตจึงเกิดความทุกข์ ความผิดหวัง และความไม่พอใจจะเห็นได้ว่าตัณหาและอุปาทานจึงเป็นกลไกที่ทำให้จิตเกิดความผูกพันกับโลกแห่งประสบการณ์ โดยตัณหาทำหน้าที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดความอยาก ส่วนอุปาทานทำหน้าที่เป็นกลไกที่ทำให้เกิดการยึดมั่นอย่างมั่นคง กระบวนการนี้ทำให้จิตเกิดความยึดติดในตัวตนและสิ่งทั้งหลาย และเป็นสาเหตุสำคัญของความทุกข์ในชีวิต

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการขจัดตัณหาและอุปาทาน คือ การพัฒนาปัญญาให้เห็นความจริงตามสภาวะ (ยถาภูตญาณทัสสนะ) เมื่อจิตเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตนของสรรพสิ่ง จิตจะคลายความยึดมั่นถือมั่น และนำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ในที่สุดจากการวิเคราะห์ในมุมมองพุทธจิตวิทยา ผู้เขียนเห็นว่า ตัณหาและอุปาทานเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้จิตเกิดความยึดมั่นถือมั่น โดยตัณหาเป็นแรงขับที่ก่อให้เกิดความอยาก และอุปาทานเป็นกระบวนการที่ทำให้ความอยากนั้นพัฒนาเป็นความยึดติดอย่างมั่นคง กลไกดังกล่าวเป็นสาเหตุสำคัญของความทุกข์ เนื่องจากทำให้จิตผูกพันกับสิ่งที่ไม่เที่ยง ดังนั้น การพัฒนาปัญญาเพื่อให้เห็นความจริงตามสภาวะ จึงเป็นแนวทางสำคัญในการคลายความยึดมั่น และนำไปสู่การพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริง

๒.๔ กระบวนการปรุงแต่งของจิต (สังขาร) และการสร้างประสบการณ์ความทุกข์

---

[๑๒] ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒๐/๕๕๓.

[๑๓] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย,** พิมพ์ครั้งที่ ๔๓ (กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์, ๒๕๕๙), หน้า ๒๘๗–๒๘๙.

[๑๔] ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๓.

คำว่า “สังขาร” เป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งจิตและสร้างโครงสร้างของประสบการณ์ทางจิตใจ ซึ่งมีบทบาทโดยตรงต่อการเกิดขึ้นของความทุกข์ คำว่า “สังขาร” ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง การปรุงแต่งทางจิต เจตนา หรือกระบวนการที่จิตสร้างความคิด ความรู้สึก และการตอบสนองต่ออารมณ์ต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า “สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ” (สังขารปัจจยา วิญญาณ์) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสังขารเป็นองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการเกิดขึ้นของประสบการณ์ทางจิตทั้งหมด[๑๕] สังขารเป็นกระบวนการที่จิตตอบสนองต่อสิ่งเร้าผ่านการปรุงแต่งด้วยความคิด ความเชื่อ ความจำ และประสบการณ์เดิม เมื่อบุคคลรับรู้อารมณ์ผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จิตจะไม่เพียงรับรู้อารมณ์นั้นอย่างเป็นกลาง แต่จะทำการตีความ ให้ความหมาย และตอบสนองตามโครงสร้างทางความคิดที่สะสมไว้ กระบวนการปรุงแต่งนี้เองเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความพอใจ ไม่พอใจ หรือความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งนำไปสู่ความทุกข์[๑๖] สังขารยังมีความสัมพันธ์โดยตรงกับขันธ์ ๕ โดยเฉพาะในฐานะ “สังขารขันธ์” ซึ่งหมายถึง กลุ่มของเจตนา ความคิด และกระบวนการทางจิตที่ปรุงแต่งประสบการณ์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่าสังขารขันธ์เป็นองค์ประกอบที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งจิตให้เกิดการคิด การตัดสิน และการตอบสนองต่อประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดพฤติกรรมและประสบการณ์ของชีวิต[๓] เมื่อสังขารถูกครอบงำด้วยอวิชชาและตัณหา จะทำให้เกิดการปรุงแต่งในลักษณะที่ก่อให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น และส่งผลให้เกิดความทุกข์

ในกระบวนการของปฏิจจสมุปบาท สังขารเป็นองค์ประกอบสำคัญในลำดับต้นของการเกิดทุกข์ โดยพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า “เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี” (อวิชชาปัจจยา สังขารา) แสดงให้เห็นว่าสังขารเป็นผลมาจากความไม่รู้ความจริง เมื่อจิตมีอวิชชา ก็จะปรุงแต่งประสบการณ์ตามความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ทำให้เกิดความยึดมั่นในตัวตน และนำไปสู่กระบวนการเกิดขึ้นของทุกข์ในลำดับต่อไป กระบวนการปรุงแต่งของจิตสามารถอธิบายได้ว่าเป็นกระบวนการสร้าง “ความหมายทางจิต” (mental construction) ซึ่งมีผลต่อการรับรู้และประสบการณ์ของบุคคล บุคคลมิได้ทุกข์เพราะสิ่งเร้าโดยตรง แต่ทุกข์เพราะการตีความและการปรุงแต่งของจิตต่อสิ่งเร้านั้น เมื่อจิตปรุงแต่งด้วยความยึดมั่นถือมั่น ความกลัว หรือความคาดหวัง ก็จะทำให้เกิดความทุกข์ แม้ในสถานการณ์เดียวกัน บุคคลที่มีการปรุงแต่งทางจิตต่างกัน ก็จะมีประสบการณ์ความทุกข์ที่แตกต่างกัน[๑๗] อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการดับทุกข์โดยการพัฒนาสติและปัญญา เพื่อให้จิตสามารถรับรู้อารมณ์ตามความเป็นจริง โดยไม่ถูกครอบงำด้วยการปรุงแต่ง เมื่อจิตเห็นกระบวนการปรุงแต่งตามความเป็นจริง จะสามารถปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่น และนำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ในที่สุดในมุมมองของผู้เขียนสรุปได้ว่า สังขารเป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งประสบการณ์ของจิต และเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความทุกข์ เนื่องจากจิตมิได้รับรู้อารมณ์ตามความเป็นจริงโดยตรง แต่ผ่านกระบวนการตีความและปรุงแต่งตามอวิชชา ตัณหา และประสบการณ์เดิม การปรุงแต่งดังกล่าวทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น และสร้างประสบการณ์ความทุกข์ ดังนั้น การพัฒนาสติและปัญญาเพื่อให้เห็นกระบวนการปรุงแต่งตามความเป็นจริง จึงเป็นกลไกสำคัญในการลดการปรุงแต่งของจิต และนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์

จากการศึกษาสรุปได้ว่าพุทธจิตวิทยาอธิบายว่าความทุกข์เป็นผลจากกระบวนการทำงานของจิตที่ดำเนินไปตามลำดับเหตุและปัจจัยอย่างเป็นระบบ มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือเกิดจากปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่มีรากฐานสำคัญอยู่ที่กลไกภายในของจิต ซึ่งประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และสังขาร ที่ทำงานเชื่อมโยงกันในลักษณะของกระบวนการปรุงแต่งและยึดมั่นถือมั่น จนก่อให้เกิดประสบการณ์แห่งความทุกข์ในที่สุดอวิชชาเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเกิดทุกข์ เนื่องจากเป็นภาวะที่จิตไม่รู้ตามความเป็นจริงของสภาวธรรม โดยเฉพาะความไม่เข้าใจหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เมื่อจิตไม่เห็นความจริงตามสภาวะ ย่อมเกิดการรับรู้ที่

---

[๑๕] สำ.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๓.

[๑๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓ (กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์, ๒๕๕๙), หน้า ๒๓๙–๒๔๕.

[๑๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘๐.

คลาดเคลื่อน และนำไปสู่การปรุงแต่งทางจิตหรือสังขาร ซึ่งเป็นกระบวนการที่จิตสร้างความหมาย ตีความ และตอบสนองต่อประสบการณ์ต่าง ๆ ตามอิทธิพลของความไม่รู้และประสบการณ์เดิม กระบวนการปรุงแต่งนี้ทำให้จิตเกิดการแบ่งแยก ตีค่า และสร้างความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจต่อสิ่งที่รับรู้

เมื่อจิตเกิดการปรุงแต่งแล้ว จะนำไปสู่การเกิดตัณหา ซึ่งเป็นความทะยานอยากหรือแรงขับภายในที่ทำให้จิตแสวงหาสิ่งที่พึงพอใจและหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่พึงพอใจ ตัณหานี้เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้จิตเกิดความผูกพันกับประสบการณ์ต่าง ๆ และเมื่อความอยากนั้นมีความต่อเนื่องและรุนแรงมากขึ้น จะพัฒนาเป็นอุปาทาน หรือความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน การยึดมั่นดังกล่าวทำให้จิตไม่สามารถยอมรับความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เมื่อสิ่งที่ยึดมั่นเปลี่ยนแปลงหรือสูญสลาย จึงเกิดความผิดหวัง ความไม่พอใจ และความทุกข์กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับหลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งแสดงให้เห็นลำดับของการเกิดทุกข์ว่าเริ่มจากอวิชชา นำไปสู่สังขาร วิญญาณ นามรูป ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน และความทุกข์ในที่สุด กระบวนการนี้สะท้อนให้เห็นว่าความทุกข์เป็นผลของกระบวนการทางจิตที่ดำเนินไปตามเหตุและปัจจัย มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างอิสระ นอกจากนี้ กิเลส ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เสริมให้กระบวนการดังกล่าวมีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยทำให้จิตเกิดความยึดติด ความขัดแย้ง และความไม่สงบในอีกด้านหนึ่ง นิวรณ์ ๕ ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา เป็นสภาวะทางจิตที่ขัดขวางการพัฒนาจิต และทำให้จิตไม่สามารถเห็นความจริงตามสภาวะได้อย่างชัดเจน นิวรณ์เหล่านี้ทำให้จิตขาดความมั่นคง ขาดสติ และตกอยู่ภายใต้อำนาจของการปรุงแต่งและความยึดมั่น ส่งผลให้บุคคลยังคงอยู่ในวงจรของความทุกข์อย่างต่อเนื่องซึ่งนำไปสู่การปรุงแต่งทางจิต (สังขาร) การเกิดความอยาก (ตัณหา) และการยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) กระบวนการดังกล่าวทำให้จิตสร้างประสบการณ์ความทุกข์ขึ้นมาเองผ่านการตีความและยึดติดกับสิ่งต่าง ๆ ดังนั้น การพัฒนาจิตด้วยสติและปัญญาเพื่อให้เห็นความจริงตามสภาวะ จึงเป็นแนวทางสำคัญในการลดการปรุงแต่งของจิต คลายความยึดมั่นถือมั่น และนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริง ทั้งในระดับจิตใจและการดำเนินชีวิตในสังคม

๓.การวิเคราะห์กลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์ตามแนวพุทธจิตวิทยา

การพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นประเด็นสำคัญในพุทธจิตวิทยา ซึ่งมุ่งอธิบายธรรมชาติของจิต กลไกการเกิดปัญหาทางจิตใจ และแนวทางการพัฒนาจิตเพื่อให้เข้าถึงความสงบและอิสรภาพภายใน แนวคิดดังกล่าวมีรากฐานมาจากคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งทรงชี้ให้เห็นว่าความทุกข์มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เกิดจากกระบวนการทำงานของจิตที่ถูกครอบงำด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน อันเป็นกลไกที่ทำให้จิตเกิดการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย เมื่อจิตยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่สมบูรณ์ และไม่ใช่ตัวตน ย่อมนำไปสู่ความไม่พอใจ ความขัดแย้ง และความทุกข์ในที่สุด ดังนั้น การพัฒนาจิตจึงมิใช่เพียงการปรับปรุงสภาวะทางอารมณ์เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้และเข้าใจความจริงของชีวิตตามสภาวธรรมในมุมมองของพุทธจิตวิทยา จิตมีลักษณะเป็นพลวัตและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามเหตุปัจจัย จิตที่ไม่ได้รับการพัฒนาจะถูกครอบงำด้วยกิเลส เช่น โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งทำให้เกิดการปรุงแต่งทางความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมในลักษณะที่ก่อให้เกิดความทุกข์ ในทางตรงกันข้าม จิตที่ได้รับการพัฒนาโดยอาศัยกระบวนการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา จะค่อย ๆ คลายความยึดมั่นถือมั่น และสามารถรับรู้ความจริงตามสภาวะได้อย่างถูกต้อง กระบวนการดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงจากจิตที่ถูกครอบงำด้วยอวิชชาไปสู่จิตที่มีปัญญา ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาจิตในแนวพุทธจิตวิทยาการพัฒนาจิตในพุทธจิตวิทยายังเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความรู้เท่าทันกระบวนการทำงานของจิต โดยเฉพาะการเห็นกระบวนการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสภาวธรรมต่าง ๆ เมื่อบุคคลมีสติและปัญญาในการพิจารณาประสบการณ์ทางจิต จะสามารถลดการปรุงแต่งที่เกิดจากอวิชชา และคลายความยึดมั่นในขันธ์ ๕ ได้ การพัฒนาจิตเป็นกระบวนการที่ทำให้จิตหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส โดยอาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือในการทำลายความไม่รู้ และนำไปสู่ความเป็นอิสระทางจิตใจ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาจิตตามแนวพุทธศาสนาดังนั้น การวิเคราะห์กลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์ตามแนวพุทธจิตวิทยา จึงเป็นการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลง

ของจิตจากสภาวะที่ถูกครอบงำด้วยอวิชชาและกิเลส ไปสู่สภาวะที่มีปัญญาและความรู้แจ้งตามความเป็นจริง กระบวนการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าความทุกข์มิใช่สิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจ แก้ไข และดับได้ด้วยการพัฒนาจิตอย่างถูกต้อง การทำความเข้าใจกลไกนี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการศึกษาพุทธจิตวิทยา และเป็นแนวทางที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ กลไกการเกิดความทุกข์และการดับทุกข์

ความทุกข์เป็นประเด็นสำคัญในพุทธจิตวิทยา ซึ่งอธิบายว่าความทุกข์มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลของกระบวนการทางจิตที่ดำเนินไปตามหลักเหตุและปัจจัย โดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงหลักปฏิจจสมุปบาทเพื่ออธิบายกลไกการเกิดความทุกข์อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ความทุกข์มีรากฐานมาจาก “อวิชชา” หรือความไม่รู้ตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นภาวะที่จิตไม่เข้าใจลักษณะของสรรพสิ่งตามหลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เมื่อจิตถูกครอบงำด้วยอวิชชา ย่อมเกิดกระบวนการปรุงแต่งทางจิตหรือ “สังขาร” ซึ่งทำหน้าที่กำหนดรูปแบบของความคิด การรับรู้ และการตอบสนองต่อประสบการณ์ต่าง ๆ ส่งผลให้จิตเกิดการรับรู้อารมณ์และเกิด “เวทนา” หรือความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์[๑๘]

เวทนาเป็นจุดสำคัญที่นำไปสู่การเกิด “ตัณหา” หรือความทะยานอยาก ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้จิตแสวงหาสิ่งที่พึงพอใจและหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่พึงพอใจ เมื่อความอยากนี้มีความต่อเนื่องและรุนแรง จะพัฒนาไปสู่ “อุปาทาน” หรือความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็นการยึดถือสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน กระบวนการนี้ทำให้จิตเกิดความผูกพันและความกลัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย เพราะสิ่งที่ยึดมั่นล้วนมีลักษณะไม่เที่ยง เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือสูญเสีย จิตจึงเกิดความทุกข์ ความโศกเศร้า และความคับข้องใจ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)อธิบายว่า ความยึดมั่นถือมั่นเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้จิตเกิดความทุกข์ เพราะเป็นการเข้าไปยึดถือสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ว่าเป็นตัวตนของตนเองอย่างไรก็ตาม พุทธจิตวิทยามิได้เพียงอธิบายกลไกการเกิดความทุกข์เท่านั้น แต่ยังเสนอแนวทางในการดับทุกข์อย่างเป็นระบบ โดยหลักการสำคัญคือ เมื่อเหตุแห่งทุกข์ดับ ผลคือทุกข์ย่อมดับ กลไกสำคัญในการดับทุกข์คือการขจัดอวิชชาด้วยการพัฒนาปัญญา เมื่อจิตเกิดความเข้าใจความจริงตามสภาวะ จะสามารถเห็นว่าสรรพสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน ความเข้าใจนี้จะทำให้จิตคลายความยึดมั่นถือมั่น และลดความอยากหรือความยึดติดในสิ่งทั้งหลาย เมื่อไม่มีตัณหาและอุปาทาน กระบวนการแห่งความทุกข์ย่อมสิ้นสุดลง กระบวนการพัฒนาจิตเพื่อดับทุกข์นี้เกิดขึ้นผ่านหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยศีลช่วยควบคุมพฤติกรรมไม่ให้เกิดการกระทำที่เป็นอกุศล สมาธิช่วยทำให้จิตมีความมั่นคงและตั้งมั่น และปัญญาช่วยให้จิตเห็นความจริงตามสภาวะ เมื่อจิตได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จะสามารถรับรู้อารมณ์และประสบการณ์ต่าง ๆ โดยไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่น ส่งผลให้จิตเกิดความสงบและเป็นอิสระจากความทุกข์

สรุปได้ว่ากลไกการเกิดความทุกข์ตามแนวพุทธจิตวิทยาเป็นกระบวนการทางจิตที่เริ่มจากอวิชชา นำไปสู่การปรุงแต่งทางจิต การเกิดตัณหา และอุปาทาน ซึ่งทำให้จิตเกิดความยึดมั่นถือมั่นและความทุกข์ ในทางตรงกันข้าม กลไกการดับทุกข์เกิดจากการพัฒนาปัญญาเพื่อทำลายอวิชชา เมื่อจิตเห็นความจริงตามสภาวะ จะสามารถคลายความยึดมั่นถือมั่น และหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ดังนั้น ความทุกข์และการดับทุกข์จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในจิต การพัฒนาจิตด้วยสติ สมาธิ และปัญญาจึงเป็นแนวทางสำคัญในการนำไปสู่ความสงบและความหลุดพ้นอย่างแท้จริงตามแนวพุทธจิตวิทยา

๓.๒ กลไกการพัฒนาจิตกับการหลุดพ้นจากทุกข์

การพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นกระบวนการสำคัญในพุทธจิตวิทยา ซึ่งมุ่งอธิบายการเปลี่ยนแปลงของจิตจากสภาวะที่ถูกครอบงำด้วยอวิชชาและกิเลส ไปสู่สภาวะที่มีปัญญาและเป็นอิสระจากความทุกข์

[๑๘] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐/๕๖.

โดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ความทุกข์มิใช่สิ่งที่ต้องยอมรับอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เป็นสิ่งที่สามารถดับได้ด้วยการพัฒนาจิตอย่างถูกต้อง กระบวนการพัฒนาจิตจึงเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้จิตหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นและเข้าถึงความสงบอย่างแท้จริงในระยะแรก จิตของบุคคลทั่วไปมักถูกครอบงำด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ซึ่งเป็นกลไกที่ทำให้จิตเกิดความยึดติดในอารมณ์ ความคิด และประสบการณ์ต่าง ๆ เมื่อจิตประสบกับสิ่งที่พึงพอใจ จะเกิดความอยากรักษาไว้ และเมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่พึงพอใจ จะเกิดความอยากหลีกเลี่ยงหรือผลักไส กลไกดังกล่าวทำให้จิตเกิดความไม่สงบ และนำไปสู่ความทุกข์ในที่สุด ดังนั้น การพัฒนาจิตจึงเป็นกระบวนการที่มุ่งลดอิทธิพลของอวิชชาและกิเลส เพื่อให้จิตสามารถรับรู้ความจริงตามสภาวะ

กลไกสำคัญของการพัฒนาจิตในพุทธจิตวิทยา คือ การพัฒนาจิตตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำงานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ศีลทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง ลดการกระทำที่เกิดจากกิเลสและช่วยสร้างความสงบในระดับพื้นฐาน เมื่อพฤติกรรมมีความสงบและเป็นระเบียบ จิตจะสามารถพัฒนาไปสู่สมาธิได้ง่ายขึ้น สมาธิเป็นกลไกที่ช่วยให้จิตมีความมั่นคง ไม่ฟุ้งซ่านและสามารถตั้งมั่นอยู่กับปัจจุบันขณะ เมื่อจิตมีสมาธิ จะสามารถเห็นกระบวนการทำงานของจิตได้อย่างชัดเจนเมื่อจิตมีความตั้งมั่นและมีสติ จะนำไปสู่การเกิดปัญญา ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่สุดในการหลุดพ้นจากความทุกข์ ปัญญาในที่นี้หมายถึง ความเข้าใจความจริงตามสภาวะ โดยเฉพาะความเข้าใจในหลักไตรลักษณ์ เมื่อจิตเห็นว่าสรรพสิ่งไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน จิตจะคลายความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)อธิบายว่าปัญญาเป็นกลไกที่ทำลายอวิชชา และเมื่ออวิชชาดับ กิเลสและความทุกข์ย่อมดับตามไปด้วย[๑๙] การหลุดพ้นจากความทุกข์มิใช่การเปลี่ยนแปลงโลกภายนอก แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการรับรู้และการตอบสนองของจิต กล่าวคือ เมื่อจิตมีสติและปัญญา จะสามารถรับรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ โดยไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่น จิตจะไม่ถูกครอบงำด้วยความอยากหรือความกลัว ส่งผลให้จิตมีความสงบ เป็นอิสระ และไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสกระบวนการพัฒนาจิตยังสามารถอธิบายได้ในฐานะกระบวนการเปลี่ยนผ่านจาก “จิตที่ไม่พัฒนา” ไปสู่ “จิตที่พัฒนาแล้ว” กล่าวคือ ในระยะแรก จิตมีลักษณะฟุ้งซ่านและถูกครอบงำด้วยกิเลส แต่เมื่อได้รับการฝึกด้วยสติ สมาธิ และปัญญา จิตจะเกิดความมั่นคง มีความรู้เท่าทันตนเอง และสามารถปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นได้ ในที่สุด จิตจะเข้าถึงสภาวะของความสงบและความเป็นอิสระ ซึ่งเป็นสภาวะที่ปราศจากความทุกข์

สรุปได้ว่ากลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์ตามแนวพุทธจิตวิทยา เป็นกระบวนการที่มุ่งขจัดอวิชชาและกิเลสผ่านการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อจิตมีปัญญาเห็นความจริงตามสภาวะ จะสามารถคลายความยึดมั่นถือมั่น และหลุดพ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง การพัฒนาจิตจึงเป็นกลไกสำคัญที่นำไปสู่ความสงบ ความเป็นอิสระ และความสมบูรณ์ของชีวิตในมุมมองของพุทธจิตวิทยา

๓.๓ กลไกเชิงระบบของการหลุดพ้นจากความทุกข์

การหลุดพ้นจากความทุกข์ในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการที่มีโครงสร้างเชิงระบบ (systematic structure) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล มิใช่เป็นเพียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลของการพัฒนาจิตตามกลไกธรรมชาติของเหตุและปัจจัย ตามหลักปฏิจจสมุปบาทที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ทุกข์เกิดขึ้นจากเหตุ และเมื่อเหตุดับ ทุกข์ย่อมดับ กลไกเชิงระบบนี้จึงเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะที่จิตถูกครอบงำด้วยอวิชชาไปสู่สภาวะที่จิตมีปัญญาและเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ในเชิงระบบ จุดเริ่มต้นของกระบวนการเกิดทุกข์อยู่ที่ “อวิชชา” ซึ่งเป็นความไม่รู้ตามความเป็นจริงของสรรพสิ่ง โดยเฉพาะการไม่เข้าใจลักษณะของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา อวิชชานี้ทำหน้าที่เป็นกลไกพื้นฐานที่กำหนดทิศทางการทำงานของจิต เมื่อจิตไม่รู้ความจริง ย่อมเกิดการปรุงแต่ง (สังขาร) และพัฒนาไปสู่ความอยากหรือความทะยานอยาก (ตัณหา) ซึ่งเป็น

---

[๑๙] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

แรงขับเคลื่อนสำคัญของระบบความทุกข์ ตัณหาทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) และนำไปสู่การเกิดความทุกข์ทั้งในระดับจิตใจและพฤติกรรม ดังนั้น ในเชิงระบบ อวิชชาจึงเป็น “ต้นเหตุ” (root cause) และตัณหาเป็น “กลไกขับเคลื่อน” (driving mechanism) ที่ทำให้วงจรแห่งทุกข์ดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง[๒๐]

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาไม่ได้เพียงอธิบายโครงสร้างของปัญหา แต่ยังเสนอ “กลไกการแก้ไขเชิงระบบ” ที่ชัดเจน ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการพัฒนาจิตตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยศีลทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา ทำให้จิตลดความฟุ้งซ่านและความเดือดร้อนที่เกิดจากการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ส่งผลให้ระบบจิตเกิดความสมดุลในระดับพื้นฐาน สมาธิทำหน้าที่เป็นกลไกเสริมสร้างเสถียรภาพของจิต ทำให้จิตมีความตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งเร้าภายนอก และลดอิทธิพลของนิวรณ์ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจิต เมื่อจิตมีความมั่นคงแล้ว ปัญญาจึงสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการทำลายอวิชชา โดยทำให้จิตเห็นความจริงของสรรพสิ่งตามความเป็นจริงในเชิงกลไกของระบบ ปัญญาทำหน้าที่เป็น “ตัวเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบ” (system transformation mechanism) กล่าวคือ เมื่อปัญญาเกิดขึ้น อวิชชาซึ่งเป็นต้นเหตุของระบบความทุกข์จะถูกทำลาย ส่งผลให้ตัณหาและอุปาทานไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เมื่อกลไกขับเคลื่อนของทุกข์หยุดทำงาน ระบบของความทุกข์จึงยุติลงโดยสมบูรณ์ กระบวนการนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงจากระบบที่ขับเคลื่อนด้วยความไม่รู้ ไปสู่ระบบที่ขับเคลื่อนด้วยความรู้และความเข้าใจอย่างถูกต้อง

นอกจากนี้ กลไกเชิงระบบของการหลุดพ้นยังเป็นกระบวนการแบบย้อนกลับ (feedback mechanism) กล่าวคือ เมื่อศีลพัฒนา จะส่งผลให้สมาธิเกิดได้ง่ายขึ้น เมื่อสมาธิพัฒนา จะส่งผลให้ปัญญาเกิดขึ้นได้ชัดเจนขึ้น และเมื่อปัญญาเกิดขึ้น จะส่งผลย้อนกลับไปเสริมสร้างศีลและสมาธิให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น กระบวนการนี้เป็นวงจรของการพัฒนาเชิงบวก (positive feedback loop) ที่ช่วยให้ระบบจิตเปลี่ยนผ่านจากสภาวะของความทุกข์ไปสู่สภาวะแห่งความหลุดพ้นดังนั้น กลไกเชิงระบบของการหลุดพ้นจากความทุกข์ในพระพุทธศาสนา จึงเป็นกระบวนการพัฒนาจิตที่มีโครงสร้างเป็นระบบของเหตุ ปัจจัย และผล โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ต้นเหตุของทุกข์ ดำเนินผ่านกระบวนการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา และนำไปสู่การทำลายอวิชชาซึ่งเป็นรากฐานของทุกข์ เมื่ออวิชชาดับ ระบบของความทุกข์ย่อมสิ้นสุดลง ส่งผลให้จิตเข้าสู่สภาวะแห่งความเป็นอิสระอย่างแท้จริง ซึ่งเรียกว่า วิมุตติ หรือ นิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา และเป็นผลลัพธ์ของกลไกการพัฒนาจิตที่ดำเนินไปอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับกฎธรรมชาติของเหตุและปัจจัย

๓.๔ การประยุกต์ใช้ในบริบทการพัฒนามนุษย์

การประยุกต์ใช้กลไกเชิงระบบของการหลุดพ้นจากความทุกข์ตามแนวพุทธจิตวิทยาในบริบทการพัฒนามนุษย์ เป็นกระบวนการที่มุ่งพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงจากภายในจิตใจมากกว่าการแก้ไขปัญหาที่ปรากฏเพียงภายนอก แนวคิดนี้มีพื้นฐานจากหลักธรรมที่ พระพุทธเจ้า ทรงแสดงไว้ว่า ความทุกข์เกิดจากเหตุคืออวิชชา ตัณหา และอุปาทาน และสามารถดับได้ด้วยการพัฒนาปัญญา ดังนั้น การพัฒนามนุษย์ตามแนวพุทธจิตวิทยาจึงเป็นกระบวนการที่มุ่งลดเหตุแห่งทุกข์โดยการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาอย่างเป็นระบบ ผ่านหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญาในระดับพฤติกรรม ศีลทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมการกระทำ ช่วยให้บุคคลสามารถควบคุมตนเอง ลดพฤติกรรมที่เกิดจากอำนาจของกิเลส และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ส่วนสมาธิเป็นกลไกในการพัฒนาจิตใจ ทำให้จิตมีความมั่นคง มีสติ และสามารถควบคุมอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม ส่งผลให้บุคคลมีความสามารถในการเรียนรู้ การตัดสินใจ และการดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่ปัญญาเป็นกลไกสำคัญที่สุดในการพัฒนามนุษย์ เนื่องจากช่วยให้บุคคลเข้าใจความจริงของชีวิตตามสภาวะ ลดความยึดมั่นถือมั่น และสามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีความสมดุล

[๒๐] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐/๕๖.

สรุปได้ว่ากลไกเชิงระบบของการหลุดพ้นจากความทุกข์สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเป็นกระบวนการที่ช่วยพัฒนามนุษย์ทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ส่งผลให้บุคคลสามารถควบคุมตนเอง เข้าใจความจริงของชีวิต และลดความทุกข์ทางจิตใจได้อย่างยั่งยืน แนวทางนี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนามนุษย์ที่มุ่งสร้างความเจริญงอกงามอย่างแท้จริง ทั้งในระดับบุคคลและสังคม

๔.สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “พุทธจิตวิทยา: กลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์” สามารถสรุปภาพรวมได้ว่า พุทธจิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่มุ่งศึกษาธรรมชาติ โครงสร้าง และกระบวนการทำงานของจิตตามหลักพระพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่ออธิบายกลไกการเกิดความทุกข์และเสนอแนวทางการพัฒนาจิตเพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างเป็นระบบ แนวคิดดังกล่าวมีรากฐานมาจากคำสอนของ พระพุทธเจ้า ซึ่งทรงชี้ให้เห็นว่าจิตเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางของการรับรู้ ความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม ดังนั้น คุณภาพของจิตจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทั้งในด้านความสุขและความทุกข์ซึ่งความทุกข์ในมุมมองของพุทธจิตวิทยามิได้เกิดจากปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่มีรากฐานสำคัญอยู่ที่กลไกการทำงานของจิต โดยเฉพาะอวิชชา ตัณหา อุปาทาน และสังขาร ซึ่งเป็นกระบวนการทางจิตที่ทำงานเชื่อมโยงกันตามหลักเหตุและปัจจัย อวิชชาทำหน้าที่เป็นจุดเริ่มต้นของความไม่รู้ตามความเป็นจริง ส่งผลให้จิตเกิดการปรุงแต่ง (สังขาร) และนำไปสู่การเกิดความอยาก (ตัณหา) และความยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) กระบวนการดังกล่าวทำให้จิตเกิดความผูกพันกับประสบการณ์ต่าง ๆ และก่อให้เกิดความทุกข์ในที่สุด กลไกนี้สะท้อนให้เห็นว่าความทุกข์เป็นผลของกระบวนการภายในจิต มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลของกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างเป็นระบบในขณะเดียวกัน พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการพัฒนาจิตเพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์ผ่านหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการทำงานของจิต ศีลทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมและลดอิทธิพลของกิเลส สมาธิช่วยให้จิตมีความมั่นคงและมีความรู้เท่าทันสภาวะทางจิต ส่วนปัญญาทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการทำลายอวิชชาและทำให้จิตเห็นความจริงตามหลักไตรลักษณ์ เมื่อจิตเห็นความจริงตามสภาวะ จะสามารถคลายความยึดมั่นถือมั่นและหลุดพ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริงการศึกษายังแสดงให้เห็นว่าพุทธจิตวิทยามิใช่เพียงศาสตร์เชิงทฤษฎี แต่เป็นศาสตร์เชิงปฏิบัติที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบ โดยการสร้างความรู้เท่าทันจิตและการพัฒนาปัญญาเพื่อให้เข้าใจธรรมชาติของชีวิตตามความเป็นจริง

๕.แผนผังเชิงความคิด

แผนภาพ : พุทธจิตวิทยา: กลไกการพัฒนาจิตและการหลุดพ้นจากความทุกข์

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์, ๒๕๖๔

_____. **พุทธธรรม.** (กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์, ๒๕๕๙),

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

๓. ภาษาอังกฤษ

Carl R. Rogers. **On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy**. *Boston: Houghton Miffli, 1961*

Gerald Corey. **Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy**. 9th ed. Belmont CA: Brooks/Cole 2013.

Richard S. **Lazarus and Susan Folkman Stress, Appraisal and Coping**. New York: Springer Publishing. 1984.

เมตตาที่มีปัญญา “ โมเดลการดูแลสุนัขจรภายในวัดโดยวิถีพุทธ” ภายใต้กรอบ “ONE HEALTH”

Compassion With Wisdom“ A Buddhist-Based Model for Temple Stray Care Dog Under the “One Health”

พระมนตรา เตชวโร/มานะกุล
Phra Montra Thachavaro/Manakul [๑]
รศ. สพ.ญ. ดร. กชกร ดิเรกศิลป์
Asst. Prof. Dr. Kochakorn Direksilp[๒]

Received: *March 12, 2026* **Revised:** *August 16, 2026*
Accepted: *August 19, 2026*

บทคัดย่อ

บทความนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอโมเดลการดูแลสุนัขจรจัดภายในวัดโดยใช้หลักธรรม พรหมวิหาร ๔ เพื่อเปลี่ยนอวิชชาเป็นเมตตาที่มีปัญญา บูรณาการเข้ากับ อปริหานิยธรรม ๗ เป็นความร่วมมือไตรภาคี (บ้าน-วัด-ราชการ) การบริหารจัดการเชิงระบบด้วยมาตรการ CNVR การจัดโซนนิ่ง และ จัดตั้งกองบุญผ้าป่าเพื่อธำรงอาวาสสัปปายะ และสร้างสุขภาวะ One Health ของคน-สัตว์-สิ่งแวดล้อม อย่างยั่งยืน ในการศึกษานี้ ใช้การวิจัยเชิงเอกสาร วิเคราะห์งานวิชาการด้านพุทธปรัชญา จริยศาสตร์สัตว์ นโยบายสาธารณสุข และแนวทางการจัดการสุนัขจร ทั้งในและต่างประเทศ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาการปล่อยสุนัขในวัดมีรากฐานจากความเข้าใจเรื่องเมตตาธรรมที่เป็นอวิชชา เป็นเหตุนำไปสู่การผลักภาระให้สถาบันพระสงฆ์และชุมชน โมเดลที่เสนอประกอบด้วยสองกรอบหลัก ได้แก่ (๑) พลังภายใน (Internal Frame) ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติและจิตสำนึกของประชาชน และ (๒) พลังโครงสร้างสังคม (External Frame) ใช้หลักอปริหานิยธรรม ๗ เป็นกลไกสร้างความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด และหน่วยงานรัฐ โมเดลนี้ จะช่วยเสริมสร้างสวัสดิภาพสัตว์ ลดความเสี่ยงต่อโรคพิษสุนัขบ้าและสอดคล้อง กับเป้าหมาย One Health และ SDGs11 ในบริบทสังคมไทย

คำสำคัญ: พรหมวิหาร ๔, อปริหานิยธรรม ๗, สุนัขจรในวัด, พุทธจริยศาสตร์, One Health

ABSTACT

The issue of stray dogs in temples constitutes a structural problem intersecting religious, ethical, public health, and environmental dimensions, particularly within Thai society, where Buddhism shapes public values and behavior. This article proposes a management model for temple stray dogs, grounding it in Buddhist ethics and integrating the 'One Health' framework,

[๑] นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย E-mail: mortramanakul@gmail.com

[๒] กชกร ดิเรกศิลป์, **คณะสัตวแพทยศาสตร์** ภาควิชาอายุรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น,๒๕๖๖,หน้า ๕๑. E-mail: kochakrn@kku.ac.th

which holistically addresses human, animal, and environmental health. Utilizing documentary research, the study analyzes academic literature on Buddhist philosophy, animal ethics, public health policy, and domestic and international stray dog management. The findings indicate that dog abandonment in temples stems from a misconception of compassion lacking wisdom, creating an undue burden on monastic institutions and the community.

Keyword: The Four Brahmaviharas, The Seven Principles of Non-Decline in Buddhism, Temple Stray Dogs, Buddhist Ethics, One Health

๑. บทนำ

ปัญหาสุนัขจรจัดเป็นประเด็นทางสังคมที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกับหลายมิติ ทั้งด้านสุขภาพสัตว์ สุขภาพมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และความสงบเรียบร้อยของชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของวัด ซึ่งเป็นพื้นที่ทางศาสนาและศูนย์รวมจิตใจของชุมชน วัดจำนวนไม่น้อยได้กลายเป็นแหล่งพักพิงของสุนัขจรเนื่องจากความเมตตาของพระสงฆ์ สภาพปัญหาที่ตามมาคือการเพิ่มจำนวนสุนัขอย่างควบคุมไม่ได้ ความเดือดร้อนของชุมชน และภาระต่อวัด ปัญหาสุนัขจรเป็นประเด็นสาธารณสุขและสังคมในระดับโลกที่กระทบทั้งคนสัตว์และสิ่งแวดล้อม[๓] การควบคุมป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า ด้วยมาตรการทางเทคนิค (ฉีดวัคซีน/ทำหมัน) การแก้ไขปัญหาสุนัขจรในปัจจุบันคือการสร้างศูนย์พักพิงสัตว์[๔] แต่สภาพปัญหาสุนัขจรยังมีปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในทุกๆ ปี และงบประมาณที่ต้องใช้ในการนี้มีค่อยข้างสูงมาก ในบริบทด้านสาธารณสุขและความปลอดภัยต่อชุมชนผลกระทบด้านสุขาภิบาลยังเป็นปัญหาในชุมชนรอบวัด[๕] ความเสี่ยงต่อประเด็นด้านสาธารณสุขระดับโลกโดยเฉพาะโรคพิษสุนัขบ้าซึ่งเป็นโรคติดต่อร้ายแรงจากสัตว์สู่คน และผู้ที่ได้รับเชื้อเริ่มแสดงอาการออกมาแล้วปัจจุบันไม่มียาที่สามารถรักษาให้หายได้และต้องเสียชีวิตทุกราย สถิติในประเทศไทยมีผู้เสียชีวิตจากโรคนี้เฉลี่ย ๑๐–๑๕ ราย และประชาชนถูกสุนัขกัดมากกว่า ๔๐๐,๐๐๐ รายต่อปี[๖] ซึ่งเป็นตัวเลขที่สร้างความกังวลต่อทั้งภาครัฐและสังคม ทั้งนี้เป้าหมายระดับโลกโดยองค์การอนามัยโลก (WHO) และพันธมิตรตั้งเป้าหมาย “Zero by 30[๗]” เพื่อยุติการเสียชีวิตจากโรค พิษสุนัขบ้าภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ มาตรการเชิงเทคนิคที่สำคัญคือการฉีดวัคซีนให้ครอบคลุมประชากรสุนัขอย่างน้อยร้อยละ ๘๐ ควบคู่กับการทำหมัน (CNVR) มีความพยายามในหลายรูปแบบเพื่อการแก้ไขปัญหาสุนัขจรในประเทศไทย ทั้งโครงการ CNVR (Catch-Neuter-Vaccinate-Return) ที่ดำเนินการโดยองค์กรภาคประชาสังคมและท้องถิ่น ผลการศึกษาระบุว่าแม้สามารถลดความหนาแน่นของประชากรสุนัขได้ระดับหนึ่ง แต่ปัญหาสุนัขยังเป็นประเด็นสาธารณสุขและสังคมในระดับโลกที่

---

[๓] World Health Organization, "One Health Approach", WHO Report, Volume ๑๒ Number ๑ (๒๐๒๐): ๑–๑๘.

[๔] พนมพร แสนประเสริฐ, **ปัญหาการทอดทิ้งสัตว์ในสังคมไทยกับแนวคิดประโยชน์นิยม**, วารสารวิจัยพิมลธรรม ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๐๒๐)

[๕] นฤมล สืบสาย, **ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากสุนัขจร**, วารสารสิ่งแวดล้อมไทย, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๔): ๘๙–๑๐๕.

[๖] จุฑามาศ พันธ์ดี, **การจัดการสุนัขจรในจังหวัดเชียงใหม่**, วารสารการสัตวแพทย์ไทย, ปีที่ ๗๑ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๓):๑๒๓–๑๔๐.

[๗] องค์การอนามัยโลก (WHO), องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ, องค์การอนามัยสัตว์โลกZero by 30: **แผนยุทธศาสตร์ระดับโลกเพื่อยุติการเสียชีวิตของมนุษย์จากโรคพิษสุนัขบ้าที่แพร่เชื้อจากสุนัขภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐** https://apps.who.int/iris/handle/10665/272756

กระทบทั้งคนสัตว์และสิ่งแวดล้อม[๘] ในบริบทดังกล่าว แนวคิด “ONE HEALTH” ซึ่งเน้นความเชื่อมโยงของสุขภาพของคน-สัตว์-สิ่งแวดล้อม เป็นหนึ่งเดียวกัน จึงเป็นกรอบสำคัญในการทำความเข้าใจและการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างสรรพชีวิตและระบบนิเวศ แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่มองโลกในเชิงเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) และความสัมพันธ์อันไม่แยกขาดของทุกสรรพสิ่ง พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ “เมตตา” ในฐานะธรรมเครื่องเกื้อกูลการอยู่ร่วมกันของสรรพชีวิต เมตตาในทางพุทธศาสนามิใช่เพียงความสงสารหรือความอ่อนโยนทางอารมณ์ หากแต่เป็นเมตตาที่ประกอบด้วยปัญญา (เมตตาญาณ) คือความปรารถนาดีที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจในความเป็นจริงของชีวิต กฎแห่งเหตุและผล และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในระยะยาว การช่วยเหลือที่เป็นอวิชชาอาจกลายเป็นการสร้างปัญหาใหม่โดยไม่ตั้งใจ ขณะที่การช่วยเหลือที่มีปัญญากำกับ ช่วยนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนและการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน การพัฒนา “เมตตาที่มีปัญญา” ให้เป็นโมเดลเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุนัขจรในวัด จึงเป็นความพยายามในการประสานคุณค่าทางพุทธจริยธรรมเข้ากับแนวคิด ONE HEALTH มุ่งเน้นการดูแลสัตว์ด้วยหลักพุทธธรรมควบคู่กับการจัดการด้านสาธารณสุข การควบคุมจำนวนประชากรสุนัข การรักษาความปลอดภัยของมนุษย์ และการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม โดยมีวัดทำหน้าที่เป็นพื้นที่ต้นแบบ ดังนั้น เมตตาที่มีปัญญา และ โมเดลการดูแลสุนัขจรภายในวัดโดยวิถีพุทธ ภายใต้กรอบ “ONE HEALTH ไม่เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาสุนัขจรในเชิงปฏิบัติการเท่านั้น หากยังเป็นการยกระดับบทบาทของวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทางด้านพุทธจริยศาสตร์และการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนไปพร้อมกัน อันสอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาในการสร้างสันติสุขแก่สรรพชีวิตทั้งปวง

๒. แนวคิด “เมตตาที่มีปัญญา” ตามหลักพระพุทธศาสนา

เมตตา ในพระพุทธศาสนา หมายถึง ความปรารถนาดี ความหวังให้ผู้อื่นเป็นสุขโดยปราศจากเงื่อนไข มิได้จำกัดเฉพาะมนุษย์ แต่ครอบคลุมถึงสรรพสัตว์ทั้งหลาย อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาไม่ได้ส่งเสริมเมตตาแบบไร้การพิจารณา หากแต่เน้นเมตตาที่ประกอบด้วยปัญญาซึ่งหมายถึงความเข้าใจตามเหตุและปัจจัยความจริงของสรรพสิ่ง เมตตาที่มีปัญญาจึงเป็นบริบทที่รู้เท่าทัน ไม่ก่อโทษในระยะยาวและไม่สร้างภาระแฝงแก่สังคม เช่น การให้อาหารโดยไม่มีการควบคุมจำนวนประชากรสุนัข เพราะนำไปสู่ปัญหาความย้อนแย้งทางด้านพุทธจริยศาสตร์ อนึ่งในด้านงบประมาณที่ต้องใช้ในการนี้มีค่อยข้างสูงมาก[๙] ประเด็นด้านสาธารณสุขระดับโลก “โรคพิษสุนัขบ้า” ซึ่งเป็นโรคติดต่อร้ายแรงจากสัตว์สู่คน หากผู้ที่ได้รับเชื้อเริ่มแสดงอาการออกมาแล้ว ปัจจุบันไม่มียาที่สามารถรักษาให้หายได้และต้องเสียชีวิตทุกราย สถิติในประเทศไทยในแต่ละปี มีผู้เสียชีวิตจากโรคนี้เฉลี่ย ๑๐–๑๕ ราย และประชาชนถูกสุนัขกัดมากกว่า ๔๐๐,๐๐๐ รายต่อปี[๑๐] ซึ่งเป็นตัวเลขที่สร้างความกังวลต่อทั้งภาครัฐและสังคม รวมถึงงบประมาณของภาครัฐที่มีจำกัด เป้าหมายระดับโลก โดยองค์การอนามัยโลก (WHO) และพันธมิตรตั้งเป้าหมาย “Zero by 30[๑๑]” เพื่อยุติการเสียชีวิตจากโรคพิษสุนัขบ้าภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ มาตรการเชิงเทคนิคที่สำคัญคือการฉีดวัคซีนให้ครอบคลุมประชากรสุนัขอย่างน้อยร้อยละ ๘๐ ควบคู่กับการทำหมันความพยายามในหลายรูปแบบเพื่อการแก้ไขปัญหาสุนัขจรในประเทศไทย ทั้งในโครงการ CNVR (Catch-Neuter-

---

[๘] World Health Organization, **One Health Approach", WHO Report**, Volume ๑๒ Number ๑ (๒๐๒๐): ๑–๑๘.

[๙] นฤมล สืบสาย, **ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากสุนัขจร**, วารสารสิ่งแวดล้อมไทย, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๔): ๘๙–๑๐๕.

[๑๐] จุฑามาศ พันธ์ดี, **การจัดการสุนัขจรในจังหวัดเชียงใหม่**, วารสารการสัตวแพทย์ไทย, ปีที่ ๗๑ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๓):๑๒๓–๑๔๐.

[๑๑] องค์การอนามัยโลก (WHO), องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ, องค์การอนามัยสัตว์โลกZero by 30: แผนยุทธศาสตร์ระดับโลกเพื่อยุติการเสียชีวิตของมนุษย์จากโรคพิษสุนัขบ้าที่แพร่เชื้อจากสุนัขภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ https://apps.who.int/iris/handle/10665/272756

Vaccinate-Return) ที่ดำเนินการโดยองค์กรภาคประชาสังคมและท้องถิ่น ผลการศึกษาระบุว่าแม้สามารถลดความหนาแน่นของสุนัขได้ในบางพื้นที่ แต่ปัญหาคือ “ความไม่ต่อเนื่องและข้อจำกัดด้านงบประมาณ[๑๒]” นอกจากนี้ แม้ว่าได้มีการรณรงค์ให้ประชาชนทั่วไปรับสุนัขจรไปเลี้ยงแทนการปล่อยทิ้งแต่ยังไม่ได้รับการตอบรับจากภาคประชาชน เนื่องด้วย สุนัขในฐานะเพื่อนร่วมสังสารวัฏ พระพุทธเจ้าตรัสไวใน “อปณณกสูตร[๑๓]” วานรก-สวรรค์ใครจะเชื่อหรือไมเชื่อเราไมอาจบังคับได และการไม่ไปเกิดในอบายภูมิรอดพ้นได้ด้วยมรรคญาณที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้นเป็นการประหารกิเลสด้วยปฐมมรรคคือโสดาปัตติมรรคญาณ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาจนสำเร็จญาณนี้ชื่อว่าเป็นผู้หลุดพ้นจากอบายภูมิได้อย่างเด็ดขาด[๑๔] ทั้งนี้ได้มีเรื่องราวเกี่ยวกับวิบากกรรมในบริบทของสุนัขและหลักปรัชญาทางศาสนาสามารถอธิบายปัญหาสังคมได้อย่างดี “สังสารวัฏ” คือวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดที่ไม่สิ้นสุด ซึ่งถูกขับเคลื่อนด้วยวงจรของ กิเลส, กรรม และวิบาก โดยมี "อวิชชา" (ความไม่รู้แจ้ง) และ "ตัณหา" (ความอยาก) เป็นเชื้อไฟหลักทำให้สรรพสัตว์ต้องวนเวียนอยู่ในภพภูมิต่างๆ อวิชชามิใช่เพียงความไม่รู้ แต่เป็น "ความเข้าใจผิด เชิงบวก" ที่ยึดมั่นว่ามี "ตัวตน" ที่ถาวร ซึ่งเป็นต้นเหตุของความรัก ความชัง และความยึดมั่นถือมั่นที่นำไปสู่การสร้างกรรม ตราบใดที่อวิชชายังไม่ถูกทำลายด้วยปัญญา ผลวิบากกรรมก็จะยังเกิดขึ้นอย่างไม่สิ้นสุด วิบากกรรมของสุนัขเป็นผลแห่งกรรมไม่ใช่สิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญแต่มีความเชื่อมโยงกับมนุษย์ผ่านสายใยแห่งสังสารวัฏ สัตว์เดรัจฉานส่วนใหญ่ (ยกเว้น “เวไนยสัตว์” ที่มีบารมีมาก) เรียกชื่อว่า “มรณสัญญา” รู้จักกลัวตาย[๑๕] อีกปัญหาในมิติ “สังสารวัฏ” การเสวยวิบากกรรมจากอกุศลกรรมในอดีต และข้อจำกัดของภพภูมิสุนัขมี "สัญญา" ที่จำกัด ทำให้ยากต่อการสร้างกุศลกรรมหรือเจริญปัญญาเพื่อหลุดพ้นด้วยตนเอง ได้มีเรื่องราวของ “โตเทยยพราหมณ์” เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของผลจากวิบากกรรมความตระหนี่ “มัจฉริยะ”ทำให้ มหาเศรษฐีผู้นี้ต้องไปเกิดเป็นสุนัขในบ้านของตนเองเพื่อเฝ้าทรัพย์สมบัติ เป็นวิญญาณคนในร่างสัตว์สุนัขในวัดถูกมองว่าเป็น "เครือญาติในสังสารวัฏ" ที่กำลังเสวยวิบากกรรมจากการสร้างอกุศลกรรมหรืออาจเกิดจากจิตที่เศร้าหมองและขาดสติก่อนตาย และการเกิดเป็นสุนัขจัดซึ่งเป็นหนึ่งในอบายภูมิที่ต่ำ ทำให้ยากต่อการสร้างกุศลกรรมและพัฒนาปัญญาเพื่อการหลุดพ้นด้วยตนเอง แต่จุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือ การดับภพชาติและหยุดการเวียนว่ายตายเกิดอย่างสิ้นเชิง ซึ่งการเจริญวิปัสสนาในภพของมนุษย์เป็นการชำระล้างกิเลสตัณหาอันเป็นเชื้อของการเกิดใหม่ให้สู่นิพพาน หลักของ “สังสารวัฏ” ถูกขับเคลื่อนด้วยองค์ประกอบหลัก ๓ ส่วนเรียกว่า “ไตรวัฏฏ์” ที่ทำงานสัมพันธ์กันอย่างเป็นวงจร ได้แก่ **(๑)** “กิเลส”(รากเหง้า) จุดเริ่มต้นที่เกิด "อวิชชา" (ความไม่รู้แจ้ง) และ "ตัณหา" (ความอยาก) ซึ่งเป็นเชื้อไฟสำคัญที่ทำให้เกิดการเวียนว่ายในภพภูมิต่างๆ **(๒)** “กรรม” (การกระทำ) คือการลงมือทำที่มีเจตนาซึ่งถูกบงการโดยกิเลส ผลจากวิบากกรรมก็จะยังคงเกิดขึ้นอย่างไม่สิ้นสุดต่อการเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานเป็นตัวกำหนด" **(๓)** “วิบาก” (ผลตอบแทน) คือผลลัพธ์ที่เที่ยงตรงของกรรมทั้งดีและชั่วจะทำให้เกิดความต่อเนื่องของวัฏจักรเมื่อสิ้นอายุขัยในภพหนึ่ง ผลของกรรมจะผลักดันให้เกิดใหม่ในภพอื่นต่อไปเรื่อยๆ การเลือกเส้นทางเดินของวิญญาณในกลไกขับเคลื่อนสังสารวัฏ มีกรรมเป็นตัวตัดสินว่าสรรพสัตว์จะไปอสู่ "อบายภูมิ ๔[๑๖]" ได้แก่ นรก, เปรต, อสุรกาย และเดรัจฉาน แต่หากทำกุศลกรรมจะนำไปสู่ "สุคติภูมิ" ได้แก่สวรรค์ การเปลี่ยน

---

[๑๒] อุษณีย์ เกษมสุข, **การประเมินโครงการ CNVR ในไทย**, วารสารสัตวแพทย์ไทย, ปีที่ ๗๒ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๓):๒๕๐ - ๒๖๕.

[๑๓] พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓ หน้าที่ ๙๘.

[๑๔] รศ. ดร.มานพ นักการเรียน, **รอดพ้นอบายภูมิตามหลักพระพุทธศาสนา**, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (๒๐๑๗) ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐)

[๑๕] พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). **ภูมิวิลาสินี.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ทิศทางของกรรม โดยมี “มรณภาวะ” ช่วงท้ายของชีวิตก่อนจะเข้าสู่ “อันตรภาวะ” อีกรอบหนึ่ง ในมหายานนิกาย บัญญัติเรื่อง “อันตรภพ” ว่าเป็นช่วงเวลาระหว่างตายก่อนเกิดใหม่[๑๗]

๓. แนวคิด ONE HEALTH กับ ปัญหาสุนัขจรภายในวัด

ONE HEALTH เป็นแนวคิดที่มองสุขภาพแบบองค์รวม โดยเชื่อมโยง ๓ มิติหลัก ได้แก่ ๑) สุขภาพมนุษย์ (Human Health) ๒) สุขภาพสัตว์ (Animal Health) ๓) สุขภาพสิ่งแวดล้อม (Environmental Health) ในบริบทของสัตว์ มีสุนัขจรซึ่งจัดเป็นพาหะของโรคติดต่อ ได้แก่ โรคพิษสุนัขบ้า โรคผิวหนังหรือปรสิต ซึ่งส่งผลต่อมนุษย์ (พระสงฆ์และประชาชน) ขณะเดียวกันสภาพแวดล้อมของวัดอาจเสื่อมโทรมจากมูลสัตว์ ขยะอาหาร และเสียงรบกวน การจัดการปัญหานี้ โดยใช้แนวคิด ONE HEALTH ควบคู่กับคุณค่าทางพุทธจริยศาสตร์ โดยการสร้างความร่วมมือกับวัดสามารถเพิ่มโอกาสความสำเร็จได้[๑๘] อย่างไรก็ดีความย้อนแย้งระหว่างมาตรการด้านสาธารณสุขกับความเชื่อทางศาสนาทำให้มีการทบทวนมาตรการแก้ปัญหาสุนัขจรในต่างประเทศ ซึ่งได้สะท้อนการแก้ปัญหาสุนัขจรที่ใช้มาตรการทางเทคนิคและยังต้องพึ่งพาการปรับตามวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนั้น ในการทบทวนงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ พบว่ามีช่องว่างสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ **(๑)** การขาดการศึกษาเชิงลึกที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทางศาสนากับพฤติกรรมการปล่อยสัตว์ **(๒)** การบูรณาการหลักพรหมวิหารธรรมเข้ากับมาตรการดูแลสุนัขจร เพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวทางอย่างเป็นระบบ และ **(๓)** การเชื่อมโยงด้านสุขอนามัยของชุมชน ร่วมกับสิ่งแวดล้อมและคุณค่าทางสังคม[๑๙] ในช่องว่างเหล่านี้ เป็นประเด็นท้าทายในการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน บทความนี้ได้เสนอแนวคิดการเชื่อมโยง “พุทธบูรณาการ” บ้าน-วัด-ราชการ เข้ามาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างค่านิยมใหม่ในชุมชน[๒๐] และการวิจัยเชิงเอกสารที่บูรณาการหลักพุทธศาสตร์เข้ากับหลักสังคมศาสตร์ครั้งนี้ จึงเป็นที่มาของแนวทางการแก้ปัญหาการปล่อยสุนัขทิ้งในวัด จากการวิเคราะห์หลักพรหมวิหารธรรมเพื่อลดปัญหาการปล่อยสุนัขทิ้งในวัดและสุนัขในวัดสร้างปัญหามลภาวะจากขยะ ความสกปรกจากมูลสัตว์ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขาภิบาลในชุมชนรอบวัดและทำลายทัศนียภาพของพุทธสถานรวมถึงสถานการศึกษาต่างๆ ด้วย ทั้งนี้ในบริบทของการปล่อยทิ้งสุนัขถือเป็นการละเมิดกฎหมาย “หลักสวัสดิภาพสัตว์” ๕ ประการ ตามพระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. ๒๕๕๗[๒๑] หลักสวัสดิภาพสัตว์ ได้แก่ **(๑)** ขาดอิสระจากความหิวและกระหาย ต้องคุ้ยหาอาหารจากถังขยะหรือรอเศษอาหารจากความเมตตาของผู้ใจบุญ ที่อาจไม่เพียงพอและไม่ถูกสุขอนามัย **(๒)** ขาดอิสระจากความไม่สบายกาย ต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แออัดไม่สะอาดและขาดที่พักพิงที่ปลอดภัยจากแดดฝน **(๓)** ขาดอิสระจากความเจ็บปวดการบาดเจ็บและโรคภัย ซึ่งสุนัขจรควรได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคระบาดที่สำคัญโดยเฉพาะโรคพิษสุนัขบ้า **(๔)** ขาดอิสระในการแสดงพฤติกรรมตามธรรมชาติ **(๕)** ขาดอิสระจากความกลัวและความทุกข์ทรมาน การนำสุนัขไปปล่อยทิ้งทำให้สัตว์ขาดสถานที่พักพิงอย่างมั่นคงต้องเผชิญกับอันตรายรอบตัวและความเครียดจากการถูกทอดทิ้ง

---

[๑๗] พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี, ปรัชญาพุทธมหายาน, เอกสารคำสอน, คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[๑๘] วีรพงษ์ แสงทอง, บทบาทพระสงฆ์กับการจัดการสุนัขจร, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๕): ๗๗–๙๔.

[๑๙] **Katie Hampson, et al, Sustainability** in Dog Population Control, PLoS Neglected Tropical Diseases,Volume 12 Number 9 (2018): e0006780.

[๒๐] มนัสวี ศรีไพศาล, **พุทธธรรมกับการจัดการปัญหาสัตว์จร**, วารสารพุทธศาสนวิจัย, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๖): ๑๔๐–๑๕๗.

[๒๑] กฎหมายตาม**พระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. ๒๕๕๗**

จากข้อมูลทางด้านพุทธศาสนามหายานและวัชรยานเชื่อในสภาวะที่เรียกว่า "อันตรภพ" (Antarabhava) หรือ "บาร์โด" (Bardo) ซึ่งเป็นช่วงเวลากึ่งกลางระหว่างการตายจากการเกิดใหม่ สภาวะนี้นิยามว่าเป็น "ภพในระหว่าง" ที่จิตเดิมแท้หรือ "อาลยวิญญาณ" ดำรงอยู่เพื่อรอการสืบต่อภพใหม่, ในช่วงนี้วิญญาณจะมีกายทิพย์ (คันธัพพะ) ซึ่งมีอวัยวะครบถ้วนและมีอิทธิฤทธิ์ เช่น ทิพจักษุที่สามารถมองเห็นที่เกิดของตนได้[๒๒] ดังนั้นการสร้างกุศลกรรมใหม่ของมนุษย์อาจช่วยชะลอการหมุนของวงล้อความทุกข์ของสุนัขได้ด้วยการเจริญในพรหมวิหาร ๔ เพื่อช่วยเหลือสัตว์ เช่น การทำหมัน, ฉีดวัคซีน หรือให้ที่พักพิง ถือเป็นการสร้างกุศลกรรมที่จะส่งผลดีต่อทั้งผู้กระทำและช่วยยกระดับภพภูมิให้ให้ทั้งมนุษย์และสัตว์ในอนาคต และความเชื่อเรื่องของพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับอันตรภพ เช่น พิธีกงเต็ก หรือ การทำบุญทุก ๗ วัน รวม ๗ รอบ (๔๙ วัน) เนื่องจากว่าเป็นระยะเวลาสูงสุดที่วิญญาณจะพักรอในอันตรภพเพื่อรอรับผลบุญก่อนไปเกิดใหม่ พิธีกรรมนี้เปรียบเสมือนการส่งเสบียง (บุญกุศล) และเป็น"เข็มทิศ" (บทสวดนำทาง) ให้กับ นักเดินทาง(จิต)ในอันตรภพ เพื่อให้ข้ามผ่านไปสู่สุคติภูมิได้ ทั้งนี้พุทธปรัชญาใช้กฎแห่งกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด (วัฏสงสาร[๒๓]) เป็นแกนหลักในการอธิบายความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งระหว่างคนกับสัตว์เป็นญาติในวัฏสงสารที่ไม่มีจุดสิ้นสุด กฎแห่งกรรมนี้ตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าสรรพชีวิตทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกันผ่านการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏไม่มีอะไรเป็นเรื่องบังเอิญ พระพุทธศาสนาสอนให้เราตระหนักว่าในโลกใบนี้ไม่มีอะไรเป็นเรื่องบังเอิญ ทุกอย่างเกิดขึ้นด้วยแรงบุญและแรงกรรมที่เราต่างได้เคยทำไว้ สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนเคยเป็นญาติพี่น้องกันหรือคุ้นเคยกันมาก่อน แม้ว่าความสัมพันธ์จะเปลี่ยนแปลงไปตามกรรมที่สร้างไว้ แต่สายใยแห่งสังสารวัฏยังคงเชื่อมโยงเราไว้ด้วยกัน ซึ่งเป็นเหตุผลที่เราถึงรักและห่วงใยพวกเขาหรือเกิดมาเจอกับพวกเขาวิญญาณที่เป็นมนุษย์ในรูปกายที่เป็นสัตว์ การที่เครือญาติในอดีตต้องมาเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานในปัจจุบันนั้น เป็นการเสวยผลแห่งกรรมที่ยังไม่หลุดพ้นจากวัฏสงสาร

การพิสูจน์การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม[๒๔] มีการศึกษาที่พิสูจน์ว่าการเวียนว่ายตายเกิดในนรกสวรรค์ผ่านกรณีศึกษาที่เชื่อถือได้ กรณีเด็กชายธนพัฒน์ (ฟู๊ด) วัย ๓ ขวบเศษ ที่ระลึกได้ว่าชาติก่อนคือนายกอนและสามารถทักทายลูกน้องเก่ารวมถึงจำรายละเอียดสถานที่และของมีค่าในชาติก่อนได้อย่างถูกต้อง และกรณีเด็กชายชนัย ระลึกชาติได้ว่าเป็นครูบัวไขที่ถูกยิงตายโดยสามารถบอกชื่อลูกทั้ง ๕ คน รวมถึงของมีค่าที่ซ่อนไว้ได้ถูกต้องทั้งหมด และยังมีงานวิจัยระดับสากลผลงานของ ศาสตราจารย์นายแพทย์เอียน สตีเวนสัน มหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย[๒๕] ที่รวบรวมกรณีเด็กระลึกชาติกว่า ๓,๐๐๐ ตัวอย่างทั่วโลก ซึ่งเป็นการยืนยันปรากฏการณ์ทางวิชาการเชิงวิทยาศาสตร์และฟิสิกส์ โดยอธิบายกลไกของสังสารวัฏสอดคล้องกับมุมมองทางฟิสิกส์ว่า วิญญาณคือพลังงานตามสมการ $E=mc^2$ การที่ภพภูมิต่างกันมองไม่เห็นกันเป็นเพราะความต่างของความถี่และความยาวคลื่น แม้จะอธิบายวิญญาณเป็นพลังงาน แต่เป้าหมายของพุทธศาสนาไม่ได้เป็นพลังงานที่คงอยู่ตลอดไป การเวียนว่ายตายเกิดเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ การดับภพชาติวิญญาณเปรียบเสมือนสัญญาณคลื่นวิทยุหรือ Wi-Fi ที่ลอยอยู่ในอากาศรอบตัวเรา แม้เราจะมองไม่เห็นด้วยตาเปล่าเพราะความถี่ต่างกัน แต่หากเรามีเครื่องรับที่ปรับคลื่นได้ตรงกันโมเดลเชิงพุทธเพื่อการดูแลสุนัขจรจัดในวัดภายใต้กรอบ “ONE HEALTH” เป็นแนวทางการดูแลสุนัขจรจัดภายในวัด ร่วมกับหลัก “พุทธจริยศาสตร์” (Buddhist Ethics) ที่เน้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำ เจตนา และ ผลที่เกิดขึ้นต่อสรรพชีวิต ในบริบทนี้ถูกใช้

---

[๒๒] สมภพ สายหยุด, พระพิสิษฐ์ ศรีวิชา, พระครูโอภาสปัญญาวรคุณ, พระครูสังฆรักษ์วิจิตร ถิรจิตฺโต, สุริยา แสงอินตา. **วิเคราะห์ความเชื่อและศรัทธาการทำบุญสู่การพัฒนาด้านปัญญาของพระพุทธศาสนามหายานในประเทศไทย**. วารสาร นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (๒๐๒๓). หน้า ๑๕๕ - ๑๖๙

[๒๓] พระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เล่มที่ ๒๐ หน้าที่ ๓๗๙, เล่มที่ ๑๕ หน้าที่ ๒๒๓

[๒๔] พระมหาประเสริฐ มนฺตเสวี, ใครอยากพ้นกรรมยกมือขึ้น, ผู้จัดการออนไลน์. (๒๕๔๘)

[๒๕] Stevenson,Ian Twentycases suggestive of reincarnation, second(revised and enlarged) edition,University of Virginia Press. ISBN 9780813908724(1974).

เป็นฐานคิดหลักเพื่อเชื่อมโยงมิติทางศาสนาเข้ากับนโยบายสาธารณสุข เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและระบบสังคม ในบทความนี้ หมายถึง พรหมวิหาร ๔ และอปริหานิยธรรม ๗ เป็นการแก้ปัญหาทั้งในระดับจิตใจของมนุษย์และโครงสร้างของสังคมโดย“การสร้างพลังภายใน (Internal Frame) ด้วยหลักธรรม พรหมวิหาร ๔” ช่วยให้สุนัขหลุดพ้นจากวิบากกรรมในสังสารวัฏในแง่ของการยกระดับภพภูมิและการหลุดพ้นจากความทุกข์ในปัจจุบันผ่านการสร้างบุญกุศลร่วมกันและการปฏิบัติอย่างมีเมตตาและมีปัญญา หากวัฏสงสารเปรียบเสมือนวงล้อที่หมุนลงไปสู่ความทุกข์ การปฏิบัติหลักพรหมวิหาร ๔ โดยมนุษย์จึงช่วยชะลอการหมุนของวงล้อในสังสารวัฏนั้นและช่วยส่งเสริมให้วิญญาณของพวกเขาขยับขึ้นไปสู่ฟันเฟืองที่สูงขึ้นในวงล้อต่อไป พรหมวิหาร ๔ ในฐานะหลักธรรมสำคัญที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาทางจิตใจและสังคม อันเป็นหนทางแห่งการลดและการหลุดพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วัฏฏสงสาร” เน้นไปที่การสร้างกุศลกรรมและการละอกุศลกรรม ดังนี้

๑. เมตตา พ้นจากการสร้างอกุศลกรรมแห่งการเบียดเบียน เมตตาคือ ความปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงมีความสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อสัตว์เลี้ยงหรือสุนัขจรจัดซึ่งอาจเคยเป็นญาติพี่น้องหรือคนคุ้นเคยกันมาก่อนในอดีตชาติและกำลังเสวยวิบากกรรม เมตตาธรรมเป็นเจตนาที่จะไม่ทอดทิ้งสรรพสัตว์และเป็นคุณธรรมที่ห้ามไม่ให้ใจทำร้ายต่อสัตว์แม้เพียงเล็กน้อย การมีเมตตาจึงช่วยให้ผู้ปฏิบัติไม่คิดเบียดเบียน ไม่คิดทอดทิ้งสัตว์ที่ตนดูแลซึ่งเป็นการไม่สร้างบาปเป็นกรรมที่จะส่งผลให้ตนเองต้องไปเสวยวิบากกรรมร้ายในภพหน้า

๒. กรุณา คือ ความปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงพ้นจากความทุกข์ ในทางปฏิบัติ กรุณาถูกใช้เป็นฐานคิดในการสร้างมาตรการช่วยเหลือสุนัขที่ถูกทอดทิ้งเพื่อพัฒนาแนวทางการดูแลเชิงสังคมและสาธารณสุข การกระทำที่เกิดจากหลักธรรมกรุณา ได้แก่ การพาไปพบสัตวแพทย์ยามเจ็บป่วย หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลสัตว์ที่ตกทุกข์ได้ยาก จึงเป็นการขจัดทุกข์ทางกายและทางสังคมให้แก่สัตว์ที่กำลังรับวิบากกรรม การกระทำนี้ถือเป็นการสร้างบุญและกรรมดี ซึ่งจะส่งผลดีต่อผู้กระทำในภพชาติต่อไป

๓. มุทิตา พ้นจากความริษยาและสนับสนุนกุศลในสังสารวัฏ มุทิตาคือ การยินดี ในความสุขและความสำเร็จของผู้อื่น ในบริบทของการช่วยเหลือสัตว์ มุทิตาถูกตีความในมิติของการยินดีต่อการร่วมแรงร่วมใจแก้ปัญหาสุนัขจร และยกย่องผู้ที่มีพฤติกรรมเลี้ยงดูสัตว์อย่างรับผิดชอบ มุทิตาช่วยสร้างบรรยากาศการทำงานร่วมกันระหว่างวัด, ชุมชน และองค์กร การยินดีในความดีของผู้อื่นจะช่วยสร้าง พลังขับเคลื่อนทางสังคมที่ยั่งยืนและวัฒนธรรมการเลี้ยงสัตว์อย่างรับผิดชอบ ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้สัตว์ที่อาจเป็นเครือญาติในสังสารวัฏได้รับการดูแลอย่างเหมาะสม

๔. อุเบกขา พ้นจากความยึดติดในอารมณ์และตัณหาที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ อุเบกขาคือการวางใจเป็นกลางด้วยปัญญา ไม่ใช่การเพิกเฉยแต่คือการรู้จักปล่อยวางเมื่อไม่สามารถดูแลสัตว์ได้ เช่น เมื่อสัตว์เกิดเจ็บป่วยทุกพลภาพหรือตายไป อุเบกขาจึงช่วยให้ผู้ปฏิบัติไม่มีความ โมโห โกรธเคือง เดือดเนื้อร้อนใจหรือทุกข์ใจไปกับเรื่องราวในชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลาย อุเบกขาธรรมยังช่วยให้ประชาชนตระหนักก่อนนำสัตว์มาเลี้ยงโดยคิดไตร่ตรองก่อน เมื่อต้องการเลี้ยงสุนัขก็ควรดูแลได้อย่างยั่งยืน และในบริบทของ “พลังโครงภายนอก” (External Frame) สร้างระบบด้วยหลักธรรม “อปริหานิยธรรม ๗” เป็นการบริหารจัดการเพื่อสร้างระบบความร่วมมือทางสังคมให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนระหว่าง บ้าน-วัด-ราชการ ด้วยหลักธรรม “อปริหานิยธรรม ๗” มีแนวทางปฏิบัติ ๗ ประการ ดังนี้ **(๑)** อภิณฺหสนฺนิปาตา (การประชุมกันเนืองนิตย์) เป็นการบูรณาการบ้าน-วัด-ราชการ เพื่อวางแผนดูแลและควบคุมสุนัขในวัดอย่างต่อเนื่อง (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๖/๗๗) **(๒)** สมคฺคา สนฺนิปตนฺติ (พร้อมเพรียงกันในกิจการ) ความร่วมมือในการขึ้นทะเบียนสุนัขในระบบสารสนเทศ บูรณาการงบประมาณและวัคซีน และจัดตั้งกองทุนผ้าป่าสามัคคี โดยไม่โยนภาระให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๗/๗๘) **(๓)** อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปนฺติ (ปฏิบัติในข้อบังคับ/ไม่ละเมิดหลักเดิม) ดำเนินการโดยยึดหลักพระธรรมวินัยและกฎหมายสวัสดิภาพสัตว์ ไม่เลี้ยงสัตว์จนเกินกำลังและไม่สะสมสุนัขไว้ในครอบครองจนเป็นภาระสงฆ์ (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๘/๗๙) **(๔)** วชฺชิมหลฺลกา สกฺการมนฺติ (เคารพนับถือผู้ใหญ่) การรับฟังข้อเสนอแนะจากเจ้าอาวาสและผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อสร้างความเชื่อถือและสามัคคีในการแก้ปัญหาต่างๆ (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๙/๗๙) **(๕)** กุลิตฺถิโย

กุลกุมาริโย น ปสห นมนฺติ (ไม่ข่มเหงผู้ที่อ่อนแอ) ตีความสู่การไม่เบียดเบียนสัตว์โลกและการไม่ทิ้งสุนัข ส่งเสริมให้เด็กและสตรีมีบทบาทในกิจกรรมจิตอาสา เพื่อปลูกฝังความกรุณา (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๐/๘๐) **(๖)** วชฺชิเจติยานิ สกฺการมนฺติ (บำรุงรักษาพุทธสถาน) รักษาความสะอาดและความสงัดภายในวัด จัด Zoning พื้นที่สุนัขแยกจากเขตพระอุโบสถ เพื่อให้วัดเป็นสัปปายะต่อการปฏิบัติธรรม (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๘๐) **(๗)** ธมฺมิกา รกฺขา ปริตฺตานำ (จัดการอารักขาบรรพชิต) ปกป้องพระภิกษุจากภาระการเลี้ยงสุนัขที่เกินควร (กรรมปลิโพธ) โดยหน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนการทำหมันและฉีดวัคซีนป้องกันโรคเพื่อให้บรรพชิตอยู่อย่างผาสุก (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๒/๘๐)

การนำหลักอปริหานิยธรรม ๗ มาใช้เป็นกลไกขับเคลื่อนพลังชุมชน และการสังเคราะห์แนวทางการดูแลสุนัขภายในวัด เชื่อมโยงกับหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ มาสร้างฐานจิตใจความรับผิดชอบ เมื่อบูรณาการทั้งสองหลักธรรมเข้าด้วยกันเป็น “โมเดลการดูแลสุนัขจรภายในวัดโดยวิถีพุทธ” ดังนี้

โมเดลการดูแลสุนัขจรภายในวัดโดยวิถีพุทธ ภายใต้กรอบ “ONE HEALTH”		
หลักธรรม	**ผลกระทบ**	**แนวทางการปฏิบัติ**
เมตตาและกรุณา	ระดับปัจเจก	มาตรการ CNVR
มุทิตาและอุเบกขา	ระดับชุมชน	ขวัญกำลังใจ
อปริหานิยธรรม	ระดับโครงสร้างสังคม	บ้าน-วัด-ราชการ

การบูรณาการทางสังคม บ้าน-วัด-ราชการ เพื่อเชื่อมโยงหลักพรหมวิหารธรรม ได้เป็น “มิติใหม่ ๕ ด้าน” ที่จะช่วยขับเคลื่อนการดูแลสุนัขจรในวัดอย่างมีเหตุผล และหยุดวงจรการปล่อยทิ้งสุนัขอย่างยั่งยืน และจากการวิเคราะห์เอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาสุนัขจรในวัด ทั้งจากองค์การระหว่างประเทศ (WHO, WOAH, FAO) และงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาและสังคมศาสตร์ (Thanapongtharm, ๒๐๒๑, มนัสวี, ๒๐๒๓, พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๘) สามารถสังเคราะห์เชิงเนื้อหาได้ว่า แนวทางแก้ปัญหาต้องอาศัยทั้งมิติด้านศีลธรรมและมิติการอยู่ร่วมกันในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักพรหมวิหารธรรม ๔ และหลักเอปริหานิยธรรม ๗ ในพระพุทธศาสนา ดังนี้ **(๑)** มิติแห่งเมตตาและการประชุมกันเนืองนิตย์ ในเอกสารของ WHO (๒๐๑๘) และ WOAH (๒๐๒๔) ระบุว่าโครงการจัดการสุนัขจรที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการประชุมและวางแผนร่วมกันของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมและความไว้วางใจระหว่างภาครัฐกับประชาชน หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ ๑ กล่าวถึงการประชุมกันเนืองนิตย์เป็นการสร้างความพร้อมเพรียงในหมู่คณะ ซึ่งสัมพันธ์กับหลักเมตตาที่มุ่งให้ทุกฝ่ายมีความปรารถนาดีต่อกัน เมื่อความเมตตาเกิดในใจชุมชนย่อมเกิดความร่วมมือกัน **(๒)** มิติแห่งกรุณาและพร้อมเพรียงกันปรึกษา หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ ๒ กล่าวถึงความพร้อมเพรียง การทำกิจการด้วยความพร้อมเพรียงสอดคล้องกับแนวทางในเอกสารของกรมควบคุมโรค (๒๕๖๖) ที่เสนอให้มีคณะกรรมการชุมชนดูแลสุนัข **(๓)** มิติแห่งมุทิตาและเคารพในธรรมและวินัย เอกสารของสุภัทรา วงศ์ปัญญา (๒๕๖๕) และ Thanapongtharm (๒๐๒๑) แสดงให้เห็นว่าชุมชนที่มีความยินดีและยกย่องผู้ที่มีจิตเมตตาช่วยเหลือสัตว์ จะมีพลังขับเคลื่อนสังคมอย่างเป็นรูปธรรม หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ ๓ กล่าวว่า “เคารพในธรรมและวินัย” จึงสามารถเชื่อมโยงกับมุทิตาธรรมมุ่งเน้น

ชุมชนเคารพในกฎระเบียบและยินดีต่อความดีของผู้ร่วมปฏิบัติ ไม่มีความริษยาแก่กัน ย่อมส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมการเลี้ยงสัตว์อย่างรับผิดชอบ **(๔)** มิติแห่งอุเบกขาและไม่ลุแก่ความอยาก หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ ๕ กล่าวถึงการไม่ลุแก่ตัณหาอันเกิดขึ้นในใจ ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งความเสื่อมของหมู่คณะ การปล่อยทิ้งสุนัขในวัดมักมีรากจากความเบื่อหน่ายหรือความไม่พร้อมทางเศรษฐกิจ ซึ่งสะท้อนการขาดอุเบกขาธรรม หลักอุเบกขาในพรหมวิหาร ๔ สอนให้พิจารณาด้วยปัญญา รู้จักวางใจอย่างเป็นกลางและไม่ผลักภาระให้ผู้อื่น เมื่อประชาชนเข้าใจหลักนี้ย่อมคิดไตร่ตรองก่อนจะนำสุนัขมาเลี้ยง **(๕)** มิติแห่งการยินดีร่วมมือและการปฏิบัติตามมติชุมชน เอกสารของ Hiby et al. (๒๐๒๓) ชี้ว่าโครงการ CNVR (จับ–ทำหมัน–ฉีดวัคซีน–ปล่อยคืน) จะประสบความสำเร็จได้ต่อเมื่อทุกภาคส่วนร่วมมือกัน โดยมีกฎระเบียบและเคารพมติของกลุ่มและเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้ควรร่วมกันแก้ปัญหาข้อจำกัดด้านงบประมาณของทางภาครัฐ โดยจัดทำเป็น “กองบุญผ้าป่าสามัคคี” และแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ชี้ว่าพรหมวิหารธรรมคือรากฐานแห่งความอยู่ร่วมกันอย่างสันติ[๒๖] การมีเมตตาต่อสัตว์จึงเป็นการปฏิบัติธรรมในทางสังคม ในเชิงสังคมและการจัดการชุมชน การบูรณาการ บ้าน–วัด–ราชการ ตามหลักอปริหานิยธรรม ๗ แสดงให้เห็นว่าการแก้ปัญหาสุนัขจรต้องเกิดจากความร่วมมือ ไม่ใช่ภาระของวัดฝ่ายเดียว การสังเคราะห์ภาพรวมเชิงเนื้อหาจากการสังเคราะห์ พบว่าหลักอปริหานิยธรรม ๗ เป็นกลไกทางสังคมที่ส่งเสริมให้พรหมวิหารธรรม สามารถขับเคลื่อนไปได้ ดังนั้น การบูรณาการหลักธรรมเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาสุนัขจรในวัด ได้ดังนี้

บูรณาการหลักธรรม (มิติใหม่ ๕ ด้าน)

มิติ	พรหมวิหาร ๔	อปริหานิยธรรม ๗	แนวทางการปฏิบัติ
๑	เมตตา	ประชุมกันเนืองนิตย์	จัดทำแผนงานและโครงการฯ
๒	กรุณา	พร้อมเพรียงกัน ปรึกษาหารือ	ขึ้นทะเบียนสัตว์, ฉีดวัคซีนฯ, ทำหมันสุนัข ฯลฯ
๓	มุทิตา	เคารพในธรรมและวินัย	ยกย่องผู้มีส่วนร่วมในการจัดหาบ้านใหม่ให้สุนัข
๔	อุเบกขา	ไม่ลุแก่ความอยากเลี้ยง	ฆราวาสตระหนักก่อนเลี้ยงสัตว์และไม่ปล่อยทิ้ง
๕	มุทิตา+อุเบกขา	การยินดีในความร่วมมือ	จัดทำ “กองบุญผ้าป่าสามัคคี”

สรุปได้ว่า “โมเดลการดูแลสุนัขจรภายในวัดโดยวิถีพุทธ”ภายใต้กรอบ “ONE HEALTH”” โดยใช้หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นพลังภายในเพื่อเปลี่ยนอวิชชาเรื่องการปล่อยสัตว์ให้เป็นเมตตาที่มีปัญญา สร้างความรับผิดชอบของเจ้าของสัตว์เพื่อหยุดวงจรการผลักภาระให้วัด ร่วมกับบูรณาการหลักอปริหานิยธรรม ๗ เป็นกลไกสร้าง

[๒๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๘). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: [ม.ป.พ.].

ความร่วมมือแบบไตรภาคี “บ้าน-วัด-ราชการ” มุ่งเน้นการประชุมหารือกันเนืองนิตย์ เพื่อวางแผนจัดการและติดตามผลอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ ปฏิบัติตามกิจที่พึงทำด้วยความพร้อมเพรียง ไม่โยนภาระให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงลำพัง นำเอามาตรการทางเทคนิควิชาการ “CNVR” (จับ-ทำหมัน-ฉีดวัคซีน-คืนถิ่น) เพื่อควบคุมประชากรสุนัขอย่างมีมนุษยธรรม มีการบันทึกข้อมูลสุนัขเพื่อขึ้นทะเบียนในระบบสารสนเทศ สำหรับการเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้าที่มีประสิทธิภาพ การจัดระเบียบพื้นที่ภายในวัดหรือ “Zoning” เพื่อแยกเขตพุทธาวาสออกจากเขตพักพิงสุนัขอย่างชัดเจน คืนความสะอาดและความวิเวกตามหลักอาวาสสัปปายะที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม ลดกรรมปลิโพธหรือความกังวลในการเลี้ยงสัตว์ของสงฆ์ เพื่อคงสถานะของพระเป็นผู้มีกิจน้อย จัดตั้ง “กองบุญผ้าป่าสามัคคีเพื่อสวัสดิภาพสัตว์” เป็นนวัตกรรมการเงินเพื่อแก้ปัญหางบประมาณ บูรณาการแนวคิด “One Health” เพื่อสร้างสุขภาวะองค์รวมของคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ “SDGs 11” เพื่อสร้างพื้นที่ศาสนสถานและชุมชนที่ปลอดภัยและยั่งยืน สนองนโยบาย “Zero by 30” มุ่งสู่สถานะอาวาสปลอดโรคพิษสุนัขบ้าภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ ส่งเสริมการหาบ้านใหม่ให้สุนัขภายในวัด เพื่อเปลี่ยนสถานะ “สุนัขวัด” จากภาระพระสงฆ์สู่สมาชิกบ้านใหม่ที่มีศักดิ์ศรี สร้างระบบอาสาสมัครชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการสัตว์ วัดผลสำเร็จ “อาวาสสัปปายะ” ผ่านระดับความพึงพอใจ ๕ มิติ ทั้งด้านทัศนียภาพ ความสงบ และความปลอดภัย พัฒนาวัดให้เป็น “รมณียสถาน” ที่มีสมดุลระหว่างความเมตตาต่อสัตว์กับสุขอนามัยของชุมชนอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

หนังสือ

พระครูปริยัติธรรมานันท์. พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคมเชียงใหม่. : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: [ม.ป.พ.], ๒๕๕๘.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). ภูมิวิลาสินี. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสมชาย ฐิตวิริโย. พุทธธรรมกับการอยู่ร่วมกับสัตว์ในสังคม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๖๒.

สมบัติ แสงเพชร. พุทธธรรมเพื่อความยั่งยืน ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๕.

วารสารและบทความวิจัย

จุฑามาศ พันธ์ดี. “การจัดการสุนัขจรในจังหวัดเชียงใหม่”. **วารสารการสัตวแพทย์ไทย.** ปีที่ ๗๑ ฉบับที่ ๓: ๒๕๖๓.

นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร. “การแก้ไขปัญหาสุนัขจรจัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร”.**วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์.** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒: ๑๗๓–๑๘๖, ๒๕๖๗.

มนัสวี ศรีไพศาล. “พุทธธรรมกับการจัดการปัญหาสัตว์จร”. **วารสารพุทธศาสนวิจัย**. ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๒: ๑๔๐–๑๕๗, ๒๕๖๖.

วิชัย ศรีประเสริฐ. “นโยบายการจัดการสุนัขจรในสังคมไทย”. **วารสารสังคมศาสตร์.** ปีที่ ๔๗ ฉบับที่ ๑: ๒๕๖๓.

วีรพงษ์ แสงทอง. “บทบาทพระสงฆ์กับการจัดการสุนัขจร”. **วารสารพุทธศาสนศึกษา.** ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑: ๒๕๖๕.

๓. รายงานและเอกสารออนไลน์

กรมควบคุมโรค. รายงานสถานการณ์โรคพิษสุนัขบ้า ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมควบคุมโรค, ๒๕๖๖.

กรมควบคุมโรค. การประเมินความเสี่ยงโรคพิษสุนัขบ้า. (Risk Assessment Rabies 2567). https://odpc9.ddc.moph.go.th/EOC/Content/RRA-23.pdf [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๘].

องค์การอนามัยโลก (WHO). Zero by 30: แผนยุทธศาสตร์ระดับโลกเพื่อยุติการเสียชีวิตของมนุษย์จากโรคพิษสุนัขบ้า: https://apps.who.int/iris/handle/10665/272756 [๒๕๖๑].

๔. เอกสารภาษาต่างประเทศ (Foreign Language)

World Health Organization. "One Health Approach." WHO Report. Volume 12 Number 1: 1–18, 2020.

Hampson, Katie, et al. "Sustainability in Dog Population Control." PLoS Neglected Tropical Diseases. Volume 12 Number 9: e0006780, 2018.

การสื่อธรรมของพระพุทธเจ้า
The Buddha's Pedagogical Communication

เชษฐ์ นิมมาทพัฒน์
Chet Nimmatapat[๑]

Received: *March 12, 2026* **Revised:** *August 15, 2026*
Accepted: *August 15, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสื่อธรรมของพระพุทธเจ้าผ่านหลัก ๔ ประการ ได้แก่ สันทัสสนา (การทำให้แจ่มแจ้ง) สมาทปนา (การชักจูงให้ปฏิบัติ) สมุตเตชนา (การเร้าใจให้กล้าหาญ) และสัมปหังสนา (การทำให้เบิกบานใจ) โดยอาศัยหลักฐานจากพระไตรปิฎก พบว่า แนวทางดังกล่าวสะท้อนแบบจำลองการสอนที่ครอบคลุมมิติด้านปัญญา เจตจำนง อารมณ์ และการเปลี่ยนแปลงทางจริยธรรม พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสื่อสารที่ยืดหยุ่นตามภูมิธรรมของผู้ฟัง อันตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งกรุณาและปัญญา กระบวนการทั้งสี่จึงเป็นต้นแบบของการสื่อสารเชิงพุทธที่นำผู้ฟังจากความเข้าใจไปสู่การลงมือปฏิบัติและการดำรงธรรมอย่างมั่นคง ทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทการศึกษาพระพุทธศาสนาและภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณในสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การสื่อธรรม; สันทัสสนา; สมาทปนา; สมุตเตชนา; สัมปหังสนา

Abstract

This article aims to examine the Buddha's process of communicating the Dhamma through four principles: sandassanā (clarification), samādapanā (persuasion toward practice), samuttejanā (encouragement toward courage and resolve), and sampahaṃsanā (inspiration and joyful uplift). Drawing on evidence from the Tipiṭaka, the study finds that this approach reflects a teaching model encompassing the dimensions of cognition, volition, emotion, and ethical transformation. The Buddha employed methods of communication that were flexible and responsive to the spiritual capacities of his audience, grounded in compassion and wisdom. These four processes thus constitute a prototype of Buddhist communication that guides listeners from understanding to practical application and to the steadfast embodiment of the Dhamma. Moreover, this model can be effectively applied in the contexts of Buddhist education and spiritual leadership in contemporary society.

Keywords: Buddhist communication; Sandassana; Samadapana; Samuttejana; ampahamsana

[๑] วิทยาลัยสงฆ์น่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

การสื่อสารทางพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดข้อมูลเชิงเนื้อหา หากแต่เป็น “กระบวนการเปลี่ยนแปลงภายใน” (Transformative Process) ที่มุ่งพัฒนาปัญญา เจตจำนง และคุณภาพจิตของผู้ฟังอย่างเป็นระบบ การสื่อธรรมของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกสะท้อนรูปแบบการสอนที่มีลำดับขั้น มีจุดหมาย และมีความสอดคล้องกับภูมิธรรมของผู้รับสาร หลักสี่ประการ ได้แก่ สันทัสสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปหังสนา เป็นโครงสร้างสำคัญของกระบวนการดังกล่าว ซึ่งมิได้เป็นเพียงเทคนิคเชิงวาทศิลป์ หากแต่เป็นศาสตร์แห่งการสื่อสารที่ตั้งอยู่บนฐานของกรุณาและปัญญา

ในเชิงพุทธปรัชญา การสื่อธรรมสัมพันธ์โดยตรงกับหลัก “กาลามสูตร” ที่เน้นการใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ และหลัก “โอวาทปาติโมกข์” ที่มุ่งสู่การละชั่ว ทำดี และทำจิตให้บริสุทธิ์ การแสดงธรรมจึงต้องก่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) ก่อนจะนำไปสู่การปฏิบัติ (สัมมาปฏิปทา) และผลแห่งการปฏิบัติ (สัมมาวิมุตติ) บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์การสื่อธรรมของพระพุทธเจ้าในเชิงวิชาการ โดยพิจารณาองค์ประกอบเชิงโครงสร้าง เนื้อหา และผลกระทบทางจิตวิญญาณ ตลอดจนการประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมร่วมสมัย โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑. สันทัสสนา: มิติแห่งปัญญาและการทำให้แจ่มแจ้ง

สันทัสสนาเป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการสื่อธรรมที่มุ่ง “ทำให้เห็นชัด” ทั้งในระดับความคิดและประสบการณ์ตรง คำว่า สันทัสสนา มีนัยของการชี้ให้เห็นความจริงอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจถูกต้องตามหลักเหตุปัจจัย อันนำไปสู่การตั้งมั่นในสัมมาทิฏฐิซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของมรรคมีองค์แปด[๒] การทำให้แจ่มแจ้งในที่นี้มิใช่เพียงการอธิบายเชิงทฤษฎี แต่เป็นการแสดงธรรมโดยเชื่อมโยงนามธรรมกับรูปธรรมผ่านอุปมาอุปไมย เช่น อุปมาแพที่สื่อถึงการใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือข้ามพ้นทุกข์[๓] หรืออุปมางูพิษที่สะท้อนโทษของความยึดมั่นผิดพลาด[๔] วิธีการดังกล่าวทำให้ผู้ฟังสามารถเชื่อมโยงหลักธรรมกับประสบการณ์ชีวิตของตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม

จัดระบบความคิดอย่างมีตรรกะและสัมพันธ์กับหลักเหตุปัจจัย[๕] ส่วน พระไพศาล วิสาโล เน้นว่าการทำให้แจ่มแจ้งต้องกระตุ้นการใคร่ครวญภายใน (โยนิโสมนสิการ) เพื่อให้เกิดความเข้าใจจากประสบการณ์ตรง มิใช่เพียงการรับข้อมูล[๖] และ พระเมธีธรรมาภรณ์ มองว่าสันทัสสนาเป็นกระบวนการวางรากฐานการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ในพระพุทธศาสนา อันนำไปสู่การพัฒนาปัญญาและวิจารณญาณอย่างเป็นระบบ[๗]

ในเชิงจิตวิทยาการเรียนรู้ “สันทัสสนา” สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นกระบวนการที่สอดคล้องอย่างยิ่งกับแนวคิดการสร้างความหมาย (Constructivism) ซึ่งถือว่าผู้เรียนมิใช่ภาชนะว่างเปล่าที่รอรับข้อมูล หากเป็นผู้มีบทบาทเชิงรุกในการสร้างองค์ความรู้ผ่านการตีความและไตร่ตรองประสบการณ์ของตนเอง ความรู้จึงมิได้เกิดจากการ

---

[๒] ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/๘๙/๙๓.

[๓] ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๔๐/๒๕๔-๒๖๗.

[๔] ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๗๘/๒๕๔-๒๖๗.

[๕] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๐–๒๒๒.

[๖] พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย**, (กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๑–๑๑๓.

[๗] พระเมธีธรรมาภรณ์, **การสอนธรรมเชิงวิพากษ์ในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒–๑๕.

ถ่ายทอดเชิงเส้นตรง แต่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์เดิมกับข้อมูลใหม่ กระบวนการสันทัสสนาจึงมิได้มุ่ง “บอกคำตอบ” หากมุ่งทำให้ผู้ฟัง “เห็นด้วยตนเอง” ผ่านการจัดวางเหตุผลอย่างเป็นระบบ

เมื่อพิจารณาในกรอบพุทธปรัชญา การทำให้เห็นชัด (Clarification) มิใช่เพียงการอธิบายเชิงข้อมูล แต่เป็นการจัดกระบวนการคิดที่ช่วยให้ผู้ฟังตรวจสอบสมมติฐานเดิมของตน ลดอคติ (Bias) และเปิดพื้นที่ให้ปัญญาเกิดขึ้นอย่างเป็นลำดับ ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับกระบวนการ “โยนิโสมนสิการ” ซึ่งเป็นการใคร่ครวญโดยแยบคาย อันทำหน้าที่เป็นกลไกทางปัญญาที่ทำให้การรับรู้ไม่ถูกครอบงำด้วยอคติหรือความเคยชินทางความคิด

ในมิติทางจิตวิทยา สันทัสสนาทำหน้าที่เสมือน “Cognitive Awakening” หรือการปลุกเร้าการรับรู้ กล่าวคือ เป็นจุดเริ่มต้นของการตระหนักรู้ว่าความเข้าใจเดิมอาจไม่สมบูรณ์ กระบวนการนี้มีลักษณะคล้ายกับแนวคิดของการเรียนรู้แบบเปลี่ยนกรอบความคิด (Transformative Learning) ที่เน้นการตั้งคำถามต่อกรอบความเชื่อเดิม และเปิดโอกาสให้เกิดการสร้างความหมายใหม่ที่ลึกซึ้งกว่าเดิม การปลุกเร้าเช่นนี้มิได้ใช้แรงกดดันทางอารมณ์ หากใช้เหตุผล ความชัดเจน และการยกตัวอย่างที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ชีวิตของผู้ฟัง

นอกจากนี้ สันทัสสนายังสะท้อนหลักการสำคัญของการสื่อสารเชิงการศึกษา คือ ความสอดคล้องกับภูมิธรรมและพื้นฐานของผู้เรียน การอธิบายธรรมต้องเริ่มจากจุดที่ผู้ฟังเข้าใจได้ และค่อย ๆ ยกระดับความซับซ้อนของเนื้อหาอย่างมีลำดับขั้น วิธีการเช่นนี้ช่วยลดแรงต้านทางจิตวิทยา และทำให้ผู้เรียนรู้สึกมีส่วนร่วมในกระบวนการค้นพบความจริง มิใช่ถูกบังคับให้ยอมรับข้อสรุปสำเร็จรูป

หากวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้าง สันทัสสนาทำหน้าที่วาง “ฐานปัญญา” (Cognitive Foundation) ให้แก่กระบวนการพัฒนาทั้งหมด เพราะการเปลี่ยนแปลงภายในที่ยั่งยืนจำเป็นต้องตั้งอยู่บนความเข้าใจที่ชัดเจน มิใช่อารมณ์หรือแรงจูงใจชั่วคราว ความเข้าใจที่เกิดจากการพิจารณาอย่างมีเหตุผลจะกลายเป็นความเชื่อมั่นที่มั่นคง และสามารถต้านทานต่อความสับสนหรือข้อมูลที่ขัดแย้งในภายหลังได้

ในบริบทการศึกษา (Contemporary) การประยุกต์หลักสันทัสสนา หมายถึง การออกแบบการเรียนรู้ที่เน้นคำถามมากกว่าคำตอบ เน้นกระบวนการมากกว่าผลลัพธ์ และเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้เชื่อมโยงความรู้กับประสบการณ์ชีวิตของตนเอง ครูหรือผู้นำการเรียนรู้จึงมีบทบาทเป็น “ผู้อำนวยความเข้าใจ” (Facilitator Of Insight) มากกว่าผู้บอกความจริงแต่เพียงฝ่ายเดียว

กล่าวโดยสรุป สันทัสสนาในมุมมองจิตวิทยาการเรียนรู้คือกระบวนการปลุกเร้าการรับรู้ที่ช่วยให้ผู้เรียนสร้างความหมายด้วยตนเอง ผ่านการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ลดอคติ และเปิดพื้นที่ให้ปัญญาเกิดขึ้นอย่างเป็นลำดับ การสื่อสารในขั้นนี้จึงต้องเน้นความชัดเจน ความเป็นเหตุเป็นผล และความสอดคล้องกับพื้นฐานของผู้ฟัง อันเป็นรากฐานสำคัญของการเปลี่ยนแปลงภายในที่มั่นคงและยั่งยืน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมโดยรวม

๒. สมาทปนา: มิติแห่งศรัทธาและแรงจูงใจ

สมาทปนาเป็นขั้นตอนที่สองของกระบวนการสื่อธรรม ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากผู้ฟังได้รับความกระจ่างในระดับปัญญาจากสันทัสสนาแล้ว ขั้นตอนนี้มุ่ง “ชักนำให้ลงมือปฏิบัติ” โดยการสร้างความเชื่อมั่น ศรัทธา และความตั้งใจอย่างมั่นคง สมาทปนาในบริบทพระพุทธศาสนาไม่ใช่การชักจูงเชิงอำนาจหรือการปลูกฝังแบบปราศจากเหตุผล หากเป็นการโน้มน้าวที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจและความพร้อมของผู้ฟัง ดังที่พระไตรปิฎกกล่าวถึงการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าว่าเป็นการทรงชี้แจงให้เห็นแจ่มแจ้ง ให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า และปลอบ

ชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง[๘] ยิ่งกว่านั้น ในการแสดงอนุปุพพิกถา พระองค์ทรงเริ่มจากเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษของกาม และอานิสงส์แห่งเนกขัมมะ แล้วเมื่อทรงทราบว่าจิตของผู้ฟังอ่อน ควรแก่ธรรม ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส จึงทรงแสดงธรรมที่สูงขึ้นต่อไป อันสะท้อนว่าการชักนำในทางพระพุทธศาสนายึดลำดับของเหตุผลและการเตรียมใจผู้ฟังเป็นสำคัญ[๙] นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงชี้ให้เห็นผลแห่งกรรมทั้งฝ่ายคุณและฝ่ายโทษอย่างชัดเจน เช่น ในอปัณณกสูตรที่ทรงแสดงว่า ผู้มีศีลและมีสัมมาทิฏฐิย่อมเป็นผู้มีชัยในโลกทั้งสอง ส่วนผู้ทุศีลและมีมิจฉาทิฏฐิย่อมปราชัยในโลกทั้งสอง ด้วยเหตุนี้ สมาทปนาจึงเป็นการชักนำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาและความพร้อมที่จะปฏิบัติธรรมบนฐานของเหตุผล ประสบการณ์ และความเข้าใจในผลของการกระทำอย่างแท้จริง[๑๐]

ในเชิงจริยศาสตร์ สมาทปนาเป็นจุดเชื่อมระหว่าง “ปัญญา” กับ “ศีลธรรม” เพราะความเข้าใจเพียงอย่างเดียวมิอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หากขาดแรงผลักดันภายใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่าศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นศรัทธาที่ตั้งอยู่บนฐานของปัญญา มิใช่ความเชื่อแบบงมงาย แต่เป็นความมั่นใจที่เกิดจากการพิจารณาอย่างรอบคอบ[๑๑] ขณะเดียวกัน พระธรรมปิฎกเสนอว่าการจูงใจในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการพัฒนาจิตจากระดับศรัทธาไปสู่ปัญญา โดยอาศัยการใคร่ครวญอย่างมีเหตุผลและการตรวจสอบด้วยประสบการณ์ตรง มิใช่การเชื่อโดยปราศจากการพิจารณา[๑๒] พระไพศาล วิสาโลชี้ว่าศรัทธาที่แท้ในทางพุทธเป็นพลังภายในที่ทำให้บุคคลกล้าก้าวข้ามความเคยชินเดิม และพร้อมเผชิญความจริงของชีวิตด้วยความซื่อตรงต่อตนเอง[๑๓] การสร้างเจตจำนงเชิงจริยธรรม (Moral Intentionality) ที่มั่นคงและต่อเนื่อง อันเป็นฐานให้การปฏิบัติธรรมดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับหลักเหตุผลและคุณธรรม[๑๔]

ในเชิงจิตวิทยาสมัยใหม่ “สมาทปนา” สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นกระบวนการที่สอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับแนวคิดเรื่องแรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) ซึ่งอธิบายว่าพฤติกรรมที่มั่นคงและยั่งยืนมิได้เกิดจากแรงกดดันภายนอกหรือรางวัลตอบแทน หากเกิดจากความสมัครใจ ความพึงพอใจ และความตระหนักในคุณค่าของการกระทำนั้นเอง เมื่อบุคคลเห็นคุณค่าภายในของความดี เขาย่อมกระทำด้วยความเต็มใจ มิใช่เพราะถูกบังคับหรือหวังผลตอบแทนเชิงวัตถุ

สมาทปนาในฐานะขั้นตอนที่สองของกระบวนการสื่อธรรม จึงทำหน้าที่เชื่อมระหว่าง “ความเข้าใจ” กับ “ความตั้งใจ” กล่าวคือ หลังจากสันทัสสนาทำให้เกิดความเห็นชัดตามเหตุผลแล้ว สมาทปนาจะกระตุ้นให้เกิดการยอมรับคุณค่าทางจริยธรรมอย่างลึกซึ้ง จนผู้ฟังเกิดความพร้อมที่จะลงมือปฏิบัติ การกระตุ้นเช่นนี้มิได้อาศัยการเร้าอารมณ์แบบฉาบฉวย แต่ใช้วิธีชี้ให้เห็นผลแห่งความดี (กุศลวิบาก) และโทษแห่งความชั่ว (อกุศลวิบาก) อย่างมีเหตุผลและสัมพันธ์กับประสบการณ์ชีวิตของผู้ฟัง

---

[๘] ดูรายละเอียดใน ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๒/๒๕๕-๒๕๙.

[๙] ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๔/๒๕-๒๘/๓๒-๓๓.

[๑๐] ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๔-๑๐๙/๑๐๖.

[๑๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **การศึกษากับการพัฒนาปัญญา**, หน้า ๕๐๐–๕๐๑.

[๑๒] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **การพัฒนาจิตตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๖.

[๑๓] พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนากับการพัฒนาจิตใจ**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘–๕๐.

[๑๔] พระเมธีธรรมาภรณ์, **จริยศาสตร์เชิงพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕–๑๖.

ในมุมมองของทฤษฎีแรงจูงใจร่วมสมัย เช่น แนวคิดการกำหนดตนเอง (Self-Determination Theory) การกระทำที่ยั่งยืนต้องประกอบด้วยความรู้สึกเป็นเจ้าของการตัดสินใจ (Autonomy) ความสามารถ (Competence) และความสัมพันธ์ที่มีความหมาย (Relatedness) สมาทปนาในพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับหลักการดังกล่าวอย่างน่าสนใจ เพราะมิได้บังคับให้ผู้ฟังเชื่อหรือปฏิบัติตาม หากชี้ให้เห็นเหตุผลจนผู้ฟัง “เลือก” ด้วยตนเอง ความสมัครใจเช่นนี้ทำให้การปฏิบัติธรรมมีความมั่นคง และไม่เปราะบางต่อแรงกดดันจากภายนอก

ยิ่งไปกว่านั้น สมาทปนายังมีลักษณะเป็นการพัฒนาเจตจำนงทางศีลธรรม (Moral Volition) กล่าวคือ มิใช่เพียงเข้าใจว่าความดีคืออะไร แต่เกิดความปรารถนาจะกระทำความดีด้วยตนเอง กระบวนการนี้สะท้อนหลักสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ถือว่า “เจตนา” เป็นหัวใจของกรรม การปลูกฝังคุณธรรมจึงต้องเริ่มจากการพัฒนาเจตนา มิใช่เพียงการควบคุมพฤติกรรมภายนอก

ในเชิงโครงสร้าง สมาทปนาทำหน้าที่เปลี่ยน “ปัญญาเชิงทฤษฎี” ให้กลายเป็น “พลังศรัทธา” และเปลี่ยนศรัทธาให้กลายเป็น “การกระทำ” กระบวนการนี้มีลักษณะเป็นพลวัต กล่าวคือ ความเข้าใจที่ชัดเจนย่อมก่อให้เกิดศรัทธาที่มีเหตุผล และศรัทธาที่มั่นคงย่อมส่งเสริมการปฏิบัติที่ต่อเนื่อง เมื่อการปฏิบัติเกิดผลเป็นความสงบหรือความเจริญภายใน ประสบการณ์ดังกล่าวจะย้อนกลับไปเสริมความเข้าใจให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เกิดเป็นวงจรพัฒนาตนที่สมบูรณ์

หากพิจารณาในบริบทการพัฒนาคุณธรรมในสังคมร่วมสมัย สมาทปนาเสนอแนวคิดที่สำคัญอย่างยิ่ง นั่นคือการสร้างคุณธรรมไม่อาจอาศัยกฎหมายหรือการลงโทษเพียงอย่างเดียว หากต้องสร้างความตระหนักรู้และแรงจูงใจภายในให้บุคคลเห็นคุณค่าของความดีด้วยตนเอง การอบรมที่เน้นการบังคับหรือการสร้างความกลัวอาจได้ผลในระยะสั้น แต่ไม่อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน

ในบริบทองค์กรหรือการพัฒนาภาวะผู้นำ หลักสมาทปนายังชี้ให้เห็นว่าการสร้างแรงจูงใจที่แท้จริงต้องเริ่มจากการทำให้สมาชิกเข้าใจความหมายและคุณค่าของเป้าหมายร่วม มิใช่เพียงกำหนดตัวชี้วัดหรือผลตอบแทน เมื่อบุคคลเห็นความสำคัญของสิ่งที่ทำ และรู้สึกว่าตนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ พลังการทำงานจะเกิดจากภายใน และมีความมั่นคงกว่าการกระตุ้นด้วยแรงจูงใจภายนอก

กล่าวโดยสรุป สมาทปนาในเชิงจิตวิทยาสมัยใหม่คือ กระบวนการสร้างแรงจูงใจภายในที่เปลี่ยนความเข้าใจให้กลายเป็นศรัทธา และเปลี่ยนศรัทธาให้กลายเป็นการปฏิบัติอย่างมั่นคง เป็นขั้นตอนที่ทำให้การพัฒนาคุณธรรมในพระพุทธศาสนามีฐานรากที่ลึกและยั่งยืน เพราะตั้งอยู่บนความสมัครใจและความตระหนักรู้ในคุณค่าของความดี อันเป็นรากฐานสำคัญของการเปลี่ยนแปลงภายในที่แท้จริง

๓. สมุตเตชนา: มิติแห่งพลังใจและความเพียร

สมุตเตชนาเป็นขั้นตอนที่สามของกระบวนการสื่อธรรม มีความหมายว่า การเร้าใจ ปลุกใจ หรือกระตุ้นให้เกิดความกล้าหาญและความเพียรในการปฏิบัติธรรม หากสันทัสสนาเป็นการทำให้เข้าใจ และสมาทปนาเป็นการชักนำให้ตั้งใจ สมุตเตชนาก็คือ การเติมพลังใจให้ผู้ฟังสามารถก้าวเดินบนเส้นทางแห่งธรรมอย่างมั่นคง ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรค ดังที่พระไตรปิฎกกล่าวถึงลักษณะการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าว่า ทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชักนำให้ยอมรับ เร้าใจให้อาจหาญ และทำให้เกิดความชุ่มชื่นเบิกบานใจ[๑๕] การเร้าใจในขั้นนี้จึงมิใช่การปลุกเร้าทางอารมณ์อย่างฉาบฉวย หากเป็นการเสริมกำลังใจให้ผู้ฟังมีความเพียรตั้งมั่นในกุศลธรรม ดังที่พระพุทธองค์ทรงอธิบาย “สัมมาวายามะ” ว่าเป็นการยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต และตั้งจิตไว้ชอบ เพื่อป้องกัน

[๑๕] ดูรายละเอียดใน ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๒/๒๕๕-๒๕๙.

อกุศลธรรม ละอกุศลธรรมที่เกิดแล้ว และทำกุศลธรรมให้เกิดและเจริญยิ่งขึ้น[๑๖] นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงยกย่องความไม่ประมาทว่าเป็นหนทางสู่อมตธรรม และทรงเตือนให้เห็นโทษของความประมาทอยู่เสมอ[๑๗] ขณะเดียวกัน ในคัมภีร์ชาดกยังปรากฏการยกย่อง “วิริยบารมี” อย่างเด่นชัดในมหาชนกชาดก ซึ่งแสดงภาพของความเพียรไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคในฐานะคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จอันสูงส่ง[๑๘] ด้วยเหตุนี้ สมุฏเตชนาจึงเป็นกระบวนการสื่อธรรมที่มุ่งปลุกพลังใจให้ผู้ฟังเกิดความเพียร ความกล้าหาญ และความมั่นคงในการดำเนินตามทางธรรมอย่างต่อเนื่อง

ในเชิงพุทธปรัชญา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่าความเพียรในพระพุทธศาสนาไม่ใช่ความพยายามแบบฝืนธรรมชาติ หากเป็นความเพียรที่มีปัญญากำกับ คือรู้ว่าอะไรควรละ อะไรควรเจริญ และทำอย่างต่อเนื่องด้วยสติและความเข้าใจสมฺมาเตชนาจึงเป็นการปลุกพลังใจบนฐานของสัมมาทิฏฐิ มิใช่การกระตุ้นด้วยอารมณ์เพียงชั่วคราว[๑๙] ขณะที่ พระไพศาล วิสาโล ชี้ให้เห็นว่า การเสริมพลังใจในทางพุทธคือการทำให้บุคคลเห็นศักยภาพภายในของตนเอง และตระหนักว่าการพัฒนาจิตเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความอดทน ความเพียร และความกล้าหาญทางจริยธรรม มิใช่ความสำเร็จฉับพลัน แต่เป็นการเติบโตจากภายในอย่างต่อเนื่อง[๒๐]

ในมิติทางจิตวิทยา “สมุฏเตชนา” สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นกระบวนการที่มีความสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับแนวคิดเรื่องการเสริมพลังอำนาจภายใน (Empowerment) และความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง (Self-Efficacy) ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในจิตวิทยาสมัยใหม่ โดยเฉพาะในสายจิตวิทยาพัฒนาการและจิตวิทยาเชิงบวก แนวคิดดังกล่าวอธิบายว่า เมื่อบุคคลรับรู้ว่าตนมีคุณค่า มีศักยภาพ และสามารถกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้สำเร็จได้ เขาจะเกิดแรงขับภายในที่จะลงมือทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ความเชื่อมั่นนี้มิใช่ความหลงตนเอง หากเป็นการประเมินตนอย่างสมจริงบนฐานของประสบการณ์และการเรียนรู้ที่ผ่านมา

สมุฏเตชนาในฐานะขั้นตอนที่สามของกระบวนการสื่อธรรม จึงทำหน้าที่ “เสริมพลัง” ให้ศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้วในขั้นสมาทปนาไม่หยุดอยู่เพียงความตั้งใจ แต่พัฒนาเป็นพฤติกรรมที่มั่นคงและต่อเนื่อง กล่าวอีกนัยหนึ่ง สมุฏเตชนาคือการเปลี่ยน “ความตั้งใจ” ให้กลายเป็น “ความเพียร” และเปลี่ยน “ศรัทธา” ให้กลายเป็น “การลงมือทำ” อย่างมีพลังขับเคลื่อนจากภายใน

หากวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง จะเห็นว่าสมุฏเตชนามิได้ใช้การปลุกเร้าเชิงอารมณ์เพียงชั่วคราว เช่น การเร้าใจด้วยถ้อยคำรุนแรงหรือการสร้างบรรยากาศฮึกเหิม แต่เป็นการสร้างความมั่นใจบนพื้นฐานของปัญญาและคุณธรรม กล่าวคือ ผู้ฟังได้รับการชี้ให้เห็นว่าเส้นทางแห่งการปฏิบัตินั้นเป็นไปได้จริง มีแบบอย่าง มีผลลัพธ์ที่พิสูจน์ได้ และสอดคล้องกับศักยภาพของตนเอง การยืนยันเช่นนี้ทำให้บุคคลเกิด “ความเชื่อมั่นเชิงเหตุผล” มิใช่เพียงแรงกระตุ้นทางอารมณ์

ในกรอบแนวคิดเรื่อง (Self-Efficacy) การที่บุคคลเชื่อว่าตนสามารถกระทำสิ่งใดสำเร็จได้ จะเพิ่มความพยายาม ความอดทน และความสามารถในการเผชิญอุปสรรค สมุฏเตชนาจึงมีบทบาทสำคัญในการป้องกันความท้อถอยระหว่างทาง เพราะการปฏิบัติธรรมมิใช่กระบวนการที่ปราศจากอุปสรรค หากเป็นเส้นทางที่ต้องอาศัยความเพียรและความมั่นคงทางจิตใจ การเสริมพลังในขั้นนี้จึงเป็นกลไกที่ทำให้การพัฒนาไม่สะดุดหรือยุติลงกลางคัน

---

[๑๖] ดูรายละเอียดใน ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๕๒-๒๗๙/๑๗๔-๑๗๖.

[๑๗] ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๓๑.

[๑๘] ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๔๒/๑๑๒.

[๑๙] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๗๘๙–๗๙๓.

[๒๐] พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย**, หน้า ๑๑๑–๑๑๓.

ในอีกมิติหนึ่ง สมุตเตชนายังสอดคล้องกับแนวคิด (Empowerment) ซึ่งเน้นการทำให้บุคคลตระหนักถึงพลังภายในของตนเอง และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการเปลี่ยนแปลง การเสริมพลังเช่นนี้มิได้มอบอำนาจจากภายนอก หากทำให้บุคคลค้นพบอำนาจที่มีอยู่แล้วภายในตนเอง ในบริบทของพระพุทธศาสนา แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” การพัฒนาจิตจึงมิได้ขึ้นอยู่กับการพึ่งพาผู้อื่น หากขึ้นอยู่กับความเพียรและความรับผิดชอบของตนเอง

เมื่อพิจารณาในเชิงจริยศาสตร์ สมุตเตชนาทำหน้าที่เสริมสร้าง “ความกล้าหาญทางศีลธรรม” (Moral Courage) กล่าวคือ ทำให้บุคคลกล้ายืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง แม้ต้องเผชิญแรงกดดันจากสภาพแวดล้อม การปลุกพลังใจเช่นนี้จึงเป็นการสร้างความมั่นคงภายในที่ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งยั่วยุหรือแรงกดดันทางสังคม ความมั่นคงนี้มิได้เกิดจากการควบคุมตนอย่างเคร่งเครียด หากเกิดจากความเข้าใจในคุณค่าของความดีอย่างลึกซึ้ง

ในเชิงการพัฒนามนุษย์ สมุตเตชนาสะท้อนหลักการสำคัญว่า การเปลี่ยนแปลงที่แท้ต้องอาศัยแรงขับภายใน (Inner Drive) มากกว่าแรงกดดันภายนอก หากบุคคลปฏิบัติเพราะถูกบังคับหรือหวังผลตอบแทน การกระทำนั้นอาจไม่ยั่งยืน แต่หากปฏิบัติด้วยความเชื่อมั่นในคุณค่าและศักยภาพของตนเอง การกระทำนั้นจะมีความต่อเนื่องและมีความหมายยิ่งกว่า

ในบริบทสมัยใหม่ หลักสมุตเตชนาสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำ การศึกษา และการบริหารองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำที่ดีมิใช่ผู้สั่งการเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผู้เสริมพลังให้สมาชิกเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง การยืนยันคุณค่า การให้โอกาส และการสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจ ล้วนเป็นรูปธรรมของสมุตเตชนาในโลกปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป สมุตเตชนาคือกระบวนการเสริมพลังที่เปลี่ยนศรัทธาให้เป็นพฤติกรรม เปลี่ยนความตั้งใจให้เป็นความเพียร และทำให้การปฏิบัติธรรมมีพลังขับเคลื่อนจากภายในอย่างแท้จริง มิใช่เพียงการปลุกเร้าเชิงอารมณ์ หากเป็นการสร้างความมั่นคงทางจิตใจบนพื้นฐานของปัญญาและคุณธรรม อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืนทั้งในระดับบุคคลและสังคม

๔. สัมปหังสนา: มิติแห่งปีติและความมั่นคง

ขั้นสุดท้ายของหลักธรรมเทศนา ๔ คือ “สัมปหังสนา” หมายถึง การทำให้ผู้ฟังเกิดความร่าเริง เบิกบาน และมั่นคงในคุณค่าของการปฏิบัติ เป็นกระบวนการเสริมแรงทางจิตใจที่ทำให้ผู้เรียนธรรมมิได้หยุดอยู่เพียงความเข้าใจเชิงเหตุผล แต่เกิดความอิ่มเอิบใจและความเชื่อมั่นในผลแห่งการกระทำที่ถูกต้อง ทั้งนี้ เพราะการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้ามิได้มีเพียงการชี้แจงให้เข้าใจและชักนำให้ปฏิบัติเท่านั้น หากยังทรงทำให้ผู้ฟังเกิดความชุ่มชื่นเบิกบานใจด้วยธรรมีกถาอีกด้วย[๒๑] ยิ่งกว่านั้น พระไตรปิฎกยังแสดงลำดับแห่งการพัฒนาจิตไว้อย่างชัดเจนว่า เมื่อบุคคลมีศีลย่อมไม่เดือดร้อนใจ จากความไม่เดือดร้อนใจย่อมเกิดปราโมทย์ จากปราโมทย์ย่อมเกิดปีติ จากปีติย่อมเกิดปัสสัทธิ จากปัสสัทธิย่อมเกิดสุข และจากสุขจิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิ[๒๒] ด้วยเหตุนี้ สัมปหังสนาจึงมิใช่เพียงการปลอบประโลมหรือทำให้สบายใจชั่วคราว หากเป็นการทำให้ผู้ฟังเกิดพลังใจและความมั่นคงภายในจากผลแห่งการปฏิบัติที่ถูกต้อง อันเป็นกำลังสำคัญให้ดำเนินอยู่ในเส้นทางแห่งธรรมต่อไปอย่างไม่ท้อถอย

---

[๒๑] ดูรายละเอียดใน ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๒/๒๕๕-๒๕๙.

[๒๒] ดูรายละเอียด องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒/๔.

ในเชิงพุทธจิตวิทยา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า “ปีติ” เป็นองค์ธรรมสำคัญในกระบวนการพัฒนาจิต โดยเป็นพลังหล่อเลี้ยงสมาธิ ทำให้จิตตั้งมั่นและพร้อมต่อการเกิดปัญญา ปีติจึงไม่ใช่อารมณ์ชั่วคราว หากเป็นคุณภาพของจิตที่เกิดจากการปฏิบัติถูกต้อง เมื่อจิตมีปีติ ย่อมนำไปสู่ความสงบ (ปัสสัทธิ) สมาธิ และปัญญาตามลำดับ[๒๓]

ขณะที่ พระไพศาล วิสาโล เสนอว่า ความเบิกบานในทางธรรมมิใช่ความบันเทิง แต่คือความอิ่มใจที่เกิดจากการเห็นความก้าวหน้าภายในตนเอง เป็นกำลังใจที่ทำให้ผู้ปฏิบัติมั่นคง ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรค ความสุขเช่นนี้เป็น “พลังเงียบ” ที่ช่วยให้การปฏิบัติยั่งยืนและมีความหมาย[๒๔]

ดังนั้น สัมปหังสนาจึงมิใช่เพียงการปลอบประโลมหรือการสร้างบรรยากาศเชิงอารมณ์ หากเป็นการวางรากฐานความมั่นคงทางจิตใจ ทำให้ปีติกลายเป็นแรงเกื้อหนุนต่อสมาธิและปัญญา อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา

ในเชิงพุทธจิตวิทยา “ปีติ” (pīti) เป็นองค์ธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาจิต เพราะทำหน้าที่เป็นพลังหล่อเลี้ยงและประสานองค์ธรรมอื่นให้ทำงานอย่างสมดุล ปีติไม่ใช่ความสุขในความหมายของความพึงพอใจทางประสาทสัมผัส หากเป็นความอิ่มเอิบใจที่เกิดจากการกระทำที่ถูกต้องและการเห็นความก้าวหน้าภายในตนเอง ในโครงสร้างของโพชฌงค์ ปีติเป็นองค์ธรรมที่เกิดขึ้นภายหลังวิริยะ และเป็นปัจจัยนำไปสู่ปัสสัทธิ (ความสงบระงับ) สมาธิ และอุเบกขา กระบวนการนี้สะท้อนให้เห็นลำดับการพัฒนาจิตที่เป็นระบบและมีพลวัต

เมื่อวิเคราะห์ในกรอบจิตวิทยา ปีติทำหน้าที่คล้ายกลไกเสริมแรงเชิงบวก (Positive Reinforcement) ที่ช่วยให้พฤติกรรมที่ถูกต้องได้รับการยืนยันและดำรงอยู่ต่อไป หากบุคคลปฏิบัติธรรมแล้วไม่เกิดประสบการณ์เชิงบวกใด ๆ การปฏิบัตินั้นอาจขาดพลังขับเคลื่อน แต่เมื่อเกิดปีติเป็นประสบการณ์ภายใน บุคคลจะรับรู้คุณค่าของการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ความอิ่มเอิบดังกล่าวจึงเป็นพลังเงียบที่ทำให้การเจริญธรรมดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

ในบริบทของ “สัมปหังสนา” ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการสื่อธรรม การทำให้เกิดความเบิกบานและมั่นคงในผลแห่งการปฏิบัติ มิได้เป็นเพียงการปลอบใจหรือสร้างกำลังใจแบบผิวเผิน หากเป็นการเสริมสร้างสภาวะจิตที่เอื้อต่อการพัฒนาอย่างแท้จริง การปลอบใจเชิงอารมณ์อาจช่วยบรรเทาความทุกข์ชั่วคราว แต่ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายใน ทว่า สัมปหังสนามุ่งสร้างปีติที่เกิดจากความเข้าใจและการปฏิบัติที่ถูกต้อง จึงเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจบนฐานของปัญญา

ในเชิงวิเคราะห์ สัมปหังสนามีบทบาทสำคัญต่อความต่อเนื่องของการปฏิบัติธรรม เพราะกระบวนการพัฒนาตนมักเผชิญกับความเหน็ดเหนื่อย ความลังเล หรือความสงสัย หากไม่มีองค์ธรรมที่หล่อเลี้ยงใจ การปฏิบัติอาจสะดุดหรือหยุดลง ปีติจึงทำหน้าที่ประหนึ่งสะพานเชื่อมระหว่างความเพียรกับสมาธิ ทำให้จิตไม่เคร่งเครียดจนเกินไป และไม่หย่อนยานจนขาดพลัง

ยิ่งไปกว่านั้น ปีติยังมีมิติทางปัญญา กล่าวคือ เมื่อจิตมีปีติ ความฟุ้งซ่านและความเศร้าหมองย่อมลดลง จิตมีความเบาสบาย พร้อมต่อการตั้งมั่นและการพิจารณาอย่างลึกซึ้ง สมาธิที่เกิดขึ้นบนฐานของปีติจึงมิใช่การกดข่ม

---

[๒๓] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๐๕.

[๒๔] พระไพศาล วิสาโล, **ความสุขที่ไม่ต้องแสวงหา**, (กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓–๑๕.

อารมณ์ แต่เป็นความตั้งมั่นที่เกิดจากความสมดุลภายใน เมื่อสมาธิมั่นคง ปัญญาย่อมสามารถทำงานได้อย่างชัดเจน การเห็นความจริงจึงไม่ถูกบดบังด้วยความตึงเครียดหรือความวิตกกังวล

ในมิติของการพัฒนามนุษย์ สัมปหังสนาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืนต้องมีองค์ประกอบทางอารมณ์ที่เกื้อกูล มิใช่เน้นเพียงเหตุผลหรือวินัย หากการปฏิบัติเต็มไปด้วยความเคร่งเครียดหรือความรู้สึกผิด ความก้าวหน้าอาจเกิดขึ้นได้ยาก ตรงกันข้าม เมื่อมีปีติเป็นพลังสนับสนุน การปฏิบัติจะมีความสมดุลระหว่างความจริงจังกับความเบิกบาน

ในบริบทสมัยใหม่ แนวคิดนี้มีนัยสำคัญต่อการศึกษาและการพัฒนาองค์กร กล่าวคือ การสร้างบรรยากาศแห่งความสุขและความภาคภูมิใจในความดี จะช่วยให้สมาชิกมีแรงจูงใจภายในและพร้อมพัฒนาตนเองต่อไป การชื่นชมความก้าวหน้า การสะท้อนผลเชิงบวก และการสร้างประสบการณ์ความสำเร็จเล็ก ๆ ล้วนเป็นรูปธรรมของสัมปหังสนาในโลกปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป ในเชิงพุทธจิตวิทยา ปีติเป็นองค์ธรรมสำคัญที่นำไปสู่สมาธิและปัญญา และทำหน้าที่เป็นพลังหล่อเลี้ยงกระบวนการพัฒนาจิต สัมปหังสนาจึงมิใช่เพียงการปลอบใจหรือสร้างความสบายใจชั่วคราว หากเป็นการเสริมสร้างสภาวะจิตที่เกื้อกูลต่อการเจริญธรรมอย่างยั่งยืน ทำให้การปฏิบัติไม่เพียงถูกต้องตามเหตุผล แต่ยังมั่นคงและเบิกบานจากภายใน อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา

๕. การบูรณาการทั้งสี่ขั้นตอน: มิติแห่งการพัฒนามนุษย์อย่างครบวงจร

กระบวนการธรรมเทศนา ๔ ได้แก่ สันทัสสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปหังสนา มิได้เป็นเพียงเทคนิคการสื่อสารเชิงศาสนา หากเป็น “ระบบการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม” ที่สะท้อนโครงสร้างภายในของพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ เป็นกระบวนการที่เริ่มจากการสร้างความเข้าใจเชิงปัญญา (Cognitive Clarity) พัฒนาไปสู่การก่อเกิดศรัทธาและความสมัครใจ (Volitional Commitment) เสริมพลังความเพียร (Moral Effort) และลงท้ายด้วยความเบิกบานมั่นคงทางจิตใจ (Affective Stability) อันเป็นวงจรที่เกื้อกูลต่อการเจริญธรรมอย่างต่อเนื่อง

ในขั้นแรก “สันทัสสนา” มุ่งทำให้เห็นชัดตามความเป็นจริง เป็นการวางรากฐานของสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นองค์ประกอบแรกของมรรคมีองค์แปด ความเข้าใจที่ถูกต้องมิใช่เพียงการรับข้อมูล แต่เป็นการเห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) อันเป็นหัวใจของพุทธปรัชญา เมื่อปัญญาเริ่มก่อตัว ความเชื่อจึงมิใช่ศรัทธาแบบงมงาย แต่เป็นศรัทธาที่ตั้งอยู่บนเหตุผล

ขั้นที่สอง “สมาทปนา” คือการชักนำให้ลงมือปฏิบัติ เป็นการเปลี่ยนจากความเข้าใจไปสู่ความตั้งใจ (Intention) และความมุ่งมั่นทางจริยธรรม ในมิตินี้ ศรัทธาทำหน้าที่เป็นแรงขับภายในที่ทำให้บุคคลกล้ายืนยันคุณค่าที่ตนเห็นว่าถูกต้อง กระบวนการนี้สอดคล้องกับองค์ธรรมในหมวดอินทรีย์และพละ โดยเฉพาะศรัทธาและวิริยะ ซึ่งทำหน้าที่ประสานระหว่างปัญญาและการกระทำ

ขั้นที่สาม “สมุตเตชนา” เป็นการปลุกเร้าพลังใจให้เกิดความเพียรอย่างถูกทิศทาง มิใช่ความพยายามแบบฝืนธรรมชาติ แต่เป็นสัมมาวายามะ คือความเพียรที่มีปัญญากำกับ การเสริมพลังในขั้นนี้จึงเป็นการป้องกันความท้อถอยและทำให้การปฏิบัติมีความต่อเนื่อง ไม่สะดุดอยู่ที่อุปสรรคชั่วคราว หากพิจารณาในกรอบโพชฌงค์ จะพบว่าวิริยะและปีติทำหน้าที่สนับสนุนสมาธิและปัญญาอย่างเป็นระบบ

ขั้นสุดท้าย “สัมปหังสนา” คือการทำให้เกิดความเบิกบานและมั่นคงในผลแห่งการปฏิบัติ เป็นการเสริมแรงทางจิตใจ (Reinforcement) ที่ทำให้กระบวนการพัฒนาตนไม่หยุดชะงัก ปีติในที่นี้มิใช่อารมณ์ผิวเผิน หากเป็นองค์ธรรมที่นำไปสู่ความสงบ (ปัสสัทธิ) สมาธิ และปัญญา ตามลำดับแห่งโพชฌงค์ ความเบิกบานจึงเป็นพลังหล่อเลี้ยงความต่อเนื่องของการปฏิบัติ

เมื่อพิจารณาโดยองค์รวม ทั้งสี่ขั้นตอนสะท้อนโครงสร้างเดียวกับไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และสัมพันธ์กับมรรคมีองค์แปดอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ สันทัสสนาสอดคล้องกับสัมมาทิฏฐิ สมาทปนาเกี่ยวข้องกับสัมมาสังกัปปะและสัมมากัมมันตะ สมุตเตชนาสัมพันธ์กับสัมมาวายามะ และสัมปหังสนาเกื้อหนุนสัมมาสมาธิ กระบวนการทั้งหมดจึงเป็นวงจรการศึกษาเชิงจิตวิญญาณที่มุ่งเปลี่ยนแปลง “ภายใน” มิใช่เพียงเพิ่มพูน “ความรู้ภายนอก”

ในเชิงการศึกษา การบูรณาการทั้งสี่ขั้นตอนสะท้อนแนวคิดว่าการเรียนรู้ที่แท้ต้องครอบคลุมทั้งมิติความคิด เจตคติ และพฤติกรรมอย่างสัมพันธ์กัน กล่าวคือ มิใช่เพียงทำให้ผู้เรียน “รู้” หากต้องทำให้เกิด “ความเข้าใจ” “การเห็นคุณค่า” และ “การลงมือปฏิบัติ” ควบคู่กันไปด้วย ในทัศนะของ ทิศนา แขมมณี จุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่สมบูรณ์ย่อมครอบคลุมด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย โดยเฉพาะในด้านพุทธิพิสัยนั้นยังพัฒนาเป็นลำดับจากความรู้ความจำไปสู่ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า ด้วยเหตุนี้ การสื่อธรรมของพระพุทธเจ้าจึงมิใช่เพียงการถ่ายทอดข้อธรรม หากเป็นการจัดประสบการณ์เรียนรู้ที่ทำให้ผู้ฟังค่อย ๆ เห็นชัดเข้าใจอย่างลุ่มลึก และพร้อมเปลี่ยนความเข้าใจนั้นให้เป็นการปฏิบัติจริงในชีวิต[๒๕] ขณะเดียวกัน ปรมะ สตะเวทิน อธิบายว่าแก่นสำคัญของการสื่อสารมิได้อยู่ที่การส่งข้อมูลเพียงด้านเดียว แต่อยู่ที่การทำให้เกิดความหมายร่วมกันระหว่างผู้สื่อสาร ดังนั้น การสื่อธรรมในพระพุทธศาสนาจึงอาจมองได้ว่าเป็นทั้งกระบวนการสื่อสารและกระบวนการเรียนรู้ในคราวเดียวกัน เพราะทำให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการตีความ รับรู้คุณค่า และสร้างความเข้าใจจากภายในตนเอง[๒๖] ในประเด็นนี้ ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ อธิบายว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่มีพลังต้องเปิดพื้นที่ให้ผู้เกี่ยวข้องที่หลากหลายเข้ามาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และสะท้อนความคิดเห็นต่อกันอย่างต่อเนื่อง[๒๗]

ดังนั้น การบูรณาการทั้งสี่ขั้นตอนจึงเป็นระบบพัฒนามนุษย์อย่างครบวงจร ครอบคลุมปัญญา ศรัทธา ความเพียร และปีติ ซึ่งเชื่อมโยงกับองค์ธรรมในโพชฌงค์ อินทรีย์ พละ และมรรคมีองค์แปดอย่างสอดประสาน เป็นกระบวนการที่ทำให้การศึกษาในพระพุทธศาสนาเป็น “การเปลี่ยนแปลงภายในอย่างยั่งยืน” มิใช่เพียงการรับรู้เชิงทฤษฎี แต่เป็นการพัฒนาชีวิตทั้งระบบบนฐานของเหตุผลและประสบการณ์ตรง

---

[๒๕] ทิศนา แขมมณี, **ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๔๐๐-๔๐๑.

[๒๖] ปรมะ สตะเวทิน, **หลักนิเทศศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘-๒๙.

[๒๗] ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ, **การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน: จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓-๒๕.

แผนภาพที่ ๑ สรุปการสื่อสารธรรมของพระพุทธเจ้า

บทสรุป

การสื่อธรรมของพระพุทธเจ้า มิได้มีความสำคัญเพียงในฐานะวิธีการพูดหรือศิลปะแห่งการแสดงธรรมเท่านั้น หากมีความสำคัญในฐานะกระบวนการนำพาผู้ฟังจากความไม่รู้ไปสู่ความรู้ จากความลังเลไปสู่ความมั่นใจ และจากความเข้าใจไปสู่การลงมือปฏิบัติอย่างแท้จริง เมื่อพิจารณาจากหลักธรรมเทศนา ๔ ได้แก่ สันทัสสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปหังสนา จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้ามิได้ทรงสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟัง “รับรู้ข้อมูล” เท่านั้น แต่ทรงมุ่งให้ผู้ฟัง “เห็นธรรม” “รับธรรม” “กล้าปฏิบัติธรรม” และ “ยินดีในธรรม” ไปตามลำดับ

ในขั้นของ สันทัสสนา พระพุทธเจ้าทรงทำให้ผู้ฟังเห็นชัดในความจริงของชีวิตและกฎแห่งเหตุปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และทางดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ การสื่อธรรมในขั้นนี้จึงเป็นการเปิดโลกทัศน์ใหม่ให้แก่ผู้ฟัง ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นที่ถูกต้อง อันเป็นจุดตั้งต้นของการปฏิบัติทั้งหมด พระพุทธเจ้าทรงใช้อุปมาอุปไมย เหตุการณ์ใกล้ตัว และถ้อยคำที่เหมาะแก่ภูมิของผู้ฟัง เพื่อทำให้นามธรรมกลายเป็นสิ่งที่เข้าใจได้จริงในชีวิตประจำวัน

ในขั้นของ สมาทปนา พระพุทธเจ้ามิได้หยุดอยู่เพียงการอธิบายความจริง แต่ทรงชักนำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาและความพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติตามธรรม ความศรัทธาในที่นี้มิใช่ความเชื่ออย่างปราศจากเหตุผล หากเป็นความเชื่อมั่นที่เกิดจากการเห็นคุณค่าของความดี เห็นโทษของอกุศล และเข้าใจผลของกรรมตามความเป็นจริง การสื่อธรรมจึงมีลักษณะเป็นการปลูกความสมัครใจจากภายใน ทำให้ผู้ฟังมิได้ทำดีเพราะถูกบังคับ แต่ทำดีเพราะเห็นว่าควรกระทำ

ต่อมาในขั้นของ สมุตเตชนา พระพุทธเจ้าทรงปลุกใจให้เกิดความเพียร ความไม่ประมาท และความกล้าหาญในการดำเนินตามทางธรรม เพราะแม้ผู้ฟังจะเข้าใจและยอมรับธรรมแล้ว หากขาดพลังใจ การปฏิบัติย่อมอ่อนกำลังหรือหยุดชะงักได้ง่าย การสื่อธรรมในขั้นนี้จึงมีลักษณะเป็นการยืนยันคุณค่าของความเพียร เตือนให้เห็นโทษของความประมาท และส่งเสริมให้ผู้ฟังมั่นคงต่ออุปสรรค พระพุทธเจ้าทรงทำให้เห็นว่า ความเจริญทางจิตมิใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นด้วยความปรารถนาเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยความเพียรที่ต่อเนื่องและถูกต้อง

ส่วน สัมปหังสนา เป็นขั้นที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความเบิกบานใจ อิ่มเอิบใจ และมั่นคงในผลของการปฏิบัติ ธรรมจึงมิได้เป็นเพียงข้อบังคับทางศีลธรรมหรือคำสอนที่เคร่งครัดเท่านั้น หากเป็นทางแห่งความผ่องใสของจิตใจ เมื่อผู้ฟังเห็นผลแห่งการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง ย่อมเกิดปีติ เกิดกำลังใจ และเกิดความยินดีที่จะดำรงอยู่ในธรรมต่อไป การสื่อธรรมของพระพุทธเจ้าจึงลงท้ายด้วยการทำให้ผู้ฟังมีพลังภายใน มิใช่เพียงเข้าใจธรรมแต่ยังรักธรรมและมั่นใจในธรรมด้วย

เมื่อพิจารณาโดยรวม หลักธรรมเทศนา ๔ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสื่อธรรมอย่างมีลำดับและมีเป้าหมายชัดเจน เริ่มจากการทำให้เข้าใจ นำไปสู่การยอมรับ เร่งเร้าให้เกิดความเพียร และลงท้ายด้วยความเบิกบานมั่นคงในธรรม กระบวนการเช่นนี้สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือการเปลี่ยนแปลงชีวิตจากภายใน มิใช่เพียงการรับเอาความรู้ภายนอก กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงสื่อสารเพื่อเปลี่ยน “ทิฏฐิ” เปลี่ยน “จิต” และเปลี่ยน “การดำเนินชีวิต” ของผู้ฟังไปพร้อมกัน

ดังนั้น หากจะกล่าวถึง “การสื่อธรรมของพระพุทธเจ้า” ให้ตรงตามแก่นของเรื่อง ย่อมต้องเน้นที่พระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงเป็นสำคัญ กล่าวคือ ทรงสื่อให้มนุษย์เห็นความจริงของชีวิต เห็นเหตุและผลของการกระทำ เห็นคุณค่าของความเพียร และเห็นผลแห่งการปฏิบัติที่นำไปสู่ความสงบผ่องใส ส่วนคำอธิบายของพระเถระและนักวิชาการชั้นหลังนั้น มีประโยชน์ในฐานะเครื่องช่วยขยายความและทำให้เราเข้าใจมิติของคำสอนชัดเจนขึ้น แต่หัวใจของเรื่องยังคงอยู่ที่พระพุทธพจน์และวิธีการสื่อธรรมของพระพุทธเจ้าเอง ซึ่งเป็นต้นแบบของการสื่อสารที่มุ่งเปลี่ยนแปลงมนุษย์อย่างลึกซึ้งและยั่งยืน

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ทิศนา แขมมณี. **ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

ปรมะ สตะเวทิน. **หลักนิเทศศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๓๘.

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ. **การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน: จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก. **การพัฒนาจิตตามแนวพุทธศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **การศึกษากับการพัฒนาปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม,

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระไพศาล วิสาโล. **ความสุขที่ไม่ต้องแสวงหา**. กรุงเทพมหานคร : เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๕๒.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนากับการพัฒนาจิตใจ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร : เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๕๐.

พระเมธีธรรมาภรณ์. **การสอนธรรมเชิงวิพากษ์ในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระเมธีธรรมาภรณ์. **จริยศาสตร์เชิงพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมะกับการดำเนินชีวิต**. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๒.

แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธ
Operational Guidelines for Village Health Volunteers (VHVs) in Enhancing Public Well-being in Accordance with Buddhist Principles

นางสาวจรัสลักษณ์ ทองโอฬาร[๑]
Miss Charatluck Thongoran
พระมหาวรัญธรณ์ ศรีขุ้ย[๒]
Pramaha Warantorn Srikhuy

Received: *May 1, 2026* **Revised:** *May 28, 2026*
Accepted: *August 18, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธ แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ (๑) บทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (๒) สุขภาวะองค์รวมในศาสตร์สมัยใหม่และในพระพุทธศาสนา (๓) แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธ ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธ มี ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) การส่งเสริมสุขภาวะทางกายภาพ (๒) การส่งเสริมสุขภาวะทางจิตใจ (๓) การส่งเสริมสุขภาวะทางสังคม (๔) การส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญา

คำสำคัญ : แนวทางการปฏิบัติงาน, ตามแนวพุทธ, สุขภาวะ, อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

Abstract

This academic article aims to propose operational guidelines for Village Health Volunteers (VHVs) in promoting the well-being of the people based on Buddhist principles. The content is divided into three parts: (1) the roles and responsibilities of Village Health Volunteers, (2) holistic well-being in modern perspectives and Buddhism, and (3) operational guidelines for Village Health Volunteers in promoting the well-being of the people according to Buddhist principles. The study found that the operational guidelines for Village Health Volunteers in promoting public well-being based on Buddhist principles consist of four dimensions: (1) the promotion of physical well-being, (2) the promotion of mental well-being, (3) the promotion of social well-being, and (4) the promotion of intellectual well-being.

Keywords: Operational Guidelines, Buddhist Principles, Well-being, Village Health Volunteers

---

[๑] ที่ปรึกษานายกเทศมนตรีเทศบาลนครนนทบุรี, นักวิชาการอิสระ Email: louknok0507@gmail.com

[๒] อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครปฐม Email: warantorn999@gmail.com

๑. บทนำ

เมื่อพิจารณาตามหลักพระพุทธศาสนา มนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมาแล้ว ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงความเป็นจริงของชีวิตได้ นั่นก็คือ ความแก่ ความเจ็บป่วย และความตาย ก่อนถึงความตายนั้น มนุษย์ย่อมต้องประสบกับความเจ็บป่วยและโรคภัยต่าง ๆ อันเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ความจริงดังกล่าวนี้ทำให้คนส่วนใหญ่หวั่นเกรงต่อความตาย และพยายามรักษาสุขภาพของตนเองตามคำแนะนำของแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพ เพื่อยืดอายุให้ยืนยาวและเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี อย่างไรก็ตาม ยังมีบางคนที่ละเลยการดูแลสุขภาพของตนเอง ด้วยความประมาทหรือขาดการตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ส่งผลให้เกิดโรคภัยได้ง่ายและเร็วกว่าที่ควร อย่างไรก็ดี เนื่องด้วยมนุษย์เป็นสัตว์สังคม จึงรวมกลุ่มกันเป็นชุมชน ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด จนถึงประเทศ และในแต่ละสังคมย่อมมีบุคคลผู้ทำหน้าที่ดูแลสุขภาพของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นแพทย์ พยาบาล นักสาธารณสุข ตลอดจน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) โดยเฉพาะ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ถือเป็นกลไกสำคัญที่ทำงานใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ทั้งนี้ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากประชาชนในชุมชน โดยรับผิดชอบดูแลประชาชนไม่น้อยกว่า ๑๐ ครัวเรือนในแต่ละพื้นที่ และผ่านการอบรมตามหลักสูตรที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด[๓]

บทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ตามที่ระบุไว้ในระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน พ.ศ. ๒๕๕๔ มีดังนี้ (๑) ดำเนินงานให้สอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข (๒) เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ จัดกิจกรรมรณรงค์ และถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐานแก่ประชาชน (๓) ให้บริการด้านสาธารณสุขตามที่กำหนดไว้ในระเบียบกระทรวงสาธารณสุขหรือกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง (๔) จัดกิจกรรมเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาสาธารณสุขให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของท้องถิ่น (๕) ทำหน้าที่เป็นแกนนำในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งแหล่งสนับสนุนอื่น ๆ (๖) ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ด้านสุขภาพ การเข้าถึงบริการสาธารณสุข และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแสดงความคิดเห็นต่อนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพ (๗) พัฒนาความรู้ ความสามารถของตนเองอย่างต่อเนื่อง เข้าร่วมประชุม และปฏิบัติงานอื่น ๆ ตามที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร้องขอ (๘) ปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามมาตรฐานสมรรถนะที่กำหนดสำหรับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (๙) ประสานงานด้านสาธารณสุขภายในชุมชน และร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนองค์กรพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ที่ปฏิบัติงานในท้องถิ่น[๔]

สุขภาวะ หมายถึง ภาวะของมนุษยที่สมบูรณทั้งทางกาย ทางจิต ทางปญญา และทางสังคม เชื่อมโยงกันเปนองครวมอยางสมดุล[๕] มี ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) สุขภาวะทางร่างกาย (Physical Well-being) หมายถึง ร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ คล่องแคล่ว และมีกำลัง ไม่เจ็บป่วยหรือพิการ มีปัจจัยพื้นฐานเพียงพอ สิ่งแวดล้อมปลอดภัย เอื้อต่อการส่งเสริมสุขภาพ (๒) สุขภาวะทางจิตใจ (Mental Well-being) หมายถึง จิตใจที่มีความสุข ร่าเริง มีความยืดหยุ่นทางอารมณ์ ไม่ติดขัด มีเมตตาต่อผู้อื่น มีสติ สมาธิ และปัญญา รวมทั้งลดความเห็นแก่ตัว (๓) สุขภาวะทางสังคม (Social Well-being) หมายถึง การดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นอย่าสงบสุข มีครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมยุติธรรม เสมอภาค มีความเป็นพี่น้อง มีสันติภาพ การมีส่วนร่วมในสังคมและการเข้าถึงบริการสาธารณะอย่างเหมาะสม (๔) สุขภาวะทางปัญญา (Wisdom Well-being) หมายถึง ความรู้ ความตระหนักรู้ และความเข้าใจในการ

---

[๓] กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, **คู่มือ อสม. ยุคใหม่**, (ม.ป.ท., ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

[๔] **ระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน พ.ศ. ๒๕๕๔**, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๘ ตอนพิเศษ ๓๓ ง (๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔), หน้า ๗-๘.

[๕] **พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐**, ราชกิจจานุเบกษา เลม ๑๒๔/ตอนที่ ๑๖ ก (๑๙ มีนาคม ๒๕๕๐), หน้า ๒.

พิจารณาแยกแยะเหตุผลของความดีและความชั่ว ประโยชน์และโทษของการกระทำ อันเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม และมีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น [๖]

เมื่อผู้เขียนพิจารณาบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ตามที่ระบุไว้ในระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน พ.ศ. ๒๕๕๔ โดยใช้กรอบสุขภาวะ ๔ ด้าน สามารถกล่าวได้ว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีบทบาทในด้านการส่งเสริมสุขภาวะทางร่างกาย สุขภาวะทางจิตใจ และสุขภาวะทางปัญญาของประชาชนเป็นหลัก โดยทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ จัดกิจกรรมรณรงค์ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านสาธารณสุขมูลฐาน ให้บริการด้านสาธารณสุข ตลอดจนเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาสาธารณสุข รวมทั้งเป็นแกนนำในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน แต่ไม่ได้มีบทบาทในด้านการส่งเสริมสุขภาวะทางสังคมของประชาชนเลย แม้จะมีข้อโต้แย้งในภายหลังว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านให้ความสำคัญต่อสุขภาวะทางสังคมของประชาชนด้วย แต่เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์จริงในสังคม พบว่า ประชาชนจำนวนไม่น้อยยังคงเผชิญปัญหาสุขภาวะทางสังคม เช่น ความขัดแย้งภายในครอบครัว การทะเลาะวิวาท หรือแม้กระทั่งการใช้ความรุนแรงภายในชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ในด้านสุขภาวะทางสังคม ยังไม่ปรากฏเด่นชัดเพียงพอ ดังนั้น ตามมุมมองของผู้เขียน หากอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ให้ความสำคัญและปฏิบัติหน้าที่ครอบคลุมทั้ง ๔ ด้านของสุขภาวะอย่างสมดุล ย่อมมีส่วนสำคัญในการลดปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างแท้จริง อย่างไรก็ดี อาจมีข้อโต้แย้งภายหลังว่า การส่งเสริมสุขภาวะทางสังคมไม่ใช่หน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) คำถามคือ ในเมื่อไม่ใช่หน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เราจะคาดหวังผลได้มากน้อยเพียงใด ข้อโต้แย้งนี้ สามารถตอบได้ว่า จริงอยู่ การส่งเสริมสุขภาวะทางสังคม อาจจะไม่ใช่เป็นหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) แต่ผู้เขียนมองว่า การส่งเสริมสุขภาวะทางสังคมควรถูกกำหนดให้เป็นบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ทั้งนี้ เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.ครอบคลุมสุขภาวะ ๔ ด้าน

ดังนั้น ในบทความวิชาการนี้ ผู้เขียนจะศึกษาบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และศึกษาสุขภาวะองค์รวมในศาสตร์สมัยใหม่และในพระพุทธศาสนา ถัดจากนั้น จะบูรณาการสุขภาวะองค์รวมในศาสตร์สมัยใหม่และในพระพุทธศาสนาเข้ากับบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน แล้วเสนอแนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธตามลำดับ

๒. บทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากหมู่บ้านหรือชุมชนและผ่านการอบรมตามหลักสูตรมาตรฐานอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน [๗] โดยบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีดังนี้

๒.๑ บทบาทหน้าที่ตามมาตรฐานสาธารณสุขมูลฐาน

๑. ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสื่อสารข้อมูลข่าวสารด้านสาธารณสุข ระหว่างเจ้าหน้าที่สาธารณสุขกับประชาชนในหมู่บ้าน

๒. ถ่ายทอดความรู้ ให้คำแนะนำแก่ครอบครัวและเพื่อนบ้าน พร้อมทั้งเป็นผู้นำด้านสุขภาพ ครอบคลุมงาน

---

[๖] เพ็ญ สุขมาก, **หลักคิด : สุขภาพ สุขภาวะปัจจัยกำหนดสุขภาพ การสร้างเสริมสุขภาพ**, (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์: สถาบันการจัดการระบบสุขภาพภาคใต้, ม.ป.ป.), หน้า ๓.

[๗] **ระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน พ.ศ. ๒๕๕๔**, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๘ ตอนพิเศษ ๓๓ ง (๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔), หน้า ๑.

ตามองค์ประกอบของสาธารณสุขมูลฐานทั้ง ๑๔ ด้าน

๓. ให้บริการสาธารณสุขเบื้องต้น เช่น การส่งต่อและติดตามผู้ป่วย การแจกจ่ายยาเม็ดคุมกำเนิดและถุงยางอนามัย การปฐมพยาบาลเบื้องต้น

๔. ปฏิบัติงานหมุนเวียนภายในศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช.) ในหลากหลายด้าน เช่น การจัดตั้งและดูแลศูนย์ข้อมูลข่าวสารของหมู่บ้าน การเผยแพร่ความรู้ การจัดกิจกรรมตามปัญหาของชุมชน

๕. เฝ้าระวัง ป้องกัน และแก้ไขปัญหาสาธารณสุข เช่น ภาวะโภชนาการและการขาดไอโอดีน การดูแลสุขภาพแม่และเด็ก โดยติดตามหญิงตั้งครรภ์ให้ได้รับการฝากครรภ์และตรวจตามกำหนด การส่งเสริมให้เด็กได้รับวัคซีน การเฝ้าระวังโรคประจำถิ่นในพื้นที่

๖. เป็นผู้นำในการวางแผน บริหารจัดการ และพัฒนาชุมชน โดยใช้ทรัพยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น กระทรวงสาธารณสุข องค์การบริหารส่วนตำบล หรือแหล่งทุนอื่น

๗. ทำหน้าที่เป็นแกนนำในการเชิญชวนประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมด้านสาธารณสุข และพัฒนาคุณภาพชีวิตตามกระบวนการความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) รวมถึงการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาด้านสังคม

๘. ดูแลและคุ้มครองสิทธิด้านสาธารณสุขของประชาชนในหมู่บ้าน โดยประสานงานกับผู้นำชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อผลักดันให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง[๘]

๒.๒ บทบาทหน้าที่ตามมาตรฐานสมรรถนะของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

๑. สามารถนำแนวคิดหรือนโยบายด้านสาธารณสุขมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

๒. สามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำในการส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค ให้การดูแลรักษาเบื้องต้น

๓. สามารถสร้างและบริหารเครือข่ายความร่วมมือในการดำเนินงานด้านสุขภาพ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

๔. สามารถรณรงค์และกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนเกิดความตระหนักด้านสุขภาพทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสิ่งแวดล้อม

๕. สามารถวางแผนและริเริ่มแนวทางหรือมาตรการทางสังคมใหม่ ๆ ที่ส่งผลต่อสุขภาพของชุมชน

๖. สามารถปลูกฝังจิตสำนึกด้านจิตอาสาเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลและจัดการสุขภาพร่วมกัน

๗. สามารถเปิดโอกาสให้เด็ก เยาวชน และผู้นำชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านสุขภาพของชุมชน[๙]

๓. บทบาทหน้าที่ตามกระทรวงสาธารณสุข

๑. ดำเนินงานดูแลสุขภาพเชิงรุกสำหรับกลุ่มแม่และเด็ก ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และผู้ป่วยโรคเรื้อรังในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๒. ส่งเสริมสุขภาพและแก้ไขปัญหาสุขภาพของชุมชน โดยอาศัยแผนสุขภาพระดับตำบลร่วมกับภาคีเครือข่าย เพื่อลดปัจจัยเสี่ยงของโรคต่าง ๆ เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง มะเร็ง โรคหัวใจและหลอดเลือด อัมพฤกษ์และอัมพาต รวมถึงสนับสนุนการดำเนินงานของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.)

๓. ปฏิบัติหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับภาวะขาดสารไอโอดีน ตรวจสอบปริมาณไอโอดีนในเกลือ น้ำปลา และเครื่องปรุงต่าง ๆ พร้อมทั้งแนะนำให้หญิงตั้งครรภ์บริโภคเกลือเสริมไอโอดีนอย่างเหมาะสม[๑๐]

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน พบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำ

---

[๘] กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, **คู่มือ อสม. ยุคใหม่**, (ม.ป.ท., ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖-๑๗.

[๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

[๑๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

หมู่บ้านมีบทบาทหน้าที่ชัดเจนในแง่ของการส่งเสริมสุขภาวะทางร่างกายของประชาชน เช่น การให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพเชิงรุก อาทิ การติดตามหญิงตั้งครรภ์ การให้วัคซีนเด็ก การปฐมพยาบาลเบื้องต้น การดูแลผู้สูงอายุ ผู้พิการ และผู้ป่วยเรื้อรัง การป้องกันและแก้ไขปัญหาโรคเฉพาะ อาทิ โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคมะเร็ง โรคหัวใจและหลอดเลือด การตรวจสารไอโอดีนในอาหารและแนะนำการบริโภคเกลือไอโอดีน มีบทบาทหน้าที่ชัดเจนในแง่ของการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตใจของประชาชน เพราะในสาธารณสุขมูลฐาน ๑๔ องค์ประกอบมีเรื่องสุขภาพจิตด้วย และมีบทบาทหน้าที่ชัดเจนในแง่ของการส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญาของประชาชน เช่น การถ่ายทอดความรู้ด้านสุขภาพแก่ประชาชน อย่างไรก็ดี บทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในแง่ของการส่งเสริมสุขภาวะทางสังคมของประชาชน ยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจน ดังนั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่า หากบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านครอบคลุมสุขภาวะ ๔ ด้าน ก็จะส่งผลให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้นอย่างเป็นองค์รวม

๓. สุขภาวะองค์รวมในศาสตร์สมัยใหม่และในพระพุทธศาสนา

๓.๑ สุขภาวะองค์รวมในศาสตร์สมัยใหม่

สุขภาวะ คือ สภาวะของมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์อย่างครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา[๑๑] โดยแต่ละด้านสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น ๔ ด้าน ดังนี้

๑. สุขภาวะทางกาย (Physical Well-being) หมายถึง การมีร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ กระฉับกระเฉง ปราศจากโรคภัยหรือความพิการ พร้อมทั้งได้รับปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอ และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเอื้อต่อสุขภาพ

๒. สุขภาวะทางจิตใจ (Mental Well-being) หมายถึง การมีจิตใจที่ผ่องใส มีความสุข มีความมั่นคงทางอารมณ์ ยืดหยุ่น ไม่ยึดติด มีเมตตา มีสติ สมาธิ และปัญญา พร้อมทั้งลดความเห็นแก่ตัว

๓. สุขภาวะทางสังคม (Social Well-being) หมายถึง การดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ มีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีความยุติธรรม เสมอภาค และเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วม รวมถึงสามารถเข้าถึงบริการสาธารณะได้อย่างเหมาะสม

๔. สุขภาวะทางปัญญา (Wisdom Well-being) หมายถึง ภาวะที่เกิดจากการดำรงตนอย่างมีคุณธรรม เช่น ความเสียสละ ความเมตตากรุณา หรือการยึดเหนี่ยวทางจิตวิญญาณ เช่น พระรัตนตรัยหรือพระผู้เป็นเจ้า[๑๒]

กล่าวโดยสรุป สุขภาวะคือความสมบูรณ์ของชีวิตมนุษย์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ที่เชื่อมโยงกันอย่างสมดุล

๓.๒ สุขภาวะองค์รวมในพระพุทธศาสนา (ภาวนา ๔)

คำว่า ภาวนา เป็นคำภาษาบาลี มีรูปวิเคราะห์ว่า ภาเวตีติ ภาวนา แปลว่า คุณชาติใด ยังความดีงามให้เกิดมีขึ้น เหตุนั้น คุณชาตินั้น ชื่อว่า ภาวนา คำว่า ภาวนา แยกธาตุปัจจัยได้ว่า มาจาก ภู ธาตุ ในความหมายว่า มี, เป็น ลง ยุ ปัจจัย พฤทธิ์ อู เป็น โอ, แปลง โอ เป็น อาว, แปลง ยุ ปัจจัย เป็น อน[๑๓]

ทั้งนี้ คำว่า ภาวนา มีนักวิชาการให้ความหมายแตกต่างกันออกไปตามมุมมองของตน สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้สิ่งหนึ่งเกิดขึ้นหรือบังเกิดขึ้น การบ่มเพาะให้เจริญงอกงาม

---

[๑๑] **พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐**, ราชกิจจานุเบกษา เลม ๑๒๔/ตอนที่ ๑๖ ก (๑๙ มีนาคม ๒๕๕๐), หน้า ๒.

[๑๒] เพ็ญ สุขมาก, **หลักคิด : สุขภาพ สุขภาวะปัจจัยกำหนดสุขภาพ การสร้างเสริมสุขภาพ**, (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์: สถาบันการจัดการระบบสุขภาพภาคใต้, ม.ป.ป.), หน้า ๓.

[๑๓] พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **ศัพท์วิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร: เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๔๘๗.

การพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น[๑๔] ในขณะที่ พระสัทธัมม โชติกะ ธัมมาจริยะ มองว่า ภาวนา คือ สิ่งที่ควรได้รับการส่งเสริมและทำให้เจริญ เพราะเป็นปัจจัยนำมาซึ่งความสุขกายและใจ ทั้งในปัจจุบัน ภพหน้า ตลอดจนเป็นหนทางให้หลุดพ้นจากความทุกข์ในวัฏฏสงสาร[๑๕] ส่วนพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) มองว่า ภาวนา หมายถึง การฝึกฝนอบรม การเจริญให้มากขึ้น การทำให้มีขึ้น อีกทั้งยังหมายถึงการฝึกจิตให้สงบ[๑๖]

จะเห็นได้ว่า ภาวนา หมายถึง การฝึกฝน การบ่มเพาะสิ่งหนึ่งให้เจริญงอกงามอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ดี ในพระพุทธศาสนา มีภาวนา ๔ ซึ่งถูกนำมาประยุกต์เพื่อการส่งเสริม สุขภาวะ ดังนี้

๑. กายภาวนา หมายถึง การพัฒนากายหรือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ในโลก โดยรู้จักใช้อินทรียอย่างมีสติ เช่น การฟังหรือการดูเพื่อให้เกิดปัญญา การบริโภคใช้ปัจจัย ๔ สิ่งของ เครื่องใช้ เทคโนโลยีอย่างฉลาด ไม่ลุ่มหลงมัวเมา

๒. ศีลภาวนา หมายถึง การพัฒนาศีลหรือการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมโดยมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นด้วยความเคารพเกรงใจ รักษากฎกติกาสังคม สร้างสรรค์สังคมให้ดีงาม ไม่สร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่บุคคลอื่นและสังคม

๓. จิตตภาวนา หมายถึง การพัฒนาจิตใจ โดยทำจิตใจให้เจริญงอกงามสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือ มีความเมตตากรุณา เอื้ออารี มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิต คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง หมั่น ขยัน เพียรพยายาม กลาหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เปนตน และสมบูรณด้วยสุขภาพจิต คือ มีจิตใจรื่นเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิ่ม โปรงโลง ผองใส สงบ เปนสุข

๔. ปญญาภาวนา หมายถึง การพัฒนาปัญญา โดยอบรมปัญญา เสริมสร้างความรู้ความคิด ความเข้าใจ เพื่อให้รู้จักคิดพิจารณา แก้ไขปัญหา และดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญา อันบริสุทธิ์ มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงโดยปราศจากอคติและแรงจูงใจแอบแฝง เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง หลุดพ้นจากกิเลสอย่างสิ้นเชิง มีจิตใจเกษมไร้ความทุกข์[๑๗]

สืบเนื่องจากที่กล่าวมาแล้วในบทนำว่า เมื่อพิจารณาบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผ่านกรอบสุขภาวะ ๔ ด้าน สามารถกล่าวได้ว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีบทบาทหน้าที่ชัดเจนในด้านการส่งเสริมสุขภาวะทางร่างกาย สุขภาวะทางจิตใจ และสุขภาวะทางปัญญา แต่บทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมสุขภาวะทางสังคม ยังไม่ปรากฏชัดเจน ดังนั้น เพื่อให้การปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ครอบคลุมสุขภาวะ ๔ ด้าน ผู้เขียนจะบูรณาการสุขภาวะองค์รวมในศาสตร์สมัยใหม่และในพระพุทธศาสนาเข้ากับบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน แล้วนำเสนอแนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

๔. แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธ

การบูรณาการ (Integration) หมายถึง การนำองค์ประกอบย่อยที่แตกต่างกันตั้งแต่สองสิ่งขึ้นไป มาประสานเข้าด้วยกันจนเกิดสิ่งใหม่ที่สมบูรณ์กว่าเดิม เช่น การรวมหน่วยย่อย ก ๑, ก๒, ก๓ และ ก๔ ให้กลายเป็นโครงสร้างใหม่ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การบูรณาการไม่ได้หมายถึงการผสมทุกแง่มุมของหน่วยย่อยทั้งหมด แต่

---

[๑๔] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๙), หน้า ๒๘๗.

[๑๕] พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **สมถทีปนี ปริจเฉทที่ ๙ เล่มที่ ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี อินเตอร์ พริ้น จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๑๕.

[๑๖] พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๗๒๓.

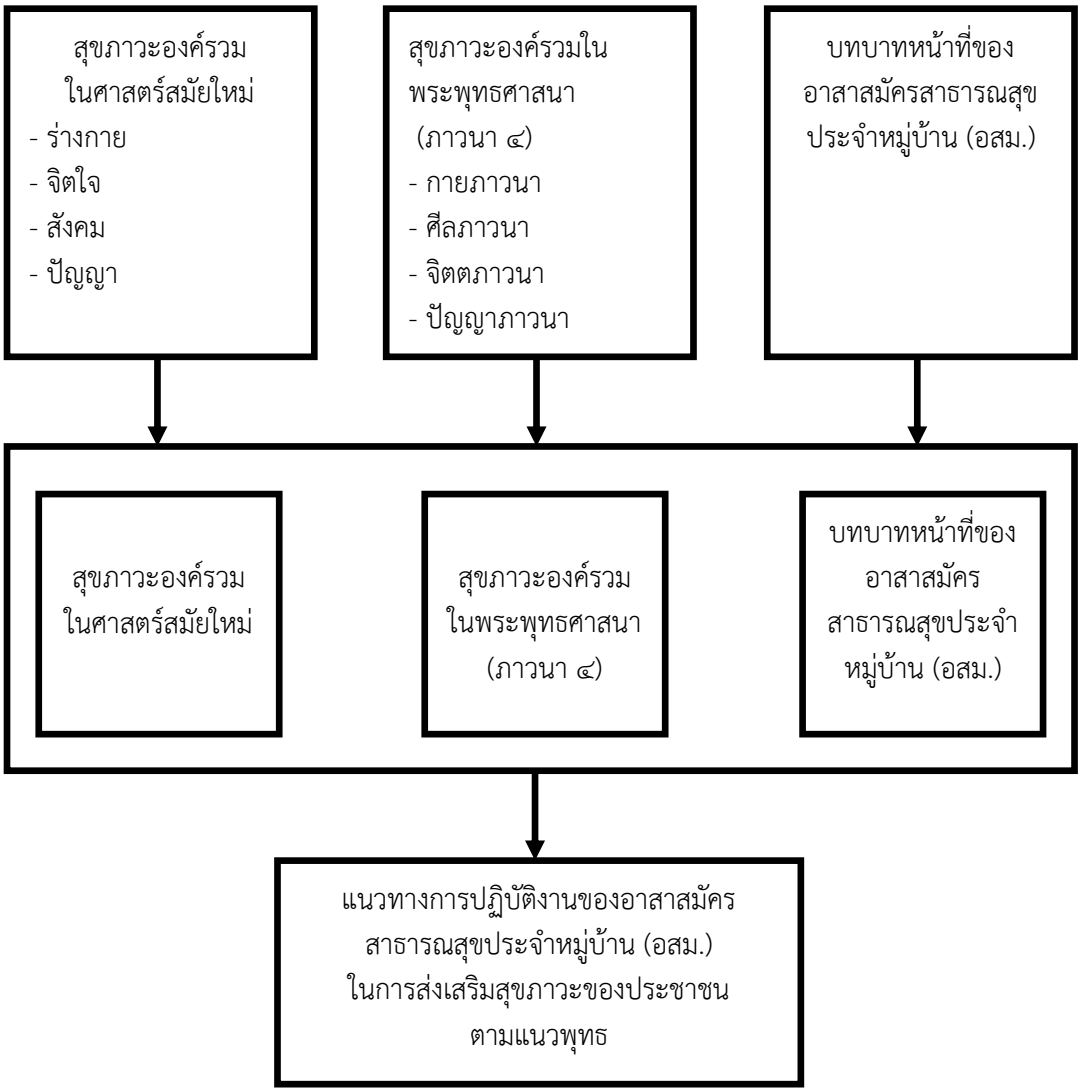
[๑๗] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย (ป.อ.ปยุตฺโต), **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ**, (ม.ป.ท., ม.ป.พ., ม.ป.ป.), หน้า ๑๔๔-๑๔๖.

เป็นการเลือกเฉพาะส่วนที่สอดคล้องกับแกนหลัก ส่วนที่ไม่เหมาะสมจะถูกละทิ้งไป การบูรณาการแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะหลักดังนี้

๑. การบูรณาการเชิงรูปธรรม (Factual Integration) คือ การประสานหน่วยงาน บุคคล องค์กร หรือระบบต่าง ๆ เข้าด้วยกัน อาจมีการปรับโครงสร้างหรือวิธีการทำงานใหม่ เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมาย

๒. การบูรณาการเชิงนามธรรม (Conceptual Integration) คือ การผนวกแนวคิด ทฤษฎี กระบวนทัศน์ แผนงาน หรือโครงการต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างสิ่งใหม่ที่ดีกว่า เช่น จิตแพทย์ที่นำทฤษฎีการบำบัดจากหลายสำนักมาผสานกัน เพื่อพัฒนาวิธีรักษาที่มีประสิทธิผลยิ่งขึ้น[๑๘]

ในบทความวิชาการนี้ ผู้เขียนจะใช้การบูรณาการเชิงนามธรรม (Conceptual Integration) ในการบูรณาการสุขภาวะองค์รวมในศาสตร์สมัยใหม่และในพระพุทธศาสนาเข้ากับบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน โดยมีกระบวนการการบูรณาการตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ ๑ กระบวนการบูรณาการ

[๑๘] ดูรายละเอียดได้ใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์,**การคิดเชิงบูรณาการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: ซัสเซสมีเดีย, ๒๕๔๙), หน้า ๒-๔, ๙-๑๑.

ผลของการบูรณาการทำให้ได้แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธดังมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะทางกายภาพ

๑. ให้บริการพื้นฐานด้านสาธารณสุขแก่ประชาชน เช่น การปฐมพยาบาล การส่งต่อติดตามผู้ป่วย การจ่ายยาควบคุมกำเนิดและถุงยาอนามัย ควบคู่กับการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ถูกต้อง

๒. ปฏิบัติงานในศูนย์สาธารณสุขชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งและดูแลศูนย์ข่าวสารของหมู่บ้าน การจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพแก่ประชาชน

๓. เฝ้าระวังและป้องกันปัญหาสาธารณสุข เช่น การดูแลสุขภาพแม่และเด็ก การส่งเสริมการได้รับวัคซีน การป้องกันภาวะขาดสารอาหาร การเฝ้าระวังโรคประจำถิ่นในพื้นที่ และการส่งเสริมการบริโภคเกลือเสริมไอโอดีนอย่างเหมาะสม พร้อมกับส่งเสริมให้ประชาชนมีพฤติกรรมสุขภาพที่ถูกต้อง

๔. ดำเนินการดูแลสุขภาพเชิงรุกในกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้สูงอายุ และผู้ป่วยโรคเรื้อรัง โดยเฉพาะกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) เช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจและหลอดเลือด เพื่อฟื้นฟูสมรรถภาพและยกระดับคุณภาพชีวิต

๕. ส่งเสริมให้ประชาชนใช้ร่างกายและประสาทสัมผัสอย่างมีสติ เช่น การดู การฟัง การใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ อย่างรู้เท่าทัน เพื่อป้องกันการเสพติดอย่างลุ่มหลง

๖. ส่งเสริมให้ประชาชนดำรงชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การดูแลที่อยู่อาศัยให้สะอาด ปลอดภัย ลดมลภาวะ และใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า เพื่อสร้างสุขภาวะทางกายที่ยั่งยืน

๗. ส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างกายกับพฤติกรรมชีวิต โดยเห็นว่าโรคภัยไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่มีเหตุปัจจัยจากการดำเนินชีวิต เพื่อให้สามารถป้องกันและดูแลตนเองได้อย่างถูกต้อง

๔.๒ แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตใจ

๑. รณรงค์และกระตุ้นประชาชนให้มีทัศนคติที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาพ

๒. ส่งเสริมให้ประชาชนมีจิตอาสาในการทำงานจิตอาสาเกี่ยวกับสุขภาพของประชาชนในชุมชน

๓. ส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาจิตใจให้สมบูรณ์ทั้งด้านคุณภาพจิต เช่น มีความเมตตา กรุณา สมรรถภาพจิต เช่น มีความเข้มแข็งอดทน มีสติ และสุขภาพจิต เช่น จิตใจผ่องใส เบิกบาน เป็นสุข เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขและมั่นคง

๔.๓ แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะทางสังคม

๑. เป็นแกนนำในการเปิดโอกาสและส่งเสริมให้เด็ก เยาวชน และกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพ เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคม และปลูกฝังคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน

๒. ส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมตามหลักศีลภาวนา โดยยึดถือและปฏิบัติตามกฎกติกาของสังคม เคารพสิทธิของผู้อื่น และไม่กระทำการที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและส่วนรวม เพื่อสร้างสังคมที่สงบสุข

๓. ส่งเสริมให้ประชาชนดำเนินชีวิตร่วมกันบนพื้นฐานของคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความเคารพซึ่งกันและกัน เพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมให้มั่นคงและยั่งยืน

๔. ส่งเสริมให้ประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยความไม่เบียดเบียนกันทั้งทางกาย วาจา และใจ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและเกื้อกูลกันในสังคมอย่างยั่งยืน

๔.๔ แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญา

๑. ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางด้านข้อมูลข่าวสารสุขภาพระหว่างเจ้าหน้าที่สาธารณสุขกับประชาชนในหมู่บ้าน ในประเด็นต่าง ๆ เช่น การดูแลร่างกาย การจัดสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเอื้อต่อสุขภาพ

๒. ถ่ายทอดความรู้และให้คำแนะนำด้านสุขภาพแก่ประชาชน ครอบคลุม ๑๔ องค์ประกอบของสาธารณสุขมูลฐาน

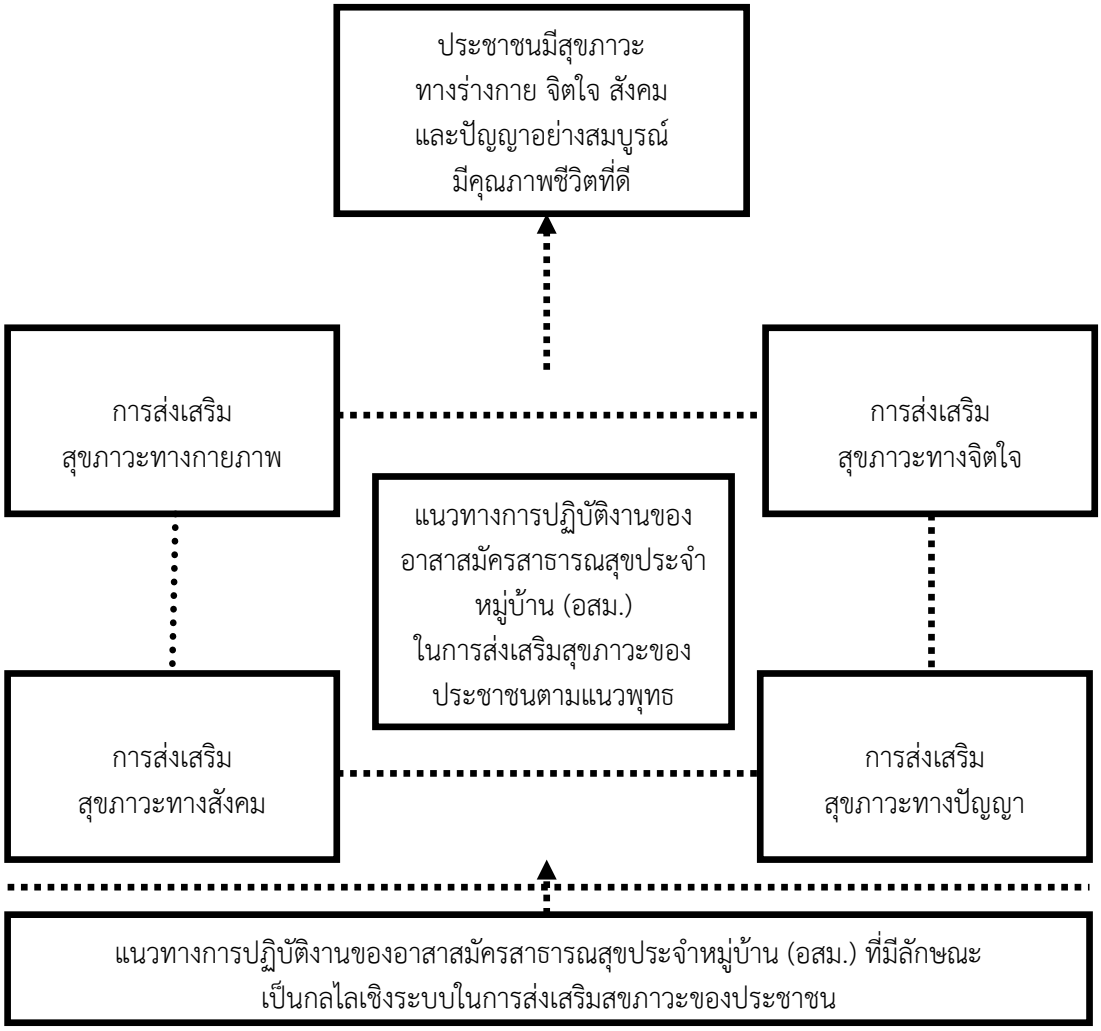
๓. ส่งเสริมให้ประชาชนมีทักษะการคิดวิเคราะห์เพื่อให้ประชาชนสามารถพิจารณาสาเหตุและผลของปัญหาสุขภาพได้อย่างลึกซึ้ง

๔. ส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาปัญญาในการคิดพิจารณาอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง โดยปราศจากอคติหรือความลำเอียง เพื่อให้สามารถตัดสินใจและแก้ไขปัญหาสุขภาพได้อย่างเหมาะสม

๕. ส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาปัญญาในการดำเนินชีวิต เห็นความสัมพันธ์ของเหตุและผล เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เพื่อลดความยึดติดความเห็นแก่ตัวอันเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา

นอกจากนี้ **ยังมีแนวทางการปฏิบัติงานของของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นกลไกเชิงระบบ ซึ่งทำหน้าที่สนับสนุนให้การดำเนินงานการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนให้ประสบความสำเร็จ** ได้แก่ (๑) คุ้มครองดูแลสิทธิด้านสุขภาพของประชาชน โดยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินงานสาธารณสุขอย่างต่อเนื่อง (๒) ควรสร้างและบริหารเครือข่ายแบบมีส่วนร่วมเพื่อดำเนินงานด้านสุขภาพอย่างยั่งยืน (๓) เป็นผู้นำในการวางแผนกำหนดมาตรการทางสังคมที่ส่งเสริมสุขภาพของประชาชนผ่านการกระบวนมีส่วนร่วม (๔) เป็นผู้นำในการวางแผน บริหารจัดการ แก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนโดยใช้งบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (๕) นำแนวทางหรือนโยบายด้านสาธารณสุขมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบนพื้นฐานของหลักการและเหตุผลที่ถูกต้อง (๖) สนับสนุนการดำเนินงานของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.)

เมื่ออาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ปฏิบัติงานในการส่งเสริมสุขภาวะตามแนวทางดังกล่าวมาข้างต้น ย่อมทำให้ประชาชนมีสุขภาวะองค์รวมอย่างสมบูรณ์ มีคุณภาพชีวิตที่ดี

ภาพที่ ๒ แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)
ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธ

อย่างไรก็ดี อาจมีข้อโต้แย้งได้ว่า แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธที่นำเสนอในบทความวิชาการนี้ จะมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติมากน้อยเพียงใด เนื่องจากแนวทางดังกล่าวไม่ได้เกิดจากการมีส่วนร่วมของหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรง อีกทั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ไม่ทราบแนวทางการปฏิบัติงานดังกล่าวเลย ข้อโต้แย้งข้างต้น ผู้เขียนยอมรับว่า แนวทางที่นำเสนอในบทความวิชาการนี้พัฒนาขึ้นจากการศึกษาเอกสารเป็นหลัก มิได้เกิดจากการศึกษาภาคสนามหรือการสนทนากลุ่มร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดดังกล่าวมิได้หมายความว่าแนวทางดังกล่าวจะไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติได้ ทั้งนี้ เนื่องจากแนวทางที่นำเสนอในบทความวิชาการนี้ มีรากฐานมาจากการบูรณาการบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ร่วมกับสุขภาวะองค์รวมในศาสตร์สมัยใหม่และในพระพุทธศาสนา ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเสนอในเชิงนโยบายว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพิจารณาปรับปรุงบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านให้ครอบคลุมสุขภาวะทั้ง ๔ ด้าน โดยอาจใช้แนวทางที่นำเสนอในบทความนี้เป็นกรอบเบื้องต้นในการพัฒนาแนวทางปฏิบัติ ถัดจากนั้น ควรมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ

เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจแก่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ตลอดจนส่งเสริม สนับสนุน และติดตามประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เมื่อทำเช่นนี้ ย่อมสามารถกล่าวได้ว่า แนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธ มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

๕. สรุป

จากการศึกษามาทั้งหมด สรุปได้ว่า บทความวิชาการนี้เริ่มต้นด้วยการชี้ให้เห็นว่า บทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ไม่ครอบคลุมสุขภาวะ ๔ ด้าน ดังนั้น ผู้เขียนจึงได้บูรณาการสุขภาวะองค์รวมในศาสตร์สมัยใหม่และในพระพุทธศาสนาเข้ากับบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน แล้วเสนอแนวทางการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนตามแนวพุทธ ซึ่งแนวทางดังกล่าวมีรายละเอียดดังกล่าวมาแล้วนั้น อย่างไรก็ดี ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายว่า กระทรวงสาธารณสุขควรพิจารณาปรับปรุงแก้ไขระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน พ.ศ. ๒๕๕๔ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ให้ครอบคลุมสุขภาวะทั้ง ๔ ด้านเพื่อให้บทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) สอดคล้องกับสถานการณ์สุขภาวะ ในปัจจุบัน และมีข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้ โดยเห็นว่าหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง อาทิ โรงพยาบาล อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในประเทศไทยควรนำแนวทางดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมของประชาชนในเขตพื้นที่รับผิดชอบของตน

บรรณานุกรม

กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. **คู่มือ อสม. ยุคใหม่**. ม.ป.ท., ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๔.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **การคิดเชิงบูรณาการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: ซัสเซสมีเดีย, ๒๕๔๙.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **ศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๐. **พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐.** ราชกิจจานุเบกษา เลม ๑๒๔ ตอนที่ ๑๖ ก (๑๙ มีนาคม ๒๕๕๐).

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **สมถทีปนี ปริจเฉทที่ ๙ เล่มที่ ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: บริษัท วีอินเตอร์ พริ้น จำกัด, ๒๕๖๐.

เพ็ญ สุขมาก.**หลักคิด :สุขภาพ สุขภาวะปัจจัยกำหนดสุขภาพ การสร้างเสริมสุขภาพ** มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์: สถาบันการจัดการระบบสุขภาพภาคใต้, ม.ป.ป..

ระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน พ.ศ. ๒๕๕๔. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๘ ตอนพิเศษ ๓๓ ง (๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔).

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๙.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย (ป. อ. ปยุตฺโต). **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ**. ม.ป.ท., ม.ป.พ., ม.ป.ป.

การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวของกลุ่มวัยรุ่นไทย
Development of Buddhist Oriented Creative Media Innovation for Social Literacy Among Thai Adolescents

อัญชิญา สู่ภิภักดิ์
Anchiya Suphiphak[๑]

Received: *March 4, 2026* **Revised:** *May 10, 2026*
Accepted: *August 2, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อวิเคราะห์และออกแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวที่เหมาะสมกับกลุ่มวัยรุ่นไทย ๒) เพื่อพัฒนาและทดลองใช้นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวของกลุ่มวัยรุ่นไทย ๓) เพื่อประเมินนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธและจัดทำคู่มือการใช้สื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวของกลุ่มวัยรุ่นไทย การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยและพัฒนา (R&D) แบ่งเป็น ๓ ระยะ ได้แก่ R1 ศึกษาเอกสาร พระไตรปิฎก และสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเพื่อสังเคราะห์กรอบแนวคิดและคัดเลือกชาดก ๖ เรื่อง D1 ออกแบบและพัฒนาคลิปชาดกพร้อมตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (IOC) และ R2–D2 ทดลองใช้กับนักเรียนมัธยมศึกษา ๓๐ คน แบบ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ t-test ควบคู่การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ก่อนสังเคราะห์เป็นโมเดลนวัตกรรมฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัยพบว่าระยะที่ ๑ (R1) พบว่าวัยรุ่นมีการใช้สื่อดิจิทัลในระดับสูงและมีแนวโน้มตอบสนองต่อข้อมูลอย่างฉับพลัน สังเคราะห์หลักธรรม ได้แก่ สติ โยนิโสมนสิการ ปัญญา พัฒนาเชิงเหตุปัจจัยจากการตื่นรู้สู่การตัดสินใจเชิงคุณธรรม เป็นฐานเพื่อออกแบบนวัตกรรม ระยะที่ ๒ (D1) พบว่าคลิปชาดกเชิงสถานการณ์ ๖ เรื่องได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบให้เหมาะสมกับวัยรุ่น ตรงเชิงเนื้อหา (IOC) อยู่ในระดับสูง (๐.๖๗-๑.๐๐) สำหรับการทดลองใช้ในบริบทจริง ระยะที่ ๓ (R2–D2) พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีคะแนนหลังทดลองเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕ ของการรู้เท่าทันสังคม ทั้งด้านการตรวจสอบข้อมูล การพิจารณาผลกระทบ สู่การพิจารณาอย่างรอบคอบ

คำสำคัญ : นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธ, การรู้เท่าทันสังคม, สติ, โยนิโสมนสิการ, วัยรุ่นไทย

Abstract

The objectives of this research Article were: 1) to analyze and design creative Buddhist media innovations for social literacy suitable for Thai youth; 2) to develop and pilot these innovations; and 3) to evaluate the innovations and develop a manual for their implementation. This study employed a Research and Development (R&D) methodology divided into three phases: Phase 1 (R1) involved a synthesis of the Tripitaka and expert interviews to establish a conceptual framework and select six Jataka tales. Phase 2 (D1) focused on the design and development of Jataka-based video clips, validated through Index of Item-Objective Congruence (IOC) analysis.

[๑] หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลกรณราชวิทยาลัย Email: anchiya159 @gmail.com เบอร์โทรศัพท์ ๐๙๑ ๕๑๔๙๓๖๓

Phase 3 (R2–D2) consisted of a field trial with 30 secondary school students. Data were analyzed using mean, standard deviation, t-test, and qualitative content synthesis to finalize the innovation model.

The research findings revealed that in Phase 1 (R1), Thai youth demonstrated high levels of digital media consumption with a tendency for impulsive responses. Key Buddhist principles—namely Mindfulness (Sati), Analytical Reflection (Yonisomanasikara), and Causal Wisdom—were synthesized to facilitate the transition from awareness to virtuous decision-making, serving as the foundation for the innovation design. In Phase 2 (D1), six situational Jataka video clips were systematically developed, achieving high content validity (IOC 0.67–1.00). In Phase 3 (R2–D2), the field trial results showed that the target group's post-test scores increased significantly at the .05 level across all dimensions: information verification, impact assessment, and deliberate consideration.

Keywords: Buddhist Creative Media Innovation; Social Literacy; Mindfulness; Yonisomanasikāra; Thai Youth

๑. บทนำ

สังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ กำลังเผชิญความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล อินเทอร์เน็ตความเร็วสูง และสื่อสังคมออนไลน์ที่แพร่หลาย การเข้าถึงข้อมูลมิได้จำกัดอยู่เพียงสื่อกระแสหลักหากขยายสู่แพลตฟอร์มที่ทุกคนสามารถผลิตและเผยแพร่เนื้อหาได้เอง สถานการณ์ดังกล่าวสร้างทั้งโอกาสและความเสี่ยง โดยเฉพาะต่อวัยรุ่นซึ่งเป็นกลุ่มผู้ใช้สื่อดิจิทัลในสัดส่วนสูง งานสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยระบุว่า วัยรุ่นไทยใช้เวลาออนไลน์เฉลี่ยหลายชั่วโมงต่อวัน และใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางหลักในการรับข่าวสาร[๒] ขณะเดียวกัน การพบเห็นข่าวปลอมหรือเนื้อหาไม่เหมาะสมยังคงเป็นปัญหาที่ส่งผลต่อการกลั่นกรองข้อมูลและการตัดสินใจของเยาวชน[๓]

วัยรุ่นช่วงอายุ ๑๓–๑๘ ปี เป็นระยะสำคัญของการพัฒนาอัตลักษณ์และการตัดสินใจเชิงจริยธรรม แม้มีศักยภาพด้านการเรียนรู้สูง แต่ระบบการกำกับตนเองยังพัฒนาไม่สมบูรณ์ เมื่อประกอบกับแรงกดดันจากเพื่อนและอิทธิพลของสื่อออนไลน์ จึงเพิ่มความเสี่ยงต่อพฤติกรรมเลียนแบบหรือการตัดสินใจแบบฉับพลัน งานศึกษาด้านการพัฒนาวัยรุ่นชี้ว่าการเสริมสร้างทักษะการคิดไตร่ตรองและการควบคุมตนเองมีบทบาทสำคัญต่อการลดพฤติกรรมเสี่ยง[๔] สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนความจำเป็นในการพัฒนาการรู้เท่าทันสังคมในมิติที่ลึกกว่าทักษะเชิงเทคนิค

---

[๒] สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, **รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี ๒๕๖๖**, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๖๖), ๒๕–๓๘.

[๓] สำนักงานสถิติแห่งชาติ, **การสำรวจการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. ๒๕๖๕**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๖๕), ๔๒–๔๗.

[๔] ชุติมา สุวรรณกูล, "การพัฒนาทักษะการกำกับตนเองในวัยรุ่นไทย", **วารสารจิตวิทยา**, ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๔): ๑๕–๒๘.

แนวคิด “การรู้เท่าทันสื่อ” (media literacy) มุ่งพัฒนาความสามารถในการเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมิน และสร้างสารอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งสัมพันธ์กับการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล[๕] อย่างไรก็ตาม ในบริบทไทย การส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ ส่วนใหญ่มักเน้นการตรวจสอบแหล่งที่มาหรือการแยกแยะข่าวปลอม แต่ยังขาดการบูรณาการกับมิติทางคุณธรรมและความตระหนักรู้ภายในอย่างเป็นระบบ ทำให้การรู้เท่าทันบางครั้งยังไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่มั่นคงในระยะยาว

ในพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่สัมพันธ์กับการพัฒนาปัญญาและการรู้เท่าทัน ได้แก่ “สติ” และ “โยนิโสมนสิการ” อันหมายถึงการพิจารณาโดยแยบคายตามเหตุปัจจัย พระพุทธเจ้าตรัสว่าสติเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก และเป็นพื้นฐานแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย[๖] ขณะที่โยนิโสมนสิการเกื้อหนุนให้เกิดสัมมาทิฏฐิอันถูกต้อง ในเชิงจิตวิทยาร่วมสมัย งานวิจัยเกี่ยวกับสติ ยังพบว่าช่วยเพิ่มความสามารถในการกำกับอารมณ์และการตัดสินใจในวัยรุ่น[๗] การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับแนวคิดสมัยใหม่จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการรู้เท่าทันอย่างยั่งยืน

ในเชิงการสื่อสาร ชาดกใน ขุททกนิกาย มีโครงสร้าง “เหตุการณ์–การพิจารณา–ผลลัพธ์” สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลลัพธ์ทางศีลธรรม[๘] งานวิจัยด้านการเรียนรู้ผ่านเรื่องเล่า (narrative learning) ระบุว่าการเรียนรู้ผ่านเรื่องเล่าช่วยเพิ่มความเข้าใจและการมีส่วนร่วมของผู้เรียนได้ดีกว่าการบรรยายเชิงทฤษฎี[๙] ดังนั้น การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในรูปแบบคลิปชาดกที่กระตุ้นการสะท้อนคิด จึงมีศักยภาพในการเสริมสร้างการรู้เท่าทันสังคมอย่างมีโครงสร้าง

แม้จะมีงานศึกษาการรู้เท่าทันสื่อและคุณธรรมในวัยรุ่นจำนวนหนึ่ง แต่ยังพบช่องว่างในด้านการพัฒนา “นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธ” ที่ผ่านกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) พร้อมการประเมินประสิทธิผลเชิงประจักษ์อย่างเป็นระบบ งานวิจัยนี้จึงมุ่งพัฒนาคลิปชาดกเชิงสถานการณ์ที่ผ่านการออกแบบ ตรวจสอบคุณภาพ และทดลองใช้ก่อน–หลังอย่างชัดเจน เพื่อเสริมสร้างการรู้เท่าทันสังคมของวัยรุ่นไทยบนฐานหลักพุทธธรรมและหลักฐานเชิงวิชาการที่ชัดเจน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวของกลุ่มวัยรุ่นไทย” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

๑) เพื่อวิเคราะห์และออกแบบสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวที่เหมาะสมกับกลุ่มวัยรุ่นไทย (R1)

๒) เพื่อพัฒนาและทดลองใช้สื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวของกลุ่มวัยรุ่นไทย (D1)

๓) เพื่อประเมินสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธและจัดทำคู่มือการใช้สื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวของกลุ่มวัยรุ่นไทย (R2-D2)

---

[๕] ภารดี พึ่งสำราญ, “การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันการรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย”, **วารสารสารสนเทศและการเรียนรู้**, ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–เมษายน ๒๕๖๗): ๑๓–๒๕.

[๖] สำ.สี. (ไทย) ๑๙/๑๖๕/๗๐.

[๗] วิภา วงศ์ศรี, “ผลของโปรแกรมสติรู้ตัวต่อการควบคุมอารมณ์ของวัยรุ่นไทย”, **วารสารพฤติกรรมศาสตร์**, ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๖๕): ๘๙–๑๐๔.

[๘] ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑/๑–๕.

[๙] ณัฐพร ศรีวงศ์, “การเรียนรู้ผ่านเรื่องเล่าในบริบทการศึกษาไทย”, **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม–สิงหาคม ๒๕๖๔): ๕๕–๖๘.

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) แบ่งออกเป็น ๓ ระยะ ได้แก่ R1, D1 และ R2–D2

โดยระยะที่ ๑ (R1) มุ่งศึกษาเอกสาร พระไตรปิฎก และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ครู ผู้ปกครอง และวัยรุ่น เพื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดเชิงเหตุ–ปัจจัย พร้อมกำหนดเกณฑ์และคัดเลือกชาดกจำนวน ๖ เรื่องสำหรับพัฒนาเป็นสื่อคลิปในระยะถัดไป

ระยะที่ ๒ (D1) เป็นการออกแบบและพัฒนาคลิปชาดก พร้อมคำถามสะท้อนคิด ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญและคำนวณค่า IOC รวมทั้งจัดสนทนากลุ่มเพื่อนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงต้นแบบก่อนทดลองใช้จริง

ระยะที่ ๓ (R2–D2) แบ่งเป็นการทดลองใช้และการพัฒนารูปแบบสมบูรณ์ โดยทดลองกับนักเรียนมัธยมศึกษา ๓๐ คน ด้วยรูปแบบ One-Group Pretest–Posttest เก็บข้อมูลเชิงปริมาณผ่านแบบประเมินก่อน–หลัง วิเคราะห์ด้วยค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ t-test ควบคู่การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากแบบสะท้อนคิดและการอภิปรายกลุ่ม จากนั้นนำผลที่ได้มาปรับปรุงสื่อนวัตกรรม จัดทำคู่มือการใช้ และสังเคราะห์เป็นโมเดลนวัตกรรมฉบับสมบูรณ์ ทำให้นวัตกรรมมีความพร้อมเชิงระบบและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทการศึกษาได้อย่างยั่งยืน

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยในระยะที่ ๑ (R1) ซึ่งมุ่งวิเคราะห์บริบทสังคมและออกแบบสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธที่เหมาะสมกับวัยรุ่นไทย พบว่า วัยรุ่นมีการใช้สื่อดิจิทัลในระดับสูง และมีแนวโน้มตอบสนองต่อข้อมูลอย่างฉับพลัน โดยเฉพาะเนื้อหาที่กระตุ้นอารมณ์หรือสอดคล้องกับกระแสสังคม การตัดสินใจแชร์ข้อมูลจำนวนมากขับเคลื่อนด้วยแรงจูงใจทางอารมณ์และแรงกดดันจากกลุ่มเพื่อน ขณะที่กระบวนการตรวจสอบแหล่งที่มาและการพิจารณาเหตุและผลเชิงระบบยังเกิดขึ้นในระดับต่ำ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (P1–P8) สอดคล้องกันว่า วัยรุ่นขาด “ช่วงหยุดคิด” ก่อนการกระทำ จึงมีแนวโน้มตอบสนองแบบอัตโนมัติภายใต้อิทธิพลของสิ่งเร้าและแรงกดดันทางสังคม

จากการวิเคราะห์บริบทดังกล่าว ผู้วิจัยได้สังเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อทำหน้าที่เป็นกลไกภายในในการกำกับการรับรู้และการตัดสินใจ ได้แก่ สติ โยนิโสมนสิการ ปัญญา โดยจัดเรียงเป็นลำดับพัฒนาเชิงเหตุและปัจจัย คือ การตื่นรู้ด้วยสติ การพิจารณาอย่างแยบคาย การเกิดความเข้าใจเชิงปัญญา การตัดสินใจบนฐานคุณธรรม การแสดงพฤติกรรมที่รับผิดชอบต่อสังคม ลำดับดังกล่าวจึงกลายเป็นกรอบแนวคิดภายในสำหรับการออกแบบต้นแบบนวัตกรรมสื่อในขั้นต่อไป และเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาองค์ความรู้เชิงระบบของการวิจัยครั้งนี้

ผลการดำเนินงานในระยะที่ ๒ (D1) ซึ่งมุ่งพัฒนาและตรวจสอบคุณภาพนวัตกรรม พบว่า ต้นแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในรูปแบบคลิปชาดกเชิงสถานการณ์จำนวน ๖ เรื่อง ได้รับการพัฒนาและปรับปรุงอย่างเป็นระบบบนฐานโครงสร้างเชิงเหตุ–ปัจจัยที่ออกแบบไว้ในระยะ R1 โดยผู้วิจัยทบทวนองค์ประกอบของแต่ละคลิปอย่างละเอียดทั้งความชัดเจนของสถานการณ์ จังหวะการหยุดคิด ความต่อเนื่องของการไตร่ตรอง และความสมเหตุสมผลของผลลัพธ์เชิงจริยธรรม ผลการทบทวนทำให้มีการปรับเพิ่มช่วงสะท้อนคิดและคำถามชวนพิจารณา รวมถึงปรับภาษาให้เหมาะสมกับวัยรุ่นร่วมสมัยโดยไม่ลดทอนแก่นสาระของหลักธรรม ส่งผลให้ต้นแบบมีความสมดุลระหว่างความร่วมสมัยของสื่อกับความถูกต้องเชิงพุทธปรัชญา และมีศักยภาพในการกระตุ้นกระบวนการคิดของผู้ชมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ภายหลังการปรับปรุง ผู้วิจัยได้นำต้นแบบเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๓ ท่านจากสามสาขา ได้แก่ พระพุทธศาสนา การออกแบบสื่อและเทคโนโลยีการศึกษา และจิตวิทยาพัฒนาการวัยรุ่น เพื่อประเมินคุณภาพในมิติความถูกต้องเชิงหลักธรรม ความเหมาะสมกับวัยรุ่น ความชัดเจนของโครงสร้างเหตุ–ผล และศักยภาพในการกระตุ้นการคิดเชิงจริยธรรม ผลการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) พบว่ารายการประเมินมีค่าอยู่ในช่วง ๐.๖๗–๑.๐๐ และค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับสูง สะท้อนว่าต้นแบบมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การ

วิจัยและมีความพร้อมสำหรับการทดลองใช้ในระยะ R2 นอกจากนี้ ระยะ D1 ยังได้พัฒนาและตรวจสอบเครื่องมือวัดผลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบประเมินการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวก่อน–หลังทดลอง แบบประเมินความพึงพอใจ และแบบสะท้อนคิด ซึ่งผ่านการตรวจสอบ IOC ในเกณฑ์เหมาะสมเช่นเดียวกัน จึงทำให้การทดลองภาคสนามในระยะถัดไปมีความพร้อมในการเก็บข้อมูลอย่างครบถ้วนและมีหลักฐานรองรับเชิงประจักษ์

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ในระยะที่ ๓ (R2–D2) พบว่า การทดลองใช้นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในรูปแบบคลิปชาดกเชิงสถานการณ์จำนวน ๖ ตอน ร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบตั้งคำถามสะท้อนคิดและการอภิปรายแบบมีโครงนำ สามารถส่งเสริมการรู้เท่าทันสังคมรอบตัวของวัยรุ่นไทยได้อย่างมีประสิทธิผล กลุ่มตัวอย่างนักเรียนมัธยมศึกษาอายุ ๑๓-๑๘ ปี จำนวน ๓๐ คน มีคะแนนเฉลี่ยหลังทดลองสูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ในทุกมิติ ได้แก่ การตรวจสอบข้อมูลก่อนเชื่อ การพิจารณาผลกระทบก่อนตัดสินใจ การต้านทานแรงกดดันจากเพื่อน และการคิดเชิงเหตุ–ผลก่อนแชร์ข้อมูล สะท้อนว่านวัตกรรมมีศักยภาพในการยกระดับทักษะการรับรู้และการตัดสินใจของผู้เรียนจากการตอบสนองแบบฉับพลันไปสู่การพิจารณาอย่างรอบคอบมากขึ้น ดังแสดงตามตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ ๑ ผลการเปรียบเทียบคะแนนการรู้เท่าทันสังคมก่อนและหลังทดลอง (n = ๓๐)

มิติการประเมิน	ก่อนทดลอง (M)	SD	หลังทดลอง (M)	SD	t	Sig.
การตรวจสอบข้อมูลก่อนเชื่อ	๓.๑๒	๐.๕๔	๔.๒๑	๐.๔๘	๘.๔๕	๐๐๐*
การพิจารณาผลกระทบก่อนตัดสินใจ	๓.๐๕	๐.๖๐	๔.๑๘	๐.๕๒	๗.๙๒	๐๐๐*
การต้านทานแรงกดดันจากเพื่อน	๒.๙๘	๐.๖๓	๔.๐๕	๐.๕๕	๗.๓๘	๐๐๐*
การคิดเชิงเหตุ–ผลก่อนแชร์ข้อมูล	๓.๐๘	๐.๕๗	๔.๒๖	๐.๔๖	๘.๗๗	๐๐๐*
ค่าเฉลี่ยรวม	**๓.๐๖**	๐.๕๘	**๔.๑๘**	๐.๕๐	๘.๑๓	๐๐๐*

นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากแบบสะท้อนคิดและการอภิปรายกลุ่มย่อยยืนยันการเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนการภายในอย่างเป็นลำดับ คือ การตระหนักรู้ต่อพฤติกรรมตนเอง การคิดไตร่ตรองเชิงเหตุและผล การก่อรูปเจตจำนงในการปรับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ซึ่งสอดคล้องกับผลเชิงปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ผลการทดลองในระยะ R2 จึงถูกนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาในระยะ D2 โดยปรับปรุงต้นแบบด้วยหลักการสังเคราะห์ย้อนกลับจากผลลัพธ์ (feedback-based refinement) เช่น กำหนดจุดหยุดสะท้อนคิดให้ชัดเจนในทุกตอน จัดลำดับคำถามสะท้อนคิดอย่างเป็นขั้นตอน และจัดทำคู่มือการใช้สื่อฉบับสมบูรณ์พร้อมแนวทางดำเนินกิจกรรมและการประเมินผล ทำให้นวัตกรรมยกระดับจาก “ต้นแบบสื่อ” ไปสู่ “ระบบการเรียนรู้เชิงพุทธแบบเป็นระบบ” ที่มีความพร้อมสำหรับการนำไปใช้จริงและขยายผลได้อย่างยั่งยืนในบริบทการศึกษาและสังคมไทย

๕. อภิปรายผล

ในระยะที่ ๑ (R1 ผลการศึกษาเอกสาร งานวิจัย และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ พบว่า วัยรุ่นไทยมีพฤติกรรมใช้สื่อดิจิทัลในระดับสูง การตัดสินใจแชร์ข้อมูลมักเกิดจากอารมณ์ฉับพลัน และยังขาดกระบวนการหยุดคิดและตรวจสอบข้อมูลอย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์ดังกล่าวนำไปสู่การออกแบบนวัตกรรมสื่อในรูปแบบคลิปชาดกเชิงสถานการณ์ โดยกำหนดโครงสร้าง “สถานการณ์ การตัดสินใจ ที่ส่งผลลัพธ์” เพื่อกระตุ้นการตื่นรู้และการไตร่ตรองเชิงเหตุและผล

อภิปรายได้ว่า ปัญหาการรู้เท่าทันสังคมของวัยรุ่นไทยมิได้เกิดจากการขาดทักษะการใช้เทคโนโลยี หากเกิดจากการขาดกลไกภายใน การกำกับการรับรู้และการตัดสินใจ กล่าวคือ แม้วัยรุ่นจะเข้าถึงสื่อดิจิทัลอย่างคล่องแคล่ว แต่การตอบสนองต่อข้อมูลยังถูกขับเคลื่อนด้วยอารมณ์และแรงกดดันทางสังคมมากกว่าการพิจารณาอย่างมีเหตุและ

ผล ข้อค้นพบว่ากลุ่มเป้าหมายขาด “ช่วงหยุดคิด” ก่อนการกระทำ จึงมีนัยสำคัญเชิงทฤษฎีอย่างยิ่ง เพราะสะท้อนว่าการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการเสริมทักษะเชิงเทคนิค เช่น การรู้จักแหล่งข่าวหรือการตรวจสอบข้อเท็จจริงเท่านั้น หากต้องเริ่มต้นจากการพัฒนา “กลไกกำกับตนเองภายใน” (intra-personal regulation) ผ่านกระบวนการตื่นรู้ การไตร่ตรอง และการตัดสินใจเชิงคุณธรรม การสังเคราะห์หลักธรรม ได้แก่ สติ โยนิโสมนสิการ ปัญญา และศีล จึงเป็นข้อเสนอเชิงบูรณาการที่ขยายกรอบการรู้เท่าทันสื่อ จากมิติ “ทักษะข้อมูล” ไปสู่มิติ “การกำกับตนเองเชิงจริยธรรม” อย่างเป็นระบบ

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภารดี พึ่งสำราญ ซึ่งใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (CFA) เพื่อศึกษาการรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย และพบว่า media literacy ประกอบด้วยมิติสำคัญ ได้แก่ การทำความเข้าใจสื่อ (media understanding) การประเมินเนื้อหา (media evaluation) และการวิเคราะห์เชิงวิจารณญาณ (critical analysis) งานวิจัยดังกล่าวชี้ว่า การรู้เท่าทันสื่อที่มีประสิทธิผลต้องตั้งอยู่บนกระบวนการคิดภายใน มิใช่เพียงความสามารถเชิงเทคนิคในการใช้สื่อเท่านั้น[๑๐] นอกจากนี้ งานของ ชโรชีนีย์ ชัยมินทร์ ยังพบว่าการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์สามารถทำให้คะแนนการรู้เท่าทันสื่อเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ[๑๑] ข้อค้นพบจากทั้งสองงานจึงสนับสนุนผลการวิจัยครั้งนี้ว่า การพัฒนาการรู้เท่าทันสังคมจำเป็นต้องสร้างกระบวนการคิดเชิงเหตุและผลและการกำกับตนเองก่อนการตอบสนอง ซึ่งสอดคล้องกับลำดับเชิงเหตุและปัจจัยที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ขึ้น

ผลการดำเนินงานในระยะที่ ๒ (D1) พบว่า ต้นแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในรูปแบบคลิปชาดกเชิงสถานการณ์จำนวน ๖ เรื่อง ได้รับการพัฒนาและปรับปรุงอย่างเป็นระบบบนฐานโครงสร้างเชิงเหตุและปัจจัย โดยมีการเพิ่มช่วงสะท้อนคิด ปรับจังหวะการเล่าเรื่อง และปรับภาษาให้เหมาะสมกับวัยรุ่นโดยไม่ลดทอนแก่นหลักธรรม จากนั้นได้นำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ ๓ สาขาประเมินคุณภาพ ผลการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (IOC) อยู่ในระดับสูง (๐.๖๗–๑.๐๐) สะท้อนความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยและความพร้อมสำหรับการทดลองใช้ในระยะถัดไป พร้อมทั้งได้พัฒนาและตรวจสอบเครื่องมือวัดผลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพอย่างครบถ้วน ทำให้การทดลองภาคสนามมีฐานรองรับเชิงประจักษ์ที่ชัดเจน

อภิปรายได้ว่า การพัฒนานวัตกรรมสื่อเชิงพุทธที่มีคุณภาพมิอาจตั้งอยู่บนความถูกต้องของเนื้อหาทางหลักธรรมเพียงประการเดียว หากต้องอาศัยการออกแบบเชิงระบบที่คำนึงถึงโครงสร้างการเรียนรู้ กระบวนการภายในของผู้รับสาร และบริบทพัฒนาการของกลุ่มเป้าหมายอย่างรอบด้าน การเพิ่มช่วงสะท้อนคิดและการจัดลำดับคำถามอย่างมีทิศทาง ทำหน้าที่เป็น “กลไกชะลอการตอบสนอง” ที่เปิดพื้นที่ให้เกิดการพิจารณาเชิงเหตุและผลมากกว่าการตอบสนองเชิงอารมณ์ทันทีทันใด ขณะเดียวกัน การทบทวนจังหวะการเล่าเรื่องและความสมเหตุสมผลของผลลัพธ์เชิงจริยธรรม ช่วยให้การเรียนรู้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการเชื่อมโยงประสบการณ์ของผู้ชมกับสถานการณ์จำลองอย่างเป็นรูปธรรม การตรวจสอบคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญจาก ๓ สาขา และการใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ในระดับสูง จึงมิได้เป็นเพียงขั้นตอนทางเทคนิค หากเป็นหลักประกันเชิงวิชาการที่ยืนยันว่าโครงสร้างของนวัตกรรมมีความตรงเชิงเนื้อหา สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และเหมาะสมเชิงบริบทอย่างเพียงพอสำหรับการนำไปทดลองใช้ในระยะถัดไป กล่าวโดยสรุป ระยะ D1 ทำหน้าที่เป็นช่วง “ขัดเกลาเชิงโครงสร้าง” ที่ทำให้นวัตกรรมมีทั้งความน่าเชื่อถือทางวิชาการและศักยภาพเชิงกระบวนการเรียนรู้

---

[๑๐] สุชาดา นิ่มนวล, “การพัฒนาสื่อคุณธรรมสำหรับเยาวชนไทยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญ”, **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม–สิงหาคม ๒๕๖๔): ๑๑๓–๑๒๕.

[๑๑] ชโรชีนีย์ ชัยมินทร์, “การประเมินทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ในการรู้เท่าทันสื่อของนักเรียนระดับประถมศึกษาในยุคการศึกษา ๔.๐ โดยใช้เกมเป็นฐาน”, **วารสารวิจัย สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย**, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๖๖): ๑–๑๕.

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของสุชาดา นิ่มนวล ซึ่งชี้ว่าการพัฒนาสื่อคุณธรรมที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญหลายมิติ เพื่อประกันความสอดคล้องระหว่างสาระทางจริยธรรมและกลยุทธ์การนำเสนอ[๑๒] อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานของวสันต์ สุขสมบูรณ์ ที่พบว่าการแทรกคำถามสะท้อนคิดอย่างเป็นระบบในกระบวนการเรียนรู้สามารถเสริมสร้างการคิดเชิงวิเคราะห์และการตัดสินใจเชิงคุณธรรมของผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ[๑๓] ประเด็นดังกล่าวสนับสนุนข้อสรุปของการวิจัยครั้งนี้ว่า “การออกแบบกระบวนการ” มีบทบาทไม่น้อยไปกว่า “การออกแบบเนื้อหา” และการประกันคุณภาพผ่านผู้เชี่ยวชาญร่วมกับเครื่องมือวัดที่ผ่านการตรวจสอบ IOC ช่วยยกระดับ นวัตกรรมจากสื่อทดลองทั่วไปไปสู่สื่อการเรียนรู้ที่มีฐานรองรับเชิงหลักวิชาและสามารถนำไปขยายผลได้ในระดับสถานศึกษาและนโยบาย

ผลการวิจัยในระยะที่ ๓ (R2–D2) พบว่า การทดลองใช้นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธร่วมกับกระบวนการตั้งคำถามสะท้อนคิดและการอภิปรายแบบมีโครงนำ สามารถยกระดับการรู้เท่าทันสังคมของวัยรุ่นไทยได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยคะแนนหลังทดลองสูงกว่าก่อนทดลองในทุกมิติ ทั้งด้านการตรวจสอบข้อมูล การพิจารณาผลกระทบ การต้านทานแรงกดดัน และการคิดเชิงเหตุ–ผล ขณะเดียวกัน ข้อมูลเชิงคุณภาพยืนยันการพัฒนาเชิงกระบวนการจากการตระหนักรู้ตนเอง สู่การไตร่ตรอง และก่อรูปเป็นเจตจำนงเชิงจริยธรรม ผลลัพธ์ดังกล่าวถูกนำไปสู่การปรับปรุงในระยะ D2 โดยกำหนดจุดหยุดสะท้อนคิด จัดลำดับคำถามอย่างเป็นระบบ และจัดทำคู่มือการใช้สื่อฉบับสมบูรณ์ ทำให้นวัตกรรมพัฒนาจากต้นแบบสื่อสู่ระบบการเรียนรู้เชิงพุทธที่มีความพร้อมสำหรับการนำไปใช้และขยายผลอย่างยั่งยืน

อภิปรายได้ว่าผลการวิจัยในระยะที่ ๓ (R2–D2) แสดงให้เห็นว่า นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธมิได้เพียงเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการรู้เท่าทันสังคมในระดับข้อมูล หากสามารถกระตุ้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างภายในของผู้เรียนได้อย่างเป็นลำดับ กล่าวคือ จากการตื่นรู้ตนเอง สู่การคิดไตร่ตรอง และพัฒนาเป็นเจตจำนงเชิงจริยธรรมที่สะท้อนออกมาในระดับพฤติกรรม การที่คะแนนหลังทดลองสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทุกมิติ บ่งชี้ว่านวัตกรรมสามารถทำหน้าที่เป็น “กลไกชะลอการตอบสนอง” และเสริมสร้างการกำกับตนเองก่อนการตัดสินใจ ขณะเดียวกัน ข้อมูลเชิงคุณภาพที่สะท้อนพัฒนาการภายในยังช่วยยืนยันว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้เป็นเพียงผลเชิงคะแนน หากเป็นการปรับระเบียบความคิดและท่าทีต่อสถานการณ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบ การพัฒนาต่อในระยะ D2 ผ่านกระบวนการสังเคราะห์ย้อนกลับจากผลลัพธ์ จึงทำให้นวัตกรรมมีความสมบูรณ์ทั้งเชิงเนื้อหา กระบวนการ และการนำไปใช้จริง ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของนวัตกรรมเชิงการศึกษาที่มุ่งผลการเรียนรู้เชิงลึกและยั่งยืน

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของพิมพ์ชนก ศรีสุข ที่พบว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบสะท้อนคิดร่วมกับสื่อสถานการณ์ สามารถเสริมสร้างการคิดเชิงวิพากษ์และการตัดสินใจเชิงจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาได้อย่างมีนัยสำคัญ[๑๔] อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานของธนพล ใจดี ซึ่งรายงานว่าการใช้กระบวนการอภิปรายแบบมีโครงนำ (guided discussion) ช่วยเพิ่มระดับการกำกับตนเองและความรับผิดชอบต่อสังคมของเยาวชนไทย[๑๕] ผลการศึกษาทั้งสองชิ้นจึงสนับสนุนข้อสรุปของการวิจัยครั้งนี้ว่า การบูรณาการสื่อสถานการณ์กับกระบวนการตั้งคำถาม

---

[๑๒] สุชาดา นิ่มนวล, “การพัฒนาสื่อคุณธรรมสำหรับเยาวชนไทยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญ”, **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม–สิงหาคม ๒๕๖๔): ๑๑๓–๑๒๕.

[๑๓] วสันต์ สุขสมบูรณ์, “ผลของการใช้คำถามสะท้อนคิดต่อการพัฒนาการคิดเชิงวิเคราะห์ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา”, **วารสารวิจัยและพัฒนาการศึกษา**, ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๕): ๔๕–๕๙.

[๑๔] พิมพ์ชนก ศรีสุข, “ผลของการใช้กิจกรรมสะท้อนคิดร่วมกับสื่อสถานการณ์ต่อการคิดเชิงวิพากษ์ของนักเรียนมัธยมศึกษา”, **วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**, ปีที่ ๔๙ ฉบับที่ ๓ (กันยายน–ธันวาคม ๒๕๖๔): ๘๕–๑๐๒.

[๑๕] ธนพล ใจดี, “การพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของเยาวชนไทยด้วยกระบวนการอภิปรายแบบมีโครงนำ”, **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๕): ๕๕–๗๒.

สะท้อนคิดและการอภิปรายอย่างเป็นระบบ สามารถยกระดับการรู้เท่าทันสังคมจากระดับความเข้าใจไปสู่ระดับพฤติกรรมได้จริง และมีศักยภาพในการขยายผลในบริบทการศึกษาไทย

๖. องค์ความรู้ใหม่

จากการดำเนินการวิจัยตามกระบวนการวิจัยและพัฒนา ทั้ง ๓ ระยะ ได้แก่ การวิเคราะห์และออกแบบนวัตกรรม (R1) การพัฒนาและทดลองใช้ (D1–R2) และการประเมินและพัฒนารูปแบบสมบูรณ์ (D2) ซึ่งสะท้อนผลการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพอย่างสอดคล้องกัน ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในลักษณะเชิงระบบ เพื่ออธิบายกระบวนการพัฒนาการรู้เท่าทันสังคมของวัยรุ่นไทยผ่านนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธ ผลการสังเคราะห์พบว่า การเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนมิได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน หากเกิดขึ้นในลักษณะ “กระบวนการภายในที่เป็นลำดับขั้น” ซึ่งมีความสอดคล้องกันทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กล่าวคือ ข้อมูลเชิงปริมาณสะท้อนการเพิ่มขึ้นของระดับการรู้เท่าทันสังคมในทุกมิติ ขณะที่ข้อมูลเชิงคุณภาพแสดงให้เห็นลำดับการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่การตระหนักรู้ การไตร่ตรอง การเข้าใจเหตุ–ผล ไปจนถึงการตัดสินใจและการแสดงพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

องค์ความรู้ใหม่ในงานวิจัยนี้อยู่ที่การอธิบายกระบวนการพัฒนาการรู้เท่าทันสังคมในลักษณะ “กลไกเชิงลำดับเหตุ–ปัจจัย” (causal mechanism-based progression) ที่บูรณาการหลักพุทธธรรม ได้แก่ สติ โยนิโสมนสิการ และปัญญา เข้ากับกระบวนการกำกับตนเองเชิงจิตวิทยาอย่างเป็นระบบ ซึ่งทำให้สามารถอธิบายได้ทั้งในระดับกระบวนการภายใน (cognitive–affective process) และการแสดงพฤติกรรมในสังคม (behavioral outcome) อย่างเชื่อมโยงกัน

องค์ความรู้นี้จึงเป็นการยกระดับจากแนวคิดการรู้เท่าทันสังคมทั่วไป ซึ่งมักเน้นเพียงทักษะเชิงข้อมูล ไปสู่แบบจำลองเชิงกลไกที่สามารถอธิบาย “การเปลี่ยนแปลงของมนุษย์” ในมิติของจิตและปัญญาได้อย่างเป็นระบบ และมีฐานข้อมูลเชิงประจักษ์รองรับ จากการจัดกลุ่มองค์ประกอบและสังเคราะห์เชิงระบบ การตื่นรู้ด้วยสติ การพิจารณาอย่างแยบคาย การเกิดปัญญาเชิงเหตุ–ผล การตอบสนองอย่างรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเชิงจริยธรรม ผู้วิจัยได้พัฒนาโมเดลเชิงแนวคิดที่เรียกว่า AWARE Model ซึ่งประกอบด้วย ๕ องค์ประกอบหลักที่เชื่อมโยงกันในลักษณะเชิงเหตุ–ปัจจัย นำเสนอเป็นแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ ๑ องค์ความรู้จากการวิจัย AWARE Model
โมเดลกระบวนการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก (AWARE Model)

จากภาพ แสดงให้เห็นว่า กระบวนการพัฒนาการรู้เท่าทันสังคมของผู้เรียนเกิดขึ้นในลักษณะลำดับเหตุ-ปัจจัยที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การตื่นรู้ การพิจารณา การเกิดปัญญา การตัดสินใจ และการแสดงพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ซึ่งสะท้อนการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอกอย่างต่อเนื่อง องค์ความรู้ที่ได้พัฒนาโมเดลเชิงแนวคิดที่เรียกว่า AWARE Model ซึ่งประกอบด้วย ๕ องค์ประกอบหลักที่เชื่อมโยงกันในลักษณะเชิงเหตุ–ปัจจัย ดังนี้

A – Awakened Awareness (การตื่นรู้ด้วยสติ) เป็นขั้นเริ่มต้นของกระบวนการ โดยผู้เรียนเกิดการตระหนักรู้ต่อสถานการณ์ ความคิด และอารมณ์ของตนเอง โดยมี “สติ” ทำหน้าที่เป็นกลไกหยุด (regulatory pause) ที่ช่วยให้ไม่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างฉับพลัน แต่สามารถรับรู้สภาวะภายในได้อย่างชัดเจน

W – Wise Weighing (การพิจารณาอย่างแยบคาย) เป็นขั้นของการพิจารณา วิเคราะห์ และชั่งน้ำหนักข้อมูลหรือสถานการณ์อย่างรอบด้าน โดยเชื่อมโยงเหตุและผล รวมทั้งประเมินทางเลือกก่อนการตัดสินใจ ซึ่งสอดคล้องกับหลัก “โยนิโสมนสิการ”

A – Analytical Awakening (การเกิดปัญญาเชิงเหตุ–ผล) เป็นขั้นที่ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเชิงเหตุ–ผล (causal understanding) สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ของการกระทำและผลลัพธ์ทั้งในระดับตนเองและสังคม ซึ่งสะท้อนการพัฒนาปัญญาในระดับลึก

R – Responsible Response (การตอบสนองอย่างรับผิดชอบ) เป็นขั้นของการตัดสินใจ โดยผู้เรียนเลือกการกระทำบนพื้นฐานของเหตุ–ผลและความเข้าใจในผลกระทบของการกระทำ สะท้อนถึงความสามารถในการกำกับตนเองและความรับผิดชอบต่อสังคม

E – Ethical Engagement (การมีส่วนร่วมเชิงจริยธรรม) เป็นขั้นสุดท้ายที่การเรียนรู้สะท้อนออกมาเป็นพฤติกรรมในชีวิตจริง โดยผู้เรียนสามารถมีส่วนร่วมในสังคมอย่างมีจริยธรรม มีความรับผิดชอบ และยั่งยืน

ลักษณะสำคัญของโมเดล AWARE Model มีลักษณะเป็น “โมเดลเชิงลำดับเหตุ–ปัจจัย” (causal progression model) ที่อธิบายการพัฒนาการรู้เท่าทันสังคมในลักษณะต่อเนื่องจากภายในสู่ภายนอก โดยแต่ละองค์ประกอบเชื่อมโยงกันในลักษณะของกระบวนการที่ต่อเนื่องและเกื้อหนุนกัน เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดการรู้เท่าทันสังคมในกรอบทั่วไป ซึ่งมักเน้นทักษะเชิงข้อมูลหรือการคิดวิเคราะห์ AWARE Model มีความแตกต่างตรงที่สามารถอธิบาย “กลไกการเปลี่ยนแปลงภายใน” ของผู้เรียนในลักษณะเชิงลำดับเหตุ–ปัจจัย และเชื่อมโยงไปสู่พฤติกรรมเชิงจริยธรรมได้อย่างเป็นระบบ จึงมิใช่เพียงกรอบทักษะ แต่เป็นแบบจำลองการพัฒนามนุษย์ในมิติของจิตและปัญญา เมื่อเชื่อมโยงกับนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้น พบว่า สถานการณ์ - กระตุ้นการตื่นรู้ (A) ช่วงหยุดคิด - สนับสนุนการพิจารณา (W) คำถามสะท้อนคิด - พัฒนาปัญญา (A) จุดตัดสินใจ - นำไปสู่การตอบสนอง (R) ผลของการกระทำ - เสริมพฤติกรรมจริยธรรม (E) แสดงให้เห็นว่านวัตกรรมมิได้เป็นเพียงสื่อ หากแต่เป็น “กลไกเชิงปฏิบัติ” ที่ทำให้โมเดลทำงานได้จริงในบริบทการเรียนรู้

๗. สรุป

ผลการวิจัยทั้งสามระยะสะท้อนกระบวนการพัฒนาการรู้เท่าทันสังคมของวัยรุ่นไทยอย่างเป็นลำดับ โดยระยะที่ ๑ (R1) พบว่าวัยรุ่นขาด “ช่วงหยุดคิด” และมีแนวโน้มตอบสนองต่อข้อมูลอย่างฉับพลัน จึงสังเคราะห์หลักธรรม ได้แก่ สติ โยนิโสมนสิการ ปัญญา และศีลด้านการสื่อสาร เป็นกรอบเชิงเหตุและปัจจัยในการออกแบบสื่อ ระยะที่ ๒ (D1) ได้พัฒนาคลิปชาดก ๖ เรื่องและเครื่องมือประเมินอย่างเป็นระบบ ผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญและค่า IOC อยู่ในระดับสูง แสดงความพร้อมสำหรับการทดลองใช้ และระยะที่ ๓ (R2–D2) ยืนยันประสิทธิผลของนวัตกรรม โดยคะแนนหลังทดลองสูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญ พร้อมข้อมูลเชิงคุณภาพที่

สะท้อนพัฒนาการจากการตื่นรู้สู่การตัดสินใจเชิงจริยธรรม ผลการสังเคราะห์จึงนำไปสู่การพัฒนา โมเดลกระบวนการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก (AWARE Model) ในฐานะกรอบองค์ความรู้เชิงลำดับเหตุและปัจจัยที่บูรณาการพุทธธรรมกับแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อ และสามารถประยุกต์ใช้ต่อยอดในบริบทการศึกษาไทยได้อย่างมีหลักฐานรองรับเชิงประจักษ์

๘. ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่พัฒนาและสังเคราะห์องค์ความรู้ในรูปของ AWARE Model ซึ่งอธิบายกระบวนการพัฒนาการรู้เท่าทันสังคมของวัยรุ่นไทยเชิงลำดับเหตุปัจจัยอย่างเป็นระบบ ข้อค้นพบนี้มีคุณค่าทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ ผู้วิจัยจึงเสนอข้อเสนอแนะเพื่อการกำหนดนโยบาย การนำไปใช้ และการวิจัยต่อยอดดังต่อไปนี้

๘.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย หน่วยงานด้านการศึกษาควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการรู้เท่าทันสังคมในฐานะ “กระบวนการพัฒนาภายใน” มิใช่จำกัดเพียงทักษะการใช้สื่อดิจิทัล โดยสามารถบูรณาการโครงสร้างของโมเดลกระบวนการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก (AWARE Model) ในหลักสูตรและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพื่อฝึกการตื่นรู้ การไตร่ตรอง และการตัดสินใจเชิงจริยธรรมอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งสนับสนุนการพัฒนานวัตกรรมสื่อคุณธรรมเชิงสถานการณ์ที่มีโครงสร้างสะท้อนคิดในระดับสถานศึกษาและระดับชาติ เพื่อเสริมสร้างการกำกับตนเองควบคู่กับทักษะดิจิทัล และยกระดับคุณภาพพลเมืองไทยอย่างยั่งยืน

๘.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ สถานศึกษาสามารถประยุกต์ใช้คลิปชาดกเชิงสถานการณ์พร้อมคู่มือที่พัฒนาแล้วในกิจกรรมแนะแนวหรือกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยดำเนินการตามลำดับของ โมเดลกระบวนการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก (AWARE Model) เพื่อให้ผู้เรียนผ่านกระบวนการตื่นรู้ ไตร่ตรอง และตัดสินใจอย่างเป็นขั้นตอน ขณะเดียวกัน ครูผู้สอนควรเน้น “ช่วงหยุดคิด” และคำถามสะท้อนคิดเชิงโครงนำ มากกว่าการสรุปข้อคิดเชิงศีลธรรมโดยตรง เพื่อส่งเสริมการพัฒนาภายในที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างยั่งยืน

๘.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรขยายการทดลองใช้ โมเดลกระบวนการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก (AWARE Model) กับกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลายยิ่งขึ้นและศึกษาผลในระยะยาว เพื่อทดสอบความคงทนของโมเดลในบริบทที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ควรพัฒนาเครื่องมือวัดเชิงลึกในแต่ละขั้นของโมเดล เช่น การตื่นรู้เชิงสติและการชั่งน้ำหนักเหตุ–ผลเชิงจริยธรรม เพื่อเพิ่มความแม่นยำในการอธิบายกลไกเชิงลำดับเหตุ–ปัจจัยและเสริมความแข็งแรงทางทฤษฎีของงานวิจัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

หนังสือ

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. **รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี ๒๕๖๖**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๖๖.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. **การสำรวจการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. ๒๕๖๕**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๖๕.

บทความ

ชโรชีนีย์ ชัยมินทร์. “การประเมินทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ในการรู้เท่าทันสื่อของนักเรียนระดับประถมศึกษาในยุคการศึกษา ๔.๐ โดยใช้เกมเป็นฐาน”. **วารสารวิจัย สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย**. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๖๖): ๑–๑๕.

ชุติมา สุวรรณกูล. “การพัฒนาทักษะการกำกับตนเองในวัยรุ่นไทย”. **วารสารจิตวิทยา**. ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๔): ๑๕–๒๘.

ณัฐพร ศรีวงศ์. “การเรียนรู้ผ่านเรื่องเล่าในบริบทการศึกษาไทย”. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**. ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม–สิงหาคม ๒๕๖๔): ๕๕–๖๘.

ธนพล ใจดี. “การพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของเยาวชนไทยด้วยกระบวนการอภิปรายแบบมีโครงนำ”. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.** ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๕): ๕๕-๗๒.

พิมพ์ชนก ศรีสุข. “ผลของการใช้กิจกรรมสะท้อนคิดร่วมกับสื่อสถานการณ์ต่อการคิดเชิงวิพากษ์ของนักเรียนมัธยมศึกษา”. **วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.** ปีที่ ๔๙ ฉบับที่ ๓ (กันยายน–ธันวาคม ๒๕๖๔): ๘๕–๑๐๒.

ภารดี พึ่งสำราญ. “การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันการรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย”. **วารสารสารสนเทศและการเรียนรู้**. ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–เมษายน ๒๕๖๗): ๑๓–๒๕.

วสันต์ สุขสมบูรณ์.“ผลของการใช้คำถามสะท้อนคิดต่อการพัฒนาการคิดเชิงวิเคราะห์ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา”. **วารสารวิจัยและพัฒนาการศึกษา**. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๕): ๔๕–๕๙.

วิภา วงศ์ศรี. “ผลของโปรแกรมสติรู้ตัวต่อการควบคุมอารมณ์ของวัยรุ่นไทย”. **วารสารพฤติกรรมศาสตร์**. ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๖๕): ๘๙–๑๐๔.

สุชาดา นิ่มนวล. “การพัฒนาสื่อคุณธรรมสำหรับเยาวชนไทยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญ”. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม–สิงหาคม ๒๕๖๔): ๑๑๓–๑๒๕.

สุชาดา นิ่มนวล. “การพัฒนาสื่อคุณธรรมสำหรับเยาวชนไทยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญ”. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม–สิงหาคม ๒๕๖๔): ๑๑๓–๑๒๕.

รูปแบบหลักการสากลกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย
The Application of Universal Principles in the Buddhist Missionary Activities of Thai Dhammaduta Monks

พระวัชรพล โฆสธมฺโม (ศาลาแดง)
Phra Watcharapon Khosadhammo (Saladaeng)[๑]

Received: *March 9, 2026* **Revised:** *April 30, 2026*
Accepted: *August 20, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัย เรื่อง รูปแบบหลักการสากลกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาแนวคิดและหลักการสากล (การพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs) สำหรับพระธรรมทูต ๒) วิเคราะห์ความสอดคล้องของหลักการสากลกับหลักพุทธธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย และ ๓) นำเสนอรูปแบบหลักการสากลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย ระเบียบวิธีวิจัยได้แก่ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผ่านการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๑๙ รูป/คน และผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือ ๘ รูป/คน

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ๑. แนวคิดและหลักการสากล ตามที่องค์การสหประชาชาติและองค์กรต่างๆ ระดับสากลได้กำหนดไว้ประกอบด้วย เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน, สิทธิมนุษยชน, ความยุติธรรมและความเสมอภาคของสังคม, ความสุข, ประชาธิปไตย, ความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นต้น ๒. พระธรรมทูตปัจจุบันปรับบทบาทเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณระดับสากล พัฒนาภาษาธรรมให้เป็นภาษาสากล พัฒนาองค์ความรู้เข้ากับหลักภาวนา ๔ ในการแก้ปัญหาวิกฤตโลกตามปรัชญาการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ๓. ผู้วิจัยคนพบรูปแบบหลักการสากลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย คือ โมเดล **LUIDS Model** ได้แก่ Living Paradigm ด้านกระบวนทัศน์ Universal Communication ด้านการสื่อสาร Integrated Philosophy ด้านปรัชญา (SDGs) เพื่อประกาศสัจธรรมที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง Digital Bodhi Technology ด้านเทคโนโลยี Samanachanta Goal ด้านเป้าหมาย แนวทาง SDGs เพื่อความสมดุลทั้งกายและใจอย่างยั่งยืน ซึ่งช่วยยกระดับการทำงานของพระธรรมทูตไทยให้มีความทันสมัยและเป็นที่ยอมรับในเวทีโลก

คำสำคัญ : หลักการสากล, การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, พระธรรมทูตไทย, การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The research article aims to: 1) study the concepts of universal principles, specifically the Sustainable Development Goals (SDGs), applicable to Dhammadhuta Bhikkhus; 2) analyze the congruence between these universal principles and Buddhadhamma in the propagation of

[๑] หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลกรณราชวิทยาลัย Email: 6201205010@mcu.ac.th เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๗๑๐๙๙๔๓๑, Program in Doctor of Buddhism, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Email: 6201205010@mcu.ac.th Phone number: 087-109-9431.

Buddhism; and 3) propose a model of universal principles for Buddhist propagation by Thai monks. This study is qualitative research conducted through documentary analysis and in-depth interviews with 19 key informants, along with 8 experts who validated the research instruments.

The findings reveal that the concepts of universal principles (SDGs) are highly congruent with Buddhadhamma. Currently, Dhammadhuta Bhikkhus have effectively adapted their roles to become global spiritual leaders. They have developed Dhamma into a universal language, integrating this profound knowledge with the Fourfold Development (Bhavana 4) to address global crises, strictly guided by the philosophy of leaving no one behind. Finally, the proposed universal model for Buddhist propagation is designated as the **"LUIDS Model"**, comprises five key dimensions. Living Paradigm. Universal Communication. Integrated Philosophy. Digital Bodhi Technology Samanachanta Goal.

Keywords: Universal Principles, Buddhist Propagation, Thai Dhammaduta Monks, Sustainable Development

๑. บทนำ

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวางรากฐานการเผยแผ่ศาสนาด้วย มหาปณิธานแห่งการอนุเคราะห์โลก ซึ่งมิใช่เพียงการประกาศลัทธิความเชื่อ แต่คือการหยิบยื่นแนวทางการดับทุกข์ที่เป็นอกาลิโกและสากล ให้แก่มวลมนุษยชาติ[๒] โดยทรงเริ่มต้นจากการหมุนกงล้อแห่งธรรม เพื่อชี้ทางสว่างผ่านทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) อันเป็นต้นแบบของการแก้ปัญหาชีวิตอย่างยั่งยืน[๓] ภายหลังจากที่พระอัญญาโกณฑัญญะได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทาเป็นพยานแห่งธรรมรูปแรก[๔] พระพุทธองค์ได้ทรงสถาปนา พันธกิจพระธรรมทูต อย่างเป็นทางการด้วยพุทธดำรัสส่งพระสาวก ๖๑ รูป ออกประกาศธรรมว่า

"จรถ ภิกฺขเว จาริกำ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย...[๕] พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย"[๖]

ถือเป็นรัฐธรรมนูญแห่งการเมตตาที่เน้นย้ำถึงบทบาทของนักบวชหรือพระภิกษุ ในฐานะผู้รับใช้สังคมและผู้สร้างสันติภาพในระดับสากล จิตวิญญาณนี้ได้รับการสืบทอดอย่างมั่นคง ภายหลังการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดยุคหนึ่ง พระองค์ทรงเป็นราชาอุปถัมภ์การสังคายนาพระพุทธศาสนาครั้งที่ ๓

---

[๒] พระพรหมคุณาภรณ์, **"ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา"**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

[๓] ราชบัณฑิตยสถาน, "**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**", (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๔๕.

[๔] วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘-๑๙/๒๕-๒๗.

[๕] วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๔๐.

[๖] วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ในปี พ.ศ. ๒๓๖ ได้มีการส่งสมณทูต ๙ สาย ออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาครอบคลุมถึงดินแดนสุวรรณภูมิคือประเทศไทยในปัจจุบัน[๗]

รากฐานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเริ่มต้นขึ้นจากมหาปณิธานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการส่งพระธรรมทูตชุดแรกออกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน โดยในสมัยอดีต สภาพปัญหาหลักของการเผยแผ่คืออุปสรรคทางกายภาพ ทั้งเรื่องระยะทางที่ห่างไกล ภัยอันตรายระหว่างการเดินทาง และข้อจำกัดทางภาษาที่ต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างยิ่งยวดในการประดิษฐานพระศาสนาลงในดินแดนต่าง ๆ เช่น สุวรรณภูมิ อย่างไรก็ตาม การเผยแผ่ในอดีตมักได้รับความสำเร็จสูงเนื่องจากบริบทสังคมส่วนใหญ่มีพื้นฐานความศรัทธาเป็นทุนเดิม และการจาริกธุดงค์ในป่าเขามุ่งเน้นการขัดเกลาตนเองที่สอดรับกับวิถีชีวิตแบบจารีต

แต่เมื่อเข้าสู่ยุคปัจจุบัน บริบทโลกได้เปลี่ยนเข้าสู่ยุคใหม่และพหุวัฒนธรรม สภาพปัญหาได้เปลี่ยนจากอุปสรรคทางกายภาพมาสู่วิกฤตการณ์ทางปัญญาและกำแพงทางความเชื่อ ต้องเผชิญกับชาวตะวันตกที่ยึดถือตรรกะเหตุผลและวิทยาศาสตร์ การเผยแผ่รูปแบบเดิมที่เน้นเพียงศรัทธาหรือศาสนพิธีจึงมักเกิดแรงต้านและเป็นอุปสรรคต่อการยอมรับเนื่องจากถูกมองว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อแนวความเชื่อเดิมในท้องถิ่นนั้น ๆ[๘] สภาพปัญหาที่สำคัญที่สุดในปัจจุบันคือ ช่องว่างในการสื่อสารธรรมะให้เท่าทันโลกสากล พระธรรมทูตจำนวนมากยังติดกับดักการสื่อสารรูปแบบจารีต ที่ไม่สามารถเชื่อมโยงแก่นธรรมเข้ากับหลักการสากลที่ชาวโลกกำลังตื่นตัว เช่น สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และความเท่าเทียมทางสังคม[๙] ความเหลื่อมล้ำทางวัฒนธรรมและความไม่เข้าใจในบริบทท้องถิ่นของแดนตะวันตก ทำให้พระพุทธศาสนาถูกมองว่าเป็นเพียงวิชาปรัชญาโบราณที่เข้าไม่ถึงปัญหาที่แท้จริงของคนรุ่นใหม่ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงพบจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการแก้ปัญหาดังกล่าว คือการนำข้อวัตรธุดงค์ในอดีตมาประยุกต์สู่ปรากฏการณ์ **"Walk for Peace"** ซึ่งเป็นการเปลี่ยนจากการเดินเพื่อ ปลีกวิเวก มาเป็นการเดินเพื่อสื่อสารถึงโลก นับเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่สะท้อนว่าความเมตตาคือภาษาสากลที่สามารถเชื่อมโยงมนุษยชาติเข้าด้วยกัน ปรากฏการณ์นี้ได้นำพุทธธรรมไปจับคู่กับหลักการสากลเรื่องสันติภาพ เพื่อลดช่องว่างทางความเชื่อและทำให้พุทธศาสนากลายเป็นรากฐานของความสุขที่ยั่งยืน[๑๐] การใช้ย่างก้าวแห่งสติในพื้นที่สาธารณะระดับโลก จึงเป็นนวัตกรรมการเผยแผ่เชิงรุกที่สามารถสลายแรงต้านทางความคิดและสร้างการยอมรับในเวทีโลกได้อย่างไร้พรมแดน ซึ่งเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการทำงานของพระธรรมทูตให้ทันสมัย[๑๑]

---

[๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **"สมัยแรกพระพุทธศาสนาเป็นประธานของประเทศในสุวรรณภูมิอยู่ที่นี่ ที่แผ่นดินสยาม"**, สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓-๒๔.

[๘] พระมหาสมชาย กลิ่นจันทร, "การเผยแผ่พระพุทธศาสนา : การพัฒนารูปแบบและวิธีการเชิงรุกของคณะสงฆ์ไทย จังหวัดเชียงใหม่", **ดุษฎีนิพนธ์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์**, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๓), หน้า ๕๖.

[๙] **องค์การสหประชาชาติ** (UN), Human Rights and Faith-based Organizations, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.ohchr.org/en/stories/2025/02/faith-based-cooperation-vital-uphold-human-rights. [**๒๕ มีนาคม ๒๕๖๖**].

[๑๐] BBC News, Buddhist monks' 108-day Walk for Peace ends in Washington DC, **articles**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.bbc.com/news/articles/c4g75wer084o [๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๙].

[๑๑] สง่า พิมพ์พงษ์, **"คู่มือพระธรรมทูต"**, (กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑-๑๒.

พระธรรมทูตไทยจำนวนมากยังประสบอุปสรรคในการสื่อสารหลักพุทธธรรมให้เชื่อมโยงกับปัญหาร่วมสมัยของโลก เช่น ประเด็นสิทธิมนุษยชนที่ซับซ้อน ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง หรือวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม[๑๒] การเผยแผ่ในรูปแบบเดิมที่เน้นเฉพาะศรัทธามักเผชิญกับแรงต้านทางความคิดในสังคมที่ยึดถือตรรกะและวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ทำให้งานพระธรรมทูตบางส่วนถูกจำกัดอยู่ในวงแคบเพียงกลุ่มคนไทยหรือผู้มีความเชื่อดั้งเดิมเท่านั้น ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงความจำเป็นอย่างยิ่งยวดในการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาความสามารถเปลี่ยนผ่านพระธรรมทูตจากการเป็นเพียงผู้ประกอบพิธีกรรม มาเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณระดับสากล ที่สามารถใช้ปรากฏการณ์ Walk for Peace เป็นเครื่องมือเชิงนโยบายในการขับเคลื่อนสังคมโลกอย่างแท้จริง หากปราศจากการวิจัยและพัฒนาแนวทางที่ชัดเจน ภารกิจของพระธรรมทูตไทยอาจสูญเสียอิทธิพลในการชี้นำสังคมสากล การศึกษานี้จึงเปรียบเสมือนการสร้างเข็มทิศใหม่เพื่อยกระดับศักยภาพของพระธรรมทูตไทยให้สามารถเป็นเสาหลักแห่งความยุติธรรมและความสุขที่ยั่งยืนในเวทีโลก โดยยึดหลักการที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลังตามเจตนารมณ์แห่งพุทธธรรมและสากลนิยมสืบไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้ประกอบด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการสากล การพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs สำหรับพระธรรมทูต

๒) เพื่อวิเคราะห์หลักการสากลและหลักพุทธธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย

๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบหลักการสากลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบหลักการสากลกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร (Documentary Analysis) และการเก็บข้อมูลภาคสนามผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ขอบเขตของการวิจัยกำหนดกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน ๑๙ รูป/คน ด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วยบุคลากรจากหน่วยงานฝึกอบรมพระธรรมทูต ผู้เชี่ยวชาญด้านพระธรรมทูต พระธรรมทูตในพื้นที่ต่างประเทศ และผู้ใช้งานพระธรรมทูต

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้: **ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑** แนวคิดและหลักการสากล (การพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs) สำหรับพระธรรมทูต ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดและหลักการสากลโดยเฉพาะเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ ตลอดจนหลักสิทธิมนุษยชน ความยุติธรรมและความเสมอภาค ประชาธิปไตย และความหลากหลายทางวัฒนธรรม แนวคิดเหล่านี้เป็นพันธกิจร่วมกันของมนุษยชาติที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ขจัดความยากจน และพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเปรียบเสมือนภาษาสากลไร้พรมแดน ที่ช่วยให้พระธรรมทูตไทยสามารถสื่อสารความเมตตาธรรมและหลักปัญญาให้สอดรับกับบริบทโลกสมัยใหม่ได้อย่างไร้รอยต่อ

---

[๑๒] องค์การสหประชาชาติ (UN), Human Rights and Faith-based Organizations, **SDGs**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.ohchr.org/en/stories/2025/02/faith-based-cooperation-vital-uphold-human-rights. [๒๕ มีนาคม ๒๕๖๖].

ภาพที่ ๑ เปรียบเทียบหลักการสากล กับพุทธธรรม โดย ผู้วิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ความสอดคล้องของหลักการสากลกับหลักพุทธธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมทูตไทยในปัจจุบันได้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และบทบาทจากการเป็นผู้นำทางพิธีกรรมมาสู่การเป็น ผู้นำทางจิตวิญญาณระดับสากล ที่นำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาวิกฤตโลก, โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำหลัก **ภาวนา ๔** (กาย ศีล จิต ปัญญา) มาประยุกต์ใช้ ซึ่งสอดรับอย่างทรงพลังกับปรัชญาสากลที่ว่า การไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ในการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ยังมีการใช้พุทธธรรมเรื่อง สัปปุริสธรรม ๗ เป็นเข็มทิศในการปรับตัวในเวทีโลก และมีการพัฒนาภาษาธรรมให้เป็นภาษาสากลเพื่อเป็นเครื่องมือช่วยในการสื่อสารธรรมะให้สามารถเข้าถึงคนได้ทุกกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ

ภาพที่ ๒ “ภาวนา ๔” (กาย ศีล จิต ปัญญา) สอดรับกับปรัชญาการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (LEAVING NO ONE BEHIND) โดย ผู้วิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ การนำเสนอรูปแบบหลักการสากลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์และสอดคล้องกับสภาวการณ์ปฏิบัติจริง ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง จำนวน ๑๙ รูป/คน ประกอบด้วยคณะกรรมการผู้กำกับดูแล ผู้นำพระธรรมทูตสายต่างประเทศ และผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่จริง เพื่อนำมุมมอง ประสบการณ์ และวิสัยทัศน์ในการแก้ไขปัญหาการเผยแผ่ในบริบทสังคมตะวันตกมาบูรณาการเข้ากับหลักการสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) มาเป็นกรอบในการดำเนินงานเพื่อให้พุทธธรรมเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เหล่านี้ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสังเคราะห์รูปแบบการเผยแผ่ที่ทันต่อพลวัตของโลกยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงได้จัดระเบียบเนื้อหาและจำแนกประเด็นสำคัญที่ได้จากการลงพื้นที่วิจัยเพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลสัมภาษณ์ในมิติต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การสรุปเป็นรูปแบบที่เป็นรูปธรรมในลำดับถัดไป ดังมีรายละเอียดของข้อค้นพบและสาระสำคัญจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ได้ข้อค้นพบที่เป็นฉันทามติร่วมกันว่า หลักการสากล โดยเฉพาะเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ มิใช่เรื่องใหม่หรือแปลกแยกจากหลักพุทธธรรม หากแต่เป็น ภาษากลาง ที่โลกปัจจุบันใช้สื่อสารเพื่อแสวงหาทางรอดร่วมกัน รากฐานแนวคิดว่า SDGs ที่ประกอบด้วย ๕ มิติ (๕Ps: People, Prosperity, Planet, Peace, Partnership) นั้น สอดคล้องอย่างลงตัวกับหลัก "ภาวนา ๔" (กาย ศีล จิต ปัญญา) ซึ่งเป็นการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนที่ชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนามี ชุดความจริงสากลอยู่แล้ว เช่น กฎแห่งกรรมที่สะท้อนความเสมอภาคและปฏิเสธระบบวรรณะ หรือหลักเมตตาธรรมที่เป็นรากฐานของสิทธิมนุษยชน

จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอผลหารวิจัยในด้าน กระบวนการเผยแผ่ ผู้ให้ข้อมูลต่างเห็นตรงกันว่า พระธรรมทูตไทยต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้ตั้งรับในวัด มาเป็นผู้รุกทางปัญญา หรือ ทูตแห่งสันติภาพ ที่ทำงานเชิงรุก SDGs ทำหน้าที่เป็น สะพานเชื่อมที่ทำให้ชาวโลกเปิดใจยอมรับพระพุทธศาสนาในฐานะทางรอดของโลกมิใช่เพียงลัทธิความเชื่อ รูปแบบการเผยแผ่ต้องเป็น แก่นพุทธ-เปลือกโลก คือ รักษาเนื้อหาธรรมะที่บริสุทธิ์ไว้ แต่ห่อหุ้มด้วยรูปแบบที่ทันสมัย เข้าถึงง่าย และ กินได้กล่าวคือ ต้องตอบโจทย์ปัญหาปากท้อง สังคม และสิ่งแวดล้อมได้จริง

รูปภาพที่ ๔ สะพานเชื่อมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยกับคนทั่วโลกโดยผู้วิจัย

จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ออกแบบตัวอย่างตารางการแปลภาษาธรรมและภาษาโลก เพื่อเป็นสะพานเชื่อมระหว่างพระพุทธศาสนาและชาวโลก ที่จะทำให้เปลี่ยนจากแนวคิดด้านศาสนาเป็นความรับผิดชอบร่วมกัน ดังนี้

ลำดับ	ภาษาธรรม	ภาษาโลก
๑	**เมตตา**	สันติภาพระดับโลก (Global Peace)
๒	**สันโดษ**	วิถีชีวิตที่ยั่งยืนของประชากรโลก (Sustainable Global Living)
๓	**สัมมาสติ**	ความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองโลก(Global Civic Responsibility)
๔	**สัมมาทิฏฐิ**	วิสัยทัศน์ที่ถูกต้องและความเข้าใจสากล (Global Vision & Shared Understanding)
๕	**ไตรสิกขา**	การศึกษาองค์รวมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Holistic Education & Lifelong Learning)
๖	**สมานฉันท์**	ความร่วมมือและพันธมิตรระดับโลก (Global Partnership & Solidarity)
๗	**พรหมวิหาร ๔**	สิทธิมนุษยชนและความเห็นอกเห็นใจ (Human Rights & Empathy)
๘	**สังคหวัตถุ ๔**	สวัสดิการสังคมและการเกื้อกูลกัน (Social Welfare & Solidarity)
๙	**มัชฌิมาปฏิปทา**	วิถีชีวิตที่สมดุลและยั่งยืน (Sustainable Lifestyle)
๑๐	**อิทธิบาท ๔**	แรงจูงใจและความมุ่งมั่นสู่ความสำเร็จ (Motivation & Perseverance)
๑๑	**ทาน**	การช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมและการแบ่งปัน (Humanitarian Aid & Philanthropy)
๑๒	**มงคล ๓๘**	ทักษะชีวิตเพื่อความเจริญก้าวหน้า (Life Skills for Success)
๑๓	**หิริ โอตตัปปะ**	ความรับผิดชอบต่อสังคมและจิตสำนึก (Social Accountability & Moral Conscience)

ตารางที่ ๑ ตารางการแปลภาษาธรรมและภาษาโลก เพื่อเป็นสะพานเชื่อมระหว่างพระพุทธศาสนาและชาวโลก โดยผู้วิจัย

สำหรับรูปแบบโครงสร้างการบริหารจัดการได้สังเคราะห์โมเดลการทำงานที่ต้องประกอบด้วย ๔ เสาหลัก คือ ๑) วินัย ยึดสมณสารูป ๒) กฎหมาย เคารพกติกาสากล/ท้องถิ่น ๓) ภาษา สื่อสารได้ลึกซึ้ง และ ๔) เทคโนโลยี รู้เท่าทัน AI โดยได้ขยายความเพิ่มเติมว่า รูปแบบนี้ควรดำเนินไปในลักษณะของความยุติธรรมสมานฉันท์บนฐานปัญญาที่มุ่งเน้นการเยียวยาสังคมและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการบูรณาการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการเผยแผ่ เพื่อให้ธรรมะมีเหตุผลรองรับและสอดคล้องกับวิธีคิดของคนรุ่นใหม่

๕. อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า แนวคิดและหลักการสากล (SDGs) มิใช่เป็นเพียงวาระทางการเมืองของตะวันตก แต่คือภาษาสากลหรือกุญแจสำคัญที่พระธรรมทูตใช้เพื่อไขประตูเข้าไปนั่งในหัวใจของคนยุคใหม่ การนำเป้าหมาย SDGs มาจับคู่กับหลักพุทธธรรมเป็นกระบวนการทลายกำแพงทางวัฒนธรรม เช่น การอธิบายหลักเมตตาธรรมและการไม่เบียดเบียนผ่าน SDG ข้อที่ ๑๓ (Climate Action) ทำให้เกิดความตระหนักรู้ร่วมกัน สิ่งนี้สอดคล้องกับแนวคิดการ

พัฒนาที่ยั่งยืนเชิงพุทธของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)[๑๓] ที่ว่าความยั่งยืนของโลกต้องเริ่มจากความสมดุลภายในผ่านภาวนา ๔ ที่ยกระดับพระธรรมทูตให้เป็นหุ้นส่วนในการแก้ปัญหาระดับโลก การสวมรหัสลับ SDGs ลงบนพุทธธรรมจึงไม่ใช่การกลืนกินตัวตน แต่เป็นการยกระดับ

งานวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดน ที่กำลังถอดรหัสภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อกอบกู้วิกฤตการณ์ของโลกสมัยใหม่ โดยสามารถสรุปข้ออภิปรายผลที่สำคัญได้ ๓ ประเด็น ดังนี้

๑. SDGs คือ ภาษาสากลและล่ามแปลภาษาใจสำหรับพระธรรมทูต งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ไม่ใช่วาระทางการเมืองของโลกตะวันตกแต่เป็นกุญแจดอกสำคัญที่พระธรรมทูตใช้เพื่อไขประตูเข้าไปนั่งในหัวใจของคนยุคใหม่ ปรัชญาการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ของ SDGs มีดีเอ็นเอทางจริยธรรมที่สอดประสานเป็นเนื้อเดียวกับหลักเมตตาและอหิงสาธรรมในพระพุทธศาสนา การใช้ SDGs ช่วย ทลายกำแพงทางวัฒนธรรม เช่น การอธิบายหลัก สัมมาอาชีวะ ผ่าน SDG ข้อ ๘ (การจ้างงานที่มีคุณค่า) หรืออธิบาย เมตตาธรรม ผ่าน SDG ข้อ ๑๓ (การรับมือกับวิกฤตภูมิอากาศ) การสวมรหัสลับ SDGs ลงบนหลักพุทธธรรม ไม่ใช่การกลืนกินตัวตน แต่เป็นการ ติดปีกให้เสียงแห่งธรรมที่เคยอยู่เพียงในศาลาวัด กระจายไปก้องกังวานในเวทีสหประชาชาติและเข้าถึงคนรุ่นใหม่ (Gen Z) ได้อย่างทรงพลัง

๒. พุทธธรรม คือ รหัสต้นฉบับที่ระบบโลกกำลังโหยหา โครงสร้างของ SDGs แม้จะสวยหรู แต่มีแนวโน้มที่จะล่มสลายได้หากโลกยังขาด สันติภาพภายใน อริยสัจ ๔ สามารถนำมาใช้อธิบายเป็นระเบียบวิธีวิจัยและแนวทางการแก้ปัญหาระดับโลกที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ เมื่อนำ พรหมวิหาร ๔ และ ศีล ๕ ไปทาบทับกับสิทธิมนุษยชนสากล จะทำให้เห็นมิติที่ลึกซึ้งกว่าตัวบทกฎหมายตะวันตกที่เน้นแต่การเรียกร้องสิทธิ เพราะพุทธศาสนาจะมุ่งเน้นที่ หน้าที่ในการไม่เบียดเบียน และการเคารพศักดิ์ศรีของชีวิต ซึ่งเป็นรากฐานการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนกว่า แนวคิด ปฏิจจสมุปบาท (ความเป็นดั่งกันและกัน) ถูกนำมาใช้อธิบายวิกฤตสิ่งแวดล้อม เพื่อให้นักอนุรักษ์เข้าใจว่ามนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่เพียงลำพังโดยแยกขาดจากธรรมชาติได้

๓. การยกระดับการเผยแผ่ สู่การเป็นหุ้นส่วนแก้ปัญหาระดับโลก พระธรรมทูตไทยไม่สามารถใช้วิธีเดินเข้าหาชาวโลกด้วยคัมภีร์ใบลานหรือการสวดมนต์ที่ปราศจากคำอธิบายได้อีกต่อไป การเผยแผ่ยุคใหม่ต้องเปลี่ยนพลังจากการทำสมาธิเพื่อความสงบส่วนตัว ให้กลายเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อโลกด้วยความกรุณา พระธรรมทูตก้าวขึ้นมาเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ ในการแก้ปัญหาระดับโลก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อ ผลลัพธ์เชิงประจักษ์คือ วัดไทยในต่างแดนกำลังถูกพลิกโฉม ก้าวข้ามจากการเป็นแค่สถานที่ประกอบพิธีกรรม ไปสู่การเป็น พื้นที่นวัตกรรมทางสังคมและศูนย์บริบาลจิตใจ ของมวลมนุษยชาติข้ามวัฒนธรรมพระธรรมทูตให้เป็น ล่ามแปลภาษาใจ ที่ตอบโจทย์คนยุคดิจิทัลได้อย่างแท้จริง

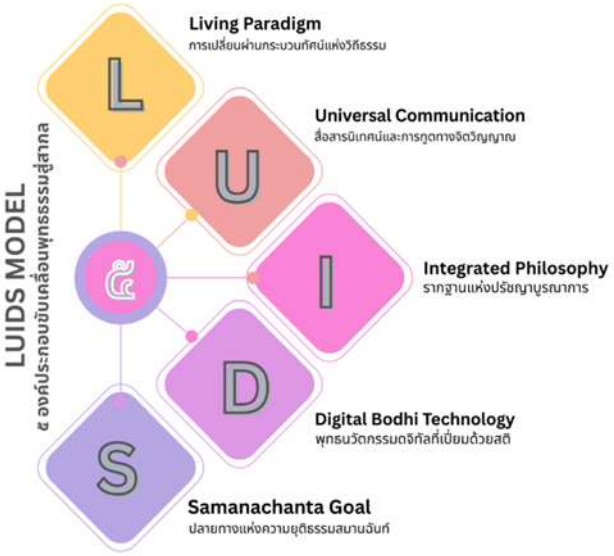
๖. องค์ความรู้ใหม่ (Originality and New Body of Knowledge)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยคือ รูปแบบ **“LUIDS Model”** หรือ **รูปแบบธรรมะภิวัตน์สากล** ซึ่งมุ่งเน้นการขับเคลื่อนศาสนธรรมให้สอดรับกับพลวัตโลก ประกอบด้วย **Living Paradigm** ด้านกระบวนทัศน์ เปลี่ยนการสอนด้วยคำพูดเป็นการปฏิบัติให้ดู **Universal Communication** ด้านการสื่อสาร ใช้ภาษาธรรมเป็นภาษาสากล **Integrated Philosophy** ด้านปรัชญา พัฒนาพุทธธรรมเข้ากับเป้าหมายสากล (SDGs) เพื่อประกาศสัจธรรมที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง **Digital Bodhi Technology** ด้านเทคโนโลยี ใช้ดิจิทัลและ AI มาใช้เผยแผ่โดยมีพระธรรมวินัยกำกับ

---

[๑๓] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ผลิธัม์, ๒๕๖๑), หน้า ๒๕๙.

Samanachanta Goal ด้านเป้าหมาย สร้างสังคมแห่งความยุติธรรมสมานฉันท์ตามแนวทาง SDGs เพื่อความสมดุลทั้งกายและใจอย่างยั่งยืน ซึ่งช่วยยกระดับการทำงานของพระธรรมทูตไทยให้มีความทันสมัย และเป็นที่ยอมรับในเวทีโลก

ภาพที่ ๖ ภาพโมเดล LUIDS Model โดยผู้วิจัย

งานวิจัยนี้ได้นำเสนอ “LUIDS Model” หรือ รูปแบบธรรมะภิวัตน์สากล ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโฉมใหม่ให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกในปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ เพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรมในสังคมโลก โมเดลนี้ปรับเปลี่ยนวิธีการสอนจากการเน้นถ้อยคำเป็นการ ทำให้ดูและปฏิบัติจริง เพื่อให้ธรรมะสามารถจับต้องได้และช่วยแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ทางสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังชูประเด็นการใช้ ภาษาสากล ที่สื่อสารถึงความสงบภายในแทนการใช้ศาสนศัพท์ที่ซับซ้อน เพื่อสร้างความเข้าใจข้ามวัฒนธรรมผ่านการทูตทางจิตวิญญาณ นอกจากนี้ยังนำ เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ มาปรับใช้เป็นเครื่องมือเผยแผ่อย่างมีสติเพื่อสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางปัญญาบนโลกออนไลน์ เป้าหมายสูงสุดของแนวคิดนี้คือการสร้าง ดุลยภาพระหว่างกายและใจ เพื่อนำไปสู่สันติภาพที่ยั่งยืนและสังคมที่เกื้อกูลกันอย่างแท้จริงโดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

๗. สรุป

การศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบหลักการสากลกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย" เป็นดั่งการเปิดหน้าประวัติศาสตร์ใหม่แห่งการเผยแผ่พุทธธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ งานวิจัยชิ้นนี้ได้ค้นพบความจริงอันงดงามว่า แนวคิดและหลักการสากลของประชาคมโลก โดยเฉพาะเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ ตลอดจนหลักสิทธิมนุษยชน ความยุติธรรม และสันติภาพนั้น มิใช่สิ่งแปลกแยกจากศาสนา หากแต่มีความสอดคล้องและกลมกลืนกับหลักพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง หลักการเหล่านี้เปรียบเสมือนภาษาสากลที่ช่วยเป็นสะพานเชื่อมให้ความเมตตาและปัญญาทางพุทธศาสนาสามารถก้าวข้ามพรมแดนทางวัฒนธรรมไปสู่หัวใจของชาวโลกได้

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ได้นำไปสู่ภาพวิวัฒนาการอันน่าชื่นชมของพระธรรมทูตไทย ที่ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และบทบาทจากการเป็นเพียงผู้นำทางพิธีกรรมก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณระดับสากลอย่างเต็มภาคภูมิ ท่านเหล่านี้ได้นำหลักธรรมอันล้ำค่า โดยเฉพาะหลัก ภาวนา ๔ ซึ่งประกอบด้วยการพัฒนากาย ศีล จิต

และปัญญา มาเป็นเครื่องมือสำคัญในการร่วมแก้ไขปัญหาวิกฤตของโลก ทำให้ธรรมะกลายเป็นเครื่องมือสากลที่สามารถเยียวยาบาดแผลและลดความเหลื่อมล้ำให้แก่มวลมนุษยชาติได้อย่างแท้จริง

๘. ข้อเสนอแนะ

๑) นโยบายการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับ SDGs: ควรกำหนดให้หน่วยงานเช่น วิทยาลัยพระธรรมทูต บรรจุเรื่อง SDGs เป็นหลักการในหลักสูตรอบรมพระธรรมทูต โดยใช้หลักภาวนา ๔ เป็นกรอบ

๒) นโยบายปรับบทบาทสู่ผู้นำทางจิตวิญญาณสากล: สนับสนุนให้พระธรรมทูตเปลี่ยนจากผู้ประกอบพิธีกรรม เป็นผู้นำในการแก้ปัญหาวิกฤตโลก

๓) นโยบายด้านนวัตกรรมดิจิทัล (Digital Bodhi Technology): ส่งเสริมการนำ AI และเทคโนโลยีมาใช้เผยแผ่ธรรมะอย่างเป็นระบบภายใต้พระธรรมวินัย

๔) นโยบายการทูตวัฒนธรรม: สนับสนุนโครงการจาริกเพื่อสันติภาพ (Walk for Peace) เป็นเครื่องมือสื่อสารเมตตาธรรมในพื้นที่สาธารณะระดับโลก

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

พระพรหมคุณาภรณ์. **“ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา”**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกं ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **“พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน”**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

สง่า พิมพ์พงษ์. **คู่มือพระธรรมทูต**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **“สมัยแรกพระพุทธศาสนาเป็นประธานของประเทศในสุวรรณภูมิอยู่ที่นี่ ที่แผ่นดินสยาม”**. กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๖๑.

ดุษฎีนิพนธ์

พระมหาสมชาย กลิ่นจันทร. “การเผยแผ่พระพุทธศาสนา: การพัฒนารูปแบบและวิธีการเชิงรุกของคณะสงฆ์ไทย”. **ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๓.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

องค์การสหประชาชาติ (UN). Human Rights and Faith-based Organizations, **SDGs**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.ohchr.org/en/stories/2025/02/faith-based-cooperation-vital-uphold-human-rights. [๒๕ มีนาคม ๒๕๖๖].

BBC News. Buddhist monks' 108-day Walk for Peace ends in Washington DC, **articles**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.bbc.com/news/articles/c4g75wer084o [๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๙].

ศึกษาวิเคราะห์แนวทางปฏิบัติตามความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

An Analytical Study of the Eight Marvels of the Dhamma-Vinaya in Buddhist Scriptures

พระมหาพงศธร วรโชติเมธี(ชัยเสน)
Pharamaha Pongsathon Varachotimedhi (Chaisen)[๑]
พระมหากรพิสิทธิ์ วรสิทฺธิ(ชูเกาะ)
Phramaha korapisit Worasiddhi (chookoh)[๒]

Received: *March 15, 2026* **Revised:** *April 21, 2026*
Accepted: *August 20, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาสารัตถะของความอัศจรรย์ในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ (๓) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติตามความอัศจรรย์ของธรรมวินัย ๘ ประการในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research)โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาพร้อมทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า สารัตถธรรมของความอัศจรรย์ในพระพุทธศาสนา คือ (๑) การเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดุสิตสู่พระครรภ์พระมารดา (๒) การประสูติจากครรภ์พระมารดาของพระโพธิสัตว์ (๓) การบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (๔) การประกาศธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร

ความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ (๑) การศึกษาตามลำดับสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา (๒) การไม่ละเมิดสิกขาบทสอดคล้องกับสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ (๓) การคัดผู้ทุศีลออกจากหมู่สอดคล้องกับอานิสงส์ของการรักษาศีล (๔) ฐานะเสมอกันโดยความเป็นศากยบุตรสอดคล้องกับหลักกัลยาณมิตร (๕) นิพพานไม่พร่องสอดคล้องกับอนุปาทิเสสนิพพาน (๖) วิมุตติรสสอดคล้องกับการพ้นจากกิเลส (๗) รัตนะในพระธรรมวินัยสอดคล้องกับหลักโพธิปักขิยธรรม (๘) ธรรมวินัยเป็นที่อยู่ของผู้ใหญ่สอดคล้องกับพระอริยบุคคล ๔ จำพวก

วิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติตามความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย (๑) การละวรรณะออกบวชด้วยการฟังธรรมอริยสัจ ๔ ขันธ์ ๕ อนุปุพพิกถา ๕ (๒) การคัดคนทุศีลแยกพระอริยะออกจากปุถุชนทุศีล ครั้งพุทธกาลพระภิกษุปาราชิกลาสิกขาเป็นจำนวน ๑,๐๐๐ รูป (๓) การไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทแม้ถูกงูกัด หรือถูกโจรมัดด้วยเถาหญ้านาง (๔) การศึกษาไปตามลำดับในกรอบของสัทธรรม ๓ ประการคือ (๑) ปริยัติได้แก่การเรียนรู้พระวินัยและพระธรรม (๒) ปฏิบัติ ได้แก่ รักษาศีล เจริญธุดงค์ ๑๓ ข้อ อนุปัสสนา ๗ ประการ มหาวิปัสสนา ๑๘ อารมณ์กรรมฐาน ๓๘ ประการ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ (๓) ปฏิเวธ คือ ฌาน อภิญญา มรรค ผล นิพพาน (๕) มีชีวิตอิสระจากกิเลส เข้าถึงวิมุตติรสคือรสที่พ้นจากกิเลส ส่งผลให้เป็นบุคคลผู้ประเสริฐในพระพุทธศาสนาได้แก่พระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์

คำสำคัญ : อัศจรรย์;ธรรมวินัย; ไตรสิกขา; โพธิปักขิยธรรม

---

[๑] พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Master of Buddhism Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University เบอร์โทรศัพท์ ๐๙๙-๖๑๘-๐๘๔๙

[๒] นักวิชาการอิสระ, ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสำนักเรียนวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร

Abstract

In this thesis, three objectives were purposely made: (1) to examine the essence (sārattha) of miraculous phenomena in Buddhism, (2) to study the eight miraculous qualities of the Doctrine and Discipline (Dhamma-Vinaya), and (3) to analyze the guidelines for practicing the eight marvels of the Dhamma-Vinaya as recorded in Buddhist scriptures. This study employs a documentary research methodology, focusing on primary sources from the Tipiṭaka and its Commentaries (Aṭṭhakathā), as well as other relevant academic works.

The findings showed that the fundamental miraculous essences in Buddhism consist of four significant events: (1) the Descent (Okkanti) of the Bodhisatta from Tusita Heaven into the mother's womb; (2) the Birth (Jāti) of the Bodhisatta from the maternal womb; (3) the attainment of Supreme Enlightenment (Anuttara-Sammā-Sambodhi), which marks the realization of Buddhahood; and (4) the proclamation of the Dhammacakkappavattana Sutta, the First Discourse.

Furthermore, the Eight Miraculous Qualities of the Dhamma-Vinaya are identified as follows: (1) a system of gradual training in accordance with the Threefold Training (Ti-sikkhā); (2) the strict observance of monastic discipline in line with the 227 Pātimokkha rules; (3) the removal of immoral individuals from the community, reflecting the benefits of maintaining virtue (Sīla); (4) the attainment of equal status as sons of the Sakyan (Sakya-putta), consistent with the principle of noble friendship (Kalyāṇamitta); (5) the inexhaustible nature of Nibbāna, corresponding to Anupādisesa-Nibbāna; (6) the singular taste of liberation (Vimutti-rasa) achieved through the cessation of defilements (Kilesa); (7) the presence of profound doctrinal treasures corresponding to the Factors of Enlightenment (Bodhipakkhiya-dhamma); and (8) the Dhamma-Vinaya as the noble abode for great beings, represented by the four types of Noble Individuals (Ariya-puggala).

In addition, the miraculous nature of the Dhamma-Vinaya can be understood through five core dimensions: the transcendence of caste distinctions upon entering the monastic order through the realization of the Four Noble Truths (Ariya-sacca), the Five Aggregates (Khandha), and the Gradual Instruction (Anupubbikathā); the systematic separation of immoral individuals from the Noble Ones (Ariya), as illustrated in historical accounts during the Buddha's time; the strict adherence to disciplinary rules (Sikkhāpada) even in life-threatening situations; the structured progression of training within the framework of the Threefold Saddhamma—comprising Study (Pariyatti), Practice (Paṭipatti), and Realization (Paṭivedha); and the attainment of a life liberated from defilements through the Taste of Liberation (Vimutti-rasa), culminating in the realization of the four Noble stages: Sotāpanna, Sakadāgāmī, Anāgāmi, and Arahant respectively.

Keywords: marvels**,** Dhamma-Vinaya**,**Ti-sikkhā**,** *Bodhipakkhiya-dhamma*

๑. บทนำ

พระธรรมวินัยเป็นหัวใจหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งผู้ใดผู้หนึ่งเป็นศาสดาแทนพระองค์ แต่พระองค์ได้ทรงฝากพระพุทธศาสนาไว้กับพระธรรมวินัยเป็นตัวแทนของพระองค์ ดังที่ปรากฏข้อความสำคัญในมหาปรินิพพานสูตรว่า “อานนท์ บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงไปแล้ว ข้อนี้ไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”[๓] จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าพระธรรมวินัยคือพระศาสดา แม้พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม แต่พระธรรมวินัยนี้คือตัวแทนของพระองค์ที่จะคอยชี้ว่าสิ่งนี้ถูก สิ่งนี้ผิด สิ่งนี้ควรทำ หรือสิ่งนี้ไม่ควรทำ หากผู้ที่ปรารถนาจะศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าหลังจากที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็จะต้องศึกษาพระธรรมวินัยให้เข้าใจเป็นเบื้องต้นเสียก่อน เพราะพระธรรมวินัยเป็นเส้นเลือดใหญ่หรือหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาที่คอยหล่อเลี้ยงพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ได้ ดังปรากฏข้อความสำคัญในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า “วินัยได้ชื่อว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อวินัยตั้งมั่น พระศาสนาก็เป็นอันตั้งอยู่ได้”[๔]

ภิกษุผู้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา เบื้องต้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ตน ตลอดทั้งเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ดังปรากฏตัวอย่างภิกษุผู้มีสมณสารูปและอาจาระงดงามเพราะการรักษาพระธรรมวินัยคือพระอัสสชิเถระเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ด้วยอาการกิริยาเรียบร้อยน่าเคารพเลื่อมใส สารีบุตรปริพาชกเห็นกิริยาอาการที่น่าเลื่อมใสของพระอัสสชิเถระจึงคิดว่า ท่านผู้นี้คงเป็นพระอรหันต์หรือผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอรหันต์ในโลกเป็นแน่ ได้โอกาสอันสมควรจึงเข้าไปขอฟังคำสอนจากพระอัสสชิเถระได้ความว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น” เพราะการที่ได้ฟัง สารีบุตรก็บรรลุเป็นโสดาบันได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” จึงนำเรื่องราวที่เกิดขึ้นไปบอกโกลิตมาณพผู้เป็นเพื่อนฟัง พวกเขาจึงชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา[๕] นี้เป็นอานุภาพและความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัยที่เปรียบเสมือนเครื่องอาภรณ์อันงดงาม เป็นบ่อเกิดแห่งความดีทั้งหลาย ดังปรากฏข้อความในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า “ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง”[๖]

จากตัวอย่างข้างต้นจึงเห็นได้ว่า การรักษาพระธรรมวินัยจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตในสมณเพศของภิกษุเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นเหตุให้เกิดความอัศจรรย์ในเพราะอานุภาพของพระธรรมวินัย ๘ ประการ ดังปรากฏคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า

(๑) ธรรมวินัยมีการศึกษาบำเพ็ญปฏิบัติไปตามลำดับ ไม่ใช่มีการบรรลุอรหัตตผลโดยทันที

(๒) สาวกทั้งหลาย ย่อมไม่ละเมิดสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต

(๓) บุคคลใดทุศีลมีบาปธรรม ประพฤติไม่สะอาด น่ารังเกียจ ปกปิดพฤติกรรมไม่ใช่สมณะ แต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พรหมจารีแต่ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี เน่าภายใน เปียกชุ่มเป็นดุจหยากเยื่อ สงฆ์ก็ไม่อยู่ร่วมกับบุคคลนั้น สงฆ์ย่อมประชุมนำบุคคลนั้นออกไป

(๔) วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทรออกจากเรือนมาบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมรวมเรียกว่าสมณะเชื้อสายศากยบุตรทั้งสิ้น

(๕) แม้ถ้าภิกษุจำนวนมาก ปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ก็ไม่ทำให้นิพพานพร่องหรือเต็มได้

---

[๓] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

[๔] วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓. วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๗.

[๕] ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐-๖๓/๗๒-๗๙.

[๖] ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๑๒/๔๔๕.

(๖) ธรรมวินัยนี้มีรสเดียว คือ วิมุตติรส เหมือนมหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม

(๗) ธรรมวินัยนี้มีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘

(๘) ธรรมวินัยนี้เป็นที่อยู่ของผู้ใหญ่ คือ พระโสดาบัน บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล พระสกิทาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุ สกิทาคามิผล พระอนาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอนาคามิผลพระอรหันต์ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตตผล[๗]

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัยทั้ง ๘ ประการ ซึ่งมีนัยสำคัญของเนื้อหาและหลักธรรมเกี่ยวข้องกับการรักษาประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยสอดคล้องเชื่อมโยงถึงกันอยู่ เพื่อให้ทราบความอัศจรรย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้ทราบความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ ในสังคมปัจจุบัน อันจะเป็นประโยชน์ และเป็นแนวทางให้ภิกษุได้ประพฤติปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไว้ดีแล้วนั้นสืบต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาสารัตถะของความอัศจรรย์ในพระพุทธศาสนา

๒. เพื่อศึกษาความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ

๓. เพื่อวิเคราะห์แนวทางปฏิบัติตามความอัศจรรย์ของธรรมวินัย ๘ ประการในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอนการวิจัย ดังต่อไปนี้

ศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

ศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มิลินทปัญหา วิสุทธิมรรค กังขาวิตรณี มังคลัตถทีปนี ตำราวิชาการ หนังสือ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากเอกสารอิเล็กทรอนิกส์

รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อตอบวัตถุประสงค์ ๓ ประการ

สรุปและนำเสนอผลการวิจัยที่ค้นพบพร้อมทั้งข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าอัศจรรย์ หมายถึง เหตุอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏมาก่อน คำว่า "อัศจรรย์" มาจากภาษาบาลี "อจฉริย" หมายถึง สิ่งที่แปลก ประหลาด น่าพิศวง และไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ ส่วนอัศจรรย์ ในภาษาไทยเล็งไปที่ ปรากฏการณ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแปลกประหลาด น่าพิศวง หรือผิดปกติวิสัยของธรรมชาติ หรือเหนือความคาดหมาย หรือยากที่จะเกิดขึ้นแต่ก็เกิดขึ้นได้ความอัศจรรย์นั้นมีความหมายทั้งในแง่มุมมองรากศัพท์ภาษาบาลีไวยากรณ์ และความหมายตามหลักภาษาไทย คือ สิ่งที่เกิดขึ้นเหนือธรรมชาติ สิ่งที่แปลกประหลาด ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่

[๗] วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๘๕/๒๘๒, องฺ.อฏฺฐก.(ไทย) ๒๓/๑๙/๒๔๖.

เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เกิดขึ้นโดยความมีเหตุมีผลสอดคล้องกัน ความอัศจรรย์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ๔ ประการ คือ (๑) การเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดุสิต (๒) การประสูติของพระโพธิสัตว์ (๓) การบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ (๔) การประกาศธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร

เหตุเริ่มเรื่องความอัศจรรย์เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี ขณะนั้น ภิกษุจำนวนมากได้นั่งประชุมในหอฉันได้สนทนากันเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในอดีต กล่าวถึงอำนาจและฤทธิ์ของพระองค์ ที่สามารถระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ปรินิพพานแล้ว และทรงตัดขาดจากปัญจธรรม ทรงครอบงำวัฏฏะและสามารถพ้นจากทุกข์ได้ พระองค์ทราบถึงเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์มีพระชาติ พระนาม และคุณสมบัติที่แตกต่างกันไป อันเกิดจากการฝึกฝนธรรมะต่าง ๆ รวมทั้งปัญญาและวิหารธรรมที่พระองค์ทรงประพฤติ เมื่อสนทนาจบลง พระอานนท์จึงกล่าวยืนยันว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงมีความอัศจรรย์และประสมด้วยธรรมที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ครั้นเวลาเย็น พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากที่หลีกเร้น เสด็จไปที่หอฉัน ประทับนั่งบนพระพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ แล้วได้รับสั่งเรียกภิกษุเหล่านั้นมาตรัสถามถึงเรื่องที่พวกภิกษุคุยกัน ภิกษุเหล่านั้นทูลถึงเรื่องที่ได้พูดคุยกัน พระอานนท์ได้กล่าวว่า พระพุทธทั้งหลาย ทรงมีธรรมที่อัศจรรย์และไม่เคยปรากฏมาก่อน

ความอัศจรรย์ก่อนการประสูติของพระพุทธเจ้าเกี่ยวเนื่องด้วยดอกบัว ดอกบัวมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่เป็นนิมิตหมายแห่งการเสด็จอุบัติ เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงความบริสุทธิ์และการหลุดพ้นจากทุกข์ ครั้นเมื่อโลกถูกทำลายแล้วเกิดขึ้นมาใหม่จะมีดอกบัวเกิดขึ้นเท่าจำนวนของพระพุทธเจ้าที่จะเสด็จอุบัติขึ้นในกัปนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้ดอกบัวเป็นอุปมาในการเปรียบเทียบกับเวไนยสัตว์ที่มีอุปนิสัยแตกต่างกัน และยังทรงเปรียบพระองค์กับดอกบัวที่เกิดในน้ำแต่ไม่ยึดติดกับน้ำ นี้เป็นเหตุการณ์ความอัศจรรย์ก่อนการประสูติ ดอกบัวยังปรากฏในพระสุบินนิมิตของพระนางมายา และในขณะพระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิ ซึ่งสถานที่ต่าง ๆ ล้วนมีดอกบัว สิ่งเหล่านี้เป็นความอัศจรรย์ในเหตุการณ์ก่อนประสูติของพระพุทธเจ้าความอัศจรรย์หลังจากพระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดานั้น ขณะประสูติพระองค์ยังไม่ทันสัมผัสที่รองรับ เทพบุตร ๔ พระองค์ช่วยกันประคองพระโพธิสัตว์ไปไว้เบื้องพระพักตร์ของพระมารดา และพระโพธิสัตว์ยังทรงดำเนินไปได้เจ็ดก้าว มองดูทิศทั้งปวง แล้วบันลือสีหนาท ๓ ครั้ง ขณะที่หมู่เทวดากั้นเศวตฉัตรตามเสด็จ ซึ่งคนธรรมดาทั่วไปไม่สามารถทำเช่นนี้ได้ แต่ที่พระองค์ทรงทำเช่นนั้นได้เพราะว่านี้เป็นบารมีที่ได้บำเพ็ญมาอย่างดีแล้วของพระโพธิสัตว์ อีกทั้งยังเกิดแสงสว่างหาประมาณไม่ได้ล่วงเลยอานุภาพเทวดาปรากฏในที่ทั้งปวง ซึ่งการทำเช่นนี้ได้ถือว่าเป็นกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ นี้เป็นเหตุการณ์ความอัศจรรย์ในการประสูติของพระพุทธเจ้า

ก่อนที่พระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้นได้เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ขึ้น กล่าวคือ พระองค์ได้แสวงหาสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการบำเพ็ญเพียรเพื่อการตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ นางสุชาดาได้ถวายข้าวมธุปายาสในถาดทองคำ พระองค์เสวยข้าวแล้วอธิษฐานให้ถาดทองลอยทวนกระแสน้ำในแม่น้ำเนรัญชรา ซึ่งเกิดความอัศจรรย์ถาดลอยทวนกระแสน้ำและจมลงในนาคพิภพของพญากาฬนาคราช เหตุการณ์นี้เป็นนิมิตที่แสดงถึงการจะบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งเป็นการแสดงถึงการตรัสรู้ธรรมสูงสุดของพระองค์ที่จะช่วยนำพาสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ได้ ซึ่งเหตุการณ์นี้นับว่าเป็นความอัศจรรย์ก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมได้เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้นมาคือแสงสว่างโอฬารประมาณไม่ได้ เกินเลยอานุภาพของเทวดาทั้งหลายย่อมปรากฏในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ แม้แต่โลกันตริกนรกซึ่งเปิดตลอด ไม่มีอะไรปิดกั้น มืดมิด มองไม่เห็นอะไร ที่แสงสว่างแห่งดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้ยังส่องไปไม่ถึง แต่แสงสว่างโอฬาร ประมาณไม่ได้ ล่วงเลยอานุภาพของเทวดาทั้งหลายย่อมปรากฏในโลกันตริกนรกนั้นแม้พวกสัตว์ที่เกิดในโลกันตริกนรกนั้นจำกันและกันได้เพราะแสงสว่างนั้นว่า “ท่านผู้เจริญ ทราบว่า สัตว์แม้เหล่าอื่นที่เกิดในที่นี้มีอยู่” นี้เป็นเหตุอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏประการที่ ๔ ย่อมปรากฏเพราะความปรากฏของพระพุทธเจ้าและยังมีปรากฏความอัศจรรย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่หมู่สัตว์ มี ๔ ประการ คือ (๑) หมู่สัตว์ผู้ยังหมกมุ่น ยินดี บันเทิง ในกามคุณ (๒) หมู่สัตว์ผู้ยังมีความถือตัว ยินดีในความถือตัว

(๓) หมู่สัตว์ผู้ยังหมกมุ่นในความไม่สงบ ยินดีในความบันเทิง (๔) หมู่สัตว์ผู้ยังตกอยู่ในอวิชชาเป็นผู้มืดบอด ถูกอวิชชาหุ้มห่อ โดยเหตุการณ์ความอัศจรรย์ทั้งหมดนี้มีความเชื่อมโยงถึงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นความอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจบุญฤทธิ์ของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงบำเพ็ญนั้นบริบูรณ์แล้ว ซึ่งความอัศจรรย์เหล่านี้มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงถึงความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัยคือไตรสิกขาและโพธิปักขิยธรรม ไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ คือ คือข้อปฏิบัติที่ควรศึกษา ๓ ประการได้แก่ (๑) อธิสีลสิกขา (๒) อธิจิตตสิกขา (๓) อธิปัญญาสิกขา

ไตรสิกขา เป็นหลักธรรมที่ภิกษุในพระพุทธศาสนาจะต้องศึกษาและปฏิบัติไปตามลำดับเพื่อบรรลุพระนิพพาน กล่าวคือ อธิสีลสิกขา (ศีลอันยิ่ง) การฝึกฝนการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักศีลสิกขาท หรือข้อวัตรที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ อธิจิตตสิกขา (จิตอันยิ่ง) การฝึกจิตให้มีสมาธิและความตั้งมั่น อธิปัญญาสิกขา (ปัญญาอันยิ่ง) การฝึกฝนเพื่อพัฒนาความรู้และความเข้าใจในสภาวะของโลกตามความเป็นจริง ทั้ง ๓ ประการนี้เป็นกระบวนการที่เสริมสร้างคุณธรรมในจิตใจและพัฒนาการในทางปฏิบัติ ซึ่งเมื่อปฏิบัติไปตามลำดับจะช่วยให้หลุดพ้นจากกิเลส และบรรลุจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน โพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมที่สนับสนุนการตรัสรู้และอริยมรรค มีทั้งหมด ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔ ปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘

ความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัยกับการละวรรณะ วรรณะเป็นการแบ่งชนชั้นในสังคมชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในชมพูทวีปพระพุทธเจ้าได้ยกเลิกการถือวรรณะ โดยให้คนทุกชนชั้นที่เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุถึงจะมีภูมิหลังที่ต่างกันมาจากชาติตระกูลต่างกันตั้งแต่ตระกูลสูงจนถึงตระกูลที่ต่ำ เมื่อมาบวชแล้วย่อมละชื่อและโคตรเดิม รวมเรียกว่าสมณะเชื้อสายศากยบุตรด้วยกันทั้งหมด และคนทุกชนชั้นไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์แพทย์ศูทรคนจัณฑาลยากจนเข็ญใจเมื่อประพฤติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าก็สามารถบรรลุธรรมได้เป็นพระอรหันต์ได้เหมือนกันทั้งหมดซึ่งแตกต่างจากศาสนาพราหมณ์ที่มีความเชื่อว่าคนเราเกิดอยู่ในวรรณะประเภทไหนคงอยู่ในวรรณะนั้นตลอดไปไม่สามารถเปลี่ยนวรรณะได้

ความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัยในการคัดผู้บวช การคัดผู้บวชในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้คัดเองโดยคัดคนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลตั้งแต่ชั้นพระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ดังที่ปรากฏครั้งแรกในตอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง๕ โดยการแสดงธัมมจักรกัปปวัตตนสูตร อัญญาโกณฑัญญะได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันและฤาษีอัญญาโกณฑัญญะได้ขอบวชกับพระพุทธเจ้าและภายหลังท่านอื่นๆได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันและได้บวชตามลำดับนี้เป็นการคัดคนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาช่วงแรก และมีการคัดคนที่บวชแล้วออกจากพระพุทธศาสนาให้ขาดจากความเป็นพระภิกษุคือภิกษุที่ต้องอาบัติปาราชิก ๔ ข้อ ๑.เสพเมถุน ๒.ลักทรัพย์มีราคาตั้งแต่ ๕ มาสกขึ้นไป ๓.ฆ่ามนุษย์ ๔.อวดอุตริมนุสธรรมที่ไม่มีในตน

พระสาวกที่ตั้งใจเข้ามาบวชในพระศาสนานั้นจะต้องเป็นผู้ที่ไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทแม้จะสิ้นชีวิตก็ไม่ยอมละเมิดสิกขาบทดังมีเรื่องพระเถระรูปหนึ่งที่ถูกโจรมัดด้วยเถาหญ้านางให้นอนอยู่ในดงมหาวัตตนี พระเถระนอนอยู่อย่างเดิมนั่นแหละ เจริญวิปัสสนาตลอด ๗ วัน บรรลุอนาคามิผล มรณภาพ ณ ที่นั้นนั่นเอง ไปบังเกิดในพรหมโลก เรื่องพวกโจรใช้เถาหัวด้วนผูกพระเถระแม้อีกรูปหนึ่งไว้ให้นอนอยู่ในตัมพปัณณิทวีป พระเถระนั้นเมื่อไฟป่าลุกลามมาถึงก็มิได้ตัดเถาวัลย์เลย เริ่มตั้งวิปัสสนาจนได้สำเร็จ เป็นพระอรหันต์สมสีสีแล้วปรินิพพาน เรื่องพระเถระถูกนายช่างแก้วกล่าวหาว่าขโมยแก้วมณี แต่ท่านไม่ยอมบอกความจริงเพราะกลัวนกกระเรียนถูกทำร้ายตาย ท่านถูกทรมานจนเจ็บปวดมาก แต่ไม่ยอมบอก จนกระทั่งนกกระเรียนถูกนายช่างแก้วเตะและนกกระเรียนก็ตาย พระเถระจึงบอกความจริง นายช่างแก้วผ่าท้องนกกระเรียนพบแก้วมณีก็ตกใจมากจึงได้ขอขมาโทษพระเถระ พระเถระให้อภัยได้พูดถึงโทษของการเข้าไปภายในเรือนแล้วท่านได้สมาทานธุดงค์และไม่กลับไปบ้านนายช่างอีก หลังจากนั้นท่านปรินิพพานด้วยพยาธินั่นเอง เรื่องพระเถระรูปหนึ่งนั่งฟังอริยวังสสูตรถูกงูพิษกัดพระเถระแม้รู้แล้วแต่ก็ยังเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสนั่งฟังธรรมอยู่นั่นเอง กำลังพิษได้กำเริบหนักขึ้นแล้ว พระเถระพิจารณาถึงศีลเริ่มตั้งแต่มณฑลอุปสมบทแล้วเกิดปีติ

พิจารณาศีลตั้งแต่อุปสมบท พิษได้กลับลงสู่แผ่นดิน พระเถระได้ความที่จิตมีอารมณ์เดียวในที่นั้นนั่นเอง เจริญวิปัสสนาแล้วบรรลุอรหัตตผล เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระถูกนางโสเภณียั่วยวนด้วยมายาหญิง ๔๐ อย่าง กล่าวเชิญชวนให้ลาสิกขาออกไปครองรักกัน ท่านได้ฟังแล้วเกิดความสังเวชอย่างหนักเห็นว่าการรับนิมนต์ในครั้งนี้ผิดพลาดไปแล้วขาดการใคร่ครวญพระพุทธเจ้าได้ทราบว่าพระสุนทรสมุทรตกอยู่ในสถานการณ์ขับขันจึงทรงทำการแย้ม พระอานนท์จึงทูลถามสาเหตุแห่งการแย้มพระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าให้ฟังเรื่องพระสุนทรสมุทรกับหญิงโสเภณี พระอานนท์ทูลถามว่า ใครจะชนะใครจะแพ้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าสุนทรสมุทรจะชนะ หญิงโสเภณีจะแพ้ พระพุทธเจ้าทรงแผ่รัศมีไปให้พระสุนทรสมุทรเห็นและได้เทศนาให้พระสุนทรสมุทรฟังพระสุนทรสมุทรได้บรรลุอรหัตตผลจึงได้เหาะหนีออกจากห้องนั้น จากเรื่องสุนทรสมุทรเถระนี้จะเห็นได้ว่าพระสุนทรสมุทรเป็นผู้รักษาพระวินัยอย่างเคร่งครัดถึงแม้ว่าจะถูกผู้หญิงยั่วยวนแต่ท่านก็รักษาพระวินัยไม่ยอมล่วงละเมิดพระวินัย ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าสำเร็จเป็นพระอรหันต์จึงได้เหาะหนีไป มีเรื่องอธิมุตตกสามเณรเป็นหลานของพระสังกิจจะเป็นผู้รักษาสัจจะไม่ละเมิดสัจจะที่ได้ให้ไว้กับโจร สามเณรอธิมุตตกะถูกโจรจับไว้ สามารถได้แสดงธรรมโปรดโจรจนเลื่อมใส แต่โจรสั่งไม่ให้บอกใครว่ามีโจรซุ่มอยู่ในป่า โจรได้ปล่อยท่านไป ภายหลังบิดามารดาเดินทางผ่านเส้นทางนั้นถูกถูกโจรจับ โจรทราบว่าสามเณรไม่บอกบิดามารดา โจรจึงเลื่อมใสที่สามเณรไม่บอกเป็นผู้รักษาคำสัตย์และโจรเหล่านั้นได้ขอบวช สามเณรนำโจรไปบวชและเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เรื่องนายจักกนะมารดาของเขาป่วย หมอได้บอกว่าจะต้องกินเนื้อกระต่ายสด พี่ชายนายจักกนะจึงให้เขาไปทุ่งนาเพื่อหากระต่ายป่ามาทำยารักษามารดา เขาไปทุ่งนาเจอกระต่าย กระต่ายเห็นเขาแล้วรีบวิ่งหนีไปขอของกระต่ายถูกเถาวัลย์มัดไว้ นายจักกนะวิ่งตามไปและจับกระต่ายได้คิดจะนำไปปรุงยาแต่เขาคิดว่าการที่เราจะพรากชีวิตสัตว์อื่นเพราะชีวิตของมารดาเป็นเหตุ ไม่สมควรแก่เราเลย จึงปล่อยกระต่ายไปส่วนเขาถูกพี่ชายถามว่า “เจ้าได้กระต่าย มาแล้วหรือพ่อ” จึงบอกความเป็นไปนั้น ครั้งนั้น พี่ชายได้บริภาษเขาแล้ว เขาจึงเข้าไปหามารดาแล้วยืนตั้งสัจจอธิษฐานว่า “ข้าพเจ้าเกิดมาจากตระกูลใด ข้าพเจ้ายังไม่เคยจงใจฆ่าสัตว์ ทั้งที่รู้ตัวอยู่จากตระกูลนั้นเลย” ทันใดนั้นเอง มารดาของเขาได้หายจากโรค เรื่องของอุบาสกผู้รับสิกขาบททั้งหลายในสำนักของพระปิงคลพุทธรักขิตเถระผู้อยู่ในป่าอัมพริยวิหารแล้วไม่ละเมิดสิกขาบทถึงแม้จะถูกงูรัดเขามีอาวุธพร้อมในมือแต่เลือกที่จะไม่ทำลายชีวิตของงู จึงทิ้งมีดมีด้ามอันคมกริบที่ตนแบกไว้บนบ่าเสียในป่า ทันใดนั้นเอง งูใหญ่ได้ปล่อยเขาแล้วเลื้อยไป ทุกท่านเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทแม้จะสิ้นชีวิตก็ไม่ยอมละเมิดสิกขาบท

ในธรรมวินัยนี้ มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการบำเพ็ญไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ ไม่ใช่มีการบรรลุอรหัตตผลโดยทันทีเหมือนมหาสมุทรต่ำไปโดยลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดยลำดับ ไม่ลึกชันดิ่งไปทันที การบรรลุต้องมีการบำเพ็ญปฏิบัติตามไตรสิกขาคือศีลสมาธิและปัญญาไม่ใช่มีการบรรลุอรหัตตผลโดยทันทีบุคคลที่รักษาศีลได้หรือบำเพ็ญสมาธิและปัญญาได้บางส่วนก็สำเร็จบางส่วนหรือบุคคลที่รักษาศีลบำเพ็ญสมาธิและปัญญาได้บริบูรณ์ก็สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลตามลำดับ พระพุทธเจ้าได้ตรัสพระธรรมเป็นอันมาก และก่อนที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ตรัสเกี่ยวกับไตรสิกขาแก่ภิกษุทั้งหลายดังนี้ว่า “ศีลมีลักษณะอย่างนี้ สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ”ธรรมวินัยนี้มีรสเดียวคือวิมุตติรสคือความหลุดพ้น เหมือนมหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม ธรรมวินัยนี้มีรสเดียวคือวิมุตติรสคือความหลุดพ้น นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏประการที่ ๖ ในธรรมวินัยที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วต่างพากันยินดี ในธรรมวินัยนี้ธรรมวินัยนี้มีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิดคือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ เหมือนมหาสมุทรมีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา ประพาฬเงิน ทอง ทับทิม แก้วตาแมวความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัยคือพระอริยบุคคล เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือการบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลได้แก่ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

๕. อภิปรายผล

สารัตถะของความอัศจรรย์ในพระพุทธศาสนาพบว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเหนือธรรมชาติ สิ่งที่แปลกประหลาด ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เกิดขึ้นโดยความมีเหตุมีผลสอดคล้องกันโดยความอัศจรรย์นี้เป็นความอัศจรรย์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ๔ ประการ คือ (๑) การเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดุสิตปฏิสนธิในพระครรภ์มารดาด้วยสติสัมปชัญญะ (๒) การประสูติของพระโพธิสัตว์ เสด็จดำเนินไปได้ ๗ ก้าวเปล่งพระวาจาว่าเราเป็นผู้เลิศในโลกเป็นผู้ประเสริฐในโลกชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย (๓) การบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ (๔) การประกาศธรรมจักรกัปปวัตตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน สอดคล้องกับงานของสอดคล้องกับงานของ**สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส**ได้เขียนหนังสือเรื่องปฐมสมโพธิกถา สรุปความว่า พระโพธิสัตว์เสด็จปฏิสนธิในพระครรภ์พระมารดาในเวลาพลวะปัจจุสมัย(ใกล้รุ่ง) ก็บังเกิดกัมปนาทหวาดไหวและรัศมีสว่างไปทั่วหมื่นโลกันตมหานรกที่มืดอยู่เป็นนิจก็บันดาลเป็นแสงสว่าง เมื่อเวลาคลอดออกจากพระครรภ์พระมารดาได้ทอดพระเนตรไปทั้ง ๑๐ ทิศย่างด้วยพระบาท ๗ ก้าวไปทางทิศเหนือประกาศพระดำรัสด้วยอสภิวาจาว่า “อาตมนี้ประเสริฐใหญ่ยิ่งในโลก หาผู้ประเสริฐเสมอบมิได้ แลชาตินี้ก็เป็นชาติที่สุดของอาตมา ซึ่งจะเกิดไปในภพใหม่สืบต่อไปบ่มิได้มีในกาลบัดนี้ พระโพธิสัตว์ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ มหาปฐพีอันมีประมาณกำหนดโดยหนาได้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ก็อุโฆษนาการบันลือลั่นดังกังสดานอันประหารด้วยฆ้อนเหล็กดังสนั่นได้ละร้อยพันหมื่นแสนเสียงสะเทือนสะท้านสำแดงวิจรจราการกัมปนาท เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจักรกัปปวัตนสูตรเกิดมหัศจรรย์บันดาลทั้งหมื่นโลกธาตุกัมปนาทหวั่นไหว[๕]

ความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ พบว่าความอัศจรรย์ในการศึกษา การบำเพ็ญและปฏิบัติพระธรรมวินัยไปตามลำดับสอดคล้องกับ ศีล สมาธิ ปัญญา ธุดงค์ ๑๓ ข้อ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ (๒) ความอัศจรรย์ในการไม่ละเมิดสิกขาบทพุทธบัญญัติ สอดคล้องกับหลักสิกขาบท ๒๒๗ (๓) ความอัศจรรย์ในการคัดบุคคลทุศีลออกจากหมู่คณะสอดคล้องกับโทษของการทุศีล อานิสงส์การรักษาศีล(๔) ความอัศจรรย์ในฐานะเสมอกันโดยความเป็นศากยบุตรสอดคล้องกับหลักกัลยาณมิตร(๕) ความอัศจรรย์ในนิพพานไม่พร่องหรือเต็มด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุคือนิพพาน(๖) ความอัศจรรย์ในพระธรรมวินัยคือวิมุตติรสสอดคล้องกับหลักธรรมคือนิพพาน(๗) ความอัศจรรย์ในรัตนะที่ปรากฏในพระธรรมวินัยสอดคล้องกับหลักธรรมคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ(๘) ความอัศจรรย์ในธรรมวินัยเป็นที่อยู่ของอริยบุคคลสอดคล้องพระอริยบุคคล ๔ จำพวกคือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ สอดคล้องกับวิจัยของ**ชูชาติ สุทธะ** ได้วิจัยเรื่อง “ความอัศจรรย์ ๘ ประการของพระธรรมวินัยและมหาสมุทร” ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธเจ้าได้อุปมาพระธรรมวินัยของพระองค์เหมือนมหาสมุทรซึ่งมีลักษณะ ๘ ประการ (๑) การที่จะบรรลุอรหัตตผลนั้นจะต้องศึกษาบำเพ็ญปฏิบัติไปตามลำดับเปรียบเหมือนมหาสมุทรต่ำลาดลึกลงไปตามลำดับ (๒) พระสาวกไม่ละเมิดพระวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้แม้ว่าตนจะต้องเสียชีวิตเปรียบเหมือนมหาสมุทรมีปกติไม่ล้นฝั่ง (๓) หากพระสาวกทุศีล ที่ประชุมสงฆ์จะนำภิกษุทุศีลนั้นออกจากสังฆะเปรียบเหมือนมหาสมุทรซัดซากศพขึ้นฝั่ง (๔) เมื่อวรรณะทั้ง ๔ มาบวชในพระพุทธศาสนาล้วนละวรรณะของตนเองรวมเรียกว่าศากยบุตร เปรียบเหมือนแม่น้ำสายสำคัญทุกสายไหลมารวมกันที่มหาสมุทรเรียกว่ามหาสมุทร (๕) แม้พระสาวกจะปรินิพพานก็ไม่ทำให้นิพพานให้เต็มได้เปรียบเหมือนแม่น้ำในโลกที่ไหลลงมหาสมุทรและน้ำฝนที่ตกลงมาในมหาสมุทรก็ไม่ทำให้มหาสมุทรเต็มได้ (๖) พระธรรมวินัยมีรสเดียวคือรสแห่งการหลุดพ้นจากกิเลส(วิมุตติรส) เปรียบเหมือนมหาสมุทรมีรสเค็มรสเดียว (๗) พระธรรมวินัยมีรัตนะคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการเปรียบเหมือนมหาสมุทร

---

[๕] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์วัชรินทร์บริษัท,รัตนโกสินทรศก ๑๑๔), หน้า ๓๙-๒๖๕.

มีรัตนะหลายชนิด (๘) พระธรรมวินัยเป็นอยู่ของพระอริยบุคคล ๘ จำพวกเปรียบเหมือนมหาสมุทรเป็นที่อยู่สัตว์น้ำที่มีขนาดใหญ่[๙]

การปฏิบัติตามความอัศจรรย์ ๘ ประการในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า ๑.การละวรรณะออกบวชด้วยการฟังธรรมอริยสัจ ๔ อนุปุพพิกถา ขันธ์ ๕ ในกรอบของไตรลักษณ์ ๒.การคัดคนทุศีลแยกอริยะออกจากปุถุชนทุศีล ครั้งพุทธกาลพระภิกษุปาราชิก ลาสิกขาเป็น ๑๐๐๐ รูป ๓.การไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทแม้ถูกงูกัด หรือถูกโจรมัดด้วยเถาหญ้านาง ๔.การศึกษาไปตามลำดับในกรอบของสัทธรรม ๓ ประการ (๑) ปริยัติคือการเรียนรู้คำสอนของพุทธเจ้าทั้งพระวินัยและพระธรรม (๒) ปฏิบัติ คือ การรักษาศีล การเจริญธุดงค์ ๑๓ ข้อ อนุปัสสนา ๗ ประการ มหาวิปัสสนา ๑๘ อารมณ์กรรมฐาน ๓๘ ประการ และโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ (๓) ปฏิเวธ คือ ฌาน อภิญญา มรรค ผล นิพพาน ได้แก่พระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์ ๕.พระธรรมวินัยมีวิมุตติรสคือรสที่พ้นจากกิเลส ชีวิตได้อิสระจากกิเลสด้วยการปฏิบัติตามโพธิปักขิยธรรม ส่งผลให้เกิดบุคคลผู้ประเสริฐในพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับงานของ**พระชาติ ฐานวีโร (อินเทพ)** ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาการบำเพ็ญบารมีและการบรรลุธรรมของพระนันทเถระ” ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุเป็นพระอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่ง คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี หรือพระอรหันต์ ผู้ที่บรรลุเป็นพระอริยบุคคล อาศัยการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ แนวทางแห่งวิสุทธิ ๗ เมื่อผ่านญาณทั้ง ๑๖ ขั้น เรียกว่า พระอริยบุคคล เป็นผู้ไม่มีความสงสัยในคุณธรรมของตนเองที่ได้บรรลุแล้ว เพราะปัจจเวกขณญาณพิจารณาทั้งมรรค ผล กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่ยังเหลือ ที่สามารถขจัดสังโยชน์ หมายถึง กิเลสเป็นเครื่องวัดจิตไว้มี ๑๐ อย่างได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ตามลำดับ และต้องอาศัยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๕ อย่าง คือ ด้วยการได้ฟังธรรม คือ อริยสัจ ๔ การแสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมา การสาธยายธรรมตามที่ตนได้ สดับมาการตรึกตามตรองตามเพ่งตามด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ตนได้สดับมา การเรียนสมาธินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งมาดี มนสิการดี แทงตลอดดีด้วยปัญญาบ้างเพราะว่าท่านผู้เป็นพระอริยบุคคล ทุกระดับล้วนแต่บรรลุธรรม[๑๐] สอดคล้องกับงานของ **พันเอก วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์** ได้วิจัยเรื่อง “ไตรสิกขากับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า ไตรสิกขา เป็นการปฏิบัติเพื่อการฝึกฝนอบรมจิตจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริง เพื่อให้ปัญญาเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนสามารถบรรลุเป้าหมาย ในทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ นิพพาน ไตรสิกขามีบทบาทและหน้าที่ ๖ ประการ คือ (๑) เป็นขบวนการ ในการศึกษาหาความรู้ (๒) ทำให้เกิดการสร้างสันติ ความสงบสุข อิสรภาพ (๓) ระบบพัฒนาชีวิต มนุษย์ (๔) เป็นกระบวนการในการบริหารงาน (๕) ละและปหานกิเลส (๖) เป็นเหตุให้บรรลุธรรม ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมสำคัญที่ทำให้มนุษย์ในการศึกษา และพัฒนาตนเองให้มีความเจริญงอกงามใน ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีสันติภาพ มีความสงบสุข และเป็นอิสรภาพปราศจากการบีบบังคับจนในที่สุดก็ สามารถสำเร็จถึงเป้าหมายด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจนบรรลุมรรค ผล นิพพานได้ในที่สุด[๑๑]

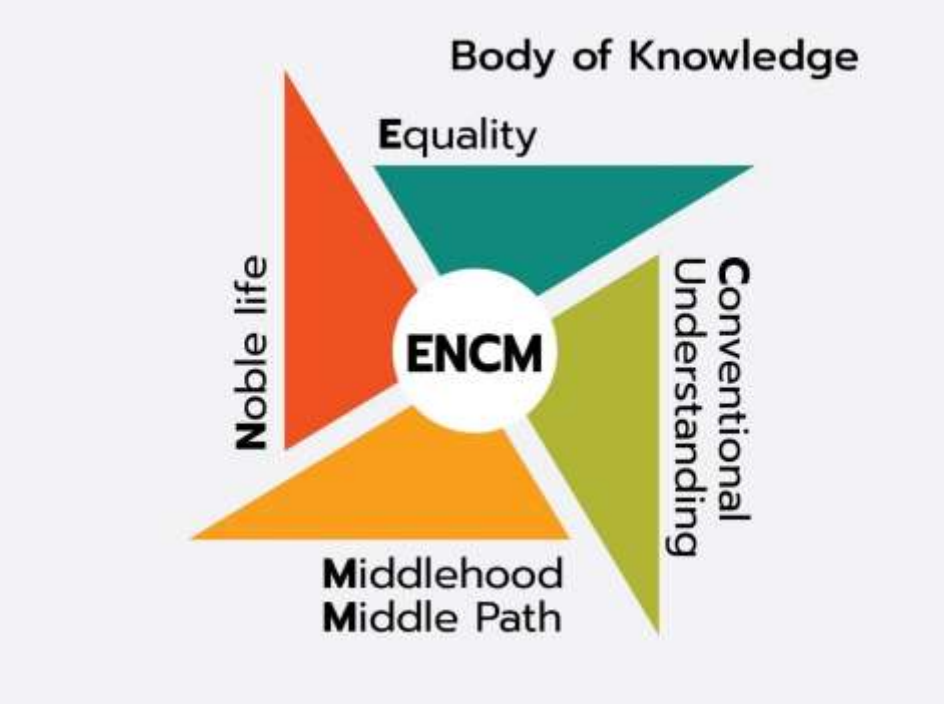
[๙] ชูชาติ สุทธะ, “ความอัศจรรย์ ๘ ประการของพระธรรมวินัยและมหาสมุทร”, **วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ**, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙): ๑๗๕.

[๑๐] พระชาติ ฐานวีโร (อินเทพ), “ศึกษาการบำเพ็ญบารมีและการบรรลุธรรมของพระนันทเถระ”,**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนาภาวนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑๓.

[๑๑] วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์, “ไตรสิกขากับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๑๐.

๖. องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการได้องค์ความรู้ดังนี้

คำอธิบายแผนภูมิ การมาบวชในพระพุทธศาสนาเป็นการละวรรณะมาอยู่รวมกันมีความเท่าเทียมกันด้วยความเข้าใจกันปฏิบัติตามทางสายกลางเข้าใจสมมุติบัญญัติทำให้มีชีวิตที่ประเสริฐ องค์ความรู้(Body of Knowledge) คือ EMCN ดังนี้ E คือความเท่าเทียมกัน M คือ การปฏิบัติตามทางสายกลาง C คือเข้าใจสมมุติบัญญัติ N คือชีวิตที่ประเสริฐ

๗. สรุป

คำว่า "อัศจรรย์" มาจากภาษาบาลี "อจฉริย" หมายถึง สิ่งที่แปลก ประหลาด น่าพิศวง และไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ ความอัศจรรย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่เริ่มมาปฏิสนธิในพระครรภ์พระมารดาแล้ประสูติจากพระครรภ์ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณประกาศธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร นอกจากนั้นความอัศจรรย์ในการศึกษาการบำเพ็ญและปฏิบัติพระธรรมวินัยไปตามลำดับสอดคล้องกับ ศีล สมาธิ ปัญญา ธุดงค์ ๑๓ ข้อ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ความอัศจรรย์ในการไม่ละเมิดสิกขาบทพุทธบัญญัติ สอดคล้องกับหลักสิกขาบท ๒๒๗ ความอัศจรรย์ในการคัดบุคคลทุศีลออกจากหมู่คณะสอดคล้องกับโทษของการทุศีล อานิสงส์การรักษาศีล ความอัศจรรย์ในฐานะเสมอกันโดยความเป็นศากยบุตรสอดคล้องกับหลักกัลยาณมิตร ความอัศจรรย์ในนิพพานไม่พร่องหรือเต็มด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือนิพพาน ความอัศจรรย์ในพระธรรมวินัยคือวิมุตติรสสอดคล้องกับหลักธรรมคือนิพพาน ความอัศจรรย์ในรัตนะที่ปรากฏในพระธรรมวินัยสอดคล้องกับหลักธรรมคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ความอัศจรรย์ในธรรมวินัยเป็นที่อยู่ของอริยบุคคลสอดคล้องพระอริยบุคคล ๔ จำพวกคือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ เมื่อปฏิบัติตามความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย๘ประการย่อมทำให้ส่งผลให้เกิดบุคคลผู้ประเสริฐในพระพุทธศาสนา

๘. ข้อเสนอแนะ

๑.ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

เจ้าคณะพระสังฆาธิการควรนำความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการไปศึกษาเพื่อความเข้าใจ นำไปเป็นบทสวดมนต์ท่องจำเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตาม ควรเผยแผ่บทสวดดังกล่าวนี้ไปสู่สาธารณชนที่มาร่วมกิจกรรมในวัดของตน

๒.ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาวิเคราะห์ความอัศจรรย์แห่งปาฏิหาริย์๓ของพระพุทธเจ้า

๒. ศึกษาวิเคราะห์คำสอนที่เป็นอัศจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก้พฤติกรรมจากปุถุชนเป็นพระอริยะ

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

ชูชาติ สุทธะ. “ความอัศจรรย์ 8 ประการของพระธรรมวินัยและมหาสมุทร”. **วารสารบัณฑิต แสงโคมคำ**. ปีที ๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๙) : ๑๖๒-๑๗๖.

พระชาติ ฐานวีโร (อินเทพ). “ศึกษาการบำเพ็ญบารมีและการบรรลุธรรมของพระนันทเถระ”**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนาภาวนา** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์. “ไตรสิกขากับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา**.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **พระปฐมสมโพธิกถา.** พระนคร: โรงพิมพ์ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๑๕.

ผลการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา ที่มีต่อทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย โรงเรียนเทศบาลนาดี จังหวัดสมุทรสาคร

Effects of Project Approach Management Based on the STEM Education on Young Children's Basic Mathematical Skills at Nadee Municipal School, Mueang District, Samut Sakhon Province

วีณา แดงวัฒน์
Weena Dangwat[๑]

Received: *April 6, 2026* **Revised:** *May 19, 2026*
Accepted: *August 20, 2026*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา กลุ่มตัวอย่าง คือ เด็กปฐมวัยชายและหญิงอายุระหว่าง ๔ - ๕ ปี ศึกษาอยู่ในชั้นอนุบาลปีที่ ๒ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๖๘ ที่โรงเรียนเทศบาลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร เลือกโดยวิธีสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster random sampling) ทุกห้องเรียนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน จำนวน ๒๕ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา ๓๒ แผน มีค่า ดัชนีความสอดคล้องอยู่ที่ ๑.๐๐ และแบบทดสอบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ จำนวน ๔ ชุด ชุดละ ๔ ข้อ ได้แก่ การรู้ค่าจำนวนและตัวเลข การเปรียบเทียบ การจำแนก การเรียงลำดับ รวมทั้งสิ้น ๑๖ ข้อ มีค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ที่ ๑.๐๐ ค่าความยากอยู่ระหว่าง ๐.๔๓ - ๐.๗๓ ค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง ๐.๓๓ – ๐.๗๓ และค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๖๘ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าทีแบบกลุ่มตัวอย่างไม่เป็นอิสระต่อกัน

ผลการวิจัย พบว่า เด็กปฐมวัยหลังจากที่ได้รับจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา มีทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สูงกว่าก่อนได้รับจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ทั้งโดยภาพรวมและจำแนกรายด้าน

คำสำคัญ : การจัดการเรียนรู้แบบโครงการ, ตามแนวคิดสะเต็มศึกษา, ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์, เด็กปฐมวัย

Abstract

The purpose of this research was to compare the Young children*'s basic* mathematical skill*s* before and after the implementation of project approach learning management based on the STEM education. The sample consisted of 25 young children, boy and girls, aged between 4–5 years, studying in Kindergarten Year 2 during the first semester of the 2025 academic year at Nadee

[๑] สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร Master of Education (Early Childhood Education) Phranakhon Rajabhat University. Email: pimpichaya๖๘@gmail.com เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๘-๑๑๓-๐๗๒๙

Municipal School, Mueang District, Samut Sakhon Province. The participants were selected by cluster random sampling, with all classrooms having similar characteristics. The research instruments included 32 project approach learning plans based on the STEM education, with an Index of Item-Objective Congruence (IOC) of 1.00, and four sets of basic mathematical skills tests for young children, each consisting of four items: number and numeral recognition, comparison, classification, and ordering, totaling 16 items. The IOC of the test was 1.00. item difficulty values between 0.43 to 0.73, item discrimination indices between 0.33 to 0.73, and a reliability coefficient of 0.68. The statistics used for data analysis were mean, standard deviation, and a dependent samples t-test.

The research findings revealed that young children who received project approach learning management based on the STEM education demonstrated significantly higher basic mathematical skills than before the implementation at the .๐๕ level, both overall and in each aspect.

Keywords: Project Approach learning Management, STEM Education, Basic Mathematical Skills, Young Children.

๑. บทนำ

การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตถือเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นหนึ่งในปัจจัยแห่งความสำเร็จที่ขับเคลื่อน และยกระดับการพัฒนาประเทศในทุกมิติไปสู่เป้าหมายการเป็นประเทศที่พัฒนา สอดคล้องกับแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๘๐) (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม) การพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต จึงมีเป้าหมายเพื่อให้คนไทยทุกช่วงวัยมีคุณภาพเพิ่มขึ้น ได้รับการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา และคุณธรรม จริยธรรม เป็นผู้ที่มีความรู้และทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ รักการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต[๒] คนไทยได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน มีทักษะในการเรียนรู้ และทักษะที่จำเป็นของโลกในศตวรรษที่ ๒๑ สามารถเข้าถึงการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตดีขึ้น โดยการปรับเปลี่ยนระบบการเรียนรู้สำหรับศตวรรษที่ ๒๑ โดยออกแบบกระบวนการเรียนรู้ในทุกระดับชั้นอย่างมีระบบ ตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงอุดมศึกษาที่มุ่งเน้นการใช้ฐานความรู้ และระบบการคิดในลักษณะสหวิทยาการ อาทิ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และการคิดเพื่อหาแนวทางแก้ปัญหา ความรู้และทักษะทางศิลปะและความรู้ด้านคณิตศาสตร์

คณิตศาสตร์มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาความคิดทำให้มนุษย์คิดอย่างมีเหตุผลเป็นระบบ มีแบบแผน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สามารถวิเคราะห์ปัญหาหรือสถานการณ์ได้อย่างรอบคอบ ช่วยให้คาดการณ์หรือวางแผนการแก้ปัญหา และนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ทักษะทางด้านคณิตศาสตร์ยังเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และศาสตร์อื่น ๆ ด้วย เด็กปฐมวัยเป็นวัยเริ่มต้นต่อการเรียนรู้ มีความอยากรู้อยากเห็น ช่างสังเกต ชอบเล่นและสำรวจสิ่งต่าง ๆ รอบตัว เมื่อได้เรียนคณิตศาสตร์เด็กจะมีความรู้ความเข้าในในธรรมชาติและสิ่งต่าง ๆ รอบตัว มีทักษะกระบวนการทางคณิตศาสตร์และมีเจตคติที่ดีต่อคณิตศาสตร์ คณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัยก็คือประสบการณ์จริงทางคณิตศาสตร์ในชีวิตประจำวันของเด็ก และกิจกรรมที่ครูจัดขึ้นเพื่อสร้าง

[๒] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๕๖๑–๒๕๗๐) (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, ๒๕๖๑), หน้า ๑๒.

ความรู้ และทักษะที่เหมาะสมกับวัย จะต้องมีการวางแผนและเตรียมการอย่างดี และมุ่งเน้นการทำงานเป็นกลุ่มแบบมีส่วนร่วม โดยเน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง เพื่อให้โอกาสเด็กในวัยนี้ได้สร้างความรู้ และทักษะ ปลูกฝังให้เด็กรู้จักค้นคว้าและแก้ปัญหาอย่างสนุกสนาน มีทักษะความรู้ทางคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานที่สูงขึ้นและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันต่อไป[๓]

หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ระบุถึงปรัชญาการศึกษาปฐมวัยว่าการศึกษาปฐมวัย เป็นการพัฒนาเด็กตั้งแต่แรกเกิดถึง ๖ ปีบริบูรณ์อย่างเป็นองค์รวมบนพื้นฐานการอบรมเลี้ยงดูและการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่สนองต่อธรรมชาติและพัฒนาการตามวัยของเด็กแต่ละคนให้เต็มศักยภาพ ภายใต้บริบทสังคมและวัฒนธรรมที่เด็กอาศัยอยู่ด้วยความรัก ความเอื้ออาทร และความเข้าใจของทุกคนเพื่อสร้างรากฐานคุณภาพชีวิตให้เด็กพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เกิดคุณค่าต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ[๔] สำหรับเด็กอายุ ๓ - ๖ ปี ให้ความสำคัญและได้กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กปฐมวัยไว้ ได้แก่มาตรฐานที่ ๑๐ ระบุให้เด็กมีความสามารถในการคิดเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้และตัวบ่งชี้ที่ ๑๐.๑ ระบุให้เด็กอายุ ๔ - ๕ ปี สามารถบอกลักษณะของสิ่งต่าง ๆ จากการสังเกต โดยการใช้ประสาทสัมผัส จับคู่ และเปรียบเทียบความแตกต่างหรือความเหมือนของสิ่ง ๆ โดยใช้ลักษณะที่สังเกตพบเพียงลักษณะเดียว จำแนกและจัดกลุ่มสิ่งต่าง ๆ โดยใช้อย่างน้อย ๑ ลักษณะเป็นเกณฑ์ เรียงลำดับสิ่งของหรือเหตุการณ์อย่างน้อย ๔ ลำดับ ความสามารถดังกล่าวล้วนเป็นทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ที่เด็กปฐมวัยต้องได้รับการจัดประสบการณ์เพื่อเป็นการพัฒนาสติปัญญาให้เป็นไปตามวัยของเด็ก จึงควรมีการจัดประสบการณ์ให้เหมาะสมกับเด็ก โดยคำนึงถึงความสามารถตามระดับพัฒนาการในแต่ละช่วงวัย[๕] แผนการศึกษาแห่งชาติ วางเป้าหมายด้านผู้เรียน โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคนมีคุณลักษณะและทักษะ การเรียนรู้ศตวรรษที่ ๒๑ (3Rs และ 8Cs) ได้แก่ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา[๕]

ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัยมีหลักสำคัญอยู่ที่กระบวนการทางความคิด และการพัฒนาความสามารถด้านต่าง ๆ ตั้งแต่การนับวิธีการรู้ค่าตัวเลข จำนวน ลำดับ และการเปรียบเทียบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เด็กจะเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่เด็กได้ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวในชีวิตประจำวันหรือการจัดกิจกรรมของครูในแต่ละกิจกรรม จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กเพื่อให้เด็กได้พัฒนาทักษะทางคณิตศาสตร์[๖] ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ที่จำเป็นสำหรับ เด็กปฐมวัย มี ๗ ทักษะ ได้แก่ ทักษะการสังเกต ทักษะการจำแนกเปรียบเทียบ ทักษะการเปรียบเทียบ ทักษะการจัดลำดับ ทักษะการวัด ทักษะการนับ ทักษะเกี่ยวกับเรื่องรูปทรงและขนาด เราสามารถเตรียมความพร้อมทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ได้ตั้งแต่เด็กอยู่ในช่วงปฐมวัย เพราะวัยแรกเกิดถึงหกปีนั้นเป็นช่วงเวลาที่สมองจะพัฒนาสูงสุดในทุก ๆ ด้านหากได้รับการกระตุ้นอย่างต่อเนื่อง[๗]

---

[๓] นิตยา พิมพ์ทอง, “**ผลการจัดกิจกรรมการละเล่นพื้นบ้านอีสานที่มีต่อทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย**” (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๖๔), หน้า ๒.

[๔] กระทรวงศึกษาธิการ, **หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ (สำหรับเด็กปฐมวัยอายุ ๓–๖ ปี)** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๖๐), หน้า ๒.

[๕] สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐–๒๕๗๙** (กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๑๖.

[๖] บุษบา มิ่งไธสง, “**การพัฒนาการจัดประสบการณ์แบบโครงการเพื่อเสริมสร้างทักษะพื้นฐานคณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัย**” (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาหลักสูตรและการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏสารคาม, ๒๕๖๐), หน้า ๕๗.

[๗] สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต, **คู่มือส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย อายุ ๓–๕ ปี สำหรับครูผู้ดูแลเด็ก** (กรุงเทพฯ: สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕–๑๖.

คณิตศาสตร์ มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาความคิดทำให้มนุษย์มีความคิดอย่างมีเหตุผล เป็นระบบ มีแบบแผน ตลอดจนการพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และสามารถวิเคราะห์ปัญหา หรือสถานการณ์ได้อย่างรอบคอบ ช่วยให้คาดการณ์ วางแผนการแก้ปัญหาและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม และคณิตศาสตร์ยังเป็นเครื่องมือในการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และศาสตร์อื่น ๆ เด็กปฐมวัยเป็นวัยเริ่มต้นแห่งการเรียนรู้ ความอยากรู้อยากเห็นช่างสังเกต ชอบสำรวจสิ่งต่าง ๆ รอบตัว คณิตศาสตร์สามารถพัฒนาและเสริมสร้างให้เด็กเกิดความรู้และเข้าใจธรรมชาติ การที่เด็กมีความรู้ความเข้าใจ มีทักษะและกระบวนการทางคณิตศาสตร์ มีเจตคติที่ดีต่อคณิตศาสตร์ ไม่เพียงส่งผลให้เด็กประสบความสำเร็จในการเรียนรู้คณิตศาสตร์เท่านั้น แต่จะส่งผลต่อการเรียนรู้ในศาสตร์อื่น ๆ คณิตศาสตร์จึงมีบทบาทสำคัญทั้งในการเรียนรู้ และมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต[๘]

จากรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษาโรงเรียนเทศบาลนาดี พบว่า พัฒนาการด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ ด้านจิตใจ ด้านสังคม อยู่ในเกณฑ์ที่สถานศึกษากำหนด แต่จุดที่ควรพัฒนา คือด้านสติปัญญา โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์จำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการรู้ค่าจำนวนตัวเลข การเปรียบเทียบ การจำแนก การเรียงลำดับ เพราะเป็นทักษะในการเรียนรู้ และการมีประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน จึงควรพัฒนาและส่งเสริมทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย นอกจากนี้ยังเป็นพื้นฐานในการพัฒนาทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยในระดับที่สูงขึ้นต่อไป [๙]

การจัดการเรียนรู้แบบโครงการ เป็นแนวการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการจัดการการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้ากระทำในสิ่งที่ตนสนใจ และเป็นผู้วางแผนทำงานด้วยตนเอง เด็กสืบค้นหาคำตอบจากวิธีการที่หลากหลายโดยมีครูคอยให้การสนับสนุนชี้แนะ มีการวางแผนร่วมกัน มีการสรุปการเรียนรู้ที่ได้จากประสบการณ์ทั้งหมดมาจัดแสดงผลงาน ลักษณะของการจัดการเรียนรู้แบบโครงการ เป็นการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้เด็กได้ในเรียนรู้ประสบการณ์ตรงผ่านประสาทสัมผัส และการลงมือปฏิบัติ เป็นการเรียนรู้อย่างลุ่มลึกในเรื่องที่เด็กสนใจ โดยร่วมมือกันวางแผนเป็นกลุ่มย่อย หรือกลุ่มใหญ่ กำหนดแนวทางการเรียนรู้ เด็กสร้างองค์ความรู้ด้วยกระบวนการวางแผน ลงมือปฏิบัติ และสรุปผลการเรียนรู้โดยการจัดแสดงผลงานให้ผู้อื่นได้มาเยี่ยมชม ดังนั้นการจัดการเรียนรู้แบบโครงการเป็นการพัฒนาผู้เรียน เนื่องจากเป็นการจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง ผู้เรียนได้รับการกระตุ้นให้เผชิญกับสถานการณ์หรือปัญหาที่พบได้จากการสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัว ลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เกิดความเข้าใจและสามารถเชื่อมโยงความรู้ที่มีอยู่กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัวขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความคิดและแนวคิด สะเต็มศึกษาเป็นการจัดสภาพการณ์ให้เด็กปฐมวัยได้เรียนรู้โดยการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง เปิดโอกาสให้เด็กเลือกเรียนในเรื่องที่ตนเองสนใจ เป็นการบูรณาการสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ การจัดการเรียนรู้ที่เน้น การบูรณาการเชื่อมโยงระหว่างเนื้อหาวิชาทั้ง ๔ กับชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ พัฒนาทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ จัดกิจกรรมให้ท้าทายความคิดของเด็กปฐมวัย เปิดโอกาสให้เด็กได้สืบค้น นำเสนอผลงานแสดงความคิดเห็นสร้างความเข้าใจที่สอดคล้องกับเนื้อหาทั้ง ๔ สาขาวิชากระบวนการเรียนรู้ [๑๐]

การจัดการเรียนรู้แบบสะเต็มระดับการศึกษาปฐมวัย เป็นการจัดสภาพการณ์ให้เด็กปฐมวัยเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง (Active Learning) ซึ่งใช้การบูรณาการวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เทคโนโลยี และวิศวกรรมศาสตร์ใน

---

[๘] สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, **กรอบมาตรฐานการเรียนรู้คณิตศาสตร์ปฐมวัย** (กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๒๕๖๓), หน้า ๒

[๙] โรงเรียนเทศบาลนาดี, **รายงานประเมินตนเองของสถานศึกษา ๒๕๖๗ โรงเรียนเทศบาลนาดี** (สมุทรสาคร: โรงเรียนเทศบาลนาดี, ๒๕๖๗), หน้า ๑๕.

[๑๐] ฐะปะนีย์ นีโครธานนท์, **การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ของเด็กปฐมวัย** (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๑๔.

กระบวนการจัดการเรียนรู้ มีลักษณะการจัดการเรียนรู้ ๕ ประการได้แก่ จัดการเรียนรู้ที่เน้น การบูรณาการ เชื่อมโยงระหว่างเนื้อหาวิชาทั้ง ๔ กับชีวิตประจำวัน และการทำอาชีพ พัฒนาทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ จัดกิจกรรมให้ท้าทายความคิดของเด็กปฐมวัย และเปิดโอกาสให้เด็กได้สืบค้น นำเสนอผลงาน แสดงความคิดเห็น และสร้างความเข้าใจ ที่สอดคล้องกับเนื้อหาทั้ง ๔ สาขาวิชา ไม่เน้นการท่องจำทฤษฎีหรือกฎทางวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์แต่เป็นการสร้างประสบการณ์ผ่านการเล่นและการปฏิบัติให้เห็นจริงควบคู่กับการพัฒนาทักษะการคิด ตั้งคำถาม การสืบค้น การรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อค้นพบใหม่ ๆ และเด็กต้องการโอกาสผลงานที่ผ่านการคิดที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กปฐมวัย[๑๑]

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสนใจทำวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาที่มีต่อทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย โรงเรียนเทศบาลนาดี จังหวัดสมุทรสาคร เพื่อพัฒนาทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ ให้เด็กได้มีความเข้าใจ สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และต่อยอดการศึกษาในระดับชั้นที่สูงขึ้นต่อไป นำผลวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม และนำผลการศึกษาครั้งนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ผลการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาที่มีต่อทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย โรงเรียนเทศบาลนาดี จังหวัดสมุทรสาคร” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๑ ข้อ คือ

๑) เปรียบเทียบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ผลการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาที่มีต่อทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย โรงเรียนเทศบาลนาดี จังหวัดสมุทรสาคร” นี้ การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi Experimental Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามแบบแผนการวิจัยใช้การทดลองกลุ่มเดียววัดผลก่อนและหลังการทดลองตามแบบ (One Group Pretest-Posttest Design)

ขอบเขตการวิจัย มีดังนี้

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ เด็กปฐมวัยชายและหญิง อายุระหว่าง ๔ - ๕ ปี ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นอนุบาล ๒ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๖๘ โรงเรียนเทศบาลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร จำนวน ๒๕ คน

การดำเนินการทดลองครั้งนี้ ดำเนินการทดลองในภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๖๘ ผู้วิจัยดำเนินการทดลองและเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

๑) ทดสอบก่อนการทดลอง (Pretest) โดยใช้แบบทดสอบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ ใช้เวลาในการทดสอบ ๑ สัปดาห์ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๕ คน แบบทดสอบทั้งหมด ๔ ชุด ๑๖ ข้อ ใช้เวลาในการทดสอบ ๑ สัปดาห์

๒) ผู้วิจัยดำเนินการทดลองด้วยตนเองกับกลุ่มตัวอย่าง ใช้เวลาทดลอง ๘ สัปดาห์ สัปดาห์ละ ๔ วัน วันละ ๔๐ นาที โดยกำหนดโครงการทั้งหมด ๔ โครงการ แต่ละโครงการใช้เวลาในการจัดโครงการละ ๒ สัปดาห์ โดยใช้แผนการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา

---

[๑๑] อัญชลี ไสยวรรณ, **การจัดการเรียนรู้แบบสะเต็มระดับการศึกษาปฐมวัย** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๑๔–๑๕.

๓) เมื่อดำเนินการทดลองครบ ๘ สัปดาห์ ผู้วิจัยทำการทดสอบหลังการทดลอง (Posttest) กับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลอง โดยแบบทดสอบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยชุดเดิม ใช้เวลาในการทดสอบ ๑ สัปดาห์

๔) นำข้อมูลที่ได้จากการทดลองไปทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ

๔. ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้

การเปรียบเทียบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยที่ได้จัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา โดยจำแนกรายด้านนั้น เด็กปฐมวัยมีทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ หลังการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ทุกด้าน

ตอนที่ ๑ ผลการวิเคราะห์ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา โดยภาพรวม

ตารางที่ ๑ ผลการเปรียบเทียบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย ก่อนและหลังการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา โดยภาพรวม

รายการ	จำนวนคน (n)	ก่อนการทดลอง		หลังการทดลอง		ผลต่าง	t	Sig.
		$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.	D		0.00
ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย	๒๕	๗.๓๒	๑.๖๕	๑๔.๕๖	๑.๔๕	๗.๒๔	๓๔.๔๑*	.๐๐๐*

***** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๑ พบว่า ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย หลังได้จัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาสูงกว่าการทดลอง โดยก่อนการทดลอง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๗.๓๒ ($\bar{x}$ = ๗.๓๒ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๑.๖๕ (S.D. = ๑.๖๕) และหลังการได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๑๔.๕๖ ($\bar{x}$ = ๑๔.๕๖) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๑.๔๕ (S.D. = ๑.๔๕) และมีค่าเฉลี่ยของผลต่างเท่ากับ ๗.๒๔ (D = ๗.๒๔)

จากผลการวิเคราะห์ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย โดยภาพรวม แสดงว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ตอนที่ ๒ ผลการวิเคราะห์ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลัง ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา จำแนกรายด้าน

ตารางที่ ๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย ก่อนและหลังได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา จำแนกรายด้าน

ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย	จำนวนคน n	ก่อนการจัดการเรียนรู้		หลังการจัดการเรียนรู้		ผลต่าง	df	t	Sig.
		$(\bar{x})$	S.D.	$(\bar{x})$	S.D.	D			
๑. การรู้ค่าจำนวนและตัวเลข	๒๕	๑.๖๘	๐.๕๕	๓.๔๔	๐.๕๑	๑.๗๖	๒๔	๑๑.๑๒*	0.00
๒. การเปรียบเทียบ		๑.๘๔	๐.๕๕	๓.๕๖	๐.๕๑	๑.๗๒	๒๔	๑๒.๑๕*	0.00
๓. การจำแนก		๑.๙๒	๐.๔๙	๓.๗๒	๐.๔๖	๑.๘๐	๒๔	๑๓.๒๐*	0.00
๔. การเรียงลำดับ		๑.๘๘	๐.๔๔	๓.๘๔	๐.๓๘	๑.๙๖	๒๔	๑๖.๔๔*	0.00

***** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ค่าคะแนนการเปรียบเทียบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยที่ได้จัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา โดยจำแนกรายด้านนั้น เด็กปฐมวัยมีทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ หลังการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ทุกด้าน ดังนี้

๑. การรู้ค่าจำนวนและตัวเลข ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ค่าคะแนนทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ด้านการรู้ค่า หลังได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๔ ($\bar{x}$ = ๓.๔๔) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๐.๕๑ (S.D. = ๐.๕๑) สูงกว่าก่อนได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา ซึ่งก่อนการจัดการเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ย ๑.๖๘ ($\bar{x}$ = ๑.๖๘) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๐.๕๕ (S.D. = ๐.๕๕) มีค่าความแตกต่าง ๑.๗๖ (D = ๑.๗๖) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย

๒. การเปรียบเทียบ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ค่าคะแนนทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ ด้านการเปรียบเทียบ หลังได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา มีค่าเฉลี่ย ๓.๕๖ ($\bar{x}$ = ๓.๕๖) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๐.๕๑ (S.D. = ๐.๕๑) สูงกว่าก่อนได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการแนวคิดสะเต็มศึกษา ซึ่งก่อนการจัดการเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ย ๑.๘๔ ($\bar{x}$ = ๑.๘๔) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๐.๕๕ (S.D. = ๐.๕๕) มีค่าความแตกต่าง ๑.๗๒ (D = ๑.๗๒) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยที่กำหนดไว้

๓. การจำแนก ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ค่าคะแนนทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ด้านการจำแนก หลังได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา มีค่าเฉลี่ย ๓.๗๒ ($\bar{x}$ = ๓.๗๒) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๐.๔๖ (S.D. = 0.46) สูงกว่าก่อนได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา ซึ่งก่อนการจัดการเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ย ๑.๙๒ ($\bar{x}$ = ๑.๙๒) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๐.๔๙ (S.D. = ๐.๔๙) มีค่าความแตกต่าง ๑.๘๐ (D = ๑.๘๐) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยที่กำหนดไว้

๔. การเรียงลำดับ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ค่าคะแนนทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ด้านการเรียงลำดับ หลังได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา มีค่าเฉลี่ย ๓.๘๔ ($\bar{x}$ = ๓.๘๔) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๐.๓๘ (S.D. = ๐.๓๘) สูงกว่าก่อนได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา ซึ่งก่อนการจัดการเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ย ๑.๘๘ ($\bar{x}$ = ๑.๘๘) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๐.๔๔ (S.D. = ๐.๔๔) มีค่าความแตกต่าง ๑.๙๖ (D =๑.๙๖) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยที่กำหนดไว้

๕. อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อเปรียบเทียบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา พบว่า ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยหลังการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาสูงกว่าก่อนได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาทั้งโดยรวมและจำแนกรายด้าน แสดงว่า การจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา ส่งผลต่อทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย โรงเรียนเทศบาลนาดี ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย สามารถอภิปรายได้ดังนี้

๑. ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยหลังได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาสูงกว่าก่อนการได้รับจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ให้เด็กได้ศึกษา สำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวกับเรื่องที่เด็กสนใจ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้เด็กได้แสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ค้นคว้าหาคำตอบในสิ่งที่อยากรู้อยากเห็น เพื่อนำความสนใจที่เกิดจากตัวเด็กมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตัวเอง โดยให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติจริงตั้งแต่การเลือกเรื่อง สำรวจค้นคว้า วางแผนการเรียนรู้ การลงมือปฏิบัติ แล้วนำข้อมูลที่ได้มานำเสนอผลงานในรูปแบบต่าง ๆ สอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาบุคลิกภาพของโรเจอร์ เชื่อว่าเมื่อเด็กรู้จักตนเองและเชื่อมั่นในตนเองได้รับการปฏิบัติจากผู้ที่มีความสำคัญต่อเขา อย่างให้เกียรติและเคารพความรู้สึก เด็กสามารถจะพัฒนาศักยภาพของตนเองขึ้นมา จนสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ครูต้องมีความศรัทธาและความเชื่อ ให้ความไว้วางใจ เปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกวิธีการที่จะเรียนเอง เคารพความรู้สึกและความคิดเห็นของเด็ก เข้าใจในพฤติกรรมต่าง ๆ ของเด็ก ให้โอกาสเด็กได้ตัดสินใจ ได้รับประสบการณ์ตรง ส่งเสริมให้มีความสามารถในการแก้ปัญหา เพื่อพัฒนาศักยภาพในตัวของเด็กเอง อีกทั้งเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง โดยมีการบูรณาการศาสตร์ วิทยาศาสตร์ (Science) เทคโนโลยี (Technology) วิศวกรรมศาสตร์ (Engineering) และคณิตศาสตร์ (Mathematic) ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาทักษะการคิด การตั้งคำถาม การสืบค้น การรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล หรือค้นพบความรู้ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาต่อไป สอดคล้องกับอัญชลี ไสยวรรณ (๒๕๕๙) กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดสะเต็มศึกษา (STEM Education) เริ่มต้นตั้งแต่ระดับการศึกษาปฐมวัยเมื่อพิจารณาจากประสบการณ์ของเด็กปฐมวัยมีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เทคโนโลยี และวิศวกรรมศาสตร์ เมื่อพิจารณาคะแนนทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา พบว่าทุกด้าน มีค่าสูงขึ้นตามลำดับ แสดงว่าคะแนนที่เพิ่มขึ้นมานั้นเป็นผลมาจากการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาแบบอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งนี้เนื่องจากทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย ถือเป็นทักษะที่ต้องได้รับการส่งเสริมต้องใช้เวลาในการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ลงมือทำ เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ จึงจะสามารถพัฒนาได้ดีต่อไป[๑๒]

๒. เมื่อพิจารณาคะแนนทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา จำแนกรายด้าน ซึ่งประกอบด้วย การรู้ค่าจำนวนตัวเลข การเปรียบเทียบ การจำแนก และการเรียงลำดับ พบว่ามีค่าสูงขึ้น แสดงว่าคะแนนที่เพิ่มมานั้นเป็นผลมาจากการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา ซึ่งสามารถอภิปรายแยกรายด้านได้ดังนี้

๒.๑ ด้านการรู้ค่าจำนวนและตัวเลข ก่อนการจัดการเรียนรู้มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๑.๖๘ หลังการจัดการเรียนรู้มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๔ แสดงให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา เป็นการจัดการเรียนรู้ให้เด็กได้เรียนรู้โดยการศึกษาค้นคว้าด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเอง โดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ใช้ทักษะในการนับสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการดู การสัมผัส จากสื่อธรรมชาติ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ในแต่ละกิจกรรมที่ทำ และจากการที่เด็กได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมด้วยตนเอง ใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ในการค้นหา แสวงหาข้อมูล สอดคล้องกับ

---

[๑๒] อัญชลี ไสยวรรณ, “**การจัดการเรียนรู้แบบสะเต็มระดับการศึกษาปฐมวัย**,” วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ๖, ๒ (๒๕๕๙), เข้าถึงได้จาก https://digital.car.chula.ac.th.

สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต (๒๕๕๗ : ๑๐) เด็กทารกอายุตั้งแต่แรกเกิดถึง ๕ ปี จะเป็นช่วงที่สมองมีพัฒนาการมากที่สุด ดังนั้นการพัฒนาสมองให้มีการเชื่อมโยงเครือข่ายใยประสาทที่แข็งแรงจะทำให้เด็กมีระดับ IQ ที่เพิ่มขึ้นด้วย การเรียนรู้ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ก็เช่นกัน[๑๓] ดังคำกล่าวของนักทฤษฎีอย่าง**เพียเจท์** (Piaget, ๑๙๖๙ : ๙๒-๙๖, อ้างถึงใน ประจักษ์ อเนกฤทธิ์มงคล, ๒๕๖๐ : ๑๙-๒๐) ได้กล่าวว่า เด็กจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวโดยอาศัยกระบวนการทำงานที่สำคัญของโครงสร้างทางสติปัญญามี ๒ กระบวนการ คือ ๑) กระบวนการซึมซับประสบการณ์ (Assimilation) คือกระบวนการที่พยายามนำเอาข้อมูลที่ได้รับจากสิ่งแวดล้อมมาปรับให้เข้ากับความรู้เดิมที่มีอยู่ตามระดับสติปัญญาที่บุคคลจะสามารถรับรู้ต่อสิ่งนั้น ๆ ได้ ๒) กระบวนการปรับขยายโครงสร้าง (Accommodation) คือกระบวนการที่บุคคลปรับโครงสร้างทางสติปัญญาของตนเองให้เหมาะสมกับประสบการณ์ที่รับเข้าไปกระบวนการทั้งสองนี้จะทำงานร่วมกันตลอดเวลา เพื่อให้เกิดความสมดุลในโครงสร้างความคิด สติปัญญามนุษย์มีมาตั้งแต่เกิด ในช่วงเด็กแรกเกิดจนถึงอายุ ๒ ปีเด็กจะเรียนรู้จากการใช้ภาษาสัมผัส โดยที่เมื่อเด็กอายุ ๒-๖ ปี มีความเชื่อตนอย่างมาก ยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง ชอบเลียนแบบผู้ใหญ่[๑๔] ซึ่งสอดคล้องกับบรูเนอร์ (Bruner, ๑๙๖๖: ๕๔, อ้างถึงใน สุมารีย์ ไชยประสพ, ๒๕๕๗ : ๒๐)[๑] กล่าวถึงการจัดประสบการณ์ให้เด็กเกิดความพร้อมในการเรียนรู้ได้ โดยจะต้องคำนึงถึงพัฒนาการของเด็กเป็นสำคัญ เพราะพัฒนาการทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมระหว่างความรู้กับการสอน กล่าวคือ พัฒนาการของผู้เรียนจะเป็นตัวกำหนดทั้งเนื้อหาและวิธีการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้เหมาะสมกับความสามารถและช่วงวัยของเด็ก[๑๕] ทฤษฎีของไวกอตสกี (Vygotsky, ๑๙๗๘ : ๘๔, อ้างถึงใน สุมารีย์ ไชยประสพ, ๒๕๕๘ : ๒๑) กล่าวว่า สังคมวัฒนธรรมและอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมมีผลต่อพัฒนาการทางสติปัญญาและการคิดของเด็ก รากฐานของทฤษฎีสติปัญญาทางสังคม (Sociocognitive Theory) เกิดจากการมีสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งการเรียนรู้นั้นเป็นกระบวนการภายในตัวเด็กได้เกี่ยวข้องปฏิสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรม ค่านิยมและรูปแบบของสังคมที่เด็กอยู่การเรียนรู้ที่มีสังคม สุรางค์ โค้วตระกูล (๒๕๔๘ : ๓๐๙ - ๓๑๐) ได้กล่าวว่า หลักการจัดกิจกรรมคณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัยภายใต้ทฤษฎีไวกอตสกีมองว่าการเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียน ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้เด็กจัดกระบวนการคิดของตนเอง พัฒนาการเกิดขึ้นอย่างมีความหมายผ่านการชี้แนะ การเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการร่วมมือ ซึ่งจะเป็นการให้เด็กได้วางแผนและคิดแก้ปัญหาได้[๑๖]

๒.๒ ด้านการเปรียบเทียบ ก่อนการจัดการเรียนรู้มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๑.๘๔ หลังการจัดการเรียนรู้มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๖ เนื่องจากการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา สอดคล้องกับ สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต (๒๕๕๗ : ๑๕ - ๑๘) ทักษะการเปรียบเทียบ (Comparing) เป็นการที่เด็กต้องอาศัยความสัมพันธ์ของวัตถุสิ่งของหรือเหตุการณ์ ตั้งแต่สองสิ่งไปบนพื้นฐานของคุณสมบัติที่มีลักษณะเฉพาะอย่าง ซึ่งความสำคัญในการเปรียบเทียบ คือเด็กจะต้องมี ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้น ๆ และรู้จักคำศัพท์คณิตศาสตร์ เช่น เล็กกว่า ใหญ่กว่า สั้นกว่า ยาวกว่า หนักกว่า เบากว่า เป็นต้น โดยถ้าสามารถบอกได้ว่าลูกบอลลูกหนึ่งมีขนาดเล็กกว่าลูกบอลอีกลูกหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าเด็กเห็นความสัมพันธ์ของลูกบอล คือ เล็ก – ใหญ่ การ

---

[๑๓] สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต, **คู่มือส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย อายุ ๓–๕ ปี สำหรับครูผู้ดูแลเด็ก** (กรุงเทพฯ: สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕–๑๖.

[๑๔] ประจักษ์ อเนกฤทธิ์มงคล, **“การพัฒนาความสามารถการคิดวิเคราะห์พื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กระดับปฐมวัยโดยใช้ชุดกิจกรรม”** (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, ๒๕๖๐), หน้า ๑๙–๒๐.

[๑๕] สุมารีย์ ไชยประสพ, **“การพัฒนาทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัยโดยใช้กิจกรรมเกมการศึกษา โรงเรียนโป่งน้ำร้อนวิทยา”** (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๗), หน้า ๒๐–๒๑.

[๑๖] สุรางค์ โค้วตระกูล, **จิตวิทยาการศึกษา** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐๙–๓๑๐.

เปรียบเทียบนับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการเรียนในเรื่องการวัด การจัดลำดับ และการประมาณต่อไป[๑๗] รัชฎา อาหมวย (๒๕๖๓ : ๗) การเปรียบเทียบ (Comparing) หมายถึง ความสามารถในการสังเกตเปรียบเทียบโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างของ๒ สิ่งหรือมากกว่า ที่มีลักษณะแตกต่างกัน เช่น สั้นกว่า-ยาวกว่า หนักกว่า-เบากว่า หนากว่า-บางกว่า เท่ากัน-ไม่เท่ากัน มากกว่า-น้อยกว่า ใกล้-ไกล สูงกว่า-ต่ำกว่า[๑๘] นุจิรา เหล็กกล้า (๒๕๖๑ : ๒๖) ความรู้ความเข้าใจและความสามารถขั้นพื้นฐานที่ได้รับการส่งเสริมประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคณิตศาสตร์โดยการเปิดโอกาสให้เด็กลงมือปฏิบัติกิจกรรมจริงด้วยตนเองจากสถานการณ์และกิจกรรมในชีวิตประจำวันของเด็กซึ่งได้ศึกษาค้นคว้าแก้ปัญหา เป็นพื้นฐานและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้[๑๙]

๒.๓ ด้านการจำแนก ก่อนการจัดการเรียนรู้มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๑.๙๒ หลังการจัดการเรียนรู้มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๒ เนื่องจากการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา ได้เปิดโอกาสให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของเพียเจท์ (Piaget) การเรียนรู้เป็นผลมาจากการลงมือทำ ให้เด็กได้เป็นผู้ลงมือกระทำเพื่อให้การเรียนรู้มีความหมายกับเด็กมากที่สุด โดยเปิดโอกาสให้เด็กได้สำรวจ (Investigation) ให้เด็กได้มีการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุดเพื่อกระตุ้นให้เด็ก “Active” คือ เป็นผู้แสวงหาความรู้และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง โดยครูเป็นเพียงผู้จัดเตรียมสื่ออุปกรณ์ที่หลากหลาย เพื่อให้เด็กมีอิสระในการเลือกสื่อ เพื่อนำไปสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองได้ ตามความสามารถและความสนใจของแต่ละบุคคล สอดคล้องกับแนวคิดสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (๒๕๕๘ : ๔) กล่าวว่า สะเต็มศึกษาเป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่บูรณาการวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ และคณิตศาสตร์ เพื่อตอบสนองความต้องการหรือการแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน อีกทั้งที่ระบุเกี่ยวกับการเรียนการสอนแบบสืบเสาะว่าสามารถส่งเสริมให้เด็กมีความสามารถในการค้นคว้า และสืบเสาะหาความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เด็กเกิดความคิดอย่างมีเหตุผลรอบคอบ การสอนแบบนี้จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้มากกว่า การสอนที่ครูเป็นผู้บอกให้ทั้งหมด[๒๐] สอดคล้องกับ มาเรียม อานคำ (๒๕๖๔ : ๙๕) กล่าวว่า ทักษะกระบวนการวิทยาศาสตร์หลังการจัดการเรียนรู้แบบโครงการโดยบูรณาการแนวตีดสะเต็มศึกษาสูงกว่าก่อนการทดลองทั้งโดยภาพรวม และรายด้าน ได้แก่การสังเกต[๒๑] สอดคล้องกับ ยุพา ศิริรักษ์ (๒๕๕๘: ๗๗-๗๘)[๒๒] เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบโครงการมีคะแนนความสามารถด้าน การจำแนก สูงกว่าเกณฑ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕[๒๒]

---

[๑๗] สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต, **คู่มือส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย อายุ ๓–๕ ปี สำหรับครูผู้ดูแลเด็ก** (กรุงเทพฯ: สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕–๑๘.

[๑๘] รัชฎา อาหมวย, **“การพัฒนาทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัยโดยใช้กิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์จากวัสดุรีไซเคิล”** (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยหาดใหญ่, ๒๕๖๓), หน้า ๗.

[๑๙] นุจิรา เหล็กกล้า, **“การพัฒนาทักษะพื้นฐานทางด้านคณิตศาสตร์โดยใช้เกมการศึกษาของเด็กปฐมวัยชั้นปีที่ ๒ โรงเรียนบ้านบางแก้ว”** (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๖๑), หน้า ๒๖.

[๒๐] สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, **การจัดการเรียนรู้แบบสะเต็ม** (กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.), ๒๕๕๘), หน้า ๔.

[๒๑] มาเรียม อานคำ, **“ผลของการจัดการเรียนรู้แบบโครงการโดยบูรณาการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาที่มีต่อทักษะกระบวนการวิทยาศาสตร์ของเด็กปฐมวัย โรงเรียนสุดหร่าแสนแสบ เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร”** (วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๖๒), หน้า ๙๕.

[๒๒] ยุพา ศิริรักษ์, **“ผลการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบโครงการที่มีต่อความสามารถด้านการสังเกต ด้านการจำแนก และการเปรียบเทียบของเด็กปฐมวัย”** (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๘), หน้า ๗๗–๗๘.

๒.๔ ด้านการเรียงลำดับ ก่อนการจัดการเรียนรู้มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๑.๘๘ หลังการจัดการเรียนรู้มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๔ เนื่องมาจากทักษะการเรียงลำดับเป็นการพิจารณาสิ่งของการหาข้อสรุปจากการพิจารณาสิ่งที่กำหนดให้อย่างมีเหตุผล แล้วสามารถจัดลำดับสิ่งของตามเกณฑ์ที่กำหนดได้ การเรียงลำดับเหตุการณ์ ที่เด็กได้ทำในการทำกิจกรรมการ การเรียงลำดับสิ่งของชุดหนึ่ง ๆ ตามคำสั่ง หรือตามกฎจากข้อมูล โดยใช้เกณฑ์ที่กำหนดขึ้นตามลักษณะที่สังเกต ได้แก่ น้ำหนัก ขนาด ความยาว หรือความสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เด็กได้ลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเองผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า เด็กได้ค้นพบความรู้ด้วยตนเอง เมื่อเด็กได้ ลงมือปฏิบัติกิจกรรมแล้วเด็กมีความกระตือรือร้นสนใจใคร่รู้ ในกิจกรรมจึงเกิดการเรียนรู้ได้ดี ดังที่ เพียเจต์ (Piaget) เชื่อว่า การสร้างความรู้ และการพัฒนาการคิดของเด็กเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ เป็นกระบวนการซึมซับประสบการณ์ และนำไปสู่กระบวนการปรับขยายโครงสร้างความคิด เกิดเป็นความรู้ความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ

๖. องค์ความรู้ใหม่

๑) การจัดการเรียนรู้แบบโครงการ ลักษณะนี้เปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง (Active Learning) เน้นการพัฒนาผู้เรียนเป็นศูนย์กลางผ่านการสืบเสาะหาความรู้ตามความสนใจ ส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์ (Analyzing) การสร้างสรรค์ (Creating) และการทำงานร่วมกัน โดยเปลี่ยนบทบาทครูจากผู้สอนเป็นผู้อำนวยความสะดวก

๒) การบูรณาการบริบทท้องถิ่นและวัฒนธรรมไทย การจัดการเรียนรู้แบบโครงการมีท้องถิ่นเข้ามาส่วนร่วม เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น พืชประจำถิ่น เป็นเนื้อหาในการเรียนรู้ ช่วยให้เด็กได้เรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมจริง เข้าใจ อีกทั้งยังส่งเสริมให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นและมีทัศนคติที่ดีต่อชุมชนของตน

๓) การพัฒนาระบบการเรียนรู้ร่วมกันของครูปฐมวัยเพื่อยกระดับคุณภาพ ครูปฐมวัยควรได้รับการส่งเสริมให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับแนวคิดและขั้นตอนของการจัดการเรียนแบบโครงการ สามารถจัดการเรียนรู้กิจกรรมที่กระตุ้นให้เด็กคิด วิเคราะห์ หาคำตอบ ได้อย่างเหมาะสม รวมถึงปรับกิจกรรมให้ตอบสนองต่อความสนใจ

แนวทางการนำไปใช้

๑) ให้เด็กเลือกหัวข้อที่สนใจ เช่น เครื่องบิน บ้าน ถุงหอมสมุนไพร หรือของเล่นของใช้ มาจัดกิจกรรมเรียนรู้ให้เด็กได้สังเกต ตั้งคำถาม และหาคำตอบด้วยตนเอง ใช้คำถามปลายเปิดกระตุ้นให้เด็กตอบ และเชื่อมโยงความรู้กับประสบการณ์เดิม

๒) เลือกหัวข้อที่เชื่อมโยงกับชุมชน เช่น พืชสมุนไพร หรือของเหลือใช้ในท้องถิ่น มาสร้างเป็นเรื่องที่เด็กอยากจะเรียนรู้ในการเรียนรู้เชิญผู้รู้ในชุมชนหรือผู้ปกครองมามีส่วนร่วม ถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เด็กเข้าใจคุณค่าของท้องถิ่นและมีทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่น

๓) จัดอบรมหรือชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) เพื่อให้ครูได้แลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติและออกแบบกิจกรรมร่วมกัน

๗. สรุป

จากการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าการจัดการเรียนรู้แบบโครงการ สามารถส่งเสริมทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยได้ทั้ง โดยภาพรวมและจำแนกรายด้าน คือการรู้ค่าจำนวนตัวเลข การเปรียบเทียบ การจำแนก และการเรียงลำดับ ซึ่งหลังจากการจัดการเรียนรู้แบบโครงการ เด็กปฐมวัยมีทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สูงขึ้นกว่าก่อนการจัดการเรียนรู้แบบโครงการ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ได้กำหนดไว้ เนื่องจากเด็กได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง ซึ่งส่งผลให้เด็กสามารถมีทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์มากขึ้น เป็นรากฐานสำคัญของการเรียนรู้ในระดับต่อไป

๘. ข้อเสนอแนะ

๑) ในแผนการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษาที่มีต่อทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย ครูผู้สอนควรศึกษาคู่มือการใช้แผนการจัดประสบการณ์ ตลอดจนจัดเตรียมสื่อการสอนให้พร้อมในการทำกิจกรรม และเรื่องที่ต้องการสำรวจ ควรเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวเด็กหรืออยู่รอบตัวเด็ก

๒) จัดเตรียมสื่ออุปกรณ์ในการจัดการเรียนรู้ ควรมีความหลากหลาย เช่น สื่อที่เป็นของจริง และคำนึงถึงความปลอดภัยและเพียงพอต่อจำนวนเด็ก

๓) ครูผู้สอนควรใช้คำถามเพื่อกระตุ้นการแสดงความคิดเห็นของเด็กปฐมวัยอย่างสม่ำเสมอและหลากหลาย และเปิดโอกาสให้เด็กได้สนทนาโต้ตอบกับผู้อื่นให้ได้มากที่สุด

๔) ระยะเวลาในการจัดการเรียนรู้แบบโครงการตามแนวคิดสะเต็มศึกษา ควรมีความยืดหยุ่นขึ้นอยู่กับกิจกรรมแต่ละขั้นตอน ควรจัดเวลาให้เหมาะสม โดยให้เด็กปฐมวัยได้ดำเนินตามกิจกรรมจนสิ้นสุดในแต่ละขั้นตอน เพราะบางขั้นตอนอาจใช้เวลามากกว่าที่ได้กำหนดไว้

ข้อเสนอแนะเพื่องานวิจัยครั้งต่อไป

๑) ผลการวิจัยได้ดำเนินการทดลองในระดับชั้นอนุบาลปีที่ ๒ ผลทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สูงขึ้น ควรนำไปใช้กับอนุบาลปีที่ ๓ ต่อไป

๒) จากผลการวิจัยเด็กปฐมวัยมีทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ ๔ ด้าน สูงกว่าก่อนในการวิจัยครั้งต่อไปควรนำทักษะอื่น ๆ ได้แก่ การบอกตำแหน่ง ด้านการสังเกต การวัด มิติสัมพันธ์ รูปร่างขนาด เป็นต้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. **หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ (สำหรับเด็กอายุ ๓-๖ ปี)**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด. (๒๕๖๐).

กฤติกานต์ กาลมงคล.**การใช้ชุดลูกเต๋าประกอบการจัดประสบการณ์เพื่อพัฒนาทักษะพื้นฐานด้านคณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัย.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี. (๒๕๕๘).

ฐะปะนีย์ นีโครธานนท์. **การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ของเด็กปฐมวัย**. (๒๕๕๘).

นิตยา พิมพ์ทอง. **ผลการจัดกิจกรรมการละเล่นพื้นบ้านอีสานที่มีต่อทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. (๒๕๖๔).

นุจิรา เหล็กกล้า. **การพัฒนาทักษะพื้นฐานทางด้านคณิตศาสตร์โดยใช้เกมการศึกษาของเด็กปฐมวัย ชั้นปีที่ ๒ โรงเรียนบ้านบางแก้ว.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. (๒๕๖๑).

บุษบา มิ่งไธสง. **การพัฒนาการจัดประสบการณ์แบบโครงการเพื่อเสริมสร้างทักษะพื้นฐานคณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัย.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิขาหลักสูตรและการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏสารคาม. (๒๕๖๐).

ประจักษ์ อเนกฤทธิ์มงคล. **การพัฒนาความสามารถการคิดวิเคราะห์พื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กระดับปฐมวัยโดยใช้ชุดกิจกรรม**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์. (๒๕๖๐).

มาเรียม อานคำ. **ผลของการจัดการเรียนรู้แบบโครงการโดยบูรณาการแนวคิดสะเต็มศึกษาที่มีต่อทักษะกระบวนการวิทยาศาสตร์ของเด็กปฐมวัย** โรงเรียนสุดหร่าแสนแสบ เขตคลองสามวา กรุงทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. (๒๕๖๒).

ยุพา ศิริรักษ์. **ผลการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบโครงการที่มีต่อความสามารถด้านการสังเกต ด้านการจำแนก และการเปรียบเทียบของเด็กปฐมวัย.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต .มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์. (๒๕๕๘).

รัชฎา อาหมวย. **การพัฒนาทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัยโดยใช้ กิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์จากวัสดุรีไซเคิล.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยหาดใหญ่. (๒๕๖๓).

โรงเรียนเทศบาลนาดี, **รายงานประเมินตนเองของสถานศึกษา ๒๕๖๗** โรงเรียนเทศบาลนาดี (สมุทรสาคร : โรงเรียนเทศบาลนาดี, ๒๕๖๗) .

สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต. **คู่มือส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย อายุ ๓-๕ ปี สำหรับครูผู้ดูแลเด็ก**. กรุงเทพฯ : สถาบันราชานุกูล กรมสุขภาพจิต. (๒๕๕๗).

สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. **การจัดการเรียนรู้แบบสะเต็ม**. กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท). (๒๕๕๘).

_____. **กรอบมาตรฐานการเรียนรู้คณิตศาสตร์ปฐมวัย.** กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (๒๕๖๓).

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐).** สำนักพิมพ์สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. (๒๕๖๑).

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๗๙**. (กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๖๐).

สุมารีย์ ไชยประสพ. **การพัฒนาทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัยโดยใช้กิจกรรมเกมการศึกษา.** มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (๒๕๕๘).

สุรางค์ โค้วตระกูล. **จิตวิทยาการศึกษากรุงเทพฯ** : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (๒๕๔๘).

อัญชลี ไสยวรรณ. การจัดการเรียนรู้แบบสะเต็มระดับการศึกษาปฐมวัย. **วารสารวิชาการ** มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. (๒๕๕๙). ๖ (๒). https://digital.car.chula.ac.th.

_____. **การจัดการเรียนรู้แบบสะเต็มระดับการศึกษาปฐมวัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (๒๕๖๐).

อัมพร เบญจพลพิทักษ์. **การเตรียมความมพร้อมทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย (Pre math skills).** กรุงเทพฯ : สถาบันราชานุกูล กรมส่งเสริมสุขภาพจิต. (๒๕๕๗).

การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา
The Enhancing of Minimalist Happiness according to Buddhist Approach

จรุงใจ เกรียงบูรพา
Jarungjai Kriangburapa[๑]
อรชร ไกรจักร์
Orachorn Kraichakr[๒]

Received: *March 12, 2026* **Revised:** *April 19, 2026*
Accepted: *August 20, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) เพื่อศึกษาความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา และ (๓) เพื่อเสนอแนวทางการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา มีระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๖๒ รูป/คน ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา ๗ รูป/คน กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม ๓๒ รูป/คน และกลุ่มประชาชนทั่วไปจากหลากหลายอาชีพ จำนวน ๒๓ คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นความสุขที่เกิดจากภายในโดยไม่พึ่งพาสิ่งกระตุ้นภายนอกมากเกินความจำเป็น มีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ คือ (๑) ความสุขที่เกิดจากใจที่สงบ (๒) ความสุขจากการเข้าใจความจริงของชีวิตตามหลักอริยสัจ ๔ (๓) ความสุขที่เกิดจากสติและสมาธิ (๔) ความสุขจากการลดละตัณหาและอุปาทาน และ (๕) ความสุขจากการมีสัมมาทิฏฐิ ไม่เพลิดเพลินในกามคุณ สำหรับการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่าย มีกระบวนการสำคัญ ๔ ด้าน (๑) ด้านสิ่งแวดล้อม: การมีความเป็นอยู่ที่ใกล้ชิดธรรมชาติและเอื้อต่อความสงบ (๒) ด้านการเรียนรู้: การพัฒนาตนเองให้เกิดปัญญา (๓) ด้านพฤติกรรม: การทำกิจกรรมสร้างสรรค์ (๔) ด้านวิถีชีวิต: การประยุกต์หลักธรรมในชีวิตประจำวัน โดยมีหลักธรรมสำคัญที่สนับสนุน ได้แก่ สติ มัตตัญญุตา (ความรู้จักประมาณ) อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดมินิมัลลิสม์ (Minimalism) ที่เน้นการตัดทอนสิ่งเกินจำเป็นและการใช้ปัญญาจัดการชีวิต
องค์ความรู้ใหม่ (MDMW Model) แนวทางการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่าย สามารถเข้าได้ถึง ๓ ระดับ (๑) ระดับชีวิตประจำวัน (๒) ระดับจิตใจ (๓) ระดับปัญญานับว่าเป็นหัวใจสำคัญขององค์ประกอบภายในจิตใจการยกระดับจิตให้มีความสุขเย็นใจ (Inner Peace) ความสุขที่แท้จริง ความเย็นใจที่ไม่รุ่มร้อน ซึ่งเกิดจากการฝึกฝนจิตตนให้ห่างจากอกุศลทั้งปวง และอยู่เหนืออารมณ์และปัญหาทั้งปวง สามารถพัฒนาศักยภาพตนเองด้วยสุขแบบธรรมะ (Dharma-based Happiness) ฉะนั้นระดับของความสุขผู้ดำเนินชีวิตจะต้องมีศิลปะในการดำเนินชีวิตเพื่อยกระดับความสุขให้มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย

คำสำคัญ : การเสริมสร้าง, ความสุขแบบเรียบง่าย, มินิมัลลิสม์, ตามแนวพระพุทธศาสนา

---

[๑] หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Email: jkmaster5021@gmail.com เบอร์โทรศัพท์ ๐๒๘๑๓๔๗๒๘ The Requirements for the Degree of Doctor of Buddhism Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[๒] อาจารย์พิเศษ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email:orachorn.k2505@gmail.com.

Abstract

The objectives of this study were threefold: (1) to study minimalist happiness according to the Buddhist approach; (2) to examine the enhancement of minimalist happiness according to the Buddhist approach; and (3) to propose guidelines for enhancing minimalist happiness according to the Buddhist approach. The study employed a qualitative research methodology, document analysis and conducting in-depth interviews. The key informants consisted of 62 individuals, including 7 Buddhist scholars/experts, 32 Dhamma practitioners, and 23 members of the general public from diverse occupational backgrounds. Data were analyzed using descriptive analysis.

The findings revealed that minimalist happiness according to the Buddhist approach is an inner form of happiness that does not rely excessively on external stimuli. It comprises five key components: (1) happiness arising from a peaceful mind; (2) happiness derived from understanding the truth of life according to the Four Noble Truths; (3) happiness arising from mindfulness and concentration; (4) happiness resulting from the reduction of craving (Tanha) and clinging (Upadana); and (5) happiness grounded in Right View (Samma-ditthi) and non-indulgence in sensual pleasures. The enhancement of minimalist happiness involves four major aspects: (1) Environment: living in conditions close to nature and conducive to tranquility; (2) Learning: self-development to cultivate wisdom; (3) Behavior: engaging in creative activities; and (4) Lifestyle: applying Dhamma principles in daily life. Supporting Dhamma principles include mindfulness, moderation (Mattanyuta), and non-violence (Avihimsa), which are consistent with the concept of minimalism that emphasizes eliminating unnecessary elements and using wisdom to manage life effectively.

The new body of knowledge, referred to as the “MDMW Model,” presents a framework for enhancing minimalist happiness across three levels: (1) the level of daily life, (2) the mental level, and (3) the wisdom level. These levels are regarded as the core of inner development, leading to a calm and peaceful state of mind (Inner Peace), representing true happiness free from agitation. Such happiness arises from cultivating the mind to be free from unwholesome states and to transcend emotional disturbances and life’s challenges. Individuals can develop their potential through Dharma-based happiness. Therefore, achieving higher levels of happiness requires the art of living in a way that elevates one’s life toward a minimalist lifestyle.

Keywords: Enhancement, Minimalist Happiness, Minimalism, Buddhist Approach

๑. บทนำ

ความสุขเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย และเป็นเป้าหมายสำคัญของการแสวงหาคุณค่าของชีวิต ในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่ขับเคลื่อนด้วยกระแสบริโภคนิยม มีการแข่งขันที่เข้มข้นสูง ดังนั้นในสังคมจึงมีมนุษย์จำนวนไม่น้อยที่ต้องเผชิญกับปัญหานานาประการ ต้องเผชิญความเหนื่อยล้าทางกายและความว่างเปล่าทางใจ แม้จะมีความสะดวกสบายทางวัตถุเพิ่มขึ้น แต่ระดับความพึงพอใจในชีวิตกลับไม่ได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย จากปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการทบทวนความหมายของ “ความสุข” อย่างลึกซึ้ง พระพุทธศาสนาเป็นฐานที่ช่วยให้ในระบบความคิดและแนวปฏิบัติที่มุ่งดับทุกข์โดยตรง ได้เสนอกรอบ หากแต่อยู่บนรากฐานการปฏิบัติจริงเพื่อการลดละกิเลสตัณหาอุปาทาน (การยึดมั่นถือมั่น) และเพื่อความเข้าใจความจริงของชีวิต

อันเป็นปัจจัตตังผู้ใดทำผู้นั้นได้ งานวิจัยนี้จึงมุ่งวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา โดยความสุขในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประการ ได้แก่ (๑) ความสุขทางกาย (๒) ความสุขทางใจ[๓]

จากข้อมูลในรายงานความสุขโลก World Happiness Report 2024 ระบุว่าประเทศฟินแลนด์ยังคงเป็นประเทศที่มีระดับความสุขสูงที่สุดในโลก ตามด้วยเดนมาร์กและไอซ์แลนด์ ขณะที่ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ ๕๘ ของโลก ซึ่งสะท้อนว่าระดับความสุขของคนไทยอยู่ในระดับปานกลางเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความสุขของประเทศต่าง ๆ ได้แก่ ระดับรายได้ต่อหัว การสนับสนุนทางสังคม สุขภาพที่ดี เสรีภาพในการดำเนินชีวิต ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และระดับการรับรู้เกี่ยวกับการทุจริต เมื่อพิจารณาข้อมูลภายในประเทศไทยเราได้พบสถานการณ์ที่น่ากังวล เนื่องจากรายงานของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระบุว่า ระดับความสุขของคนไทยในไตรมาสที่ ๔ ของปี พ.ศ. ๒๕๖๖ อยู่ในระดับต่ำที่สุดในรอบ ๑๑ ปี พร้อมกับการเพิ่มขึ้นของปัญหาสุขภาพจิตอย่างต่อเนื่อง โดยมีผู้ประสบปัญหาสุขภาพจิตจำนวนมาก และมีสัดส่วนของประชาชนที่เผชิญภาวะความเครียด ภาวะซึมเศร้า และภาวะหมดไฟในระดับสูง[๔] คำถามวิจัยการเสริมสร้างความสุขควรมีกี่ระดับ และควรมีกิจกรรมเสริมสร้างอย่างไร เช่น ความสุขระดับชีวิตประจำวัน ความสุขยังสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสายสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การรับประทานอาหารร่วมกับครอบครัวหรือเพื่อน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระดับความพึงพอใจในชีวิตที่สูงขึ้นและระดับความเหงาที่ลดลง ในทางตรงกันข้าม การใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวมีแนวโน้มที่จะลดระดับสุขภาวะโดยรวมของบุคคล โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่กำลังเผชิญกับปัญหาความโดดเดี่ยวทางสังคมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ปัญหาดังกล่าวไม่ได้เกิดจากการขาดความเมตตาเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกิดจากการรับรู้ที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับความเห็นอกเห็นใจของผู้อื่น ดังนั้นการลดช่องว่างทางการรับรู้จึงสามารถช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมและเพิ่มระดับความสุขได้อย่างมีนัยสำคัญ

จากข้อมูลในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว แนวคิดเรื่อง “ความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา” จึงได้รับความสนใจในฐานะแนวทาง ทางเลือกที่สามารถนำมาใช้ในการเสริมสร้างสุขภาวะของบุคคลและสังคมได้อย่างยั่งยืน เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวเน้นการพัฒนาจิตใจ การลดความยึดติดในวัตถุ และการดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนาและสามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา หนึ่งในแนวทางที่มีศักยภาพคือ การปรับใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะแนวคิดความสุขแบบเรียบง่ายซึ่งสามารถตอบโจทย์ปัญหาดังกล่าวได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวทางพระพุทธศาสนา” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

๑) เพื่อศึกษาความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา

๒) เพื่อศึกษาการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา

๓) เพื่อเสนอการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา

---

[๓] องฺ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๐๓.

[๔] Istrong, **ความสุขคนไทยต่ำสุด! ในรอบ ๑๑ ปี ใช้ ๖ เทคนิคนี้เพิ่มความสุขในชีวิต**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.istrong.co/single-post/6-techniques-boost-happiness-thais?srsltid [๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๗].

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ขอบเขตของการวิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

๑.) ขอบเขตด้านเอกสาร

เอกสารที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ (๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา งานวิจัย บทความวิจัย บทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง

๒.) ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหาในการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วนตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

๒.๑. ความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา มี ๖ ประเด็น ได้แก่ (๑) ความหมายแห่งความสุข (๒) ประเภทความสุข (๓) การเสริมสร้างความสุข (๔) หลักธรรมที่ส่งเสริมความสุข (๕) ปัจจัยแห่งความสุข (๖) มรรควิถีสู่ความสุข

๒.๒. การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา มี ๓ ประเด็น ได้แก่ (๑) การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา (๒) องค์ประกอบของการเสริมสร้างความเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา (๓) กิจกรรมเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่าย

๒.๓. การเสนอการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา มี ๓ ประเด็น ได้แก่ (๑) การเสริมสร้างความสุขในชีวิตประจำวัน (๒) การเสริมสร้างความสุขระดับจิตใจ (๓) การเสริมสร้างความสุขระดับปัญญา

๓.) ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน ๖๒ รูป/คน โดยแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา ๗ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม ๓๒ รูป/คน

กลุ่มที่ ๓ กลุ่มประชาชนทั่วไปหลายอาชีพ จำนวน ๒๓ คน

๔. ผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ได้ดังนี้ว่า แนวคิดเรื่อง “ความสุขแบบเรียบง่าย” เป็นแนวคิดที่มีรากฐานมาจากหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบ ความเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง และการดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณไม่ยึดติดกับวัตถุหรือสิ่งเร้าภายนอก ความสุขดังกล่าวมิได้เกิดจากการแสวงหาความสุขทางวัตถุหรือการบริโภคที่เกินความจำเป็น หากแต่เป็นความสุขที่เกิดจากการฝึกฝนและพัฒนาจิตใจของบุคคลให้มีสติ ปัญญา และความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต เมื่อบุคคลสามารถเข้าใจความเป็นจริงของชีวิตและลดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ได้ จิตใจย่อมเกิดความสงบและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเรียบง่ายและสมดุล จากการศึกษาข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายอาชีพ พบว่า ความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มต้นจากการเรียนรู้ชีวิตผ่านประสบการณ์ตรงของบุคคล เมื่อบุคคลเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิต ทั้งสุขและทุกข์ ย่อมเกิดการเรียนรู้และการปรับเปลี่ยนทัศนคติในการดำเนินชีวิต หากบุคคลสามารถใช้สติและปัญญาในการพิจารณาประสบการณ์เหล่านั้น ก็จะสามารถเข้าใจความจริงของชีวิตและลดความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ ได้ เช่น การปฏิบัติธรรมตามหลักองค์มรรค ๘ เริ่มมีปัญญาหรือความเข้าใจที่ถูกต้องซึ่งนำไปสู่การมีแนวคิดที่ถูกต้อง แนวคิดนี้ส่งผลต่อพฤติกรรมและคำพูดที่ถูกต้อง (ศีล) และเมื่อมีศีลที่ดี จิตใจก็จะมั่นคง

ผ่านการฝึกสมาธิ ส่งผลให้เกิดปัญญาที่ลึกซึ้งขึ้นต่อไป[๕] การเรียนรู้เช่นนี้ทำให้บุคคลมีความสามารถในการวางใจต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ส่งผลให้เกิดความสงบทางจิตใจและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเรียบง่าย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา สามารถสรุปผลการวิจัยที่ตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้เป็นประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดของความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องความสุขแบบเรียบง่ายมีรากฐานมาจากหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบและความเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง ความสุขดังกล่าวมิได้เกิดจากการแสวงหาความสุขทางวัตถุหรือการบริโภคที่เกินความจำเป็น แต่เกิดจากการฝึกฝนจิตใจให้มีสติ ปัญญา และความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต เมื่อบุคคลสามารถลดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ได้ จิตใจย่อมเกิดความสงบและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเรียบง่ายและสมดุล

๒. กระบวนการเรียนรู้ชีวิตสู่ความสุขแบบเรียบง่าย ผลการวิจัยพบว่า ความสุขแบบเรียบง่ายเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มต้นจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ชีวิตของบุคคล ทั้งเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความสุขและความทุกข์ เมื่อบุคคลสามารถใช้สติและปัญญาในการพิจารณาประสบการณ์เหล่านั้น ก็จะสามารถเข้าใจความจริงของชีวิตและลดความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ ได้ กระบวนการเรียนรู้เช่นนี้ทำให้บุคคลสามารถวางใจต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ส่งผลให้เกิดความสงบทางจิตใจและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเรียบง่าย

๓. ลักษณะของผู้ที่มีความสุขแบบเรียบง่าย ผลการวิจัยพบว่า บุคคลที่เข้าถึงความสุขแบบเรียบง่ายมักมีลักษณะสำคัญ คือ การดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง ลดความต้องการที่เกินความจำเป็น และให้ความสำคัญกับคุณค่าทางจิตใจมากกว่าความสุขทางวัตถุ บุคคลเหล่านี้มักมีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย เช่น การบริโภคอย่างพอประมาณ การใช้ชีวิตอย่างไม่ฟุ่งเฟือ และการรู้จักพึ่งพาตนเอง การลดความต้องการที่ไม่จำเป็นช่วยให้บุคคลเกิดความรู้สึกอิสระจากแรงกดดันของสังคมและวัตถุนิยม ส่งผลให้จิตใจเกิดความสงบและมีความสุขมากขึ้น

๔. การเจริญภาวนาเป็นกระบวนการสำคัญในการเสริมสร้างความสุข ผลการวิจัยพบว่า การเจริญภาวนาในชีวิตประจำวันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่าย โดยเฉพาะการฝึกสติและการนั่งสมาธิ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบและความเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้ง การมีสติช่วยให้บุคคลสามารถรับรู้และเข้าใจอารมณ์ของตนเองได้อย่างชัดเจน เมื่อบุคคลรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น ก็จะสามารถควบคุมความคิดและพฤติกรรมของตนเองได้ดีขึ้น ส่งผลให้สามารถเผชิญกับปัญหาและความทุกข์ในชีวิตได้อย่างมีสติและปัญญา

๕. การยอมรับความจริงของชีวิตและการปล่อยวาง ผลการวิจัยพบว่าบุคคลผู้ต้องการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขแบบเรียบง่าย ควรบริหารจิตใจให้เว้นจากนิวรณ์ มีจิตใจผ่องใส สงบ[๖] บุคคลที่สามารถพัฒนาความสุขแบบเรียบง่ายได้ มักมีความสามารถในการยอมรับความจริงของชีวิตและสามารถวางใจต่อความทุกข์ได้อย่างเหมาะสม การฝึกปฏิบัติธรรม เช่น การเจริญอานาปานสติ การพิจารณาธรรม และการฝึกสติในชีวิตประจำวัน ช่วยให้บุคคลสามารถเข้าใจธรรมชาติของชีวิตและยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ เมื่อบุคคลมีความเข้าใจดังกล่าว ก็จะสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบและไม่ยึดติดกับความทุกข์ที่เกิดขึ้น

---

[๕] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๕๕, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), หน้า ๕๗๑.

[๖] ดูรายละเอียดใน องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๖๘.

๖. การพิจารณาความจริงของชีวิตตามหลักธรรม ผลการวิจัยยังพบว่า การพัฒนาความสุขแบบเรียบง่ายเกี่ยวข้องกับการฝึกฝนจิตใจให้สามารถมองโลกตามความเป็นจริง โดยเฉพาะการพิจารณาความไม่เที่ยงของชีวิต การตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง และการระลึกถึงความตาย กระบวนการพิจารณาธรรมดังกล่าวช่วยให้บุคคลสามารถลดความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ และปลดเปลื้องความทุกข์ทางจิตใจได้

๗. การแบ่งปันและการเกื้อกูลต่อผู้อื่น ผลการวิจัยพบว่า การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและการแบ่งปันความรู้หรือประสบการณ์เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความสุขทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ อันมีลักษณะตรงกับการเป็นกัลยาณมิตร คือ ผู้เกื้อกูลผู้อื่นด้วยความหวังดี ช่วยเตือนสติ ห้ามปรามความชั่ว และชี้แนะให้ตั้งมั่นในความดีเป็นผู้สนับสนุนการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง พร้อมทั้งสั่งสอนและถ่ายทอดสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตทำหน้าที่เสมือนแสงสว่างนำทางให้เกิดความเข้าใจและปัญญา[๗] การถ่ายทอดข้อคิดและหลักธรรมแก่ผู้อื่นช่วยให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ในขณะเดียวกัน ผู้ให้ก็เกิดความสุขจากการได้ช่วยเหลือและเกื้อกูลผู้อื่น

๘. การพัฒนาปัญญาและการตระหนักรู้ตนเอง ผลการศึกษาพบว่า บุคคลที่เข้าถึงความสุขแบบเรียบง่ายมักมีลักษณะของการพัฒนาปัญญาในระดับสูง กล่าวคือ สามารถตระหนักรู้และพิจารณาความคิดของตนเองอย่างลึกซึ้ง เรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต และนำบทเรียนเหล่านั้นมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ความสามารถดังกล่าวช่วยให้บุคคลเข้าใจข้อจำกัดของตนเองและผู้อื่น มีความเมตตาและความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่นมากขึ้น และพร้อมที่จะช่วยเหลือหรือเสียสละเพื่อประโยชน์ของสังคม

๙. มิติของการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่าย เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม ผลการวิจัยพบว่า การสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตที่ประกอบด้วยหลายมิติ โดยกระบวนการดังกล่าวเริ่มต้นจากการพัฒนาจิตใจให้มีสติและปัญญา จากนั้นจึงนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำเนินชีวิตให้เรียบง่ายและพอเพียง และท้ายที่สุดนำไปสู่การมีจิตใจที่เกื้อกูลต่อผู้อื่นและสังคม ได้แก่

๑. มิติในด้านจิตใจ
๒. มิติในด้านการดำนินชีวิต
๓. มิติในด้านความสัมพันธ์ในสังคม

ดังนั้นจากผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นความสุขที่เกิดจากการพัฒนาจิตใจภายในผ่านการฝึกสติ สมาธิ และปัญญา ส่งผลให้บุคคลสามารถลดความต้องการทางวัตถุ ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง และเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง เมื่อบุคคลพัฒนาจิตใจได้ในระดับหนึ่ง จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านพฤติกรรม การดำเนินชีวิต และความสัมพันธ์กับผู้อื่น นำไปสู่การมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตา การเสียสละ และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเกื้อกูล ซึ่งเป็นความสุขที่มั่นคง ลึกซึ้ง และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๕. อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยพบว่า ความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นความสุขที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาจิตใจภายใน โดยมีลักษณะสำคัญคือ ความสุขที่ไม่ขึ้นกับโลกปัจจัยภายนอกหรือวัตถุทางโลกนิยมตามกระแสของสังคม หากแต่เกิดจากการรู้เท่าทันความจริงของชีวิต การลดละความยึดติดในตัณหาและอุปาทาน

[๗] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงปู่ชา**, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), หน้า ๑๓.

และการพัฒนาจิตให้ตั้งมั่นในสติ สมาธิ และปัญญา ความสุขในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นความสุขที่ตั้งอยู่บนฐานของสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ซึ่งทำให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณ มีความสงบทางจิตใจ และมีความพึงพอใจในสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้แม้ในทางพระพุทธศาสนาจะไม่ได้กล่าวถึงคำว่า “ความสุขแบบเรียบง่าย” อย่างชัดเจนโดยตรงก็ตาม แต่ก็สามารถอธิบายแนวคิดดังกล่าวได้อย่างเป็นระบบผ่านหลักไตรสิกขาและภาวนา ๔ ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่จะสามารถพัฒนาชีวิตได้ ทุกด้านทั้งด้านสังคม กาย จิตใจ และปัญญา ส่งผลให้บุคคลเราสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีสมดุล มีความสงบ และมีความสุขได้ง่ายดายและเรียบง่าย

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดความสุขแบบเรียบง่าย ผลการวิจัยพบว่ามีองค์ประกอบสำคัญ ได้แต่ ความสงบสันโดษ ความเข้าใจและยอมรับความจริงของชีวิต การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่สนับสนุนเกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ และการมีกลุ่มหรือเครือข่าย (Cluster) กัลยาณมิตรที่ดีที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาทางจิตใจ นอกจากนี้ยังพบว่า ปรโตโฆสะ (การรับฟังคำแนะนำ) และโยนิโสมนสิการ (การพินิจพิจารณาให้รอบคอบ) เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้บุคคลเข้าถึงความสุขภายใน กล่าววคือ เป็นการได้รับข้อมูลที่ถูกต้องจากภายนอกควบคู่ไปกับการพิจารณาอย่างแยบคายจากภายใน ทำให้บุคคลสามารถลดความหลงผิดและไม่ยึดติดในโลกธรรม เป็นผลให้เกิดความสุขสงบ เป็นความสุขที่มั่นคงในระดับจิตใจ ในกระบวนการสร้างเสริมความสุขแบบเรียบง่าย ในงานวิจัยยังพบว่าแนวทางการพัฒนาความสุขสามารถอธิบายโดยผ่านกระบวนการสำคัญ ๔ ประการคือ การรับรู้อารมณ์ด้วยสติ การพัฒนาจิตใจและการดำเนินชีวิตอย่างมีหลักธรรม การกล้าเผชิญกับอารมณ์เชิงลบอย่างเข้าใจและยอมรับแบบเป็นมิตร การทบทวนชีวิตอย่างสม่ำเสมอ กระบวนการเหล่านี้ช่วยให้บุคคลเราสามารถจัดการอารมณ์ ความต้องการ และความคาดหวังของเราได้อย่างถูกต้องเหมาะสม อันจะนำไปสู่เส้นทางการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย นำความสุขที่แท้จริงมาสู่ชีวิต

องค์ประกอบของการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่าย ยังสามารถจำแนกได้เป็น ๔ องค์ประกอบหลักคือ องค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบด้านการเรียนรู้ องค์ประกอบด้านปัญญา และองค์ประกอบด้านการประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวัน โดยองค์ประกอบเหล่านี้ทำหน้าที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันในการพัฒนาความสุขภายใน สิ่งแวดล้อมที่เรียบง่ายจะช่วยลดสิ่งเร้าทางจิตใจ การเรียนรู้ช่วยให้บุคคลเข้าใจความจริงของชีวิต ปัญญาช่วยให้เกิดการตระหนักรู้และการปล่อยวาง ส่วนการประยุกต์ใช้หลักธรรมช่วยให้การพัฒนาความสุขเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ผลการวิจัยยังค้นพบว่า กิจกรรมเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๔ กิจกรรมสำคัญ ได้แก่ การเจริญภาวนาในชีวิตประจำวัน การดำเนินชีวิตตามหลักธรรม การเรียนรู้และศึกษาธรรมะ และการแบ่งปันความรู้หรือประสบการณ์แก่ผู้อื่น กิจกรรมเหล่านี้ช่วยส่งเสริมการพัฒนาความสุขทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม เนื่องจากการแบ่งปันและการเกื้อกูลกันทางสังคมช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและเสริมสร้างความสุขร่วมกัน

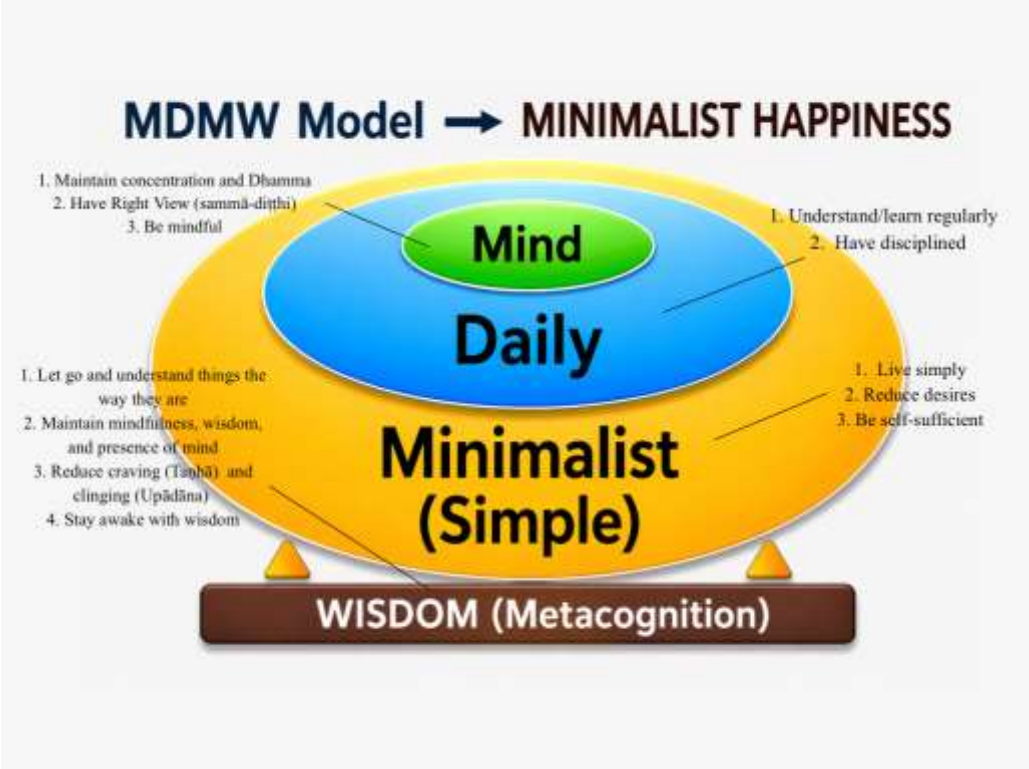
สำหรับการเสนอแนวทางการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่าสามารถพัฒนาได้ใน ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับชีวิตประจำวัน ระดับจิตใจ และระดับปัญญา โดยระดับชีวิตประจำวันเน้นการดูแลตนเองทั้งทางกายและใจ การจัดการชีวิตให้เรียบง่าย และการพึ่งพาตนเองอย่างเหมาะสม ระดับจิตใจเน้นการฝึกจิตผ่านกระบวนการทาน ศีล และภาวนา เพื่อสร้างความสงบและความมั่นคงทางจิตใจ ส่วนระดับปัญญาเน้นการพัฒนาความเข้าใจความจริงของชีวิตผ่านกระบวนการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรม อันเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาที่ทำให้บุคคลสามารถเข้าถึงความสุขที่ลึกซึ้งและยั่งยืน เมื่อพิจารณาในเชิงอภิปรายผล พบว่าแนวคิดความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มองว่าความสุขที่แท้จริงเกิดจากการพัฒนาจิตใจและการปล่อยวางจากกิเลส ตลอดจนสอดคล้องกับงานวิจัยร่วมสมัยเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตแบบมินิมัลลิสม์ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การลดความยึดติดกับวัตถุ การจัดระเบียบชีวิต และการฝึกสติสามารถช่วยลดความเครียด เพิ่มความสงบทางจิตใจ และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตโดยรวมได้

กล่าวโดยสรุป การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติของการดำเนินชีวิต การพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาปัญญา โดยมีหลักธรรมทาง

พระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานสำคัญในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณ มีสติรู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิต และลดความยึดติดกับปัจจัยภายนอก กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่ความสงบทางจิตใจ ความสมดุลของชีวิต และความสุขที่มั่นคงเรียบง่าย

๖. องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเกี่ยวกับ การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ได้ ๓ ประเด็นสำคัญ คือ แนวทางการเสริมสร้างความสุข องค์ประกอบของความสุข และกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาความสุขในชีวิต โดยแนวทางการเสริมสร้างความสุขประกอบด้วยการมีสติรู้เท่าทันอารมณ์ การพัฒนาจิตใจตามหลักธรรม การเผชิญอารมณ์เชิงลบอย่างเป็นมิตร และการทบทวนชีวิตอย่างสม่ำเสมอ ส่วนองค์ประกอบของความสุขประกอบด้วยปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ การเผชิญปัญหา และการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิต ขณะที่กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมความสุข ได้แก่ การเจริญภาวนาในชีวิตประจำวัน การดำเนินชีวิตตามหลักธรรม การศึกษาธรรมะ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน

องค์ความรู้จากการวิจัย

ผลการวิจัยได้สังเคราะห์เป็น **“MDMW Model”** องค์ความรู้จากการวิจัยเรื่องการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา โดยอธิบายกระบวนการพัฒนาความสุขจากการพัฒนาจิตและปัญญา (Mind/Wisdom) ผ่านการดำเนินชีวิตอย่างมีสติในชีวิตประจำวัน (Daily Happiness) จนนำไปสู่ความสุขแบบเรียบง่าย (Minimalist Happiness) โมเดลนี้เน้นการเรียนรู้ชีวิต การใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย การลดความต้องการ และการพึ่งพาตนเอง ซึ่งเกิดจากการฝึกสติ สมาธิ และปัญญาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่งผลให้บุคคลสามารถเข้าถึงความสุขที่มั่นคงและยั่งยืนจากการพัฒนาภายในของจิตใจนอกจากนี้ แนวคิด Minimalist Happiness ยังสะท้อนกระบวนการเรียนรู้ชีวิตที่ประกอบด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์ การดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย และการลดความต้องการของตนเอง จนเกิดความสามารถในการพึ่งพาตนเองและพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น และจากการสัมภาษณ์บุคคลหลายอาชีพ พบว่า ช่วงของเวลาที่ผ่านการเรียนรู้ชีวิตในวงจรของการเสริมสร้างความสุขในชีวิตประจำวัน

(Cultivating Happiness in Daily Life) จะส่งเสริมเกื้อกูลให้บุคคลนั้นพร้อมอุทิศตนเพื่อในการดำเนินชีวิตอยู่เพื่อผู้อื่น มีหัวใจเปี่ยมล้นด้วยความเมตตาและความรัก เป็นบุคคลที่มีลักษณะพิเศษคือ เข้าใจในข้อจำกัดของผู้อื่น พร้อมที่จะสละเวลาและเสียสละเพื่อผู้อื่นและสังคมได้ง่ายกว่าบุคคลปกติ สามารถมอบความรักให้ได้แบบไม่มีเงื่อนไข เป็นอภิปัญญา[๕] (Metacognition) ซึ่งเป็นปัญญาสูงสุดของการเรียนรู้ กระบวนการดังกล่าวช่วยให้บุคคลเกิดความสุขในชีวิตประจำวัน มีความเมตตา เข้าใจผู้อื่น และสามารถให้ความรักแก่สังคมได้อย่างไม่มีเงื่อนไข โดยสรุป การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจอย่างเป็นระบบ เริ่มจากการพัฒนาความสุขในชีวิตประจำวัน ต่อด้วยการพัฒนาความสุขในระดับจิตใจ และนำไปสู่ความสุขในระดับปัญญา ซึ่งเป็นความสุขที่สงบ เย็น และมั่นคงจากภายใน อันเกิดจากการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม การฝึกสติ การรู้จักประมาณตน และการปรับพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง จนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองและสร้างประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างยั่งยืน

๗. สรุป

บทสรุปของงานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา” พบว่า ความสุขแบบเรียบง่ายเป็นความสุขที่เกิดจากการพัฒนาภายในจิตใจ มิใช่ความสุขที่อาศัยปัจจัยภายนอกหรือการเสพวัตถุทางโลก แต่เป็นภาวะจิตที่สงบ เบิกบาน และเป็นอิสระจากตัณหาและอุปาทาน อันเกิดจากการมีสติรู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิตและการดำเนินชีวิต ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่าการเสริมสร้างความสุขดังกล่าวเกิดขึ้นผ่านกระบวนการสำคัญ ได้แก่ การรับรู้อารมณ์อย่างมีสติ การพัฒนาจิตใจตามหลักธรรม การเผชิญอารมณ์เชิงลบอย่างเข้าใจ และการทบทวนชีวิตอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถจัดการความต้องการและความยึดติดของตนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ การพัฒนาความสุขยังต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสติ การเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต การพัฒนาปัญญา และการประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวัน โดยมีกิจกรรมสำคัญ เช่น การเจริญภาวนา การดำเนินชีวิตตามหลักธรรม การเรียนรู้ธรรมะ และการแบ่งปันประสบการณ์เป็นกลไกสนับสนุนการพัฒนาความสุข ทั้งนี้ งานวิจัยเสนอว่าความสุขแบบเรียบง่ายสามารถพัฒนาได้ในสามระดับ ได้แก่ ระดับชีวิตประจำวัน ระดับจิตใจ และระดับปัญญา ซึ่งนำไปสู่การเกิดปัญญาจากการฟัง การคิด และการปฏิบัติ อันเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลเข้าถึงความสงบ ความสมดุลของชีวิต และความสุขที่มั่นคงยั่งยืนตามแนวพระพุทธศาสนา

ถึงแม้แนวคิดมินิมัลลิสม์ (Minimalism) จะได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในฐานะกระแสวัฒนธรรมร่วมสมัยที่มุ่งลดทอนความซับซ้อนของชีวิตและตัดสิ่งเกินจำเป็นออกจากการดำรงอยู่ แต่เมื่อพิจารณาในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์พบว่า แนวคิดดังกล่าวส่วนใหญ่ยังคงมุ่งเน้นการจัดระเบียบวัตถุภายนอก การบริหารทรัพยากร และการออกแบบวิถีชีวิตเชิงพฤติกรรมเป็นสำคัญ กล่าวคือ เป็นการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างภายนอกของชีวิต (External Simplification) มากกว่าการแปรเปลี่ยนโครงสร้างภายในของจิตสำนึก (Inner Transformation) แม้การลดการบริโภคและการตัดสิ่งฟุ่มเฟือยจะช่วยลดความตึงเครียดและภาระทางเศรษฐกิจได้ระดับหนึ่ง แต่ยังไม่อาจตอบคำถามเชิงลึกเกี่ยวกับรากเหง้าของความทุกข์ อันเกี่ยวข้องกับตัณหา อุปาทาน และอวิชชาที่ฝังตัวอยู่ในจิตใจมนุษย์ได้อย่างเป็นระบบ

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนามีกรอบคำอธิบายเกี่ยวกับความสุขและความทุกข์ที่ลุ่มลึกและครอบคลุมตั้งแต่ระดับประสบการณ์ตรงของปัจเจก เหตุปัจจัยของชีวิต โดยเฉพาะการนำหลักอริยสัจ ๔ ที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างตัณหากับทุกข์ อย่างไรก็ตาม แม้พระพุทธศาสนาจะมีคำสอนที่มุ่งลดละกิเลสภายในอย่างเป็นระบบ การศึกษานี้จึงมิใช่เพียงการนำแนวคิดตะวันตกมาผนวกกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างผิวเผิน หากแต่เป็นความพยายามสร้างสะพานทางปัญญาระหว่างการ “ลดสิ่งของ” กับการ “ลดกิเลส” ระหว่างความเรียบง่ายเชิงวัตถุกับความเรียบง่ายเชิงจิตวิญญาณ เพื่อเสนอกรอบความสุขที่เรียบง่ายยั่งยืน มีรากฐานทางจริยธรรม และมีศักยภาพใน

[๕] สมภาร พรมทา, “มนุษย์กับการแสวงหาความรู้ : ข้อเสนอจากพุทธปรัชญาว่าด้วยธรรมชาติและบทบาทของความรู้”, **วารสารพุทธศาสน์ศึกษาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๓๙): ๕–๒๘.

การพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ในระยะยาว อันจะเป็นการเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการและขยายพรมแดนการศึกษาความสุขในมิติพุทธปรัชญาร่วมสมัยอย่างเป็นระบบและมีนัยสำคัญเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ

๘. ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัย ได้ข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑.) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑.๑ หน่วยงานภาครัฐควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนาโดยใช้เป็นกรอบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

๑.๒ หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณเสริมสร้างบทบาทของวัด ชุมชน หรือสถาบันการศึกษาในการเป็นพื้นที่เรียนรู้และปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายในชีวิตประจำวันอย่างเป็นระบบ

๒.) ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

๒.๑. หน่วยงานที่ทำงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต สามารถนำกรอบแนวคิดการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา ไปใช้เป็นแนวทางออกแบบกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาจิตใจ

๒.๒. โรงเรียนสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นกรอบอ้างอิงในการจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายแก่ผู้เรียน

๒.๓. บุคคลทั่วไปสามารถใช้แนวคิดความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นกรอบในการออกแบบชีวิต เพื่อให้เกิดความสงบ ความพอใจ และความสมดุลในชีวิตประจำวัน

๓.) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๓.๑ ควรมีการวิจัยต่อยอดเพื่อพัฒนาโมเดลเพื่อการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายตามแนวพระพุทธศาสนา ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทต่าง ๆ

๓.๒ ควรศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบการเสริมสร้างความสุขแบบเรียบง่ายระหว่างกลุ่มบรรพชิตกับกลุ่มฆราวาส หรือระหว่างบริบทชีวิตที่แตกต่างกัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕๕. (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.).

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงปู่ชา**, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.).

สมภาร พรมทา. “มนุษย์กับการแสวงหาความรู้ : ข้อเสนอจากพุทธปรัชญาว่าด้วยธรรมชาติและบทบาทของความรู้”. **วารสารพุทธศาสน์ศึกษาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย**. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๓๙): ๕-๒๘.

ภาษาอังกฤษ

Ng, Yew-Kwang. **Happiness: Concept, Measurement and Promotion**. Singapore: Springer Nature Singapore, 2022.

Electronics:

Istrong, **ความสุขคนไทยต่ำสุด!ในรอบ ๑๑ ปี ใช้ ๖ เทคนิคนี้เพิ่มความสุขในชีวิต**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.istrong.co/single-post/6-techniques-boost-happiness-thais?srsltid [๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๗].

Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., De Neve, J.-E., Aknin, L. B., & Wang, S. (Eds.). “**World Happiness Report 2025**”. World Happiness Report, (Wellbeing Research Centre: University of Oxford, 2025) [Online]. Source: https://share.google/m2PM8nJyNuV7JoIJp [February 7, 2026].

การวิเคราะห์ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา
An Analysis of the Sorrow as Experience by Individuals in the Tripitaka and its Commentaries

พระษิณะกัณฐ์ มหาจิณณะการณ์
Phra Sinagun Mahachinnakarn[๑]

Received: *April 9, 2026* **Revised:** *May 17, 2026*
Accepted: *August 20, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา และ๒) วิเคราะห์ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยใช้กรณีศึกษาของบุคคลตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา จำนวน 8 กรณีศึกษามาวิเคราะห์โดยใช้ ทฤษฎีจิตวิทยาตะวันตก ๕ ระยะ และหลักทางพระพุทธศาสนามาเป็นกรอบ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ความเศร้าโศก มิใช่เพียงแค่อารมณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า แต่เป็นกระบวนการของจิตที่อาศัยเหตุและปัจจัยเกื้อหนุน โดยมีความเกี่ยวเนื่องกับเวทนา ตัณหา และอุปาทานเป็นสำคัญ และยังพบว่า ความเศร้าโศกที่ปรากฏในคัมภีร์มีลักษณะหลากหลาย ทั้งในด้านระดับความรุนแรงของความเศร้าโศก และรูปแบบของการแสดงออก โดยในบางกรณีปรากฏลักษณะที่รุนแรง ในบางกรณีเมื่อเผชิญกับความเศร้าโศกแล้ว สามารถคลายจากความเศร้าโศกได้ หรือในบางกรณีไม่ปรากฏความเศร้าโศกเลย ทั้งนี้ แม้จะเผชิญกับเหตุการณ์ในลักษณะเดียวกันแต่การตอบสนองของแต่ละบุคคลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ โดยขึ้นอยู่กับสภาพจิตของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังเสนอว่า กระบวนการเผชิญความเศร้าโศกในงานวิจัยนี้มิได้ดำเนินไปตามลำดับขั้นที่ตายตัวตามระยะของทฤษฎีตะวันตก หากแต่มีลักษณะเป็นพลวัตของจิตที่เปลี่ยนไปตามระดับของความยึดมั่นถือมั่น

คำสำคัญ : ความเศร้าโศก, พระไตรปิฎก, อรรถกถา, ญาติ, บุคคลอันเป็นที่รัก

Abstract

This research article, An analysis of the sorrow as experience by individuals in the Tripitaka and its commentaries, aims to: (1) study the experience of sorrow among individuals as appeared in the Tripitaka and commentaries, (2) analyze the sorrow of individuals as appeared in these sources. This study employs documentary research methodology, utilizing eight case studies drawn from the Tripitaka and its commentaries literature. The analytical framework integrates the Western psychological model of the five stages of grief together with Buddhist principles. The study shows that sorrow is not simply a momentary reaction, but is related to underlying mental

[๑] สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์.มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Email: sinagun@hotmail.co.th เบอร์โทรศัพท์ ๐๖๑-๕๑๔-๕๓๖๕ In the Buddhist Studies, Faculty of liberal Arts, Thammasat University Email: sinagun@hotmail.co.th Tel. (+66) 615145365

processes and conditions. In many cases, it is connected with feeling (Vedanã), craving (Tanhã) and attachment (Upādāna). The findings also suggest that sorrow appears in different forms. In some cases, it is intense; in others. It can be reduced or resolved; and in some situations, it does not arise at all. Even when individuals face similar experiences of loss, their responses are not the same, and this seems to depend on their mental state. The study further suggests that the process of dealing with sorrow does not always follow a fixed sequence, as described in some Western models. Instead, it may change over time, depending on the level of attachment in each individual.

Keywords: Sorrow, Tripitaka, Commentaries, Relative, Beloved person

๑. บทนำ

ความเศร้าโศกเป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นได้กับทุกคน เมื่อเผชิญกับความสูญเสียหรือพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก ที่หลายปีที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า มีเหตุการณ์ต่างๆ มากมายที่นำมาซึ่งการสูญเสียของมนุษยชาติ ไม่ว่าจะเป็นการเกิดโรคระบาด ภัยสงคราม ภัยพิบัติต่าง ๆ หรือแม้แต่การเกิดอาชญากรรม โดยเหตุการณ์เหล่านี้นำมาซึ่งการสูญเสียทั้งสิ้น

ในทางจิตวิทยา ความเศร้าโศก คือ ปฏิกิริยาตอบสนองต่อการสูญเสีย โดยมีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ ความคิด และพฤติกรรม แนวคิดที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายนั้น คือ ทฤษฎีความเศร้าโศก ๕ ระยะ ซึ่งได้กล่าวว่า บุคคลอาจเผชิญกับสภาวะต่าง ๆ ทั้งหมด ๕ ระยะ คือ ระยะปฏิเสธ ระยะโกรธ ระยะการต่อรอง ระยะเศร้าโศก และระยะการยอมรับ ภายหลังจากการประสบกับความสูญเสียหรือพลัดพราก[๒] อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทฤษฎีความเศร้าโศก ๕ ระยะจะสามารถอธิบายรูปแบบการตอบสนองทางอารมณ์ของบุคคลต่อความสูญเสียได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในการอธิบายกลไกของจิต ในการเกิดความเศร้าโศก การดำรงอยู่ การจางคลาย หรือแม้แต่การไม่ปรากฏความเศร้าโศกตั้งแต่ต้นของบุคคลที่ประสบกับความสูญเสียหรือพลัดพราก จึงทำให้การศึกษาความเศร้าโศกจากมุมมองทางพระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญ เพราะช่วยขยายคำอธิบายให้สามารถเข้าใจได้มากยิ่งขึ้น

ในทางพระพุทธศาสนา ได้ปรากฏแนวคิดเรื่องความเศร้าโศก ในหลายรูปแบบทั้งในเชิงคำสอน หรือที่ปรากฏในเรื่องราวของบุคคลในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นแนวทางในการทำความเข้าใจ และเผชิญกับความสูญเสียหรือพลัดพรากในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

นอกจากนี้แล้ว ยังเห็นได้ว่า เรื่องราวของบุคคลในคัมภีร์นั้น มักถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นอุทาหรณ์ในการสอนใจผู้ที่กำลังเผชิญกับความเศร้าโศกอยู่เนือง ๆ เช่น เรื่องของนางปฏาจารา[๓] สตรีผู้สูญเสียบุคคลในครอบครัวหลายราย ได้แก่ บุตรทั้งสองคน สามี บิดามารดา และพี่ชาย ในเวลาใกล้เคียงกัน ส่งผลให้นางเกิดความเศร้าโศกอย่างรุนแรง หรือเรื่องราวของนางกีสาโคตมี[๔] ซึ่งเป็นธิดาของเศรษฐีตกยาก ผู้ประสบกับเการสูญเสียบุตรชายอันเป็นที่รัก นอกจากนี้ ยังมีนางวิสาขามหาอุบาสิกา[๕] ซึ่งเป็นพระโสดาบัน ผู้ที่ต้องเผชิญกับความเศร้าโศกจากการจากไปของหลานสาวอันเป็นที่รักยิ่งไป จนมิอาจหักห้ามใจได้ ทำให้เห็นถึงการตอบสนองต่อการเหตุการณ์การสูญเสีย ในลักษณะ

---

[๒] Elisabeth Kübler-Ross, **On Death and Dying**, (New York: Macmillan, 1969), pp. 34-121.

[๓] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๘๘-๕๐๖/๔๕๒-๔๕๔.

[๔] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๗๓-๙๑/๔๖๕-๔๖๗.

[๕] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๑๓/๒๖๕-๒๖๖.

ที่แตกต่างกันออกไป จึงทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับลักษณะของความเศร้าโศกในแต่ละกรณี ซึ่งนำไปสู่ข้อคำถามว่า ความเศร้าโศกดังกล่าว มีลักษณะอย่างไร และสามารถนำมาอธิบายในเชิงกระบวนการได้หรือไม่

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดจนมุ่งวิเคราะห์ปรากฏการณ์ดังกล่าวผ่านเรื่องราวของบุคคลในสมัยพุทธกาล เพื่อทำความเข้าใจลักษณะและกระบวนการของความเศร้าโศกในมิติเชิงกระบวนการมากขึ้น

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๒ ข้อ คือ

๑) เพื่อศึกษาความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

๒) เพื่อวิเคราะห์ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบเอกสาร (Documentary Research) ขอบเขตของการวิจัย ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวกับความเศร้าโศก ในระดับปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ และเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๖-๒๕๖๐ ตำรา หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำทฤษฎีจิตวิทยาตะวันตก คือ ทฤษฎี ๕ ระยะของความเศร้าโศก (5 Stages of Grief: Kübler-Ross Model) และหลักทางพระพุทธศาสนา อันประกอบด้วย หลักปฏิจจสมุปบาท หลักอริยสัจ และหลักสภาวธรรมหรือจิตตภาวะ มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยเลือกกรณีศึกษาที่เด่น ๆ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มาวิเคราะห์ จำนวน ๘ กรณี และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาความ

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและนำเสนอในวิจัยชิ้นนี้ มีทั้งหมด ๘ กรณีศึกษา ผลการวิจัยพบว่า สามารถแบ่งกลุ่มในการวิเคราะห์ได้ดังนี้ ๑) กลุ่มตัวอย่างปุถุชน ผู้ประสบกับความสูญเสียญาติ หรือพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก จนเกิดความเศร้าโศก ได้แก่ นางกีสาโคตมี[๖] นางปฏาจารา[๗] และพระเจ้ามุณฑะ[๘] ๒) กลุ่มตัวอย่างพระอริยบุคคล ผู้ประสบกับความสูญเสีย หรือพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก จนเกิดความเศร้าโศก ได้แก่ นางวิสาขา[๙] อนาถบิณฑิกเศรษฐี[๑๐] ๓) กลุ่มตัวอย่างปุถุชน ผู้ประสบกับความสูญเสียหรือพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก แล้วไม่เกิดความเศร้าโศก ได้แก่ พระนางมัลลิกา[๑๑] และครอบครัวพระโพธิสัตว์

---

[๖] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๗๓-๙๑/๔๖๕-๔๖๗, ขุ.เถรี.อ. (ไทย) -/๒๑๓-๒๒๓/๒๙๗-๓๑๑, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๑๔/๖๕๑-๖๕๕, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๗/๓๙๖-๓๙๗.

[๗] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๘๘-๕๐๖/๔๕๒-๔๕๔, ขุ.เถรี.อ. (ไทย) -/๑๑๒-๑๑๖/๑๘๕-๑๙๙, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๑๓ / ๖๔๔-๖๕๑, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๘-๒๘๙/๓๙๘-๓๙๙.

[๘] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๐/๘๒-๘๘

[๙] ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๗๘/๓๓๙-๓๔๑, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๑๓/๒๖๕-๒๖๖, ขุ.อุ.อ. (ไทย) -/๗๘/๕๒๖-๕๒๙.

[๑๐] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘/๒๙, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๘/๑๔๔-๑๔๗.

[๑๑] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๗/๓๒๙-๓๓๓.

ชาวนา[๑๒] และ๔) กลุ่มตัวอย่างพระอริยบุคคล ผู้ประสบกับความสูญเสีย หรือพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก แล้วไม่เกิดความเศร้าโศก ได้แก่ พระราหุลและพระนันทะ[๑๓]

๒. ผลการวิเคราะห์ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถานั้น สามารถสรุปเป็นตารางได้ ดังนี้

ลำดับ	กรณีศึกษา	การเกิดความเศร้าโศก	ลักษณะตามทฤษฎี ๕ ระยะ	นัยปฏิจจสมุปบาท	นัยอริยสัจ	นัยสภาวธรรมหรือจิตตภาวะ
กลุ่มที่ ๑.กลุ่มตัวอย่างปุถุชน ผู้ประสบกับความสูญเสียญาติ หรือบุคคลอันเป็นที่รัก แล้วเกิดความเศร้าโศก						
๑	นางกีสาโคตมี	ปรากฏ	ปรากฏหลายระยะโดยเฉพาะปฏิเสธ–เศร้าโศก ก่อนยอมรับ	ดำเนินตามสายเกิด จนคลายเมื่อเกิดปัญญา	ทุกข์–สมุทัยเด่น แล้วคลายสู่มรรค	ดับทุกข์โดยสิ้นเชิง (นิโรธ)
๒	นางปฏาจารา	ปรากฏรุนแรง	ปรากฏครบและรุนแรงทุกระยะ	ดำเนินเต็มวงจร ก่อนถูกตัดด้วยปัญญา	ทุกข์ปรากฏชัด ก่อนเข้าสู่นิโรธ	โทสะและโทมนัสรุนแรงก่อนคลาย
๓	พระเจ้ามุณฑะ	ปรากฏ	ปรากฏครบและรุนแรงทุกระยะ	ดำเนินตามสายเกิด	ทุกข์จากอุปาทานในความรัก	จิตประกอบโทสะและโทมนัส
กลุ่มที่ ๒.กลุ่มตัวอย่างพระอริยบุคคล ผู้ประสบกับความสูญเสียญาติ หรือบุคคลอันเป็นที่รัก แล้วเกิดความเศร้าโศก						
๔	นางวิสาขา	ปรากฏแต่คลายเร็ว	ปรากฏลักษณะโศกและคร่ำครวญ	กระบวนการถูกตัดตอนบางช่วง	เห็นทุกข์และคลายด้วยปัญญา	จิตประกอบโทสะและโทมนัส
๕	อนาถบิณฑิกเศรษฐี	ปรากฏแต่ไม่รุนแรง	ปรากฏบางระยะ	ไม่ดำเนินเต็มวงจร	เข้าใจทุกข์ตามหลักธรรม	จิตประกอบกุศลและสติ
กลุ่มที่ ๓.กลุ่มตัวอย่างปุถุชน ผู้ประสบกับความสูญเสียญาติ หรือบุคคลอันเป็นที่รัก แล้วไม่เกิดความเศร้าโศก						
๖	พระนางมัลลิกา	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ดำเนินไปสู่โสกะ	ไม่ปรากฏทุกข์ในลักษณะโศก	ไม่ประกอบโทสะ
๗	ครอบครัวพระโพธิสัตว์ชาวนา	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่เข้าสู่กระบวนการเกิดทุกข์	ทุกข์ไม่ปรากฏสมุทัย	จิตตั้งมั่นไม่ยึดมั่นถือมั่น
กลุ่มที่ ๔.กลุ่มตัวอย่างพระอริยบุคคล ผู้ประสบกับความสูญเสียญาติหรือบุคคลอันเป็นที่รักแล้วไม่เกิดความเศร้าโศก						
๘	พระราหุลและพระนันทะ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ตัดกระบวนการตั้งแต่ต้น	ดับทุกข์โดยสิ้นเชิง (นิโรธ)	จิตพ้นจากอกุศลโดยสิ้นเชิง

[๑๒] ขุ.ชา.ปญฺจก. (ไทย) ๒๗/๑๙-๒๘/๒๐๒-๒๐๓, ขุ.ชา.ปญฺจก.อ. (ไทย) ๔/๑๙-๒๘/๔๑๖-๔๒๓.

[๑๓] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๕-๑๕๘/๔๐๘, ขุ.เถรี.อ. (ไทย) -/๑๕๗-๑๖๒/๒๔๑-๒๗๐.

๓. จากการศึกษากรณีความเศร้าโศกของบุคคลทั้ง ๘ กรณี พบว่า ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มิได้เกิดจากเหตุการณ์ภายนอกโดยตรง แต่เป็นผลของกระบวนการทางจิตที่มีเหตุปัจจัยรองรับ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่าง เวทนา ตัณหา และอุปาทาน โดยเมื่อจิตรับรู้ต่อประสบการณ์อันเป็นที่รักหรือไม่เป็นที่รัก จนเกิดเวทนา และเมื่อเวทนานั้นถูกปรุงแต่งด้วยความอยาก หรือความยึดมั่นถือมั่น ย่อมนำไปสู่การเกิดความเศร้าโศกได้ในที่สุด

เมื่อพิจารณาในระดับของบุคคล พบว่า แม้จะเผชิญกับเหตุการณ์ความสูญเสียในลักษณะเดียวกัน แต่ระดับและลักษณะของความเศร้าโศกนั้น แตกต่างกันออกไป โดยเมื่อพิจารณาจากตารางทำให้เห็นว่า สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ ๑) กรณีที่บุคคลเมื่อประสบกับความสูญเสียหรือพลัดพรากแล้ว เกิดความเศร้าโศกขึ้นอย่างรุนแรง ๒) กรณีที่บุคคลเมื่อประสบกับความสูญเสียหรือพลัดพรากแล้ว สามารถคลายจากความเศร้าโศกได้ เมื่อเกิดความเข้าใจตามความเป็นจริง และ๓) กรณีที่บุคคลเมื่อประสบกับความสูญเสียหรือพลัดพรากแล้ว ไม่ปรากฏความเศร้าโศกตั้งแต่ต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า ลักษณะของความเศร้าโศก มิได้ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ แต่ขึ้นอยู่กับระดับของความยึดมั่นถือมั่นของจิตเป็นสำคัญ ซึ่งความเศร้าโศกนั้นสามารถพบได้ทั้งในกรณีที่เป็นปุถุชนและพระอริยบุคคล ยกเว้นพระอรหันต์เท่านั้น ส่วนบุคคลที่ประสบความสูญเสียหรือพลัดพราก แล้วไม่ปรากฏความเศร้าโศกนั้น ได้แก่ บุคคลที่มีหลักธรรมในการเตรียมใจไว้ล่วงหน้าแล้ว และกลุ่มพระอรหันต์

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า กระบวนการเผชิญความเศร้าโศก มิได้ดำเนินไปในลักษณะที่เป็นลำดับขั้นแบบตายตัว แต่มีลักษณะเป็นพลวัตของจิตที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ตามระดับของความเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต โดยในบางกรณี พบว่า ความเศร้าโศกอาจเกิดขึ้นและคลายตัวได้อย่างรวดเร็ว ในขณะที่บางกรณีสามารถยุติได้โดยมิต้องผ่านกระบวนการแบบต่อเนื่อง ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพของปัญญาในการพิจารณาความเป็นจริงของสภาวะนั้น

ในภาพรวม จึงสามารถสังเคราะห์ได้ว่า ความเศร้าโศกเป็นกระบวนการของจิตที่เกิดขึ้นตามลำดับของเหตุปัจจัย และสามารถจำแนกได้เป็นหลายลักษณะ มีทั้งกรณีที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรง กรณีที่สามารถคลายลงได้ และกรณีที่ไม่ปรากฏขึ้นเลย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างระดับของความยึดมั่นถือมั่นกับการเกิด และการดับของความเศร้าโศกอย่างมีนัยสำคัญ

๕. อภิปรายผล

จากผลการวิจัยนั้น ผู้วิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ ๓ ประเด็น คือ ประเด็นแรก ผลการวิจัยพบว่า ความเศร้าโศก มิใช่เพียงแค่อารมณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า แต่เป็นกระบวนการของจิตที่อาศัยเหตุและปัจจัยเกื้อหนุน โดยมีความเกี่ยวเนื่องกับเวทนา ตัณหา และอุปาทานเป็นสำคัญ แนวคิดดังกล่าวนี้ มีความสอดคล้องกับงานของพระมหานุกูล มหาวีโร ที่ชี้ให้เห็นว่า อกุศลจิตมิได้เกิดขึ้นโดยปราศจากเงื่อนไข แต่มีปัจจัยแห่งการปรุงแต่งเป็นพื้นฐาน[๑๔] โดยเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างของจิตที่ดำเนินไปอย่างเป็นระบบตามเหตุปัจจัย ในประเด็นนี้ เมื่อพิจารณางานทางด้านจิตวิทยา เช่น งานของพีรพนธ์ ลือบุญธวัชชัย พบว่า ความเศร้าโศกจากการสูญเสียนั้น เป็นปฏิกิริยาทางจิตใจที่สัมพันธ์กับความผูกพันระหว่างบุคคล และจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการช่วยเหลือ เพื่อให้บุคคลสามารถปรับตัวต่อความสูญเสียได้[๑๕] แม้ว่างานดังกล่าวจะมองความเศร้าโศกในลักษณะของกระบวนการเช่นเดียวกัน แต่ยังคงอธิบายในระดับของประสบการณ์ทางอารมณ์เป็นหลัก เช่นเดียวกับงานของศรินรัตน์ วัฒนธรนันท์ ที่อธิบายว่าความเศร้าโศกเป็นกระบวนการตอบสนองต่อการสูญเสีย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเป็นระยะ และบุคคลจะค่อย ๆ ปรับตัวไป

---

[๑๔] พระมหานุกูล มหาวีโร (พรหมขันธ์), “วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๗.

[๑๕] พีรพนธ์ ลือบุญธวัชชัย, “อารมณ์เศร้าโศกจากการสูญเสียและจิตบำบัดสัมพันธภาพระหว่างบุคคล: หลักการและแนวทางการดูแล”, **สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย**, ปีที่ ๕๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๐): ๓๔-๓๕.

ตามลำดับ[๑๖] โดยรวมแล้วในประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่า งานวิจัยเหล่านี้มีความสอดคล้องกับผลการวิจัยนี้ในแง่ที่มองความเศร้าโศกเป็นกระบวนการ อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างสำคัญอยู่ที่ระดับของการอธิบาย โดยงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าความเศร้าโศกนั้น สามารถทำความเข้าใจได้ ผ่านโครงสร้างเหตุปัจจัยของจิต ซึ่งปรากฏในความสัมพันธ์เชิงลำดับของเวทนา ตัณหา และอุปาทาน อันเป็นกลไกภายในตามหลักพระพุทธศาสนา มิใช่เพียงการตอบสนองทางอารมณ์ต่อเหตุการณ์เพียงเท่านั้น ประเด็นที่ ๒ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ความรุนแรงของความเศร้าโศก มิได้ถูกกำหนดโดยเหตุการณ์การสูญเสียหรือพลัดพรากเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับสภาพจิตของบุคคลผู้เผชิญต่อเหตุการณ์เป็นสำคัญ ซึ่งแม้ว่าจะประสบกับเหตุการณ์เดียวกัน แต่บุคคลอาจจะมีระดับความเศร้าโศกแตกต่างกันได้ ในประเด็นนี้มีความสอดคล้องกับงานของอรสา ใยยอง ซึ่งพบว่า ผู้สูงอายุที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก มีระดับภาวะซึมเศร้าไม่เท่ากัน โดยขึ้นอยู่กับระดับความผูกพันและการรับรู้ต่อความสูญเสียของแต่ละบุคคล[๑๗] เช่นเดียวกับการศึกษาของสิริวรรณ คงทอง ที่ระบุว่า คู่สมรสของผู้เสียชีวิต มีประสบการณ์ความเศร้าโศกที่แตกต่างกันไป ตามลักษณะความสัมพันธ์และบริบทชีวิตของแต่ละราย[๑๘] จะเห็นได้ว่า งานวิจัยกลุ่มนี้อธิบายความแตกต่างของระดับความเศร้าโศก โดยเน้นไปที่ปัจจัยภายนอกหรือประสบการณ์ชีวิตเป็นหลัก ในขณะที่ผลการวิจัยนี้ ได้เสนอว่า ความแตกต่างของระดับความเศร้าโศกนั้น มีรากฐานมาจากปัจจัยภายในของจิต โดยเฉพาะระดับของอุปาทานหรือความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งจะเห็นได้จากการแสดงออกที่บางกรณีไม่ปรากฏความเศร้าโศกเลย บางกรณีปรากฏอย่างรุนแรง และบางกรณีปรากฏแล้วสามารถคลายลงได้ ประเด็นสุดท้าย ผลการวิจัยระบุว่า กระบวนการเผชิญความเศร้าโศกในงานวิจัยนี้ มิได้ดำเนินไปตามลำดับขั้นที่แน่นอน หากแต่มีลักษณะเป็นพลวัตของจิตที่เปลี่ยนไปตามระดับของความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Elisabeth Kübler-Ross ที่เสนอว่า กระบวนการเผชิญความเศร้าโศก ไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามลำดับอย่างตายตัว และบุคคลอาจข้ามหรือย้อนกลับบางระยะได้[๑๙] อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างที่สำคัญว่า ความไม่เป็นไปตามลำดับดังกล่าวนั้น มิใช่เพียงลักษณะของประสบการณ์ทางอารมณ์ หากแต่มีพื้นฐานมาจากกลไกภายในของจิต โดยเฉพาะระดับของตัณหาและอุปาทาน ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดการเกิดขึ้น ดำรงอยู่หรือยุติลงในลักษณะแบบใด นอกจากนี้ ในประเด็นนี้ ยังมีความสอดคล้องกับงานของวรัญญา สิริโพธิธนากุล ซึ่งได้เสนอว่า การพิจารณาธรรม สามารถช่วยให้จิตฟื้นตัวจากความสูญเสียได้อย่างรวดเร็ว[๒๐] รวมถึงงานของแสวง แสนบุตร ที่กล่าวถึงการเรียนรู้จากประสบการณ์สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในจิตและพัฒนาตน[๒๑] อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ได้กล่าวมาในกลุ่มนี้ ยังมิได้มีการอธิบายกลไกของการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน ในขณะที่งานวิจัยชิ้นนี้ได้เสนอคำอธิบายในระดับเหตุปัจจัย โดยชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงของความเข้าใจส่งผลให้ตัณหา และอุปาทาน สามารถคลายตัวลงได้ ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าโศกตามนัยปฏิจจสมุปบาท ด้วยเหตุนี้ กระบวนการเผชิญความเศร้าโศก จึงไม่

---

[๑๖] ศรินรัตน์ วัฒนธรนันท์, “ความโศกเศร้าจากการสูญเสียบุคคอันเป็นที่รัก: บทบาทพยาบาล”, **พยาบาลสภากาชาดไทย**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐): ๑๗-๑๘.

[๑๗] อรสา ใยยอง, “ภาวะซึมเศร้าและอารมณ์เศร้าโศกจากการสูญเสียของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุจังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสุขภาพจิต**, (คณะแพทยศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๗๐.

[๑๘] สิริวรรณ คงทอง, “ประสบการณ์ภาวะเศร้าโศกของคู่สมรสไทยพุทธของผู้เสียชีวิตจากการเจ็บป่วยวิกฤต”, **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลผู้ใหญ่**, (คณะพยาบาลศาสตร์: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๖), หน้า ๕๔-๕๕.

[๑๙] Elisabeth Kübler-Ross, **On Death and Dying**, (New York: Macmillan, 1969), p. 236.

[๒๐] วรัญญา สิริโพธิธนากุล, “กระบวนการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสียในบริบทพุทธจิตวิทยา: กรณีศึกษานางปฏาจาราในพระไตรปิฎก”, **พุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๘): ๑๒-๑๓.

[๒๑] แสวง แสนบุตร, "การวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ของปฏาจาราเถรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิชาการธรรมธรรศน์**, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม-มิถุนายน ๒๕๕๙): ๑๕๓.

จำเป็นต้องดำเนินไปตามลำดับขั้นที่แน่นอน และในบางกรณีอาจไม่ปรากฏความเศร้าโศกขึ้นเลย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเข้าใจและคุณภาพของจิตในแต่ละบุคคล

๖. องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาในครั้งนี้ นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้เชิงโครงสร้างของความเศร้าโศก โดยเสนอกรอบแนวคิดที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการของจิตกับผลลัพธ์ของความเศร้าโศกอย่างเป็นระบบ ซึ่งความเศร้าโศกนั้นสามารถอธิบายได้ในฐานะของกลไกทางจิตที่ดำเนินไปตามเหตุปัจจัย และมีระดับความรุนแรงที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขภายในของจิต โดยความแตกต่างของความเศร้าโศกนั้น มิได้ขึ้นอยู่กับลักษณะของเหตุการณ์ แต่ขึ้นอยู่กับระดับความปรุงแต่งและความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดว่า ความเศร้าโศกจะปรากฏในลักษณะใด ตั้งแต่การเกิดขึ้นอย่างรุนแรง การคลายตัว ไปจนถึงการไม่ปรากฏขึ้นเลย

องค์ความรู้นี้ จึงเสนอแบบจำลองเชิงโครงสร้างของความเศร้าโศก ซึ่งประกอบด้วย ๓ ส่วนสำคัญ ได้แก่ ๑) ตัวแปรภายใน คือ ระดับอุปาทานและระดับปัญญา ๒) กระบวนการของจิต คือ เวทนา ตัณหา และอุปาทาน และ๓) ผลลัพธ์ของความเศร้าโศก ได้แก่ การเกิดขึ้นอย่างรุนแรง การคลายตัวได้ และการไม่ปรากฏขึ้นเลย โดยแบบจำลองนี้แสดงให้เห็นว่า ความเศร้าโศกมิได้ถูกกำหนดโดยเหตุการณ์ภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่ถูกกำหนดโดยคุณภาพของจิตที่เข้าไปสัมพันธ์กับเหตุการณ์นั้นด้วย ดังนั้น บทความนี้จึงขยายการอธิบายจากทฤษฎีความเศร้าโศก ๕ ระยะในเชิงประสบการณ์ทางอารมณ์ ไปสู่การอธิบายเชิงเหตุปัจจัยภายในตามหลักพระพุทธศาสนา

๗. สรุป

การวิเคราะห์ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา จำนวน ๘ กรณี แสดงให้เห็นว่า ความเศร้าโศกมิได้ขึ้นอยู่กับลักษณะของเหตุการณ์ การสูญเสียหรือพลัดพรากโดยตรง แต่สัมพันธ์กับสภาวะของจิตในขณะเผชิญเหตุการณ์นั้นเป็นสำคัญ โดยสามารถจำแนกได้ทั้งกรณีที่ความเศร้าโศกเกิดขึ้นอย่างรุนแรง กรณีที่สามารถคลายลงได้ และกรณีที่ไม่ปรากฏขึ้นเลย เมื่อพิจารณาในระดับกระบวนการ ทำให้เห็นว่า ความเศร้าโศกมีลักษณะเป็นพลวัต ไม่ได้ดำเนินไปตามลำดับขั้นตอนตายตัว หากแต่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามระดับความเข้าใจความจริงของชีวิตและขึ้นอยู่กับสภาพจิตของแต่ละบุคคล ซึ่งส่งผลให้การตอบสนองต่อความสูญเสีย หรือพลัดพรากมีความแตกต่างกัน แม้จะต้องเผชิญกับเหตุการณ์ในลักษณะเดียวกัน

โดยรวมแล้ว ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ความเศร้าโศกสามารถทำความเข้าใจได้ ในฐานะปรากฏการณ์ที่มีความสัมพันธ์กับปัจจัยภายในของจิตมากกว่าปัจจัยภายนอก นอกจากนี้ ยังมีความหลากหลายในเชิงลักษณะและระดับของการปรากฏ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของสภาพจิต ที่เป็นตัวกำหนดประสบการณ์ความเศร้าโศกของบุคคลอย่างมีนัยสำคัญ

๘. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษางานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ความเศร้าโศกของบุคคลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑.๑ ควรมีการกำหนดแนวทางในการส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา กับงานด้านสุขภาพจิต เพื่อใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจ และดูแลผู้ประสบกับความสูญเสีย

๑.๒ ควรพัฒนาแนวทาง การดูแลสุขภาวะทางจิตที่สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมไทย โดยอาศัยหลักการอธิบายเหตุปัจจัยของจิต

๒. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๒.๑ ผู้ปฏิบัติงานด้านการให้คำปรึกษา ควรนำกรอบแนวคิดเรื่อง เวทนา ตัณหา อุปาทาน ไปใช้ในการวิเคราะห์สภาพจิตของผู้ประสบความสูญเสีย หรือพลัดพราก

๒.๒ ควรส่งเสริมการพัฒนาปัญญา และการตระหนักรู้ต่อกระบวนการทางจิต เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถคลายหรือบรรเทาความเศร้าโศกได้อย่างเหมาะสม

๓. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๓.๑ ควรมีการศึกษาเชิงประจักษ์ในกลุ่มบุคคลยุคปัจจุบัน เพื่อทดสอบและขยายกรอบแนวคิดที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้

๓.๒ ควรพัฒนารูปแบบหรือเครื่องมือ ในการประเมินและดูแลผู้ที่เผชิญกับความเศร้าโศกในทางปฏิบัติ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระมหานุกูล มหาวีโร (พรหมขันธ์). “วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สิริวรรณ คงทอง. “ประสบการณ์ภาวะเศร้าโศกของคู่สมรสไทยพุทธของผู้เสียชีวิตจากการเจ็บป่วยวิกฤต”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะพยาบาลศาสตร์: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๖.

อรสา ใยยอง. “ภาวะซึมเศร้าและอารมณ์เศร้าโศกจากการสูญเสียของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุจังหวัดนนทบุรี”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะแพทยศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พีรพนธ์ ลือบุญธวัชชัย. “อารมณ์เศร้าโศกจากการสูญเสียและจิตบำบัดสัมพันธภาพระหว่างบุคคล: หลักการและแนวทางการดูแล”. **จิตแพทย์แห่งประเทศไทย**. ปีที่ ๕๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๐): ๒๙-๔๕.

วรัญญา สิริโพธิธนากุล. “กระบวนการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสียในบริบทพุทธจิตวิทยา: กรณีศึกษานางปฏาจาราในพระไตรปิฎก”. **พุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา**. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๘): ๑-๑๘.

ศรินรัตน์ วัฒนธรนันท์. “ความโศกเศร้าจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก: บทบาทพยาบาล”. **พยาบาลสภากาชาดไทย**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐): ๑๓-๒๑.

แสวง แสนบุตร. "การวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ของปฏาจาราเถรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิชาการธรรมธรรศน์**. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม-มิถุนายน ๒๕๕๙): ๑๕๓-๑๖๒.

ภาษาอังกฤษ

Elisabeth Kübler-Ross. **On Death and Dying.** New York: Macmillan, 1969.

การพัฒนาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรี

Development of Social Behavior in Early Childhood through a Project Approach Learning Experiences on Community Learning Resources : A Case Study of Wat Don Tal School, Suphanburi Province

สุพรรณี จีนสุกแสง
Supanee Jinsuksang[๑]

Received: *April 4, 2026* **Revised:** *August 13, 2026*
Accepted: *August 20, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง การพัฒนาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาความสัมพันธ์ของพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ๒) เปรียบเทียบพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ระเบียบวิธีวิจัย ได้แก่ การวิจัยแบบกึ่งทดลอง ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ เด็กปฐมวัยชั้นอนุบาลปีที่ ๓ โรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน ๑๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ๑) แผนการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และ ๒) แบบสังเกตพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบสถิติไค-สแควร์ และค่าความแตกต่าง

ผลการวิจัยพบว่า ๑) พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังแผนการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ และ ๒) พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยหลังการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสูงกว่าก่อนการจัดประสบการณ์ ทั้งโดยภาพรวมและจำแนกรายด้าน

คำสำคัญ : การจัดประสบการณ์แบบโครงการ, แหล่งเรียนรู้ในชุมชน, พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์, เด็กปฐมวัย

Abstract

The purposes of this research were: 1) to study the relationship between young children's interaction behavior before and after participating project approach experiences about community learning resources; and 2) to compare young children's interaction behavior

[๑] สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร Master of Education (Early Childhood Education) Phranakhon Rajabhat University. Email:Suphannee๒๔๑๙๘๑@gmail.com เบอร์โทรศัพท์ ๐๖๑-๕๑๔-๖๓๖๔

before and after participating project approach experiences about community learning resources The research methodology used in this study is a quasi-experimental design. The population of this research consists of 10 preschool children in the third grade at Watdontal School, Suphanburi Province. The research instruments included 1) Project approach Experience Planing for community learning Resources ; and 2) an observation form for young children's interaction behavior. The experiment was conducted over a period of eight weeks. The statistics used for data analysis included mean, standard deviation, the Chi – square test, and the difference test.

The research results found that 1) the interaction behavior of early childhood children before and after the project approach experiences plan regarding learning resources in the community were related and Statistical significance at .05 and 2) The interaction behavior of early childhood children after the project approach experiences plan regarding learning resources in the community was higher than before the experience, both overall and classified by aspect.

Keywords : Project Approach Experiences, Community Learning Resources, Interaction Behavior, Young Children

๑. บทนำ

ยุทธศาสตร์ชาติในการพัฒนาประเทศ ระยะเวลา ๒๐ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐ ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ได้ มีเป้าหมายในการพัฒนาคนในทุกช่วงวัย ตั้งแต่ช่วงของการตั้งครรภ์ วัยปฐมวัย วัยเด็ก วัยรุ่น วัยแรงงาน และวัยผู้สูงอายุ ให้มีคุณภาพ มีศักยภาพ และเป็นกำลังสำคัญของประเทศ โดยเฉพาะวัยปฐมวัย ซึ่งเป็นช่วงวัยของการพัฒนาที่สำคัญที่สุดในชีวิต เนื่องจากจะมีพัฒนาการอย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านอารมณ์ ด้านสติปัญญา และด้านสังคม เป็นช่วงวัยของการสร้างรากฐานสำคัญ สำหรับการเติบโตและการเรียนรู้ต่อไปในชีวิต โดยการพัฒนาเด็กปฐมวัยตามแผนยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมสุขภาพของกระทรวงสาธารณสุขภายใต้โครงการพัฒนาและสร้างเสริมศักยภาพคนไทย กลุ่มสตรีและเด็กปฐมวัยให้เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการที่สมวัยในทุก ๆ ด้านและเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่อย่างมีคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ที่เน้นการส่งเสริมสุขภาพให้เด็กปฐมวัยทุกคนได้รับการพัฒนาให้มีพัฒนาการตามวัยอย่างมีคุณภาพและต่อเนื่อง พร้อมทั้งพัฒนาและใช้เครื่องมือคัดกรองพัฒนาการเฉพาะ ๕ ช่วงอายุที่สำคัญ คือ ช่วงอายุ ๙ เดือน ๑๘ เดือน ๓๐ เดือน ๔๒ เดือน และ ๖๐ เดือน ที่จะช่วยในการป้องกันและสามารถค้นหาเด็กที่มีพัฒนาการล่าช้าได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งยังช่วยกระตุ้นให้เด็กมีพัฒนาการสมวัยเหมาะสมอย่างมีคุณภาพ[๒]

เนื่องจากสภาพสังคมที่มีความก้าวหน้าทางวิชาการ เทคโนโลยี ความรู้และการสื่อสารที่พัฒนาและเติบโตอย่างรวดเร็ว จึงส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนจำนวนมากในสังคม เด็กส่วนใหญ่เติบโตมาอย่างโดดเดี่ยว มีโทรทัศน์และคอมพิวเตอร์เป็นเพื่อน เด็กมีพัฒนาการทางด้านสติปัญญา ดีขึ้นจากการที่ได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ผ่านเทคโนโลยีใหม่ ๆ แต่การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันลดน้อยลงไป[๓] ทำให้ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการพัฒนาพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์

---

[๒] สถาบันพัฒนาอนามัยเด็กแห่งชาติ, **แนวทางการส่งเสริมคุณภาพสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยด้านสุขภาพ (4D)ตามมาตรฐานสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยแห่งชาติ.** กรุงเทพ : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. (๒๕๖๐).

[๓] ศิริภรณ์ อมรรัตนชัย. **การพัฒนาพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย โดยใช้การจัดกิจกรรม** (๒๕๖๖)

ของเด็กปฐมวัยทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียนให้สูงขึ้นกว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะจากการรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษาโรงเรียนวัดดอนตาล ระดับปฐมวัยพบว่า พัฒนาการด้านสังคม ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ มีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าเกณฑ์ ซึ่งใน ปีการศึกษา ๒๕๖๕ คิดเป็นร้อยละ ๗๘.๖๕ และค่าเฉลี่ยในปีการศึกษา ๒๕๖๖ คิดเป็นร้อยละ ๗๘.๘๙ ต่ำกว่าเป้าหมายที่โรงเรียนกำหนดไว้ร้อยละ ๘๐ ส่วนใหญ่เด็กมีพัฒนาการด้านสังคมไม่เหมาะสมกับวัย เพราะเด็กไม่ได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองและปฏิบัติหน้าที่ผู้นำ ผู้ตาม มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ ไม่เหมาะสมกับวัยเท่าที่ควร อาจเป็นเพราะว่าครูได้จัดกิจกรรมให้เด็กมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับเพื่อนไม่หลากหลาย ไม่เป็นระบบตามขั้นตอน ทำให้เด็กมีพัฒนาการทางสังคมมีค่าเฉลี่ย ต่ำกว่า[๔] ซึ่งพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยมีความสำคัญต่อการเรียนรู้เด็กที่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีทำให้ได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ทางสังคมและจะรู้สึกว่าการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เป็นเรื่องที่ดีเกิดความสุขทำให้เด็กประสบความสำเร็จในสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้วยตนเองและการทำงานร่วมกับผู้อื่นในกิจกรรมทั้งกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ สภาพพึงประสงค์ของเด็กปฐมวัย อายุ ๕-๖ ปี คือ เล่นแล้วทำกิจกรรมร่วมกับเด็กที่แตกต่างไปจากตน เล่นหรือทำงานร่วมกับเพื่อนอย่างมีเป้าหมาย ยิ้ม หัวเราะ และพูดคุยกับผู้ใหญ่ และบุคคลที่คุ้นเคยได้เหมาะสมกับสถานการณ์[๕] จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูควรหาวิธีการจัดกิจกรรมที่เน้นพัฒนาการด้านสังคม ด้านพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ให้เป็นไปตามวัย ดังนั้นประสบการณ์ที่ส่งเสริมพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีช่วยให้เด็กได้เรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในชีวิตจริง และช่วยสร้างลักษณะนิสัยทางสังคมที่ดีติดตัว ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ช่วยสนับสนุนให้เด็กเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม ครูสามารถส่งเสริมเด็กปฐมวัยให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ตามศักยภาพของเด็กแต่ละคน เด็กทุกคนมีพัฒนาการเป็นไปตามวัยและตามความสามารถของเด็กแต่ละคน การที่เด็กผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนช่วยเหลือเพื่อนที่มีความต้องการด้วยความยินยอมพร้อมใจ และเด็กได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นความรู้สึกความอ่อนโยนและความเข้าใจผู้อื่น และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นที่เริ่มตั้งแต่ปฐมวัยในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งการจัดประสบการณ์แบบโครงการ เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนภายใต้บรรยากาศที่เป็นมิตรมีอิสระเสรีให้เกียรติให้ความสำคัญแก่เด็กในฐานะคนคนหนึ่งที่มีสิทธิ์เท่าเทียมกันทุกคนสร้างความรู้สึกที่มั่นคง กล้าคิด กล้าแสดงออก กล้าลงมือทำ ครูเป็นผู้คอยให้การสนับสนุนคอยช่วยเหลือเมื่อเด็กต้องการ ครูจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แต่จะเป็นผู้จัดสภาพแวดล้อมของห้องเรียน และเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมในเรื่องราวที่เป็นความสนใจและท้าทายความสามารถของเด็ก ให้โอกาสเด็กได้ค้นพบและเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงกับสิ่งของเรื่องราว สถานที่ บุคคลและเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายในชุมชนของเด็กตามวิธีการของแต่ละบุคคลเปิดโอกาสให้เด็กได้ประเมินผลการทำงานของตนเองได้พัฒนาความสำเร็จและความล้มเหลวของตน ครูเป็นผู้ให้ในทางบวก และคอยแนะนำช่วยเหลือให้เด็กได้ประสบผลสำเร็จในการทำกิจกรรม[๖] และการจัดการเรียนรู้แบบโครงการมีความเหมาะสมในการนำมาพัฒนาเด็กปฐมวัย เพราะเป็นรูปแบบ การเรียนการสอนที่ใช้ร่วมกับระบบการสอนในหลักสูตรตามปกติได้ โดยโอกาสที่ครูจะใช้รูปแบบการเรียนการสอนที่จะเกิดขึ้นภายใต้สภาพการเรียนการสอนตามปกติ เมื่อครูสังเกตเห็นว่า เด็ก มีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็น และต้องการจะศึกษาเรื่องนั้นต่อไป และครูพิจารณาว่า สามารถจัด

---

[๔] ศิริภรณ์ อมรรัตนชัย. **การพัฒนาพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย โดยใช้การจัดกิจกรรมละครเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดลพบุรี โรงเรียนบ้านโคกตูม.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. (๒๕๖๖).

[๕] กระทรวงศึกษาธิการ. **หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐.** กรุงเทพฯ : สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๖๐).

[๖] นิตยา ใยคง. **การจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบโครงการ (Project Approach) โดยใช้กระบวนการ PLCเพื่อพัฒนาด้านการคิดและการทำงานเป็นทีม, คุรุสภาวิทยาจารย์** ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒. (พฤษภาคม- สิงหาคม ๒๕๖๕)

กิจกรรมเพื่อศึกษาเรื่องนั้นได้และเป็นแหล่งทรัพยากรเพียงพอในการศึกษาเรื่องนั้น เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมีกระบวนการให้เด็กได้สืบเสาะหาความรู้ตามขั้นตอน ทำให้เด็กเกิดความสงสัยอยากรู้และสนใจในการเรียนรู้มากขึ้น เปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกสิ่งที่อยากเรียนรู้ด้วยตนเอง ศึกษาค้นคว้าหาคำตอบในสิ่งที่อยากเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ลงสู่การปฏิบัติ เด็กได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันมีการทำกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่มทำให้เด็กเกิดทักษะทางสังคม การระดมสมอง การแสดงความคิดเห็น การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นและอภิปรายร่วมกัน เด็กร่วมกันคิดหาวิธีแก้ปัญหาได้หลากหลายวิธี และเลือกวิธีที่ดีที่สุดได้ด้วยตนเองและเป็นการช่วยส่งเสริมพัฒนาการความสามารถในการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ให้กับเด็กปฐมวัยสามารถนำ องค์ความรู้ที่ได้มาปรับใช้ไปในอนาคต[๗] การจัดประสบการณ์แบบโครงการ เป็นการศึกษาอย่างลุ่มลึกในเรื่องที่เด็กมีความต้องการและสนใจที่จะเรียนรู้เป็นกิจกรรมที่เกิดการเรียนรู้แบบบูรณาการเกิดการเรียนรู้ในลักษณะที่เด็กเป็นศูนย์กลาง (ChildCentered) การเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสด้วยประสบการณ์ตรงและลงมือปฏิบัติ (Active Learning)[๘] สอดคล้องกับแนวคิดแบบพัฒนานิยมของจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้ชี้ให้เห็นว่าธรรมชาติของเด็กมีความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมและต้องการพึ่งพาตนเอง ดังนั้น เด็กควรมีสิทธิในการแสวงความคิดเห็น ได้เรียนรู้จากการกระทำ และมีประสบการณ์ตรงจากสิ่งแวดล้อม ได้เล่นอย่างอิสระ ได้มีโอกาสช่วยเหลือซึ่งกันและกันและทำงานอย่างมีความสุข[๙]

การจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นการจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นการจัดการศึกษานอกห้องเรียนที่จะกระตุ้นให้เด็กเกิดการเรียนรู้ โดยใช้บริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และเป็นสื่อในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนช่วยให้นักเรียนมีประสบการณ์การเรียนรู้จากบริบทหรือสถานการณ์จริง ซึ่งนอกจากจะช่วยสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีคุณค่าให้กับนักเรียนแล้ว นักเรียนยังสามารถใช้ความรู้ได้อย่างเต็มที่[๑๐] ซึ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญอย่างแท้จริงเพราะผู้เรียนสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้จากสภาพแวดล้อมและสถานที่รอบ ๆ ตัวรวมถึงการได้ลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเองเป็นห้องเรียนธรรมชาติที่ผู้เรียนจะซึมซับในสิ่งที่ได้เห็น ซึ่งพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ เด็กที่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีทำให้ได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ทางสังคม และจะรู้สึกว่าการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เป็นเรื่องที่ดีเกิดความสุข ทำให้เด็กประสบความสำเร็จในการทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้วยตนเองและการทำงานร่วมกับผู้อื่น ในกิจกรรมทั้งกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ การจัดประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคม เป็นการสนับสนุนให้เด็กมีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัวจากการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านการเรียนรู้ทางสังคมเด็กจะเรียนรู้ การปรับตัว

---

[๗] น้ำผึ้ง เลาหบุตร. **การพัฒนาความสามารถในการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์และทักษะทางสังคม โดยจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบโครงการสำหรับเด็กปฐมวัย.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (๒๕๖๐).

[๘] Katz , LG, & Chard. S.C. Engaging Children's minds : **The Project Approach. ๑๐ th ed. Norwood, NJ** : Ablex. (๑๙๙๔).

[๙] เบญจวรรณ ผุยคำชา. **การจัดประสบการณ์แบบโครงการ (PROJECT APPROACH) เพื่อพัฒนาทักษะทางภาษาของเด็กปฐมวัย ระดับชั้นอนุบาลปีที่ ๒.** โรงเรียนวัดไก่เล่า(พันธุ์พิทยาคาร) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระบุรี เขต ๑ กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๖๖).

[๑๐] พาทิศ บัวคง. **ผลการใช้ชุดการสอนเรื่องแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสลกบาตร สำหรับนักเรียนปฐมวัย.** การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร. (๒๕๕๙).

ทางสังคมกับผู้อื่น จะทำให้เด็กสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข[๑๑] และส่วนหนึ่งของมาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ได้กล่าวถึง เด็กปฐมวัยควรมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นในการเล่นร่วมกับเพื่อน การทำงานร่วมกับเพื่อนในกลุ่มหรือการทำงานร่วมกับเพื่อนอย่างมีเป้าหมาย การยิ้มทักทาย พูดคุยกับผู้ใหญ่และบุคคลที่คุ้นเคย ปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นควรพัฒนาให้เหมาะสมตามวัย ดังนั้นประสบการณ์ที่ส่งเสริมพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีช่วยให้เด็กเรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในชีวิตจริง ช่วยสร้างลักษณะนิสัยทางสังคมที่ดีติดตัวซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ช่วยสนับสนุนให้เด็กเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณแบบโครงการ เกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งจะพัฒนาให้เด็กเกิดการพัฒนาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์และเรียนรู้การใช้ชีวิตและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีความสุข

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรี” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๒ ข้อ) คือ

๑. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

๒. เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรี” นี้ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบกึ่งทดลอง (Quasi – Experimental Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ดาเนินการทดลองตามแบบแผนการวิจัยใช้การทดลองกลุ่มเดียวการสังเกตพฤติกรรมก่อนและหลังการทดลอง

๑. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ เด็กปฐมวัยชาย - หญิง ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในชั้นอนุบาลปีที่ ๓ อายุระหว่าง ๕ - ๖ ปี ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๖๘ โรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน ๑๐ คน

๒. ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ได้ศึกษา ประกอบด้วย

๒.๑ ตัวแปรอิสระ คือ การจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

๒.๒ ตัวแปรตาม คือ พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย เป็น ๒ ด้าน ดังนี้

๑) ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ ดังนี้

- การยิ้มหรือทักทายหรือพูดคุยกับผู้ใหญ่
- การช่วยเหลือครูหรือผู้ปกครอง
- การแสดงความคิดเห็น

๒) ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ดังนี้

- การพูดสื่อความหมายกับเพื่อน

---

[๑๑] กระทรวงศึกษาธิการ. **หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐.** กรุงเทพฯ : สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิกา (๒๕๖๐).

- การชักชวนเพื่อน
- การเล่นหรือการทำงานร่วมกัน

๓. ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้คือ โรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรี

๔. ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ทำการทดลองในภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๖๘ จำนวน ๘ สัปดาห์ สัปดาห์ละ ๔ วัน วันละ ๔๐ นาที ในช่วงการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ รวมทั้งสิ้น ๓๒ ครั้ง

ผู้วิจัยดำเนินการทดลอง โดยมีขั้นตอนตามลำดับ ดังนี้

๑. ก่อนการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ผู้วิจัยทำการสังเกตพฤติกรรมเป็นเวลา ๑ สัปดาห์ โดยเป็นการสังเกตพฤติกรรมทั้ง ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ ๒) ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน และบันทึกพฤติกรรมลงในแบบสังเกตพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์

๒. ผู้วิจัยดำเนินการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของเด็กปฐมวัยกับประชากร จำนวน ๑๐ คน ในช่วงเวลาของกิจกรรมเสริมประสบการณ์ ซึ่งทำการทดลองเป็นเวลา ๘ สัปดาห์ สัปดาห์ละ ๔ วัน ได้แก่ วันอังคารถึงวันศุกร์ วันละ ๔๐ นาที ระหว่างเวลา ๐๙.๐๐ – ๐๙.๔๐ น. รวมทั้งสิ้น ๓๒ ครั้ง

๓. หลังการดำเนินการจัดประสบการณ์ผู้วิจัยทำการสังเกตพฤติกรรมทั้ง ๒ ด้าน เป็นเวลา ๑ สัปดาห์ และบันทึกพฤติกรรมลงในแบบสังเกตพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์

๔. เมื่อดำเนินการครบ ๘ สัปดาห์ ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้ง ๒ ด้านที่ได้จากการสังเกตไปทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. ความสัมพันธ์ของพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ภาพรวม จากการวิเคราะห์ค่าสถิติไค - สแควร์ (Chi – square Test) ความสัมพันธ์ของพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย แต่ละคนมีความสัมพันธ์กัน โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๒. ผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย ก่อนและหลังการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน จำแนกรายด้านพบว่า เด็กปฐมวัยมีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์การจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสูงกว่าก่อนการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ดังนี้

๒.๑ ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ เด็กปฐมวัยมีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๐ (μ = ๔.๖๐) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ ๐.๘๔ (σ = ๐.๘๔) หลังการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๘.๒๐ (μ = ๘.๒๐) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ ๐.๖๓ (σ = ๐.๖๓) โดยมีค่าความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยก่อนและหลังการสังเกตเท่ากับ ๓.๖๐ (D = ๓.๖๐) ซึ่งเป็นไปตามสมติฐานที่ตั้งไว้

๒.๒ ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน เด็กปฐมวัยมีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๙๐ (μ = ๔.๙๐) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ ๐.๘๗ (σ = ๐.๘๗) หลังการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๙.๓๐ (μ = ๙.๓๐) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ ๐.๔๘ (σ = ๐.๔๘) โดยมีค่าความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยก่อนและหลังการสังเกตเท่ากับ ๔.๔๐ (D = ๔.๔๐) ซึ่งเป็นไปตามสมติฐานที่ตั้งไว้

๕. อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาความสัมพันธ์ของพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ๒) เปรียบเทียบพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ๑) พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังแผนการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ และ ๒) พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยหลังการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสูงกว่าก่อนการจัดประสบการณ์ทั้งโดยภาพรวมและจำแนกรายด้าน ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

๑. ความสัมพันธ์ของคะแนนพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ และด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยก่อนและหลังการสังเกตพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย แสดงว่าค่าเฉลี่ยที่เพิ่มขึ้นมานั้น เป็นผลมาจากการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการกระตุ้นให้เกิดการแสดงพฤติกรรมตามที่ผู้วิจัยได้วางเป้าหมายไว้ให้เกิดพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยได้เป็นอย่างดี เด็กได้ร่วมกันแสดงออกด้วยการยิ้มหรือทักทายหรือพูดคุยกับครู ผู้ปกครอง บุคคลคุ้นเคยได้เหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละโครงการที่เด็กได้ไปศึกษาเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง และมีการเปิดโอกาสให้เด็กแสดงความคิดเห็นของตนร่วมกันกับครูและผู้ปกครองในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๖๐ : ๓๗) กล่าวว่า การจัดประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคม เป็นการสนับสนุนให้เด็กมีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัวจากการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านการเรียนรู้ทางสังคมเด็กจะเรียนรู้ การปรับตัวทางสังคมกับผู้อื่นจะทำให้เด็กสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข และส่วนหนึ่งของมาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ได้กล่าวถึง เด็กปฐมวัยควรมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นในการเล่นร่วมกับเพื่อน การทำงานร่วมกับเพื่อนในกลุ่มหรือการทำงานร่วมกับเพื่อนอย่างมีเป้าหมาย การยิ้มหรือทักทายหรือพูดคุยกับผู้ใหญ่และบุคคลที่คุ้นเคย ปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นควรพัฒนาให้เหมาะสมตามวัย ดังนั้นประสบการณ์ที่ส่งเสริมพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีช่วยให้เด็กเรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในชีวิตจริง ช่วยสร้างลักษณะนิสัยทางสังคมที่ดีติดตัว ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ช่วยสนับสนุนให้เด็กเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม ซึ่งการจัดประสบการณ์แบบโครงการ เป็นการเปิดโอกาสให้เด็กได้สร้างความรู้และประสบการณ์ โดยการใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าได้ลงมือปฏิบัติจริงและค้นพบคำตอบที่เป็นความรู้และประสบการณ์ด้วยตนเองทำให้เด็กมีความเข้าใจในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเพราะได้เรียนรู้อย่างลุ่มลึก โดยมีครูเป็นผู้สร้างบรรยากาศ สิ่งแวดล้อม สื่อ และแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็ก และยังส่งเสริมให้เด็กมีสังคมมากขึ้นเพราะได้ทำงานร่วมกันกับเพื่อน ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากตนเอง[๑๒] ซึ่งพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยต้องใช้เวลาในการพัฒนาต่อเนื่องและสม่ำเสมอ สังเกตได้จากที่เด็กได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ครบ ๔ โครงการ จำนวน ๘ สัปดาห์ และได้ทำการสังเกตพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทั้ง ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ และด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนสูงขึ้น สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา[๑๓] ที่กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางปัญญาที่เกิดขึ้นในบริบททางสังคม มนุษย์เราสามารถเรียนรู้พฤติกรรมต่าง ๆ ได้จากการสังเกต

---

[๑๒] Samahito, C. **Phenomenon-Based Learning experience provision for young children**. Silpakorn University Journal, ๓๙ (๑), ๑๑๓-๑๒๙. [in Thai] (2019).

[๑๓] Bandura, A. **Behavior theory and indemnificatory learning.** American Journal of Orthopsychiatry, 33, 591-601 (1963).

การเลียนแบบ และการมองเห็นจากพฤติกรรมของผู้อื่น นอกเหนือจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงเพียงอย่างเดียว แล้วนำมาปรับใช้เป็นแบบแผนในการกำหนดพฤติกรรมของตนเอง

๒. พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย หลังการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสูงกว่าก่อนการจัดประสบการณ์ เนื่องจากการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งแต่ละโครงการเปิดโอกาสให้เด็กได้ศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเลือกเรื่องที่เรียนมาจากความสนใจของเด็กเอง มุ่งเน้นให้เด็กมีประสบการณ์ตรงเปิดโอกาสให้เด็กสังเกต สำรวจสิ่งต่าง ๆ อย่างใกล้ชิดจากแหล่งเรียนรู้ ใช้ระยะเวลาเพียงพอตามความสนใจของเด็ก โดยครูจัดให้เด็กได้แลกเปลี่ยนสิ่งที่ตนเองเรียนรู้กับผู้อื่น เด็กสามารถเล่าเรื่องการทำโครงการให้ผู้อื่นฟัง โดยจัดแสดงสิ่งที่เป็นจุดเด่นให้เพื่อนในชั้นเรียนอื่น ครู พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และผู้บริหารได้เห็น ครูเป็นผู้ชี้แนะให้เด็กใช้จินตนาการผ่านงานศิลปะในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การอภิปราย งานวาดภาพระบายสี งานประดิษฐ์หนังสือเล่มเล็ก หรือรูปแบบอื่น ๆ ทำให้เด็กเกิดความภูมิใจในผลงานของตนเอง และ กล่าวว่า การศึกษาแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญของในบริเวณใกล้เคียงโรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น โดยการสำรวจ สอบถามผู้ปกครองและผู้รู้ในท้องถิ่น พบว่า มีแหล่งเรียนรู้ที่สามารถนำมาจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้เรียนมากมาย เช่น วัดดอนตาล บึงลาดกระจับ ศูนย์เรียนรู้วิถีชีวิตและจิตวิญญาณชาวนาไทย นาแห้วศรีประจันต์ อาชีพต่าง ๆ ใน เป็นต้น ซึ่งแต่ละสถานที่เด็กได้เลือกตามความสนใจเป็นเพียงส่วนหนึ่ง โดยการคำนึงถึงความสะดวกและความปลอดภัยในการเดินทางของผู้เรียน ช่วยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์การตรงจากผู้รู้ในท้องถิ่นจากสถานที่จริง และช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ได้ดี[๑๔]

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์หลังการจัดประสบการณ์ในแต่ละด้านพบว่า ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมีค่าเฉลี่ยหลังการจัดประสบการณ์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๙.๓๐ (μ = ๙.๓๐) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ ๐.๔๘ (σ = ๐.๔๘) และด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๘.๒๐ (μ = ๘.๒๐) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ ๐.๖๓ (σ = ๐.๖๓) สามารถอภิปรายตามรายด้าน ดังนี้

๒.๑ ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ หลังการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสูงกว่าก่อนการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เนื่องมาจากเด็ก ๆ ได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โดยครูเปิดโอกาสให้เด็กได้มีเวลาอยู่ร่วมกับผู้ใหญ่ทุกครั้งในการทำกิจกรรมขณะศึกษาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เพื่อรับฟัง พูดคุย ซักถาม เอาใจใส่กันและกัน แสดงความเอื้ออาทรต่อกัน ทำให้เด็กเรียนรู้วิธีการเข้าสังคมของผู้ใหญ่เกิดความคุ้นเคย และไม่เขินอาย ส่งผลให้เด็กมีพฤติกรรมการแสดงออกด้วยการยิ้มหรือทักทายหรือพูดคุยกับครู ผู้ปกครอง บุคคลคุ้นเคยได้เหมาะสมกับสถานการณ์ เด็ก ๆ จะลือกวิธีที่เด็กสนใจจากหลากหลายวิธีการนำไปสู่วิธีการค้นหาคำตอบ ขณะทำกิจกรรมเด็กได้เด็กแสดงออกโดยการกระทำหรือคำพูดช่วยเหลือครู ผู้ปกครอง มีการแสดงออกได้เหมาะสมกับสถานการณ์ มีการกระทำช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแสดงความรู้สึกนึกคิดและแสดงความคิดเห็นของตนร่วมกันกับครูและผู้ปกครองในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ดี โดยที่ผู้วิจัยไม่ต้องกระตุ้นและชี้แนะ ซึ่งพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย เป็นพฤติกรรมของกลุ่มบุคคลซึ่งถูกควบคุมโดยองค์กรทางสังคมโดยการแสดงออกในทำนองเดียวกันและพฤติกรรมทางสังคมของเด็กขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ต่อสิ่งแวดล้อมทางบ้านและโรงเรียน การให้โอกาสให้เด็กได้ฝึกทักษะหรือลักษณะนิสัยที่ดีโดยการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมเหมาะสมกับวัย เพื่อให้เด็กได้ปรับพฤติกรรมของตนเองให้เป็นที่ยอมรับของสังคมต่อไป[๑๕] ซึ่งทฤษฎีสัมพันธภาพระหว่างบุคคลของซัลลิแวน กล่าวว่า ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีบทบาทพื้นฐานในการกำหนด

---

[๑๔] พิมพ์ธิวา วงค์ชมภู. **การจัดประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เพื่อพัฒนาทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ของเด็กปฐมวัย.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (๒๕๖๒).

[๑๕] กรรณิการ์ สุริยะมาตร. **การพัฒนากิจกรรมเสรีตามแนวคิดของไฮสโคปในการพัฒนาพฤติกรรมทางสังคมของเด็กปฐมวัย.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรและการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (๒๕๖๐).

อัตลักษณ์และความเป็นอยู่ที่ดีทางจิตใจของผู้คน ความสำคัญของการสื่อสาร ความเห็นอกเห็นใจ และความเข้าใจซึ่งกันและกันในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล รวมถึงอิทธิพลของรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เรียนรู้มาตั้งแต่เด็กและวัยรุ่นจะช่วยให้เราบรรลุถึงความรู้เกี่ยวกับตนเองและความเป็นอยู่ที่ดีทางอารมณ์ที่ดีขึ้น[๑๖]

๒.๒ ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน หลังการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสูงกว่าก่อนการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เนื่องจากครูสร้างโอกาสให้เด็กได้มีเพื่อนเล่นและทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกัน เพื่อสร้างความใกล้ชิด ช่วยกันคิดและเรียนรู้ทักษะเชิงสังคม ทำให้เด็กได้มีโอกาสพูด คุย กับเพื่อนในสถานการณ์ต่าง ๆ ส่งผลให้เด็กปฐมวัยมีพฤติกรรมกล้าแสดงออก พูดถ่ายทอดข้อความที่ได้รับจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งได้ ขณะทำกิจกรรมเด็กชวนเพื่อนมาเล่นหรือทำงานด้วยกัน โดยมีการกำหนดสถานที่ในการเล่นหรือทำงานร่วมกันกับเพื่อนอย่างมีเป้าหมายได้ /พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย เป็นการกระทำทางสังคมหรือการแสดงออกของบุคคลที่ถ่ายทอดความคิดความรู้สึกระหว่างบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป โดยแสดงออก ทั้งคำพูด การกระทำ การสัมผัส รวมไปถึงการแสดงออกทางสีหน้าเพื่อสื่อสารซึ่งกันและกัน ซึ่งบุคคลจะต้องสามารถประเมินได้ว่าสิ่งใดเหมาะสมไม่เหมาะสม ควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ และจะต้องเป็นการแสดงออกอย่างตรงไปตรงมาและจริงใจ และการมีปฏิสัมพันธ์กันนั้นจะต้องเป็นการกระทำที่บุคคลแสดงออกซึ่งกันและกันโดยบุคคลนั้น ๆ จะต้องแสดงออกมาในพฤติกรรมที่เหมาะสมด้วยเช่นกันจึงจะเรียกว่าเป็นการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน[๑๗] และสอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมของอีริคสัน กล่าวว่า ความปรารถนาและความต้องการทางสิ่งแวดล้อมส่งผลต่อการพัฒนาทางสังคมของมนุษย์ การพัฒนาจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในแต่ละช่วงอายุ ถ้าการพัฒนาเป็นไปด้วยดี บุคคลจะมีบุคลิกภาพที่ดีพร้อมที่จะพัฒนาต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ

จึงสรุปได้ว่า การจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน สามารถพัฒนาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยของเด็กปฐมวัยได้ทั้งภาพรวมและจำแนกรายด้าน คือ ด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่และด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ซึ่งหลังจากการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เด็กปฐมวัยมีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์สูงขึ้นกว่าก่อนการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เมื่อเปรียบเทียบก่อนและหลังได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจะเห็นได้ว่าการทดลองในช่วงระยะเวลา ๘ สัปดาห์ เด็กได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนส่งผลให้เด็กปฐมวัยมีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ที่เพิ่มสูงขึ้น

๖. องค์ความรู้ใหม่

๑. การจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงจากการลงมือกระทำกับสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ที่เป็นของจริงและหลากหลาย มีการวางแผนร่วมกัน เด็กได้ทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนทั้งด้านความคิดและการกระทำ เด็กเกิดพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นมากขึ้น รู้จักระเบียบวินัย หน้าที่ของตนเอง รู้จักช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน แนะนำ และยอมรับฟังคำแนะนำจากเพื่อนและครู รู้จักอดทนรอคอย มีเหตุผล เป็นผู้นำ ผู้ตามที่ดีในการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน รู้จักการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและผู้อื่นได้

๒. การบูรณาการบริบทท้องถิ่นและวัฒนธรรมไทย การจัดการเรียนรู้แบบโครงการมีท้องถิ่นเข้ามาส่วนร่วม เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น พืชประจำถิ่น เป็นเนื้อหาในการเรียนรู้ ช่วยให้เด็กได้เรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมจริง เข้าใจ อีกทั้งยังส่งเสริมให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นและมีทัศนคติที่ดีต่อชุมชนของตน

---

[๑๖] ศรีเรือน แก้วกังวาล. **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ : รู้เรา รู้เขา**. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน. (๒๕๕๔).

[๑๗] พิรัชญา ภามนตรี. **การพัฒนากิจกรรมละครสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเยาวชน : กรณีศึกษาเยาวชนในชุมชนอาคารทรัพย์สิน ๒๖-๗ เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ. (๒๕๖๒).

๓. การพัฒนาระบบการเรียนรู้ร่วมกันของครูปฐมวัยเพื่อยกระดับคุณภาพ ครูปฐมวัยควรได้รับการส่งเสริมให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับแนวคิดและขั้นตอนของการจัดการเรียนแบบโครงการ สามารถจัดการเรียนรู้กิจกรรมที่กระตุ้นให้เด็กคิด วิเคราะห์ หาคำตอบ ได้อย่างเหมาะสม รวมถึงปรับกิจกรรมให้ตอบสนองต่อความสนใจ

๗. สรุป

สรุปการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า เด็กมีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทั้ง ๒ ด้าน เพิ่มมากขึ้นโดย เริ่มจากด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน และด้านพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ ดังนี้

๑. พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย การยิ้มหรือทักทายหรือพูดคุยกับผู้ใหญ่ การช่วยเหลือครูหรือผู้ปกครอง และการแสดงความคิดเห็น พบว่า เด็กส่วนใหญ่ขาดความมั่นใจในการยิ้ม หรือทักทายหรือพูดคุยกับครู ผู้ปกครอง บุคคลที่คุ้นเคยไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ เมื่อครูซักถามให้เด็กตอบ เด็ก ๆ เริ่มยิ้ม ทักทายพูดคุยกับครู ไม่แสดงออกการกระทำหรือคำพูดช่วยเหลือครูหรือผู้ปกครอง ไม่แสดงความคิดเห็น เมื่อครูให้ออกมาเล่าประสบการณ์เดิม เด็ก ๆ ไม่กล้าแสดงออก ไม่กล้าตอบคำถาม ไม่กล้าตัดสินใจในเรื่องง่าย ๆ ผู้วิจัยจึงต้องแนะนำและช่วยกระตุ้นเด็ก ๆ อย่างใกล้ชิดเพื่อให้เด็ก ๆ ได้ถ่ายทอดความคิดและเหตุการณ์ต่าง ๆ หน้าชั้นเรียนให้เพื่อนและครูฟังได้ และบอกเหตุผลที่ต้องการเรียนรู้เรื่องนั้น ๆ ด้วยการยกมือได้ด้วยตนเอง เด็ก ๆ ชวนเพื่อนมาเล่นหรือทำงานด้วยกัน โดยมีการกำหนดสถานที่และมีเป้าหมายร่วมกันได้

๒. พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ซึ่งประกอบด้วย การพูดสื่อความหมายกับเพื่อน การชักชวนเพื่อน และการเล่นหรือการทำงานร่วมกัน พบว่า ในช่วงระยะแรก ๆ เด็กมีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนค่อนข้างน้อย เด็กส่วนใหญ่ถ่ายทอดข้อความที่ได้รับจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งเกี่ยวกับการจัดแสดงผลงานเป็นประโยคสั้น ๆ ไม่ชวนเพื่อนมาเล่นหรือทำงานด้วยกัน ชอบเล่นหรือทำงานคนเดียว ชอบอยู่คนเดียว ผู้วิจัยจึงต้องแนะนำและช่วยกระตุ้นเด็ก ๆ อย่างใกล้ชิดเพื่อให้เด็ก ๆ ได้ถ่ายทอดความคิดและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่หน้าชั้นเรียนให้เพื่อนและครูฟังได้ และบอกเหตุผลที่ต้องการเรียนรู้เรื่องนั้น ๆ ด้วยการยกมือได้ด้วยตนเอง มีการชวนเพื่อนมาเล่นหรือทำงานร่วมกับเพื่อนอย่างมีเป้าหมายร่วมกันได้ด้วยตนเอง

๘. ข้อเสนอแนะ

๑. เนื่องจากการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นการจัดประสบการณ์ที่มีความเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ ดังนั้น ผู้ที่สนใจสามารถนำไปปรับให้ตรงกับบริบทของสถานศึกษา ชุมชนและแหล่งเรียนรู้ใกล้เคียงเพื่อให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ตรงตามวัตถุประสงค์

๒. ควรศึกษาบริบทของแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากสถานที่จริงและได้รับประสบการณ์ตรง

๓. ครูจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

๔ เวลาที่ใช้ในการทำกิจกรรมสามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมและความสนใจของเด็ก เนื่องจากเด็กมีความสนใจในการเลือกกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน ครูควรเปิดโอกาสให้เด็กได้ใช้เวลาในการตัดสินใจ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่มีผลต่อพัฒนาการด้านอื่น ๆ ของเด็กปฐมวัย เช่น พฤติกรรมความร่วมมือ ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ และด้านอื่น ๆ ของเด็กปฐมวัย เป็นต้น

๒. ควรศึกษาการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนในระดับการพัฒนาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โรงเรียนวัดดอนตาล จังหวัดสุพรรณบุรี ชั้นอนุบาลปีที่ ๒ เพื่อส่งเสริมพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กมลทิพย์ ทองเทพ. การศึกษาการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบโครงการโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน เพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกันของเด็กปฐมวัย. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี** ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๕) : กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๕.

กระทรวงศึกษาธิการ. **หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐.** กรุงเทพฯ : สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๖๐).

นันทิยา ชัยชนะเลิศ. **รายงานการจัดประสบการณ์แบบโครงการ (Project Approach) ควบคู่สารนิทัศน์ โดยใช้บริบทเป็นฐาน เพื่อพัฒนาทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ของเด็กปฐมวัย ชั้นอนุบาลปีที่ ๓ โรงเรียนบ้านรวมมิตร.** รายงานวิจัย. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต ๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๖๑).

น้ำผึ้ง เลาหบุตร. **การพัฒนาความสามารถในการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์และทักษะทางสังคม โดยจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบโครงการสำหรับเด็กปฐมวัย.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (๒๕๖๐).

นิตยา ใยคง. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบโครงการ (Project Approach) โดยใช้กระบวนการ PLC เพื่อพัฒนาด้านการคิดและการทำงานเป็นทีม. **คุรุสภาวิทยาจารย์** ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๕.

เบญจวรรณ ผุยคำชา. **การจัดประสบการณ์แบบโครงการ (PROJECT APPROACH) เพื่อพัฒนาทักษะทางภาษาของเด็กปฐมวัย ระดับชั้นอนุบาลปีที่ ๒.** โรงเรียนวัดไก่เล่า(พันธุ์พิทยาคาร) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระบุรี เขต ๑ กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๖๖).

พาทิศ บัวคง. **ผลการใช้ชุดการสอนเรื่องแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสลกบาตร สำหรับนักเรียนปฐมวัย.** การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร. (๒๕๕๙).

พิมพ์ธิวา วงค์ชมภู. **การจัดประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เพื่อพัฒนาทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ของเด็กปฐมวัย.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (๒๕๖๒).

พิรัชญา ภามนตรี. **การพัฒนากิจกรรมละครสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเยาวชน : กรณีศึกษาเยาวชนในชุมชนอาคารทรัพย์สิน ๒๖-๗ เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ. (๒๕๖๒).

ลลิดา ศิระวงษ์. การใช้โครงงานเป็นฐานในการจัดการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัย. **วารสาร มมร** วิชาการล้านนาปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๖**.**

ศรีเรือน แก้วกังวาล. **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ : รู้เรา รู้เขา**. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน. (๒๕๕๔).

ศิริภรณ์ อมรรัตนชัย. **การพัฒนาพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัย โดยใช้การจัดกิจกรรมละครเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดลพบุรี โรงเรียนบ้านโคกตูม.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. (๒๕๖๖).

สถาบันพัฒนาอนามัยเด็กแห่งชาติ **แนวทางการส่งเสริมคุณภาพสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยด้านสุขภาพ (๔D) ตามมาตรฐานสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยแห่งชาติ.** สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. กรุงเทพ **๒๕๖๐.**

สุรางค์ โค้วตระกูล. **จิตวิทยาการศึกษา.** (พิมพ์ครั้งที่ ๑๓). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (๒๕๖๔). หน้า ๔๐-๔๔

ภาษาอังกฤษ

Bandura, A. **Behavior theory and indemnificatory learning.** American Journal of Orthopsychiatry, ๓๓, ๕๙๑-๖๐๑ (๑๙๖๓).

Katz , LG, & Chard. S.C. (๑๙๙๔). Engaging Children's minds : **The Project Approach. ๑๐ th ed. Norwood, NJ** : Ablex.

Samahito, C. **Phenomenon-Based Learning experience provision for young children**. Silpakorn University Journal, ๓๙ (๑), ๑๑๓-๑๒๙. [in Thai] (๒๐๑๙).

ศึกษาวิเคราะห์กระบวนธรรมของกิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท: อวิชชา ตัณหา อุปาทาน
An Analytical Study of the Dhamma Process of Kilesa Vatta in The Paticcasamuppāda: Avijjā Tanhā Upādāna

พระมหาเกียรติภูมิ วรกิตฺติ (มาน้อย)
Phramaha Geattipum Waragitti (Manai)[๑]
พระศรีวชิรวรเมธี (นรินทร์ วรเมธี)
Phrasrivajiravarametee (Narin Varametee)[๒]

Received: *March 28, 2026* **Revised:** *April 27, 2026*
Accepted: *August 20, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษากิเลสในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษากิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท และ (๓) เพื่อวิเคราะห์กระบวนธรรมของกิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท: อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นการวิจัยแบบคุณภาพเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ผลการวิจัยพบว่า กิเลส หมายถึง สภาวธรรมที่ทำให้จิตเศร้าหมอง กิเลสที่ปรากฏในพระสูตร คือ อุปกิเลส ๑๖ อกุศลมูล ๓ กิญจนะ ๓ อัคคิ ๓ นิวรณ์ ๕ ปปัญจธรรม ๓ จำนวนของกิเลสขึ้นอยู่กับบริบทของผู้ฟัง กิเลสตามพระอภิธรรมมีจำนวน ๑๐ คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ และอโนตตัปปะ กิเลสตามพระสูตรและพระอภิธรรมจำนวนต่างกัน แต่เมื่อว่าโดยสภาวะแล้วมีการอธิบายตรงกัน

กิเลสวัฏมี ๓ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ความไม่รู้ ความอยาก ความยึดมั่นที่เกิดภายในจิตใจของมนุษย์ ได้ขับเคลื่อนให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ เวลาใดตัณหาอุปาทานเกิดขึ้น เวลานั้นอวิชชาก็เกิดพร้อมด้วยตัณหาอุปาทาน เวลาใดความแก่และใกล้จะตายเกิดขึ้น เวลานั้นบุคคลนั้นจะมีความอยากเป็นหนุ่มสาวอยากมีอายุยืน ความไม่อยากตาย อวิชชาและตัณหาทั้ง ๒ เปรียบเหมือนวัฏศีรษะเป็นหัวรถจักรวิ่งลงสู่ทุคติบ้าง วิ่งขึ้นสู่สุคติบ้าง

กระบวนธรรมของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ในขณะเกิดอกุศลโลภจิตมีกระบวนธรรมดังนี้ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นาม ฉัฏฐายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรามรณะ ในขณะเกิดอกุศลโทสจิตมีกระบวนธรรมดังนี้ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นาม ฉัฏฐายตนะ ผัสสะ เวทนา ปฏิฆะ อธิโมกข์ ภพ ชาติ ชรามรณะ ในขณะเกิดกุศลจิตมีกระบวนธรรมดังต่อไปนี้ กุศลมูล สังขาร วิญญาณ นาม ฉัฏฐายตนะ เวทนา ปสาทะ อธิโมกข์ ภพ ชาติ ชรามรณะ การที่จะตัดกระบวนการของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ควรปฏิบัติตามโพธิปักขิยธรรมเพื่อบรรลุธรรมตามลำดับชั้น คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

คำสำคัญ : กระบวนธรรม, กิเลสวัฏ, อวิชชา, ตัณหา, อุปาทาน

---

[๑] หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Master of Buddhism Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[๒] นักวิชาการอิสระ, ป.ธ.๙, ครูสอนพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม

Abstract

In this research article, three objectives were purposely made: (1) to study the cycle of defilements (kilesa-vaṭṭa) in Buddhist scriptures, (2) to examine the cycle of defilements in Dependent Origination (Paṭiccasamuppāda), and (3) to analyze the doctrinal process of the cycle of defilements in Dependent Origination, namely ignorance (avijjā), craving (taṇhā), and clinging (upādāna). This study employs documentary research and qualitative methods based on an examination of the Pali Canon (Tipiṭaka), its commentaries (Aṭṭhakathā), and related documents.

The research findings indicate that kilesa (defilements) are defined as mental phenomena that defile or corrupt the mind. The defilements identified in the Suttas include the sixteen minor defilements (upakkilesa 16), the three unwholesome roots (akusala-mūla 3), the three attachments (kiñcana 3), the three fires (aggi 3), the five hindrances (nīvaraṇa 5), and the three forms of conceptual proliferation (papañca-dhamma 3). The enumeration of defilements varies depending on the context and the intended audience. In the Abhidhamma, defilements are systematically classified into ten categories: greed (lobha), hatred (dosa), delusion (moha), conceit (māna), wrong view (diṭṭhi), doubt (vicikicchā), sloth (thīna), restlessness (uddhacca), shamelessness (ahirika), and moral recklessness (anottappa). Although the number of defilements differs between the Suttas and the Abhidhamma, their essential nature is consistently explained across both traditions.

The cycle of defilements consists of three principal factors: ignorance, craving, and clinging. Delusion, desire, and attachment arising within the human mind drive human behavior through body, speech, and mind. Whenever craving and clinging arise, ignorance arises simultaneously with them. When aging and the approach of death occur, individuals tend to develop a desire to remain young, to live longer, and a reluctance to die. Ignorance and craving may be compared to the head of the cycle, functioning as a driving force that sometimes leads beings toward unfortunate destinations and sometimes toward fortunate ones.

With respect to the doctrinal process of ignorance, craving, and clinging, when unwholesome consciousness rooted in greed arises, the process proceeds as follows: ignorance, formations, consciousness, name-and-form, the six sense bases, contact, feeling, craving, clinging, becoming, birth, aging, and death. When unwholesome consciousness rooted in hatred arises, the process proceeds as follows: ignorance, formations, consciousness, name-and-form, the six sense bases, contact, feeling, aversion, determination, becoming, birth, aging, and death. When wholesome consciousness arises, the process proceeds as follows: wholesome roots, formations, consciousness, name-and-form, the six sense bases, contact, feeling, clarity (pasāda), determination, becoming, birth, aging, and death. To cut off the process of ignorance, craving, and clinging, one should practice the Bodhipakkhiya-dhammas in order to progressively attain enlightenment through the stages of Stream-enterer (Sotāpanna), Once-returner (Sakadāgāmī), Non-returner (Anāgāmī), and Arahant.

Keywords: the Dhamma Process, Kilesa Vatta, Avijjā, Tanhā, Upādāna

บทนำ

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งปัญญาที่มุ่งอธิบายความเป็นจริงของสรรพชีวิต จนกระทั่งถึงความทุกข์อย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเป้าหมายถึงการดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่า ความทุกข์ทั้งปวงมิได้เกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุ หากแต่เกิดจากกระบวนการแห่งเหตุและปัจจัยที่สืบเนื่องต่อกันมา ทรงเรียกกระบวนการนี้ว่า “ปฏิจจสมุปบาท อาการแห่งธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น”[๓] ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญที่อธิบายกลไกการเกิดขึ้นแห่งทุกข์และการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ หากมนุษย์ไม่มีความรู้ไม่ได้ศึกษากฎระเบียบการดำเนินชีวิตมาเป็นอย่างดี การดำเนินชีวิตก็ไม่ราบรื่นเท่าไรนัก ชีวิตของมนุษย์นั้นจึงเปรียบเหมือนกระบือที่ตาบอดเที่ยวหากินไปในป่า ไม่รู้ว่าจะไปชนกับอะไรที่ไหนอย่างไรบ้าง หรืออาจจะตกเหวตกเขาตายไปก็ไม่อาจทราบได้ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “โน เจ อสฺส สกา พุทฺธิ วินโย วา สุสิกฺขิโต วเน อนฺธมหีโสว จเรยฺย พหุโก ชโน”[๔] ซึ่งมีความหมายว่า “หากชนจำนวนมากไม่มีความรู้เป็นของตนหรือไม่ได้ศึกษาวินัยอย่างดี ก็จะพึงเที่ยวไปเหมือนกระบือบอดเที่ยวไปในป่า”[๕] ดังนั้น ความรู้หรือปัญญานี้จึงเป็นตัวช่วยในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต พระพุทธองค์จึงเปรียบปัญญาเหมือนแสงสว่าง ดังพระบาลีว่า “นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา”[๖] ซึ่งมีความหมายว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาย่อมไม่มี”[๗] เมื่อไม่ใช้ปัญญาพินิจพิจารณาในขณะที่ประสบสถานการณ์นั้น ๆ จึงคิดปรุงแต่งไปต่าง ๆ นา ๆ เดาเอาบ้าง คิดวาดภาพเอาเองต่าง ๆ นึกเห็นมั่นหมายไปตามความเชื่อ ตามแนวนิสัยของตนที่ได้สั่งสมไว้บ้าง[๘]

มนุษย์ในโลกมักประสบทุกข์มากกว่าความสุข ความยากลำบากในการใช้ชีวิตเพราะขาดการพิจารณาหลักของเหตุและผล มนุษย์มักใช้อารมณ์หรือถูกกำลังของกิเลสควบคุม คอยบงการให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ไม่ถูกต้อง นักวิชาการในยุคปัจจุบันจึงอธิบายเหตุและผลเพื่อหาที่มาของความทุกข์เหล่านั้นโดยใช้กระบวนธรรมที่เรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท” ไว้อย่างมากมาย พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ) ได้กล่าวถึงปฏิจจสมุปบาทไว้ว่า หลักปฏิจจสมุปบาทมีความสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา ปฏิจจสมุปบาทมี ๑๒ องค์ประกอบ คือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรามรณะ ส่วนอวิชชาคือการไม่รู้ในทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับไปแห่งทุกข์ หนทางแห่งความดับทุกข์ อวิชชาที่มีโทษยิ่งก็คือความไม่รู้หรือความเห็นผิดเกี่ยวกับวิธีการเจริญวิปัสสนากรรมที่ถูกต้อง ความไม่รู้ในทางปฏิบัติที่ถูกต้อง (สัมมามรรค) จัดเป็นอวิชชาที่มีโทษหนักที่สุด เพราะทำให้ผู้ที่ถูกครอบงำด้วยอวิชชาชนิดนี้ไม่สามารถมองเห็นคุณของกุศลกรรม และทำให้มีความเห็นคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงเหมือนถูกภาพลวงตาปิดบังความจริงไว้จึงขัดขวางบุคคลนั้นไม่ให้ได้รับความสุขทั้งในมนุษยโลกและเทวโลก[๙] ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงปฏิจจสมุปบาทไว้ว่า การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายโดยอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันและกันจึงเกิดมีขึ้น หรือการที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมา ปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักธรรมอีกหมวดหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติหรือหลักความจริงที่มีอยู่

---

[๓] สำ.นิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๗.

[๔] ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๘๑/๑๗๓.

[๕] ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๑/๒๗๐.

[๖] สำ.ส. (บาลี) ๑๕/๑๓/๗.

[๗] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓/๑๓.

[๘] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๕๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๖๒), หน้า ๑๘๓.

[๙] พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ), **ปฏิจจสมุปบาท เหตุผลแห่งวัฏสงสาร**, แปลโดย พระคันธสาราภิวงศ์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘-๓๓.

โดยธรรมดา ไม่เกี่ยวกับการอุบัติของพระศาสดาทั้งหลาย[๑๐] ในขณะที่พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมฺมาปญฺโญ) ได้กล่าวถึงปฏิจจสมุปบาทไว้ว่า ปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักการเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ถือเป็นตัวกลางที่แสดงหลักแห่งเหตุและผลของธรรมทุกระดับ ทฤษฎีความสัมพันธ์ทั้งหลายแท้ที่จริงแล้วก็คือปฏิจจสมุปบาท ใจความของปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักเหตุผลที่อาศัยกันและกันว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” โลกนี้หมุนเวียนเปลี่ยนไปตามกรอบปฏิจจสมุปบาท ทางวัฒนธรรมทิเบตจึงมีคตินิยมการสร้างรูปมีลักษณะเหมือนล้อเกวียน[๑๑]

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาพระพุทธศาสนา ทั้งในเชิงปริยัติ ทั้งการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน พบว่า ผู้ศึกษาจำนวนไม่น้อยยังขาดความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทของกิเลสวัฏ ซึ่งเป็นแกนกลางของปฏิจจสมุปบาท โดยเฉพาะองค์ธรรมสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน มักถูกอธิบายในลักษณะแยกส่วน เป็นเพียงคำจำกัดความหรือการแจกแจงรายการธรรม โดยยังไม่สามารถมองเห็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนธรรมที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ

ปัญหาสำคัญประการแรก คือ ความเข้าใจปฏิจจสมุปบาทในเชิงทฤษฎีมากกว่าการเห็นเป็นกระบวนการที่ดำเนินอยู่จริงในชีวิต การอธิบายอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน มักถูกจำกัดอยู่ในระดับถ้อยคำหรือการท่องจำ โดยขาดการวิเคราะห์ว่า ธรรมเหล่านี้ทำงานอย่างไรในจิตของมนุษย์ ตั้งแต่การรับรู้อารมณ์ การเกิดความรู้สึก การปรุงแต่ง ไปจนถึงการยึดมั่นถือมั่น ส่งผลให้การศึกษาธรรมะไม่สามารถเชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาความทุกข์ในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริง

ประการที่สอง ปัญหาการมองกิเลสวัฏอย่างไม่เป็นองค์รวม ทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับรากเหง้าของทุกข์ หลายกรณีมุ่งแก้ไขที่พฤติกรรม โดยไม่ตระหนักว่าแท้จริงแล้วอวิชชาเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดตัณหา และพัฒนาเป็นอุปาทาน การไม่เห็นลำดับเหตุปัจจัยดังกล่าว ส่งผลให้การปฏิบัติธรรมไม่สามารถตัดวงจรแห่งทุกข์ได้อย่างตรงจุด

ประการที่สาม ในบริบทสังคมร่วมสมัยที่เต็มไปด้วยบริโภคนิยมและการแข่งขัน ความอยาก ความยึดมั่นในตัวตน ทรัพย์สิน ความคิดและอุดมการณ์ต่าง ๆ ทวีความรุนแรงมากขึ้น ปัญหาทางจิตใจ เช่น ความเครียด ความขัดแย้ง และความรู้สึกว่างเปล่า กลายเป็นปัญหาสำคัญของมนุษย์ยุคปัจจุบัน หากขาดความเข้าใจกลไกของตัณหาและอุปาทานที่เกิดจากอวิชชา ย่อมทำให้มนุษย์ตกอยู่ในวงจรของความทุกข์ซ้ำแล้วซ้ำเล่าโดยไม่รู้ทางออก

ดังนั้น การไม่รู้ไม่เข้าใจถึงกระบวนการของปฏิจจสมุปบาทด้วยปัญญา จึงส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพราะขาดปัญญาในการพินิจพิจารณาการตัดสินใจ กระทั่งถึงหลักเหตุและผล ซึ่งในพระพุทธศาสนาเรียกว่าอวิชชา ดังที่ปรากฏข้อความว่า “ในธรรมเหล่านั้น อวิชชาเป็นไฉน คือ ความไม่รู้ในทุกข์ ฯลฯ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ-คามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต (ความไม่รู้ทั้งเงื่อนต้นทั้งเงื่อนปลาย) ความไม่รู้ในธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นอิทัปปัจจยตา (คือกลุ่มเหตุ) และปฏิจจสมุปปันนธรรม (กลุ่มผล) นี้เรียกว่าอวิชชา[๑๒] นอกจากนี้ ตัวการหลักอีกตัวหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์ ก็คือตัณหา ดังพระพุทธพจน์ว่า

---

[๑๐] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๕๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๖๒), หน้า ๑๕๒-๑๗๑.

[๑๑] พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมฺมาปญฺโญ), **พุทธปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๔๐๙-๔๑๒.

[๑๒] วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๕๙๑/๒๓๘.

“ตัณหานี้มีเวทนาเป็นต้นเหตุ มีเวทนาเป็นเหตุเกิด มีเวทนาเป็นที่เกิด มีเวทนาเป็นแดนเกิด”[๑๓] หรืออีกความหมายหนึ่งคือ “ความอยากได้อยากเอาสิ่งนั้น ๆ มาเสริมขยาย ปรนเปรออัตตาของเรา จึงอยากเสพ อยากอวด อยากโอ้ อยากโก้ อยากบำรุงบำเรอ”[๑๔] และตัวการหลักตัวสุดท้ายที่ก่อเกิดมาจากตัณหาเป็นต้นเหตุก็คืออุปาทาน สมดังพระพุทธพจน์ว่า

> อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เธอพึงทราบเหตุผลที่ตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ ถ้าตัณหา คือ รูปตัณหา (อยากได้รูป) สัททตัณหา (อยากได้เสียง) คันธตัณหา (อยากได้กลิ่น) รสตัณหา (อยากได้รส) โผฏฐัพพตัณหา (อยากได้โผฏฐัพพะ) และธัมมตัณหา (อยากได้ธรรมารมณ์) ไม่ได้มีแก่ใคร ๆ ในภพไหน ๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อตัณหาไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะตัณหาดับไป อุปาทานจะปรากฏได้หรือ ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า อานนท์ เพราะเหตุนั้น เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งอุปาทาน ก็คือตัณหานั่นเอง[๑๕]

จากหลักฐานดังกล่าวนี้ทำให้ทราบว่า การศึกษาวิเคราะห์กระบวนธรรมของกิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท: อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน มิใช่เพียงการศึกษาทางทฤษฎี หากแต่เป็นการค้นหาแก่นแท้ของปัญหาชีวิต และเป็นพื้นฐานสำคัญของการนำพุทธธรรมไปสู่การดับทุกข์อย่างแท้จริงตามแนวทางแห่งอริยมรรค จากความสำคัญดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษากิเลสในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท และกระบวนธรรมของกิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาทโดยเน้นที่อวิชชา ตัณหา อุปาทาน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษากิเลสในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒. เพื่อศึกษากิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท

๓. เพื่อวิเคราะห์กระบวนธรรมของกิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท: อวิชชา ตัณหา อุปาทาน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ และพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๔

ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ อรรถกถาภาษาไทย และอรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเฉพาะอรรถกถาสัมโมหวิโนทนี คัมภีร์วิสุทธิมรรค อภิธัมมัตถสังคหะ หนังสือปฏิจจสมุปบาท เหตุผลแห่งวัฏสงสาร รจนาโดยพระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ) แปลโดยพระคันธสาราภิวงศ์ ปรมัตถโชติกะ รจนาโดยพระสัทธรรมโชติกะ ธัมมาจริยะ พร้อมทั้งศึกษาหนังสือตำรา หนังสืออิเลกทรอนิกส์ ตลอดงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์เอกสารทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย นำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

---

[๑๓] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๒/๔๓๔.

[๑๔] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **มองดูฉันทะ - ตัณหา ไล่มาตั้งแต่เจงกิสข่าน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๖๒), หน้า ๑-๒.

[๑๕] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๑/๖๐.

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์กระบวนธรรมของกิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท: อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ผู้วิจัยได้ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑. กิเลสในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า กิเลส หมายถึง สภาพที่ทำให้จิตเศร้าหมองเป็นสาเหตุของการเกิดทุกข์ในชีวิต เนื่องจากมีอำนาจในการบิดเบือนการรับรู้และการตัดสินใจ คอยชักนำให้ทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยแรงกระตุ้นที่ไม่ดี ก่อให้เกิดการทำอกุศลกรรม เช่น การทำปาณาติบาต หรือการเอาตัวรอดด้วยการทำร้ายคนอื่น หรือการหลงในลาภยศชื่อเสียงจนลืมคุณค่าของสิ่งสำคัญอื่น ๆ กิเลสเปรียบเหมือนสิ่งสกปรกที่ทำให้จิตเศร้าหมอง อุปมาดังผ้าที่เปรอะเปื้อนไม่สามารถย้อมให้มีสีงดงามได้ ฉันใด จิตที่ถูกกิเลสครอบงำก็ไม่อาจพัฒนาไปสู่ความผ่องใสและนำไปสู่ทุคติ ฉันนั้น โดยกิเลสแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ อนุสัยกิเลส กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน ปริยุฏฐานกิเลส กิเลสที่ฟุ้งขึ้นมาในจิตใจ วีติกกมกิเลส กิเลสที่แสดงพฤติกรรมออกมาทางกาย วาจา กิเลสทั้ง ๓ ระดับนี้มีกระบวนการทำงานที่ต่อเนื่องกัน กิเลสในพระสูตรปรากฏชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น อุปกิเลส อกุศลมูล กิญจนะ อัคคิ นิวรณ์ ปปัญจธรรม กิเลสตามพระสูตรนั้นมีการนับที่ไม่แน่นอน บางประเภทมี ๑๖ บ้าง ๕ บ้าง ๓ บ้าง ขึ้นอยู่กับบริบทของผู้ฟังในขณะที่พระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนา ส่วนกิเลสตามพระอภิธรรมมีการนับที่แน่นอน มีจำนวน ๑๐ คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ และอโนตตัปปะ กิเลสตามพระสูตรและพระอภิธรรมมีการอธิบายตรงกัน

๒. กิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท พบว่า กิเลสวัฏ มี ๓ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน โดยอวิชชา หมายถึง ความไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง หรือความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ นั่นเอง คอยปิดบังปัญญาไม่ให้ใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในขณะประสบสถานการณ์ต่าง ๆ มนุษย์ที่ขาดความรู้และการศึกษาในหลักการดำเนินชีวิต ย่อมไม่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและราบรื่น การตัดสินใจและการกระทำจึงเป็นไปโดยปราศจากแนวทางที่เหมาะสม อุปมาดังกระบือตาบอดที่เที่ยวหากินในป่าซึ่งดำเนินไปโดยไม่รู้ทิศทาง ย่อมเสี่ยงต่อการเผชิญอันตรายโดยไม่อาจคาดการณ์ได้ ฉะนั้น ผู้ที่ขาดปัญญาย่อมดำเนินชีวิตอย่างผิดพลาดและอาจนำไปสู่ความเสียหายทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ตัณหา หมายถึง ความทะยานอยาก ความกำหนัด เพลิดเพลินพอใจในอารมณ์ต่าง ๆ เป็นสภาวธรรมที่ทำให้จิตพลุ่งพล่าน ทำให้เกิดความกระสับกระส่าย หลอกลวงให้เห็นสิ่งไม่เที่ยงว่าน่าใคร่น่าปรารถนา มักผูกมัดสัตว์ไว้ในภพชาติ เป็นเหตุให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด ท่านจึงเปรียบตัณหาเหมือนตาข่ายที่ทำให้จิตยุ่งเหยิง คอยเกี่ยวพันจิตใจให้เศร้าหมอง ให้ติดอยู่ในภพ ให้ติดอยู่ในกามารมณ์มีรูปเป็นต้น จัดเป็นกามตัณหา ทำให้จิตยึดติดอยู่ในภพและก่อให้เกิดความทะยานอยากต่อความดำรงอยู่หรือความเป็นไปในภาวะต่าง ๆ จัดเป็นภวตัณหา ส่วนความปรารถนาที่มุ่งปฏิเสธความดำรงอยู่หรือไม่ต้องการให้เป็นเช่นนั้นเช่นนี้ จัดเป็นวิภวตัณหา อุปาทาน หมายถึง ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ เพราะไม่สามารถปล่อยวางหรือยอมรับความจริงตามกฎแห่งธรรมชาติที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา โดยเหตุเกิดของอุปาทานก็คือตัวตัณหานั่นเอง เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี ตัณหาจึงเป็นเหตุโดยตรงของอุปาทาน หากจะให้เข้าใจง่าย ๆ คือ ตัณหาเป็นความอยาก แต่อุปาทานเป็นความยึดมั่นที่ฝังแน่นกว่า เป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์เช่นเดียวกัน

๓. วิเคราะห์กระบวนธรรมของกิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท: อวิชชา ตัณหา อุปาทาน พบว่า การเกิด แก่ เจ็บ ตาย สำหรับทุก ๆ คน นับว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ว่าจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง เด็กหรือผู้ใหญ่ คนรวยหรือคนจน ก็จะต้องประสบกับการเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งนั้น แต่เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาจึงประมาทในการใช้ชีวิต ทำให้ตกไปสู่อำนาจของกิเลสได้ง่าย ๆ เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์เป็นวงจรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด กลุ่มก้อนกิเลสที่ทำให้เกิดความทุกข์ เรียกว่ากิเลสวัฏ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน คอยชักนำให้ทำสิ่งที่ดีและไม่ดี เนื่องจากกิเลสวัฏนี้มีกระบวนการทำงานที่ต่อเนื่องกัน ในขณะที่ทำกรรมดีและกรรมชั่วจะมีกระบวนธรรมของอวิชชา ตัณหา อุปาทานเกิดขึ้น เช่น ในขณะเกิดอกุศลโลภจิต มีกระบวนธรรมดังนี้ อวิชชาความไม่รู้ เป็นเหตุให้เกิดสังขารคือเจตนา วิญญาณคือจิต มโนวิญญาณธาตุ นามคือเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ ฉัฏฐายตนะ อายตนะที่ ๖ คือ จิต ผัสสะคือการกระทบอารมณ์ เกิดเวทนาคือโสมนัสเวทนา ตัณหาคือความกำหนัด เกิดอุปาทานคือความยึดมั่น

อยากครอบครอง ภพ(กัมมภพ) คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ชาติคือความปรากฏแห่งสภาวธรรม ชราคือความเสื่อมแห่งสภาวธรรมนั้น มรณะคือความหายไปแห่งสภาวธรรมนั้น จิตที่เป็นอกุศลเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ในขณะเกิดอกุศลโทสจิตมีกระบวนธรรมดังนี้ อวิชชาความไม่รู้ เป็นเหตุให้เกิดสังขาร การปรุงแต่งที่เป็นบาปอกุศล วิญญาณคือจิต อายตนะที่ ๖ คือใจ ผัสสะคือการกระทบอารมณ์ เกิดโทมนัสเวทนา ความขัดเคืองปฏิฆะเกิด อธิโมกข์ตัดสินอารมณ์ว่าเป็นอารมณ์ไม่ดี อนิฏฐารมณ์ความขัดเคือง เกิดการลงมือทำคือกัมมภพ ขณะโทสจิตเกิดขึ้นเสื่อมและสลายไปเป็นชาติ ชรามรณะ เกิดดับตลอดเวลา ในขณะเกิดกุศลจิตมีกระบวนธรรมดังนี้ กุศลมูล เป็นเหตุเกิดสังขารคือเจตนา วิญญาณคือจิต นามคือเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ อายตนะที่ ๖ คือใจ เกิดผัสสะ เกิดเวทนา ปสาทะคือความเลื่อมใส อธิโมกข์คือการตัดสินอารมณ์ เกิดภพคือเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ชาติคือความปรากฏของสภาวธรรม ชราคือความเสื่อมของสภาวธรรม มรณะคือความสิ้นไปของสภาวธรรม ในขณะจิตที่เป็นกุศลเกิดดับอยู่ตลอดเวลา การที่จะตัดกระบวนการของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ควรปฏิบัติตามหลักโพธิปักขิยธรรม เพื่อบรรลุธรรมตามลำดับขั้น คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

อภิปรายผลการวิจัย

๑. กิเลสในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า กิเลสเป็นสาเหตุหลักของการเกิดทุกข์ในชีวิต เนื่องจากมีอำนาจบิดเบือนการรับรู้และการตัดสินใจ เป็นปัจจัยให้ก่ออกุศลกรรมทั้งหลายมีปาณาติบาตเป็นต้น ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ท่านเปรียบกิเลสเหมือนตะปูตรึงจิตที่ทำให้ใจติดแน่น ละไม่ได้ ตัดไม่ขาด เป็นเครื่องผูกพันใจ ทำให้กุศลธรรมเสื่อมไม่เจริญ โดยกิเลสแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ อนุสัยกิเลส กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน ปริยุฏฐานกิเลส กิเลสที่ฟุ้งขึ้นมาในจิตใจ และวีติกกมกิเลส กิเลสที่แสดงพฤติกรรมออกมาทางกาย วาจา ซึ่งกิเลสทั้ง ๓ ระดับนี้มีกระบวนการทำงานที่ต่อเนื่องกัน อนึ่ง กิเลสในพระสูตรปรากฏชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น อุปกิเลส อกุศลมูล กิญจนะ อัคคิ นิวรณ์ ปปัญจธรรม เป็นต้น กิเลสตามพระสูตรนั้นมีการนับที่ไม่แน่นอน บางประเภทมี ๑๖ บ้าง ๕ บ้าง ๓ บ้าง ขึ้นอยู่กับบริบทของผู้ฟัง ในขณะที่พระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนา ส่วนกิเลสตามพระอภิธรรมมีการนับที่แน่นอน มีจำนวน ๑๐ เท่านั้น คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ และอโนตตัปปะ กิเลสตามพระสูตรและพระอภิธรรมมีการอธิบายตรงกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นางสาวพรทิพย์ พฤทธ์กิตติวงศ์ พบว่า กิเลส หมายถึง สิ่งที่ทำใจให้เศร้าหมอง ความชั่วแฝงในความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์ และเป็นเครื่องปรุงแต่งความคิดให้ทำกรรมซึ่งนำไปสู่ปัญหาความยุ่งยากเดือดร้อนและความทุกข์ พระพุทธองค์เปรียบกิเลสเหมือนน้ำย้อมที่พอย้อมผ้าขาวแล้วผ้าก็เสื่อมจากสีเดิมเป็นสีใหม่ พอย้อมจิตใจคนเข้าแล้ว สภาพจิตของคนก็เสื่อมไป จากจิตบริสุทธิ์ก็กลายเป็นจิตเศร้าหมองไม่ผ่องแผ้ว จากคนดีก็กลายเป็นคนเลว จากคนที่ฉลาดมีปัญญาก็กลายเป็นคนโง่เขลา ในคัมภีร์รุ่นหลังพระไตรปิฎกได้พูดถึงกิเลสว่ามีมากมายจนกลายเป็นสำนวนกิเลสพันห้าตัณหาร้อยแปด แต่ว่าเมื่อกล่าวอย่างรวบรัด กิเลสขั้นพื้นฐานระดับที่เป็นตัวรากเหง้าหรืออกุศลมูลจริง ๆ ก็มีเพียง ๓ ตัวหลัก ๆ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ใครไม่เคยโลภไม่เคยโกรธ ไม่เคยหลงบ้าง คำตอบคือไม่มีเลย ทุกคนล้วนตกอยู่ในโลภ โกรธ หลงมาแล้วทั้งสิ้น มากบ้างน้อยบ้าง คนที่จะหมดจากโลภ โกรธ หลงได้อย่างถาวร ก็มีแต่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์เท่านั้น แต่เราไม่ต้องกังวลใจ เพราะพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ก็เคยเป็นคนธรรมดาอย่างเรามาก่อน ท่านก็เคยมีกิเลสมาก่อน แต่ท่านเหล่านั้นละกิเลสและพัฒนาตนจนพ้นจากกิเลสไปแล้ว ในเมื่อท่านทั้งหลายเหล่านั้นทำได้ เราก็สามารถเรียนรู้ฝึกปฏิบัติทำได้เช่นเดียวกับท่านเหล่านั้น ในทางพุทธศาสนามหายานกล่าวไว้ว่า แม้จิตเดิมแท้ของเราจะเป็นจิตที่บริสุทธิ์ แต่เพราะเราเกิดมา

ล้วนมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ นั้นหมายถึงเรามีกรรมในอดีตนั้นติดมาด้วย กิเลสที่ว่าโลภ โกรธ หลง มันมีเชื้ออยู่ในจิตใจของเรา มันทำหน้าที่คล้ายกับเมล็ดพันธุ์ที่ถูกฝังไว้อยู่ในกมลสันดานของเรา[๑๖]

๒. กิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท พบว่า กิเลสวัฏ มี ๓ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน โดยอวิชชา หมายถึง ความไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง หรือความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ นั่นเอง ซึ่งจะเป็นเหตุให้ก่ออกุศลกรรมทั้งหลาย ทำแต่สิ่งที่ไม่ดีก่อแต่สิ่งที่ชั่ว เพราะไม่ใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในเมื่อประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ฉะนั้น ท่านจึงเปรียบอวิชชาเหมือนเปลือกไข่ ที่คอยห่อหุ้มสรรพสัตว์ไม่ให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ ผู้ที่หลุดพ้นจากสังสารวัฏได้ก็คือพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ อนึ่ง ท่านเปรียบอวิชชาเหมือนยาพิษที่คอยฉาบทาคอยปิดบังจากกุศล กีดขวางจากคุณงามความดีให้ก่อแต่สิ่งที่เป็นอกุศล ในส่วนของตัณหา หมายถึง ความทะยานอยาก กำหนัดพอใจในอารมณ์ต่าง ๆ เป็นสภาวธรรมที่ทำให้จิตพลุ่งพล่าน มักผูกมัดสัตว์ไว้ในภพชาตินำไปสู่การเวียนว่ายตายเกิด และในส่วนของอุปาทาน หมายถึง ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ เพราะไม่สามารถปล่อยวางหรือยอมรับความจริงตามกฎแห่งธรรมชาติที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา เรียกได้ว่าอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นนี้ก็เป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาฉลวย สิงห์แจ่ม พบว่า ในสำนักปรัชญาหลัก ๆ ได้อธิบายอวิชชา โดยมีข้อสรุปว่า มนุษย์ คือ สสารไม่มีอะไรที่นอกเหนือความเป็นสสารในตัวมนุษย์ เพราะว่าในตัวมนุษย์มีความคิด มีอารมณ์ มีความรู้สึกเกิดขึ้นภายในสมองทำงานดุจเครื่องจักรกล โดยเรียกกันหลายชื่อ เช่น จิต วิญญาณ ชีวะ อาตมัน เป็นต้น ส่วนในพระพุทธศาสนา อวิชชา หมายถึง โมหเจตสิกเป็นธรรมชาติฝ่ายอกุศลที่เนื่องอยู่กับจิต สำหรับปรุงแต่งจิตให้เป็นไปในทางชั่ว ไม่บริสุทธิ์ จนก่อให้เกิดความหลง ไม่รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง ไม่รู้อริยสัจ เป็นปฏิปักษ์ต่อปัญญา ทำความมืดบอดให้เกิดขึ้นแก่จิตและมีลักษณะเป็นที่รวมแห่งอกุศล อย่างไรก็ตาม ความไม่รู้อันเป็นตัวโมหเจตสิกที่ทำให้หลง ไม่รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง ย่อมทำให้เกิดเป็นวิชชาได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสติ[๑๗] และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระเสินจัง คมฺภีรปญฺโญ พบว่า ตัณหาในพุทธปรัชญา หมายถึง ความใคร่ ความต้องการอยากได้มาครอบครองเป็นสมบัติของตนเอง มีตัวกูของกู หรือความอยากได้ อยากมี อยากเป็นในสิ่งที่ตนพอใจ น่าปรารถนา คำว่า ตัณหาก็ดี ความใคร่ก็ดี กามก็ดี บางครั้งใช้ในความหมายเป็นกลาง ๆ เป็นทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ส่วนใช้ในทางที่ดี เช่น ธมฺมกาโม เป็นผู้ใคร่ในธรรม สิกฺขกาโม เป็นผู้ใคร่ในการศึกษา ส่วนใช้ในทางที่ไม่ดี หมายถึง ความปรารถนาในกามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ที่เป็นอกุศล ยั่วยุให้เกิดความลุ่มหลง มัวเมา หลงยึดมั่นเป็นอุปาทานว่า เป็นของของเรา เมื่อชอบใจก็หลงยึดติดในอารมณ์ เกิดความยึดมั่น (อุปาทาน) อยากให้เป็นเช่นนั้นตลอดไป หลงติดในกามตัณหาและภวตัณหา หากไม่พอใจก็เกิดความหงุดหงิด รำคาญ ไม่พอใจ เกิดอารมณ์โทสะ อยากหลุดอยากพ้นทำให้หลงในวิภวตัณหา ไม่สามารถหลุดพ้นไปจากวัฏฏสงสารได้[๑๘] และสอดคล้องกับงานวิจัยของ นายจิร รัดไสย์ พบว่า อุปาทานเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อให้เห็นว่าอุปาทานขันธทั้ง ๕ คือ ทุกข ทรงไม่ให้ยึดมั่นในขันธ ๕ เพราะเมื่อยังมีความยึดมั่นในขันธ ๕ ก็ย่อมจะมองไม่เห็นสังขารตามความเป็นจริง กอให้เกิดทุกขมากมายทั้งในปจจุบันและในอนาคต แต่เมื่อศึกษาให้เข้าใจในอุปาทานอย่างถูกต้อง ก็จะนำตนให้พ้นไปจากทุกขทั้งปวงได้เพราะไม่ถือมั่นในขันธ ๕ อุปาทานในพระไตรปฎก หมายถึง การยึดมั่นถือมั่นในอารมณด้วยอำนาจกิเลส อารมณทั้งหลายที่เป็นที่ตั้งสำหรับความยึดมั่นของอุปาทาน คือขันธ ๕ รวมเรียกวา อุปาทานขันธ ๕ อุปาทานในพุทธศาสนาเถรวาท แบงออกเป็น ๔ คือ กามุปาทาน ความยึดมั่นในกามารมณ์

---

[๑๖] นางสาวพรทิพย์ พฤทธ์กิตติวงศ์, “กิเลสและการจัดการกิเลส”, **วารสารปรัชญาปริทรรศน์**, ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-สิงหาคม ๒๕๖๐): ๗๓-๗๔.

[๑๗] พระมหาฉลวย สิงห์แจ่ม, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอวิชชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๔-๑๒๖.

[๑๘] พระเสินจัง คมฺภีรปญฺโญ, “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องธรรมชาติของตัณหาในพุทธปรัชญาเถรวาท และปรัชญาจารวาก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒), หน้า ๑๔-๑๕.

มีรูปเป็นต้น ทิฏฐุปาทาน ความยึดมั่นในความเห็นหรือหลักคำสอนของลัทธิต่าง ๆ โดยไม่ถูกต้องตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา สีลัพพตุปาทาน ความยึดมั่นในศีลพรต หรือพิธีกรรมต่าง ๆ ที่งมงาย ซึ่งไม่ได้เป็นไปตามหลักของเหตุและผล อัตตวาทุปาทาน ความยึดมั่นเป็นตัวตนว่ามีอยู่จริง เที่ยงแท้ หรือจักขาดสูญ อุปาทานทั้ง ๔ นี้เกิดขึ้นเพราะอาศัยตัณหาเป็นปัจจัย[๑๙]

๓. วิเคราะห์กระบวนธรรมของกิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท: อวิชชา ตัณหา อุปาทาน พบว่า การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดาที่ต้องเกิดขึ้นกับทุก ๆ คน ไม่ว่าจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง เด็กหรือผู้ใหญ่ จะยากดีมีจนคนเราทุกคนล้วนต้องประสบกับการเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งนั้น แต่เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาจึงประมาทในการใช้ชีวิต ทำให้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสได้ง่าย ๆ ชักนำให้ทำสิ่งที่ดีและไม่ดี ในการทำกรรมดีและไม่ดีนั้นจะเกิดกระบวนธรรมของปฏิจจสมุปบาทขึ้นในขณะจิตนั้น เช่น ในขณะเกิดอกุศลโลภจิต กระบวนธรรมเริ่มที่อวิชชา สังขาร วิญญาณ นาม ฉัฏฐายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรามรณะ ในขณะเกิดอกุศลโทสจิต กระบวนธรรมเริ่มที่อวิชชา สังขาร วิญญาณ นาม ฉัฏฐายตนะ ผัสสะ เวทนา ปฏิฆะ อธิโมกข์ ภพ ชาติ ชรามรณะ ในขณะเกิดกุศลจิต กระบวนธรรมเริ่มที่กุศลมูล สังขาร วิญญาณ นาม ฉัฏฐายตนะ เวทนา ปสาทะ อธิโมกข์ ภพ ชาติ ชรามรณะ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูโกวิทศาสนกิจ (อัมพร ฉนฺทกโร) พบว่า กระบวนการเจริญปฏิจจสมุปบาทในมหานิทานสูตรเป็นการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อการควบคุมสภาพจิตใจ ทำให้มีร่างกายและจิตใจปลอดโปร่ง เป็นสมาธิ ลดละพฤติกรรมต่าง ๆ เมื่อเข้าใจแล้วจึงลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องโดยมีกระบวนการฝึกด้วยการกำหนดรู้อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อตนเองในการประพฤติปฏิบัติดังต่อไปนี้ การเจริญอวิชชาในมหานิทานสูตร ๑) อวิชชา คือ การไม่รู้อริยสัจ ๔ ได้แก่ ไม่รู้ในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพราะอวิชชามีความไม่รู้เป็นลักษณะ หรือเป็นปฏิปักษ์ต่อปัญญา เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวง ๒) อวิชชาสายดับทุกข์ คือ ดับอวิชชาได้สิ้น ได้แก่ ดับความไม่รู้ในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับความดับแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ การเจริญตัณหาในมหานิทานสูตร ๑) ตัณหาสายเกิดทุกข์ ได้แก่ ความทะยานอยาก เมื่อแบ่งตามแดนที่เกิดแล้วมี ๖ คือ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา และธัมมตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี ๒) ตัณหาสายดับทุกข์ ได้แก่ ดับความอยากต่าง ๆ คือ ดับความอยากในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย ธรรมารมณ์ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ การเจริญอุปาทานในมหานิทานสูตร ๑) อุปาทานสายเกิดทุกข์ ได้แก่ ความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาที่ชอบหรือชังจนเกิดความหลงติดมี ๔ คือ กามุปาทาน ทิฏฐุปาทาน สีลัพพตุปาทาน และอัตตวาทุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี ๒) อุปาทานสายดับทุกข์ ได้แก่ ดับความยึดมั่นต่าง ๆ คือ ดับความยึดมั่นในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารณ์ที่เป็นไปในทางกายและทางใจเพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ[๒๐]

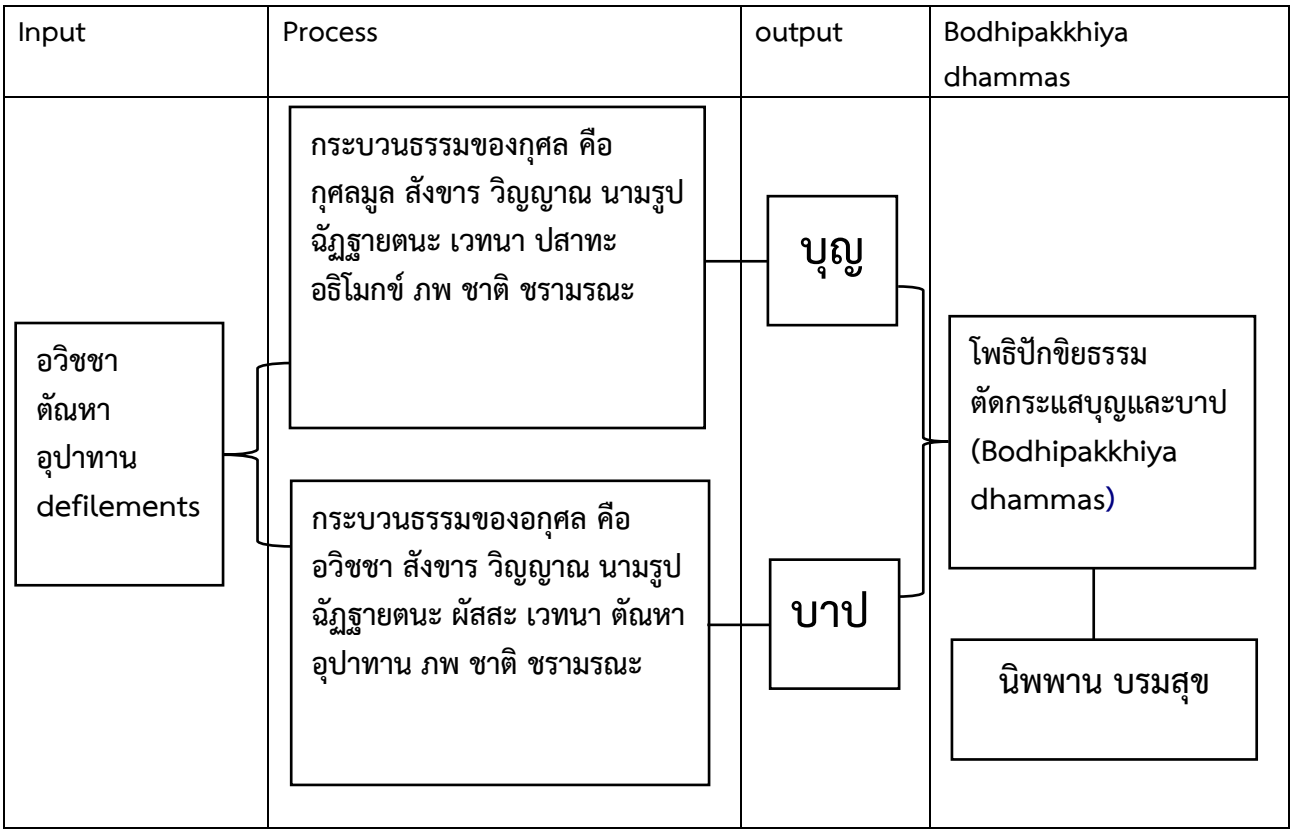
---

[๑๙] นายจิร รัดไสย์, “การศึกษาวิเคราะห์อุปาทานในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีผลกระทบต่อสังคมพุทธไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗๖-๗๗.

[๒๐] พระครูโกวิทศาสนกิจ (อัมพร ฉนฺทกโร), “กระบวนการเจริญปฏิจจสมุปบาทในมหานิทานสูตร”, **วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘): ๑๑๑-๑๑๓.

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยกระบวนธรรมของกิเลสวัฏในปฏิจจสมุปบาท: อวิชชา ตัณหา อุปาทาน นำมาสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยตาม I P O B Model ได้ดังนี้

บทสรุป

กิเลสในพระสูตรมีจำนวน ๑๖ บ้าง ๕ บ้าง ๓ บ้าง จำนวน ๑๖ คือ อภิชฌาวิสมโลภะ พยาบาท โกธะ อุปนาหะ มักขะ ปฬาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาเถยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ และปมาทะ กิเลส ๕ คือ กามฉันทนิวรณ์ พยาบาทนิวรณ์ ถีนมิทธนิวรณ์ อุทธัจจกุกกุจจนิวรณ์ และวิจิกิจฉานิวรณ์ กิเลส ๓ คือ กิเลสขั้นพื้นฐานระดับที่เป็นตัวรากเหง้าหรืออกุศลมูล ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง กิเลสในพระอภิธรรมมีจำนวน ๑๐ คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ และอโนตตัปปะ กิเลสทั้งพระสูตรและพระอภิธรรมนั้นมีองค์ธรรมเท่ากันคือ ๑๐ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ และอโนตตัปปะ กิเลสวัฏ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อวิชชาเป็นสภาพที่มืดหลง ไม่รู้ในทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ การดับทุกข์ วิธีการให้ถึงความดับทุกข์ ทำให้เกิดตัณหาความอยากในกามคุณอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เกิดทางใจ) ความปรารถนาที่จะเป็นเช่นนั้นเช่นนี้ และความปรารถนาที่ปฏิเสธหรือไม่ต้องการเป็นเช่นนั้นเช่นนี้ เกิดความยึดมั่นหวงแหนในอารมณ์ ในวัตถุสิ่งของ กระบวนธรรมของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เมื่อเกิดความโลภ มีกระบวนธรรมเกิดคือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นาม อายตนะที่ ๖ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพคือกัมมภพ ชาติคือการเกิดขึ้นของสภาวจิต ชราคือความเสื่อมลงของสภาวจิต มรณะคือความสิ้นไปของสภาวจิตที่เรียกว่าเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป เป็นกระบวนธรรมปฏิจจสมุปบาทที่เกิดขึ้นในขณะจิตหนึ่ง ๆ เมื่อเกิดความโกรธ มีกระบวนธรรมเกิดคือ อวิชชา ความไม่รู้ สังขารคือเจตนาในโทสจิต วิญญาณคือโทสจิต นามคือเวทนาขันธ์ (ความรู้สึก) สัญญาขันธ์ (ความจำ)

สังขารขันธ์คือการปรุงแต่ง ฉัฏฐายตนะคือใจที่ประกอบกับความโกรธ ผัสสะคือการกระทบอารมณ์ เวทนาเกิดขึ้นเป็นโทมนัสเวทนา ปฏิฆะคือความกระทบกระทั่ง อธิโมกข์คือการตัดสินอารมณ์ ภพคือกัมมภวะการลงมือกระทำ ชาติคือสภาวจิตเกิดขึ้น ชราคือสภาวจิตเสื่อมลง มรณะคือสภาวจิตดับสิ้นไป เมื่อเกิดกุศลจิต มีกระบวนธรรมเกิด คือ กุศลมูล เป็นเหตุให้เกิดสังขารคือเจตนา วิญญาณคือจิต นามคือเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ อายตนะที่ ๖ คือใจ เกิดผัสสะ เวทนา ปสาทะความเลื่อมใส อธิโมกข์การตัดสินอารมณ์ เกิดภพคือเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ชาติคือสภาวจิตเกิดขึ้น ชราคือสภาวจิตเสื่อมลง มรณะคือสภาวจิตดับสิ้นไป การที่จะตัดกระบวนการของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ควรปฏิบัติตามหลักโพธิปักขิยธรรมเพื่อบรรลุธรรมตามลำดับชั้น คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การดำเนินชีวิตในแต่ละวันของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน มักประสบพบเจอกับความทุกข์มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ตัวบุคคล และความทุกข์ที่เกิดขึ้นนั้นล้วนเกิดแต่กิเลสในจิตใจ เนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการของกิเลสวัฏ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กลุ่มก้อนที่ทำให้เกิดทุกข์ จึงไม่ใช้ปัญญาพิจารณาในขณะประสบสถานการณ์นั้น ๆ ทำให้เกิดการลงมือทำสิ่งที่ดีบ้างไม่ดีบ้าง พอประสบกับอารมณ์ที่น่าปรารถนา น่าพอใจ เช่น เห็นรูปสวย รูปงาม ได้ยินเสียงที่ไพเราะเสนาะหู เป็นต้น ก็พอใจในสิ่งที่พบเจอ อยากได้อยากครอบครอง จนเกิดความยึดมั่นถือมั่นไม่สามารถปล่อยวางได้ เป็นสาเหตุให้จมอยู่กับความทุกข์ ดังนั้น วัดและโรงเรียนควรนำมาบูรณาการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยสามารถนำมาเป็นวัตถุประสงค์ของนโยบายในเบื้องต้น ได้แก่ ๑) เพื่อจะได้รู้เท่าทันและหาวิธีรับมือหรือหลีกเลี่ยงกิเลสวัฏ กลุ่มกิเลสที่เป็นวงจรแห่งความทุกข์ ๒) เพื่อให้วัดและโรงเรียนสามารถนำไปใช้สอนและปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และในส่วนโรงเรียนสามารถนำไปสอนนักเรียนพร้อมทั้งอบรมบุคลากรให้มีความเข้าใจในการยับยั้งชั่งใจในกิเลสวัฏ ทำให้ชีวิตประจำวันไม่ต้องประสบพบเจอกับความทุกข์ไม่มากก็น้อย

๒. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาวิเคราะห์กระบวนธรรมของปฏิจจสมุปบาท: กิเลส กรรม วิบาก

๒. ศึกษาวิเคราะห์กระบวนธรรมของปฏิจจสมุปบาท: วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

๓. ศึกษาวิเคราะห์กระบวนธรรมของปฏิจจสมุปบาทและประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

_____. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

หนังสือ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๖๒.

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมฺมาปญฺโญ). **พุทธปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ). **ปฏิจจสมุปบาท เหตุผลแห่งวัฏสงสาร**. แปลโดย พระคันธสาราภิวงศ์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๖๒.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **มองดูฉันทะ - ตัณหา ไล่มาตั้งแต่เจงกิสข่าน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๖๒.

บทความ

จิร รัดไสย์. “การศึกษาวิเคราะห์อุปาทานในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีผลกระทบต่อสังคมพุทธไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูโกวิทศาสนกิจ (อัมพร ฉนฺทกโร). “กระบวนการเจริญปฏิจจสมุปบาทในมหานิทานสูตร”. **วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘): ๑๑๑-๑๑๓.

พรทิพย์ พฤทธ์กิตติวงศ์. “กิเลสและการจัดการกิเลส”. **วารสารปรัชญาปริทรรศน์**. ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-สิงหาคม ๒๕๖๐): ๗๓-๗๔.

พระมหาฉลวย สิงห์แจ่ม. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอวิชชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

พระเสินจัง คมฺภีรปญฺโญ. “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องธรรมชาติของตัณหาในพุทธปรัชญาเถรวาท และปรัชญาจารวาก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

วิเคราะห์คำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
An Analysis of the Teachings on Abhisaṅkhāra in Buddhist Scriptures

สุรัตนา ตฤณรตนะ
Suratana Trinratana[๑]

Received: *May 14, 2026* **Revised:** *July 21, 2026*
Accepted: *August 21, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องวิเคราะห์คำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) ศึกษาคำสอนเกี่ยวกับสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒) ศึกษาคำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และ ๓) วิเคราะห์คำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสือวิชาการทางพระพุทธศาสนา แล้วนำมาวิเคราะห์และเรียบเรียงเชิงพรรณนาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า (๑) คำว่า สังขาร มีความหมายแตกต่างกันตามบริบทของหลักธรรม แต่เมื่อใช้ในปฏิจจสมุปบาทหมายถึงเจตนากรรมที่ปรุงแต่งภพ โดยมีอวิชชาเป็นปัจจัยและเป็นเหตุให้วิญญาณสืบต่อ (๒) อภิสังขารเป็นการปรุงแต่งกรรมที่มีเจตนาเป็นแกนกลาง จำแนกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ปุญญาภิสังขาร ซึ่งครอบคลุมกุศลเจตนาฝ่ายกามาวจร ๘ และรูปาวจร ๕ นำไปสู่สุคติภูมิ อปุญญาภิสังขาร ซึ่งครอบคลุมอกุศลเจตนา ๑๒ นำไปสู่อบายภูมิ และอาเนญชาภิสังขารซึ่งครอบคลุมกุศลเจตนาฝ่ายอรูปาวจร ๔ อรูปพรหมภูมิ อภิสังขารแต่ละประเภทให้ผลสอดคล้องกับคุณภาพของจิตและกรรม แต่ทั้งหมดที่ยังมีอวิชชาและตัณหาเป็นปัจจัยย่อมอยู่ภายใต้วัฏสงสาร และ (๓) เมื่อบูรณาการแนวพระสูตรกับแนวอภิธรรม พบโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างจิต เจตนา กรรม วิบาก ปฏิสนธิ และภพภูมิอย่างเป็นเหตุเป็นผล โดยแนวพระสูตรเน้นมิติทางจริยธรรมและการปฏิบัติ ส่วนแนวอภิธรรมอธิบายองค์ประกอบและกระบวนการของจิตในระดับสภาวธรรม

งานวิจัยนี้ได้สังเคราะห์องค์ความรู้เป็น SANGKHARA Model ๙ ขั้น ได้แก่ การเห็นสังขาร การกำกับจิต การไม่ตอบสนองด้วยตัณหา การเจริญปัญญา การรู้ตามความเป็นจริง การหยุดเหตุแห่งการปรุงแต่ง การบรรลุมรรค การเข้าถึงผลและวิมุตติ และความเป็นพระอรหันต์ โมเดลนี้แสดงว่าการก้าวข้ามอภิสังขารต้องอาศัยการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา จนละอวิชชา ตัณหา และอุปาทานได้ตามลำดับ และสิ้นสุดการก่อภพใหม่ด้วยอรหัตตมรรคและอรหัตตผล

คำสำคัญ : อภิสังขาร, คัมภีร์พระพุทธศาสนา, ปฏิจจสมุปบาท, กรรม, วัฏสงสาร

Abstract

This research article, entitled “An Analytical Study of the Teaching on Abhisaṅkhāra in Buddhist Scriptures,” has three objectives: (1) to study the teachings concerning *Saṅkhāra* in Buddhist

[๑] สาขาวิชาพระพุทธศาสนาคณะบัณฑิตวิทยาลัย Buddhist Studies The Graduate School, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Email: Suratana.t@ttcl.com เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๙ ๙๖๘๐๑๕๑,

scriptures; (2) to study the teachings concerning *Abhisaṅkhāra* in Buddhist scriptures; and (3) to analyze the doctrine of *Abhisaṅkhāra* as presented in Buddhist scriptures. This reserch employed a documentary research methodology by examining data from the Tipiṭaka, the commentaries, and related Buddhist academic works. The collected data were descriptively analyzed in accordance with the three research objectives.

The findings revealed that: (1) the term *Saṅkhāra* carries different meanings depending on its doctrinal context. Within the framework of Dependent Origination (*Paṭiccasamuppāda*), it denotes volitional kamma formations conditioned by ignorance and functioning as a condition for the arising and continuity of consciousness. (2) *Abhisaṅkhāra* refers to intentional kamma formation and is classified into three categories: *Puññābhisaṅkhāra* (meritorious formations), comprising volitions associated with the eight sense-sphere wholesome consciousnesses (*kāmāvacara-kusala-cittas*) and the five fine-material-sphere wholesome consciousnesses (*rūpāvacara-kusala-cittas*), leading to fortunate realms of rebirth; *Apuññābhisaṅkhāra* (demeritorious formations), comprising volitions associated with the twelve unwholesome consciousnesses (*akusala-cittas*), leading to unfortunate realms of rebirth; and *Āneñjābhisaṅkhāra* (imperturbable formations), comprising volitions associated with the four immaterial-sphere wholesome consciousnesses (*arūpāvacara-kusala-cittas*), leading to rebirth in the immaterial Brahma realms. Each category produces results corresponding to the ethical and contemplative quality of the mind. Nevertheless, all formations conditioned by ignorance and craving remain within *saṃsāra*. (3) Through the integration of the Sutta and Abhidhamma perspectives, the study identified a coherent causal structure linking mind, volition, kamma, karmic results, rebirth-linking consciousness, and planes of existence. The Suttas emphasize ethical conduct, causality, and practice, whereas the Abhidhamma explains the constituent mental factors and momentary processes through which kamma is accumulated and produces results.

The study proposes a nine-stage SANGKHARA Model, consisting of Seeing Formations, Aligning the Mind, Non-reacting, Growing Wisdom, Knowing Reality, Halting Formation, Awakening, Release, and Arahantship. The model demonstrates that the transcendence of *Abhisaṅkhāra* requires the cultivation of morality (*sīla*), concentration (*samādhi*), and wisdom (*paññā*), leading to the progressive abandonment of ignorance (*avijjā*), craving (*taṇhā*), and clinging (*upādāna*). The process culminates in the cessation of renewed existence through the attainment of the path and fruition of Arahantship.

Keywords: Abhisaṅkhāra, Buddhist Scripture, Dependent Origination, Kamma, Saṃsāra

๑. บทนำ

ในพระพุทธศาสนา “สังขาร” เป็นหลักธรรมสำคัญที่ปรากฏอยู่ในหลายบริบท ทั้งในฐานะขันธ์ ธรรมปรุงแต่ง[๒] และองค์ประกอบในกระบวนการปฏิจจสมุปบาท โดยเฉพาะในหลักปฏิจจสมุปบาท “สังขาร” ทำหน้าที่เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ อันสะท้อนบทบาทของเจตนาในฐานะตัวการสำคัญของกรรม[๓] และการเวียนว่ายในวัฏสงสาร อย่างไรก็ตาม ในพระไตรปิฎกยังปรากฏคำว่า “อภิสังขาร” ซึ่งหมายถึงการปรุงแต่งกรรมอย่างยิ่ง[๔] อันจำแนกออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอาเนญชาภิสังขาร[๕]

แม้จะมีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสังขารและกรรมอยู่จำนวนหนึ่ง แต่งานวิจัยส่วนใหญ่มักอธิบายอภิสังขารในลักษณะเชิงจำแนกประเภท หรือมุ่งศึกษาในเชิงจริยศาสตร์และกรรมวิบากเป็นสำคัญ ขณะที่การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างจิต เจตสิก กรรม วิบาก และภพภูมิ ทั้งในแนวพระสูตรและพระอภิธรรมยังมีไม่มากนัก อีกทั้งยังขาดการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับ “การก้าวข้ามอภิสังขาร” ในเชิงกระบวนการปฏิบัติ

บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์คำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งในมิติของความหมาย โครงสร้าง กระบวนการเกิด กรรม วิบาก และแนวทางการก้าวข้ามอภิสังขาร เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของหลักธรรมดังกล่าวในฐานะกลไกสำคัญของวัฏสงสารและการหลุดพ้น

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

๑) เพื่อศึกษาคำสอนเกี่ยวกับสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒) เพื่อศึกษาคำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๓) เพื่อวิเคราะห์คำสอนรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการรวบรวมข้อมูลในเอกสารคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตของการวิจัย มี ๒ ด้าน คือ (๑) ขอบเขตด้านเนื้อหา โดยมุ่งศึกษาความหมายและประเภทของสังขาร กระบวนการเกิดของสังขาร หลักการและวงจรของสังขารจากเหตุปัจจัย หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสังขาร เช่น ขันธ์ ปฏิจจสมุปบาท และไตรลักษณ์ ศึกษาความหมายของอภิสังขาร ประเภทของอภิสังขาร กระบวนการปรุงแต่งของอภิสังขาร ปัจจัยของการเกิดอภิสังขาร กลไกกรรมและวิบากของอภิสังขาร นำข้อมูล อภิสังขาร วิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยจำแนกการศึกษาออกเป็นหมวดหมู่ และวิเคราะห์มิติต่างๆ โดยบูรณาการทั้งแนวพระสูตรและแนวอภิธรรม ได้แก่ มิติกรรม มิติภพภูมิ มิติการก้าวข้ามอภิสังขาร เพื่อนำมาเสนอการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ (๒) ขอบเขตด้านเอกสาร ได้แก่ ศึกษาพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เอกสารคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้

---

[๒] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๗๑/๒๔๑.

[๓] ม.มู. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

[๔] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๙), หน้า ๑๐๙.

[๕] ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๕๒/๒๑๓.

๑. สังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีความหมายทั้งในฐานะสังขารขันธ์ เป็นนามขันธ์หนึ่งในขันธ์ ๕ มารวมกันของรูปและนาม (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) สังขารหมายถึงสภาวธรรมที่มีหน้าที่ปรุงแต่งทั้งรูปธรรมและนามธรรม อันมีลักษณะไม่เที่ยง ไม่ตั้งอยู่ถาวร และย่อมดับไปตามเหตุปัจจัย โดยสามารถพิจารณาได้ใน ๒ มิติ ได้แก่ (๑) ในฐานะสภาวะปรุงแต่งหรือเจตนา และ (๒) ในฐานะสิ่งที่ถูกปรุงแต่งแล้ว เช่น รูปขันธ์หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ทั้งนี้ สังขารยังสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ “เจตนา” ซึ่งเป็นเครื่องปรุงแต่งจิตในกระบวนการของปฏิจจสมุปบาท “เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี”[๖] เมื่อมีอวิชชาแล้ว เจตนาย่อมปรุงแต่งกรรม และในเชิงอภิธรรม สังขารเป็นสภาวธรรมฝ่ายเจตสิกจำนวน ๕๐ ดวง ที่เกิดร่วมกับจิตและทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบของจิต[๗] อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อสภาวะจิตในแต่ละขณะ และสามารถปรุงแต่งทั้งฝ่ายกุศลและอกุศลได้

๒. อภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหมายถึง การปรุงแต่งกรรมอย่างยิ่ง โดยมีเจตนาเป็นแกนสำคัญในการสร้างกรรมและกำหนดผลแห่งวิบากในภายหน้า อภิสังขารจำแนกออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอาเนญชาภิสังขาร[๘] โดยในแนวพระสูตร อภิสังขารถูกอธิบายในฐานะกระบวนการปรุงแต่งที่สัมพันธ์กับปฏิจจสมุปบาท ขณะที่แนวอภิธรรมอธิบายในเชิงโครงสร้างของจิต เจตสิก กรรม และวิบาก โดยถือว่าเจตนาเจตสิกเป็นตัวกรรมสำคัญ (๑) ปุญญาภิสังขาร เป็นการปรุงแต่งฝ่ายกุศล อาศัยกุศลเจตนาเป็นพื้นฐาน เช่น การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา ในแนวพระสูตร ปุญญาภิสังขารสัมพันธ์กับกุศลกรรมบถและการเกิดในสุคติภูมิ ส่วนแนวอภิธรรมอธิบายว่า ปุญญาภิสังขารเกิดร่วมกับกามาวจรกุศลจิตและรูปาวจรกุศลจิต ซึ่งให้ผลเป็นกุศลวิบากจิตและปฏิสนธิในสุคติภูมิ (๒) อปุญญาภิสังขาร เป็นการปรุงแต่งฝ่ายอกุศล มีอกุศลเจตนา เช่น โลภะ โทสะ และโมหะ ในแนวพระสูตรปรากฏในรูปของอกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งนำไปสู่ความทุกข์และอบายภูมิ ส่วนแนวอภิธรรมอธิบายว่า อปุญญาภิสังขารเกิดร่วมกับอกุศลจิต ๑๒ ดวง และอกุศลเจตสิก ทำหน้าที่เป็นกรรมที่ให้ผลเป็นอกุศลวิบากและปฏิสนธิในอบายภูมิ (๓) อาเนญชาภิสังขาร เป็นการปรุงแต่งกรรมที่ประกอบด้วยสมาธิระดับสูง โดยเฉพาะอรูปฌาน ซึ่งเป็นจิตที่ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ทางกาม ในแนวพระสูตรสัมพันธ์กับการเจริญอรูปฌาน ๔ ส่วนแนวอภิธรรมอธิบายว่า อาเนญชาภิสังขารเกิดร่วมกับอรูปาวจรกุศลจิตและกุศลเจตสิก ทำให้เกิดวิบากในอรูปพรหมภูมิ แม้จะเป็นกรรมที่ประณีต แต่ยังอยู่ภายใต้วัฏสงสารตราบใดที่ยังมีอวิชชา

๓. วิเคราะห์อภิสังขารในฐานะกลไกสำคัญของกรรมและวิบาก โดยเจตนาเป็นแกนกลางของกระบวนการปรุงแต่ง เมื่อเจตนาเกิดร่วมกับจิต ย่อมก่อให้เกิดกรรม และเมื่อกรรมให้ผล ย่อมปรากฏเป็นวิบากและปฏิสนธิในภพภูมิต่าง ๆ ตามระดับของจิตและคุณภาพของกรรม

๔. ผลการวิเคราะห์พบว่ากระบวนการก้าวข้ามอภิสังขารเชิงบูรณาการ ประกอบด้วย ๑) เครื่องมือการก้าวข้าม คือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗[๙] เป็นเครื่องมือการก้าวข้ามเชิงธรรม ในบทบาทและหน้าที่ต่อกระบวนการคลายและดับสังขารในลำดับดังนี้ (๑) สติปัฏฐาน ๔ เป็นเครื่องมือพื้นฐานในการรู้เท่าทันกระบวนการของอภิสังขาร โดยทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นความเกิด–ดับของสังขารใน ๔ มิติ ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม[๑๐] ซึ่งมีบทบาทเป็นจุดตั้งต้นของการก้าวข้ามอภิสังขาร ทำหน้าที่ รู้เท่าทันสังขาร คลายอวิชชาที่เป็นเหตุของการปรุงแต่ง นำไปสู่การไม่ยึดถือในสังขาร (๒) สัมมัปปธาน ๔ ได้แก่ การเพียรป้องกันและการเพียรละอกุศล การเพียรเจริญและการเพียรรักษากุศล[๑๑] เป็นเครื่องมือในการกำกับและจัดการกระบวนการปรุงแต่งของจิต โดยมุ่งเปลี่ยนทิศทางของอภิสังขารจากอกุศลไปสู่กุศล ซึ่งทำหน้าที่ครอบคลุมทั้งการยับยั้งอปุญญาภิสังขาร การละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว การส่งเสริมปุญญาภิสังขาร และการธำรง

---

[๖] สำนิ. (ไทย) ๑๖/๑/๒.

[๗] พระธัมมานันทมหาเถระแปลโดย พระคันธสาราภิวงศ์, **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, พิมพ์ ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาสน์ไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๙.

[๘] ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๕๒/๒๑๓.

[๙] วิ.จู (ไทย) ๗/๓๘๕/๒๘๔.

[๑๐] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑-๓๐๒.

[๑๑] สำม. (ไทย) ๑๙/๑๐๙๔/๒๖๕.

รักษากุศลธรรมให้มั่นคง อันเป็นการปรับโครงสร้างของการปรุงแต่งในระดับพฤติกรรมและจิต (๓) อิทธิบาท ๔ ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นองค์ธรรมที่ทำหน้าที่เป็นพลังขับเคลื่อนของการปฏิบัติ[๑๒] ซึ่งอิทธิบาทเป็นกลไกที่ทำให้กระบวนการก้าวข้ามอภิสังขารดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและมั่นคง โดยเป็นพลังที่เกื้อหนุนให้การรู้เท่าทันและการปรับเปลี่ยนสังขารเกิดขึ้นอย่างไม่หยุดชะงัก (๔) อินทรีย์ ๕ และพละ ๕ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ทำหน้าที่เป็นองค์ธรรมที่สร้างสมดุลและความมั่นคงของจิต[๑๓] เมื่อองค์ธรรมทั้ง ๕ เจริญถึงระดับที่มั่นคง ย่อมทำให้จิตไม่เอนเอียง และสามารถรู้เท่าทันสังขารได้อย่างชัดเจน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการคลายความยึดมั่นในสังขาร (๕) โพชฌงค์ ๗ เป็นกระบวนการแห่งการรู้แจ้ง ประกอบด้วย สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา[๑๔] ซึ่งทำหน้าที่พัฒนาปัญญา เริ่มจากการรู้เท่าทันสังขาร นำไปสู่การคลายความยึดมั่น และลงท้ายด้วยการวางเฉยต่อสังขาร อันเป็นภาวะที่ใกล้ต่อการก้าวข้ามอภิสังขาร (๖) อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นระบบบูรณาการของการปฏิบัติ ครอบคลุมทั้งศีล สมาธิ และปัญญา[๑๕] เป็นเส้นทางที่นำไปสู่การดับอภิสังขาร เมื่อปัญญาในระดับมรรคจิตเกิดขึ้น ย่อมสามารถตัดกระแสของอวิชชาและสังขารได้โดยสิ้นเชิง อันเป็นการก้าวข้ามอภิสังขารในระดับโลกุตตระ ๒) แนวทางดำเนินการ จากการวางฐานศีลเพื่อลดอปุญญาภิสังขาร ไปสู่การเจริญสมาธิและปัญญาเพื่อคลายความยึดมั่นในสังขาร และลงท้ายด้วยการเข้าถึงมรรคจิตซึ่งทำหน้าที่ดับสังขารโดยสิ้นเชิง ๓)การก้าวข้ามอภิสังขารเชิงปฏิบัติเป็นกระบวนการที่เริ่มจากการตัดกลไกของการปรุงแต่งในจุดสำคัญของปฏิจจสมุปบาท พัฒนาไปสู่การดำเนินจิตตามลำดับของศีล สมาธิ และปัญญา และ ๔) มรรค ๔ ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงลำดับที่นำไปสู่การลด ละ และดับอภิสังขารอย่างเป็นขั้นตอน ตั้งแต่การคลายอวิชชาในระดับต้น ไปจนถึงการสิ้นสุดของการปรุงแต่งโดยสิ้นเชิง อันเป็นแก่นของความหลุดพ้นในพระพุทธศาสนา

๕. อภิปรายผล

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ เพื่อศึกษาคำสอนเกี่ยวกับสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่าสังขารเป็นหลักธรรมที่มีความหมายครอบคลุมทั้งในฐานะสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและในฐานะพลังแห่งการปรุงแต่ง โดยปรากฏบทบาทสำคัญในหลักปฏิจจสมุปบาท ขันธ์ ๕ ไตรลักษณ์ และหลักกรรม อันแสดงให้เห็นว่าสังขารเป็นกลไกสำคัญของกระบวนการดำเนินชีวิตและวัฏสงสาร ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวอธิบายของ **พระนาคเสนเถระ**[๑๖] ในคัมภีร์มิลินทปัญหา ซึ่งอธิบายว่าเจตนามีลักษณะเป็นความจงใจและการปรุงแต่งที่ทำหน้าที่กำหนดการกระทำทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล ตลอดจนเป็นเหตุแห่งผลกรรมในอนาคต อันสะท้อนให้เห็นว่าสังขารมิใช่เพียงสภาวธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย หากยังเป็นกลไกที่เชื่อมโยงระหว่างเจตนา กรรม และผลของกรรมอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ เพื่อศึกษาคำสอนเกี่ยวกับอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่าอภิสังขารเป็นสังขารที่มีเจตนาเป็นองค์ประกอบสำคัญและมีบทบาทในฐานะพลังแห่งการปรุงแต่งกรรมที่ส่งผลต่อการสั่งสมวิบากและการกำหนดภพภูมิ โดยพระพุทธองค์ทรงจำแนกอภิสังขารออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอาเนญชาภิสังขาร ซึ่งสัมพันธ์กับคุณภาพของจิตและผลแห่งกรรมที่แตกต่างกัน ทั้งในระดับสุคติอบายภูมิ และพรหมภูมิ ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าอภิสังขารมิได้เป็นเพียงหมวดธรรมในปฏิจจสมุปบาทเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างกรรม วิบาก และภพภูมิ ทั้งในแนวพระสูตรและแนวอภิธรรม

---

[๑๒] สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๘๑๓/๓๗๗.

[๑๓] สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๑/๒๘๒.

[๑๔] สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๒/๑๐๙-๑๑๐.

[๑๕] สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑-๑๓.

[๑๖] พระนาคเสนเถระ แปลโดย ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ และคณะ, **มิลินทปัญหา เล่มที่ ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร: สุสวัสดิ์พริ้นเตอร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๑-๒๐๓.

เมื่อพิจารณากระบวนการเกิดของอภิสังขารตามหลักปฏิจจสมุปบาท พบว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารในรูปของอภิสังขาร ซึ่งหมายถึงเจตนาที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งจิตและสั่งสมกรรม จากนั้นสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณและดำเนินต่อไปจนถึงภพและชาติ อันเป็นกลไกของการเวียนว่ายตายเกิด ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดของ **พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)**[๑๗] อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอวิชชา สังขาร และวิญญาณในฐานะกลไกแห่งการเกิดขึ้นของทุกข์ โดยมีสังขารหรืออภิสังขารเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญของกระบวนการดังกล่าว

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ เพื่อวิเคราะห์คำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า อภิสังขารสามารถอธิบายได้ในลักษณะของ “กลไกเชิงกระบวนการ” ที่เชื่อมโยงเจตนา กรรม วิบาก และภพภูมิอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ คุณภาพของเจตนาเป็นตัวกำหนดคุณภาพของกรรม ขณะที่คุณภาพของกรรมเป็นปัจจัยกำหนดผลแห่งวิบากและภพภูมิที่บุคคลจะเข้าถึงในอนาคต ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส**[๑๘] อธิบายความสัมพันธ์ของอภิสังขารทั้ง ๓ ประเภทในฐานะกลไกของกรรมและผลของกรรม โดยยืนยันว่าเจตนาเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการกรรมในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์ยังแสดงให้เห็นว่า การก้าวข้ามอภิสังขารมิได้เกิดจากการระงับพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น หากต้องอาศัยการพัฒนาปัญญาเพื่อรู้เท่าทันกระบวนการปรุงแต่งของจิต จนสามารถตัดกระแสของอวิชชาและความยึดมั่นได้ในที่สุด อันสอดคล้องกับหลักปฏิจจสมุปบาทฝ่ายนิโรธที่ว่า “เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ”[๑๙] การก้าวข้ามอภิสังขารจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างของจิต มิใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม

๖. องค์ความรู้ใหม่ (Originality and New Body of Knowledge)

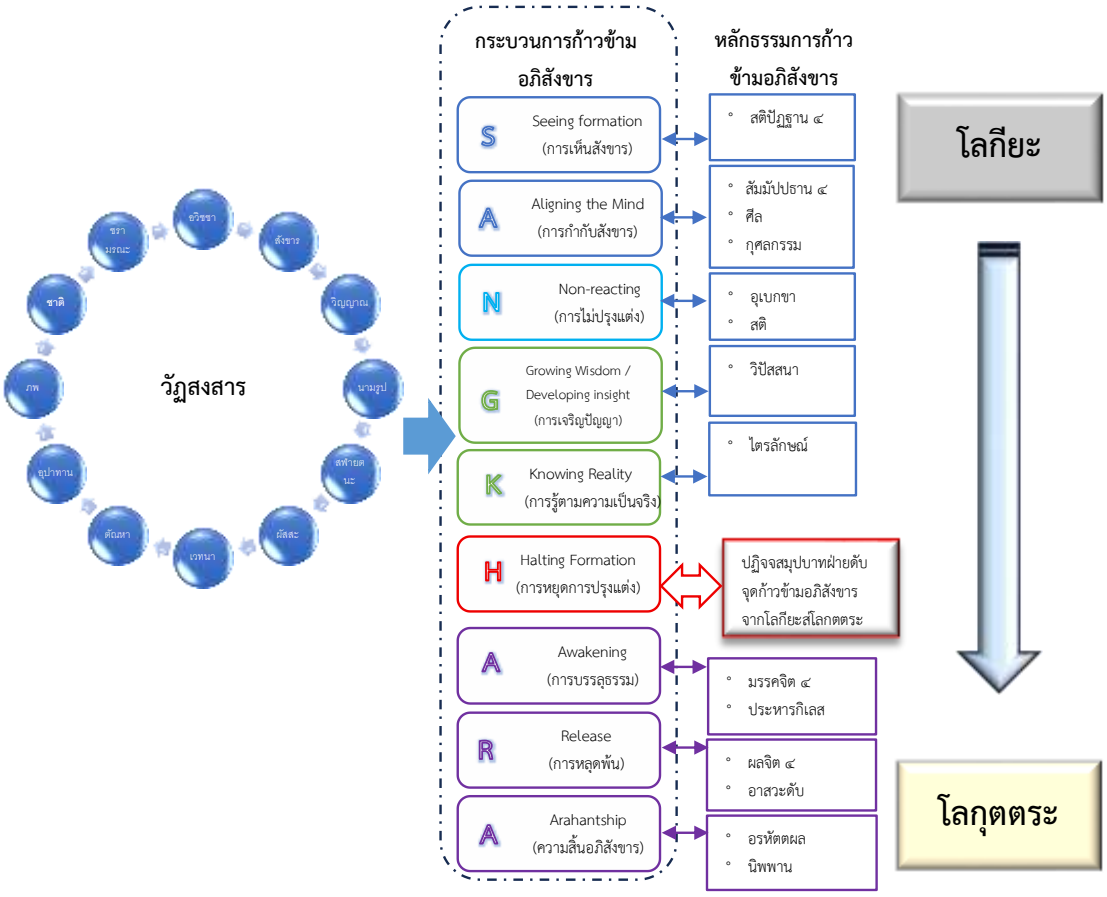
ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้เป็น “SANGKHARA Model” เพื่ออธิบายกระบวนการเกิดอภิสังขาร กลไกของอภิสังขาร และการก้าวข้ามอภิสังขารอย่างเป็นระบบ โดยประกอบด้วยกระบวนการสำคัญ ได้แก่ การรู้เท่าทันสังขาร การกำกับสังขาร การไม่ปรุงแต่ง การเจริญปัญญา และการตัดกระบวนการปรุงแต่ง (Halting Formation) จนนำไปสู่โลกุตตรธรรมและความสิ้นสุดแห่งวัฏสงสาร โดยแสดง SANGKHARA Model ในรูปของแผนภาพ

---

[๑๗] พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **โลกทัศน์ชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๘๘-๑๐๕.

[๑๘] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “การวิเคราะห์กรรมในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๕-๑๘๐.

[๑๙] ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๒/๑๗๓.

คำอธิบาย โมเดล SANGKHARA กระบวนการก้าวข้ามอภิสังขาร ๙ ขั้น ดังต่อไปนี้

๑. **S – Seeing Formation** หมายถึง การเห็นสังขารตามความเป็นจริง โดยอาศัยสติปัฏฐานเป็นเครื่องรู้เท่าทันกาย เวทนา จิต และธรรม

๒. **A – Aligning the Mind** หมายถึง การกำกับจิตให้ดำเนินไปในทางกุศล โดยอาศัยสัมมัปปธาน ศีล และกุศลกรรม

๓. **N – Non-reacting** หมายถึง การไม่ตอบสนองต่ออารมณ์ด้วยตัณหา อุปาทาน หรือความยึดมั่น

๔. **G – Growing Wisdom / Developing Insight** หมายถึง การเจริญปัญญาและวิปัสสนา เพื่อเห็นไตรลักษณ์ของสังขาร

๕. **K – Knowing Reality** หมายถึง การรู้ตามความเป็นจริงว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน

๖. **H – Halting Formation** หมายถึง จุดหยุดหรือจุดตัดของกระบวนการปรุงแต่ง โดยเฉพาะการไม่ปล่อยให้เวทนานำไปสู่ตัณหา

๗. **A – Awakening** หมายถึง การเกิดมรรคจิต อันเป็นการตัดกระแสอวิชชาในระดับ โลกุตตระ

๘. **R – Release** หมายถึง ผลจิตหรือภาวะแห่งการหลุดพ้นจากอำนาจของการปรุงแต่ง

๙. **A – Arahantship** หมายถึง ความสิ้นอาสวะและการสิ้นสุดของอภิสังขารโดยสมบูรณ์

กล่าวโดยสรุป องค์ความรู้จากการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า อภิสังขารเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่าง จิต–เจตนา–กรรม–วิบาก–ภพภูมิ–วัฏสงสาร ขณะเดียวกัน การก้าวข้ามอภิสังขารต้องอาศัยการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา จนสามารถตัดกระบวนการปรุงแต่งในระดับเหตุ คือ อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน อันนำไปสู่ความหลุดพ้นตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

โครงสร้างของโมเดล SANGKHARA แบ่งออกเป็น ๓ ช่วงสำคัญ ได้แก่

(๑) ช่วงการดำเนินของสังขารในระดับโลกียะ

ช่วงต้นของแผนภาพ (S–A-N-G-K) แสดงกระบวนการพัฒนาจิตภายใต้สังขาร โดยเริ่มจากการเห็นสังขารตามความเป็นจริง การกำกับทิศทางของจิต และการลดการปรุงแต่ง จนถึงการรู้ตามความเป็นจริง ซึ่งสะท้อนการคลายความยึดมั่นในสังขารอย่างต่อเนื่อง

(๒) จุดตัดของกระบวนการปรุงแต่ง

Halting Formation ซึ่งทำหน้าที่เป็นจุดหยุดหรือจุดตัดของกระบวนการปรุงแต่ง โดยเฉพาะการตัดวงจรของปฏิจจสมุปบาท โดยเฉพาะการไม่ปล่อยให้เวทนาไปสู่ตัณหา และจุดเปลี่ยนจากโลกียะสู่โลกุตตระ

(๓) ช่วงการก้าวข้ามในระดับโลกุตตระ

ช่วงท้ายของแผนภาพ (A–R–A) แสดงกระบวนการในระดับโลกุตตระ ได้แก่ การเกิดมรรคจิต ผลจิต และการสิ้นสุดของอภิสังขารโดยสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดสิ้นสุดของวัฏสงสาร

ผู้วิจัยนำโมเดล SANGKHARA สรุปในรูปแบบตาราง เพื่ออธิบายบันได ๙ ขั้น ของโมเดล SANGKHARA นำไปสู่ “การก้าวข้ามอภิสังขาร”

ตารางแสดง บันได ๙ ขั้นของโมเดล SANGKHARA นำไปสู่ “การก้าวข้ามอภิสังขาร”

องค์ประกอบ	ความหมาย	หลักธรรมรองรับ	ผลที่เกิดขึ้น
S-Seeing Formation	การเห็นสังขาร	สติปัฏฐาน ๔	รู้เท่าทันการปรุงแต่ง
A-Aligning the Mind	การกำกับจิต	สัมมัปปธาน ๔ / ศีล	ลดอกุศล เจริญกุศล
N-Non-reacting	การไม่สนองตอบด้วยตัณหา	อุเบกขา / สติ	ไม่สืบต่อเวทนาสู่ตัณหา
G-Growing Wisdom	เจริญปัญญา	วิปัสสนา	เห็นไตรลักษณ์
K-Knowing Reality	รู้ตามความเป็นจริง	ยถาภูตญาณทัสสนะ	คลายอุปาทาน
H-Halting Formation	หยุดแห่งเหตุการปรุงแต่ง	ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับ	ตัดวงจรเวทนา – ตัณหา
A-Awakening	บรรลุมรรค	มรรคจิต ๔	ละกิเลสตามลำดับ
R-Release	เข้าถึงผล และวิมุตติ	ผลจิต ๔ และวิมุตติ	พ้นจากกิเลสที่มรรคละ
A-Arahantship	ความเป็นพระอรหันต์	อรหัตตมรรค อรหัตตผล	สิ้นอาสวะไม่ก่อภพใหม่

๗. สรุป

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คำสอนเรื่องอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำสอนเกี่ยวกับสังขารและอภิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตลอดจนวิเคราะห์อภิสังขารในฐานะกระบวนการปรุงแต่งกรรม วิบาก และภพภูมิ รวมถึงกระบวนการก้าวข้ามอภิสังขารตาม หลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า อภิสังขารเป็นสภาวธรรมที่มีเจตนาเป็นแกนสำคัญในการปรุงแต่งกรรม และทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างกรรม วิบาก และภพภูมิในวัฏสงสาร โดยสามารถจำแนกออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอาเนญชาภิสังขาร ซึ่งสะท้อนระดับของจิตและผลแห่งกรรมที่แตกต่างกัน

ปุญญาภิสังขารเป็นการปรุงแต่งฝ่ายกุศล ด้วยทาน ศีล และภาวนาเป็นฐานของกรรม นำไปสู่สุคติภูมิทั้งในระดับกามาวจรและรูปาวจร อปุญญาภิสังขารเป็นการปรุงแต่งฝ่ายอกุศล อันมี โลภะ โทสะ และโมหะเป็นรากเหง้า ทำให้เกิดอกุศลกรรมและนำไปสู่อบายภูมิ ส่วนอาเนญชาภิสังขารเป็นการปรุงแต่งกรรมที่ประกอบด้วยสมาธิระดับสูง โดยเฉพาะอรูปฌานซึ่งเป็นเหตุให้เกิดในอรูปพรหมภูมิ แม้จะเป็นกุศลกรรมที่ประณีต แต่ยังอยู่ภายใต้วัฏสงสาร

ผลการศึกษายังพบว่า แนวพระสูตรมุ่งอธิบายอภิสังขารในเชิงจริยธรรมและประสบการณ์ชีวิต ขณะที่แนวอภิธรรมมุ่งอธิบายในเชิงโครงสร้างของจิต เจตสิก กรรม และวิบาก การบูรณาการทั้งสองแนวจึงช่วยให้เข้าใจอภิสังขารได้อย่างครอบคลุมทั้งในระดับพฤติกรรมและระดับสภาวธรรม

ในด้านการก้าวข้ามอภิสังขาร ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การหลุดพ้นมิใช่เพียงการควบคุมพฤติกรรมภายนอก หากแต่เป็นการดับกระบวนการปรุงแต่งในระดับเหตุ โดยเฉพาะการตัดวงจรแห่งอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ผ่านการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา จนเกิดมรรคจิตอันสามารถดับอวิชชาและยุติการปรุงแต่งได้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าวเป็น “SANGKHARA Model” เพื่ออธิบายกระบวนการเกิด การดำเนิน และการก้าวข้ามอภิสังขาร โดยเสนอแนวคิดเรื่อง Halting Formation หรือการหยุดกระบวนการปรุงแต่งในระดับเหตุ อันเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญจากกระบวนการแห่งวัฏสงสารไปสู่โลกุตตรธรรม

๘. ข้อเสนอแนะ

(๑) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัยที่พบว่าอภิสังขารเป็นกลไกสำคัญของการปรุงแต่งจิต และโมเดล SANGKHARA สามารถอธิบายกระบวนการก้าวข้ามได้อย่างเป็นระบบ จึงเสนอแนะแนวทางเชิงนโยบายดังนี้

- ควรบูรณาการหลักสติปัฏฐานและการรู้เท่าทันอารมณ์ (Seeing–Non-reacting) ในหลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาความเข้าใจเชิงกระบวนการของจิต มิใช่เพียงเชิงเนื้อหา

- หน่วยงานด้านพระพุทธศาสนาและการศึกษา ควรส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยง พระสูตร อภิธรรม และการปฏิบัติในกรอบเดียวกัน ตามแนวโมเดล SANGKHARA เพื่อให้เกิดความเข้าใจแบบบูรณาการ

- ควรสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรหรือกิจกรรมที่เน้น “การกำกับและหยุดการปรุงแต่ง” (Aligning–Halting) เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตในสังคมร่วมสมัย

๔. ควรส่งเสริมการวิจัยและการเผยแพร่ความรู้เชิงโมเดลในพระพุทธศาสนา เพื่อยกระดับการอธิบายคำสอนจากเชิงเนื้อหาไปสู่เชิงโครงสร้างและกระบวนการ

(๒) ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

โมเดล SANGKHARA สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ ดังนี้

- ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์คำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะประเด็นกรรม สังขาร และปฏิจจสมุปบาท เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนการ

- ประยุกต์ใช้ในการฝึกปฏิบัติทางจิต โดยใช้ลำดับ Seeing–Aligning the Mind–Non-reacting เป็นแนวทางในการพัฒนาสติและปัญญา เพื่อลดการปรุงแต่งในระดับประสบการณ์ชีวิต

- ใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการรู้เท่าทันอารมณ์และการไม่ตอบสนองอย่างอัตโนมัติ ซึ่งสอดคล้องกับหลัก Halting Formation

- นำไปใช้ในบริบทสมัยใหม่ เช่น การให้คำปรึกษา การพัฒนาจิต หรือการจัดโปรแกรมฝึกสติ โดยใช้โมเดลเป็นโครงสร้างในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้

(๓) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อขยายองค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้ เสนอแนะแนวทางการศึกษาต่อไปดังนี้

- ควรศึกษาต่อยอดโมเดล SANGKHARA ในคัมภีร์อรรถกถา หรือคัมภีร์ชั้นรอง เพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องและความแตกต่างในเชิงตีความ

- ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างแนวคิดอภิสังขารตามหลักพระพุทธศาสนากับศาสตร์ร่วมสมัยในบริบทพุทธจิตวิทยาเพื่อพัฒนาจิตตามแนวพุทธ

- ควรพัฒนาและทดสอบโมเดล SANGKHARA ในเชิงปฏิบัติ เช่น การทดลองใช้ในโปรแกรมฝึกสติ เพื่อประเมินผลในเชิงประจักษ์

- ควรขยายการศึกษาไปยังมิติของการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย เช่น การพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือการจัดการความเครียด โดยใช้กรอบของโมเดลเป็นฐาน

การศึกษานี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับอภิสังขารในพระพุทธศาสนา อภิสังขารจึงมิใช่เพียงหลักธรรมว่าด้วยการปรุงแต่ง หากแต่เป็นกลไกสำคัญที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิต กรรม วัฏสงสาร และความหลุดพ้นในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

พระธัมมานันทมหาเถระแปลโดย พระคันธสาราภิวงศ์. **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**. พิมพ์ ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาสน์ไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.

พระนาคเสนเถระ แปลโดย ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ และคณะ. **มิลินทปัญหา เล่มที่ ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สุสวัสดิ์พริ้นเตอร์, ๒๕๕๔.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **โลกทัศน์ชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. “การวิเคราะห์กรรมในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๙.

แนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑

Guidelines for Excellent Early Childhood Education Management in Educational Institutions under the jurisdiction of the Phra Nakhon Si Ayutthaya Primary Educational Service Area Office 1

พิมพ์ฉัตร แสงน้ำรักษ์
Pimchatr Sangnumruk[๑]
ประยูร บุญใช้
Prayoon Boonchai[๒]
พรเทพ รู้แผน
Pornthep Rupan[๓]

Received: *May 12, 2026* **Revised:** *June 29, 2026*
Accepted: *August 20, 2026*

บทคัดย่อ

การวิจัย ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) สร้างแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศ และ ๒) ประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแนวทางทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศ วิธีดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น ๒ ขั้นตอน คือ ๑) สร้างและตรวจสอบแนวทางทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา โดยการศึกษาเอกสารและตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ ๕ คน และขั้นตอนที่ ๒ ประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้แนวทางทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา โดยการสอบถามความคิดเห็นของ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนปฐมวัยในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ จำนวน ๒๒๗ คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบที ผลการวิจัยพบว่า ๑) แนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษาที่สร้างขึ้น ประกอบด้วย รายการปฏิบัติ จำนวน ๗๓ รายการปฏิบัติ แบ่งเป็น ๗ ด้าน คือ (๑) การนำองค์กร ๑๑ รายการ (๒) กลยุทธ์ ๑๔ รายการ (๓) นักเรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ๖ รายการ (๔) การวัดและจัดการความรู้ ๑๑ รายการ (๕) บุคลากร ๘ รายการ (๖) การปฏิบัติการ ๙ รายการ

---

[๑] นักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา E-mail: pimchatr0825416340@gmail.com เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๒๕๔๑๖๓๔๐ A student in the Master of Education Program in Educational Administration, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University.

[๒] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา Thesis Advisor in the Master of Education Program in Educational Administration, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University.

[๓] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา Thesis Advisor in the Master of Education Program in Educational Administration, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University.

และ (๗) ผลลัพธ์ ๑๔ รายการ และ ๒) แนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษาที่สร้างขึ้นมีความเหมาะสมในระดับมาก และมีความเป็นไปได้ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ที่ ๓.๕๐ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

คำสำคัญ: การบริหารจัดการศึกษา, การศึกษาปฐมวัย, ความเป็นเลิศของสถานศึกษา

Abstract

The purposes of this research were: (1) to develop guidelines for excellence in early childhood education management, and (2) to evaluate the appropriateness and feasibility of these guidelines. The research methodology consisted of two phases. The first phase involved the development and validation of the guidelines through document analysis and content validity assessment by five experts. The second phase focused on evaluating the appropriateness and feasibility of the proposed guidelines by collecting opinions from a sample of 227 school administrators and early childhood teachers under the Phra Nakhon Si Ayutthaya Primary Educational Service Area Office 1. Data were analyzed using mean, standard deviation, and t-test.

The results revealed that: (1) the developed guidelines for excellence in early childhood education management comprised 73 practices categorized into seven aspects: leadership (11 items), strategy (14 items), students and stakeholders (6 items), measurement and knowledge management (11 items), workforce (8 items), operations (9 items), and results (14 items); and (2) the overall appropriateness of the guidelines was at a high level, while the feasibility was at the highest level, with mean scores significantly higher than the specified criterion of 3.50 at the .05 level of statistical significance.

Keywords: Educational management, Early Childhood Education, Excellence of educational institutions

๑. บทนำ

การศึกษาปฐมวัยเป็นการจัดการศึกษาที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะเป็นรากฐานของชีวิตมนุษย์ การพัฒนาเด็กปฐมวัยจึงควรเริ่มต้นตั้งแต่แรกเกิดถึง ๖ ปี การจัดการศึกษาในระดับช่วงวัยนี้ของเด็กเป็นการเตรียมความพร้อมให้เด็กได้เกิดการเจริญเติบโตได้อย่างเต็มตามศักยภาพ ด้วยการอบรมเลี้ยงดูและการให้การศึกษาที่เป็นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ เป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศได้มีการกำหนดกรอบแนวทางในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับปฐมวัย เพื่อให้เด็กได้รับการดูแลและพัฒนาก่อนเข้ารับการศึกษา เพื่อพัฒนาพัฒนาการด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ จิตใจ ด้านสังคมและด้านสติปัญญาให้เหมาะสมสมกับวัยของเด็ก ตลอดจนพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ที่เป็นกฎหมายที่สำคัญในการจัดการศึกษาซึ่งได้มีการกำหนดกรอบแนวทางในการจัดการศึกษาและพัฒนาผู้เรียนในทุก ๆ ระดับการศึกษา โดยเริ่มตั้งแต่การจัดการศึกษาระดับปฐมวัย จนถึงการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาเพื่อมุ่งเน้นในการพัฒนาผู้เรียนให้เติบโตเป็นมนุษย์ที่ความสมบูรณ์ มีความรู้ มีคุณธรรม สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมกับผู้อื่น ได้อย่างมีความสุข

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙ [๔] ได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาปฐมวัยไว้ในยุทธศาสตร์ที่ ๓ การพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัยและการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ เป้าหมายข้อ ๓.๓ สถานศึกษาทุกระดับการศึกษาสามารถจัดกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ตามหลักสูตรอย่างมีคุณภาพและมาตรฐาน มีตัวชี้วัดที่สำคัญมีตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น ศูนย์เด็กเล็ก สถานศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้คุณภาพและมาตรฐานเพิ่มขึ้น สถานศึกษา สถานพัฒนาเด็กปฐมวัยจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักสูตรปฐมวัย และสมรรถนะของเด็กที่เชื่อมโยงกับมาตรฐานคุณภาพเด็กปฐมวัยของอาเซียนเพิ่มขึ้น เป็นต้น ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีความมุ่งหวังที่จะพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานสากล โดยได้ดำเนินการให้โรงเรียนมีการพัฒนาระบบบริหารจัดการโรงเรียนด้วยระบบคุณภาพตามเกณฑ์คุณภาพการศึกษาเพื่อการดำเนินการที่เป็นเลิศของสถานศึกษา เพื่อช่วยให้องค์กรสามารถประเมินตนเองได้อย่างต่อเนื่อง มุ่งเน้นผลการดำเนินการตามกลยุทธ์ขององค์กร มีเกณฑ์การพัฒนาที่ไปสู่มุมมองเชิงระบบ ครอบคลุมและบูรณาการการบริหารจัดการกับผลการดำเนินการโดยรวมขององค์กร

จากการสังเคราะห์ ผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ ประกอบด้วย บทสรุปสำหรับผู้บริหาร และผลการสังเคราะห์ข้อมูลผลรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา ตามมาตรฐานการศึกษา พบว่า จุดที่ควรพัฒนา ของการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ ด้านคุณภาพเด็ก พบว่า คุณภาพเด็กที่ควรพัฒนาเป็นอันดับแรก ได้แก่ การพัฒนาด้านทักษะการคิดแก้ปัญหา คิดรวบยอด คิดริเริ่มสร้างสรรค์ คิดเป็นร้อยละ ๖.๗๖ รองลงมาควรพัฒนาด้านสติปัญญาและด้านสังคม คิดเป็นร้อยละ ๔.๑๖ พัฒนาการด้านร่างกาย คิดเป็นร้อยละ ๓.๔๑ และพัฒนาการด้านอารมณ์ และจิตใจ คิดเป็นร้อยละ ๑.๘๓ ตามลำดับ ด้านกระบวนการบริหารจัดการ พบว่า กระบวนการบริหารจัดการจุดที่ควรพัฒนาเร่งด่วน ได้แก่ จัดห้องเรียน วัสดุอุปกรณ์เทคโนโลยีให้เพียงพอ คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๖๘ รองลงมา ได้แก่ การพัฒนาสภาพแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐาน เช่น อาคาร สถานที่ อินเตอร์เน็ต สาธารณูปโภค เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๙๐ การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๒๒ และกระบวนการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ คิดเป็นร้อยละ ๙.๗๑ ตามลำดับ ด้านการจัดประสบการณ์ที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ พบว่า การจัดประสบการณ์ที่เน้นเด็กเป็นสำคัญที่ควรพัฒนาเร่งด่วน ได้แก่ จำนวนครู เพียงพอ/ตรงตามวุฒิ คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๓๖ การจัดครูปฐมวัยให้ครบชั้นเรียน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๗๒ ความรักเด็ก ดูแลเอาใจใส่เด็ก และการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับเด็ก คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๓๙ ความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๐๘ การส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็ก คิดเป็นร้อยละ ๓.๙๓ ตามลำดับ ดังนั้น จากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นได้ว่าจุดที่ควรที่ได้รับการพัฒนาในการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ นั้นมีค่าร้อยละในการพัฒนาในแต่ละตัวบ่งชี้ที่ควรได้รับการปรับปรุงและพัฒนา ดังนั้น สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ ควรมีแนวทางการดำเนินงานเพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยในสถานศึกษาให้สูงขึ้น เพื่อนำไปสู่ความเป็นเลิศต่อไป

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การบริหารการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษาจะต้องมีการขับเคลื่อนการบริหารเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมาย ตลอดจนการมีแนวทางที่มีความเด่นชัดในการปฏิบัติเพื่อให้สถานศึกษาอื่น ๆ ได้นำแนวทางไปประยุกต์ใช้โดยเทียบเคียงให้เหมาะสมกับบริบทการบริหารจัดการของโรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาโรงเรียนสู่ความเป็นเลิศอย่างต่อเนื่อง การบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยของผู้บริหารในสถานศึกษา ผู้บริหารจะต้องมีความรู้ความสามารถในการกำกับดูแลอย่างถูกต้องตามทิศทางของการจัดการศึกษาปฐมวัย ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา เพื่อให้การบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยบรรลุตามจุดหมายที่กำหนดตามแนวทางของการศึกษาปฐมวัย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษา

---

[๔] สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐–๒๕๗๙.** กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, (๒๕๖๐).

แนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการจัดการศึกษาปฐมวัยให้มีคุณภาพต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑) เพื่อสร้างและตรวจสอบแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑

๒) เพื่อประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “แนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) ลักษณะเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยดำเนินการวิจัย 2 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การสร้างแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ และ (2) การประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแนวทางที่พัฒนาขึ้น โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ผลการประเมินจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศึกษาปฐมวัย

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา

ผู้วิจัยศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาภายใต้กรอบแนวคิดการบริหารที่มุ่งสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษาโดยใช้เกณฑ์คุณภาพ จากนั้นสังเคราะห์สารสนเทศเพื่อจัดทำร่างแนวทางแล้วเสนอผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารสถานศึกษาและด้านการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัย จำนวน ๕ คน ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยใช้แบบประเมินมาตราส่วนประมาณค่า ๓ ระดับ และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) โดยนำรายการที่ได้ค่าความสอดคล้อง ๐.๖๐ – ๑.๐๐ มาใช้ พร้อมทั้งปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ

ขั้นตอนที่ 2 การประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแนวทาง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนปฐมวัยในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน ๙๓ คน และครูผู้สอนปฐมวัย จำนวน ๑๓๔ คน รวม ๒๒๗ คน ซึ่งได้มาจากโดยวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบแบ่งขั้นตามจำนวนโรงเรียนในแต่ละอำเภอ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างและพัฒนาขึ้นเพื่อประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของ โดยแบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list) จำนวน ๔ ข้อ ได้แก่ เพศ อายุ วุฒิการศึกษา ตำแหน่ง และประสบการณ์ในการทำงาน

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนปฐมวัยในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ เกี่ยวกับความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ เป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ๕ ระดับ โดยสอบถามเกี่ยวกับระดับความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ ว่าอยู่ในระดับใด การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่า t-test แบบ One-sample เพื่อพิจารณาระดับความเหมาะสมและความเป็นไปได้ โดยกำหนดเกณฑ์ค่าเฉลี่ยมากกว่า ๓.๕๐ ถือว่าอยู่ในระดับมากขึ้นไป

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถนำเสนอตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

๑) แนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา ประกอบด้วย ๗๓ รายการ โดยแบ่งเป็น ๗ ด้าน ดังนี้

๑.๑ ด้านการนำองค์กร จำนวน ๑๑ รายการปฏิบัติ ได้แก่ (๑) ผู้บริหารสถานศึกษากำหนดวิสัยทัศน์และค่านิยมการจัดการศึกษาปฐมวัยที่สอดคล้องกับบริบท ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่น ตลอดจนนโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย (๒) ผู้บริหารสถานศึกษาถ่ายทอดวิสัยทัศน์ และค่านิยมในการจัดการศึกษาปฐมวัยให้บุคลากรทุกคนในสถานศึกษาได้รับทราบและเข้าใจ (๓) ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมให้กำลังใจ มอบเกียรติบัตร รางวัลให้กับครูปฐมวัยที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติตามกฎหมายและจริยธรรม (๔) ผู้บริหารสถานศึกษาสื่อสารวิสัยทัศน์ และค่านิยมในการจัดการศึกษาปฐมวัยให้กับพ่อแม่ ครอบครัว ชุมชน และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น (๕) ผู้บริหารสถานศึกษากำหนดพันธกิจของการจัดการศึกษาปฐมวัยที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ ค่านิยมขององค์กร (๖) ผู้บริหารสถานศึกษาวิเคราะห์ผลการนำวิสัยทัศน์ ค่านิยมและ พันธกิจการจัดการศึกษาปฐมวัยไปปฏิบัติเพื่อการวัดผลและประเมินผลการดำเนินการของสถานศึกษา (๗) ผู้บริหารสถานศึกษากำหนดนโยบายในการกำกับดูแลการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษาโดยสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล (๘) ผู้บริหารสถานศึกษากำหนดแนวทางและจัดทำคู่มือสำหรับการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยให้สอดคล้องกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัย โดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาปฐมวัย (๙) ผู้บริหารสถานศึกษากำหนดแนวทางในการส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายและการประพฤติปฏิบัติอย่างมีจริยธรรมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาปฐมวัย (๑๐) ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมการจัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ในสถานศึกษาและมอบเกียรติบัตรให้กับครูปฐมวัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่เป็นแบบอย่างที่ดี (๑๑) ผู้บริหารสถานศึกษากำหนดนโยบายและแนวทางในการจัดการศึกษาปฐมวัยที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม

๑.๒ ด้านกลยุทธ์ จำนวน ๑๔ รายการปฏิบัติ ได้แก่ (๑) สถานศึกษานำข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกมาวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคาม (SWOT Analysis) ที่มีต่อการจัดการศึกษาปฐมวัย (๒) สถานศึกษาสำรวจความต้องการของเด็กปฐมวัยผู้ปกครองและชุมชน ที่มีต่อการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา (๓) สถานศึกษาทบทวนผลการดำเนินงานโครงการและกิจกรรมในการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา โดยนำผลการประเมินมาเทียบกับเป้าหมายในปีที่ผ่านมาเพื่อนำมากำหนด กลยุทธ์ของสถานศึกษา (๔)สถานศึกษานำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ (SWOT Analysis) ข้อมูลความต้องการของเด็กปฐมวัย ผู้ปกครองและชุมชน ผลการดำเนินงานโครงการและกิจกรรมในการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา มาใช้ในการจัดทำแผนกลยุทธ์การจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา (๕) สถานศึกษากำหนดวัตถุประสงค์ในแผนกลยุทธ์การจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษาที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ พันธกิจและค่านิยมของสถานศึกษา (๖) สถานศึกษากำหนดค่าเป้าหมายและตัวชี้วัดความสำร็จในแผนกลยุทธ์การจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษาที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมสามารถนำมาใช้ปฏิบัติได้ (๗)สถานศึกษามีจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีที่ประกอบไปด้วยโครงการและกิจกรรมในการจัดการศึกษาปฐมวัยที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ของสถานศึกษา (๘) สถานศึกษานำแผนปฏิบัติการการจัดการศึกษาปฐมวัยประจำปี ผ่านการเห็นชอบของคณะกรรมการสถานศึกษาประกาศใช้แผนปฏิบัติการการจัดการศึกษาปฐมวัยประจำปีและดำเนินการตามแผนที่ได้กำหนดไว้ (๙) สถานศึกษาจัดสรรเงินและทรัพยากรในการจัดการศึกษาปฐมวัยที่เพียงพอเน้นความคุ้มค่า โปร่งใส และตรวจสอบได้ (๑๐) สถานศึกษาวางแผนด้านทรัพยากรบุคคลในการจัดการศึกษาปฐมวัยทั้งระยะสั้นและระยะยาวในด้านอัตรากำลังของบุคลากรให้สอดคล้องกับเป้าประสงค์ กลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการการจัดการศึกษาปฐมวัยประจำปีของสถานศึกษา (๑๑) สถานศึกษาจัดให้มีการอบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน เพื่อพัฒนาครูและบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาปฐมวัยด้านความรู้ในการจัดทำโครงการและกิจกรรมสำหรับการจัดการศึกษาปฐมวัย

(๑๒) สถานศึกษาจัดให้มีการนิเทศ ติดตามผลการดำเนินงานโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาปฐมวัย อย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง (๑๓) สถานศึกษาติดตามผลการดำเนินงานผลความสำเร็จของแผนปฏิบัติการการจัดการศึกษาปฐมวัยประจำปี มาพิจารณาปรับปรุงโครงการและกิจกรรมที่มีความเสี่ยงไม่ประสบความสำเร็จ (๑๔) สถานศึกษากำหนดให้มีการยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนการดำเนินงานโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาปฐมวัย ส่งผลให้เกิดความสำเร็จของโครงการ

๑.๓ ด้านนักเรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน ๖ รายการปฏิบัติ ได้แก่ (๑) สถานศึกษามีการนำข้อมูลเด็กปฐมวัยและผู้ส่วนได้ส่วนเสียมาจำแนกเป็นกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเด็กปฐมวัยตามลำดับอายุ กลุ่มผู้ปกครองตามอาชีพ และกลุ่มอื่นๆเป็นต้น (๒) สถานศึกษากำหนดช่องทางในการสื่อสารสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับเด็กปฐมวัยและผู้ปกครองเด็ก เช่น กลุ่มไลน์ จดหมายข่าว เป็นต้น (๓) สถานศึกษาจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์เด็กปฐมวัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น กิจกรรมการจัดนิทรรศการแสดงผลงานของเด็กปฐมวัย การจัดกิจกรรม สายใยรัก กิจกรรมการสำเร็จการศึกษาระดับการศึกษาปฐมวัย เป็นต้น (๔) สถานศึกษาสอบถามความพึงพอใจในการจัดการศึกษาปฐมวัยจากเด็กปฐมวัยและผู้ปกครอง แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ทบทวน ปรับปรุงการดำเนินงานของสถานศึกษา (๕) สถานศึกษาจัดการประชุมผู้ปกครองและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อรายงานผลการดำเนินการและรับฟังข้อเสนอแนะและร่วมกันวางแนวทางการจัดการศึกษาปฐมวัย (๖) สถานศึกษานำข้อมูลของเด็กปฐมวัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาใช้ในการปรับปรุงกิจกรรม การออกแบบกิจกรรมและสื่อการเรียนการสอนสำหรับเด็กปฐมวัย

๑.๔ ด้านการวัด การวิเคราะห์ และการจัดการความรู้ จำนวน ๑๑ รายการปฏิบัติ ได้แก่ (๑) สถานศึกษามีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการประเมินผลการดำเนินการการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา (๒) สถานศึกษากำหนด ยืนยันตัวชี้วัดผลการดำเนินงานการจัดการศึกษาปฐมวัย และนำมาใช้ในการออกแบบเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ครอบคลุมครบถ้วนทุกตัวชี้วัด (๓) สถานศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลการดำเนินงานการจัดการศึกษาปฐมวัยตามตัวชี้วัดอย่างต่อเนื่อง (๔) สถานศึกษานำข้อมูลการจัดการศึกษาปฐมวัยตามตัวชี้วัดต่าง ๆ ที่ได้จากการเก็บข้อมูลมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานหรือค่าเป้าหมายที่สถานศึกษากำหนดไว้ (๕) สถานศึกษานำข้อมูลการจัดการศึกษาปฐมวัยตามตัวชี้วัดต่าง ๆ ที่ได้จากการเก็บข้อมูลมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับผลการดำเนินงานในปีที่ผ่านมาและผลการดำเนินงานการจัดการศึกษาปฐมวัยของคู่เทียบ (Benchmarking) (๖) สถานศึกษาพัฒนาระบบการประเมินพัฒนาการเด็กปฐมวัย โดยมีการปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง (๗) สถานศึกษานำผลการวิเคราะห์ข้อมูลการดำเนินงานการจัดการศึกษาปฐมวัยตามตัวชี้วัดต่าง ๆ มาใช้ในการปรับปรุงการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง (๘) สถานศึกษานำผลการทบทวนผลการดำเนินงานการจัดการศึกษาปฐมวัยมาจัดลำดับความสำคัญ และนำไปกำหนดเป็นโครงการและกิจกรรมในการพัฒนาเด็กปฐมวัยในปีต่อไป (๙) สถานศึกษาจัดการระบบข้อมูลและสารสนเทศการจัดการศึกษาปฐมวัยที่ครอบคลุม ครบถ้วนและเป็นปัจจุบัน (๑๐) สถานศึกษานำข้อมูลการจัดการสารสนเทศการจัดการศึกษาปฐมวัยไปใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (๑๑) สถานศึกษาถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้การจัดการศึกษาปฐมวัยอย่างถูกต้อง รวดเร็วให้กับผู้ปกครอง ครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องผ่านเว็บไซต์สถานศึกษาหรือ สื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ

๑.๕ ด้านบุคลากร จำนวน ๘ รายการปฏิบัติ ได้แก่ (๑) ผู้บริหารสถานศึกษากำหนดให้มีการประเมินขีดความสามารถ ทักษะ สมรรถนะของครูปฐมวัย ภาคเรียนละ ๑ ครั้ง (๒) ครูปฐมวัยนำผลการประเมินขีดความสามารถ ทักษะ สมรรถนะ มาทบทวน ปรับปรุงพัฒนาจัดทำเป็นแผนพัฒนาตนเองรายบุคคล (ID PLAN) (๓) สถานศึกษาสนับสนุนครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการศึกษาปฐมวัยในด้านการเรียนรู้การพัฒนาทักษะและส่งเสริมการนำความรู้และทักษะใหม่มาใช้ในการจัดการศึกษาปฐมวัย (๔) สถานศึกษาจัดสรรทรัพยากรในการจัดการศึกษาปฐมวัยให้เหมาะสมและเพียงพอต่อการทำงานของบุคลากร (๕) ผู้บริหารสถานศึกษาสร้างแรงจูงใจ ขวัญกำลังใจและความพึงพอใจของบุคลากรในการปฏิบัติงาน ด้วยการยกย่องชมเชย ให้รางวัลและสิ่งจูงใจเพื่อช่วยส่งเสริมผลการปฏิบัติงานที่ดี (๖) สถานศึกษาประเมินความผูกพันของบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัด

การศึกษาปฐมวัยเป็นประจำอย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง (๗) สถานศึกษาสร้างการมีส่วนร่วมของครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาปฐมวัยในการกำหนดค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐานที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา (๘) สถานศึกษาสร้างระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มุ่งเน้นการปฏิบัติงานของครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาปฐมวัยตามสภาพจริงและนำผลการประเมินไปใช้พัฒนาการปฏิบัติงานอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

๑.๖ ด้านการปฏิบัติการ จำนวน ๙ รายการปฏิบัติ ได้แก่ (๑) สถานศึกษาพัฒนาหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ให้ทันสมัย มีมาตรฐาน สอดคล้องกับจุดเน้นและบริบทของสถานศึกษา (๒) สถานศึกษากำหนดให้มีระบบการควบคุมคุณภาพภายใน และภายนอกการจัดการศึกษาปฐมวัยโดยการตรวจสอบและปรับปรุงกระบวนการผลการดำเนินงานเพื่อให้มีผลการดำเนินงานที่ดีขึ้น (๓) สถานศึกษาพัฒนากระบวนการปฏิบัติงานและการปรับปรุงการให้บริการเพื่อให้ทันกับความต้องการของเด็กปฐมวัย (๔) สถานศึกษาพัฒนา ออกแบบกระบวนการการจัดการศึกษาปฐมวัยที่เชื่อมโยงกับผู้ปกครองชุมชน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และการสร้างรอยเชื่อมต่อระหว่างการศึกษาระดับปฐมวัยกับระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ (๕) ผู้บริหารสถานศึกษานำนวัตกรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้พิจารณา ตัดสินใจในการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัย (๖) ผู้บริหารสถานศึกษาวิเคราะห์ รวบรวมรายละเอียดการใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาปฐมวัย เพื่อใช้ในการบริหารจัดการ (๗) สถานศึกษาจัดระบบกลไก ควบคุม ดูแล ความปลอดภัยข้อมูลส่วนตัว ภาพถ่าย ของเด็กปฐมวัยบนโลกไซเบอร์ (๘) สถานศึกษามีการเตรียมความพร้อมด้านความปลอดภัยโดยการให้ความรู้ในการป้องกันและรักษาความปลอดภัยของเด็กปฐมวัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (๙) สถานศึกษาจัดทำแผนปฏิบัติการเตรียมความพร้อมรองรับภัยพิบัติและสถานการณ์ ฉุกเฉินระดับโรงเรียน ทำความเข้าใจแผนปฏิบัติการแล้วถ่ายทอดให้ความรู้สู่เด็กปฐมวัย ครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

๑.๗ ด้านผลลัพธ์ จำนวน ๑๔ รายการปฏิบัติ ได้แก่ (๑) เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการและการเจริญเติบโตเหมาะสมตามวัย มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์เป็นไปตามเป้าหมายของสถานศึกษา (๒)สถานศึกษามีผลการดำเนินงานการประกันคุณภาพภายในตามมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ (๓) เด็กปฐมวัยได้รับความปลอดภัยจากภัยพิบัติ สถานการณ์โรคอุบัติใหม่ และภาวะฉุกเฉินต่าง ๆ (๔) สถานศึกษามีเครือข่ายการจัดการศึกษาปฐมวัยที่เข้มแข็งกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและห้องเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา (๕) บุคลากรที่ปฏิบัติงานกิจการนักเรียนมีความพึงพอใจ และมีความผูกพันในการทำงาน (๖) ผู้ปกครองและชุมชนให้การยอมรับและส่งบุตรหลานเข้าเรียนในระดับปฐมวัยเป็นไปตามเป้าหมายที่สถานศึกษาได้กำหนดไว้ (๗) ผู้ปกครองและเด็กปฐมวัยมีความพึงพอใจต่อการรับบริการ (๘) ครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาปฐมวัยมีความพึงพอใจและมีความผูกพันในการทำงาน (๙) สถานศึกษามีครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาปฐมวัยที่มีความรู้ ความสามารถในการจัดการศึกษาปฐมวัยที่เพียงพอต่อการให้บริการกับเด็กปฐมวัย (๑๐) สถานศึกษามีความรับผิดชอบต่อสังคมและการสนับสนุนชุมชนที่สำคัญเป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านการดูแลและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (๑๑) ครูและบุคลากรในสถานศึกษาทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจ ทิศทางในการจัดการศึกษาปฐมวัยที่ครบถ้วนชัดเจน (๑๒) สถานศึกษาใช้งบประมาณในการจัดการศึกษาปฐมวัยที่ได้รับจัดสรรในรอบปีอย่างคุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นที่พึงพอใจต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย (๑๓) สถานศึกษาเบิกจ่ายเงินงบประมาณการจัดการศึกษาปฐมวัยเป็นไปตามแผนปฏิบัติการการจัดการศึกษาปฐมวัยประจำปี โดยยึดหลัก ความถูกต้อง โปร่งใส และเป็นระบบ (๑๔) สถานศึกษามีผลการดำเนินงานการจัดการศึกษาปฐมวัยเป็นไปตามตัวชี้วัดและค่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนกลยุทธ์และแผนปฏิบัติการการจัดการศึกษาปฐมวัยประจำปี

๒) แนวทางทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษาที่สร้างขึ้นทั้ง ๗๓ รายการ มีความเหมาะสมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยค่าเฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์ ๓.๕๐ ที่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ แสดงให้เห็นว่าแนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับสภาพจริงของการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัย

ในสถานศึกษา และได้รับการยอมรับในเชิงวิชาการและวิชาชีพทั้งในด้านความสมบูรณ์ของเนื้อหา โครงสร้าง และความเชื่อมโยงกับมาตรฐานการศึกษา

สำหรับความเป็นไปได้ในการนำแนวทางไปใช้ พบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด และสูงกว่าเกณฑ์ ๓.๕๐ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ เช่นกัน หมายความว่า แนวทางดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในสถานศึกษา โดยมีปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญ ได้แก่ บทบาทภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา การมีส่วนร่วมของบุคลากร พ่อแม่ ผู้ปกครองและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวช่วยให้สถานศึกษามีทิศทางในการจัดการศึกษาปฐมวัยอย่างมีมาตรฐาน มีการวางแผนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และตอบสนองต่อความต้องการเด็กปฐมวัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างเหมาะสม ส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตเด็กและเสริมสร้างคุณภาพการศึกษาในภาพรวม

กล่าวโดยสรุป แนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา ที่พัฒนาขึ้นจากงานวิจัยนี้เป็นแนวทางที่มีความครบถ้วน เหมาะสม และสามารถนำไปใช้ได้จริงในสถานศึกษา ทั้งยังสามารถขยายผลเป็นกรอบแนวทางสำหรับการจัดการศึกษาในระดับช่วงชั้นอื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้

๕. อภิปรายผล

๑. จากผลการวิจัยที่พบว่า แนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา ประกอบด้วย ๗ ด้าน โดยมีรายการปฏิบัติ รวม ๗๓ รายการ ได้แก่ การนำองค์กร กลยุทธ์ นักเรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การวัด การวิเคราะห์และการจัดการความรู้ บุคลากร การปฏิบัติการ และผลลัพธ์นั้น สะท้อนว่าแนวทางที่สร้างขึ้นครอบคลุมกระบวนการทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยอย่างเป็นระบบ ในด้านการนำองค์กร พบว่าผู้บริหารสถานศึกษาควรกำหนดวิสัยทัศน์ และค่านิยม การจัดการศึกษาปฐมวัยที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย และถ่ายทอดให้บุคลากรทุกคนได้รับทราบ เข้าใจ อาจเนื่องมาจาก การกำหนดวิสัยทัศน์และค่านิยมในการจัดการศึกษาปฐมวัยโดยผู้บริหารสถานศึกษา ถือเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยกำหนดทิศทางคุณภาพการจัดการศึกษาในระยะยาวโดยช่วยให้การจัดการศึกษาปฐมวัยมีทิศทางชัดเจน เป็นระบบ และตอบสนองต่อเด็กปฐมวัยได้อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Atikah S. Osman[๕] ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ผู้นำสู่ความเป็นเลิศ พบว่าผู้นำควรมีการพัฒนาวิสัยทัศน์และค่านิยมและกำหนดให้ชัดเจนครอบคลุมบริบทของโรงเรียนและให้ความสำคัญกับการสื่อสารกับทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดและมีเป้าหมายที่ชัดเจนซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความสำเร็จของนักเรียนเป็นจุดสำคัญของผู้นำทุกคน ส่วนด้านกลยุทธ์ พบว่าสถานศึกษาควรนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ (SWOT Analysis) ข้อมูลความต้องการของเด็กปฐมวัย ผู้ปกครองและชุมชน ผลการดำเนินงานโครงการและกิจกรรมในการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา มาใช้ในการจัดทำแผนกลยุทธ์การจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา อาจเนื่องมาจากการวิเคราะห์ (SWOT Analysis) สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของสถานศึกษาในการจัดการศึกษาปฐมวัยสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการบริหารเชิงกลยุทธ์ที่มีความสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพการศึกษาปฐมวัย ช่วยให้สถานศึกษามองเห็นศักยภาพและข้อจำกัดของตนเองอย่างรอบด้าน สอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน[๖] ที่ระบุว่า “การจัดทำกลยุทธ์” (Strategy Development) หมายถึง วิธีการหรือแนวทางของโรงเรียนที่เตรียมการสำหรับอนาคต การจัดทำกลยุทธ์อาจจะใช้การคาดการณ์ การคาดคะเนทางเลือก สถานการณ์ จำลององค์ความรู้ หรือวิธีการอื่น ๆ ที่ช่วยให้เห็นภาพในอนาคต การจัดทำกลยุทธ์ควรพิจารณาถึงระดับความเสี่ยงที่ยอมรับได้ของโรงเรียนเพื่อการตัดสินใจ การจัดสรรทรัพยากร และอาจเกี่ยวข้องกับความร่วมมือของนักเรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ด้านนักเรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

---

[๕] Atikah S. Osman, **Leading for Excellence: School Leadership Practices That Enhance Student Achievement in K–12 Settings** (Doctoral dissertation, Brandman University, 2020).

[๖] สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (OBECQA) ปี ๒๕๕๙–๒๕๖๐** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๙).

พบว่าสถานศึกษาควรสร้างรับฟังความคิดเห็นความต้องการและความคาดหวังของเด็กปฐมวัย ครูผู้ปกครองและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย โดยกำหนดช่องทางในการสื่อสาร อาจเนื่องมาจาก การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาให้กับเด็กปฐมวัย การสื่อสารซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารระหว่างบ้านและสถานศึกษา ทำให้ผู้ปกครองสามารถติดตามพัฒนาการ พฤติกรรม และการเรียนรู้ของเด็กได้อย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับ งานวิจัยของ Fulston Manor Academies Trust [๗] ได้เสนอรูปแบบสำหรับความเป็นเลิศสำหรับสถานศึกษา ประกอบด้วยระบบการบริหาร ๖ ระบบด้วยกัน คือ ภาวะผู้นำโดยการมุ่งเน้นนักเรียนและผู้มีส่วนได้เสีย การวางแผนกลยุทธ์ การวางแผนกระบวนการสนับสนุนและการศึกษา ทรัพยากรบุคคลและผลลัพธ์การปฏิบัติงาน โดยในระบบย่อยระบบการมุ่งเน้นนักเรียนและผู้มีส่วนได้เสีย ประกอบด้วย การกำหนดความต้องการและความคาดหวังของนักเรียนและผู้มีส่วนได้เสียการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและการจัดหาการบริการลูกค้าที่ดีเยี่ยม การกำหนดระดับความพึงพอใจของนักเรียนและผู้มีส่วนได้เสีย ด้านการวัด การวิเคราะห์ และการจัดการความรู้ พบว่าสถานศึกษาควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการประเมินผลการดำเนินการการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา อาจเนื่องมาจาก สถานศึกษามีการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อประเมินผลการดำเนินงานการจัดการศึกษาปฐมวัยอย่างเป็นระบบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นคุณภาพและความโปร่งใสในการพัฒนาการจัดการศึกษา โดยคณะกรรมการดังกล่าว มีบทบาทในการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานของสถานศึกษา ทั้งในด้านหลักสูตร การจัดประสบการณ์เรียนรู้ สภาพแวดล้อม และการพัฒนาเด็กปฐมวัย สอดคล้องกับงานวิจัยของ จงรักษ์ ศรีทิพย์ และดวงใจ ชนะสิทธิ์ [๘] ที่ศึกษาการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัด พบว่า การจัดการข้อมูลสารสนเทศและเทคโนโลยีมีอิทธิพลทางตรงต่อความเป็นเลิศของโรงเรียน และมีอิทธิพลทางอ้อมผ่านการบริหารทรัพยากรบุคคล การวางแผนกลยุทธ์ และกระบวนการบริหารจัดการ โดยการจัดทำข้อมูลสารสนเทศที่ครบถ้วน ถูกต้อง และเป็นปัจจุบัน ช่วยให้สถานศึกษาสามารถวางแผนกลยุทธ์และบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันส่งผลต่อการพัฒนาสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ ด้านบุคลากร พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาควรกำหนดให้มีการประเมินขีดความสามารถ ทักษะ สมรรถนะของครูปฐมวัย ภาคเรียนละ ๑ ครั้ง อาจเนื่องมาจาก การประเมินขีดความสามารถ ทักษะ สมรรถนะของครูปฐมวัย ถือว่าเป็นการบริหารทรัพยากรบุคคลที่มุ่งเน้นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถติดตามพัฒนาการของครูได้อย่างใกล้ชิด สอดคล้องกับองค์ประกอบการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน [๙] กล่าวว่า องค์ประกอบของการบริหารจัดการศึกษาปฐมวัย ประกอบด้วย ๑) การพัฒนาบุคลากรปฐมวัยให้มีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงานอย่างมีระบบและต่อเนื่อง ๒) การส่งเสริมให้ผู้สอนระดับปฐมวัยนำหลักสูตรไปใช้ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ๓) การนิเทศติดตามและประเมินผล และ ๔) การนำหลักสูตรไปใช้อย่างเป็นระบบ ด้านการปฏิบัติการ พบว่า สถานศึกษาควรพัฒนาหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ให้ทันสมัยมีมาตรฐาน สอดคล้องกับจุดเน้นและบริบทของสถานศึกษา อาจเนื่องมาจากการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ เป็นการช่วยให้การจัดการศึกษาปฐมวัยมีคุณภาพและเป็นไปตามมาตรฐานเดียวกันกับหลักสูตรแกนกลาง แต่ยังคงความยืดหยุ่นที่เหมาะสมกับสภาพจริงของแต่ละสถานศึกษา ส่งผลให้เด็กได้รับการพัฒนาอย่าง

---

[๗] Fulston Manor Academies Trust, **School Improvement and Excellence Framework: Leadership**, Strategy and Performance Systems (Sittingbourne, Kent: Fulston Manor Academies Trust, 2019).

[๘] จงรักษ์ ศรีทิพย์ และดวงใจ ชนะสิทธิ์, **การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัด**, วารสารศิลปากรศึกษาศาสตร์วิจัย ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ ๒๕๖๐.

[๙] สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **คู่มือหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ สำหรับเด็กอายุ ๓–๖ ปี**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๖๑. หน้า ๑๓๙.

เหมาะสมตามวัยและเต็มศักยภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุกัญญา แสงทอง[๑๐] ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของครูและการปรับใช้หลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียนและสถานศึกษา ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การบริหารที่เปิดโอกาสให้ครูมีส่วนร่วมในการวางแผนและปรับเปลี่ยนการดำเนินงานอย่างเหมาะสม ช่วยส่งผลให้การจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้นและส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานในสถานศึกษาและด้านผลลัพธ์ พบว่าเด็กปฐมวัยควรมีพัฒนาการและการเจริญเติบโตเหมาะสมตามวัย มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์เป็นไปตามเป้าหมายของสถานศึกษา อาจเนื่องมาจากผลลัพธ์เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการและการเจริญเติบโตที่เหมาะสมตามช่วงวัยทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา อีกทั้งยังมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์สอดคล้องกับเป้าหมายของสถานศึกษา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของสถานศึกษามีความเหมาะสมและเป็นไปตามแนวทางของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ สอดคล้องกับความสำคัญของการจัดการการศึกษาปฐมวัยของ พัชรี ผลโยธิน[๑๑] กล่าวว่า การจัดการการศึกษาระดับปฐมวัยมีความสำคัญ กล่าวว่า ความสำคัญต่อตัวเด็กปฐมวัยทำให้เด็กปฐมวัยพัฒนาตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดการศึกษาปฐมวัยและหลักสูตรการจัดการเป็นการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ รวมทั้งนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติโดยพัฒนาเด็กปฐมวัยอย่างเต็มศักยภาพทุกด้าน ด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญา อย่างสมดุลครบถ้วนให้เด็กปฐมวัยได้รับการฝึกทักษะพื้นฐานที่เหมาะสมกับวัยและการเรียนรู้ของเด็กมีผู้รับผิดชอบที่จัดการศึกษาและหลักสูตรอย่างมีคุณภาพ รวมทั้งสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบ้านสถานศึกษาและชุมชนการดำเนินการ ดังกล่าว ย่อมเกิดผลต่อการพัฒนาเด็กปฐมวัยให้เติบโตอย่างมีคุณภาพและมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดการศึกษาและหลักสูตรสำหรับเด็กปฐมวัย

2. จากผลการวิจัยพบว่า แนวทางโดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านนักเรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อาจเนื่องมาจาก ในการจัดการศึกษาปฐมวัยถือได้ว่าเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพการพัฒนาเด็กและความสำเร็จของการจัดการศึกษา โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น ผู้ปกครอง ครู ผู้บริหาร ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการจัดการศึกษาปฐมวัย สอดคล้องกับงานวิจัยของ Waheed, et al[๑๒] ได้ศึกษาเรื่อง แนวปฏิบัติที่เป็นเลิศสำหรับการปฏิรูปโรงเรียน การศึกษาพหุกรณี ผลการศึกษาพบว่า มี ๔ ประเด็นสำคัญเป็นที่ยอมรับ ได้แก่ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศติดต่อสื่อสารในการดำเนินการของโรงเรียน การอบรมความรู้และการแบ่งปันความรู้ระดับมืออาชีพของโรงเรียนซึ่งรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของโรงเรียน A เน้นการให้ความสำคัญกับสังคม ความรู้สึก และความเป็นอยู่ที่ดีของนักเรียน ในขณะที่รูปแบบเฉพาะของโรงเรียน B เน้นการมีส่วนร่วมและการสนับสนุนของผู้ปกครอง ผลการวิจัยสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อปฏิรูปโรงเรียน อีกทั้งเกี่ยวข้องโดยตรงกับผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และชุมชน ขณะที่ด้านกลยุทธ์มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด อาจเนื่องมาจาก ด้านกลยุทธ์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ใช้ประเมินความสามารถของสถานศึกษาในการกำหนดทิศทางและขับเคลื่อนองค์กรสู่คุณภาพและความเป็นเลิศมีขั้นตอนและแนวทางในการดำเนินงานหลายขั้นตอนที่นำมาใช้ในการกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแนวทางการดำเนินงานในระยะสั้นและระยะยาว สถานศึกษาจำนวนมากยังขาดการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก สถานศึกษาจัดทำกลยุทธ์ที่ไม่เชื่อมโยงกับการปฏิบัติจริง บุคลากรที่เกี่ยวข้องไม่มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนกลยุทธ์ สถานศึกษาไม่มีระบบติดตามและประเมินผลที่ชัดเจน

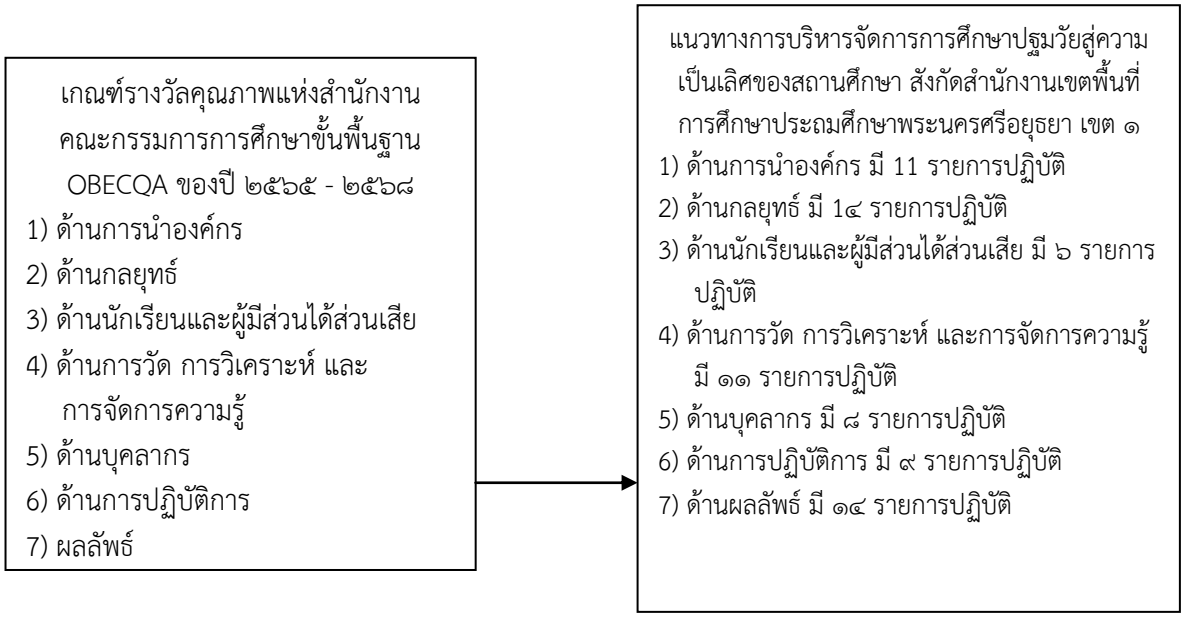
[๑๐] สุกัญญา แสงทอง, **การบริหารจัดการหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของครู**, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

[๑๑] พัชรี ผลโยธิน, **เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการศึกษาและหลักสูตรสำหรับเด็กปฐมวัย**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐.

[๑๒] Waheed, Zarina, **Sufean Hussin, and Megat Ahmad Kamaluddin Bin Megat Daud**, The Best Practices for School Transformation: A Multiple-Case Study, Journal of Educational Administration 56, no. 1 (2018).

ส่วนด้านความเป็นไปได้ พบว่าแนวทางที่สร้างขึ้นมีความเป็นไปได้โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะด้านกลยุทธ์ที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อาจเนื่องมาจาก ความต้องการในการดำเนินการปรับปรุงงานด้านกลยุทธ์ของสถานศึกษาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดทำกลยุทธ์และการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ ที่จะส่งผลให้สถานศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถามมีทิศทางในการพัฒนาการจัดการศึกษาปฐมวัยที่ชัดเจนขึ้น สนับสนุนกับงานวิจัยของ วราวุฒิ พลตรี และประสิทธิ์ ชุติชูเดช[๑๓] เสนอว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ควรเริ่มจากการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกอย่างรอบด้านเพื่อนำมากำหนดวิสัยทัศน์ ค่านิยม เป้าหมาย และกลยุทธ์ที่ชัดเจน พร้อมสื่อสารแนวทางให้ทั่วถึงทุกฝ่ายและจัดสรรทรัพยากร ให้เหมาะสมเพื่อขับเคลื่อนแผนงานให้สำเร็จ ส่วนด้านการปฏิบัติการ มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด อาจเนื่องมาจากเป็นด้านที่เน้นการลงมือทำจริงของสถานศึกษา ที่ช่วยให้การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถสร้างผลลัพธ์ที่ดีมีคุณภาพ อาจทำให้การดำเนินงานตามแนวทางในด้านนี้ทำได้ยากกว่าองค์ประกอบอื่น

๖. องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ ๑ องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัยครั้งนี้ได้ “แนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑” โดยประยุกต์กรอบเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน OBECQA ของปี ๒๕๖๕ - ๒๕๖๘ ที่เป็นการยกระดับการจัดการศึกษาผ่านการบริหารจัดการด้วยระบบคุณภาพ (System Management) โดยมุ่งเน้นการบูรณาการกระบวนการทำงานทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างผลลัพธ์ที่เป็นเลิศทั้งด้านผู้เรียนและองค์กรมาจัดโครงสร้างเป็นแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษาจำนวน ๗ ด้าน รวม ๗๓ รายการปฏิบัติ ซึ่งถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ทำให้การดำเนินงานการศึกษาปฐมวัยสู่มีระบบ ชัดเจนและตรวจสอบได้มากยิ่งขึ้น แนวทางดังกล่าวยังเชื่อมโยงกระบวนการบริหารงานกับผลลัพธ์ที่คาดหวังต่อผู้เรียนใน

[๑๓] วราวุฒิ พลตรี และประสิทธิ์ ชุติชูเดช, การพัฒนาแนวทางการดำเนินงานสู่โรงเรียนมาตรฐานสากลสำหรับสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๒๕, วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่ ๑๑, ฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๖๐).

ด้านตัวเอง สถานศึกษา พ่อแม่ ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยผ่านการประเมินจากผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนปฐมวัย พบว่ามีความเหมาะสมในระดับมาก และมีความเป็นไปได้ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าแนวทางนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑

๗. สรุป

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา และประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแนวทางดังกล่าว โดยใช้การวิจัยแบบผสมผสาน แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ การสร้างแนวทางจากการศึกษาเอกสารและตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ และการประเมินแนวทางโดยผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนปฐมวัยจำนวน ๒๒๗ คน ผลวิจัยพบว่า แนวทางที่สร้างขึ้นประกอบด้วย 7 ด้าน รวม ๗๓ รายการปฏิบัติ และได้รับการประเมินว่ามีความเหมาะสมในระดับมาก และมีความเป็นไปได้ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าแนวทางดังกล่าวสามารถนำไปใช้พัฒนาระบบการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยในสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๘. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

๑. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ ควรนำแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ไปใช้เป็นกรอบในการกำหนดนโยบาย แผนงาน และแนวทางการนิเทศ ติดตาม และประเมินผลสถานศึกษาในสังกัด เพื่อส่งเสริมให้การพัฒนาการศึกษาปฐมวัยเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ

๒. สถานศึกษาควรนำแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนและพัฒนาการจัดการศึกษาปฐมวัยให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา โดยมีแนวทางการดำเนินงานในแต่ละด้าน ดังนี้

๒.๑ ด้านการนำองค์กร ผู้บริหารสถานศึกษาควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ได้แก่ ครู ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษา และชุมชน ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาการศึกษาปฐมวัย โดยการวิเคราะห์สภาพปัญหาและบริบทของพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจที่มีความชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา

๒.๒ ด้านกลยุทธ์ สถานศึกษาควรกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาการศึกษาปฐมวัยที่มีความยืดหยุ่น สามารถปรับแผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมและทันท่วงที

๒.๓ ด้านนักเรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สถานศึกษาควรพัฒนาระบบการสื่อสารและสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือสนับสนุนเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กปฐมวัยอย่างต่อเนื่อง

๒.๔ ด้านการวัด การวิเคราะห์ และการจัดการความรู้ สถานศึกษาควรพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศให้มีความทันสมัย และใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในการวิเคราะห์ ประเมินผล และปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งส่งเสริมการจัดการความรู้ภายในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ

๒.๕ ด้านบุคลากร สถานศึกษาควรส่งเสริมการพัฒนาสมรรถนะของครูปฐมวัยอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง รวมทั้งดำเนินการประเมินผลการปฏิบัติงานและสนับสนุนให้ครูจัดทำแผนพัฒนาตนเองรายบุคคล (ID Plan)

๒.๖ ด้านการปฏิบัติการ สถานศึกษาควรพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้และการบริหารจัดการภายในให้มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาระดับปฐมวัยและระดับประถมศึกษา เพื่อส่งเสริมการปรับตัวของเด็กอย่างเหมาะสมตามพัฒนาการ

๒.๗ ด้านผลลัพธ์ การประเมินผลการดำเนินงานของสถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับผลลัพธ์เชิง

คุณภาพที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนเป็นสำคัญ ครอบคลุมด้านพัฒนาการเด็ก ความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและคุณภาพของสถานศึกษาโดยรวม เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนพัฒนาและยกระดับคุณภาพการศึกษาปฐมวัยอย่างต่อเนื่อง

๓. ครูผู้สอนระดับปฐมวัยควรนำแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ไปประยุกต์ใช้ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ การติดตามและประเมินพัฒนาการเด็ก ตลอดจนการพัฒนาวิชาชีพของตนเองอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งควรใช้ข้อมูลสารสนเทศและผลการประเมินพัฒนาการเด็กเป็นฐานในการปรับปรุงและพัฒนาการจัดการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยให้เป็นไปตามเป้าหมายของหลักสูตรและสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาการนำแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศไปทดลองใช้ในสถานศึกษาและศึกษาผลที่เกิดขึ้นต่อคุณภาพการจัดการศึกษาและพัฒนาการของเด็กปฐมวัย เพื่อประเมินประสิทธิผลของแนวทางที่พัฒนาขึ้นในสภาพการดำเนินงานจริงของสถานศึกษา

๒. ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา ทั้งด้านภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การบริหารทรัพยากร และการจัดการข้อมูลสารสนเทศ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้พัฒนาแนวทางการบริหารให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๓. ควรศึกษาการพัฒนาและสร้างรูปแบบการนิเทศติดตามการจัดการศึกษาปฐมวัยสู่ความเป็นเลิศในระดับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เพื่อให้เกิดระบบสนับสนุน กำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานของสถานศึกษาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น

๔. ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอื่น หรือสถานศึกษาสังกัดหน่วยงานอื่น เพื่อเปรียบเทียบผลการศึกษาและพัฒนาเป็นแนวทางการบริหารจัดการการศึกษาปฐมวัยที่เหมาะสมกับบริบทที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

จงรักษ์ ศรีทิพย์, และดวงใจ ชนะสิทธิ์. **การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัด**. วารสารศิลปากรศึกษาศาสตร์วิจัย ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑, ๒๕๖๐.

พัชรี ผลโยธิน. **เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการศึกษาและหลักสูตรสำหรับเด็กปฐมวัย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐.

วราวุฒิ พลตรี, และประสิทธิ์ ชุติชูเดช. **การพัฒนาแนวทางการดำเนินงานสู่โรงเรียนมาตรฐานสากลสำหรับสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๒๕.** วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ๑๑, ฉบับที่ ๓ ๒๕๖๐.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (OBECQA).** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๙.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **คู่มือหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ สำหรับเด็กอายุ ๓–๖ ปี.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๖๑.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐–๒๕๗๙.** กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๖๐.

สุกัญญา แสงทอง. **การบริหารจัดการหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของครู.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

ภาษาอังกฤษ

Atikah S. Osman. **Leading for excellence: School leadership practices that enhance student achievement in K–12 settings** (Doctoral dissertation, Brandman University), 2020.

Fulston Manor Academies Trust. **School Improvement and Excellence Framework: Leadership, Strategy and Performance Systems.** Kent, England: Fulston Manor Academies Trust, 2019.

Waheed, Zarina, Sufean Hussin, and Megat Ahmad Kamaluddin Bin Megat Daud. **"The Best Practices for School Transformation: A Multiple-Case Study."** Journal of Educational Administration 56, no. 1 (2018).

การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
An analytical study of the principles of meditation practice Of Somdet Phra Buddhaghosacariya (P. A. Payutto)

นางสาวพรพรหม กิตติวิบูลย์มาศ
Pornprom Kitttiviboonmast[๑]

Received: *April 8, 2026* **Revised:** *April 23, 2026*
Accepted: *August 23, 2026*

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักการปฏิบัติสมาธิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาหลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และ (๓) เพื่อวิเคราะห์หลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาและผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) วิเคราะห์เอกสารเชิงพรรณา

ผลการวิจัยพบว่า หลักการปฏิบัติสมาธิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีโครงสร้างอยู่บนพระสัทธรรม ๓ ประการ คือ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม

หลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แบ่งออกเป็น ๔ แบบคือ (๑) สมาธิแบบธรรมดาพาไปเอง เป็นกระบวนธรรมที่เป็นไปเองตามธรรมชาติคือการกระทำสิ่งที่ดีงาม การระลึกถึงความดีของตน การระลึกถึงพระรัตนตรัย การพิจารณาหลักธรรม (๒) สมาธิตามหลักอิทธิบาท คือสมาธิที่เกิดจากฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา (๓) สมาธิอย่างสามัญใช้สติเป็นตัวนำเพื่อให้เกิดปัญญาคือการดึงสติให้อยู่กับอารมณ์ (๔) สมาธิอย่างเป็นแบบแผน มีการเตรียมตัว มีการปฏิบัติวางเป็นรูปแบบ ขั้นตอนดำเนินไปตามลำดับ

วิเคราะห์หลักการปฏิบัติสมาธิตามคำสอนของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (๑) การปฏิบัติสมาธิแบบพาไปเอง สอดคล้องกับหลักคำสอนเรื่อง ธรรมสมาธิ ได้แก่ปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ พรหมวิหาร ๔ ประการ (๒) สมาธิตามหลักอิทธิบาทสอดคล้องกับคำสอนเรื่อง อิทธิบาท ทำฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ให้เป็นใหญ่ เป็นธุระ เป็นหัวหน้า ปธานสังขารคือความเพียรที่เป็นแรงสร้างสรรค์ (๓) สมาธิอย่างสามัญใช้สติเป็นตัวนำให้เกิดปัญญา สอดคล้องกับหลักสติปัฏฐาน ๔ ประการคือ กาย เวทนา จิต ธรรม (๔) สมาธิอย่างมีแบบแผนสอดคล้องกับหลักหลักคำสอน ศีล สมาธิ ปัญญา การอธิบายสมาธิทั้ง ๔ แบบของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ตั้งอยู่บนฐานของคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา

คำสำคัญ : สมาธิธรรมชาติ; อิทธิบาท; สติ; สมาธิแบบแผน

Abstract

In this thesis, three objectives were purposely made: (1) to examine the principles of meditation practice as presented in Buddhist scriptures, (2) to investigate the principles of meditation practice as expounded by Somdet Phra Buddhaghosacharya (P.A. Payutto), and (3) to analyze his approach to meditation practice. This research adopts a documentary research

[๑] ระบุภาควิชา/สาขาวิชา พระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Email: Pornprom.kbm@gmail.com เบอร์โทรศัพท์ 066 018 8682

methodology, drawing upon Buddhist scriptures and the works of Somdet Phra Buddhaghosacharya (P.A. Payutto), and employs descriptive analysis.

The findings showed that the principles of meditation practice in Buddhist scriptures are structured according to the threefold division of Saddhamma, namely: Pariyatti-saddhamma (theoretical doctrine), Paṭipatti-saddhamma (practical doctrine), and Paṭivedha-saddhamma (realization of the doctrine).

Meditation practice according to the approach of Somdet Phra Buddhaghosacharya (P.A. Payutto) can be classified into four types: (1) natural or spontaneous concentration, which arises organically through wholesome conduct, recollection of one's virtues, recollection of the Triple Gem, and contemplation of Dhamma; (2) concentration based on the Four Bases of Success (Iddhipāda), cultivated through chanda (zeal), viriya (effort), citta (mindfulness or attentiveness), and vīmaṃsā (investigation); (3) mindfulness-based concentration, developed through awareness of mental and emotional states in order to cultivate wisdom; and (4) systematic or structured concentration, involving deliberate preparation and methodical practice.

The analysis of meditation practice according to the approach of Somdet Phra Buddhaghosacharya (P.A. Payutto) also showed the followings: (1) spontaneous concentration is consistent with the concept of Dhamma-samādhi, including pamojja (gladness), pīti (rapture), passaddhi (tranquility), sukha (happiness), and samādhi (concentration), as well as the ten wholesome courses of action and the four Brahmavihāras; (2) concentration based on the Iddhipāda aligns with the cultivation of chanda, viriya, citta, and vīmaṃsā as dominant guiding principles, supported by padhāna-saṅkhāra (constructive effort); (3) mindfulness-based concentration corresponds to the Four Foundations of Mindfulness (Satipaṭṭhāna), namely body, feelings, mind, and mental phenomena; and (4) systematic concentration corresponds to the threefold training of sīla (morality), samādhi (concentration), and paññā (wisdom). Therefore, the classification of these four types of meditation practice is grounded in the Tipiṭaka and its commentaries.

Keywords: natural concentration; Iddhipāda; mindfulness; structured concentration

๑. บทนำ

การปฏิบัติสมาธิในพระพุทธศาสนาเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาจิตใจมนุษย์ให้เข้าถึงความสงบ ความตั้งมั่น และปัญญาอันถูกต้อง สมาธิมิได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อความผ่อนคลายทางอารมณ์เท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการฝึกจิตเพื่อเป็นฐานรองรับการเกิดปัญญา อันนำไปสู่การรู้แจ้งตามความเป็นจริงของสรรพสิ่ง อย่างไรก็ตาม ในบริบทของสังคมร่วมสมัย การปฏิบัติสมาธิมักถูกนำเสนอในลักษณะเน้นประสบการณ์ส่วนบุคคลหรือเทคนิคเฉพาะด้าน จนบางครั้งขาดความเชื่อมโยงกับหลักธรรมเชิงระบบและเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในการอธิบายและวางกรอบความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะการปฏิบัติสมาธิในเชิงเหตุผล เชิงพุทธปรัชญา และเชิงบูรณาการ พระองค์ได้อธิบายสมาธิในฐานะส่วนหนึ่งของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นความสัมพันธ์เชิงกระบวนการ มิใช่การแยกส่วนปฏิบัติอย่างโดดเดี่ยว แนวคิดดังกล่าวช่วยทำให้การปฏิบัติสมาธิกลับคืนสู่กรอบพุทธธรรมดั้งเดิมที่มุ่งพัฒนาจิตใจอย่างสมดุลและเป็นระบบ หลักการปฏิบัติสมาธิตามแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้

ความสำคัญกับการเข้าใจธรรมชาติของจิต การรู้เท่าทันอารมณ์ และการใช้สมาธิเป็นเครื่องมือเกื้อหนุนการเกิดปัญญา มิใช่การยึดติดในความสงบหรืออภินิหารทางจิต พระพุทธเจ้าอธิบายสมาธิในลักษณะ “สมาธิเพื่อปัญญา” โดยชี้ให้เห็นว่าสมาธิที่แท้จริงต้องเอื้อต่อการเห็นไตรลักษณ์ และนำไปสู่การลดละกิเลสอย่างเป็นรูปธรรม ความสำคัญของสมาธิ คือ การเจริญสมาธิทำได้ในระดับโลกิยะ หรือในระดับโลกุตตระ ความหมายทั่วไป หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต[๒] เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เอกัคคตา”[๓] คำว่าเอกัคคตาแห่งจิตนี้เป็นชื่อของสมาธิ”[๔]

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติสมาธิเอาไว้หลากหลาย เช่น หลักการของสมาธิธรรมดาพาไปเอง สมาธิแบบอิทธิบาท สมาธิแบบสามัญ สมาธิตามแบบแผน[๕] สมาธิเป็นความภาวะอารมณ์เดียวของกุศลจิตตามพระสูตรทั่วไป ได้แก่ ตามแนวฌาน ๔ บางแห่งกล่าวว่าเป็นสมาธินทรีย์คือกำหนดภาวะปล่อยวางเป็นอารมณ์[๖] ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด[๗] ดังนั้นถ้าจิตใจดี ใจสบาย กายก็สงบ[๘] พอปฏิบัติธรรมถูกต้องได้ผล ปราโมทย์ก็จะเกิดขึ้นมาเป็นคุณภาพจิตใจ เป็นจุดเริ่มต้นที่ถูกทางทั้งเป็นจุดหัวต่อที่จะพัฒนาไปเป็นสมาธิ[๙] กายกับใจนั้นรวมเข้าเป็นชีวิตของเรา กายก็ตาม ใจก็ตามจะต้องให้อยู่ในสภาพที่ดี จึงจะมีความสุข ชีวิตจึงจะดำเนินไปโดยราบรื่น[๑๐] สมาธินั้นแปลง่ายๆว่าภาวะที่จิตตั้งมั่น[๑๑] ฝรั่งเขียนบอกว่า คนในประเทศอาเซียตะวันออกเฉียงใต้หันไปสนใจสมาธินี้ เขาถือว่าความสนใจสมาธิในโลกตะวันตกมีส่วนเป็นอิทธิพลด้วย[๑๒] เป็นธรรมดาของผู้ที่ก้าวมาในวิถีของอริยธรรม สู่ความเป็นพระอรหันต์ ผู้ศึกษานี้เมื่อได้เริ่มเข้ามาในทางแล้ว (ตั้งแต่ก่อนได้ปฐมฌาน) ก็จะมีภาวะจิต คือสภาพของจิตใจ ที่ประณีตด้วยธรรมคือคุณสมบัติ ๕ อย่างได้แก่ ปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ (ความผ่อนคลายรื่นสบายกายใจ) สุขและสมาธิ[๑๓] ความ“สบายมี สภาพที่สบาย เหมาะกัน เกื้อกูล หรือเอื้ออำนวย,สภาพเอื้อ อันเกื้อกูลต่อชีวิตความเป็นอยู่ เกื้อหนุนการทำกิจหน้าที่การงานหรือการปฏิบัติ ช่วยให้ก้าวไปได้ด้วยดีสู่ความสำเร็จลุจุดหมาย เช่นที่ท่านแนะนำไว้เป็นหลักสำหรับผู้ปฏิบัติในการที่จะฝึกสมาธิว่า ให้มีสัปปายะ ๗ ประการ เพื่อช่วยเอื้อ

---

[๒] อภิ.สं.(ไทย)๓๔/๑๑/๒๙.

[๓] ขุ.ปฏิ.(ไทย)๓๑/๔๓/๖๔.

[๔] อภิ.สं.อ.(ไทย)๑/๒๘๔.

[๕] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต),**สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ**,(กรุงเทพมหานคร:หจก.แอลซีพี ฐิติพรการพิมพ์,๒๕๖๖),หน้า๓๒.

[๖] พระธรรมปิฎก (ประยุกธ์ ปยุตฺโต). **สมาธิ ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้ พิมพ์ครั้งที่ ๑๐**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

[๗] พระธรรมปิฎก (ประยุกธ์ ปยุตฺโต). **สัมมาสมาธิ และสมาธิแบบพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๖**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

[๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **โพชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ พิมพ์ครั้งที่ ๒๒๔**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๖๗), หน้า ๓.

[๙] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **ร่าเริงสดใส สู่ความเกษมศานต์ พิมพ์ครั้งที่ ๓๔**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๖๑), หน้า ๕.

[๑๐] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **กายหายไข้ ใจหายทุกข์ พิมพ์ครั้งที่ ๔**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า ๓-๔.

[๑๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **ความสุขอยู่ที่นี่ มัวไปหากันที่ไหน พิมพ์ครั้งที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ออฟเซ็ทครีเอชั่น จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕๗.

[๑๒] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **จากจิตวิทยา สู่จิตภาวนา พิมพ์ครั้งที่ ๑๘**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๖๑), หน้า ๒๕.

[๑๓] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **ชื่นชมรมณีย์ สู่สี่ภาวนา (บทนำสู่พุทธธรรม) พิมพ์ครั้งที่ ๓**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๖๖), หน้า ๒๑.

เกื้อหนุนให้การฝึกนั้นได้ผลบรรลุจุดหมายได้โดยง่ายหรือไวขึ้นประคับประคองรักษาสมาธิไว้ได้ดี และเจริญยิ่งขึ้นไป[๑๔] การยึดถือตามจุดมุ่งหมาย คือถือปฏิบัติโดยมีความรู้เข้าใจด้วยปัญญา ถ้าไม่มีปัญญาจะไม่ถึงจุดหมาย การปฏิบัติด้วยปัญญาที่รู้ความมุ่งหมายปฏิบัติถูกต้อง ศึกษาไต่ถามให้รู้ชัด ปฏิบัติให้ถูกต้องตามความมุ่งหมาย มองไปที่จุดหมาย หากปฏิบัติได้อย่างนี้ไม่เป็นสีลัพพตปรามาส จุดสำคัญอยู่ที่การฝึกตน มีความเข้มแข็งและตั้งอยู่บนฐานของปัญญา เมื่อทำด้วยปัญญารู้เข้าใจ เกิดฉันทะขึ้นมา หรือด้วยวิริยะก็เข้มแข็งก้าวไป การฝึกตนก็เกิดขึ้น และก็จะเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป[๑๕] การฝึกฝนตนการทำให้เกิดสมาธิต้องอาศัยฉันทะสัมพันธ์กับความสันโดษ เกิดความสันโดษที่ถูกต้อง ทำให้เกิดวิริยะ-ความเพียร จิตตะ-ความเอาใจใส่การงาน วิมังสา-ความคิดพิจารณาไตร่ตรองสอบสวน เกิดเป็นสมาธิแล้วก็เกิดปัญญาความรู้ความเข้าใจจริง แล้วก็นำไปสู่จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา ที่ว่าเป็นวิมุตติ-ความหลุดพ้น[๑๖] ในขณะที่ชีวิตมีความผันแปรไปตามโลกธรรมนั้นควรจะเปลี่ยนชีวิตให้ประกอบด้วยปัญญาเพื่อที่จะรักษากรรมฐานอันทรงสมาธิไว้[๑๗] การบรรลุธรรมนั้นที่สุดแห่งทุกข์คือนิพพานที่บุคคลควรไปให้ถึง นิพพานตามสภาวะ ที่วัดกันโดยเนื้อแท้ที่เป็นปรมัตถ์ เป็นของประเสริฐ คือ ตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป[๑๘]

การสอนวิธีการทำจิตให้มีสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นเรื่องที่น่าสนใจ ผู้วิจัยจึงตั้งคำถามไว้ว่า หลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นอย่างไร สมาธิธรรมดาพาไปเอง สมาธิแบบอิทธิบาท สมาธิแบบสามัญใช้สตินำปัญญา สมาธิตามแบบแผนเป็นอย่างไรสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์หลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสมาธิในพระพุทธศาสนา อันนำไปสู่การพัฒนาจิตใจอย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑) เพื่อศึกษาหลักการปฏิบัติสมาธิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒) เพื่อศึกษาหลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

(๓) เพื่อวิเคราะห์หลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร(Doccumentary Research) มีขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ และหนังสือของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) ประกอบด้วย ๑.สมาธิ:ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้ ๒.สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ ๓.การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ๔.โพชฌงค์พุทธ

---

[๑๔] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **ตั้งหลักด้วยธรรม ก้าวนำด้วยปัญญา พิมพ์ครั้งที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญดีมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๖๕), หน้า ๘.

[๑๕] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **สีลัพพตปรามาส วินัย ดูใจ พิมพ์ครั้งที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญดีมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๖๐), หน้า ๖-๑๐.

[๑๖] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน พิมพ์ครั้งที่ ๓๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๖๐), หน้า ๒๔.

[๑๗] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **เงินและงานต้องประสานความสุข,** (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๖๐),หน้า ๑-๑๖๐.

[๑๘] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **ตอบดร.มาร์ติน:ดลถิ่นอารยชน ผู้หญิงหลุดพ้น ขึ้นเหนือมหาพรหม พิมพ์ครั้งที่ ๓**, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๖๔), หน้า ๑-๑๐๗.

วิธีเสริมสุขภาพ ๕.กายหายไข้ ใจหายทุกข์ ๖.จากจิตวิทยา สู่จิตภาวนา ๗.พุทธธรรม ๘. ร่าเริงสดใส สู่ความเกษมศานต์ ๙.ความสุขอยู่ที่นี่ มัวไปหากันที่ไหน ๑๐.ชื่นชมรมณีย์ สู่สี่ภาวนา ๑๑.ตั้งหลักด้วยธรรม ก้าวนำด้วยปัญญา ๑๒. สีลัพพตปรามาส วินัย ดูใจ ๑๓.เงินและงานต้องประสานความสุข ๑๔.ตอบดร.มาร์ติน:ดลถิ่นอารยชน ผู้หญิงหลุดพ้นขึ้นเหนือมหาพรหม

ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) คือ อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๗ ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค คัมภีร์มิลินทปัญหา หนังสือ ตำรารวมไปถึงเอกสารงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับสมาธิ

รวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและหนังสือสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยใช้หลักการปฏิบัติสมาธิและหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสาสนามาเป็นกรอบในการวิเคราะห์เพื่อจะได้ทราบว่า หลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีความสอดคล้องหรือมีความขัดแย้งกับหลักการปฏิบัติสมาธิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างไร เพื่อตอบวัตถุประสงค์ ๓ ประการ

สรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้และเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

๔. ผลการวิจัย

การปฏิบัติสมาธิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า หลักการปฏิบัติสมาธิในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีโครงสร้างอยู่บนฐานพระสัทธรรม ๓ ประการ คือ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม พระพุทธเจ้าสอนให้เข้าใจเรื่องศีล การสำรวมระวังอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กายใจเรียกว่าอินทรีย์สังวร คำสอนเรื่องสันโดษ คำสอนเรื่องสติสัมปชัญญะ คำสอนให้พิจารณาขันธ์ ๕ คือ รูปร่างกายยาววาหนาคืบ พิจารณาความรู้สึกคือเวทนาสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ พิจารณาความจำคือสัญญา พิจารณาสังขารการปรุงแต่งทั้งดีและไม่ดี วิญญาณการรู้อารมณ์ทางตา รู้แจ้งอารมณ์ทางหู รู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก รู้แจ้งอารมณ์ทางลิ้นรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย รู้แจ้งอารมณ์ทางใจบนกรอบของอนิจจังความไม่เที่ยง ทุกขังทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ อนัตตาบังคับบัญชาไม่ได้ สอนพิจารณาอาการ ๓๒ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังพืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า น้ำดี น้ำเสลด น้ำหนอง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ มันข้น น้ำตาเปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร และมันสมอง สอนวิธีการเจริญสมาธิด้วยการเพ่งกสิน วิธีการของการเจริญสมาธิผ่านซากศพที่ตายแล้วศพมีอาการขึ้นอืด น้ำเหลืองไหล ศพเน่าจนกระทั่งศพเหลือแต่กระดูก สอนวิธีการเจริญสมาธิผ่านอนุสติ พุทธานุสติระลึกถึงพระพุทธเจ้า ธรรมานุสติระลึกพระธรรม สังฆานุสติระลึกถึงพระสงฆ์ สีลานุสติระลึกถึงศีลที่บริสุทธิ์ของตน จาคานุสติระลึกถึงทานที่บริจาค เทวตานุสติระลึกถึงเทวดาและคุณธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาที่อยู่ในตน มรณานุสติระลึกถึงความตาย กายานุสติระลึกกายของตนเต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูล อานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก อุปสมานุสติ ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการคือ สติตามกำหนดรู้กาย สติตามกำหนดรู้เวทนา สติตามกำหนดรู้จิต สติตามกำหนดรู้ธรรม เหนือสิ่งอื่นใดพระพุทธเจ้าจะสอนเรื่องขันธ์ ๕ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท รวมความว่าพุทธพจน์คำสอนของพระพุทธเจ้าทุกอย่างเป็นปริยัติสัทธรรม พระอริยบุคคลทั้งหลายและพระปุถุชนทั้งหลายที่นำคำสอนของพระพุทธเจ้าไปสอนแก่ประชาชนผู้สนใจก็เป็นการสอนปริยัติสัทธรรม

ปฏิบัติสัทธรรมคือการลงมือปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานโดยมีกรอบของศีล สมาธิ ปัญญา มีขั้นตอนในการหาสถานที่ปฏิบัติธรรมพระพุทธเจ้าแนะนำให้ไปปฏิบัติอยู่ในป่า อยู่ตามโคนต้นไม้ อยู่ในเรือนว่างคือเสนาสนะที่สงัดได้แก่ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ประสบการณ์ในขณะปฏิบัติธรรมอยู่ในป่าไม่เหมือนกัน ตัวอย่างพระองคุลิมาลมีผีคอยตามหลอกหลอนในเวลานั่งบำเพ็ญเพียรเพราะพระองคุลิมาลเคยฆ่าคนเหล่านี้เป็นจำนวนมาก หรือภิกษุบางกลุ่มถูกมีผีหัวขาดมาปรากฏให้เห็น พระพุทธเจ้าได้แก้ไขอารมณ์และให้คำแนะนำในการปฏิบัติต่ออารมณ์ที่ปรากฏในนิมิตกรรมฐาน

ปฏิเวธสัทธรรมคือบุคคลนั้นได้บรรลุธรรมในระดับพระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหัตต บุคคลที่บรรลุเป็นพระโสดาบันปหานกิเลสเครื่องกิเลสเศร้าหมอง ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ(การยึดมั่นว่าเป็นตัวตน)

สีลัพพตปรามาส(การปฏิบัติศีลพรตผิด) วิจิกิจฉา(ความสงสัยในพระรัตนตรัย ผลของกรรม) พระสกทาคามี ทำกิเลสให้เบาบาง พระอนาคามี ประหาณกิเลสได้ ๒ คือ กามราคะ และโทสะ พระอรหันต์ประหาณกิเลสได้ ๕ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา

หลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าแบ่งออกเป็น ๔ แบบคือ

(๑) สมาธิแบบธรรมดาพาไปเอง เป็นกระบวนธรรมที่เป็นไปเองตามธรรมชาติหรือธรรมดาพาไปเอง โดยไม่ต้องคิดตั้งใจ สาระสำคัญของกระบวนธรรมนี้คือการกระทำสิ่งที่ดีงามอย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดปราโมทย์ขึ้น จากนั้นก็จะเกิดปีติ ซึ่งตามด้วยปัสสัทธิ ความสุขและสมาธิ การระลึกถึงความดีของตน การระลึกถึงพระรัตนตรัย การพิจารณาหลักธรรมเกิดความเข้าใจได้หลักได้ความหมายแล้วเกิดความปลาบปลื้ม องค์ธรรมสำคัญที่เป็นบรรทัดฐานหรือเป็นปัจจัยใกล้ชิดที่สุดให้สมาธิเกิดขึ้นคือความสุข กระบวนธรรมเกิดขึ้นคือ ปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ

(๒) สมาธิตามหลักอิทธิบาท คือสมาธิที่เกิดจากฉันทะ สมาธิที่เกิดจากวิริยะ สมาธิที่เกิดจากจิตตะ สมาธิที่เกิดจากวิมังสา อิทธิบาทเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดสมาธิและนำไปสู่ผลสำเร็จ สมาธิจะเกิดควบคู่ไปด้วยกันกับความเพียรพยายามที่เรียกว่าปธานสังขาร แปลว่าสังขารที่เป็นตัวความเพียรหรือแปลให้เข้าใจง่ายคือความเพียรที่เป็นแรงสร้างสรรค์ ฉันทะที่เกิดขึ้นอย่างแรงกล้าจะเกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น กษัตริย์ ขุนนาง เศรษฐี พราหมณ์คนหนุ่มสาวจำนวนมากในครั้งพุทธกาลยอมสละวัง ทรัพย์สมบัติ และโลกามิสจำนวนมากออกบวชได้ก็เพราะเกิดฉันทะในธรรม คนทั้งหลายที่ทำงานด้วยใจรัก เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดพร้อมกันนั้นปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย วิริยะ ความเพียรคือความกล้าหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบากคนมีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมจิตใจจะแน่วแน่มั่นคงพุ่งตรงต่อจุดหมายเป็นวิริยะสมาธิพร้อมทั้งมีปธานสังขารความเพียรสร้างสรรค์ควบคู่ไปด้วย จิตตะ คือความมีใจจดจ่อเอาใจฝักใฝ่ ใจอยู่กับงานไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ย่อมนำสมาธิให้เกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่แนบสนิทใจในกิจที่ทำมีกำลังมากเรียกว่าจิตสมาธิพร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์ควบคู่ไปด้วย วิมังสา ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล ค้นหาเหตุผล สอบสวน ทดลอง ในการปฏิบัติธรรม วิมังสาก็ชอบพิจารณาใคร่ครวญสอบสวนข้อธรรมทำให้จิตไม่ฟุ้งซ่าน จิตมีกำลังเรียกว่าวิมังสาสมาธิซึ่งมีปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย อิทธิบาททั้ง ๔ ข้อนี้เกื้อหนุนกันมาด้วยกัน

(๓) สมาธิอย่างสามัญใช้สติเป็นตัวนำเพื่อให้เกิดปัญญาคือการดึงสติให้อยู่กับอารมณ์ การฝึกสมาธิด้วยอาศัยสติเป็นหลักแยกได้เป็น ๒ วิธีใหญ่คือ ๑.การฝึกเพื่อใช้งานทางปัญญา หรือเพื่อมุ่งประโยชน์ทางปัญญาได้แก่การใช้สตินำทางให้แก่ปัญญา หรือทำงานร่วมกับปัญญา โดยคอยจับอารมณ์ส่งเสนอให้แก่ปัญญารู้ หรือพิจารณา การฝึกแบบนี้สมาธิไม่ใช่ตัวเน้นแต่พลอยได้รับการฝึกไปด้วย พร้อมกับช่วยส่งเสริมการให้ปัญญาให้ได้ผลดียิ่งขึ้นด้วย การฝึกแบบนี้ได้แก่วิธีการส่วนใหญ่ของสติปัฏฐานและเรียกได้ว่าเป็นการเจริญสติในชีวิตประจำวัน ๒.การฝึกเพื่อสร้างสมาธิล้วนๆหรือมุ่งลึกลงในทางสมาธิเพียงด้านเดียว ได้แก่การใช้สติคอยจับอารมณ์ไว้ให้จิตอยู่กับอารมณ์นั้นไม่คลาดจากกันหรือตรึงจิตให้อยู่กับอารมณ์ที่กำลังกำหนดนั้นเรื่อยไปเป็นวิธีการที่เน้นสมาธิโดยตรง

(๔) สมาธิอย่างเป็นแบบแผน มีการเตรียมตัว มีการปฏิบัติวางเป็นรูปแบบ วิธีการเจริญสมาธิอย่างเป็นแบบแผนนั้นสรุปดังนี้ ชำระศีลให้บริสุทธิ์ ๑.ตัดปลิโพธเหตุกังวล ๑๐ ประการ ๒.เข้าไปหากัลยาณมิตร คือครูอาจารย์ผู้มีคุณสมบัติเหมาะที่จะให้กรรมฐาน ๓.รับกรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะกับจริตของตน ๔.เข้าอยู่ที่อยู่อาศัยที่เหมาะแก่การเจริญสมาธิ ๕.สมาธิภาวนา ปฏิบัติตามวิธีเจริญสมาธิ

วิเคราะห์หลักการปฏิบัติสมาธิตามคำสอนของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าการปฏิบัติสมาธิแบบพาไปเอง เป็นการทำความดี ระลึกถึงความดีของตน ระลึกถึงพระรัตนตรัย พิจารณาหลักธรรม[๑๙]

---

[๑๙] สรุปจากสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต),**สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ**,(กรุงเทพมหานคร:หจก.ฐิติพรการพิมพ์,๒๕๖๖),หน้า ๓๒.

สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องธรรมสมาธิ ๕ ประการคือปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ การที่ธรรมสมาธิ ๕ ประการจะเกิดขึ้นได้บุคคลนั้นเป็นผู้ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ละการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ ละการพูดคำส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำส่อเสียด ละการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ ละและเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ละและเว้นขาดจากการเพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่นไม่เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น ละความประทุษร้ายที่เกิดจากพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท ละมิจฉาทิฏฐิเป็นสัมมาทิฏฐิ[๒๐] การละและการเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์การลักทรัพย์การประพฤติในการ ทั้ง ๓ นี้เป็นกุศลทางกาย การละและการเว้นขาดจากการพูดเท็จพูดคำหยาบพูดส่อเสียดพูดเพ้อเจ้อ ทั้ง ๔ นี้เป็นกุศลทางวาจา การละและการเว้นขาดจากการโลภอยากได้ของผู้อื่น การไม่พยาบาท และมีสัมมาทิฏฐิ ทั้ง ๓ นี้เป็นกุศลทางใจ รวมแล้วเป็น ๑๐ เป็นการสำรวมกาย วาจา ใจ เมื่อประพฤติตามหัวข้อธรรมดังกล่าวนี้จะทำให้เกิดธรรมสมาธิดังข้อความว่า “ปราโมทย์ก็เกิดแก่อริยสาวกนั้น เมื่อปราโมทย์เกิด ปีติก็เกิด เมื่อใจเกิดปีติ กายก็สงบ เธอผู้มีกายสงบย่อมอยู่สบาย จิตของเธอผู้อยู่สบายย่อมตั้งมั่น”[๒๑] คำอธิบายจากอรรถกถาคำว่าธรรมสมาธิคือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ขณะปราโมทย์เกิด ปีติเกิดชื่อว่า ธรรมสมาธิ นอกจากนั้นพรหมวิหารชื่อว่าธรรมสมาธิ[๒๒] ในพระไตรปิฎกปรากฏข้อความว่า “อริยสาวกนั้นปราศจากความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา ปราศจากพยาบาทอย่างนี้ไม่หลง มีสัมปชัญญะ มีสติ มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๒ มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๓ มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๔ มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยเมตตาจิตอันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขตไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่[๒๓] เมื่อตั้งอยู่ในธรรมสมาธินั้น พึงได้จิตตสมาธิ[๒๔]

ในประเด็นสมาธิพาไปเองตามธรรมดานี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างนายจูเฬกสาฎกฐานะยากจนในบ้านมีผ้าสาฎกผืนเดียวสำหรับห่มคลุมตัวออกงาน รวมทั้งไปฟังเทศน์จากพระพุทธเจ้าด้วยความที่มีผ้าห่มคลุมตัวผืนเดียวเขาจึงต้องไปฟังเทศน์ในเวลาค่ำคืนส่วนภรรยาไปฟังเทศน์ในเวลากลางวัน ในค่ำวันหนึ่งเขาไปฟังเทศน์พิจารณาตามธรรมะแล้วเกิดปราโมทย์และเกิดปีติ ๕ ประการแผ่ซาบซ่านไปทั่วสรีระ ความสงบใจ ความสุข จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ธรรมะเกิดศรัทธาอย่างแรงกล้าประสงค์จะถวายผ้าสาฎกที่ตนเองห่มมาฟังธรรม แต่มาคิดทบทวนว่าภรรยาจะเอาผ้าสาฎกที่ไหนใช้ห่มมาฟังธรรม กระแสจิตที่ประกอบด้วยศรัทธาและกระแสจิตประกอบด้วยมัจฉริยะตระหนี่ได้เกิดขึ้นต่อสู้กันจนกระทั่งกระแสจิตที่เป็นศรัทธาสามารถเอาชนะกระแสจิตมัจฉริยะหวงแหนตระหนี่ได้เพราะกระแสศรัทธาประกอบด้วยธรรมสมาธิคือปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุขและสมาธิ นายจูเฬกสาฎกจึงได้เปล่งวาจาว่า ชิตๆ เม ชิตๆ เม ชิตๆ เม เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว”จึงได้ถวายผ้าสาฎกผืนที่ตนห่มนั้นแด่พระพุทธเจ้า[๒๕]

ตัวอย่างของผู้หญิงชาวนานางหนึ่งเป็นคนยากจนกำลังคั่วข้าวตอกอยู่ที่นาของตน และในขณะนั้นพระมหากัสสปะผู้ที่เพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติเดินบิณฑบาตมาทางนางของนางพอดี นางดีใจมากเพราะของถวายคือข้าวตอกคั่วพร้อม พระภิกษุสงฆ์ก็พร้อมลงตัวพอดี นางได้ตักบาตพระมหากัสสปะ นางเกิดปราโมทย์ เกิดปีติ เกิดปัสสัทธิ(ความสงบ)เกิดความสุข จิตของนางตั้งมั่นอยู่ในกุศล หลังจากตักบาตรแล้วนางเดินระลึกถึงบุญกุศลคุณงามความดีที่ตนได้กระทำมาในเช้าวันนี้ปีติซาบซ่าน และนางได้เดินทางจากนาเพื่อกลับบ้านเดินผ่านโพรงไม้และโพรงไม้นั้นเป็นที่อาศัยของงูมีพิษร้ายตัวหนึ่ง ทันใดนั้นเองงูพิษตัวนี้ได้ฉกกัดนางเสียชีวิตทันที บุญกุศลความดีที่นางระลึกตลอดเวลาแม้กระทั่งเสียชีวิตได้นำนางไปเกิดเป็นเทพธิดาในสวรรค์[๒๖] ตัวอย่างของนางอุตตราอุบาสิกาพุทธสาวิกา

---

[๒๐] สำ.สฬา.(ไทย) ๑๙/๓๖๕/๔๔๐.

[๒๑] สำ.สฬา.(ไทย) ๑๙/๓๖๕/๔๔๐.

[๒๒] สำ.สฬา.อ.(ไทย) ๓/๓๖๕/๒๒๒.

[๒๓] สำ.สฬา.(ไทย) ๑๙/๓๖๕/๔๔๐.

[๒๔] สำ.สฬา.(ไทย) ๑๙/๓๖๕/๔๔๐.

[๒๕] สรุปจาก ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๙๕/๒.

[๒๖] สรุปจาก ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๙๗/๗.

ของพระพุทธเจ้าได้แต่งงานกับสามีซึ่งไม่ได้นับถือพระพุทธเจ้าจึงไม่สนับสนุนให้ทำบุญกับพระพุทธเจ้า นางอุตตราจึงส่งข่าวไปหาบิดาของนางให้หาผู้หญิงโสเภณีมาปรนนิบัติสามีแทนตัวนางด้วย บิดาของนางอุตตราจึงได้จัดส่งนางสิริมาโสเภณีมาให้นางอุตตราจึงมีการตกลงค่าจ้างวันเวลาทำงานปรนนิบัติสามีของตน ๑๕ วัน เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้วนางอุตตราได้ลงมือประกอบอาหารเองในโรงครัวใหญ่ ฝ่ายสามีได้มายืนอยู่หน้าต่างแอบดูนางอุตตราภรรยาตนเองแล้วหัวเราะด้วยคิดว่านางอุตตราเป็นหญิงโง่ทำตนเองให้ลำบากด้วยการประกอบอาหาร และในขณะเดียวกันนั้นนางสิริมาโสเภณีก็ยืนอยู่ไม่ไกลได้เห็นสามีนางอุตตราหัวเราะหันหน้าไปที่นางอุตตราก็เกิดความหึงหวงด้วยคิดว่าตนเองเป็นภรรยาของชายคนนี้ ได้ลงจากเรือนตรงดิ่งไปโรงครัวปรี่ไปตักเนยใสที่กำลังเดือดพล่านไปรดที่ตัวของนางอุตตรา กล่าวฝ่ายนางอุตตรานั้นได้ตั้งรับโดยตั้งจิตปรารถนาดี ตั้งเมตตาจิต ระลึกคนงามความดีบุญคุณของนางสิริมาที่มาช่วยดูแลสามีเป็นเวลา ๑๕ วัน เนยใสร้อนเมื่อลาดรดลงบนสรีระของนางอุตตรากลับกลายเป็นเนยใสเย็น ภายหลังนางสิริมาสำนึกผิดจึงได้ขอขมาโทษนางอุตตรา[๒๗] จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่านางอุตตรามีความปราโมทย์ปีติความสงบความสุขและจิตตั้งมั่นในบุญกุศลที่เกิดจากการเตรียมอาหารถวายพระพุทธเจ้า

ตัวอย่างของการนึกถึงคำสอนของมารดามาพิจารณาเมื่อตนเองถึงคราวคับขันทำให้เกิดสมาธิธรรมดาพาไปเอง เรื่องมีอยู่ว่ามีเด็กชายคนหนึ่งไม่เชื่อฟังคำของมารดา ซึ่งมารดาไม่ให้เข้าไปเดินเที่ยวในป่า แต่เด็กชายคนนี้ไม่เชื่อคำห้ามปราม มารดานั้นเมื่อห้ามลูกชายไม่ได้จึงด่าว่า “ขอให้แม่กระบือดุร้ายไล่ตามมัน” ต่อมาเด็กชายนั้นเข้าไปในป่า แม่กระบือได้ปรากฏตัวขึ้นแก่เด็กชายนั้นเหมือนที่มารดากล่าวไว้ เด็กชายคนนี้จึงได้ตั้งสัจกิริยาว่า “จงอย่าเป็นอย่างที่แม่กล่าว จงอย่าเป็นอย่างที่แม่คิด” ทันใดนั้นแม่กระบือได้ยืนอยู่เหมือนถูกผูกไว้ในที่นั้นนั่นเอง[๒๘]

ตัวอย่างเรื่องของพระนางเขมาพระมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร พระนางได้ไปประพาสพระอุทยานเวฬุวันหลังจากเที่ยวชมดอกไม้พรรณไม้นานาชนิดแล้วก่อนกลับพระราชวัง ทหารได้พาพระนางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะที่เสด็จไปเฝ้านั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นผู้หญิงนางหนึ่งกำลังถวายงานพัดพระพุทธเจ้า พระนางเขมาจ้องดูความสวยงามปานเทพธิดาของผู้หญิงคนนี้ ในขณะเดียวกันนั้นพระพุทธเจ้าได้ใช้อิทธาภิสังขารเนรมิตผู้หญิงที่ถวายงานพัดนั้นให้มีร่างกายแก่ ผมหงอก ฟันหัก หนังเหี่ยว หลังค่อม นอนจมปัสสาวะ อุจจาระ และเสียชีวิตลงตรงนั้น[๒๙] คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ใช้สอนผู้หญิงผู้มั่นใจในความสวยงามของตนเอง ยึดติดในความสวยงามของตนเองคือให้ดูรูปกาย ที่กระสับกระส่าย ไม่สะอาด เปื่อยเน่ามีของเหลวไหลเข้าไหลออก คนโง่พากันยินดี ให้อบรมจิตให้เป็นสมาธิมีอารมณ์เดียวด้วยอารมณ์ที่ไม่งาม พระพุทธเจ้าให้เจริญกายคตาสติให้มากจนเกิดความเบื่อหน่าย รูปร่างของเธอจะเหมือนรูปของผู้หญิงคนที่นอนตายจมอุจจาระปัสสาวะจงคลายความยินดีความพอใจในรูปทั้งภายในภายนอก[๓๐]

สมาธิตามหลักอิทธิบาท ปธานสังขาร การมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาโดยมีความเพียรที่เป็นแรงสร้างสรรค์สอดคล้องกับคำสอนเรื่องอิทธิบาท ปธานสังขารคือการปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความขวนขวายความพยายาม มีรายละเอียดดังนี้ ฉันทสมาธิคือทำฉันทะให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิได้เอกัคคตา สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลที่เกิดแล้ว มุ่งมั่นเพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิยโยภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดแล้ว วิริยสมาธิคือทำวิริยะให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิได้แก่เอกัคคตาท จิตตสมาธิคือทำจิตให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิได้แก่เอกัคคตา ทำวิมังสาแล้วให้เป็นอธิบดีได้แก่เอกัคคตาจิต[๓๑] ข้อมูลในอรรถกถาสรุปความดังนี้ “ภิกษุอาศัยฉันทะในกุศลธรรมเพื่อจะทำโลกุตตรธรรมให้เกิดขึ้น ไม่มีความหนักใจในการทำโลกุตตรธรรมให้บังเกิด จึงกระทำฉันทะให้เป็นใหญ่ ให้เป็นธุระ ให้เป็นหัวหน้าแล้วยังโลกุตตรธรรมให้บังเกิด การอธิบายวิริยะ จิตตะ และวิมังสา

---

[๒๗] สรุปจาก ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๑๗๖/๒๙๕.

[๒๘] สรุปจาก ที.สี.อ.(ไทย) ๑/๙/๑๑๖.

[๒๙] สรุปจาก ขุ.อป.(ไทย) ๓๓/๓๔๓/๔๓๓.

[๓๐] สรุปจาก ขุ.อป.(ไทย) ๓๓/๓๕๖/๔๓๔.

[๓๑] สรุปจาก อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๓๑/๓๔๒.

มีการอธิบายเหมือนกันกับฉันทะ เปรียบเหมือนบุตรของอมาตย์ ๔ คน ผู้ปรารถนาความเจริญรุ่งเรืองฐานันดรศักดิ์ในราชสำนัก บุตรคนที่ ๑ อาศัยการบำรุง บุตรคนที่ ๒ อาศัยความกล้าหาญ คนที่ ๓ อาศัยชาติกำเนิด คนที่ ๔ อาศัยความรู้ คนที่ ๑ อาศัยการบำรุงรับใช้พระราชาด้วยความไม่ประมาท คนที่ ๒ เมื่อชายแดนเกิดความไม่สงบ เขามีความกล้าหาญอาสาในการไปรบชายแดน คนที่ ๓ อาศัยชาติกำเนิดการเกิดในตระกูลดีชาติกำเนิดดี คนที่ ๔ อาศัยความรู้ เขาคิดว่าบางคนเกิดในชาติกำเนิดดีแต่ไม่มีความรู้ เมื่อมีงานที่ต้องใช้ความรู้ เราจะใช้ความรู้ จักให้พระราชาพอใจ พระรัฐปาลเถระทำฉันทะให้เป็นธุระแล้วยังโลกุตตรธรรมให้บังเกิด พระโสณโกฬิวิสะทำวิริยะให้เป็นธุระแล้วยังโลกุตตรธรรมให้บังเกิด พระสัมภูตเถระทำจิตตะให้เป็นธุระแล้วยังโลกุตตรธรรมให้บังเกิด พระโมฆราชเถระทำวิมังสาให้เป็นธุระแล้วยังโลกุตตรธรรมให้บังเกิด[๓๒]

หลักการปฏิบัติสมาธิอย่างสามัญใช้สติเป็นตัวนำให้เกิดปัญญา สอดคล้องกับหลักสติปัฏฐาน ๔ ประการ คือ (๑) การมีสติทางกายมีจำนวน ๖ หมวดคือ ๑.หมวดลมหายใจ กำหนดรู้ลมหายใจเข้าหายใจออกยาวและสั้น หายใจเข้าหายใจออกให้กำหนดรู้กองลมทั้งปวง กำหนดรู้ว่าเราระงับกายสังขารหายใจเข้าและหายใจออก ๒.หมวดอิริยาบถ กำหนดรู้อิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน ๓.หมวดสัมปชัญญะ กำหนดรู้การก้าวไป ถอยกลับคู้เข้าเหยียดออก ดื่ม กิน เคี้ยว ปัสสาวะ อุจจาระ การยืนเดินนั่งนอนตื่น พูด นิ่ง ๕.หมวดมนสิการสิ่งปฏิกูล คือพิจารณาผม ขน เล็บฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เหยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืดม้ามปอด ลำไส้ใหญ่ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนองเลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขมัน มูตร ๕.หมวดธาตุมนสิการ กำหนดพิจารณาร่างกายประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ๖.หมวดป่าช้า ๙ พิจารณาซากศพด้วยอาหาร ๙ อย่าง ตั้งแต่ตาย ๑ วันจนกระทั่งกระดูกผุพังเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย (๒) การมีสติกำหนดความรู้สึก ๙ ความรู้สึก คือ ความรู้สึกสุข ความรู้สึกทุกข์ ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ ความรู้สึกสุขที่มีอามิสสิ่งของ ความรู้สึกสุขที่ไม่มีอามิส ความรู้สึกทุกข์ที่มีอามิสสิ่งของ ความรู้สึกทุกข์ที่ไม่มีอามิสสิ่งของ ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ที่มีอามิสสิ่งของ ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ที่ไม่มีอามิสสิ่งของ(๓) มีสติกำหนดอาการของจิตที่มีกิเลสหรือมีสติกำหนดรู้จิตปราศจากกิเลส มีสติกำหนดรู้ว่าจิตเป็นสมาธิไม่เป็นสมาธิ หลุดพ้นจิตหรือไม่หลุดพ้น (๔) มีสติกำหนดธรรม คือกำหนดรู้นิวรณ์เครื่องกั้นความดี กำหนดรู้การเกิดขึ้นของรูปนาม กำหนดรู้การเห็นทางตา ได้ยินทางหู ได้กลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น สัมผัสทางกาย นึกคิดทางใจ กำหนดรู้โพชฌงค์องค์แห่งการรู้ธรรม กำหนดรู้สัจจะคือทุกข์ สาเหตุให้เกิดทุกข์ทางแห่งการดับทุกข์และทุกข์ดับ[๓๓]

สมาธิอย่างมีแบบแผน/บูรณาการ มีขั้นตอน การชำระศีลให้บริสุทธิ์ การตัดปลิโพธเหตุกังวล เข้าไปหากัลยาณมิตรคือครูอาจารย์ที่มีคุณสมบัติในการถ่ายทอดสมาธิอย่างดีอธิบายสมาธิได้อย่างลึกซึ้ง เป็นผู้น่าเคารพ น่ายกย่องเป็นอดทนต่อคำพูดไม่แนะนำในสิ่งที่ผิด เหมาะที่จะให้กรรมฐาน รับกรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะกับจริตของตน เข้าอยู่ที่อยู่อาศัยที่เหมาะแก่การเจริญสมาธิ ความมีศรัทธา มีสุขภาพดี ไม่โอ้อวด มีความเพียร มีสติ มีปัญญา สามารถบรรลุธรรมได้ขึ้นอยู่กับความเพียรอย่างเข้มงวด การมีสติรู้ทันรูปนาม การมีสัมปชัญญะตามรู้รูปนามทุกๆขณะจิต ภายใน ๗ ปีสามารถบรรลุธรรมได้บางคนปฏิบัติสมาธิแบบสมถะ เป้าหมายปลายทางคือได้บรรลุฌาน หากประสงค์จะพัฒนาเป็นวิปัสสนาให้เดินตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ประการ สมาธิอย่างมีแบบแผนสอดคล้องกับหลักหลักคำสอน ศีล สมาธิ ปัญญา อนึ่งการอธิบายสมาธิทั้ง ๔ แบบของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ตั้งอยู่บนฐานของคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา

๕. อภิปรายผล

การปฏิบัติสมาธิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า หลักการปฏิบัติสมาธิในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีโครงสร้างอยู่บนฐานพระสัทธรรม ๓ ประการ คือ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม พระพุทธเจ้าสอนพุทธบริษัทให้เข้าใจเรื่องศีลเป็นฐานของการปฏิบัติสมาธิ การสำรวมอินทรีย์เมื่อรับอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กายใจ ผู้ปฏิบัติสมาธิต้องเป็นคนสันโดษ มีสติสัมปชัญญะ การพิจารณาขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณในกรอบของไตรลักษณ์ พิจารณาอาการ ๓๒ ในร่างกาย เจริญอนุสติเป็นอารมณ์ เจริญอสุภะ

---

[๓๒] อภิ.วิ.อ.(ไทย) ๑/๔๓๑/๔๙๓-๔๙๕.

[๓๓] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑.

เป็นอารมณ์ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการคือ กาย เวทนา จิต ธรรม เป้าหมายในการฝึกสมาธิคือการมีความสุข หลุดพ้นจากกิเลส สอดคล้องกับงานของ**พระมหานิติทัศน์ ญาณสิทฺธิ(ศิริวัง)**ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากรรมฐานตามแนวพระราชปริยัตยากร (บุญเรือง สารโท) พบว่า การสอนสมาธิวิปัสสนากรรมฐานตามพระราชปริยัตยากร ยึดหลักการสอนตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ คือ (๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดรู้กายทั้งปวง กำหนดลมหายใจเข้าออก การเดิน การนั่ง การนอน การเหลียวดู มีสติรู้ตัวทั่วพร้อมในอาการทั้งปวง (๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดรู้เวทนาความรู้สึกที่เกิดขึ้น (๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดรู้อาการของจิต (๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดรู้ธรรมที่มาปรุงแต่งจิต สติกำหนดรู้การเห็น การได้ยิน การรู้กลิ่น การลิ้มรส การสัมผัส การนึกคิด[๓๔]

หลักการปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่าแบ่งออกเป็น ๔ แบบคือ (๑) สมาธิแบบธรรมดาพาไปเอง เป็นกระบวนธรรมที่เป็นไปเองตามธรรมชาติหรือธรรมดาพาไปเองโดยไม่ต้องคิดตั้งใจ (๒) สมาธิตามหลักอิทธิบาท คือสมาธิที่เกิดจากฉันทะ สมาธิที่เกิดจากวิริยะ สมาธิที่เกิดจากจิตตะ สมาธิที่เกิดจากวิมังสา สมาธิจะเกิดควบคู่ไปด้วยกันกับความเพียรพยายามที่เรียกว่าปธานสังขาร แปลว่าสังขารที่เป็นตัวความเพียรหรือแปลให้เข้าใจง่ายคือความเพียรที่เป็นแรงสร้างสรรค์ (๓) สมาธิอย่างสามัญใช้สติเป็นตัวนำเพื่อให้เกิดปัญญาคือการดึงสติให้อยู่กับอารมณ์ การฝึกสมาธิด้วยอาศัยสติเป็นหลักแยกได้เป็น ๒ วิธีใหญ่คือ ๑.การฝึกเพื่อใช้งานทางปัญญา หรือเพื่อมุ่งประโยชน์ทางปัญญาได้แก่การใช้สตินำทางให้แก่ปัญญา๒.การฝึกเพื่อสร้างสมาธิล้วนๆหรือมุ่งลึกลงในทางสมาธิเพียงด้านเดียว ได้แก่การใช้สติคอยจับอารมณ์ไว้ให้จิตอยู่กับอารมณ์นั้นไม่คลาดจากกัน (๔) สมาธิอย่างเป็นแบบแผน มีการเตรียมตัว มีการปฏิบัติวางเป็นรูปแบบ วิธีการเจริญสมาธิอย่างเป็นแบบแผน สอดคล้องกับ **พระปัญญา ปณฺณาธโร,พระราชปริยัติวิมล,สงวน หล้าโพนทัน** ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์การทำสมาธิสายพุทโธของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโตตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า การทำสมาธิในพระพุทธศาสนาที่สำคัญมี ๕ แนวทางคือ ๑.การทำสมาธิแนวทางพุทโธกำหนดพุทโธ(พุทธานุสติ)พร้อมลมหายใจเข้าลมหายใจออก การเดินจงกรมฝึกจนกระทั่งจิตมีกำลังสมาธิสมบูรณ์พร้อมแล้วให้พิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ๒.การทำสมาธิแบบอานาปานสติ มีสติปัญญารู้เท่าทันอารมณ์จิตเกิดเมตตาทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ๓.การทำสมาธิแบบพองหนอ-ยุบหนอ กำหนดรู้อาการพอง อาการยุบของท้อง กำหนดอิริยาบถและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในตนเอง ๔.การทำสมาธิแบบรูปนาม ดำเนินตามแนวทางสติปัฏฐาน ๕.การทำสมาธิแนวทาง สัมมาอรหัง เป็นการเจริญสมาธิแบบสมถะปฏิบัติสมาธิโดยผู้ปฏิบัตินึกว่าเป็นดวงแก้วหรือพระพุทธรูปอยู่ตรงกลางกาย[๓๕]

วิเคราะห์การปฏิบัติสมาธิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า การปฏิบัติสมาธิ ๔ แบบคือ (๑) การปฏิบัติสมาธิแบบพาไปเอง (๒) การปฏิบัติสมาธิตามแบบอิทธิบาท ๔ (๓)การปฏิบัติสมาธิแบบสามัญใช้สตินำปัญญา (๔) การปฏิบัติสมาธิตามแบบแผน ตั้งอยู่บนฐานของไตรสิกขาคือ ศีล สมาธิ ปัญญา สอดคล้องกับ**ธนภณ สมหวัง** ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสังคมไทย:แนวความคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่าพระเทพเวที(ป.อ.อยุตฺโต)ได้กล่าวถึงวิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ไว้ว่า ในด้านพฤติกรรมหรือในด้านศีล มุ่งพัฒนาให้มีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องดีงามกับบุคคลและสิ่งของภายนอก ๒.ในด้านจิตใจหรือในด้านสมาธิ มุ่งพัฒนาให้จิตใจมีความสุข มีสมรรถภาพและศักยภาพที่จะคิดและพัฒนาได้ ๓.ในสติปัญญาหรือในด้านปัญญา มุ่งพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติตามที่เป็นจริง วัฒนธรรมแบบพุทธเป็นวัฒนธรรมแห่งการพัฒนา

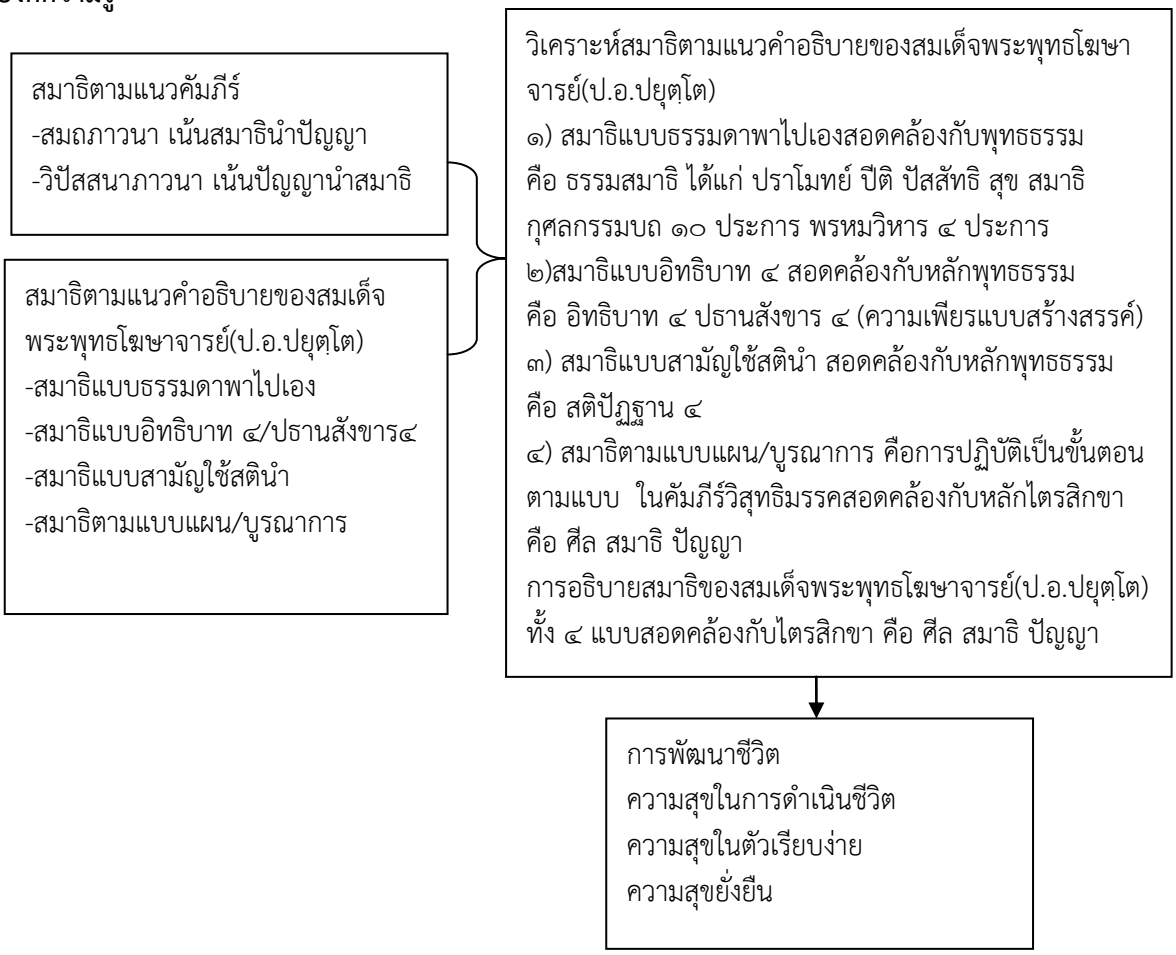
---

[๓๔] พระมหานิติทัศน์ ญาณสิทฺธิ(ศิริวัง), “การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากรรมฐานตามแนวพระราชปริยัตยากร (บุญเรือง สารโท)”**,วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา,(**บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๖๕),หน้า๑๓๑.

[๓๕] พระปัญญา ปณฺณาธโร,พระราชปริยัติวิมล,สงวน หล้าโพนทันพระปัญญา ปณฺณาธโร,พระราชปริยัติวิมล ,สงวน หล้าโพนทัน,การศึกษาวิเคราะห์การทำสมาธิสายพุทโธของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโตตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาท”, Journal of Buddhist Philosophy Evolved Vol.5 No.2(July-December 2021),179-180.

มนุษย์อย่างครอบคลุมรอบด้านคือเป็นวัฒนธรรมพัฒนาตัวมนุษย์ทั้งทางด้านพฤติกรรม(ศีล) จิตใจ(สมาธิ)และปัญญา (ความรู้)และครอบคลุมเชื่อมโยงทั้งมนุษย์(พุทธะ) ธรรมชาติ(ธรรม)และสังคม(สังฆะ)[๓๖]

๖. องค์ความรู้

๗. สรุป

สมาธิตามแนวทางอธิบายของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต)ทั้ง ๔ แบบนั้นตั้งอยู่บนฐานของไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ว่าจะเป็นสมาธิธรรมดาพาไปเองเป็นสมาธิที่เกิดจากการทำความดีการระลึกถึงความดี การระลึกถึงพระรัตนตรัย การพิจารณาข้อธรรม ส่งผลให้เกิดธรรมสมาธิคือปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข และสมาธิ ธรรมสมาธิเหล่านี้เกิดจากพฤติกรรมที่ดีคือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ พรหมวิหาร ๔ ประการ สมาธิแบบอิทธิบาท ๔ นั้นเกิดจากความพอใจในการงาน ส่งให้มีความเพียรพยายาม ความมุ่งมั่นต่อการงานและการไตร่ตรองทบทวนในสิ่งที่ตนเองทำนั้นส่งผลให้การงานสำเร็จ สมาธิอย่างสามัญเป็นการใช้สตินำปัญญารู้เท่าทันร่างกายความรู้สึก ความคิดและการเห็น การได้ยิน การรู้กลิ่น การรู้รส การสัมผัส การนึกคิด สำหรับสมาธิตามแบบแผนคือการปฏิบัติสมาธิตามขั้นตอน คือการชำระศีลให้บริสุทธิ์ การตัดปลิโพธ การหาอาจารย์ที่เก่งสมาธิ การหาสถานที่ปฏิบัติ การฝึกสมาธิที่เหมาะสมกับจริตของตน

[๓๖] ธนภณ สมหวัง,การบูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสังคมไทย:แนวความคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต),การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ มหาวิทยาลัยศรีปทุม ครั้งที่ ๑๓ ประจำปี ๒๕๖๑ วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

๘. ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะทั่วไป

ประชาชนควรหันมาศึกษาสมาธิทั้ง ๔ แบบตามแนวทางการอธิบายของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)เพื่อเป็นพื้นฐานในการฝึกสมาธิ เข้าใจแนวทางการอธิบายวิธีการทำให้เกิดสมาธิและนำไปประยุกต์ในการดำเนินชีวิต ส่งเสริมให้เกิดความสุขที่เรียบง่าย ความสุขที่ยั่งยืน

๒.ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ศึกษาวิเคราะห์สมาธิพาไปเองของเยาวชนในสังคมไทย

ศึกษาวิเคราะห์สมาธิพาไปเองของผู้สูงอายุในสังคมไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ธนภณ สมหวัง,การบูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสังคมไทย: แนวความคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ มหาวิทยาลัยศรีปทุม. ครั้งที่ ๑๓ ประจำปี ๒๕๖๑ วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม (พิมพ์ครั้งที่ ๑๖). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๖๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต.). ความจริงแห่งชีวิต พิมพ์ครั้งที่ ๙๕.นครปฐม: อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ, ๒๕๖๑.

พระธรรมปิฎก (ประยุกธ์ ปยุตฺโต). สมาธิ ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้ พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ประยุกธ์ ปยุตฺโต). สัมมาสมาธิ และสมาธิแบบพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๖.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ความสุขอยู่ที่นี่ มัวไปหากันที่ไหน พิมพ์ครั้งที่ ๒.กรุงเทพมหานคร: บริษัท ออฟเซ็ทครีเอชั่น จำกัด, ๒๕๕๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). โพชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ พิมพ์ครั้งที่ ๒๒๔.กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๖๗.

พระพรหมคุณาภรณ (ป. อ. ปยุตฺโต). สมาธิแบบพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๗.

พระมหานิติทัศน์ ญาณสิทฺธิ(ศิริวัง). “การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากรรมฐานตามแนวพระราชปริยัตยากร (บุญเรือง สารโท)”.**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.(**บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๖๕.

พระปัญญา ปญฺญาธโร,พระราชปริยัติวิมล,สงวน หล้าโพนทันพระปัญญา ปญฺญาธโร,พระราชปริยัติวิมล,สงวน หล้าโพนทัน.การศึกษาวิเคราะห์การทำสมาธิสายพุทโธของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโตตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาท”.Journal of Buddhist Philosophy Evolved Vol.5 No.2 July-December 2021.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). เงินและงานต้องประสานความสุข.กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)๒๕๖๐.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ตอบดร.มาร์ติน:ดลถิ่นอารยชน ผู้หญิงหลุดพ้น ขึ้นเหนือมหาพรหม พิมพ์ครั้งที่ ๓.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๖๔.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). กายหายไข้ ใจหายทุกข์ พิมพ์ครั้งที่ ๔.กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๘.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน พิมพ์ครั้งที่ ๓๓.กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๖๐..

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). จากจิตวิทยา สู่จิตภาวนา พิมพ์ครั้งที่ ๑๘.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๖๑.

การวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑

An Analysis of Proactive Leadership Factors of School Administrators Under Phetchabun Primary Educational Service Area Office 1

อัญชลี วรกำพล
Aunchalee Worakumpon[๑]
จักรกฤษณ์ โพดาพล
Chakgrit Podapol[๒]

Received: *April 5, 2026* **Revised:** *April 20, 2026*
Accepted: *August 21, 2026*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา และ ๒) ตรวจสอบความสอดคล้องของโมเดลองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ กับข้อมูลเชิงประจักษ์ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอน จำนวน ๓๐๐ คน เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพื้นฐาน และการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (CFA) ผลการวิจัยพบว่า ๑) ภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาในภาพรวม มีระดับพฤติกรรมอยู่ในระดับมากทุกองค์ประกอบ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การมีความมุ่งมั่นที่เป็นอิสระ รองลงมาคือ การรู้จักตนเอง การมีจินตนาการ และการมีวิจารณญาณ ส่วนองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การวางแผน ตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมดมีการแจกแจงแบบปกติ (ค่าดัชนีความเบ้ระหว่าง -๑.๐๖๔ ถึง -๐.๕๐๙ และค่าดัชนีความโด่งระหว่าง -๐.๕๐๔ ถึง ๐.๗๕๐ ซึ่งผ่านเกณฑ์ ±๒ ๒) ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันลำดับที่สอง พบว่าโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ (χ^2 = ๘๘.๖๔๑, df = ๘๕, p = .๓๗๒, CFI = ๐.๙๙๙, TLI = ๐.๙๙๙, RMSEA = ๐.๐๑๒, SRMR = ๐.๐๒๘) แสดงให้เห็นว่าโมเดลองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษามีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำเชิงรุก, ผู้บริหารสถานศึกษา, การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน

Abstract

This research aimed to 1) study proactive leadership components of school administrators, and 2) validate the goodness-of-fit of the proactive leadership model for administrators under

[๑] สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง Email: aunchalee.pin@student.mbu.ac.th เบอร์โทรศัพท์ ๐๙๗-๓๓๘๘๙๘๒ Department of Educational Administration, Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University, Sri Lan Chang Campus.

[๒] สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง, Educational Administration, Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University, Sri Lan Chang Campus

Phetchabun Primary Educational Service Area Office 1 against empirical data. The sample comprised 300 administrators and teachers. A 5-level rating scale questionnaire was used. Data were analyzed using fundamental statistics and Confirmatory Factor Analysis (CFA). Findings revealed: 1) Overall proactive leadership was at a high level across all components. Specifically, independent will had the highest mean, followed by self-awareness, imagination, and conscience; planning had the lowest mean. All studied variables were normally distributed (skewness: -1.064 to -0.509; kurtosis: -0.504 to 0.750). 2) The second-order CFA indicated the model fitted the empirical data excellently (χ^2 =88.641, df=85, p=.372, CFI=0.999, TLI=0.999, RMSEA=0.012, SRMR=0.028). Thus, the proactive leadership model is consistent with empirical evidence.

Keywords: Proactive Leadership, School Administrators, Confirmatory Factor Analysis

๑. บทนำ

การศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ เผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกผันของเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม ๔.๐ สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และรูปแบบการทำงานอย่างกว้างขวาง สอดคล้องกับรายงานขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา[๓] ที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการปรับตัว ระบบการศึกษาทั่วโลกจึงต้องปรับเปลี่ยนจากการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิมไปสู่การพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ให้แก่ผู้เรียน ดังที่ Partnership for 21st Century Skills[๔] ได้เสนอไว้ สำหรับประเทศไทย การก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลและวิกฤตการณ์ด้านสาธารณสุขที่ผ่านมาได้เผยให้เห็นความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาและช่องว่างดิจิทัลอย่างชัดเจนตามรายงานของสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ[๕] นอกจากนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ โดยสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ[๖] ยังได้มุ่งเน้นการปฏิรูปการศึกษาเพื่อสร้างทุนมนุษย์ที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันตามยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๔.๐ บริบทความเปลี่ยนแปลงระดับมหภาคนี้ส่งผลให้บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษามีความซับซ้อนและท้าทายมากยิ่งขึ้น

ท่ามกลางความท้าทายดังกล่าว ผู้บริหารสถานศึกษาไม่อาจใช้รูปแบบการบริหารจัดการแบบดั้งเดิมได้อีกต่อไป แต่ต้องพลิกบทบาทสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตาม จากสภาพการจัดการศึกษาในปัจจุบันพบว่าคุณภาพผู้เรียนในระดับประถมศึกษายังคงเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ต้องได้รับการแก้ไข โดยข้อมูลจากสำนักงาน

---

[๓]OECD, **OECD skills outlook 2019: Thriving in a digital world**, [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก https://doi.org/10.1787/df80bc12-en, (สืบค้นเมื่อ: ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘).

[๔]Partnership for 21st Century Skills, **Framework for 21st century learning**, [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก http://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources, (สืบค้นเมื่อ: ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘).

[๕]สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, **รายงานผลกระทบของการแพร่ระบาดโควิด-๑๙ ต่อระบบการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๖๔).

[๖]สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (พ.ศ.๒๕๖๖-๒๕๗๐)**, [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก https://www.nesdc.go.th/the-national-economic-and-social-development-plan/the-thirteenth-plan-2023-2027/, (สืบค้นเมื่อ: ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘).

คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน[๗] ระบุว่าผลการทดสอบทางการศึกษาระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-NET) ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ มีคะแนนเฉลี่ยทั้งระดับประเทศและในพื้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์ยังไม่บรรลุเป้าหมาย โดยเฉพาะทักษะด้านการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา เมื่อพิจารณาจากข้อมูลของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑[๘] ที่ระบุว่าหน่วยงานต้องรับผิดชอบสถานศึกษาถึง ๑๖๗ แห่ง ซึ่งมีความหลากหลายทั้งด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคม ยิ่งตอกย้ำให้เห็นว่าผู้บริหารต้องเผชิญกับข้อจำกัดที่หลากหลายและต้องการศักยภาพในการบริหารจัดการที่สูงเป็นพิเศษ

เพื่อแก้ปัญหาและก้าวข้ามข้อจำกัดเหล่านี้ การพัฒนา "ภาวะผู้นำเชิงรุก" (Proactive Leadership) จึงเป็นกุญแจสำคัญ ภาวะผู้นำเชิงรุกคือแนวคิดการบริหารที่เน้นการมองการณ์ไกล คาดการณ์อนาคต และเตรียมความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงก่อนที่ปัญหาจะเกิดขึ้น ซึ่ง Bateman และ Crant[๙] ก็ได้สนับสนุนว่าผู้นำลักษณะนี้จะสร้างการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกให้แก่องค์กรอยู่เสมอ ในแวดวงการศึกษา ผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำเชิงรุกจะสามารถวางแผนเชิงป้องกัน (Preventive planning) สร้างนวัตกรรมการบริหาร และขับเคลื่อนโรงเรียนได้อย่างมีทิศทาง ซึ่งแนวทางนี้สอดรับกับนโยบายการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ที่สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา[๑๐] มุ่งเน้นเสริมสร้างศักยภาพผู้บริหารให้สามารถบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ เพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม

ด้วยเหตุผลและความสำคัญที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงตระหนักว่าภาวะผู้นำเชิงรุกเป็นสมรรถนะหลักที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ ทว่าในปัจจุบันยังขาดการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบเพื่อระบุว่าองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงรุกที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ดังกล่าวควรประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา "องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑" เพื่อแสวงหาองค์ความรู้และโมเดลที่เหมาะสม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาสมรรถนะของผู้บริหาร ให้สามารถนำพาองค์กรเผชิญกับความท้าทาย บริหารจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย และส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของจังหวัดเพชรบูรณ์และของประเทศอย่างยั่งยืนสืบไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๒ ข้อ คือ

---

[๗] สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **รายงานผลการทดสอบทางการศึกษาระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-NET) ปีการศึกษา ๒๕๖๕**, [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก https://www.niets.or.th/th/content/view/25618, (สืบค้นเมื่อ ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘).

[๘] สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑, **ข้อมูลสารสนเทศ**, [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก https://www.phetchabun1.go.th/2565/, (สืบค้นเมื่อ: ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘).

[๙] T. S. Bateman และ J. M. Crant, "The proactive component of organizational behavior: A model and future directions," **Journal of Organizational Behavior** 14, no. 2 (1993), 103-118.

[๑๐] สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2566). **รายงานการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายการปฏิรูปการศึกษา.** กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก https://www.onec.go.th/th.php/book/BookView/2055.

๑) เพื่อศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑

๒) เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ กับ ข้อมูลเชิงประจักษ์

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ จำนวน ๑,๒๒๑ คน และมีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๓๐๐ คน ซึ่งได้มาโดยวิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) ร่วมกับการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ชนิดมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ ที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพด้านความตรงเชิงเนื้อหาและค่าความเชื่อมั่นแล้ว โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น และทำการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับที่สอง (Second-order Confirmatory Factor Analysis: CFA) เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลสมมติฐานกับข้อมูลเชิงประจักษ์

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. การศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ พบว่า ภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาประกอบด้วย ๕ องค์ประกอบ ได้แก่

๑.๑ องค์ประกอบที่ ๑ การมีจินตนาการ (Imagination) ประกอบด้วย ๓ ตัวแปร ได้แก่ ๑) ความคิดสร้างสรรค์ ๒) การมีอารมณ์ขัน ๓) การมีสติปัญญา

๑.๒ องค์ประกอบที่ ๒ การรู้จักตนเอง (Self-awareness) ประกอบด้วย ๓ ตัวแปร ได้แก่ ๑) การรับรู้อารมณ์ตนเอง ๒) การรับรู้ความสามารถตนเอง ๓) ความมั่นใจในตนเอง

๑.๓ องค์ประกอบที่ ๓ การมีความมุ่งมั่นที่เป็นอิสระ (Independence) ประกอบด้วย ๓ ตัวแปร ได้แก่ ๑) ความเชื่อมั่นในตนเองและอิสระทางความคิด ๒) การปฏิบัติงานและการจัดการให้สำเร็จ ๓) ความกล้าความรับผิดชอบ และความมุ่งมั่นต่อเป้าหมาย

๑.๔ องค์ประกอบที่ ๔ การมีวิจารณญาณ (Critical thinking) ประกอบด้วย ๓ ตัวแปร ได้แก่ ๑) การกำหนดปัญหาและการตั้งสมมติฐาน ๒) การประมวลข้อมูลข่าวสาร ๓) การสังเคราะห์และลงข้อสรุป

๑.๕ องค์ประกอบที่ ๕ การวางแผน (Planning) ประกอบด้วย ๓ ตัวแปร ได้แก่ ๑) การคาดการณ์ล่วงหน้า ๒) การวางแผนทรัพยากร ๓) การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน

ผลการตรวจสอบข้อตกลงเบื้องต้น พบว่าตัวแปรที่ศึกษามีการแจกแจงปกติ และมีค่าความเบ้ความโด่งที่เป็นไปตามเกณฑ์ ดังตารางที่ ๑

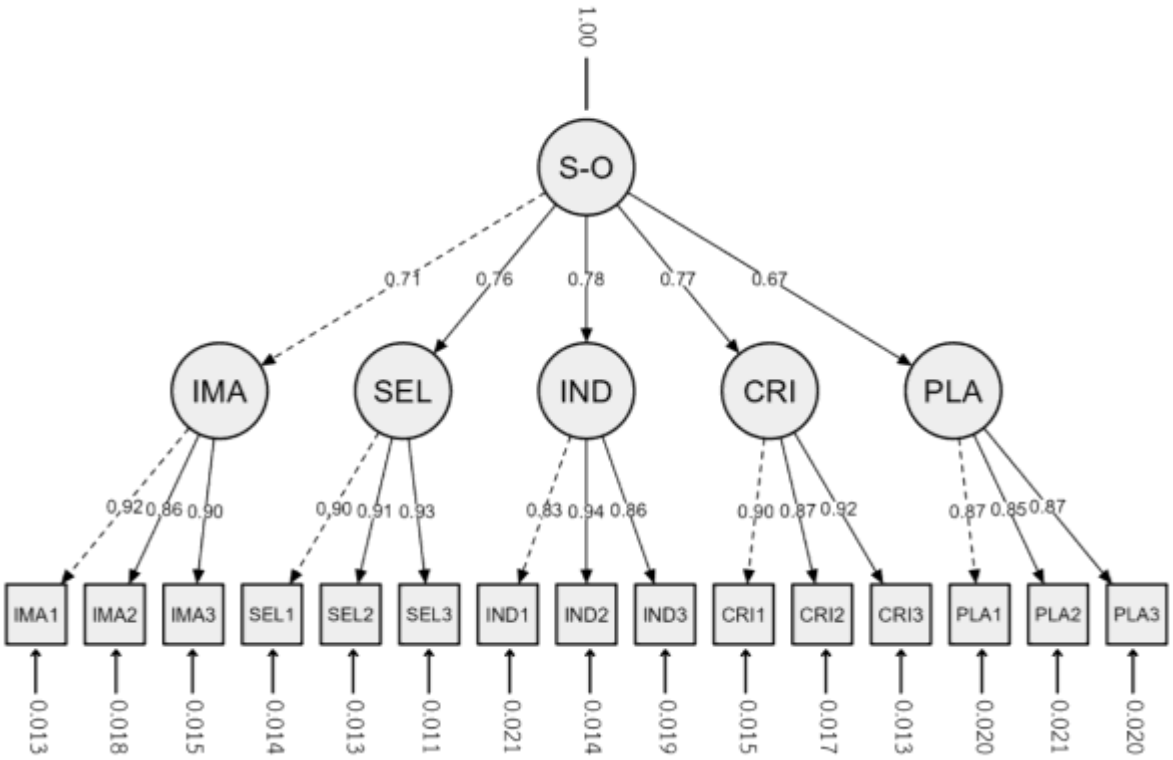
ตารางที่ ๑ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความเบ้ ความโด่ง ของข้อมูลที่ได้จากการวัด

องค์ประกอบ/ตัวแปร	$\bar{X}$	S.D.	Skew	Kur	แปลผล
การมีจินตนาการ	**๔.๐๓**	**๐.๗๑**	**-๐.๗๔๕**	**๐.๒๔๒**	**มาก**
ความคิดสร้างสรรค์	๔.๐๓	๐.๖๙	-๐.๗๔๐	๐.๓๐๘	มาก
การมีอารมณ์ขัน	๔.๐๔	๐.๗๔	-๐.๗๖๗	๐.๐๙๔	มาก
การมีสติปัญญา	๔.๐๒	๐.๗๐	-๐.๖๗๑	-๐.๑๒๖	มาก
การรู้จักตนเอง	**๔.๑๔**	**๐.๖๕**	**-๐.๕๙๗**	**-๐.๕๐๑**	**มาก**
การรับรู้อารมณ์ตนเอง	๔.๑๓	๐.๖๖	-๐.๖๓๒	-๐.๔๔๙	มาก
การรับรู้ความสามารถตนเอง	๔.๑๕	๐.๖๕	-๐.๖๑๓	-๐.๕๐๔	มาก
ความมั่นใจในตนเอง	๔.๑๔	๐.๖๕	-๐.๖๓๙	-๐.๓๘๐	มาก
การมีความมุ่งมั่นที่เป็นอิสระ	**๔.๒๙**	**๐.๖๕**	**-๐.๙๔๔**	**๐.๒๕๙**	**มาก**
ความเชื่อมั่นในตนเองและอิสระทางความคิด	๔.๒๗	๐.๖๖	-๐.๘๖๗	๐.๐๑๕	มาก
การปฏิบัติงานและการจัดการให้สำเร็จ	๔.๓๑	๐.๖๓	-๑.๐๖๔	๐.๗๕๐	มาก
ความกล้า ความรับผิดชอบ และความมุ่งมั่นต่อเป้าหมาย	๔.๓๐	๐.๖๖	-๑.๐๑๒	๐.๔๒๐	มาก
การมีวิจารณญาณ	**๓.๘๕**	**๐.๗๘**	**-๐.๖๐๔**	**-๐.๐๖๐**	**มาก**
การกำหนดปัญหาและการตั้งสมมติฐาน	๓.๘๓	๐.๗๗	-๐.๕๓๒	-๐.๑๒๖	มาก
การประมวลข้อมูลข่าวสาร	๓.๘๖	๐.๘๑	-๐.๕๕๔	-๐.๑๕๔	มาก
การสังเคราะห์และลงข้อสรุป	๓.๘๖	๐.๗๘	-๐.๕๘๙	-๐.๒๒๑	มาก
การวางแผน	**๓.๗๖**	**๐.๗๘**	**-๐.๕๔๗**	**-๐.๑๘๑**	**มาก**
การคาดการณ์ล่วงหน้า	๓.๗๓	๐.๘๐	-๐.๕๑๖	-๐.๑๘๕	มาก
การวางแผนทรัพยากร	๓.๗๗	๐.๗๗	-๐.๕๐๙	-๐.๐๒๘	มาก
การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน	๓.๗๙	๐.๗๘	-๐.๕๓๖	-๐.๒๙๑	มาก

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากตารางที่ ๑ พบว่า ภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ ในภาพรวม มีระดับพฤติกรรมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละองค์ประกอบ พบว่า องค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การมีความมุ่งมั่นที่เป็นอิสระ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๔.๒๙, S.D. = ๐.๖๕) รองลงมา คือ การรู้จักตนเอง อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๔.๑๔, S.D. = ๐.๖๕) การมีจินตนาการ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๔.๐๓, S.D. = ๐.๗๑) การมีวิจารณญาณ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๘๕, S.D. = ๐.๗๘) และองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การวางแผน อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๗๖, S.D. = ๐.๗๘) เมื่อพิจารณาค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า มีค่าน้อยกว่า ๑.๐๐ หมายความว่า ระดับภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษามีความแตกต่างกันน้อย หรือใกล้เคียงกัน เมื่อพิจารณาการแจกแจงแบบปกติของตัวแปรทั้งหมด พบว่า มีค่าดัชนีความเบ้อยู่ระหว่าง -๑.๐๖๔ ถึง -๐.๕๐๙ ซึ่งทุกค่า ต่ำกว่า ±๒ และมีค่าดัชนีความโด่ง อยู่ระหว่าง -๐.๕๐๔ ถึง ๐.๗๕๐ ซึ่งทุกค่าต่ำกว่า ±๒ แสดงว่าตัวแปรที่นำมาศึกษาทั้งหมดมีการแจกแจงแบบปกติ

๒. การตรวจสอบความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ กับ ข้อมูลเชิงประจักษ์ ประกอบด้วย ๕

องค์ประกอบ ได้แก่ ๑) การมีจินตนาการ ๒) การรู้จักตนเอง ๓) การมีความมุ่งมั่นที่เป็นอิสระ ๔) การมีวิจารณญาณ ๕) การวางแผน ซึ่งมีรายละเอียดการวิเคราะห์ดังแสดงในภาพที่ ๑

ภาพที่ ๑ โมเดลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับที่สองของภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑

ผลการวิเคราะห์ค่าดัชนีความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับที่สอง พบว่า ค่าไคสแควร์ (χ^2) เท่ากับ ๘๘.๖๔๑ ที่องศาอิสระ (df) เท่ากับ ๘๕ และค่า p = .๓๗๒ ดัชนีความสอดคล้องของโมเดล ได้แก่ CFI = ๐.๙๙๙ และ TLI = ๐.๙๙๙ ค่าความคลาดเคลื่อนของการประมาณค่า ได้แก่ RMSEA = ๐.๐๑๒ และ SRMR = ๐.๐๒๘ ดังตารางที่ ๒

ตารางที่ ๒ ผลการวิเคราะห์ค่าดัชนีความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับที่สอง

ดัชนีความสอดคล้อง	ระดับความสอดคล้อง	ผลการวิเคราะห์	การแปลผล
Chi-Square χ^2	ไม่มีระดับนัยสำคัญ	χ^2 = ๘๘.๖๔๑, df = ๘๕	สอดคล้อง
χ^2 / df	น้อยกว่า ๓.๐๐	๑.๐๔	สอดคล้อง
RMSEA	น้อยกว่า ๐.๐๕	๐.๐๑๒	สอดคล้อง
SRMR	น้อยกว่า ๐.๐๕	๐.๐๒๘	สอดคล้อง
CFI	มากกว่า ๐.๙๕	๐.๙๙๙	สอดคล้อง
TLI	มากกว่า ๐.๙๕	๐.๙๙๙	สอดคล้อง

จากตารางที่ ๒ แสดงให้เห็นว่าค่าดัชนีความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลการวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษามีความสอดคล้องทุกค่า จึงสรุปได้ว่า โมเดลองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

๕. อภิปรายผล

จากการศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ ผู้วิจัยมีประเด็นที่นำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

๑. ความสอดคล้องของโมเดลองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุก ผลการวิเคราะห์เชิงยืนยันอันดับสอง พบว่าโมเดลองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษามีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยองค์ประกอบทั้ง ๕ ด้านมีค่าน้ำหนักสูงกว่าเกณฑ์ และมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้เนื่องจากตัวแปรและโครงสร้างของโมเดลได้ถูกพัฒนาขึ้นจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และบริบทของการบริหารการศึกษาอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้โมเดลที่ได้มีความเหมาะสมและสามารถสะท้อนพฤติกรรมภาวะผู้นำเชิงรุกที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดได้

๒. องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกองค์ประกอบ โดยมีระดับความแตกต่างของพฤติกรรมใกล้เคียงกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้บริหารสถานศึกษาให้ความสำคัญกับการบูรณาการทักษะรอบด้านเพื่อการบริหารงาน โดยสามารถอภิปรายผลรายองค์ประกอบตามลำดับความโดดเด่นได้ดังนี้

๒.๑ การมีความมุ่งมั่นที่เป็นอิสระ เป็นองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด สะท้อนให้เห็นว่าผู้บริหารสถานศึกษาให้ความสำคัญสูงสุดกับการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร มีความกล้าตัดสินใจ และรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ของการตัดสินใจนั้น สอดคล้องกับแนวคิดของเกียรติศักดิ์ โพธิกนิษฐ์ และคณะ[๑๑] ที่ระบุว่าผู้นำเชิงรุกต้องมีความมุ่งมั่น ทุ่มเท มีคุณธรรม และมีความสามารถในการเลือกตัดสินใจอย่างมีสติเพื่อสร้างทีมงานที่มีประสิทธิภาพ

๒.๒ การรู้จักตนเอง มีความโดดเด่นในด้านความมั่นใจในตนเอง ซึ่งมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบสูงที่สุดในด้านนี้ (β = ๐.๙๓๒) แสดงให้เห็นว่าการที่ผู้บริหารตระหนักรู้ในความสามารถและสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้สามารถตัดสินใจและจัดการสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับสุมาลี ทราบรัมย์[๑๒] ที่กล่าวว่าผู้บริหารต้องมีความฉลาดทางอารมณ์และเข้าใจจุดแข็งจุดอ่อนในศักยภาพของตนเอง

๒.๓ การมีจินตนาการ ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการใช้ความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบสูงสุด (β = ๐.๙๒๔) เหตุผลสำคัญคือทักษะเหล่านี้ช่วยสร้างบรรยากาศเชิงบวกในการทำงาน ส่งเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกัน และช่วยให้ผู้บริหารมองเห็นโอกาสใหม่ ๆ ในการพัฒนาองค์กร สอดคล้องกับ Keskinkilic, Kara และ Zafer-Gunes[๑๓] ที่เสนอว่าภาวะผู้นำเชิงรุกเกี่ยวข้องกับการรับผิดชอบสร้างสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการพัฒนา และกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ในองค์กร

๒.๔ การมีวิจารณญาณ มีความโดดเด่นในด้านการสังเคราะห์และลงข้อสรุป (β = ๐.๙๒๑) สิ่งนี้อธิบายได้ว่า ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารจำเป็นต้องจัดการข้อมูลอย่างรอบคอบเพื่อ

---

[๑๑] เกียรติศักดิ์ โพธิกนิษฐ์, การุณย์ ประทุม และแคทลียา ชาปะวัง, "ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงรุกกับประสิทธิภาพการทำงานของพนักงานสายการผลิตบริษัท เลียร์ คอร์ปอเรชั่น ประเทศไทย," **วารสารการบัญชีและการจัดการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** ๑๓, ฉ. ๑ (๒๕๖๔), ๑๕๑-๑๕๖.

[๑๒] สุมาลี ทราบรัมย์, "**การศึกษาภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดชลบุรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๑๘**", (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘).

[๑๓] S. B. Keskinkilic Kara และ D. Zafer-Gunes, "Relationship between implicit leadership and proactive behaviors of school principals," **Journal of Education and Practice** 8, no. 3 (2017), 78-88.

สังเคราะห์และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล สอดคล้องกับมูฮัมหมัดอัสรี ยูโซะ[๑๔] ที่ยืนยันว่าผู้นำเชิงรุกต้องสามารถจัดการสิ่งต่าง ๆ ด้วยข้อมูลที่มีอยู่และคาดการณ์ผลที่จะเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลง

๒.๕ การวางแผน แม้จะเป็นองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยลำดับสุดท้าย แต่ก็ยังอยู่ในระดับมาก และให้ความสำคัญสูงกับการคาดการณ์ล่วงหน้า (β = ๐.๘๗๐) และการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน สะท้อนให้เห็นว่าการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ผู้บริหารต้องสามารถกำหนดทิศทางอย่างเป็นระบบและเตรียมการล่วงหน้า ซึ่งสอดคล้องกับ Gok, Neves และ Menezes[๑๕] รวมถึง Onyekwere, Nwokocha และ Ololube[๑๖] ที่กล่าวว่าภาวะผู้นำเชิงรุกจะเน้นกระตุ้นพฤติกรรมที่เป็นการดำเนินการและคาดเดาสิ่งต่าง ๆ เพื่อเตรียมการรับมือล่วงหน้าอย่างเหมาะสม

๖. องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ คือ โมเดลองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งได้รับการยืนยันจากข้อมูลเชิงประจักษ์ว่าประกอบด้วย ๕ สมรรถนะหลักที่ต้องบูรณาการร่วมกัน ได้แก่ การมีจินตนาการ การรู้จักตนเอง การมีความมุ่งมั่นที่เป็นอิสระ การมีวิจารณญาณ และการวางแผน โมเดลนี้ถือเป็นนวัตกรรมการบริหารเชิงพฤติกรรมที่ชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางความผันผวนของโลกยุคดิจิทัล ผู้นำสถานศึกษาไม่อาจตั้งรับได้อีกต่อไป แต่ต้องขับเคลื่อนองค์กรด้วย ๕ สมรรถนะข้างต้น อย่างเป็นระบบ เพื่อป้องกันปัญหาและสร้างโอกาสใหม่ ๆ ให้กับสถานศึกษา

ผลที่เกิดต่อสังคม คือ การที่สถานศึกษามีผู้นำที่สามารถปรับตัวและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้ล่วงหน้า จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา สร้างความเข้มแข็งและภูมิคุ้มกันให้กับระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเปรียบเสมือนการสร้างรากฐานที่มั่นคงในการผลิตและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ อันจะส่งผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติอย่างยั่งยืน

ผลที่เกิดขึ้นต่อชุมชน และท้องถิ่น คือ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาในจังหวัดเพชรบูรณ์ได้กรอบแนวทางที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมในการนำไปใช้ประเมินและพัฒนาศักยภาพผู้บริหารสถานศึกษา เมื่อโรงเรียนในพื้นที่มีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ก้าวไกลและมีภาวะผู้นำเชิงรุก จะส่งผลให้การบริหารจัดการโรงเรียนมีประสิทธิภาพ สามารถดึงเครือข่ายชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และช่วยยกระดับคุณภาพผู้เรียนให้เป็นบุคลากรที่มีศักยภาพของท้องถิ่นได้ในที่สุด

๗. สรุป

๗.๑ จากการศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ พบว่า ประกอบด้วย ๕ องค์ประกอบ ได้แก่ ๑) การมีจินตนาการ ๒) การรู้จักตนเอง ๓) การมีความมุ่งมั่นที่เป็นอิสระ ๔) การมีวิจารณญาณ และ ๕) การวางแผน ซึ่งองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ย

---

[๑๔] มูฮัมหมัดอัสรี ยูโซะ, "**ภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาในการบริหารตามแผนกลยุทธ์สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดนราธิวาส**", (การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, ๒๕๖๖).

[๑๕] K. Gok, P. Neves และ I. Menezes, "Linking ethical leadership to followers' innovative work behavior: The role of proactive personality and psychological safety," **European Journal of Innovation Management** 26, no. 3 (2020), 745-772.

[๑๖] L. A. Onyekwere, J. Nwokocha และ N. P. Ololube, "Proactive leadership and global transformation in organizational policy and management (OPM)," **International Journal of Institutional Leadership, Policy and Management** 1, no. 1 (2019), 176-201.

สูงที่สุด คือ การมีความมุ่งมั่นที่เป็นอิสระ รองลงมา คือ การรู้จักตนเอง การมีจินตนาการ การมีวิจารณญาณ และการวางแผน ตามลำดับ

๗.๒ จากการตรวจสอบความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ พบว่า โมเดลองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๑ มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง ดังนี้ ค่าไคสแควร์ (χ^2) เท่ากับ ๘๘.๖๔๑ ที่องศาอิสระ (df) เท่ากับ ๘๕ และค่า p = .๓๗๒ ดัชนีความสอดคล้องของโมเดล ได้แก่ CFI = ๐.๙๙๙ และ TLI = ๐.๙๙๙ ค่าความคลาดเคลื่อนของการประมาณค่า ได้แก่ RMSEA = ๐.๐๑๒ และ SRMR = ๐.๐๒๘

๘. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ จากการศึกษาผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและข้อเสนอแนะไว้ ดังนี้

๑. หน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาสามารถนำองค์ประกอบทั้ง ๕ ด้าน และตัวชี้วัดที่มีค่าน้ำหนักสูง ไปใช้เป็นกรอบแนวทางในการประเมินและจัดทำแผนพัฒนาศักยภาพภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา

๒. จากผลประเมินที่ "การมีความมุ่งมั่นที่เป็นอิสระ" มีค่าเฉลี่ยสูงสุด หน่วยงานต้นสังกัดควรส่งเสริมวัฒนธรรมการทำงานที่ให้อำนาจการตัดสินใจ (Empowerment) แก่ผู้บริหาร เพื่อให้เกิดความคล่องตัวและเป็นอิสระในการริเริ่มนวัตกรรมใหม่ ๆ

๓. เนื่องจากองค์ประกอบ "การวางแผน" มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเร่งพัฒนาทักษะด้านการวางแผนเชิงกลยุทธ์ ผ่านการจัดอบรมการวิเคราะห์สถานการณ์และการคาดการณ์อนาคต เพื่อให้ผู้บริหารกำหนดทิศทางองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อเสนอแนะไว้ ดังนี้

๑. ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังกลุ่มประชากรอื่น เช่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา หรือสถานศึกษาสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างตามบริบท

๒. ควรศึกษาตัวแปรหรือปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษา เช่น วัฒนธรรมองค์กร ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง หรือบรรยากาศองค์การ

๓. ควรนำโมเดลที่ได้ไปต่อยอดสร้างเป็นรูปแบบหรือโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำ และทำการวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research) เพื่อประเมินประสิทธิผลของโปรแกรม

๔. ควรใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) หรือการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกด้านพฤติกรรมในมิติที่หลากหลายมากขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. รายงานผลกระทบของการแพร่ระบาดโควิด-๑๙ ต่อระบบการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. (๒๕๖๔).

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. รายงานการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๖๖).

เกียรติศักดิ์ โพธิกนิษฐ์ และคณะ. ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงรุกกับประสิทธิภาพการทำงานของพนักงานสายการผลิตบริษัท เลียร์ คอร์ปอเรชั่น ประเทศไทย. วารสารการบัญชีและการจัดการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, (๒๕๖๔). ๑๓(๑), ๑๕๑-๑๕๖.

มูฮัมหมัดอัสรี ยูโซะ. ภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารสถานศึกษาในการบริหารตามแผนกลยุทธ์สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดนราธิวาส (การค้นคว้าอิสระ). มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. (๒๕๖๖).

สุมาลี ทราบรัมย์. การศึกษาภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดชลบุรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๑๘, มหาวิทยาลัยบูรพา. คณะศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. (๒๕๕๘).

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบูรณ์เขต ๑. ข้อมูลสารสนเทศ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: https://www.phetchabun1.go.th/2565/. (วันที่ค้นข้อมูล: ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๘).

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. รายงานผลการทดสอบทางการศึกษาระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-NET) ปีการศึกษา ๒๕๖๕. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก https://www.niets.or.th/th/content/view/25618. (วันที่ค้นข้อมูล: ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘).

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (พ.ศ.๒๕๖๖-๒๕๗๐). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก https://www.nesdc.go.th/the-national-economic-and-social-development-plan/the-thirteenth-plan-2023-2027/.(วันที่สืบค้นข้อมูล: ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘).

ภาษาอังกฤษ

Bateman, T. S., & Crant, J. M. The proactive component of organizational behavior: A model and future directions. Journal of Organizational Behavior, 14(2), 103-118. (1993).

Gok, K., Neves, P., & Menezes, I. Linking ethical leadership to followers' innovative work behavior: The role of proactive personality and psychological safety. European Journal of Innovation Management, 26(3), (2020). 745-772.

Keskinkilic Kara, S. B., & Zafer-Gunes, D. Relationship between implicit leadership and proactive behaviors of school principals. Journal of Education and Practice, 8(3), 78-88.

Onyekwere, L. A., Nwokocha, J., & Ololube, N. P. (2019). Proactive leadership and global (2017). transformation in organizational policy and management (OPM). International Journal of Institutional Leadership, Policy and Management, 1(1), 176-201.

OECD. (2019). OECD skills outlook 2019: Thriving in a digital world. [Online]. https://doi.org/10.1787/df80bc12-en

Partnership for 21st Century Skills. (2019). Framework for 21st century learning. [Online]. Retrieved from http://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources.

ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต ๑

Authentic Leadership of School Administrators Affecting of Efficiency Teachers in School Under Loei Primary Education Service Area Office 1

พนิดา ฐานขันแก้ว
Panida Thankhunkaew[๑]
ชิษณพงศ์ ศรจันทร์
Chissanapong Sonchan[๒]

Received: *April 10, 2026* **Revised:** *May 11, 2026*
Accepted: *August 21, 2026*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑) ระดับภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาและระดับการปฏิบัติงานของครู ๒) ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษากับการปฏิบัติงานของครู และ ๓) ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่สามารถพยากรณ์การปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครู จำนวน ๓๐๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ มีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา เท่ากับ ๐.๙๘๑ และการปฏิบัติงานของครู เท่ากับ ๐.๙๖๐ ผลการวิจัยพบว่า ๑) ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = ๔.๕๑) และการปฏิบัติงานของครูโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = ๔.๕๒) ๒) ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการปฏิบัติงานของครูในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ (r = ๐.๘๐๕) และ ๓) ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านมุมมองเชิงจริยธรรม ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ ด้านกระบวนการที่สมดุล และด้านความตระหนักรู้ในตนเอง สามารถร่วมกันพยากรณ์การปฏิบัติงานของครูได้ร้อยละ ๗๗.๔๐ โดยด้านมุมมองเชิงจริยธรรมมีอิทธิพลสูงสุด จากการวิจัยครั้งนี้สะท้อนว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาไม่ได้ส่งเสริมการปฏิบัติงานของครูเพียงรายด้าน แต่เกิดจากการบูรณาการร่วมกันขององค์ประกอบภาวะผู้นำทั้ง ๔ ด้าน โดยเฉพาะมิติด้านจริยธรรมซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความไว้วางใจ แรงจูงใจ และความร่วมมือในการปฏิบัติงาน อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำที่แท้จริง, การปฏิบัติงานครู, ผู้บริหารสถานศึกษา

[๑]สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง Email: panida8918@gmail.com เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๖-๒๓๔๕๔๒๒ Department of Educational Administration, Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University, Sri Lan Chang Campus.

[๒]อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้าน

Abstract

This research aimed to study: 1) the level of authentic leadership of school administrators and the level of teachers' performance, 2) the relationship between authentic leadership of school administrators and teachers' performance, and 3) the authentic leadership factors of school administrators that could predict teachers' performance under Loei Primary Educational Service Area Office 1. The sample group consisted of 300 school administrators and teachers. The research instrument was a five-point rating scale questionnaire. The reliability coefficient of the authentic leadership questionnaire was 0.981, while that of the teachers' performance questionnaire was 0.960. The findings revealed that: 1) the overall level of authentic leadership of school administrators was at the highest level ($\bar{x}$ = 4.51), and the overall level of teachers' performance was also at the highest level ($\bar{x}$ = 4.52); 2) authentic leadership of school administrators had a high positive relationship with teachers' performance at the .01 level of statistical significance (r = 0.805); and 3) all four dimensions of authentic leadership ethical perspective, relational transparency, balanced processing, and self-awareness, could jointly predict teachers' performance at 77.40 percent, with ethical perspective having the strongest influence.

The findings further reflected that authentic leadership of school administrators did not enhance teachers' performance through only a single dimension, but rather through the integration of all four dimensions of authentic leadership. In particular, the ethical perspective dimension served as a key mechanism in fostering trust, motivation, and collaboration in work performance, leading to sustainable improvement in educational management quality.

Keywords: Authentic Leadership, Teachers' Work Performance, School Administrators

๑. บทนำ

การศึกษาเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศ เนื่องจากการศึกษาที่มีคุณภาพช่วยสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม อันเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศสู่ความมั่นคงและยั่งยืน[๓] ภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ระบบการศึกษาจำเป็นต้องพัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม โดยมุ่งเสริมสร้างสมรรถนะและทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ปัญหาคุณภาพการศึกษาและความเหลื่อมล้ำยังคงเป็นความท้าทายสำคัญ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียน ขณะที่ครูบางส่วนยังคงใช้วิธีการสอนแบบดั้งเดิม ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างผู้สอนและผู้เรียน[๔] ดังนั้น การยกระดับคุณภาพการศึกษาจึงจำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำทางการบริหารที่มีวิสัยทัศน์ ยึดมั่นในคุณธรรม และสามารถสร้างแรงบันดาลใจแก่บุคลากรทางการศึกษา โดยเฉพาะภาวะผู้นำที่แท้จริง ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ ๒๑

---

[๓] สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐–๒๕๗๙** (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๖๐).

[๔] พปุณณิฐฐา มาเชค, **การบริหารองค์กรทางการศึกษาในยุคดิจิทัล** (ชลบุรี: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา,๒๕๖๕)

ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการบริหารและผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน เนื่องจากผู้บริหารมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาองค์กร สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ และส่งเสริมการทำงานของครู[๕] ผู้นำที่มีคุณธรรมและความเข้มแข็งทางการบริหารสามารถสร้างแรงจูงใจและความผูกพันต่อองค์กรให้แก่บุคลากรได้อย่างมีประสิทธิผล โดยเฉพาะภาวะผู้นำที่แท้จริง ซึ่งเน้นความโปร่งใส ความจริงใจ และคุณธรรม อันประกอบด้วยการตระหนักรู้ในตนเอง ความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ มุมมองเชิงจริยธรรม และการประมวลผลอย่างสมดุล ปัจจุบันสถานศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายด้านการบริหารและการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี และนโยบายทางการศึกษา ส่งผลให้ครูมีภาระงานเพิ่มขึ้น ทั้งด้านการสอน งานธุรการ และภารกิจพิเศษอื่นนอกเหนือจากการจัดการเรียนรู้ ซึ่งอาจกระทบต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของครูและคุณภาพผู้เรียน ขณะเดียวกัน ผลการประเมินคุณภาพการศึกษาระดับนานาชาติ PISA 2022 ซึ่งเผยแพร่ในปี พ.ศ. ๒๕๖๗ พบว่า นักเรียนไทยมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำกว่าค่าเฉลี่ย OECD หลายด้าน[๖] สะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาระบบบริหารสถานศึกษาและการส่งเสริมศักยภาพครูอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในบริบทของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ ซึ่งมีความหลากหลายด้านบริบทพื้นที่และการจัดการศึกษา ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำที่สามารถสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ และแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครู อย่างไรก็ตาม ครูยังต้องเผชิญกับภาระงานและข้อจำกัดในการปฏิบัติงาน ซึ่งอาจส่งผลต่อประสิทธิภาพการจัดการเรียนรู้และคุณภาพผู้เรียน สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดภาวะผู้นำที่แท้จริงอาจเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการปฏิบัติงานของครูและพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ มีการจัดการศึกษาที่หลากหลาย ทั้งโรงเรียนในเขตเมือง โรงเรียนชนบท และโรงเรียนขนาดเล็ก ซึ่งส่งผลต่อความแตกต่างด้านการบริหารจัดการและการพัฒนาคุณภาพการศึกษา[๗] ผู้บริหารสถานศึกษาจึงจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำที่สามารถสร้างความร่วมมือ ความไว้วางใจ และแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครู เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ ๒๑ โดยเฉพาะรูปแบบภาวะผู้นำที่มุ่งเน้นคุณธรรม ความโปร่งใส และการบริหารงานอย่างสมดุล ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างบรรยากาศองค์กรที่เอื้อต่อการปฏิบัติงานและการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน

จากบริบทดังกล่าว แม้ว่าจะมีการศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง แต่การศึกษาภาวะผู้นำที่แท้จริงที่สัมพันธ์กับการปฏิบัติงานของครูในบริบทของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ ยังขาดข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สะท้อนบทบาทของภาวะผู้นำดังกล่าวต่อการปฏิบัติงานของครู ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่มีต่อการปฏิบัติงานของครู เพื่อใช้เป็นสารสนเทศในการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของครู และยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

---

[๕] จิราภรณ์ นวลน้อย, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรสายสนับสนุน สังกัดมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย,” **วารสารนวัตกรรมการจัดการทางการศึกษาและสังคม ๑,** ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๑): ๔๕–๕๘.

[๖] Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), **PISA 2022 Results (Volume I and II)**: Country Notes – Thailand (Paris: OECD Publishing, 2023), 1-3.

[๗] สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑, **รายงานผลการดำเนินงาน** (เลย: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑, ๒๕๖๘)

๑) เพื่อศึกษาระดับภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาและระดับการปฏิบัติงานของครู

๒) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษากับการปฏิบัติงานของครู

๓) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) โดยมีประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ จำนวน ๑,๓๒๐ คน และมีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๓๐๐ คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางสำเร็จรูปของเครจซีและมอร์แกน[๕] ซึ่งได้มาโดยวิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) ร่วมกับการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ชนิดมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ ที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพด้านความตรงเชิงเนื้อหาและค่าความเชื่อมั่นแล้ว โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์และเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองบางส่วน จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยแบ่งการวิเคราะห์ ได้แก่ สถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) อธิบายลักษณะทั่วไปของข้อมูล ประกอบด้วย ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อแสดงการกระจายและแนวโน้มของข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม และสถิติอนุมาน (Inferential statistics) ใช้ในการทดสอบสมมติฐานและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson’s Product Moment Correlation Coefficient) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร และใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) ด้วยวิธี Enter วิเคราะห์อิทธิพลของตัวแปรพยากรณ์ทั้งหมดต่อตัวแปรเกณฑ์

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. ผลการวิเคราะห์ระดับภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาและระดับการปฏิบัติงานของครู

ตารางที่ ๑ ผลการวิเคราะห์ระดับภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา

ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา (X)	$\overline{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑. ด้านความตระหนักรู้ในตนเอง (X๑)	๔.๖๔	๐.๒๑	มากที่สุด	๑
๒. ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ (X๒)	๔.๔๓	๐.๓๘	มาก	๔
๓. ด้านมุมมองเชิงจริยธรรม (X๓)	๔.๔๘	๐.๒๕	มาก	๒
๔. ด้านกระบวนการที่สมดุล (X๔)	๔.๔๗	๐.๒๕	มาก	๓
รวม	**๔.๕๑**	**๐.๑๔**	**มากที่สุด**	

[๕] Robert V. Krejcie and Daryle W. Morgan, **“Determining Sample Size for Research Activities,” Educational and Psychological Measurement 30**, no. 3 (1970): 607–610.

จากตารางที่ ๑ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา (X) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = ๔.๕๑, S.D. = ๐.๑๔) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด ๑ ด้าน และระดับมาก ๓ ด้าน ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านความตระหนักรู้ในตนเอง ($X_๑$) ($\overline{X}$ = ๔.๖๔, S.D. = ๐.๒๑) รองลงมา คือ ด้านมุมมองเชิงจริยธรรม ($X_๓$) ($\overline{X}$ = ๔.๔๘, S.D. = ๐.๒๕) ด้านกระบวนการที่สมดุล ($X_๔$) ($\overline{X}$ = ๔.๔๗, S.D. = ๐.๒๕) ตามลำดับ และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ ($X_๒$) ($\overline{X}$ = ๔.๔๓, S.D. = ๐.๓๘)

ตารางที่ ๒ ผลการวิเคราะห์ระดับการปฏิบัติงานของครู

การปฏิบัติงานของครู (Y)	$\overline{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑. ด้านการปฏิบัติหน้าที่ครู ($Y_๑$)	๔.๕๒	๐.๒๘	มากที่สุด	๒
๒. ด้านการจัดการเรียนรู้ ($Y_๒$)	๔.๕๘	๐.๒๑	มากที่สุด	๑
๓. ด้านความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน ($Y_๓$)	๔.๔๕	๐.๒๑	มาก	๓
รวม	**๔.๕๒**	**๐.๑๘**	**มากที่สุด**	

จากตารางที่ ๒ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของครู (Y) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = ๔.๕๒, S.D = ๐.๑๘) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด ๒ ด้าน อยู่ในระดับมาก ๑ ด้าน ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการจัดการเรียนรู้ ($Y_๒$) ($\overline{X}$ =๔.๕๘, S.D. = ๐.๒๑) รองลงมา คือ ด้านการปฏิบัติหน้าที่ครู (Y๑) ($\overline{X}$ = ๔.๕๒, S.D =๐.๒๘) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน (Y๓) ($\overline{X}$ = ๔.๔๕, S.D. = ๐.๒๑)

๒. ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษากับการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑

ตารางที่ ๓ ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษากับการปฏิบัติงานของครู

ตัวแปร	ด้านความตระหนักรู้ในตนเอง $X_๑$	ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ $X_๒$	ด้านมุมมองเชิงจริยธรรม $X_๓$	ด้านกระบวนการที่สมดุล $X_๔$	ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา X
ด้านการปฏิบัติหน้าที่ครู $Y_๑$	๐.๓๑๘**	๐.๕๒๗**	๐.๓๓๘**	๐.๑๒๖**	
ด้านการจัดการเรียนรู้ $Y_๒$	๐.๕๕๓**	๐.๐๓๓	๐.๗๐๗**	๐.๑๔๗**	
ด้านความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน $Y_๓$	๐.๒๒๕**	๐.๑๘๔**	๐.๖๘๕**	๐.๕๘๐**	
การปฏิบัติหน้าที่ครู Y	๐.๔๖๕**	๐.๒๑๐**	๐.๗๑๗**	๐.๓๕๒**	๐.๘๐๕**

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .๐๑

จากตารางที่ ๓ พบว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา (X) มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงานของครู(Y) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ โดยรวม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดย

มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูง (rxy= ๐.๘๐๕) เมื่อพิจารณาภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา (X) จำแนกรายด้านพบว่าภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาด้านมุมมองเชิงจริยธรรม ($X_๓$) มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงานของครู(Y) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ มากที่สุด โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูง ($r_{x๓y}$= ๐.๗๑๗) รองลงมาคือ ด้านความตระหนักรู้ในตนเอง ($X_๑$) โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง ($r_{x๑y}$= ๐.๔๖๕) ด้านกระบวนการที่สมดุล ($X_๔$) โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับต่ำ (rx๔y= ๐.๓๕๒) และภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ ($X_๒$) มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงานของครู(Y) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ น้อยที่สุด โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับต่ำ (rx๒y= ๐.๒๑๐) ตามลำดับ

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาและการปฏิบัติงานครูมีความสัมพันธ์กันในเชิงบวก กล่าวคือ เมื่อผู้บริหารสถานศึกษามีภาวะผู้นำที่แท้จริงในระดับสูง จะส่งผลให้ครูมีการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาในการส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติงานของครูให้เกิดประสิทธิผลต่อการจัดการศึกษาโดยรวมของสถานศึกษา

๓. ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ โดยรวม

ตารางที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ โดยรวม

ตัวแปรพยากรณ์	b	SEb	β	t	sig
ค่าคงที่ (Constant)	๐.๓๔๓	๐.๑๖๖		๒.๐๖๘*	๐.๐๔๐
ด้านความตระหนักรู้ในตนเอง ($X_๑$)	๐.๒๓๘	๐.๐๒๔	๐.๒๘๐	๙.๗๓๖**	๐.๐๐๐
ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ ($X_๒$)	๐.๑๕๖	๐.๐๑๓	๐.๓๓๐	๑๑.๖๒๙**	๐.๐๐๐
ด้านมุมมองเชิงจริยธรรม ($X_๓$)	๐.๔๕๗	๐.๐๒๐	๐.๖๔๗	๒๒.๗๙๑**	๐.๐๐๐
ด้านกระบวนการที่สมดุล ($X_๔$)	๐.๒๒๗	๐.๐๒๑	๐.๓๑๖	๑๐.๙๓๖**	๐.๐๐๐
R= ๐.๘๘๐ R^2 = ๐.๗๗๔, Adjusted R^2_{adj} = ๐.๗๗๑ , F = ๒๕๓.๑๐๗					

**p < .๐๑ *p < .๐๕

จากตารางที่ ๔ พบว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา ทุกด้านส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ เรียงลำดับความสำคัญ ได้แก่ ด้านมุมมองเชิงจริยธรรม ($X_๓$) รองลงมาคือ ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ ($X_๒$) ด้านกระบวนการที่สมดุล ($X_๔$) และด้านความตระหนักรู้ในตนเอง ($X_๑$) ตามลำดับ และตัวแปรพยากรณ์ ได้แก่ ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา ทุกด้านร่วมกันอธิบายความแปรปรวนของการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ ในภาพรวม ได้ร้อยละ ๗๗.๔๐ สามารถสร้างเป็นสมการพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบและคะแนนมาตรฐาน ดังนี้

สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบ

$$\hat{Y} = ๐.๓๔๓ + ๐.๔๕๗ (X_๓) + ๐.๑๕๖(X_๒) + ๐.๒๒๗(X_๔) + ๐.๒๓๘(X_๑)$$

สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนมาตรฐาน

$$\hat{Z} = ๐.๖๔๗ (X_๓) + ๐.๓๓๐(X_๒) + ๐.๓๑๖(X_๔) + ๐.๒๘๐(X_๑)$$

๕. อภิปรายผล

๑.ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาและระดับการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑

ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด สะท้อนให้เห็นถึงการบริหารที่ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม ความโปร่งใส และความตระหนักรู้ในตนเอง สามารถสร้างความเชื่อมั่นและความร่วมมือจากบุคลากร ส่งผลให้องค์การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อความร่วมมือภายในองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Northouse[๙] ที่ระบุว่าความตระหนักรู้ในตนเองเป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญของภาวะผู้นำที่แท้จริง เนื่องจากช่วยให้ผู้นำสามารถประเมินตนเอง ปรับปรุงพฤติกรรม และตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความตระหนักรู้ในตนเองมีค่าเฉลี่ยสูงสุด แสดงถึงความสามารถของผู้บริหารในการรู้จักและพัฒนาตนเองอย่างเหมาะสม ขณะที่ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ซึ่งควรได้รับการพัฒนา โดยเฉพาะการสื่อสารอย่างเปิดเผยและการมีส่วนร่วมของบุคลากร เพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจในองค์กรให้มากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของวรรณวิสาข์ รัตนพันธ์และคณะ[๑๐] ที่พบว่าความโปร่งใสเป็นปัจจัยที่ยังต้องได้รับการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือในองค์กร

การปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด สะท้อนให้เห็นว่าครูมีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งปฏิบัติงานตามหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตามมาตรฐานวิชาชีพ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและการศึกษาของประเทศ เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการจัดการเรียนรู้มีค่าเฉลี่ยสูงสุด แสดงให้เห็นถึงความสามารถของครูในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การใช้สื่อและเทคโนโลยี การส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ และการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Lee S. Shulman[๑๑] และแนวทางการพัฒนาครูในศตวรรษที่ 21 ขณะที่ด้านความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชนมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด สะท้อนถึงประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนา โดยเฉพาะการสร้างความร่วมมือ การสื่อสาร และการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการพัฒนาผู้เรียน สอดคล้องกับงานวิจัยของวรัชญ์ขวัญ ปัญวิยะ[๑๒] ที่พบว่าความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมคุณภาพผู้เรียน และควรได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

๒. ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑

ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ ในระดับสูง(r = ๐.๘๐๕) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

---

[๙] Peter G. Northouse, Leadership: **Theory and Practice** (Thousand Oaks, CA: Sage, 2010).

[๑๐] วรรณวิสาข์ รัตนพันธ์, ณัฐวรรณ พุ่มดียิ่ง และพิชญาภา ยืนยาว, “ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของข้าราชการครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร,” **วารสารสิรินธรปริทรรศน์ ๒๒, ฉบับที่ ๒** (กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๖๔) หน้า ๑๓๔

[๑๑] Lee S. Shulman, “Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform,” **Harvard Educational Review**, Vol. 57, No. 1 (1987): 1–22.

[๑๒] วรัชญ์ขวัญ ปัญวิยะ, “ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพของครูในสถานศึกษา เขตอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 3”, **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา** (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยพะเยา, ๒๕๖๔) หน้า ๗๗

แสดงให้เห็นว่าภาวะผู้นำยิ่งสูงยิ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของครู เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านมุมมองเชิงจริยธรรมมีความสัมพันธ์สูงสุด รองลงมาคือด้านความตระหนักรู้ในตนเอง ขณะที่ด้านกระบวนการที่สมดุลและด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์มีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ สะท้อนให้เห็นว่าผู้บริหารที่ยึดมั่นในคุณธรรม ความถูกต้อง และเป็นแบบอย่างที่ดี จะส่งผลให้ครูปฏิบัติงานในทิศทางเดียวกันได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่ามิติอื่น

ทั้งนี้ ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของ Fred Walumbwa และคณะ[๑๓] ที่ชี้ว่ามุมมองเชิงจริยธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญของภาวะผู้นำที่แท้จริง และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมผู้ตามโดยตรง ตลอดจนสอดคล้องกับงานวิจัยของวรัชญ์ขวัญ ปัญวิยะ[๑๔] ที่ชี้ให้เห็นว่าภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการสร้างบรรยากาศองค์กรแห่งความไว้วางใจและความร่วมมือ ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพและประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของครู

ภาวะผู้นำที่แท้จริงมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการปฏิบัติงานของครูในระดับสูง โดยเฉพาะด้านจริยธรรมที่มีอิทธิพลเด่นชัด ขณะที่ด้านอื่นควรได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อให้ภาวะผู้นำมีความสมดุลและส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงานของครูอย่างรอบด้าน

๓ ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑

ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาทั้ง ๔ องค์ประกอบ ได้แก่ ความตระหนักรู้ในตนเอง ความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ มุมมองเชิงจริยธรรม และกระบวนการที่สมดุล สามารถร่วมกันพยากรณ์การปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต ๑ ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยสามารถอธิบายความแปรปรวนของการปฏิบัติงานของครูได้ร้อยละ ๗๗.๔๐ แสดงให้เห็นว่าภาวะผู้นำที่แท้จริงมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของครูในระดับสูง เมื่อพิจารณาอำนาจการพยากรณ์รายด้าน พบว่า ด้านมุมมองเชิงจริยธรรมมีอิทธิพลสูงสุด รองลงมา ได้แก่ ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ ด้านกระบวนการที่สมดุล และด้านความตระหนักรู้ในตนเอง ตามลำดับ สะท้อนให้เห็นว่า ผู้บริหารที่ยึดมั่นในคุณธรรม ความยุติธรรม และความโปร่งใสในการบริหาร สามารถสร้างแรงจูงใจ ความเชื่อมั่น และความร่วมมือในการปฏิบัติงานของครู ส่งผลให้การดำเนินงานในสถานศึกษามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของ Fred Walumbwa และคณะ[๑๕] ที่อธิบายว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงทั้ง ๔ มิติ มีอิทธิพลต่อความไว้วางใจ แรงจูงใจ และพฤติกรรมเชิงบวกของผู้ตาม ผู้นำที่ยึดมั่นในคุณค่าภายในและปฏิบัติตนอย่างสอดคล้องกับหลักจริยธรรม สามารถเสริมสร้างความผูกพัน ความไว้วางใจ และประสิทธิภาพการทำงานของบุคลากรได้อย่างมีนัยสำคัญ

ภาวะผู้นำที่แท้จริงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครูในระดับสูง และควรได้รับการพัฒนาอย่างสมดุลในทุกมิติ เพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารสถานศึกษาและผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาอย่างยั่งยืน

๖. องค์ความรู้ใหม่ (Originality and New Body of Knowledge)

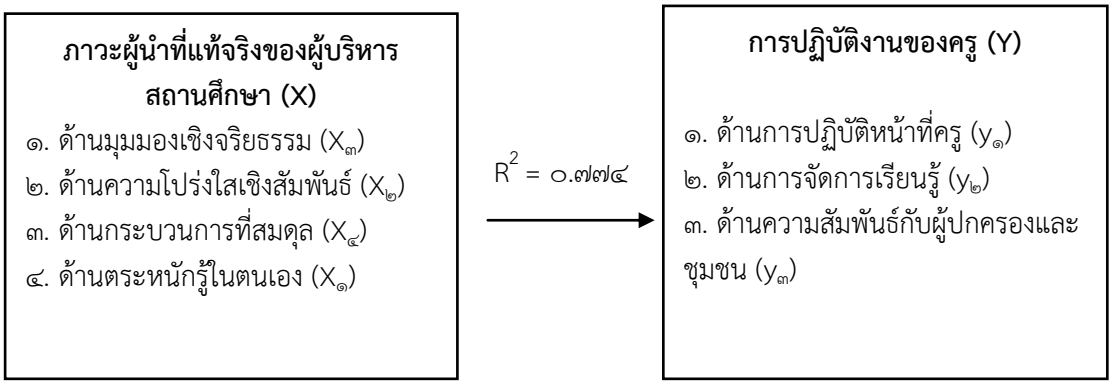
---

[๑๓] Fred Walumbwa et al., “Authentic Leadership: Development and Validation of a Theory-Based Measure,” **Journal of Management**, Vol. 34, No. 1 (2008): 89–126

[๑๔] วรัชญ์ขวัญ ปัญวิยะ, **ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพของครูในสถานศึกษา เขตอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 3**, หน้า ๘๐.

[๑๕] Fred Walumbwa et al., **Authentic Leadership: Development and Validation of a Theory-Based Measure**, P.110.

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษากับการปฏิบัติงานของครู โดยพบว่า องค์ประกอบของภาวะผู้นำที่แท้จริงทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านความตระหนักรู้ในตนเอง ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ ด้านมุมมองเชิงจริยธรรม และด้านกระบวนการที่สมดุล สามารถร่วมกันอธิบายความแปรปรวนของการปฏิบัติงานของครูได้ร้อยละ ๗๗.๔๐ ดังภาพ

ทั้งนี้ องค์ประกอบด้านมุมมองเชิงจริยธรรมมีอิทธิพลสูงสุด แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารที่ยึดมั่นในคุณธรรม ความถูกต้อง และความยุติธรรม สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีและส่งผลโดยตรงต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานของครู รองลงมาคือ ความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือในองค์กร ขณะที่กระบวนการที่สมดุลและความตระหนักรู้ในตนเองมีบทบาทสนับสนุนให้การตัดสินใจและการบริหารงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

องค์ความรู้ใหม่นี้ชี้ให้เห็นว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงไม่ได้ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครูในลักษณะขององค์ประกอบเดียว แต่เป็นการทำงานร่วมกันของหลายมิติ โดยเฉพาะมิติด้านจริยธรรมที่มีบทบาทเป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนพฤติกรรมของบุคลากร ซึ่งนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ การปฏิบัติหน้าที่ครู และความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชนอย่างยั่งยืน

๗. สรุป

การวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑” สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๑) ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านความตระหนักรู้ในตนเอง รองลงมา ได้แก่ ด้านมุมมองเชิงจริยธรรม และด้านกระบวนการที่สมดุล ตามลำดับ ขณะที่ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

๒) การปฏิบัติงานของครู โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการจัดการเรียนรู้ รองลงมา ได้แก่ ด้านการปฏิบัติหน้าที่ครู และด้านความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน ตามลำดับ

๓) ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการปฏิบัติงานของครูในระดับสูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ($r = ๐.๘๐๕$) โดยด้านมุมมองเชิงจริยธรรมมีความสัมพันธ์สูงสุด รองลงมา ได้แก่ ด้านความตระหนักรู้ในตนเอง ด้านกระบวนการที่สมดุล และด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ ตามลำดับ

๔) ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาทั้ง ๔ องค์ประกอบ ได้แก่ ความตระหนักรู้ในตนเอง ความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ มุมมองเชิงจริยธรรม และกระบวนการที่สมดุล สามารถร่วมกันพยากรณ์การปฏิบัติงานของครูได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยสามารถอธิบายความแปรปรวนได้ร้อยละ ๗๗.๔๐ และเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านมุมมองเชิงจริยธรรมมีอิทธิพลสูงสุด รองลงมา ได้แก่ ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ ด้านกระบวนการที่สมดุล และด้านความตระหนักรู้ในตนเอง ตามลำดับ

ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญต่อการยกระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของครู โดยเฉพาะด้านจริยธรรมซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและแรงจูงใจในการทำงาน อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

๘. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ มีดังนี้

๘.๑ ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

๘.๑.๑ จากผลการวิจัยพบว่าภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ มีค่าเฉลี่ยน้อยกว่าด้านอื่นๆ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ผู้บริหารปฏิบัติตนอย่างเปิดเผยและยุติธรรมจนทำให้เกิดบรรยากาศความไว้วางใจและความร่วมมือในการทำงาน ดังนั้น ควรส่งเสริมให้ผู้บริหารปรับปรุงภาวะผู้นำด้านนี้โดยให้ผู้บริหารเปิดเผยข้อมูลในการบริหารงานทุกด้านเพื่อสร้างความไว้วางใจให้กับครู

๘.๑.๒ จากผลการวิจัยพบว่าการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ ด้านความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน มีค่าเฉลี่ยน้อยกว่าด้านอื่นๆ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ประเด็นด้านครูสอนผู้เรียนให้ยอมรับและอยู่ร่วมกับผู้อื่นบนพื้นฐานของความแตกต่างทางวัฒนธรรม ดังนั้น จึงควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูผู้สอนได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับและอยู่ร่วมกันบนความแตกต่างของวัฒนธรรมมาสอดแทรกในการจัดการเรียนการสอนให้กับผู้เรียน

๘.๑.๓ จากผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการปฏิบัติงานของครูในภาพรวม โดยเฉพาะด้านมุมมองเชิงจริยธรรมซึ่งมีความสัมพันธ์สูง ดังนั้น หน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาควรส่งเสริมให้ผู้บริหารพัฒนาภาวะผู้นำที่ยึดมั่นในหลักคุณธรรม ความยุติธรรม และการตัดสินใจที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของครูให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์ มีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับการสร้างความโปร่งใสในการสื่อสารและการเปิดโอกาสให้ครูมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจและเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของครูให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

๘.๑.๔ จากผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาด้านที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ มากที่สุด คือ ด้านมุมมองเชิงจริยธรรม ดังนั้น ควรส่งเสริมให้ผู้บริหารปฏิเสธการแทรกแซงจากบุคคลหรือกลุ่มผลประโยชน์ภายนอกเมื่อกระทบต่อความถูกต้องในการตัดสินใจ กำหนดและบังคับใช้กฎระเบียบที่ชัดเจน โปร่งใส และเป็นธรรมต่อบุคลากรทุกคนอย่างเท่าเทียม ยืนหยัดทำสิ่งที่ถูกต้อง แม้ต้องเผชิญกับแรงต้านหรือผลกระทบต่อบทบาทของตนเอง อธิบายเหตุผลการตัดสินใจโดยยึดมั่นในหลักคุณธรรมและจริยธรรม ปฏิบัติงานโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน สื่อสารและเน้นย้ำให้บุคลากรปฏิบัติงานตามหลักจริยธรรมอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งจะทำให้การปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑ เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

๘.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับวิจัยครั้งต่อไป

๘.๒.๑ ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานของครูด้านความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน

๘.๒.๒ ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาด้านความโปร่งใสเชิงสัมพันธ์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

พปุณณิฐฐา มาเชค. **การบริหารองค์กรทางการศึกษาในยุคดิจิทัล.** ชลบุรี : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๕.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐–๒๕๗๙.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๖๐.

จิราภรณ์ นวลน้อย. “ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรสายสนับสนุน สังกัดมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย.” **วารสารนวัตกรรมการจัดการทางการศึกษาและสังคม ๑**, ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๑) : ๔๕–๕๘.

วรรณวิสาข์ รัตนพันธ์, ณัฐวรรณ พุ่มดียิ่ง และพิชญาภา ยืนยาว. “ภาวะผู้นำที่แท้จริงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของข้าราชการครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร.” **วารสารสิรินธรปริทรรศน์ ๒๒, ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๖๔).**

วรัชญ์ขวัญ ปัญวิยะ. ภาวะผู้นำที่แท้จริงที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพของครูในสถานศึกษา เขตอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต ๓. **วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**, มหาวิทยาลัยพะเยา, ๒๕๖๔.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑. **รายงานผลการดำเนินงาน**. เลย : สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต ๑, ๒๕๖๘.

ภาษาอังกฤษ

Northouse, Peter G. **Leadership: Theory and Practice**. Thousand Oaks, CA: Sage, 2010.

Sharma, Chandradhar. **A Critical Survey of Indian Philosophy**. Varanasi: Motilal Banarsidass, 1964.

Krejcie, Robert V., and Daryle W. Morgan. “Determining Sample Size for Research Activities.” **Educational and Psychological Measurement 30**, (1970): 607

Shulman, Lee S. “Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform.” **Harvard Educational Review 57**, (1987): 1–22.

Walumbwa, Fred, Bruce J. Avolio, William L. Gardner, Tara S. Wernsing, and Suzanne J. Peterson. “Authentic Leadership: Development and Validation of a Theory-Based Measure.” **Journal of Management 34**, no. 1 (2008): 89–126.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). **PISA 2022 Results (Volume I and II): Country Notes – Thailand**. Paris: OECD Publishing, 2023.

แนวทางการพัฒนาสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Guidelines for Developing MCU Language Institute

พระมหาสันติ ธีรภทฺโท, ดร.

Phramaha Santi Dhirabhaddho, Dr.[๑]

จุฑารัตน์ คัมภีรภาพ

Jutharat Compeerapap[๒]

Received: *April 4, 2026* **Revised:** *August 15, 2026*

Accepted: *August 25, 2026*

บทคัดย่อ

โครงการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาโครงสร้าง ระบบงาน และบุคลากร สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และอุปสรรคด้านโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒) เพื่อศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ และ ๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ

ระเบียบวิธีวิจัยใช้แบบผสมผสาน ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Method) โดยข้อมูลที่นำมาใช้ ได้นำหลักพุทธธรรม หลักอิทธิบาท ๔ และ หลักพรหมวิหาร ๔ มาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาสถาบันภาษา มจร โดยใช้เครื่องมือวิจัยจากเอกสาร แบบสอบถาม โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มประชากร ๘๔ รูป/คน กลุ่มตัวอย่าง ๖๐ รูป/คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๔๘ รูป/คน และ การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้บริหารระดับมหาวิทยาลัย และผู้บริหารระดับสถาบันภาษาจากทั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๕ รูป/คน การวิเคราะห์ข้อมูลตามการวิจัยเชิงปริมาณจากแบบสอบถาม LIKERT Scale ด้วย SPSS และ CRONBACH แล้วนำข้อมูลสถิติแสดงตัวเลข มาวิเคราะห์สังเคราะห์ เรียบเรียง สรุปผลการวิจัย เพื่อการอภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะ ส่วนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพใช้แบบ Content Analysis จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept interview) แบบเฉพาะเจาะจง โดยถอดคำ

---

[๑] สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Email: santi.nat@mcu.ac.th โทร. ๐๙๖ - ๑๖๒ - ๔๕๕๕ งานวิจัยนี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Language Institute Mahachulalongkornrajavidayalaya University (LiMCU) E-mail: santi.nat@mcu.ac.th Tel: 096 – 162 – 4555. The research is supported by Language Institute, MCU.

[๒] สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Language Institute Mahachulalongkornrajavidayalaya University (LiMCU)

สัมภาษณ์เรียงตามข้อคำถาม แล้วนำมาจัดระเบียบข้อมูล จำแนกเป็นหมวดหมู่เพื่อการวิเคราะห์สังเคราะห์สรุปสาระสำคัญ แล้วจึงเรียบเรียงผลการวิจัยในรูปแบบการนำเสนอเชิงพรรณนา (Descriptive Presentation) ผลการประเมินดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) ของแบบสอบถามจำนวน ๖๐ ข้อ ค่า IOC รวมทั้งฉบับของแบบสอบถามคือ ๐.๘๒ ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่กำหนด (๐.๕๐) แสดงว่าแบบสอบถามมีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาและมีความสอดคล้อง สามารถนำไปใช้ในการวิจัยได้และมีผลการประเมินดัชนีที่มีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) ในส่วนของแบบสัมภาษณ์จำนวน ๑๒ ข้อ พบว่ามีค่า IOC รวมทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๙๒ ซึ่งอยู่ในระดับสูง แสดงว่าแบบข้อคำถามสัมภาษณ์มีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา มีความสอดคล้อง เหมาะสม และสามารถนำไปใช้ในการสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยได้

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่า สภาพปัจจุบันและปัญหา จากการวิเคราะห์มุมมองภายใน (n = 17) มีความพึงพอใจต่อองค์กรใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านสมรรถนะบุคลากร (\bar{x} = 3.87) ด้านโครงสร้างองค์กร (bar{x} = 3.79) และด้านระบบงาน (\bar{x} = 3.66) แม้จะมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์เล็กน้อย แต่พบว่าผู้บริหารและบุคลากรมีความเห็นต่อปัญหาด้านโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากร โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง (\bar{x} = 3.66 - 3.87) และเมื่อทดสอบสมมติฐานเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานที่ ๓.๕๐ พบว่าค่า p-value มากกว่า ๐.๐๕ (p > 0.05) ในทุกด้าน ถือเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในการชี้ให้เห็นถึง “ความจำเป็นในการพัฒนา” (Need for Development) สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่มุ่งเน้นการหา **“องค์ประกอบการพัฒนา”** ผลการทดสอบ One-Sample t-test (p > 0.05) และ “ระบบงาน” (Sat_system) ที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด (\bar{x} = 3.66) บ่งบอกถึงความล่าช้าหรือขั้นตอนที่ซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน สะท้อนถึงปัญหาความไม่ชัดเจนของโครงสร้าง ระบบงานที่ขาดความคล่องตัว และสมรรถนะบุคลากรที่ต้องเร่งพัฒนา เป็นการสะท้อนให้เห็นถึง**”สภาวะนิ่งของระบบการบริหารจัดการ” (Stagnant Administrative State)** และ **“ปัญหาแฝง” (Hidden Problems)** ในการวิเคราะห์ผล (Discussion) **ในการพัฒนาองค์กรทางรัฐประศาสนศาสตร์** ของระบบการบริหารจัดการ (Stagnant Administrative State) ของสถาบันภาษา มจร **ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒** องค์ประกอบการพัฒนา จากมุมมองภายนอกจากผู้รับบริการ (นิสิตและผู้เข้าสอบ) พบว่า ผู้รับบริการมีความพึงพอใจต่อการดำเนินงานของสถาบันภาษาในระดับสูงมาก (\bar{x} = 4.36 - 4.48) ซึ่งเป็นจุดแข็งในด้านคุณภาพการสอนและบริการ และเมื่อทดสอบสมมติฐานพบว่าค่า p-value น้อยกว่า ๐.๐๕ (p < 0.05) ในทุกด้าน ซึ่งแสดงถึงความสำเร็จอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ประสิทธิภาพของการส่งมอบบริการด้านการเรียนการสอน (**Sat_teaching**) มีค่าเฉลี่ยสูงสุด (\bar{x} = 4.48) ผลลัพธ์นี้แสดงให้เห็นว่าสถาบันภาษามี**”ศักยภาพในเชิงวิชาการ”** ที่เป็นปัจจัยหลักที่ดึงดูดและสร้างความเชื่อมั่นให้กับนิสิตและบุคลากรที่เข้ามาใช้บริการ คุณภาพการบริการที่เหนือความคาดหมาย ด้านการบริการโดยรวม (**Sat_service**) และกิจกรรมโครงการ มีค่าเฉลี่ยในระดับสูง (\bar{x} = 4.36 - 4.42) และมีนัยสำคัญทางสถิติ (p = .005) ชี้ให้เห็นว่าสถาบันภาษาบริหารจัดการหน้างาน (Front-end) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างประสบการณ์ที่ดีให้กับผู้รับบริการ แม้ว่าจะมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรหรือระบบงานภายใน จากผลแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้บริหาร ทั้งระดับผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ และ ผู้อำนวยการฝ่ายงาน ทั้งที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จุฬาลกรณ์มหาวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน ๖ รูป/คน มีผู้ตอบกลับมาจำนวน ๕ รูป/คน เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาโครงสร้างองค์กร ระบบงาน และ สมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีความเห็นให้ทำข้อเสนอเชิงนโยบายและแผนพัฒนาองค์กรอย่างเป็น

ระบบ ระดับมหาวิทยาลัย ยุทธศาสตร์การยกระดับสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สู่การเป็นศูนย์กลางภาษานานาชาติ จาก**ผลการวิเคราะห์ช่องว่างความสำเร็จ (The Reality Gap)** เปรียบเทียบระหว่าง “มุมมองภายนอก” และ “มุมมองภายใน” ที่พบจุดที่ต้องเร่งพัฒนา ส่วนผลการวิจัยตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ การนำเสนอรูปแบบโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ “ยุทธศาสตร์ ๓ ประสาน คือ โมเดล คน-ระบบ-โครงสร้าง” (Triple-S Transformation Model) เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย มิติที่ ๑ ด้านโครงสร้าง (Structure) การปฏิรูปสายบังคับบัญชา ลดความซ้ำซ้อน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบ (Job Description) ให้ชัดเจน มุ่งเน้นการตัดสินใจที่รวดเร็วขึ้น มิติที่ ๒ ด้านระบบงาน (System) พัฒนาระบบ Digital One-Stop Service เพื่อรองรับการเรียนรายวิชาภาษาอังกฤษ (MCU 001-006) การสอบ MCU-GET และการอบรมภาษา เพื่อลดขั้นตอนและระยะเวลาการรอคอย และ มิติที่ ๓ ด้านบุคลากร (Staff) มุ่งเน้นหลักการ “Put the right man on the right job” พัฒนาสมรรถนะผ่านกลยุทธ์การเรียนรู้ภาษาอังกฤษด้วย FSA Strategy และเสริมสร้างจรรยาบรรณวิชาชีพ เพื่อยกระดับความเชี่ยวชาญสู่มาตรฐานสากล การเร่งปรับปรุงโครงสร้างการบริหารให้มีความนิ่งและคล่องตัว นำเทคโนโลยีดิจิทัลมาบูรณาการในระบบงานอย่างเต็มรูปแบบ และพัฒนาทักษะเฉพาะทางของบุคลากรให้สอดคล้องกับภารกิจหลัก เพื่อเปลี่ยนผ่านจากระดับปานกลางสู่องค์กรสมรรถนะสูงในอนาคต

คำสำคัญ: การพัฒนาโครงสร้างองค์กร, การพัฒนาระบบงานดิจิทัล, การพัฒนาบุคลากร, Triple-S Transformation Model, สถาบันภาษา มจร.

Abstract

This research project, titled “Guidelines for Developing the Structure, Work Systems, and Personnel of the Language Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,” has three primary objectives: 1) to examine the current status, problems, and obstacles concerning the organizational structure, work systems, and personnel competencies of the Language Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University (MCU); 2) to study the elements required for the efficient development of its structure, work systems, and personnel competencies; and 3) to propose an efficient model for its organizational structure, work systems, and personnel competencies.

A mixed-methods research design was employed, combining qualitative and quantitative methodologies. Buddhist doctrines, specifically the Four Paths of Accomplishment (*Iddhipāda IV*) and the Four Sublime States of Mind (*Brahmavihāra IV*), were integrated to guide the development of the Language Institute, MCU. Research instruments included documentary analysis, questionnaires, and in-depth interviews. Quantitative data were collected from a population of 84 individuals/monks, yielding a sample group of 60 individuals/monks, alongside 48 key informants. In-depth interviews were conducted with 5 key informants (out of 6 out of 6 targeted university and institute executives from Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

Chulalongkorn University, and Thammasat University, representing directors, deputy directors, and department heads). Quantitative data from the Likert-scale questionnaires were analyzed using SPSS and Cronbach's alpha coefficient, and the resulting statistical data were synthesized, compiled, and summarized for discussion and recommendations. Qualitative data from the purposive in-depth interviews underwent Content Analysis; transcripts were coded and categorized question-by-question, synthesized into key themes, and presented through a descriptive presentation format. The questionnaire consisting of 60 items yielded an overall Item-Objective Congruence (IOC) index of 0.82, which surpassed the specified threshold (0.50), indicating satisfactory content validity and congruence for research application. Similarly, the 12-item interview guide yielded a high overall IOC index of 0.92, demonstrating excellent content validity, consistency, and appropriateness for qualitative data collection.

The findings for Objective 1 regarding the current status and problems revealed that, from an internal perspective (n = 17), satisfaction toward the organization across the three dimensions stood at moderate levels: personnel competency ($\bar{x}$=3.87), organizational structure ($\bar{x}$=3.79), and work systems ($\bar{x}$=3.66). Although these means were slightly above the baseline, the One-Sample t-test comparison against the standard criterion of 3.50 showed p-values greater than 0.05 ($p>0.05$) across all dimensions. This lack of statistically significant difference from the baseline serves as a critical indicator establishing a clear "Need for Development," thereby aligning with the research focus on discovering development components. Furthermore, the "work system" dimension (Sat_system) obtained the lowest mean score ($\bar{x}$=3.66), indicating delays or redundant procedures. This reflects underlying structural ambiguities, rigid work processes, and personnel competencies requiring urgent development, which altogether signify a "Stagnant Administrative State" and "Hidden Problems" in public administration and organizational development within the administrative framework of the Language Institute, MCU.

The findings for Objective 2 regarding development components from an external perspective (students and test-takers) indicated that service users were highly satisfied with the operations of the Language Institute, with mean scores reaching very high levels ($\bar{x}$=4.36–4.48), illustrating strong academic and service quality. Hypothesis testing confirmed statistically significant success across all aspects ($p<0.05$). Specifically, teaching and learning delivery (Sat_teaching) achieved the highest mean score ($\bar{x}$=4.48), indicating that the MCU-GET preparation courses and instructional strategies (e.g., the FSA Strategy) effectively fulfilled learners' needs and demonstrated a robust "academic potential" that attracts and fosters trust among users. Moreover, service quality exceeded expectations, with overall services (Sat_service) and project

activities scoring high ($\bar{x}$=4.36–4.42) at a statistically significant level (p=.005), demonstrating that the institute manages its front-end operations efficiently to create positive experiences despite internal resource constraints or back-end system limitations. Qualitative insights from 5 participating executives from MCU, Chulalongkorn University, and Thammasat University emphasized the necessity of formulating systematic policy proposals and organizational development plans at the university level, alongside strategies to elevate the Language Institute, MCU, into a premier international language hub. This was underscored by a Reality Gap analysis comparing the external and internal perspectives, which highlighted critical areas requiring immediate improvement.

The findings for Objective 3 regarding the presentation of an efficient structural, work system, and personnel competency model culminated in the **"Triple-S Transformation Model" (Structure-System-Staff)** for sustainable development, comprising three core dimensions: 1) **Structure**: restructuring the chain of command, reducing redundancies, defining clear job descriptions, and streamlining decision-making processes; 2) **System**: developing a Digital One-Stop Service to support English coursework (MCU 001-006), MCU-GET examinations, and language training, thereby reducing operational steps and waiting times; and 3) **Staff**: emphasizing the principle of "Put the right man on the right job," enhancing competencies through English language learning via the FSA Strategy, and strengthening professional ethics to elevate expertise to international standards. Accelerating the stabilization and agility of the administrative structure, fully integrating digital technology into work systems, and aligning personnel's specialized skills with core missions will effectively transition the Language Institute from a moderate-performing state into a High-Performance Organization (HPO) in the future.

Keywords: Organizational Structure Development, Digital Work System Development, Personnel Development, Triple-S Transformation Model, Language Institute MCU.

๑. บทนำ

สถานอุดมศึกษาในปัจจุบันจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงให้สอดรับทั้งกับนโยบายหน่วยงาน นโยบายการศึกษา และ การเปลี่ยนแปลงของโลก ที่มีต้องการประสิทธิภาพสูงสุดในการทำงาน ด้วยโครงสร้าง ระบบงาน และ สมรรถนะบุคคลากรที่มีอยู่ ฉะนั้น การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรคด้านโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ จักนำไปสู่พัฒนารูปแบบโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรเพื่อองค์กรที่มีประสิทธิภาพต่อไป โดยการศึกษาแบบการบริหารโครงสร้างและระบบงาน ที่มีวิธีการพัฒนาบุคลากรตามสายงาน การศึกษาสถาบันต้นแบบด้านภาษา คุณลักษณะองค์กรคุณภาพ โดยนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อ

เสริมสร้างการทำงานที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการศึกษาวิสัยทัศน์ของผู้บริหารระดับต่าง ๆ ของ มจร ที่มีต่อสถาบันภาษา

นอกจากนี้ในยุคโลกาภิวัตน์ที่การสื่อสารไร้พรมแดนภาษาอังกฤษ ได้กลายเป็น “ภาษาสากล” (Lingua Franca) ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการแลกเปลี่ยนทางวิชาการในระดับนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะมหาวิทยาลัยสงฆ์ระดับโลก จึงมีพันธกิจสำคัญในการพัฒนานิสิตและพระธรรมทูตให้มีความเป็นเลิศทางภาษาเพื่อก้าวสู่เวทีสากล

สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบภารกิจนี้ ยังประสบปัญหาสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กร ดังนี้ (๑) ด้านโครงสร้าง (Structure): การบริหารงานยังมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจ (Centralized) ขาดความคล่องตัวในการตัดสินใจ ส่งผลให้การตอบสนองต่อความต้องการของผู้รับบริการล่าช้า (๒) ด้านระบบงาน (System) ระบบการจัดการเรียนการสอนและการทดสอบ (เช่น MCU-GET) ยังไม่เป็นดิจิทัลเต็มรูปแบบ ทำให้เกิด “ภาระทางพุทธิปัญญา” (Cognitive Load) แก่ผู้เรียนจากการสอนรูปแบบเดิมที่เน้นไวยากรณ์แนวจารีต (๓) ด้านบุคลากร (People) บุคลากรมีความตั้งใจสูงแต่ยังขาดการบูรณาการเครื่องมือสมัยใหม่ เช่น กลยุทธ์ FSA (Functional Sentence Analysis) และเทคโนโลยี AI ในการจัดการเรียนรู้

การบริหารจัดการ ในการนำหลัก “พุทธบริหาร” หลักอิทธิบาท ๔ และ พรหมวิหาร ๔ มาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยั่งยืน ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากร ตามแนวคิดของ Porter, M.E. การพัฒนาสู่การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management Adaptation)[๓] ซึ่งผลงานชิ้นสำคัญของ Michael Porter ได้นำแนวคิด Industrial Organization (S-C-P) มาเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงกลยุทธ์อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๓ มิติหลักตามแนวคิด S-S-P โดยนำเสนอรูปแบบ **S-S-P Model** ในทางเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรม (Industrial Organization) และการจัดการเชิงกลยุทธ์ เป็นแบบจำลองที่ย่อมาจาก **Structure - Strategy - Performance** เพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศตามมาตรฐานสากลและอัตลักษณ์ของ มจร

สถาบันภาษา มจร ในฐานะหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบภารกิจนี้ จากการประสบปัญหาสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กร สามารถแบ่งออกเป็น ๓ มิติหลักตามแนวคิด S-S-P ดังนี้ (๑) ด้านโครงสร้าง (Structure): การบริหารงานยังมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจ (Centralized) ขาดความคล่องตัวในการตัดสินใจ ส่งผลให้การตอบสนองต่อความต้องการของผู้รับบริการล่าช้า (๒) ด้านระบบงาน (System): ระบบการจัดการเรียนการสอนและการทดสอบ (เช่น MCU-GET) ยังไม่เป็นดิจิทัลเต็มรูปแบบ ทำให้เกิด “ภาระทางพุทธิปัญญา” (Cognitive Load) แก่ผู้เรียนจากการสอนรูปแบบเดิมที่เน้นไวยากรณ์แนวจารีต (๓) ด้านบุคลากร (People): บุคลากรมีความตั้งใจสูงแต่ยังขาดการบูรณาการเครื่องมือสมัยใหม่ เช่น กลยุทธ์ FSA (Functional Sentence Analysis) และเทคโนโลยี AI ในการจัดการเรียนรู้

[๓] Porter, M. E. “The contributions of industrial organization to strategic management”. **Academy of Management Review**, Vol. 6 No. 4 (1981): 609–620.

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น สถาบันภาษา จึงได้จัดโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาสถาบันภาษา ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๘ ขึ้น เพื่อทำการวิจัยโครงสร้าง ระบบงาน และ สมรรถนะบุคคลากร สถาบันภาษา มจร เพื่อนำผลการวิจัยมาใช้ในการบริหารจัดการสถาบันภาษาอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรคด้านโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มจร

๒) เพื่อศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มจร ที่มีประสิทธิภาพ

๓) เพื่อเสนอรูปแบบโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มจร ที่มีประสิทธิภาพ

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

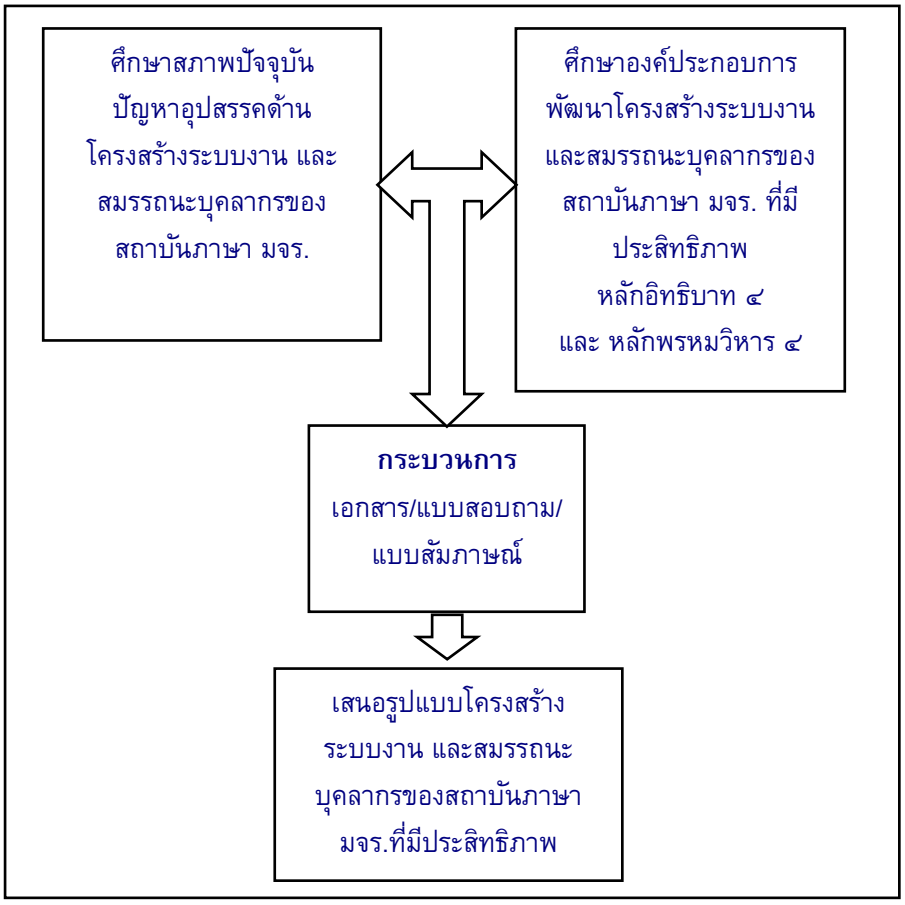
งานวิจัยเรื่อง “โครงการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาโครงสร้าง ระบบงาน และบุคลากร สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ **(๑) ระเบียบวิธีวิจัย** เป็นวิธีวิจัยแบบผสม (Mixed-methods Research) เชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยแบบสอบถาม และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ด้วยแบบสัมภาษณ์ (semi-structured interview) เพื่อศึกษาโครงสร้าง ระบบงาน การปฏิบัติงานของบุคลากรในสถาบันภาษา ทั้งนี้โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากทั้งผู้บริหารระดับมหาวิทยาลัย และ ระดับสถาบันภาษา จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีขอบเขตของการวิจัย ดังนี้ **๒) ขอบเขตด้านเนื้อหา** มุ่งเน้นการวิเคราะห์ ๓ องค์ประกอบ คือ โครงสร้าง, ระบบ, บุคลากร) บูรณาการกับหลักพุทธบริหาร หลักอิทธิบาท ๔ และ หลักพรหมวิหาร ๔ และกลยุทธ์การสอนภาษาอังกฤษด้วยการวิเคราะห์โครงสร้างประโยคตามคู่ความสัมพันธ์ทางไวยากรณ์ (Functional Sentence Analysis- FSA) **๓) ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง** ๑) ผู้บริหารระดับมหาวิทยาลัย และ ผู้บริหารระดับสถาบันภาษา มจร, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน ๖ รูป/คน ๒) บุคลากร นิสิตผู้รับบริการ จำนวน ๑๗ รูป/คน และ **(๔) ขอบเขตด้านพื้นที่** สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ **(๕) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย** ๑) เอกสาร ๒) การสัมภาษณ์ ๓) แบบสอบถาม **(๖) การเก็บรวบรวมข้อมูล** ๑) ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลตามการวิจัยเชิงปริมาณจากแบบสอบถามตาม LIKERT Scale ด้วย SPSS และ CRONBACH แล้วนำข้อมูลสถิติแสดงตัวเลข มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียง สรุปผลการวิจัย เพื่อการอภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะ ๒) ใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากแบบสัมภาษณ์ ด้วย Content Analysis จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept interview) แบบเฉพาะเจาะจง โดยถอดคำสัมภาษณ์เรียงตามข้อคำถาม แล้วนำมาจัดระเบียบข้อมูล จำแนกเป็นหมวดหมู่เพื่อการวิเคราะห์สังเคราะห์สรุปสาระสำคัญ แล้วจึงเรียบเรียงผลการวิจัยในรูปแบบการนำเสนอเชิงพรรณนา (Descriptive Presentation) ผลการประเมินดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) ของแบบสอบถาม จำนวน ๖๐ ข้อ ค่า IOC รวมทั้งฉบับของแบบสอบถามคือ ๐.๘๒ ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่กำหนด (๐.๕๐) แสดงว่าแบบสอบถามมีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาและมีความสอดคล้อง สามารถนำไปใช้ในการวิจัยได้และมีผลการประเมิน

ดัชนีที่มีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) ในส่วนของแบบสัมภาษณ์จำนวน ๑๒ ข้อ พบว่ามีค่า IOC รวมทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๙๒ ซึ่งอยู่ในระดับสูง แสดงว่าแบบข้อคำถามสัมภาษณ์มีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา มีความสอดคล้อง เหมาะสม และสามารถนำไปใช้ในการสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยได้

สมมติฐานการวิจัย

การศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรค ด้านโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ องค์ประกอบที่มีทำให้เกิดประสิทธิภาพ ย่อมนำไปสู่รูปแบบโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีประสิทธิภาพ

กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

๔. ผลการวิจัย

ตามวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๑ ผลการศึกษาสภาพปัญหาด้านโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากร ของสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่า ผู้บริหาร อาจารย์ บุคลากรของมหาวิทยาลัยจำนวน ๑๗ คน โดยเฉลี่ยแล้วมีความพึงพอใจต่อ ๑) โครงสร้าง (Sat_structure) ๒) ระบบงาน (Sat_system) และ ๓) สมรรถนะบุคลากร (Sat_personnel) ของสถาบันภาษาอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น ดังนั้นจึง

แสดงว่า ในความเห็นของผู้บริหารมองเห็นว่า ๑) โครงสร้าง ๒) ระบบงาน และ๓) สมรรถนะบุคลากร ของสถาบันภาษายังมีปัญหา

จากการวิเคราะห์มุมมองของผู้บริหารมหาวิทยาลัย ผู้บริหารสถาบันภาษา และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง (n = 17) เกี่ยวกับสภาพปัญหาในองค์กร พบผลการวิจัยว่า **ด้านสมรรถนะบุคลากร (Sat_personnel)** มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ที่ \bar{x} = 3.87 **ด้านโครงสร้างองค์กร (Sat_structure)** มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ \bar{x} = 3.79 และ **ด้านระบบงาน (Sat_system)** มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ \bar{x} = 3.66

แม้ค่าเฉลี่ยจะสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด (3.50) เล็กน้อย แต่จากการทดสอบสมมติฐานด้วย One-Sample t-test พบว่า **ค่า p-value > 0.05 (ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ)** ซึ่งบ่งชี้ว่าความพึงพอใจในทั้ง 3 ด้านยังอยู่ในระดับ **“ปานกลาง”** ในทัศนะของผู้บริหารและบุคลากรสะท้อนให้เห็นว่าสถาบันภาษายังประสบปัญหาที่ต้องเร่งพัฒนา ทั้งในเรื่องความชัดเจนของโครงสร้าง ระบบการดำเนินงาน และการยกระดับสมรรถนะของบุคลากรให้สอดคล้องกับภารกิจของสถาบัน

ผลการศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการ จากการสำรวจความพึงพอใจของนิสิตและผู้รับบริการ (n = 29) ต่อการดำเนินงานของสถาบันภาษา ความพึงพอใจของผู้รับบริการ ด้านการเรียนการสอน กิจกรรมและโครงการ และการบริการของสถาบันภาษา (เกณฑ์ = 3.50/5.00) ดังนี้ ๑) การเรียนการสอน (Sat_teaching) ๒) กิจกรรมและโครงการ (Sat_activity) และ ๓) การบริการโดยรวม (Sat_service) ของสถาบันภาษาอยู่ในระดับสูงหรือมาด้านการเรียนการสอน (Sat_teaching): มีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากับ \bar{x} = 4.48 ด้านการบริการโดยรวม (Sat_service): มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ \bar{x} = 4.42 ด้านกิจกรรมและโครงการ (Sat_activity): มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ \bar{x} = 4.36

ผลการทดสอบ t-test พบค่า **p < 0.05** อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่าผู้รับบริการมีความพึงพอใจต่อคุณภาพการเรียนการสอนและการให้บริการของสถาบันภาษา ใน **“ระดับมาก”** ซึ่งเป็นจุดแข็งของสถาบันที่ควรนำไปต่อยอดในการพัฒนาเชิงรุกต่อไป

ตามวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๒ ผลการศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ ผลจากแบบสัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงลึก เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาโครงสร้างองค์กร ระบบงาน และ สมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการทำข้อเสนอเชิงนโยบายและแผนพัฒนาองค์กรอย่างเป็นระบบบ จากแบบสัมภาษณ์ถามผู้บริหารระดับมหาวิทยาลัย และ ผู้บริหารระดับสถาบันภาษา ทั้งระดับผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ และผู้อำนวยการฝ่ายงาน ทั้งที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จุฬาลกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน ๖ รูป/คน มีผู้ตอบกลับมาจำนวน ๕ รูป/คน พบว่า ยุทธศาสตร์การยกระดับสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สู่การเป็นศูนย์กลางภาษานานาชาติ จาก**ผลการวิเคราะห์ช่องว่างความสำเร็จ (The Reality Gap)** เปรียบเทียบระหว่าง “มุมมองภายนอก” และ “มุมมองภายใน” พบจุดที่ต้องเร่งพัฒนา ดังนี้ ๑) จากผู้รับบริการ พบความความพึงพอใจจากผู้รับบริการ ซึ่งผู้ตอบแบบสอบถามเป็นนิสิตและผู้เข้าสอบ ในระดับ “สูงมาก” ที่มีค่า \bar{x} = 4.36 - 4.48 ซึ่งเป็นจุดแข็ง คือ คุณภาพการสอนดีเยี่ยม, กิจกรรมน่าสนใจ, บริการน่าประทับใจ ๒) จากภายใน (ผู้บริหาร/บุคลากร): ความพึงพอใจระดับ “ปานกลาง” และพบความความพึงพอใจจากผู้รับบริการ ซึ่งผู้ตอบแบบสอบถามเป็นผู้บริหารและผู้บุคลากร ในระดับ “ปานกลาง” ที่มีค่า

\bar{x} = 3.66 - 3.87 ซึ่งเป็นจุดอ่อน คือ โครงสร้างบริหารยังไม่นิ่ง, ระบบงานยังขาดความคล่องตัว, สมรรถนะบุคลากรต้องได้รับการยกระดับการพัฒนามากขึ้น

โดยสรุป ผลการวิจัยโครงสร้าง ระบบงาน และ บุคลากร สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดังนี้

๑. ความจำเป็นในการปฏิรูปโครงสร้างและระบบงาน (Structural Reform Necessity) ด้านโครงสร้างองค์กร (\bar{x} = 3.79) แม้อยู่ในเกณฑ์ปานกลาง แต่มีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) ที่ค่อนข้างสูง (0.99) แสดงให้เห็นว่าบุคลากรมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันอย่างมากต่อความชัดเจนของบทบาทหน้าที่ (Role Clarity) การที่โครงสร้างยังไม่ชัดเจนส่งผลโดยตรงต่อการตัดสินใจและการประสานงานที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนพันธกิจของสถาบันภาษาในระดับนานาชาติ

๒. สมรรถนะบุคลากรกับภาระงาน (Competency vs. Workload) ด้านสมรรถนะบุคลากรมีค่าเฉลี่ยสูงสุด (\bar{x} = 3.87) บ่งชี้ว่าบุคลากรมีศักยภาพส่วนบุคคลที่ดี แต่เมื่อพิจารณาควบคู่กับค่า p ที่ไม่มีนัยสำคัญ แสดงว่าสมรรถนะเหล่านี้ยังไม่ถูกนำมาใช้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ (Underutilized) เนื่องจากถูกจำกัดด้วยโครงสร้างและระบบงานที่ยังไม่เอื้ออำนวย สอดคล้องกับหลักการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ว่า “คนเก่งจะทำงานได้ไม่เต็มที่ภายใต้ระบบที่ซับซ้อน”

๓ สรุประบบงาน และ สมรรถนะบุคลากร สถาบันภาษามี “คนเก่ง” พร้อมทำงาน แต่ “ระบบและโครงสร้าง” ยังขาดความชัดเจนและซับซ้อนเกินไป จนกลายเป็นตัวฉุดรั้งไม่ให้บุคลากรแสดงฝีมือได้อย่างเต็มที่เพื่อขับเคลื่อนสถาบันสู่ระดับสากล

ในเรื่องความพึงพอใจของผู้รับบริการต่อการดำเนินงานของสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เชิงเปรียบเทียบ (Contrast) กับวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ทำให้เห็น “ภาพสะท้อนความย้อนแย้งเชิงการบริหาร” ได้อย่างชัดเจน จากการศึกษาพบว่า ผู้รับบริการมีความพึงพอใจต่อการดำเนินงานของสถาบันภาษาในระดับสูงมาก โดยมีค่าเฉลี่ยระหว่าง 4.36 - 4.48 และเมื่อทดสอบสมมติฐานพบว่าค่า p-value น้อยกว่า 0.05 ($p < 0.05$) ในทุกด้าน ซึ่งแสดงถึงความสำเร็จอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนี้

๑. ประสิทธิภาพของการส่งมอบบริการ (Service Delivery Excellence) ด้านการเรียนการสอน (**Sat_teaching**) มีค่าเฉลี่ยสูงสุด (\bar{x} = 4.48) สะท้อนว่าหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET และกลยุทธ์การสอน (เช่น FSA) สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้จริง ผลลัพธ์นี้แสดงให้เห็นว่าสถาบันภาษามี**”ศักยภาพในเชิงวิชาการ”** ที่แข็งแกร่งมาก ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ดึงดูดและสร้างความเชื่อมั่นให้กับนิสิตและบุคลากรที่เข้ามาใช้บริการ

๒. คุณภาพการบริการที่เหนือความคาดหมาย (Exceeding Expectations) ด้านการบริการโดยรวม (**Sat_service**) และกิจกรรมโครงการ มีค่าเฉลี่ยในระดับสูง (4.36 - 4.42) และมีนัยสำคัญทางสถิติ (p = .005) ชี้ให้เห็นว่าสถาบันภาษาบริหารจัดการหน้างาน (Front-end) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างประสบการณ์ที่ดีให้กับผู้รับบริการ แม้ว่าจะมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรหรือระบบงานภายในตามที่ปรากฏในผลวิจัยข้อที่ ๑ ก็ตาม

ตามวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๓ เสนอรูปแบบโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มจร ที่มีประสิทธิภาพ

ผลการศึกษา ๓ ยุทธศาสตร์ ๓ ประสาน: คน-ระบบ-โครงสร้าง (Triple-S Transformation)

ตารางแสดง MODEL การพัฒนาแบบบูรณาการเพื่อความยั่งยืน

มิติการพัฒนา	**แนวทางการดำเนินงาน (Action Plan)**	**ผลลัพธ์ที่คาดหวัง (KPIs)**
STRUCTURE (โครงสร้าง)	ปฏิรูปสายบังคับบัญชาให้ **Lean** และชัดเจน ลดความซ้ำซ้อน	การตัดสินใจและประสานงานรวดเร็วขึ้น 30%
SYSTEM (ระบบงาน)	ขยายผลสู่ **Digital One-Stop Service** สำหรับ MCU-GET	ลดระยะเวลารอคอยผลสอบและบริการลง
STAFF (บุคลากร)	อบรมทักษะเฉพาะทางด้านภาษาโดยใช้กลยุทธ์การเรียน **FSA Strategy** และจรรยาบรรณวิชาชีพ	บุคลากรมีความเชี่ยวชาญระดับสากล

๕. การอภิปรายผลการวิจัย

๕.๑ อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๑ ด้านสภาพปัจจุบัน ปัญหา โครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากร ของสถาบันภาษา มจร

สภาพปัจจุบันปัญหาโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่า ผลการวิจัยในส่วนนี้จึงเป็น “หลักฐานเชิงประจักษ์” ที่ยืนยันว่าสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาองค์กรเชิงระบบ (Organization Development) เนื่องจากโครงสร้างและระบบงานอยู่ในระดับปานกลาง การดำเนินการเช่นนี้ต่อไป จะทำให้เกิดเป็นลักษณะคอขวด (Bottleneck) ที่อาจเป็นอุปสรรคของความสำเร็จของการเรียนการสอนในระยะยาว แม้ว่าผู้รับบริการภายนอกจะมีความพึงพอใจสูงก็ตาม (ดังปรากฏต่อไปในผลการวิจัยข้อที่ ๒) โดยมีจุดที่น่าสังเกต ที่แม้เกณฑ์ตัวเลขค่าสถิติบางตัวเลขไม่มีนัยสำคัญดังข้างต้น แต่มี “ปัญหาที่ซ่อนอยู่” หลังค่าสถิติที่ไม่มีนัยสำคัญนั้น ๆ ซึ่งเป็นหัวใจของการวิจัยเพื่อพัฒนา (R&D)

จากผลการวิจัยสำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ที่ถือเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในการชี้ให้เห็นถึง “ความจำเป็นในการพัฒนา” (Need for Development) โดยเฉพาะเมื่อค่าสถิติระบุว่าไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($p > 0.05$) ฉะนั้นในการอภิปรายผลเชิงวิชาการ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่มุ่งเน้นการหา **“องค์ประกอบการพัฒนา”** โดยใช้ผลการวิเคราะห์จากตารางที่ ๑ และ ๒ เป็นฐานในการสรุปองค์ความรู้ใหม่ (New Knowledge) สามารถตอบวัตถุประสงค์ข้อนี้ ดังนี้

๑. ประเด็นด้านโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จากการศึกษาพบว่าผู้บริหารและบุคลากรมีความเห็นต่อปัญหาด้านโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากร โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}$ = 3.66 - 3.87) และเมื่อทดสอบสมมติฐานเปรียบเทียบกับ

เกณฑ์มาตรฐานที่ ๓.๕๐ พบว่าค่า p-value มากกว่า 0.05 ($p > 0.05$) ในทุกด้าน ซึ่งสามารถอภิปรายผลเชิงลึกได้ดังนี้คือ สภาวะ “นิ่ง” ของระบบการบริหารจัดการ (Stagnant Administrative State) การที่ผลการวิเคราะห์ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($p > 0.05$) สะท้อนให้เห็นว่า แม้ค่าเฉลี่ยจะสูงกว่าเกณฑ์เล็กน้อย แต่ในทางสถิติถือว่ายังไม่สามารถข้ามผ่านระดับ “ปานกลาง” ไปสู่ระดับที่พึงพอใจอย่างโดดเด่นได้ สภาวะนี้บ่งชี้ว่า **ระบบภายในของสถาบันภาษายังคงมีปัญหาแฝงอยู่ (Hidden Problems)** ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ที่พบว่าด้าน **“ระบบงาน” (Sat_system)** มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{x} = 3.66$) บ่งบอกถึงความล่าช้าหรือขั้นตอนที่ซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน

จากข้อค้นพบที่พบว่า ผลการวิเคราะห์ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($p > 0.05$) แม้จะมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์เล็กน้อย แต่ในทางสถิติถือว่ายังไม่สามารถข้ามผ่านระดับปานกลางไปสู่ระดับที่พึงพอใจอย่างโดดเด่นได้ เมื่อนำมามาอธิบายร่วมกับแนวคิด **“สภาวะนิ่งของระบบการบริหารจัดการ” (Stagnant Administrative State)** และ **“ปัญหาแฝง” (Hidden Problems)** ในการวิเคราะห์ผล (Discussion) **ในการพัฒนาองค์กรทางรัฐประศาสนศาสตร์** ที่มีผู้วิจัยแนวหน้าที่มีข้อค้นพบที่สอดคล้อง ดังนี้ว่า เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสภาวะ “นิ่ง” ของระบบการบริหารจัดการ (Stagnant Administrative State) ของสถาบันภาษา มจร สภาวะนี้บ่งชี้ว่าระบบภายในยังคงมีปัญหาแฝงอยู่ (Hidden Problems) โดยเฉพาะด้าน “ระบบงาน” (Sat_system) ที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{x} = 3.66$)[๔] บ่งบอกถึงความล่าช้าหรือขั้นตอนที่ซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานซึ่ง**สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ**[๕] ที่ระบุว่า สภาวะนิ่งเชิงบริหารมักเกิดจากการที่องค์กรมีขั้นตอนการทำงานในลักษณะดั้งเดิม (Red Tape) ที่ซ้ำซ้อนและขาดการนำเทคโนโลยีมาตัดทอนกระบวนงาน และ**สอดคล้องกับแนวคิดของ พลอย สืบวิเศษ**[๖] ที่อธิบายว่า ค่าคะแนนในระดับปานกลางที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิตินั้น คือสัญญาณเตือนทางพฤติกรรมองค์กรว่า บุคลากรกำลังปฏิบัติงานภายใต้ระบบที่แฝงปัญหาเชิงโครงสร้าง ซึ่งหากไม่ได้รับการปรับปรุงระบบงาน (System Transformation) อย่างจริงจัง องค์กรจะไม่สามารถยกระดับไปสู่เกณฑ์มาตรฐานขั้นสูงได้

๕.๑.๑ ความจำเป็นในการปฏิรูปโครงสร้างและระบบงาน (Structural Reform Necessity)

ด้านโครงสร้างองค์กร ($\bar{x} = ๓.๗๙$) แม้อยู่ในเกณฑ์ปานกลาง แต่มีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) ที่ค่อนข้างสูง (๐.๙๙) แสดงให้เห็นว่าบุคลากรมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันอย่างมากต่อความชัดเจนของบทบาทหน้าที่ (Role Clarity) การที่โครงสร้างยังไม่ชัดเจนส่งผลโดยตรงต่อการตัดสินใจและการประสานงานที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนพันธกิจของสถาบันภาษาในระดับนานาชาติ

๕.๑.๒. สมรรถนะบุคลากรกับภาระงาน (Competency vs. Workload)

---

[๔] ศิริชัย กาญจนวาสี, **การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการวิจัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๘๕.

[๕] สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, กิริฎา เภาพิจิตร, และ ตรึงตา หาญคุณะเศรษฐ์, “แนวทางการปฏิรูประบบราชการและหน่วยงานของรัฐเพื่ออนาคต”, **รายงานวิจัย**, (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI), ๒๕๑๖), หน้า ๔๕.

[๖] พลอย สืบวิเศษ, **การบริหารผลการปฏิบัติงานในภาครัฐ: แนวคิด ทฤษฎี และแนวปฏิบัติ**, (สำนักพิมพ์สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๖๓), หน้า ๑๑๒.

ด้านสมรรถนะบุคลากรมีค่าเฉลี่ยสูงสุด (\bar{x} = ๓.๘๗) บ่งชี้ว่าบุคลากรมีศักยภาพส่วนบุคคลที่ดี แต่เมื่อพิจารณาควบคู่กับค่า pที่ไม่มีนัยสำคัญ แสดงว่าสมรรถนะเหล่านี้ยังไม่ถูกนำมาใช้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ (Underutilized) เนื่องจากถูกจำกัดด้วยโครงสร้างและระบบงานที่ยังไม่เอื้ออำนวย สอดคล้องกับหลักการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ว่า “คนเก่งจะทำงานได้ไม่เต็มที่ภายใต้ระบบที่ซับซ้อน

๕.๑.๓ สรุประบบงาน และ สมรรถนะบุคลากร สถาบันภาษามี “คนเก่ง” พร้อมทำงาน แต่ “ระบบและโครงสร้าง” ยังขาดความชัดเจนและซับซ้อนเกินไป จนกลายเป็นตัวฉุดรั้งไม่ให้บุคลากรแสดงฝีมือได้อย่างเต็มที่เพื่อขับเคลื่อนสถาบันสู่ระดับสากล

๕.๒ อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๒ : องค์ประกอบการพัฒนาโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ

จากการศึกษาวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาเพื่อให้สถาบันภาษาดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบหลักที่ต้องขับเคลื่อนแบบบูรณาการ (Integrated Synergy) ดังนี้

๑) การพัฒนาโครงสร้างองค์กร (Structural Development: The Foundation)

โครงสร้างคือ “กระดูกสันหลัง” ขององค์กร จากผลวิจัยที่พบว่าความพึงพอใจของบริหารอยู่ในระดับปานกลาง ($p > ๐.๐๕$) จึงมีข้อสรุปองค์ประกอบด้านโครงสร้างดังนี้:

ความชัดเจนในบทบาท (Role Clarity) การจัดทำคำบรรยายลักษณะงาน (Job Description - JD) ที่ระบุหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน เพื่อขจัดปัญหาการทำงานทับซ้อน

การลดลำดับชั้น (Flat Hierarchy) การปรับโครงสร้างให้มีความคล่องตัว (Agile) ลดขั้นตอนการอนุมัติเพื่อให้การบริหารจัดการและการตัดสินใจของผู้บริหารรวดเร็วทันต่อสถานการณ์

ระบบการประสานงาน (Seamless Coordination) การออกแบบช่องทางการสื่อสารที่ไร้รอยต่อทั้งภายในและระหว่างคณะ/หน่วยงาน

๒) การพัฒนาระบบงาน (System Development: The Engine)

ระบบคือ “กลไก” ที่ขับเคลื่อนงานให้มีมาตรฐาน จากผลวิจัยที่พบว่าระบบงานยังมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{x} = ๓.๖๖$) จึงต้องมีองค์ประกอบดังนี้:

การขับเคลื่อนด้วยดิจิทัล (Digital Transformation) การนำระบบ Digital One-Stop Service มาใช้สนับสนุนงานบริการ เช่น ระบบลงทะเบียนสอบ MCU-GET ออนไลน์ และระบบจัดเก็บผลสอบอัตโนมัติ เพื่อความแม่นยำและรวดเร็ว

การสร้างมาตรฐานขั้นตอนการปฏิบัติงานที่เป็นสากล (**Standard Operating Procedure-SOP)** เพื่อลดการใช้ดุลยพินิจส่วนตัวและเพิ่มความโปร่งใสในระบบงาน

๓) การพัฒนาสมรรถนะบุคลากร (Personnel Competency: The Driver)

บุคลากรคือ “พลังขับเคลื่อน” ที่สำคัญที่สุด จากผลวิจัยที่พบว่าคุณภาพการสอนเป็นจุดแข็ง ($p < ๐.๐๕$) จึงต้องต่อยอดสมรรถนะดังนี้:

(๑) การวางคนให้ตรงกับงาน (Strategic Placement) ยึดหลัก “Put the right man on the right job” มอบหมายงานตามทักษะและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (เช่น มอบหมายผู้เชี่ยวชาญ FSA ให้รับผิดชอบหลักสูตร MCU-GET โดยตรง)

(๒) นโยบายการพัฒนาทักษะ (Continuous Skill Upgrading-Upskill/Reskill) อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเทคนิคการสอนแนวใหม่และจรรยาบรรณในการบริการ เพื่อรักษามาตรฐานความพึงพอใจของผู้รับบริการให้อยู่ในระดับสูงอย่างยั่งยืน

๔) สรุปความเชื่อมโยงเชิงระบบ (Systemic Conclusion)

องค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านมีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลต่อกันอย่างมีนัยสำคัญ:

โครงสร้างที่ชัดเจน (Structure) จะช่วยให้ระบบงาน (System) เดินหน้าได้อย่างรวดเร็ว และเมื่อระบบงานดี จะเอื้อให้บุคลากรที่มีศักยภาพ (People) สามารถแสดงสมรรถนะออกมาได้อย่างเต็มที่"

ผลลัพธ์สุดท้ายคือ **"ประสิทธิภาพสูงสุด"** ที่จะเกิดขึ้นกับสถาบันภาษา มจร ทั้งในมิติของการบริหารภายใน (Internal Excellence) และการบริการภายนอก (External Satisfaction)

เมื่อนำผลจากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ มาเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ จะพบข้อค้นพบที่สำคัญ (Key Discovery) ดังนี้:

ประเด็นเปรียบเทียบ	**ระบบภายใน (ข้อที่ ๑)**	**คุณภาพบริการ (ข้อที่ ๒)**
ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	๓.๖๖ – ๓.๘๗ (ปานกลาง)	๔.๓๖ – ๔.๔๘ (สูงมาก)
นัยสำคัญ (p)	p > ๐.๐๕ (ยังติดหล่มปัญหา)	p < ๐.๐๕ (สำเร็จโดดเด่น)
สถานะเชิงกลยุทธ์	**"คอขวดหลังบ้าน"**	**"ความสำเร็จหน้าบ้าน"**

วิเคราะห์ความเชื่อมโยง ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า **"Performance Paradox"** คือการที่สถาบันภาษาผลิตงานคุณภาพสูง (High-quality Output) ออกมาได้ ทั้งที่ระบบบริหารจัดการภายในยังไม่สมบูรณ์ สภาวะนี้บ่งชี้ว่าความสำเร็จที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน **"พึ่งพาความสามารถเฉพาะตัวและสมรรถนะของบุคลากรเป็นหลัก"** (Individual Performance) มากกว่าที่จะพึ่งพาความเข้มแข็งของระบบ (Systemic Performance)

๕.๒ อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๓ เสนอรูปแบบโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มจร ที่มีประสิทธิภาพ

แผนผังโครงสร้างการพัฒนา

ภาพความเชื่อมโยงระหว่าง "โครงสร้าง-ระบบ-คน"

จากผลลัพธ์ในเรื่องการพัฒนาโครงสร้าง ระบบ และ บุคลากร ค่า p > 0.05 หมายถึงผลนั้นไม่ต่างจากเกณฑ์ 3.50 อย่างมีนัยสำคัญ จึงสรุปได้ว่า “ยังมีปัญหาหรือต้องการการพัฒนา” ตามที่วิเคราะห์ไว้ ซึ่งเป็นการตีความที่ถูกต้องตามบริบทวิจัยเชิงพัฒนา (R&D) เพื่อศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มจร ที่มีประสิทธิภาพ

๖. องค์ความรู้ใหม่

เสาหลักการพัฒนา ๓ มิติ (The 3 Pillars of Development)

ตามโมเดล “Structure - System - People” (S-S-P)

PILLAR 1: STRUCTURE (โครงสร้าง)

Action: ลีน (Lean) โครงสร้างบริหาร ลดขั้นตอนซ้ำซ้อน

Outcome: ประสานงานระหว่างหลักสูตรไทยและอินเตอร์ได้รวดเร็วขึ้น

PILLAR 2: SYSTEM (ระบบงาน)

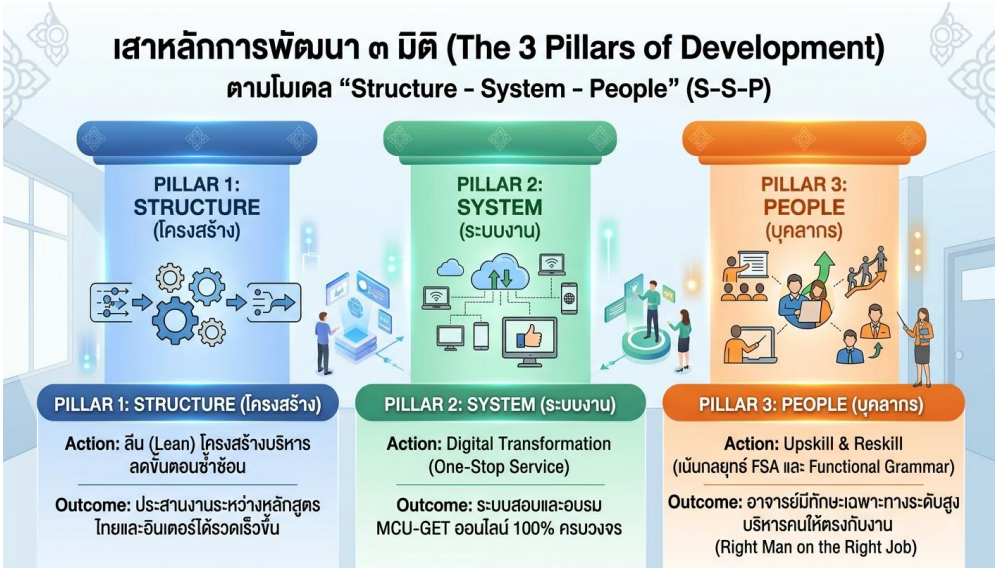
Action: **Digital Transformation** (One-Stop Service)

Outcome: ระบบสอบและอบรม MCU-GET ออนไลน์ 100% ครบวงจร

PILLAR 3: PEOPLE (บุคลากร)

Action: **Upskill & Reskill** (เน้นกลยุทธ์ FSA และ Functional Grammar)

Outcome: อาจารย์มีทักษะเฉพาะทางระดับสูง บริหารคนให้ตรงกับงาน (Right Man on the Right Job)

จากผลลัพธ์ในเรื่องการพัฒนาโครงสร้าง ระบบ และ บุคลากร ค่า p > 0.05 หมายถึงผลนั้นไม่ต่างจากเกณฑ์ 3.50 อย่างมีนัยสำคัญ จึงสรุปได้ว่า “ยังมีปัญหาหรือต้องการการพัฒนา” ตามที่วิเคราะห์ไว้ ซึ่งเป็นการตีความที่ถูกต้องตามบริบทวิจัยเชิงพัฒนา (R&D) เพื่อศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาโครงสร้าง ระบบงาน และสมรรถนะบุคลากรของสถาบันภาษา มจร ที่มีประสิทธิภาพ

MODEL การพัฒนาแบบบูรณาการเพื่อความยั่งยืน

มิติการพัฒนา	แนวทางการดำเนินงาน (Action Plan)	ผลลัพธ์ที่คาดหวัง (KPIs)
STRUCTURE (โครงสร้าง)	ปฏิรูปสายบังคับบัญชาให้ **Lean** และชัดเจน ลดความซ้ำซ้อน	การตัดสินใจและประสานงานรวดเร็วขึ้น 30%
SYSTEM (ระบบงาน)	ขยายผลสู่ **Digital One-Stop Service** สำหรับ MCU-GET	ลดระยะเวลารอคอยผลสอบและบริการลง
STAFF (บุคลากร)	อบรมทักษะเฉพาะทางด้านภาษาโดยใช้กลยุทธ์การเรียน **FSA Strategy** และจรรยาบรรณวิชาชีพ	บุคลากรมีความเชี่ยวชาญระดับสากล

๗. สรุป

๑) ด้านโครงสร้าง ระบบงาน และ สมรรถนะบุคลากร

จากการทดสอบสมมติฐานด้วย One-Sample t-test พบว่า **ค่า p-value > 0.05 (ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ)** ซึ่งบ่งชี้ว่าความพึงพอใจในทั้ง ๓ ด้านยังอยู่ในระดับ **“ปานกลาง”** ในทัศนะของผู้บริหารและบุคลากรสะท้อนให้เห็นว่าสถาบันภาษายังประสบปัญหาที่ต้องเร่งพัฒนา ทั้งในเรื่องความชัดเจนของโครงสร้าง ระบบการดำเนินงาน และการยกระดับสมรรถนะของบุคลากรให้สอดคล้องกับภารกิจของสถาบัน

๒) ในด้านความพึงพอใจของผู้รับบริการ ด้านการเรียนการสอน กิจกรรมและโครงการ และการบริการของสถาบันภาษา

ผลการทดสอบ t-test พบค่า **p < 0.05** อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่าผู้รับบริการมีความพึงพอใจต่อคุณภาพการเรียนการสอนและการให้บริการของสถาบันภาษาใน **“ระดับมาก”** ซึ่งเป็นจุดแข็งของสถาบันที่ควรนำไปต่อยอดในการพัฒนาเชิงรุกต่อไป

๘.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Strategic Recommendations)

สถาบันภาษา มจร ควรเปลี่ยนผ่านจากการเป็นหน่วยงานสนับสนุน (Support Unit) ไปสู่การเป็นหน่วยงานเชิงกลยุทธ์ (Strategic Unit) โดยใช้จุดแข็งด้านการเรียนการสอนและการบริการ เป็นฐานในการปฏิรูปโครงสร้างและระบบงานภายในให้เข้มแข็ง เพื่อรองรับความเป็นนานาชาติของมหาวิทยาลัยอย่างเต็มรูปแบบ

๑.กลยุทธ์การพัฒนาสถาบันภาษา มจร สู่ความเป็นเลิศ (MCU-LI Transformation)

สถานะปัจจุบัน: มุมมองสะท้อนกลับ (Current Status: Feedback Loop) แบ่งความจริงออกเป็น ๒ ด้าน เพื่อให้ผู้บริหารเห็นความจำเป็นในการปรับปรุงระบบภายใน โดยที่เสียงจากผู้รับบริการ (นิสิต/ผู้สอบ): “ความพึงพอใจระดับสูงมาก” ($\bar{x}$=4.36–4.48) *จุดแข็ง:* การเรียนการสอนยอดเยี่ยม, บริการประทับใจ ในขณะที่เสียงจากภายใน (ผู้บริหาร/บุคลากร): “ความพึงพอใจระดับปานกลาง” ($\bar{x}$=3.66–3.87) และจุดที่ต้องพัฒนา: **โครงสร้างยังไม่ชัดเจน ระบบงานยังไม่คล่องตัว** (Statistically, we need improvement!)

๒.จัดตั้งงบประมาณพัฒนาบุคลากร: เพื่อสร้างความเชี่ยวชาญในกลยุทธ์การสอนสมัยใหม่ ควร**ปฏิรูประบบ IT** เพื่อการพัฒนา Platform สำหรับ MCU-GET ที่รองรับจำนวนผู้เข้าสอบจำนวนมากต่อปี และ **สร้างมาตรฐาน KPI ใหม่:** นำผลความพึงพอใจจากผู้รับบริการมาเป็นตัวชี้วัดความก้าวหน้าขององค์กร

๓.ผลลัพธ์ที่คาดหวัง (Expected Results) Academic Excellence: คะแนนสอบ MCU-GET ของนิสิตสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ **Operational Efficiency:** ลดเวลาและงบประมาณในการบริหารจัดการภายใน และ **Global Recognition:** สถาบันภาษาพร้อมรองรับความเป็นนานาชาติของมหาวิทยาลัยอย่างแท้จริง เมื่อเปรียบเทียบความพึงพอใจในตารางที่ ๑ และ ๒ จะเห็น “ช่องว่าง” (Gap) ชัดเจนที่แสดงถึง **“บริการเราดีแล้ว แต่ระบบข้างในต้องแข็งแรงกว่านี้”** ฉะนั้น การสร้างความเชื่อมั่น หาก **Pillar 2 (System)** ได้รับการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ผู้รับบริการจะเห็นการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน

๔. ผลการวิเคราะห์ช่องว่างความสำเร็จ (The Reality Gap)

นำเสนอเปรียบเทียบระหว่าง “มุมมองภายนอก” และ “มุมมองภายใน” จุดที่ต้องเร่งพัฒนา

๑. จากผู้รับบริการ พบความความพึงพอใจจากผู้รับบริการ ซึ่งผู้ตอบแบบสอบถามเป็นนิสิตและผู้เข้าสอบ ในระดับ “สูงมาก” ที่มีค่า \bar{x} = 4.36 - 4.48$ ซึ่งเป็นจุดแข็ง คือ คุณภาพการสอนดีเยี่ยม, กิจกรรมน่าสนใจ, บริการน่าประทับใจ

๒. จากภายใน (ผู้บริหาร/บุคลากร): ความพึงพอใจระดับ “ปานกลาง” พบความความพึงพอใจจากผู้รับบริการ ซึ่งผู้ตอบแบบสอบถามเป็นผู้บริหารและผู้บุคลากร ในระดับ “ปานกลาง” ที่มีค่า \bar{x} = 3.66 - 3.87 ซึ่งเป็นจุดอ่อน คือ โครงสร้างบริหารยังไม่นิ่ง, ระบบงานยังขาดความคล่องตัว, สมรรถนะบุคลากรต้องได้รับการอัปเกรด

“Call to Action” **สำหรับผู้บริหาร** ๑) จัดตั้งงบประมาณพัฒนาบุคลากร เพื่อสร้างความเชี่ยวชาญในกลยุทธ์การสอนสมัยใหม่ ๒) ปฏิรูประบบ IT พัฒนา Platform สำหรับ MCU-GET ที่รองรับจำนวนผู้เข้าสอบมหาศาลต่อปี ๓) สร้างมาตรฐาน KPI ใหม่ นำผลความพึงพอใจจากผู้รับบริการมาเป็นตัวชี้วัดความก้าวหน้าขององค์กร

๕.นโยบายเร่งด่วน (Priority Policy Recommendations)

หัวข้อ: ยุทธศาสตร์การยกระดับสถาบันภาษา มจร สู่การเป็นศูนย์กลางภาษานานาชาติ **โดย ๑) Smart Investment:** ลงทุนในเทคโนโลยีการทดสอบออนไลน์ (Computer-based Testing) เพื่อรองรับจำนวนผู้สมัครที่เพิ่มขึ้น **๒) Competency-Based Management:** นโยบาย “วางคนให้ตรงกับงาน” โดยพิจารณาจากทักษะเฉพาะด้านที่ผลวิจัยระบุ **๓) Continuous Feedback:** ใช้ผลความพึงพอใจจากนิสิตเป็นตัวดัชนีชี้วัดหลัก (Leading Indicator) ในการปรับปรุงหลักสูตรรายไตรมาส **และ ๔) ผลสัมฤทธิ์ปลายทาง (Final Goal) คือ Institutional Reputation**: สถาบันภาษาเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ **และ** Educational Excellence: นิสิตสอบผ่านเกณฑ์ MCU-GET ด้วยความมั่นใจและมีความรู้จริง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กลุ่มงานพัฒนาโครงสร้างองค์กร กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร. **คู่มือการปฏิบัติงาน กระบวนงานปรับปรุงโครงสร้างส่วนราชการ**. กรุงเทพ: สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๖๐.

กิตติทัต วงษ์พวง. “พฤติกรรมและทัศนคติในการพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษแบบนำตนเองของนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน”. การค้นคว้าอิสระ **หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชานวัตกรรมทางธุรกิจ**. โครงการหลักสูตรปริญญาโทออนไลน์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๖.

ดีน แอนเดอร์สัน และลินดา อัคเคอร์แมน แอนเดอร์สัน. **เกินกว่าการจัดการการเปลี่ยนแปลง: วิธีการบรรลุผลลัพธ์ที่ก้าวล้ำผ่านการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีสติ**. ซานฟรานซิสโก: ไฟฟ์เฟอร์, ๒๐๑๐.

ภัทรภร บุญศร. “การพัฒนาทักษะการพูดภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวันโดยใช้บทฝึกการสนทนาภาษาอังกฤษ”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๒.

มณัญญา มานะรัชศักดิ์ และ อุบลวรรณ ส่งเสริม. “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนภาษาอังกฤษตามแนวการสอนภาษาเพื่อการสื่อสาร ร่วมกับการเรียนรู้แบบร่วมมือเพื่อพัฒนาทักษะการสื่อสารและความมั่นใจในการใช้ภาษาอังกฤษ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา”. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร**. ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๖): ๓๖๗-๓๘๑.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาของหน่วยงานของรัฐ**. E-book: ExpernetBooks, ๒๐๒๐.

วรพจน์ พรหมสัตยพรต. **การบริหารงานสาธารณสุขท้องถิ่น**. E-book: ExpernetBooks, ๒๐๒๐.

ว่าที่ร้อยตรีหญิงมณัญญา มานะรัชศักดิ์. “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ ตามแนวการสอนภาษาเพื่อการสื่อสารร่วมกับการเรียนรู้แบบร่วมมือ เพื่อพัฒนาทักษะการสื่อสารและความมั่นใจในการใช้ภาษาอังกฤษสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. หลักสูตรและการสอน: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๕.

วิลเลียม เจ. โรธเวลล์ และคณะ. **การปฏิบัติการพัฒนาองค์กร: คู่มือสำหรับการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง**. (ซานฟรานซิสโก: ไฟฟ์เฟอร์, ๒๐๑๐.

วิลเลียม เอ. พาสมอร์ และคณะ. **การวิจัยการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาองค์กร เล่มที่ ๑๘.** บิงลีย์: Emerald Group Publishing Limited, ๒๐๑๐

ศิราภรณ์ เรืองแก้ว.“ปัญหาและความต้องการของผู้เรียนภาษาต่างประเทศที่มีต่อการให้บริการของสถาบันภาษามหาวิทยาลัยรามคำแหง”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๗.

สถาบันภาษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม. **แผนยุทธศาสตร์สถาบันภาษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๔**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๖๔.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. ฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์, ๒๕๖๘.

สมพร โกมารทัต. “การศึกษาการใช้กลยุทธ์การเรียนภาษาต่างประเทศของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพฯและปริมณฑล”. **รายงานผลการวิจัย**. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, ๒๕๕๙.

สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน. **แผนบริหารความต่อเนื่อง (Business Continuity Plan: BCP)**. กรุงทพ: กระทรวงแรงงาน, ๒๕๖๓.

หลุยส์ คาร์เตอร์ เดวิด อุลริช และมาร์แชลล์ โกลด์สมิธ. **แนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุดในการพัฒนาความเป็นผู้นำและการเปลี่ยนแปลงองค์กร: บริษัทที่ดีที่สุดจะรับประกันการเปลี่ยนแปลงที่มีความหมายและความเป็นผู้นำที่ยั่งยืนได้อย่างไร**. ซานฟรานซิสโก: ไฟฟ์เฟอร์, ๒๐๐๕.

เฮลมี่ เอช บาลีห์. **โครงสร้างองค์กร: ทฤษฎีและการออกแบบ การวิเคราะห์และการกำหนด.** สหรัฐอเมริกา: Springer Science + Business Media, Inc., 2006.

การเรียนหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET ด้วยกลยุทธ FSA การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงหน้าที่ทางไวยากรณ์

Learning in the MCU-GET Preparation Course via FSA Strategy Functional Sentence Analysis

จุฑารัตน์ คัมภีรภาพ
Jutharat Compeerapap[๑]
พระมหาสันติ ธีรภทฺโท, ดร.
Phramaha Santi Dhirabhaddho, Dr.[๒]

Received: *April 2, 2026* **Revised:** *August 15, 2026*
Accepted: *August 25, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาสภาพปัญหาความสามารถทางภาษาอังกฤษของผู้เรียนในหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET ด้วยกลยุทธ์การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงคู่ความสัมพันธ์ (FSA) (๒) ศึกษาผลกระทบของเจตคติผู้เรียนต่อผลลัพธ์การเรียนด้วยกลยุทธ์ FSA และ (๓) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผลลัพธ์ของกระบวนการสอนกับคะแนนสอบ MCU-GET จริง การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างคือผู้เรียนระดับบัณฑิตศึกษา จำนวน ๓๙ คน ได้มาโดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยชุดเนื้อหาการสอน ๔ ทักษะที่ดึงลักษณะความผิดทางไวยากรณ์ที่พบบ่อยมาจัดทำบทเรียน สื่ออนิเมชัน ด้วย PowerPoint-based และแบบสอบถามเจตคติชนิดมาตรประมาณค่า ๕ ระดับ ซึ่งมีค่าดรรชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 0.760 และค่าความเที่ยง (Reliability) เท่ากับ 0.972 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's correlation coefficient) และ One-Sample t-test ผลการวิจัยพบว่า (๑) สภาพปัญหาของผู้เรียนส่วนใหญ่ร้อยละ ๓๘.๕-๔๖.๒ มีปัญหาในทักษะฟัง พูด อ่าน เขียน โดยพบปัญหาการเรียนออกเสียงควบคู่กับการเขียน ร้อยละ ๓๐.๘ การเขียนควบคู่กับไวยากรณ์ ร้อยละ ๒๕.๖ และการเขียนอย่างเดียว ร้อยละ ๒๐.๕ (๒) เจตคติของผู้เรียนมีผลกระทบต่อผลลัพธ์การเรียนอย่างมีนัยสำคัญใน ๔ ด้าน โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านกระบวนการเรียนการสอน ($p = 0.664$), ด้านความสามารถในการสอนของอาจารย์ ($p = 0.700$), ด้านกลยุทธ์ FSA ($p = 0.495$) และด้านเจตคติต่อภาษาอังกฤษ ($p = 0.328$) ส่วนอีก ๔ ด้านไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($p > 0.05$) (๓) ในภาพรวมความสัมพันธ์ระหว่างผลลัพธ์การสอน FSA กับคะแนนสอบไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่เมื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉพาะกลุ่มที่สอบมากกว่า ๑ ครั้ง พบว่าคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจาก ๕๗.๖๗ เป็น ๗๐.๓๓ คิดเป็นพัฒนาการรวมร้อยละ ๒๑.๙๕ แสดงให้เห็นว่ากลยุทธ์ FSA สามารถยกระดับคะแนนสอบ MCU-GET ได้อย่างมีนัยสำคัญ

---

[๑] สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Language Institute Mahachulalongkornrajavidayalaya University (LiMCU)

[๒] สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Language Institute Mahachulalongkornrajavidayalaya University (LiMCU)

คำสำคัญ: การจัดการเรียนการสอน, หลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET, กลยุทธ์การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงหน้าที่ทางไวยากรณ์, เจตคติของผู้เรียน ๔ ทักษะ

Abstract

The objectives of this research article were to: (1) investigate the English proficiency problems of learners in the MCU-GET preparation course utilizing the Functional Sentence Analysis (FSA) strategy; (2) examine the effects of learners' attitudes on their learning outcomes using the FSA strategy; and (3) analyze the relationship between the instructional outcomes and the learners' actual MCU-GET test scores. Utilizing a quantitative research methodology, the research population consisted of 45 graduate students, from which a sample of 39 students was selected through the simple random sampling technique. The research instruments comprised a four-skill instructional package developed by extracting frequently miscoded grammatical structures from past exams, PowerPoint-based animation media, and a 5-point Likert scale attitude questionnaire. The instruments yielded an Item-Objective Congruence (IOC) index of 0.760 and a reliability coefficient of 0.972. Data were analyzed using descriptive statistics, Pearson's correlation coefficient, and One-Sample t-test. **The research findings revealed that:** (1) **Learners' Problems:** The majority of learners (38.5%–46.2%) experienced difficulties across listening, speaking, reading, and writing skills. Specifically, these included problems in learning pronunciation combined with writing (30.8%), writing combined with grammar (25.6%), and writing alone (20.5%). (2) **Effects of Attitudes on Learning Outcomes:** Learners' attitudes exerted statistically significant effects on learning outcomes in 4 dimensions. Ranked from the highest to lowest impact, these were: instructional process ($p = 0.664$), instructor's teaching capability ($p = 0.700$, indicating an inverse relationship), FSA strategy ($p = 0.495$), and attitude toward the English language ($p = 0.328$). The remaining 4 dimensions showed no statistically significant effects ($p > 0.05$). (3) **Relationship with actual MCU-GET Scores:** Overall, the correlation between the FSA instructional outcomes and the test scores was not statistically significant at the 0.05 level. However, a comparative analysis of the subgroup that took the exam more than once revealed that their average scores increased from 57.67 to 70.33, representing a total improvement of 21.95%. This demonstrates that the FSA strategy can significantly elevate learners' MCU-GET scores.

Keywords: Instructional Management, MCU-GET Preparation Course, Functional Sentence Analysis (FSA) Strategy, Four-Skill Learners' Attitudes

๑. บทนำ

ภาษาอังกฤษมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ระดับสากล สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การทดสอบ MCU-GET จึงไม่ใช่เพียงการวัดความรู้ทางภาษา แต่เป็น

ดัชนีชี้วัดความพร้อมในการศึกษาค้นคว้าวิชาการชั้นสูง อย่างไรก็ตาม ปัญหาหลักที่ผู้เรียนมักประสบคือความซับซ้อนของโครงสร้างไวยากรณ์ (Grammar) ที่เป็นกฎเกณฑ์ที่ตายตัวและยากต่อการนำไปใช้จริงในทักษะทั้ง ๔ คือ ทักษะการฟัง การพูด การอ่าน และ การเขียน เพื่อแก้ไขปัญหานี้ ผู้วิจัยจึงได้พัฒนากลยุทธ์การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงคู่ความสัมพันธ์ (Functional Sentence Analysis: FSA) ซึ่งมีรากฐานมาจากทฤษฎี Functional Grammar ของ Michael A. Halliday[๓] ทฤษฎีนี้เปลี่ยนมุมมองจากการจำกฎไวยากรณ์แบบเดิม (Formal Grammar) ไปสู่การวิเคราะห์จาก "การใช้ภาษา" (Function) ไปหา "กฎ" (Form) ทำให้ผู้เรียนเข้าใจว่าคำแต่ละคำทำหน้าที่อะไรในประโยคและมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

จากผลการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องของผู้วิจัยใน ๓ ระยะที่ผ่านมาในการวิจัยการใช้กลยุทธ์ FSA ในการวิจัยชิ้นที่ ๑ เรื่อง การใช้กลยุทธ์การวิเคราะห์ประโยคคู่ความสัมพันธ์ในการตรวจทานงาน พบว่ากลยุทธ์ FSA ช่วยให้ผู้เรียนสามารถตรวจทานความถูกต้องทางไวยากรณ์ได้ด้วยตนเอง (Self-correction) ได้ถูกต้องมากขึ้น[๔] ที่พบว่าผู้เรียนมีพัฒนาการสูงขึ้นในความถูกต้องของการใช้ไวยากรณ์ในบางลักษณะของการใช้ เช่น การใช้คู่ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยความหมาย (Between Units of Meaning-B) ระหว่าง [Subject Unit][Verb Unit], [Verb Transitive Unit][Object Unit], [Verb Intransitive Unit][Zero Object Unit], [Main Clause][Co-ordinate Conjunction Unit][Main Clause], [Main Clause][Subordinate Conjunction Unit][Subordinate Clause] และการใช้คู่ความสัมพันธ์ภายในหน่วยความหมาย (Within Unit of Meaning-W) ระหว่าง (determiner/คำบ่งชี้คำนาม)(Countable Noun), (Adjective Function/ Adjective Form)(Noun) และ (Adjective Function/Noun Form) (Noun) (Determiner/คำบ่งชี้คำนาม)(Singular Countable Noun), (Determiner/คำบ่งชี้คำนาม)(Uncountable Noun), (V.ing/Adjective/Present Participle) (Noun),[(Noun)(V.3/Adjective/PastParticiple)],[(Noun)(V.ing/PresentParticiple/Adjective)],[(Adverb)(Verb)], [(Determiner)(Adverb)(Adjective)(Noun)][Preposition][(Determiner)(Adverb)(Adjective)(Noun)] และ [(V.3/Past Participle/Adjective)(Noun)]

ในขณะที่ยังมีลักษณะการใช้อีกมากที่ยังต้องการการแก้ไขในรายงานวิจัยเดียวกัน ที่ยังพบบางลักษณะทางไวยากรณ์ที่ผู้เรียนไม่ใช้ จึงได้ทำการวิจัยเฉพาะลักษณะที่ซับซ้อนทางไวยากรณ์นั้น ในการรายงานวิจัยชิ้นที่ ๒[๕] เช่น การใช้ wh- ลดรูปในการขยายด้วย รูป (form) present participle-V.ing หรือ past participle-V.3 ที่ทำหน้าที่ (function) adjective (คุณศัพท์) และ อื่น ๆ การไม่ใช้รูป/ใช้ผิดรูป passive voice [<V. to be><V.3>], การใช้ tense ที่ผิด เช่น การใช้กาลที่เกิดขึ้นในอดีต และส่งผลถึงปัจจุบัน คือ Present Perfect

---

[๓] Halliday, M. A. K., **An Introduction to Functional Grammar,** 2nd Edition, (London: Edward Arnold, 1994), p. 35.

[๔] จุฑารัตน์ คัมภีรภาพ, “การใช้กลยุทธ์การวิเคราะห์ประโยคเชิงคู่ความสัมพันธ์ในการตรวจทานงาน”, **วารสารภาษาปริทัศน์**, ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๓๔ (๒๕๖๒).

[๕] จุฑารัตน์ คัมภีรภาพ, “ผลการใช้กลยุทธ์ Functional Sentence Analysis (FSA) ในการตรวจทานการเขียนด้วยตนเอง ที่มีต่อความถูกต้องในการใช้ไวยากรณ์ของนิสิตในรายวิชาภาษาอังกฤษเพื่อการเรียนรู้ในชีวิตจริง”, **วารสารภาษาปริทัศน์** ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๓๖ (๒๕๖๔).

Tense [<has/have><V.3>] กับ การใช้กาลที่เกิดและจบแล้วในอดีต คือ Past Simple Tense [V.2], การใช้ combination ของ tense ที่ผิด เช่น การใช้กาลที่เกิดก่อนในอดีต Past Perfect Tense [<had><V.3>] กับกาลที่เกิดภายหลัง Past Simple Tense (V.2), การใช้ If-clause ประโยคเงื่อนไขที่เป็นสถานะการณ์สมมติ และผลที่อาจเกิดขึ้นได้ที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความจริง (Hypothetical/ Impossible Situation Second Conditional Type) If [<would><V.1>], [V.2] และ ประโยคเงื่อนไขที่ใช้สมมติถึงเหตุการณ์ในอดีตที่ไม่ได้เกิดขึ้นจริง และ เป็นเรื่องที่ผ่านไปแล้ว ที่ไม่สามารถแก้ไขได้ เป็นการใช้เพื่อแสดงความเสียดาย หรือ การตำหนิ สิ่งที่ตรงข้ามกับความเป็นจริง (Regretting/Criticism Third Conditional Type)- If [(would have)(V.3)], [<had><V.3>] พบว่า ผู้เรียนใช้ได้ถูกต้องอย่างมีนัยสำคัญด้วยการใช้กลยุทธ์ FSA

ต่อมาได้นำกลยุทธ์ FSA มาบูรณาการเข้ากับหลักพุทธธรรมอิทธิบาท ๔ เพื่อสร้างแรงจูงใจและสมาธิในการเรียนรู้ผ่านโปรแกรมการเรียนทางเว็บแอปพลิเคชัน ซึ่งผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการเข้าใจ “คู่ความสัมพันธ์ทางไวยากรณ์” ช่วยลดข้อผิดพลาดในลักษณะความผิดทางไวยากรณ์ที่ผู้เรียนมักสับสน โดยสัมพันธ์กับการสร้างคุณลักษณะอิทธิบาท ๔ ในตัวผู้เรียนให้สูงขึ้น[๖]

ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำหลักพุทธธรรมด้านอิทธิบาท ๔ มาบูรณาการกับการใช้กลยุทธ์การวิเคราะห์ประโยคในเชิงคู่ความสัมพันธ์ด้วยตนเองเพื่อความถูกต้องในการใช้ไวยากรณ์ภาษาอังกฤษ (Functional Sentence Analysis หรือ FSA Self-correcting) เมื่อนำกลยุทธ์ FSA ที่ประกอบด้วยขั้นตอนการวิเคราะห์โครงสร้างประโยค ๔ ขั้นตอน จะทำให้เกิดการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความต้องการ การใฝ่เรียนรู้ ความมุ่งมั่นทำความเข้าใจ การฝึกคิดไตร่ตรองความสัมพันธ์ ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะแห่งอิทธิบาท ๔ อีกทั้งการสร้างหรือพัฒนาคุณลักษณะอิทธิบาท ๔ ให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน

หลักพุทธธรรมที่ชัดเจนที่สามารถแสดงผลคุณลักษณะด้านต่าง ๆ ได้ มีปรากฏในหลักธรรมอิทธิบาท ๔[๗] ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เป็นบันไดแห่งความสำเร็จ ในการปฏิบัติกิจทุกอย่าง ที่ประกอบด้วย ฉันทะ ความพอใจในเรื่องที่เราจะทำ วิริยะ ความเพียร ไม่ท้อถอยในการประกอบกิจนั้น ๆ จิตตะ เอาใจใส่ไม่ทอดทิ้งธุระในเรื่องนั้น ๆ และวิมังสา การใช้ปัญญาพิจารณาตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบหาข้อบกพร่องที่ทำ ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรม ที่สอดคล้องกับเป้าหมายในการทำวิจัย การนำหลักพุทธธรรมอิทธิบาททั้ง ๔ มาบูรณาการในการเรียน จักทำให้ได้ผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น ช่วยทำให้การนำกลยุทธ์การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคตามคู่ความสัมพันธ์ทางไวยากรณ์ของหน่วยความหมายและรูปคำ (Functional Sentence Analysis-FSA for Grammatical Usage) และสามารถทำให้เกิดพัฒนาการได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดได้

อย่างไรก็ตาม การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับกลยุทธ์ FSA ในการเตรียมสอบ MCU-GET แบบเต็มรูปแบบในชั้นเรียน (In-class preparation) ยังคงเป็นประเด็นที่ต้องทำการศึกษาเชิงลึก ทั้งในด้านสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริง เจตคติของผู้เรียนที่มีต่อนวัตกรรมนี้ และความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเรียนรู้ด้วย FSA กับคะแนนสอบจริง งานวิจัยชิ้นนี้เป็นกุญแจสำคัญในการสร้างโมเดลการเรียนการสอนภาษาอังกฤษที่มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับบริบทของนิสิตมหาจุฬาฯ อย่างแท้จริง

---

[๖] จุฑารัตน์ คัมภีรภาพ, “พุทธนวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะหลักอิทธิบาท ๔ ด้วยกลยุทธ์ FSA เพื่อการเรียนรู้ไวยากรณ์อังกฤษ สำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา มจร”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์,** ฉบับที่ ๑ ปี (๒๕๖๗).

[๗] วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๒.

สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดการสอบ MCU-GET สำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี มหาบัณฑิต และ ดุษฎีบัณฑิต ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคทั่วประเทศ ตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัยฯ การวิจัยในชั้นเรียนนี้ จะทำให้สามารถนำไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหาการเรียนการสอนในชั้นเรียน และพัฒนาหลักสูตรการเตรียมสอบ MCU-GET ให้มีประสิทธิภาพสูงสุดสำหรับผู้เรียนเพื่อให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายในที่สุด

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความสามารถทางภาษาอังกฤษของผู้เรียนในหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET

๒) เพื่อศึกษาผลกระทบของเจตคติผู้เรียนต่อผลลัพธ์การเรียนด้วยกลยุทธ์การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงคู่ความสัมพันธ์ (FSA)

๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผลลัพธ์ของกระบวนการสอนกับคะแนนสอบ MCU-GET ของผู้เรียน

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาการเรียนในชั้นเรียนหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบ **ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research)** ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ใช้กลุ่มประชากร ที่เป็นผู้เรียนระดับบัณฑิตศึกษาจำนวน ๔๕ คน มีกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๙ คน ได้มาโดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling technique) เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยชุดเนื้อหาการสอน ๔ ทักษะ ที่ดึงลักษณะความผิดทางไวยากรณ์ที่พบบ่อย (frequently miscoded grammatical structures) มาจัดทำบทเรียน สื่อแอนิเมชัน (PowerPoint-based) และแบบสอบถามเจตคติชนิดมาตรประมาณค่า ๕ ระดับ (5-point Likert scale) ซึ่งมีค่าดรรชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ ๐.๗๖๐ และค่าความเที่ยง (Reliability) เท่ากับ ๐.๙๗๒ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson correlation coefficient และ One-Sample t-test

๓.๑ ขอบเขตการวิจัย (Scope of Research)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการประยุกต์ใช้กลยุทธ์การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงคู่ความสัมพันธ์ (FSA) เพื่อยกระดับผลสัมฤทธิ์ในการเตรียมสอบ MCU-GET โดยกำหนดขอบเขตไว้ดังนี้:

๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา (Content Scope)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการประยุกต์ใช้กลยุทธ์การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงคู่ความสัมพันธ์ (FSA) เพื่อยกระดับผลสัมฤทธิ์ในการเตรียมสอบ MCU-GET โดยกำหนดขอบเขตไว้ดังนี้

๑.หลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET (Preparation for MCU-GET) ครอบคลุมทักษะภาษาอังกฤษทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ การฟัง (Listening), การอ่าน (Reading), การเขียน (Writing)และโครงสร้างไวยากรณ์ (Structure/Grammar) และ การพูด (Speaking)

๒.**กลยุทธ์ FSA (Functional Sentence Analysis)** เน้นการสอนการวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงคู่ความสัมพันธ์ทางไวยากรณ์ (FSA) ในการเรียน ๔ ทักษะ โดยมุ่งเน้นจาก "หน้าที่" (Function) ไปสู่ "รูปคำ" (Form) ในประโยค นวัตกรรมการเรียนการสอนภาษาอังกฤษที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น โดยประยุกต์ใช้แนวคิดไวยากรณ์เชิงฟังก์ชัน (Functional Grammar) ของ Michael A. Halliday เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจและจัดการกับโครงสร้างประโยคที่ซับซ้อนโดยมี**ความสัมพันธ์ทางไวยากรณ์ระหว่างหน้าที่กับรูปคำ (Function-to-Form Analysis)** ตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ ดังนี้

๑) คู่ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยความหมาย (Between units of meanings-B) หมายถึง ความสัมพันธ์ของหน้าที่ทางไวยากรณ์ระหว่างหน่วยความหมาย โดยมีคู่ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยความหมาย ๕ คู่ความสัมพันธ์ ดังนี้ (๑) คู่ประธาน-กริยา (Subject-Verb Agreement) (๒) คู่กริยาที่ไม่ต้องการกรรม-Zero Object (Intransitive Verb-Zero Object) (๓) คู่กริยาที่ต้องการกรรม-กรรม (Transitive Verb-Object) (๔) คู่ V.to be-ส่วนเติมเต็ม (V.to be-Complement) และ (๕) คู่อนุประโยคหลัก-อนุประโยคย่อย (Main Clause-Subordinate Clause)

๒) คู่ความสัมพันธ์ภายในหน่วยความหมาย (Within units of meanings-W)) หมายถึง ความสัมพันธ์ของหน้าที่ทางไวยากรณ์ภายในหน่วยความหมาย โดยมีคู่ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยความหมาย ๘ คู่ความสัมพันธ์ ดังนี้ดังนี้

(๑) (Determiner/คำบ่งชี้คำนาม)(Singular Countable Noun)

(๒) (Determiner/คำบ่งชี้คำนาม)(Uncountable Noun)

(๓) (V.ing/Adjective/Present Participle) (Noun)

(๔) [(Noun)(V.3 /Adjective/PastParticiple)]

(๕) [(Adverb)(Verb)]

(๖) [(V.3/Past Participle/Adjective)(Noun)]

(๗)[(Determiner)(Adverb)(Adjective)(Noun)][Preposition][(Determiner)(Adverb)(Adjective)(Noun)]

(๘) [(Noun)(V.ing/ Present Participle/Adjective)][๘]

๓.๔ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (Population and Sample)

๑) ประชากร: นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๔๕ คน ลงทะเบียนเข้าเรียนในหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET ของสถาบันภาษา

๒) กลุ่มตัวอย่าง: นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา จำนวน ๓๙ คน ที่ได้มาโดยวิธีสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling technique) ซึ่งเข้าเรียนในชั้นเรียนที่ใช้กลยุทธ์ FSA ในการเรียนการสอน ในภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๘

๓.๕ ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา (Variables Scope)

๑) ตัวแปรต้น (Independent Variable) กระบวนการจัดการเรียนการสอนด้วยกลยุทธ์การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงคู่ความสัมพันธ์ (FSA)

๒) ตัวแปรตาม (Dependent Variables)

---

[๘] อ้างแล้ว.

(๑) สภาพปัญหาและความสามารถทางภาษาอังกฤษของผู้เรียน ครอบคลุม ดังนี้ ๑) ความเข้าใจโครงสร้างประโยค ภาษาอังกฤษเบื้องต้น และ ๒) ทักษะการวิเคราะห์ไวยากรณ์ผ่านหน้าที่ (Function) ของรูปคำ (Word Form)

(๒) ระดับเจตคติของผู้เรียนต่อการจัดการเรียนการสอนด้วยกลยุทธ์ FSA

(๓) ผลกระทบของเจตคติของผู้เรียนต่อการจัดทางการเรียนการสอนด้วยกลยุทธ์ FSA

(๔) คะแนนสอบจริงจากการทดสอบ MCU-GET หลังการเรียนหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET

๓.๖ ขอบเขตด้านระยะเวลาและสถานที่ (Time and Location Scope)

๑) สถานที่: สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) ระยะเวลา: ดำเนินการวิจัยในหลักสูตร ๓๐ ชั่วโมง ช่วงปีการศึกษา ๒๕๖๘ รวมระยะเวลาการทดลองทั้งสิ้น ๖ เดือน

๓.ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย มีดังนี้

๑. สภาพปัญหาทั่วไปด้านความสามารถทางภาษาอังกฤษ

จากค่าสถิติแสดงให้เห็นว่า จากกลุ่มตัวอย่าง ๓๙ คน มีอยู่ ๑๒ หรือร้อยละ ๓๐.๘ มีปัญหาเรียนออกเสียงควบคู่ไปกับการเขียน ร้อยละ ๒๐.๕ มีปัญหาเรียนการเขียนอย่างเดียว และ ๒๕.๖ มีปัญหาเรียนการเขียน ควบคู่ไปกับไวยากรณ์ นอกจากนี้ ยังมีผู้เรียนอีก ๑๕-๑๘ คน หรือร้อยละ ๓๘.๕ ถึง ๔๖.๒ ที่มีปัญหาด้านทักษะการฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน

มีผู้เรียนจำนวน ๒๑-๓๑ คน ที่ตอบว่าไม่มีปัญหามากในเรื่องการเรียนภาษาอังกฤษ มี ๒๗ คน หรือร้อยละ ๖๙.๒ระบุว่าสามารถเรียนออกเสียงควบคู่ไปกับการเขียนได้ และร้อยละ ๗๔.๔ สามารถเรียนการเขียน ควบคู่ไปกับไวยากรณ์ได้ดี และผู้เรียนมากกว่าร้อยละ ๕๐ ตอบว่าไม่มีปัญหามากในการเรียนทักษะภาษาต่าง ๆ และจากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ผู้เรียนมากกว่าร้อยละ ๕๐ ถึง ๘๐ มีปัญหาน้อย หรือไม่มีปัญหาในการเรียนภาษาอังกฤษ

๒ ระดับเจตคติของผู้เรียนด้านต่าง ๆ

จากค่าสถิติ แสดงให้เห็นว่าโดยเฉลี่ยแล้วระดับเจตคติของผู้เรียนด้านต่าง ๆในกระบวนการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET จำนวน ๘ ด้าน คือ ๑) เจตคติต่อภาษาอังกฤษ ๒) เจตคติต่อ FSA ๓) เจตคติต่อการตรวจสอบ ๔) ประสบการณ์ก่อนการเรียน FSA ๕) เจตคติต่อความสามารถในการสอนของอาจารย์ ๖) เจตคติต่อการจัดการเรียนการสอน ๗) เจตคติต่อคุณธรรมและจริยธรรมของอาจารย์ และ ๘) เจตคติต่อกระบวนการเรียนการสอนอยู่ในระดับสูง (mean > 3.50) จำนวน ๖ ด้าน และระดับสูงมาก (mean > 4.50) ๑ ด้าน และในระดับปานกลาง (mean <3.50)อีก ๑ ด้าน และเมื่อทดสอบค่าเฉลี่ยรายด้านแล้วด้วย One-Sample t-test พบว่ามี ๗ ด้าน ยกเว้นด้านที่ ๑ โดยเฉลี่ยรวม ผู้เรียนมีเจตคติอยู่ในระดับสูงอย่างมีนัยสำคัญ ($p < 0.05$)

๓. ผลกระทบของเจตคติของผู้เรียนด้านต่าง ๆ

จากค่าสถิติแสดงให้เห็นว่า เจต**คติของผู้เรียนด้านต่าง ๆใน**กระบวนการเรียนการสอนหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET ในจำนวน ๘ ด้าน มีอย่างมีนัยสำคัญต่อ**ผลลัพธ์ในการเรียนจำนวน ๔ ด้าน คือ** ด้านที่ ๘ เจตคติต่อกระบวนการเรียนการ ด้านที่ ๕ เจตคติต่อความสามารถในการสอนของอาจารย์ ด้านที่ ๓ เจตคติต่อการตรวจสอบ และ ด้านที่ ๑ เจตคติต่อภาษาอังกฤษ โดยสามารถเรียงลำดับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุดได้ดังนี้ p = 0.664, -0.700, 0.495 และ 0.328 ส่วนตัวแปรด้านเจตคติอื่น ๆอีก ๔ ตัวมีผลต่อผลลัพธ์ในการเรียนอย่างไม่มีนัยสำคัญ (p > 0.05)

๔. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของผลลัพธ์ของกระบวนการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET กับ**คะแนนสอบ** MCU-GET ของผู้เรียน

จากค่าสถิติ**ความสัมพันธ์ระหว่างผลลัพธ์ของ**การสอน FSA กับ**คะแนนสอบ** MCU-GET ของผู้เรียนอยู่ในระดับต่ำ และไม่มีนัยสำคัญ ที่ p = ๐.๐๕

อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบคะแนนผลการสอบ MCU-GET เฉพาะของผู้เรียนกลุ่มที่มีการสอบมากกว่า ๑ ครั้ง โดยนำคะแนนครั้งที่ ๑ ของการสอบ เทียบกับคะแนนเฉลี่ยของผู้ที่สอบผ่านเกณฑ์สำหรับระดับปริญญาเอก เกณฑ์คะแนนที่ ๒๔๐ คะแนน พบว่า ภาพรวมของค่าสถิติคะแนนเฉลี่ยทั้ง ๓ ส่วน เพิ่มขึ้นจาก ๕๗.๖๗ เป็น ๗๐.๓๓ คิดเป็นพัฒนาการรวมร้อยละ ๒๑.๙๕ ซึ่งถือว่าการใช้กลยุทธ์ FSA ประสบความสำเร็จในการยกระดับคะแนนสอบ MCU-GET อย่างมีนัยสำคัญ

๓. สรุปผลการวิจัย

๓.๑ สภาพปัญหาทั่วไปด้านความสามารถทางภาษาอังกฤษของผู้เรียน จากการศึกษาพบว่า ผู้เรียนส่วนใหญ่ (ร้อยละ ๕๔-๘๐) ระบุว่าตนเองไม่มีปัญหาในระดับวิกฤตกับการเรียนภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะความสามารถในการเรียนการเขียนควบคู่ไปกับไวยากรณ์ (ร้อยละ ๗๔.๔) อย่างไรก็ตาม ยังมีผู้เรียนกลุ่มสำคัญประมาณร้อยละ ๓๘.๕ ถึง ๓๖.๒ ที่ประสบปัญหาใน ๔ ทักษะหลัก โดยเฉพาะ **ทักษะการพูด** เป็นปัญหาที่พบมากที่สุด (ร้อยละ ๔๖.๒) รองลงมาคือทักษะการฟังและการเขียน (ร้อยละ ๔๓.๖)

๓.๒ ระดับเจตคติของผู้เรียนต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอนด้วยกลยุทธ์ FSA ภาพรวมเจตคติของผู้เรียนต่อการจัดการเรียนการสอนทั้ง 8 ด้านอยู่ในระดับสูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p<0.05) ใน ๗ ด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ **เจตคติต่อคุณธรรมและจริยธรรมของอาจารย์** ($\bar{x}$=4.53) อยู่ในระดับสูงมาก รองลงมาคือด้านการจัดการเรียนการสอน ($\bar{x}$=4.40) และด้านความสามารถในการสอนของอาจารย์ ($\bar{x}$=4.38) ส่วนด้านที่มีเจตคติในระดับปานกลางคือ เจตคติต่อภาษาอังกฤษ ($\bar{x}$=3.48)

จะเห็นได้ว่าปัจจัยด้านผู้สอนนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าทั้งความสามารถและคุณธรรมของผู้สอนมีค่าเฉลี่ยสูงมากและส่งผลกระทบต่อผลลัพธ์การเรียนอย่างมีนัยสำคัญ สิ่งนี้บ่งชี้ว่าในหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET ตัวแปรด้าน "ตัวบุคคลผู้สอน" มีอิทธิพลต่อความเชื่อมั่นและการเรียนรู้ของผู้เรียนไม่น้อยไปกว่าเนื้อหาหลักสูตร

๓.๓ ผลกระทบของเจตคติต่อผลลัพธ์ในการเรียนการสอน (Outcomes) ผลการวิเคราะห์การถดถอยพบว่า มีตัวแปรเจตคติ ๔ ด้านที่ส่งผลกระทบต่อผลลัพธ์ในการเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p<0.05) ได้แก่:

๑. เจตคติต่อกระบวนการเรียนการสอน (p=0.664)

๒. เจตคติต่อความสามารถในการสอนของอาจารย์ (p=−0.700)

๓. เจตคติต่อการตรวจสอบ (Attx_Checking) (p=0.495)

๔. เจตคติต่อภาษาอังกฤษ (p=0.328)

๓.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างผลลัพธ์การสอนกับคะแนนสอบ MCU-GET พบว่าผลลัพธ์จากกระบวนการสอนด้วยกลยุทธ์ FSA กับคะแนนสอบจริงของผู้เรียนมีความสัมพันธ์กันในระดับต่ำ (p=0.222) และไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 อย่างไรก็ตาม ผู้เรียนกลุ่มที่มีการสอบมากกว่า ๑ ครั้ง ผ่านเกณฑ์สำหรับระดับปริญญาเอก เกณฑ์คะแนนที่ ๒๔๐ คะแนน พบผลคะแนนเฉลี่ยทั้ง ๓ ส่วน คือ ด้านไวยากรณ์ ด้านการอ่าน และ ด้านการฟัง เพิ่มขึ้นจาก ๕๗.๖๗ เป็น ๗๐.๓๓ คิดเป็นพัฒนาการรวมร้อยละ ๒๑.๙๕ ซึ่งถือว่าการใช้กลยุทธ์ FSA ประสบความสำเร็จในการยกระดับคะแนนสอบ MCU-GET อย่างมีนัยสำคัญ

๓.๕ ประสิทธิภาพของกลยุทธ์ FSA ในการแก้ปัญหาการเรียนรู้ จากการวิจัยพบว่าผู้เรียนมีเจตคติเชิงบวกต่อกระบวนการเรียนรู้ด้วยกลยุทธ์ **Functional Sentence Analysis (FSA)** ในระดับสูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) จึงแสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนวิธีการสอนจากไวยากรณ์แนวจารีตที่เน้นการท่องจำ มาเป็นการวิเคราะห์ **"หน้าที่ของส่วนประกอบประโยค" (Grammatical Functions)** ช่วยให้ผู้เรียนลดภาระทางพุทธิปัญญา (Cognitive Load) และสามารถทำความเข้าใจโครงสร้างภาษาที่ซับซ้อนในข้อสอบ MCU-GET ได้อย่างเป็นระบบ

๓.๖. การประยุกต์ใช้ทฤษฎี Functional Grammar ของ Halliday ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิด **Systemic Functional Grammar (SFG)** ของ **Michael A.K. Halliday** ใน ๓ มิติหลัก

๑) การสร้างความหมาย (Ideational Function) ผู้เรียนสามารถจำแนกองค์ประกอบของข้อความได้ชัดเจนขึ้นผ่านการวิเคราะห์คู่ความสัมพันธ์

๒)ความสัมพันธ์ในชั้นเรียน (Interpersonal Function) เจตคติต่อความสามารถและคุณธรรมของผู้สอนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อผลลัพธ์การเรียน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดที่ว่าการสื่อสารภาษาเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

๓) ความเป็นระบบของข้อความ (Textual Function) กลยุทธ์ FSA ช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นความเชื่อมโยงของข้อความในระดับกว้าง (Context of Situation) มิใช่เพียงระดับคำศัพท์

๔) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของผู้เรียน

ผลลัพธ์การวิจัยระบุชัดเจนว่า **เจตคติต่อกระบวนการเรียนการสอน (p = 0.664)** และ **การตรวจสอบความรู้ (Checking)** เป็นตัวแปรสำคัญของความสำเร็จในการเรียน แม้ว่าคะแนนสอบจริงกับผลลัพธ์ในชั้นเรียนจะมีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ (p= 0.222) ซึ่งอาจมีปัจจัยแทรกซ้อนจากการบริหารจัดการเวลาและความประหม่าในการสอบ แต่การใช้ FSA สามารถสร้างความเชื่อมั่น (Self-efficacy) และทัศนคติเชิงบวกต่อวิชาภาษาอังกฤษให้แก่ผู้เรียนได้อย่างยั่งยืน

๔.ข้อค้นพบเพิ่มเติมเชิงคุณภาพ

ทักษะการพูดและการฟังยังคงเป็นประเด็นที่ต้องพัฒนาต่อยอด เนื่องจากการสอนแบบ Functional ในบริบทเตรียมสอบมุ่งเน้นไปที่ภาษาเขียน (Written Language) เป็นหลัก ดังนั้นการอภิปรายผลจึงชี้ให้เห็นว่า ควรมีการบูรณาการกลยุทธ์ FSA เข้ากับกิจกรรมที่เน้นการสื่อสาร (Communicative Language Teaching) เพื่อปิดช่องว่างด้านความเหลื่อมล้ำในทักษะภาษาอังกฤษทั้ง ๔ ด้าน

โดยสรุป กลยุทธ์ **FSA** ไม่เพียงแต่ช่วยให้ผู้เรียน "ทำข้อสอบได้" แต่ยังช่วยให้ผู้เรียน "เข้าใจภาษาอย่างเป็นระบบ" ตามแนวทาง **Functional Grammar** ซึ่งเปลี่ยนมุมมองต่อภาษาอังกฤษจาก "วิชาที่ยาก" ให้กลายเป็น "เครื่องมือในการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

๕. อภิปรายผลการวิจัย

๕.๑ ปัญหาทักษะการพูดและการฟัง

ผลงานวิจัยอภิปรายได้ว่า เนื่องจากกลยุทธ์ FSA ในหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET มักมุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์เพื่อทำคะแนนสอบ ซึ่งเป็นข้อสอบเชิงรับ (Receptive) และเน้นการอ่านเขียน ทำให้การประยุกต์ใช้ในระดับภาษาพูด (Spoken Language) ยังไม่ครอบคลุมเพียงพอ **ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องผลกระทบของการทดสอบ (Washback Effect) ของ Alderson และ Wall[๙] รวมถึง Cheng[๑] ที่ระบุว่า ลักษณะและเนื้อหาของข้อสอบจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการเรียนรู้และการสอนในชั้นเรียน (What is tested is what is taught) เมื่อหลักสูตรมุ่งเน้นการสอบเขียนและอ่าน ผู้เรียนจึงขาดโอกาสในการฝึกฝนทักษะเชิงผลผลิต (Productive Skills)**

นอกจากนี้ ตามทฤษฎีจินตปัญญาภาษาศาสตร์ (Systemic Functional Linguistics) ของ **Halliday (1985, 1994)[๑]** นั้น ภาษาพูดและภาษาเขียนมีความซับซ้อนที่แตกต่างกัน โดยภาษาเขียนจะเน้นความหนาแน่นของคำศัพท์ (Lexical Density) ในขณะที่ภาษาพูดจะเน้นความซับซ้อนทางโครงสร้างไวยากรณ์ที่ลื่นไหล (Grammatical Intricacy) **สอดคล้องกับการศึกษาของ Eggins[๑] และ Biber[๑] ที่พบว่าผู้เรียนที่มีความจำจำกัดเฉพาะไวยากรณ์เชิงทฤษฎี มักไม่สามารถถ่ายโอนความรู้ไปสู่การปฏิสัมพันธ์แบบฉับพลัน (Spontaneous Interaction) ในภาษาพูดได้** ดังนั้น การพัฒนาหลักสูตรในอนาคตจึงควรนำ FSA ไปประยุกต์ใช้ในการสร้างประโยคเพื่อการสนทนา (Communicative Purposes) ให้มากขึ้น **เพื่อลดช่องว่างระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและการนำไปใช้จริง ดังที่ Richards[๑] ได้เสนอแนะไว้เกี่ยวกับการสอนภาษาเพื่อการสื่อสาร**

---

[๙] Alderson, J. C., & Wall, “D. Does washback exist?, **Applied Linguistics**, Voi. 14 No. 2 (1993): 115-129.

[๑] Cheng, L.°**Changing language teaching through language testing: A washback study**, (Cambridge University Press, 2005).

[๑] Halliday, M. A. K. **Spoken and written language**, (Deakin University Press, 1985).

[๑] Eggins, S.,๒**An introduction to systemic functional linguistics**, (Continuum International Publishing Group, 2004).

[๑] Biber, D. **University language: A corpus-based study of spoken and written registers**, (John Benjamins Publishing, 2006).

[๑] Richards, J. C., **Communicative language teaching today**, (Cambridge University Press, 2006).

ผลการวิจัยสะท้อนว่าแม้ผู้เรียนจะมีความมั่นใจในด้านไวยากรณ์และการเขียน แต่ "ทักษะเชิงผลผลิต" (Productive Skills) โดยเฉพาะการพูด ยังเป็นอุปสรรคสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของผู้เรียนในหลักสูตรเตรียมสอบที่มักเน้นความรู้เชิงทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติ

ประเด็นทักษะการพูดและการฟังที่ยังเป็นปัญหานี้ แม้ว่าเจตคติต่อกลยุทธ์ FSA จะอยู่ในระดับสูง แต่ผู้เรียนร้อยละ ๔๖.๒ ยังคงมีปัญหาด้านการพูด ผลงานวิจัยอภิปรายได้ว่า เนื่องจากกลยุทธ์ FSA ในหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET มักมุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์เพื่อทำคะแนนสอบ ซึ่งเป็นข้อสอบเขียนและอ่าน ทำให้การประยุกต์ใช้ในระดับ **Spoken Language** ยังไม่ครอบคลุมเพียงพอ ตามทฤษฎีของ Halliday นั้น ภาษาพูดและภาษาเขียนมี "ความซับซ้อนที่แตกต่างกัน" (Lexical Density vs Grammatical Intricacy) ดังนั้นการพัฒนาหลักสูตรในอนาคตจึงควรนำ FSA ไปประยุกต์ใช้ในการสร้างประโยคเพื่อการสนทนาให้มากขึ้น ดังงานอ้างอิงอภิปรายผลข้างต้น

๕.๒ ประสิทธิภาพของกลยุทธ์ Functional Sentence Analysis (FSA) ต่อเจตคติและระบบคิดทางภาษา และ การเชื่อมโยงกับทฤษฎี Functional Grammar

ในด้านประสิทธิภาพของกลยุทธ์ FSA นั้น การที่เจตคติต่อกระบวนการเรียนการสอนและการจัดการเรียนรู้อยู่ในระดับสูงมากอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) แสดงให้เห็นว่าการนำ Functional Sentence Analysis (FSA) มาใช้ ช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นโครงสร้างภาษาที่เป็นระบบมากขึ้น ส่งผลให้เจตคติต่อภาพรวมการเรียนดีขึ้นอย่างชัดเจน **ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของข้อตกลงในการพัฒนาทักษะไวยากรณ์เชิงหน้าที่ (Functional Grammar) ของ Butt *et al.*[๑] ที่ระบุว่าการเรียนรู้ภาษาผ่านโครงสร้างหน้าที่ช่วยลดความวิตกกังวลและเพิ่มความมั่นใจในการวิเคราะห์ภาษาของผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนไม่ได้มองไวยากรณ์เป็นเพียงกฎเกณฑ์ที่ต้องท่องจำ แต่เห็นความสัมพันธ์เชิงระบบ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุมิตรา อังวัฒนกุล[๑] และ นภดล สังข์โพธิ์ (๒๕๖๒)[๑] ที่พบว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นโครงสร้างประโยคเชิงหน้าที่ช่วยพัฒนาเจตคติเชิงบวกต่อการเรียนภาษาอังกฤษอย่างมีนัยสำคัญในการลดอุปสรรคด้านไวยากรณ์และการเขียน**

อีกทั้งในด้านประสิทธิภาพของกลยุทธ์ FSA กับการลดปัญหาด้านทักษะภาษา การที่ผู้เรียนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 54–80) มีปัญหาน้อยลงในการเรียนไวยากรณ์และการเขียน สอดคล้องกับแนวคิดของกลยุทธ์ FSA ที่ไม่ได้เน้นเพียงการท่องจำโครงสร้างรูปแบบภายนอก (Formal Grammar) แต่เน้นไปที่ "หน้าที่ทางไวยากรณ์" (Grammatical Functions) ของคำในประโยค การที่ผู้เรียนมีเจตคติต่อกระบวนการเรียนรู้ในระดับสูง ($p < 0.05$) แสดงว่าการวิเคราะห์แบบ FSA ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจ "ระบบ" ของภาษาในฐานะเครื่องมือสื่อสาร ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของทฤษฎี

---

[๑] Butt, D., Fahey, S., Feez, S., & Spinks, **S. Using functional grammar: An explorer's guide**, (Palgrave Macmillan, 2012).

[๑] สุมิตรา อังวัฒนกุล, **วิธีสอนภาษาอังกฤษ**, (สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

[๑] นภดล สังข์โพธิ์, “ผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวไวยากรณ์เชิงหน้าที่ที่มีต่อความสามารถในการเขียนภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี”, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๒): ๑๑๒-๑๒๙.

Systemic Functional Linguistics (SFL) ของ **Michael A. Halliday**[๑] ที่มองว่าภาษาคือทรัพยากรในการสร้างความหมาย (Language as a resource for making meaning) ไม่ใช่เพียงกฎเกณฑ์ที่ตายตัว **ผลการวิจัยนี้สอดรับกับการศึกษาของอภิสิทธิ์ ศรีราชา**[๑] **และ Derewianka**[๒] **ที่ค้นพบว่าผู้เรียนที่ผ่านการฝึกฝนการวิเคราะห์ประโยคเชิงหน้าที่ (Functional Analysis) มีความแม่นยำทางไวยากรณ์ (Grammatical Accuracy) ในงานเขียนสูงขึ้น และสามารถลดข้อผิดพลาดในการเขียนประโยคซับซ้อนได้อย่างมีนัยสำคัญในการอธิบายอิทธิพลของเจตคติผ่าน Metafunctions ของ Halliday**

ซึ่งผลการวิจัยที่พบว่า เจตคติต่อกระบวนการเรียนการสอนมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยพหุคูณสอดคล้องอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p = 0.664$) ส่งผลต่อผลลัพธ์การเรียนอย่างมีนัยสำคัญ สามารถอธิบายและขยายความได้ด้วยแนวคิด **Metafunctions ๓ ด้านของ Halliday (1985)**[๒] ดังนี้:

๑. Ideational Function: กลยุทธ์ FSA ช่วยให้ผู้เรียนจำแนกได้ว่า "ใครทำอะไร ที่ไหน" ในโครงสร้างประโยคที่ซับซ้อน (Transitivity System) ของข้อสอบ MCU-GET ทำให้การอ่านและการเขียนเป็นระบบมากขึ้น **สอดคล้องกับการศึกษาของ Bloor และ Bloor**[๒] **ที่อธิบายว่าการเข้าใจโครงสร้างประสบการณ์ (Experiential Structure) ผ่านกระบวนการ (Processes) และผู้ร่วมกระบวนการ (Participants) ช่วยให้ผู้เรียนสามารถถอดรหัส (Decode) ข้อความที่ซับซ้อนในการอ่านได้อย่างรวดเร็ว**

๒. Interpersonal Function: การที่เจตคติต่อความสามารถและคุณธรรมของอาจารย์ส่งผลต่อการเรียนสะท้อนถึงการสร้างปฏิสัมพันธ์ในชั้นเรียน ซึ่ง Halliday มองว่าภาษาทำหน้าที่สร้างและรักษาสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (Tenor) **การจัดการเรียนรู้โดยใช้กลยุทธ์ FSA ที่มีอาจารย์คอยเป็นผู้ชี้แนะ (Scaffolding)**

---

[๑] Halliday, M. A. K., **An introduction to functional grammar,** 2nd ed., Edward Arnold, p. 35 and Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). **Halliday's introduction to functional grammar**, 4th ed., (Routledge, 1994).

[๑] อภิสิทธิ์ ศรีราชา, “การพัฒนากลยุทธ์การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเพื่อยกระดับทักษะการอ่านและการเขียนภาษาอังกฤษสำหรับนักศึกษาในหลักสูตรเตรียมสอบ”, **วารสารภาษาและวัฒนธรรม**, ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๕): ๘๙-๑๐๔.

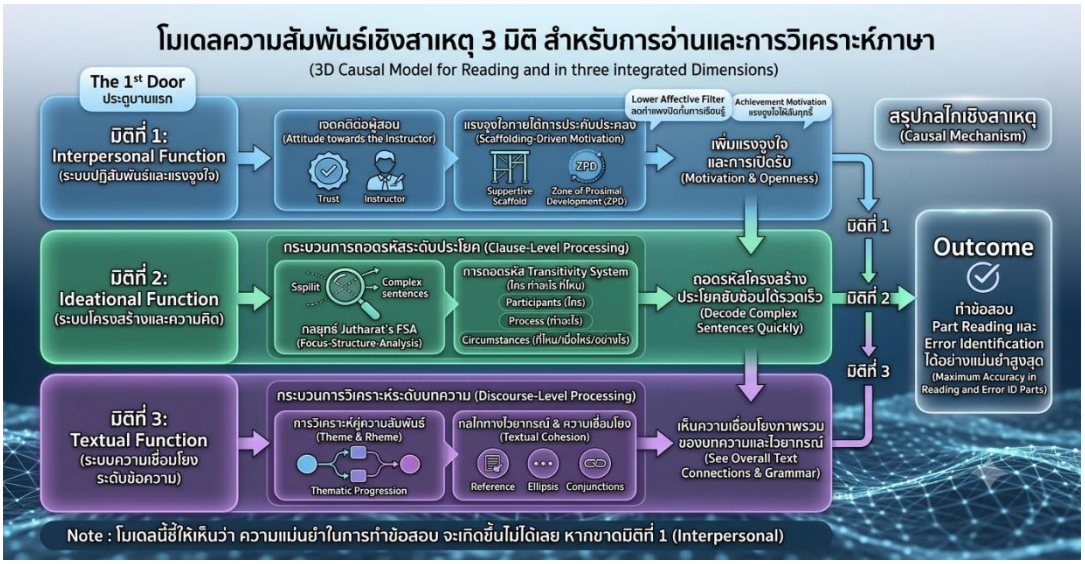
[๒] Derewianka, B. **A new grammar companion for teachers**, (Primary English Teaching Association Australia (PETAA)., 2011).

[๒] Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. **Halliday's introduction to functional grammar**, 4th ed., (Routledge, 2014).

[๒] Bloor, T., & Bloor, M., **The functional analysis of English: A Hallidayan approach**, (Routledge, 2013).

ช่วยสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เกื้อกูล ส่งผลทางบวกต่อแรงจูงใจและเจตคติของผู้เรียนตามแนวคิดของ Eggins[๒] และสอดคล้องกับงานวิจัยของดวงกมล เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา[๒] ๔

๓. Textual Function: การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเชิงคู่ความสัมพันธ์ (Theme and Rheme) ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจการเชื่อมโยงข้อมูลในระดับข้อความ (Textual Cohesion) ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการทำข้อสอบ Part Reading และ Error Identification **เนื่องจากผู้เรียนสามารถมองเห็นการหลากเลื่อนของข้อมูลและจุดเน้นของประโยค ทำให้เข้าใจบริบทของข้อความรวมได้อย่างแจ่มแจ้ง ดั่งที่ Thompson[๒] และ Martin และ Rose[๒] ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของระบบ Textual ในการพัฒนาทักษะการอ่านขั้นสูง** ๖

๔.๓ ปัจจัยด้านผู้สอน

เป็นที่น่าสังเกตว่าทั้งความสามารถและคุณธรรมของผู้สอนมีค่าเฉลี่ยสูงมาก และส่งผลกระทบต่อผลลัพธ์การเรียนอย่างมีนัยสำคัญ สิ่งนี้บ่งชี้ว่าในหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET ตัวแปรด้าน "ตัวบุคคลผู้สอน" มีอิทธิพลต่อความเชื่อมั่นและการเรียนรู้ของผู้เรียนไม่น้อยไปกว่าเนื้อหาหลักสูตร

๔.๔ อิทธิพลของตัวแปรด้านเจตคติต่อผลลัพธ์การเรียน

---

[๒] Eggins, S. **An introduction to systemic functional linguistics**, (Continuum, 2004), pp. 12-13.

[๒] ดวงกมล เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา, “การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและเจตคติต่อวิชาภาษาอังกฤษของนักศึกษาโดยใช้การสอนตามแนวคิดหน้าที่นิยม”, **วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์**, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๑): ๔๕-๕๘.

[๒] Thompson, G. **Introducing functional grammar**, (Routledge, 2014).

[๒] Martin, J. R., & Rose, **D. Working with discourse: Meaning beyond the clause**, 2nd ed., (Continuum, 2007), p. 190.

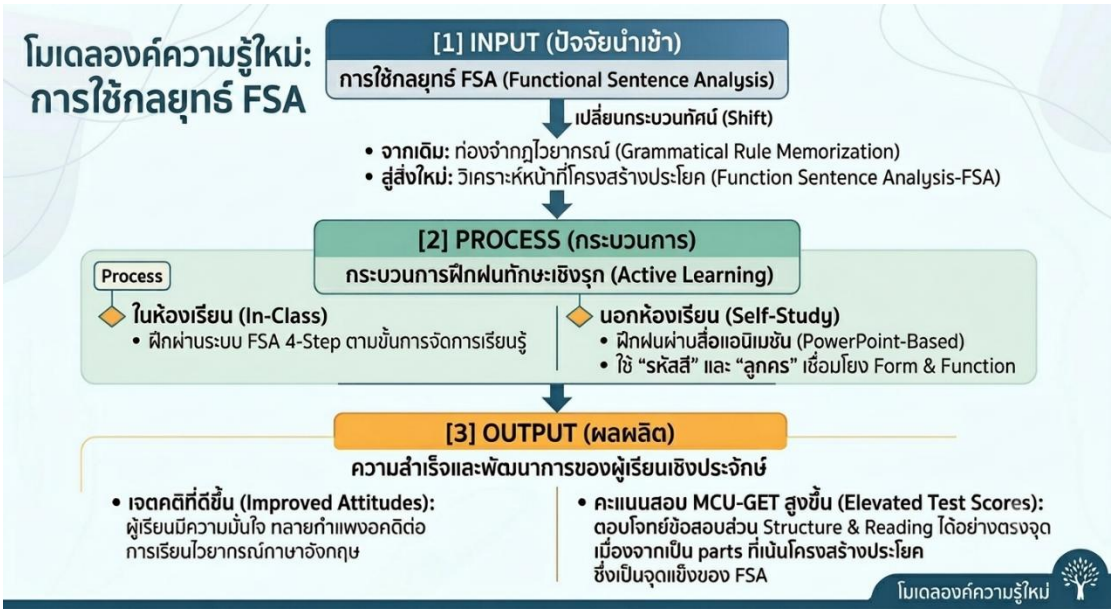
ผลการวิเคราะห์ถดถอยที่แสดงว่าเจตคติต่อ "การตรวจสอบ" (Attx_Checking) และ "ตัวผู้สอน" มีผลต่อ Outcomes อย่างมาก สะท้อนให้เห็นว่าการเรียนการสอนแนว Functional ไม่สามารถเกิดผลสัมฤทธิ์ได้เพียงแค่จากตำรา แต่ต้องอาศัยการชี้แนะ (Feedback) จากผู้สอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความมั่นใจในการเลือกใช้โครงสร้างทางไวยากรณ์ให้ตรงกับหน้าที่ที่ต้องการสื่อสาร

๕.ความสัมพันธ์ของคะแนนสอบ

การที่ความสัมพันธ์ระหว่างผลลัพธ์ในชั้นเรียนกับคะแนนสอบจริงอยู่ในระดับต่ำ อาจเกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น ความตื่นตระหนกในการทำข้อสอบจริง หรือความยากง่ายของชุดข้อสอบในแต่ละรอบ ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในการเรียนในชั้นเรียนเพียงอย่างเดียว

๖. องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย (Originality and New Body of Knowledge)

องค์ความรู้ใหม่จากฐานข้อมูลวิจัยที่ยืนยันความสัมพันธ์ระหว่างเจตคติ กลยุทธ์การเรียน และผลสัมฤทธิ์ทางการสอบ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนนโยบายการจัดการศึกษาภาษาอังกฤษในระดับอุดมศึกษาต่อไป เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างผลการวิเคราะห์และกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเป็นแผนภาพ Flowchart กลยุทธ์ FSA มีดังนี้

คำอธิบายความเชื่อมโยง

Input คือกลยุทธ์ FSA ที่ผู้วิจัยคิดค้นขึ้น ซึ่งจะเข้าไปเปลี่ยนวิธีการมองไวยากรณ์ของผู้เรียนจาก “ท่องจำกฎ” เป็น “วิเคราะห์หน้าที่”

Process คือการฝึกฝนการวิเคราะห์ทั้งในห้องเรียน และ การฝึกด้วยตนเอง จากสื่อโปรแกรม Power Point ที่ส่งให้ผู้เรียน

Output คือเจตคติที่ดีขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้คะแนนสอบ MCU-GET สูงขึ้นตามไปด้วย เนื่องจากข้อสอบ MCU-GET เน้นความเข้าใจโครงสร้างประโยค (Structure & Reading) เป็นหลัก ซึ่งตรงกับจุดแข็งของกลยุทธ์ FSA

๗. สรุปภาพรวมการอภิปรายผลการวิจัย (Executive Summary of Discussion)

ผลการวิจัยโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงระบบของตัวแปร ตามกรอบทฤษฎี SFG และ กลยุทธ์ FSA กับหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET ดังโมเดล จากแนวคิด สถิติสำคัญ และกรอบทฤษฎี สามารถเห็นความเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบได้จากการศึกษาประสิทธิภาพและผลลัพธ์ของการนำกลยุทธ์ **Functional Sentence Analysis (FSA)** มาใช้ในหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET สามารถสรุปประเด็นการอภิปรายผลตามโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงระบบของตัวแปรและกรอบทฤษฎีได้

๑) มิติด้านความสำเร็จ: พลังของ FSA ต่อเจตคติ ทักษะข้อเขียน และการอ่าน

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์จาก "การท่องจำกฎไวยากรณ์ดั้งเดิม" สู่ "การวิเคราะห์โครงสร้างเชิงหน้าที่ (FSA)" ประสบความสำเร็จอย่างมีนัยสำคัญเชิงประจักษ์ ผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ทั้งในห้องเรียนและการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านสื่อแอนิเมชันรหัสสี ผลลัพธ์ถูกยืนยันด้วยข้อมูลสองส่วน ดังนี้

- **ด้านเจตคติ:** เจตคติต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้อยู่ในระดับสูงมากอย่างมีนัยสำคัญ ($p < 0.05$) ซึ่งสนับสนุนแนวคิดของ *Butt et al. (2012) สุมิตรา (๒๕๔๐)* และ *นภดล (๒๕๖๒)* ว่าไวยากรณ์เชิงหน้าที่ช่วยลดความวิตกกังวล ทลายกำแพงอคติ และเพิ่มความมั่นใจในการมองภาษาเป็นระบบ
- **ด้านทักษะภาษาเขียนและการอ่าน:** ผู้เรียนส่วนใหญ่ (ร้อยละ ๕๔-๘๐) มีปัญหาน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด สอดรับกับการศึกษาของ *อภิสิทธิ์ (๒๕๖๕)* และ *Derewianka (2011)* ยืนยันว่าการมองภาษาเป็น **"ทรัพยากรในการสร้างความหมาย"** ตามทฤษฎี SFL ของ *Halliday & Matthiessen (2014)* ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความแม่นยำทางไวยากรณ์ (Grammatical Accuracy) และทลายข้อจำกัดในการตีความประโยคซับซ้อน

การขยายความผ่านระบบ Metafunctions ของ Halliday (1985) อิทธิพลของเจตคติต่อกระบวนการเรียนการสอนที่มีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยพหุคูณสูงเด่น ($p = 0.664$) ต่อผลลัพธ์การเรียน สามารถอธิบายได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ผ่านหน้าที่หลัก ๓ ประการของภาษา คือ **ระบบโครงสร้างประสบการณ์ (Ideational Function)** FSA ทำหน้าที่แยกแยะหน่วย "ใครทำอะไร ที่ไหน" *(Transitivity System)* ช่วยให้ผู้เรียนถอดรหัสข้อความซับซ้อนในข้อสอบวิเคราะห์ได้อย่างรวดเร็ว *(Bloor & Bloor, 2013)* **ระบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Function)** เจตคติต่อตัวผู้สอนที่ส่งผลสูง สะท้อนบทบาทของภาษาและการจัดการเรียนรู้ที่สร้างสัมพันธภาพและ

แรงจูงใจในการเรียนรู้ภายใต้การประคับประคอง *(Scaffolding)* ของผู้สอน *(Eggins, 2004; ดวงกมล, ๒๕๖๑)* **และระบบความเชื่อมโยงระดับข้อความ (Textual Function)** การวิเคราะห์คู่ความสัมพันธ์ *(Theme และ Rheme)* ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจกลไกการไหลลื่นและเชื่อมโยงข้อมูลในระดับบทความ *(Textual Cohesion)* ส่งผลโดยตรงต่อการทำข้อสอบ Part Reading และ Error Identification ได้อย่างแม่นยำ *(Thompson, 2014; Martin & Rose, 2007)*

๒. มิติด้านข้อจำกัด: ช่องว่างสู่ทักษะเชิงผลผลิตในบริบทข้อสอบ

แม้ผู้เรียนจะมีเจตคติที่ดีและประสบความสำเร็จในทักษะเชิงรับ (Receptive Skills) แต่การวิจัยพบข้อจำกัดสำคัญคือ **ผู้เรียนร้อยละ ๔๖.๒ ยังคงมีปัญหาในทักษะการพูด** ซึ่งอภิปรายผลได้จากสองปัจจัย คือ **ผลกระทบเชิงลบของการทดสอบ (Negative Washback Effect):** เนื่องจากหลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET มุ่งเน้นไปที่ข้อสอบอ่านและเขียนเป็นหลัก ตัวข้อสอบจึงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน *(Alderson & Wall, 1993; Cheng, 2005)* ส่งผลให้ผู้เรียนขาดโอกาสในการฝึกฝนทักษะเชิงผลผลิต (Productive Skills) หรือการปฏิบัติจริง และ **ความแตกต่างทางโครงสร้างระบบภาษา** ตามทฤษฎีของ *Halliday* ภาษาเขียนมักเน้นความหนาแน่นของศัพท์ *(Lexical Density)* ขณะที่ภาษาพูดต้องการความซับซ้อนของโครงสร้างไวยากรณ์ที่ลื่นไหลฉับพลัน *(Grammatical Intricacy)* ผู้เรียนที่จำกัดการฝึกฝนอยู่เพียงไวยากรณ์เชิงทฤษฎีจึงไม่สามารถถ่ายโอนความรู้ไปสู่การปฏิสัมพันธ์แบบฉับพลัน *(Spontaneous Interaction)* ได้ *(Eggins, 2004; Biber, 2006)*

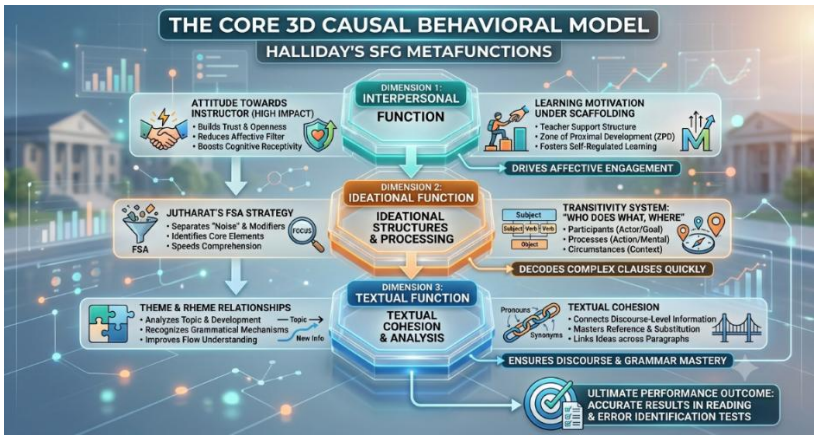
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย: ในอนาคตจึงจำเป็นต้องต่อยอดการนำกลยุทธ์ FSA ไปประยุกต์ใช้ในการสร้างประโยคเพื่อการสนทนา *(Communicative Purposes)* เพื่อลดช่องว่างระหว่างทฤษฎีและการใช้จริง ตามแนวคิดของ *Richards (2006)*

๓. มิติด้านสภาพแวดล้อมและตัวแปรควบคุม (ผู้สอน & บริบทสอบจริง) พบว่า อิทธิพลเด่นของตัวผู้สอน (Teacher Factor): ค่าเฉลี่ยเจตคติที่สูงมากต่อความสามารถและคุณธรรมของผู้สอน รวมถึงอิทธิพลของตัวแปร "การตรวจสอบ" ชี้ชัดว่า การเรียนรู้ไวยากรณ์เชิงหน้าที่ไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้จากตำราเพียงลำพัง แต่ต้องพึ่งพาการให้ข้อมูลป้อนกลับ *(Feedback)* และการชี้แนะอย่างใกล้ชิดจากผู้สอนเพื่อสร้างความมั่นใจในการสื่อสาร และ **ความต่างระหว่างในห้องเรียนและห้องสอบ:** การที่คะแนนสอบจริงมีความสัมพันธ์กับผลลัพธ์ในชั้นเรียนในระดับต่ำสะท้อนว่ามีตัวแปรแทรกซ้อนภายนอกเข้ามามีอิทธิพล เช่น ความกดดันตื่นตระหนกในห้องสอบ หรือความผันผวนของความยากง่ายในข้อสอบแต่ละรอบ ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่สภาพแวดล้อมในชั้นเรียนปกติไม่สามารถควบคุมได้ทั้งหมด

๔. สรุปองค์ความรู้ใหม่ (Originality)

งานวิจัยชิ้นนี้ได้สร้าง **"โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุเชิงพฤติกรรม"** ที่ยืนยันแน่ชัดว่า การขับเคลื่อนผลสัมฤทธิ์ในการทดสอบภาษาอังกฤษระดับสูง (เช่น MCU-GET) มิได้ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้เนื้อหาไวยากรณ์แบบดั้งเดิม แต่เกิดจากการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การคิดทางภาษาด้วยกลยุทธ์ FSA ร่วมกับการจัดเจตคติเชิงบวกผ่านกระบวนการตรวจสอบและปฏิสัมพันธ์กับผู้สอน ซึ่งจะเป็นโมเดลตั้งต้นในการวางนโยบายและออกแบบหลักสูตรภาษาอังกฤษในระดับอุดมศึกษาต่อไป ดังโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงระบบของตัวแปร ตามกรอบทฤษฎี SFG และ กลยุทธ์ FSA กับ หลักสูตรเตรียมสอบ MCU-GET

โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุเชิงพฤติกรรม (The Core Causal Behavioral Model)

๘. ข้อเสนอแนะ

๘.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. นโยบายด้านการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน

๑.๑ บูรณาการ FSA Model กับการสื่อสารจริง ควรกำหนดให้มีการสอนตามแนว FSA (Observe–Analyze–Self-Correct) ไม่เพียงการวิเคราะห์โครงสร้าง แต่เชื่อมโยงสู่การใช้ภาษาในสถานการณ์จริง (Communicative Application) โดย การกำหนดกิจกรรม Speaking–Listening ในทุกหน่วยการเรียน, ใช้ข้อสอบ MCU-GET เป็นฐานในการออกแบบสถานการณ์จำลอง และ ส่งเสริมการเรียนรู้แบบ Form–Meaning–Use โดยมีเป้าหมายเชิงนโยบาย เพื่อการยกระดับผลสัมฤทธิ์ควบคู่กับสมรรถนะการสื่อสาร

๑.๒ ยกระดับมาตรฐานผู้สอนอย่างเป็นระบบ ควรกำหนดมาตรการพัฒนาผู้สอน ได้แก่ การอบรมเชิงปฏิบัติการด้าน Functional Grammar, พัฒนาทักษะ Checking for Understanding (CFU) และ จัดระบบนิเทศ หรือ Coaching ภายใน เนื่องจากเจตคติต่อผู้สอนมีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ จึงควรกำหนด “คุณภาพปฏิสัมพันธ์ในชั้นเรียน” เป็นตัวชี้วัดหนึ่งของการประเมินการสอน

๑.๓ เชื่อมโยงการสอนกับแนวคิด Context of Situation เชิงนโยบาย ควรกำหนดให้การวิเคราะห์ข้อสอบ MCU-GET อ้างอิงแนวคิด “Context of Situation” ของ M.A.K. Halliday เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจว่าโครงสร้างไวยากรณ์ เป็นเครื่องมือสร้างความหมายในบริบท แนวทางนี้จะช่วยยกระดับจาก Grammar Recognition ไปสู่ Functional Interpretation

๒. นโยบายด้านหลักสูตร

๒.๑ เพิ่มขั้นตอน Synthesis (Encoding Stage) ควรปรับโครงสร้างบทเรียนให้มีขั้นตอน “การสร้างใหม่” หลังการวิเคราะห์ โดยให้ผู้เรียนสร้างประโยคใหม่จากโครงสร้างเดิม, ปรับเปลี่ยนบริบท และ ฝึกการ

เขียนเชิงสื่อสาร โดยมีเป้าหมายเชิงนโยบาย เพื่อการพัฒนาทักษะเชิงผลิต (Productive Skills) ควบคู่ทักษะเชิงวิเคราะห์

๒.๒ กำหนดตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์หลายมิติ นอกจากคะแนนสอบ MCU-GET ควรกำหนดตัวชี้วัดเพิ่มเติม เช่น ความก้าวหน้าระหว่างเรียน (Progress Score), เจตคติและแรงจูงใจ และ สมรรถนะการสื่อสาร ทั้งนี้เพื่อให้การประเมินสะท้อนคุณภาพการเรียนรู้รอบด้าน

๓. นโยบายด้านการวิจัยและพัฒนา (R&D Policy)

๓.๑ ส่งเสริมการวิจัยเชิงทดลอง ควรกำหนดแผนวิจัยเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มเรียนแบบปกติ และกลุ่มเรียนด้วย FSA Strategy โดยใช้ Pre-test / Post-test เพื่อยืนยันประสิทธิภาพอย่างมีหลักฐานเชิงประจักษ์

๘.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

๑. เน้นทักษะการพูดและการฟังเพิ่มเติม แม้การจัดการเรียนรู้ตามรูปแบบ FSA จะช่วยพัฒนาทักษะการวิเคราะห์โครงสร้างไวยากรณ์ได้อย่างเป็นระบบ แต่เพื่อให้เกิดความสมดุลทางสมรรถนะภาษา ควรบูรณาการกิจกรรม Speaking–Listening Tasks ที่เชื่อมโยงโครงสร้างประโยคไปสู่การสื่อสารจริง เช่น การใช้ Role-play ตามบริบทข้อสอบ, Information Gap Activity และ Discussion จากสถานการณ์จำลอง แนวทางดังกล่าวจะช่วยลดช่องว่างของผู้เรียนที่มีข้อจำกัดด้านการสื่อสารปากเปล่า และส่งเสริมการนำความรู้เชิงโครงสร้างไปใช้จริง (Form–Meaning–Use Integration)

๒. รักษามาตรฐานการสอนของผู้สอน ผลการวิจัยสะท้อนว่า “เจตคติต่อผู้สอน” มีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้นเชิงนโยบายควรพัฒนาศักยภาพครูด้านการอธิบายเชิงวิเคราะห์ (Analytical Scaffolding), ส่งเสริมการใช้ Checking for Understanding (CFU) อย่างเป็นระบบ และ สร้างระบบ Coaching หรือ Peer Observation การรักษาปฏิสัมพันธ์เชิงบวก (Positive Pedagogical Interaction) จะช่วยเพิ่มแรงจูงใจและความเชื่อมั่นของผู้เรียน

๓. ด้านการสอน เชื่อมโยงโครงสร้างกับบริบท ควรนำข้อสอบจริงของ MCU-GET มาวิเคราะห์ด้วยกระบวนการ FSA โดยเชื่อมโยงกับแนวคิด **Context of Situation** ของ M.A.K. Halliday ซึ่งเน้นว่า “รูปภาษา” สัมพันธ์กับ “หน้าที่ทางความหมาย” ในบริบทเฉพาะ และผู้สอนควรชี้ให้เห็นว่า การเลือก Tense, การใช้ Voice และ การเลือก Clause Type งผลต่อความหมายเชิงสื่อสารอย่างไรในบริบทสถานการณ์จริง วิธีการนี้จะช่วยยกระดับการเรียนจาก Grammar Recognition ไปสู่ Functional Understanding

๔.ด้านหลักสูตร เพิ่มขั้นตอน Synthesis (Encoding) เพื่อพัฒนาทักษะเชิงสร้างสรรค์ทางภาษา ควรเพิ่มขั้นตอน “Synthesis” หลังการวิเคราะห์ (Analysis) โดยให้ผู้เรียนสร้างประโยคใหม่, เปลี่ยนบริบทแต่คงหน้าที่ไวยากรณ์เดิม และ ขยายความหมายเชิงสื่อสาร แนวทางนี้จะช่วยพัฒนาทักษะการพูดและการเขียนควบคู่กับการคิดเชิงวิเคราะห์ (Higher-order Language Processing)

๘.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาปัจจัยอื่นที่ส่งผลต่อคะแนนสอบ ควรขยายกรอบการวิจัยไปศึกษาปัจจัยเพิ่มเติมที่มีผลต่อคะแนนสอบ MCU-GET เช่น ระยะเวลาเตรียมตัว พื้นฐานภาษาอังกฤษเดิม ความถี่ในการทำแบบฝึกหัด แรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) การวิเคราะห์เชิงพหุ (Multivariate Analysis) จะช่วยให้เข้าใจตัวแปรแทรกซ้อนอย่างรอบด้านมากขึ้น

๒. การวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Design) ควรดำเนินการวิจัยแบบกึ่งทดลองหรือทดลองแท้ โดยเปรียบเทียบ กลุ่มควบคุม (Traditional Method) และ กลุ่มทดลอง (FSA Strategy) พร้อมใช้ Pre-test และ Post-test เพื่อยืนยันประสิทธิภาพของเครื่องมืออย่างเป็นระบบ การออกแบบวิจัยเช่นนี้จะช่วยเพิ่มความเข้มแข็งเชิงระเบียบวิธี (Methodological Rigor) และเพิ่มน้ำหนักเชิงนโยบายในการนำไปขยายผลระดับสถาบันควรนำกลยุทธ์ FSA ไปขยายผลในรายวิชาภาษาอังกฤษอื่น ๆ โดยเฉพาะรายวิชาที่เน้นการทำความเข้าใจโครงสร้างภาษาเชิงลึก, ควรทำการวิเคราะห์หาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างผลลัพธ์ของการสอน FSA กับคะแนนสอบ MCU-GET ของผู้เรียนว่าอยู่ในระดับใด ด้วยสถิติค่าความสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson Correlation) ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ SPSS

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

จุฑารัตน์ คัมภีรภาพ. “การใช้กลยุทธ์การวิเคราะห์ประโยคเชิงคู่ความสัมพันธ์ในการตรวจทานงานเขียน”. **วารสารภาษาปริทัศน์**. ปีที่ ๓๔ (๒๕๖๒): ๑๒–๒๕.

จุฑารัตน์ คัมภีรภาพ. “ผลการใช้กลยุทธ์ Functional Sentence Analysis (FSA) ในการตรวจทานการเขียนด้วยตนเองที่มีต่อความถูกต้องในการใช้ไวยากรณ์ของนิสิตในรายวิชาภาษาอังกฤษเพื่อการเรียนรู้ในชีวิตจริง”. **วารสารภาษาปริทัศน์**. ปีที่ ๓๖ (๒๕๖๔): ๓๒–๔๘.

จุฑารัตน์ คัมภีรภาพ. “พุทธนวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะหลักอิทธิบาท ๔ ด้วยกลยุทธ์ FSA เพื่อการเรียนรู้ไวยากรณ์อังกฤษ สำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา มจร”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์.** ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๗).

ดวงกมล เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา. “การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและเจตคติต่อวิชาภาษาอังกฤษของนักศึกษาโดยใช้การสอนตามแนวคิดหน้าที่นิยม”. **วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์**. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๑): ๔๕–๕๘.

นภดล สังข์โพธิ์. “ผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวไวยากรณ์เชิงหน้าที่ที่มีต่อความสามารถในการเขียนภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๒): ๑๑๒-๑๒๙.

สุมิตรา อังวัฒนกุล. “ความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถในการสื่อสารกับผลสัมฤทธิ์ในการเรียนภาษาอังกฤษ”. **รายงานการวิจัย.** โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

อภิสิทธิ์ ศรีราชา. “การพัฒนากลยุทธ์การวิเคราะห์โครงสร้างประโยคเพื่อยกระดับทักษะการอ่านและการเขียนภาษาอังกฤษสำหรับนักศึกษาในหลักสูตรเตรียมสอบ”. **วารสารภาษาและวัฒนธรรม**. ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๕): ๘๙–๑๐๔.

ภาษาอังกฤษ

Biber, D. **University language: A corpus-based study of spoken and written registers**, 2006.

Bloor, T., & Bloor, M. **The functional analysis of English: A Hallidayan approach**. 3rd ed. Routledge, 2013.

Butt, D., Fahey, S., Feez, S., & Spinks, S. **Using functional grammar: An explorer's guide**. Palgrave Macmillan, 2012.

Cheng, L. **Changing language teaching through language testing: A washback study**. Cambridge University Press, 2005.

Derewianka, B. **A new grammar companion for teachers**. Primary English Teaching Association Australia (PETAA), 2011.

Eggins, S. **An introduction to systemic functional linguistics**. 2nd ed. Continuum International Publishing Group, 2004.

Halliday, M. A. K. **Spoken and written language**. Deakin University Press,1985.

Halliday, M. A. K. **An introduction to functional grammar**. 2nd ed. Edward Arnold, 1994.

Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. **Halliday's introduction to functional grammar**. 4th ed. Routledge John Benjamins Publishing, 2014.

Martin, J. R., & Rose, D. **Working with discourse: Meaning beyond the clause**. 2nd ed. Continuum, 2007.

Richards, J. C. **Communicative language teaching today**. Cambridge University Press, 2006.

Thompson, G. **Introducing functional grammar.** 3rd ed. Routledge, 2014.

พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล

Buddhist Innovation in Income and Expenditure Management to Strengthen Individual Financial Stability

กรรณิการ์ ขาวเงิน
Kannikar Khaw-ngern[๑]
ชัยณรงค์ ขาวเงิน
Chainarong Khaw-ngern[๒]
พระมหาธัญสัณห์ กิตฺติสาโร
Phramaha Thunsun Kittisaro[๓]
ธันยมน อินทร์ทองน้อย
Thanyamon Intongnoi[๔]

Received: *May 26, 2026* **Revised:** *August 26, 2026*
Accepted: *August 27, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักโภควิภาค หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และแนวทางการออกแบบนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายที่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้ ๒) เพื่อพัฒนาพุทธนวัตกรรมต้นแบบสำหรับการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายส่วนบุคคล และ ๓) เพื่อประเมินความพึงพอใจและตรวจสอบความสอดคล้องของโมเดลความสัมพันธ์ระหว่างพุทธนวัตกรรมต้นแบบกับความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคลด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง การวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนาร่วมกับการวิจัยแบบผสานวิธี โดยเริ่มจากการวิจัยเอกสารและการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับความต้องการใช้งานจากกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักพุทธธรรมและด้านการบริหารจัดการทางการเงิน เพื่อนำข้อมูลมาสังเคราะห์ร่วมกับหลักโภควิภาคและหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ แล้วประยุกต์ใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบในการ

[๑] บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Email: kannikar.khaw@gmail.com

[๒] บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Email: c.khawngern@gmail.com

[๓] บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Email: thunsun@gmail.com

[๔] บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Email: 6701105006@mcu.ac.th

พัฒนาพุทธนวัตกรรมต้นแบบ จากนั้นนำต้นแบบไปทดลองใช้กับอาสาสมัครจำนวน ๓๕๐ คน ประเมินความพึงพอใจและวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง

ผลการวิจัยพบว่า ๑) หลักโภควิภาคและหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์สามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายส่วนบุคคลได้ โดยหลักโภควิภาคให้แนวทางในการจัดสรรรายได้ให้เหมาะสมกับการดำรงชีพ การประกอบอาชีพ การลงทุน และการออม ส่วนหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ให้แนวทางในการสร้างและรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจผ่านความขยันหมั่นเพียร การรักษาทรัพย์ การมีกัลยาณมิตร และการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมกับฐานะ เมื่อนำหลักธรรมทั้ง ๒ ประการมาสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดการบริหารจัดการทางการเงินสามารถกำหนดเป็นกรอบสำหรับการออกแบบพุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายส่วนบุคคลได้อย่างเป็นรูปธรรม ๒) พุทธนวัตกรรมต้นแบบที่พัฒนาขึ้นตามกระบวนการคิดเชิงออกแบบ เป็นการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับแนวคิดและพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย โดยมุ่งส่งเสริมการจัดสรรรายได้ การควบคุมรายจ่าย การออมและรักษาทรัพย์ การดำรงชีวิตอย่างพอประมาณ ตลอดจนการตัดสินใจทางการเงินอย่างมีสติและไม่ประมาท เมื่อนำไปทดลองใช้พบว่า สามารถใช้เป็นแนวทางสนับสนุนการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายส่วนบุคคลได้อย่างเป็นระบบ และ ๓) ผลการประเมินพบว่า ผู้ใช้นวัตกรรมมีความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๖ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ ๐.๕๑ ขณะที่ผลการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างพบว่า พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย (BI) และทัศนคติทางการเงิน (AT) มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (DM) และพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย (CB) ซึ่งส่งผลต่อความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล (FB) ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยมีค่า χ^2 = ๒๗๖.๖๕, df = ๒๔๒, n = ๓๕๐, p = .๐๖๒, CFI = .๙๗๔, TLI = .๙๖๓, RMSEA = ๐.๐๒, SRMR = ๐.๐๓ และ χ^2/df = ๑.๑๔ แสดงให้เห็นว่าโมเดลที่พัฒนาขึ้นสามารถใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพุทธนวัตกรรม พฤติกรรมการบริหารจัดการเงิน และความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคลได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: พุทธนวัตกรรม; การบริหารรายรับและรายจ่าย; สมรรถนะทางการเงิน; ความเข้มแข็งทางการเงิน; โมเดลสมการโครงสร้าง

Abstract

This research article has three objectives: 1) to examine the principles of Bhogavibhāga, the principles of Diṭṭhadhammikattha, and the approach to designing innovations in personal income and expenditure management; 2) to develop a prototype Buddhist innovation for personal income and expenditure management; and 3) This research article had three objectives: 1) to examine the principles of Bhogavibhāga and Diṭṭhadhammikattha, as well as approaches to designing an innovation for personal income and expenditure management; 2) to develop a prototype Buddhist innovation for personal income and expenditure management; and 3) to evaluate user satisfaction and assess the fit of the relationship model between the prototype Buddhist innovation and personal financial resilience using structural equation modeling (SEM). This

research employed a research and development (R&D) design combined with a mixed-methods research, beginning with documentary research and qualitative research through in-depth interviews to explore user needs from the target group, as well as from experts in Buddhist principles and financial management. The collected data were synthesized with the principles of Bhogavibhāga and Diṭṭhadhammikattha and subsequently applied through the design thinking process to develop the prototype Buddhist innovation. The prototype was then implemented with 350 volunteers to evaluate satisfaction and analyze causal relationships using a structural equation model.

The research findings revealed that: 1) The Bhogavibhāga and Diṭṭhadhammikāttha principles can be applied as a framework for personal income and expenditure management. The Bhogavibhāga principle provides guidelines for allocating income appropriately for living expenses, occupational activities, business investment, and savings, whereas, the Diṭṭhadhammikāttha principle provides guidelines for establishing and maintaining economic security through diligence, wealth conservation, good companionship, and living within one's financial status. When synthesizing both principles with financial management concepts, they formed a concrete framework for designing Buddhist innovations in personal income and expenditure management. 2) The prototype Buddhist innovation developed through the design thinking process integrates Buddhist principles with contemporary financial concepts and behaviors. It aims to promote income allocation, expenditure control, savings and wealth conservation, moderate living, and mindful and prudent financial decision-making. The implementation results showed that the prototype serves as a systematic approach to supporting personal income and expenditure management. 3) The evaluation results indicated an overall high level of user satisfaction, with a mean score of 4.46 and a standard deviation of 0.51. The structural equation model analysis showed that Buddhist innovation in income and expenditure management (BI) and financial attitude (AT) significantly influenced financial management based on Diṭṭhadhammikāttha principle (DM) and contemporary financial behavior (CB), which in turn directly and indirectly affected personal financial resilience (FB) with statistical significance. The model exhibited a good fit with the empirical data (χ^2 = 276.65, df = 242, n = 350, p = .062, CFI = .974, TLI = .963, RMSEA = 0.02, SRMR = 0.03 and χ^2/df = 1.14), indicating that the developed model appropriately explains the relationships among the Buddhist innovation, financial management behavior, and personal financial resilience.

Keywords: Buddhist Innovation; Income and Expenditure Management; Financial Capability; Financial Stability; Structural Equation Modeling (SEM)

๑. บทนำ

ในยุคปัจจุบัน บุคคลและครัวเรือนจำนวนมากกำลังเผชิญกับความท้าทายด้านความมั่นคงทางการเงิน โดยผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. ๒๕๖๘ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ครัวเรือนไทยมีรายได้เฉลี่ยเดือนละ ๒๘,๓๐๘ บาท และค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเดือนละ ๒๒,๔๒๐ บาท ขณะที่มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน ๑๕๓,๐๓๘ บาท เมื่อพิจารณาสัดส่วนหนี้สินต่อรายได้ พบว่า ลดลงจาก ๖.๘ เท่าในปี ๒๕๖๖ เหลือ ๕.๔ เท่าในปี ๒๕๖๘ นอกจากนี้ ค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคด้านรายได้ของครัวเรือนลดลงจาก ๐.๒๘๕ ในปี ๒๕๖๖ เป็น ๐.๒๕๖ ในปี ๒๕๖๘ ที่แสดงให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำด้านรายได้มีแนวโน้มดีขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ตัวชี้วัดบางประการจะปรับตัวในทิศทางที่ดีขึ้น แต่ภาระหนี้เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ยังแสดงถึงความจำเป็นในการบริหารจัดการรายรับ รายจ่าย และหนี้สินอย่างเป็นระบบ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางการเงินของบุคคลและครัวเรือน[๕] ประเด็นดังกล่าวมีความสำคัญ เนื่องจากภาระหนี้ในระดับสูงอาจเพิ่มภาระทางการเงินของครัวเรือน และชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างวินัยและกระบวนการบริหารจัดการหนี้อย่างเหมาะสม[๖] ที่น่าสนใจคือ ปัจจุบันบริการธนาคารผ่านโทรศัพท์มือถือและเทคโนโลยีทางการเงินดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการอำนวยความสะดวกต่อการทำธุรกรรมทางการเงิน อย่างไรก็ตาม การยอมรับและการใช้เทคโนโลยีดังกล่าวยังแตกต่างกันตามลักษณะของผู้ใช้ โดยเฉพาะอายุ ระดับการศึกษา รายได้ และปัจจัยด้านการรับรู้ความง่ายและประโยชน์ของเทคโนโลยี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประชากรบางกลุ่มยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากบริการทางการเงินดิจิทัลอย่างเต็มศักยภาพ[๗] นอกจากนั้น พฤติกรรมการใช้จ่ายของบุคคลอาจได้รับอิทธิพลจากสิ่งกระตุ้นทางการตลาด การส่งเสริมการขาย ความกลัวที่จะพลาดโอกาส และความสะดวกของวิธีการชำระเงินดิจิทัล ซึ่งปัจจัยเหล่านี้สามารถเพิ่มแนวโน้มการซื้อโดยขาดการไตร่ตรองและส่งผลต่อความสามารถในการควบคุมการใช้จ่ายของบุคคล[๘] ขณะเดียวกัน ปัญหาด้านการควบคุมตนเองทางการเงินมีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจก่อหนี้ โดยผู้ที่มีระดับการควบคุมตนเองต่ำมีแนวโน้มก่อหนี้บางประเภทมากขึ้น[๙] ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวินัยและการกำกับตนเองในการบริหารจัดการ

---

[๕] สำนักงานสถิติแห่งชาติ, **การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. ๒๕๖๘**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๖๙), หน้า ๒๑, ๒๘, ๓๐.

[๖] พัชราภา สิงห์ธนสาร, ลักษมี งามมีศรี, มานิตย์ สิงห์ทองชัย และวิไลลักษณา สร้อยศิริ, “การบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในตำบลหนองกระโดน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์”, **วารสารวิชาการ การจัดการภาครัฐและเอกชน**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม–สิงหาคม ๒๕๖๗): ๗๙–๙๓.

[๗] รังสินี ชาสุวรรณ, สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ และสุพิศ ฤทธิ์แก้ว, “การยอมรับเทคโนโลยีแอปพลิเคชันโมบายแบงก์กิ้งของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่ภาคใต้ตอนบน”, **วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย**, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๕): ๑๕๙–๑๗๔.

[๘] Shirin Istikhara Djamhari, Martina Dwi Mustika, Bertina Sjabadhyni, and Alif Ramadian Puspa Ndaru, “Impulsive Buying in the Digital Age: Investigating the Dynamics of Sales Promotion, FOMO, and Digital Payment Methods”, **Cogent Business & Management**, Vol. 11 No. 1 (2024): 1-16.

[๙] Sara Fernández-López, Sandra Castro-González, Lucía Rey-Ares, and David Rodeiro-Pazos, “Self-control and Debt Decisions Relationship: Evidence for Different Credit Options”, **Current Psychology**, Vol. 43 (2024): 340–357.

ทางการเงิน ดังนั้น การเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการเงินจึงควรพิจารณาทั้งความรู้ ทัศนคติ วินัย และการกำกับพฤติกรรมทางการเงิน ควบคู่กับการมีเครื่องมือที่ช่วยสนับสนุนการตัดสินใจและการกำกับตนเองทางการเงินอย่างเหมาะสม

เมื่อพิจารณาประเด็นดังกล่าว ความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคลจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตโดยไม่ได้ขึ้นอยู่กับระดับรายได้เพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมทางการเงินของบุคคล ทั้งนี้ งานวิจัยพบว่า ความรู้ทางการเงินและทัศนคติทางการเงินมีอิทธิพลเชิงบวกต่อพฤติกรรมทางการเงิน และพฤติกรรมทางการเงินยังมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจทางการเงินของบุคคล[๑] นอกจากนี้ ความรู้ทางการเงินยังมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการวางแผนทางการเงิน โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับมูลค่าเงินตามเวลา เงินเฟ้อ และการกระจายความเสี่ยง ซึ่งช่วยสนับสนุนการตัดสินใจด้านการออม การลงทุน และการวางแผนทางการเงินได้อย่างเหมาะสม[๒] ขณะเดียวกัน ปัจจัยและรูปแบบการออมยังมีอิทธิพลต่อความอยู่ดีมีสุขทางการเงินอย่างมีนัยสำคัญ แสดงให้เห็นว่าการออมเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างความมั่นคงทางการเงินของบุคคลในระยะยาว[๑] ดังนั้น ๒
การเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการเงินจึงควรพิจารณาทั้งความรู้ ทัศนคติ พฤติกรรม การวางแผน และการออม ควบคู่กับการมีเครื่องมือที่ช่วยสนับสนุนการติดตามและตัดสินใจทางการเงินอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในบริบทของสังคมดิจิทัล เทคโนโลยีทางการเงินจึงควรได้รับการพัฒนาให้ไม่ใช่เพียงเครื่องมืออำนวยความสะดวกในการทำธุรกรรมเท่านั้น แต่ควรสามารถสนับสนุนการวางแผน การติดตาม และการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายของผู้ใช้ได้อย่างเป็นระบบ เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถใช้ข้อมูลทางการเงินประกอบการทบทวนและตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม

ในบริบทของสังคมไทย หลักพุทธธรรมสามารถนำมาประยุกต์เป็นกรอบสำหรับการบริหารจัดการเงินที่เชื่อมโยงมิติทางเศรษฐกิจกับการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและความรับผิดชอบ โดยเฉพาะหลักโภควิภาค ๔ ซึ่งปรากฏในสิงคาลกสูตรที่มีการให้แนวทางในการจัดสรรทรัพย์อย่างเป็นสัดส่วน กล่าวคือ แบ่งทรัพย์ส่วนหนึ่งสำหรับใช้จ่ายในการดำรงชีวิตของตนเองและบุคคลที่ต้องเลี้ยงดู อีกส่วนหนึ่งเก็บสำรองไว้ในคราวจำเป็น และอีกสองส่วนสำหรับการประกอบการงานเพื่อสร้างรายได้[๓] หลักดังกล่าวแสดงให้เห็นแนวคิดการบริหารทรัพย์อย่างเป็นระบบ ที่สามารถนำมาประยุกต์เป็นแนวทางในการสร้างวินัยและความรับผิดชอบในการบริหารจัดการทางการเงินส่วนบุคคลในบริบทปัจจุบันได้ นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการนำหลักโภควิภาค ๔ ไปประยุกต์ใช้ในการ

---

[๑] วรพรรณ รัตนทรงธรรม, สุพรรษา จิตต์มั่น, ตุลาพร จันทร์กวี และวริศรา ดวงตาน้อย, “ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความพึงพอใจทางการเงินของบุคลากรในมหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์”, **วารสารบริหารธุรกิจอุตสาหกรรม**, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๖): ๑–๑๔.

[๒] ต้องพงศ์ พงษ์พานิช, “ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ทางการเงินและพฤติกรรมการวางแผนทางการเงินของลูกค้าธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย”, **วารสารการบัญชีและการจัดการ**, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน–มิถุนายน ๒๕๖๗): ๓๕–๔๕

[๑] ชิดชนก ขยันอาจ, พีรญา ชื่นวงศ์ และกษิดิศ ใจผาวัง, “ปัจจัยการออมและรูปแบบการออมที่มีอิทธิพลต่อความอยู่ดีมีสุขทางการเงินของครู โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต ๒”, **วิทยาการจัดการวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์**, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–เมษายน ๒๕๖๗): ๕๐–๖๗

[๓] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๗/๒๐๒.

จัดสรรทรัพย์ของบุคคลและชุมชน[๑] นอกจากหลักโภควิภาค ๔ แล้ว หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ยังเป็นหลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการดำเนินชีวิตและการบริหารจัดการทางการเงินให้เหมาะสมกับฐานะของบุคคล เพราะประกอบด้วยอุฏฐานสัมปทาคือ ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการงาน อารักขสัมปทาคือ การรู้จักรักษาทรัพย์ที่ได้มา กัลยาณมิตตตาคือ การคบหาบุคคลที่ดีและเกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิต และสมชีวิตาคือ การดำรงชีวิตอย่างพอเหมาะและสมดุลกับฐานะของตน[๑] หลักธรรมดังกล่าวจึงสามารถประยุกต์เป็นกรอบการบริหารจัดการทางการเงิน ทั้งด้านการสร้างรายได้ การรักษาและเก็บออมทรัพย์ การมีเครือข่ายทางสังคมที่เกื้อกูล และการควบคุมรายจ่ายให้เหมาะสมกับฐานะ[๑] [๖]

เมื่อพิจารณาแนวทางการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย พบว่า งานวิจัยที่ผ่านมาได้เสนอการประยุกต์หลักพุทธธรรมและแนวคิดเชิงคุณค่ากับการบริหารจัดการทางการเงินในหลายลักษณะ ทั้งการบูรณาการหลักโภควิภาคและทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์กับการบริหารจัดการหนี้สินส่วนบุคคล[๑] การวางแผนทางการเงินส่วนบุคคลบนฐานความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันทางการเงิน[๑] ตลอดจนการพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการวางแผนการเงินส่วนบุคคลโดยใช้หลักโภควิภาคเป็นกรอบสำคัญ[๑] อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนงานที่เกี่ยวข้องยังพบช่องว่างในการพัฒนานวัตกรรมดิจิทัลที่บูรณาการหลักโภควิภาค ๔ สำหรับการจัดสรรรายได้ และหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์สำหรับการบริหารจัดการทางการเงินไว้ในระบบเดียวกัน การพัฒนานวัตกรรมดังกล่าวจึงควรคำนึงถึงปัญหา ความต้องการ และประสบการณ์ของผู้ใช้เป็นสำคัญ ทั้งนี้ แนวคิดการคิดเชิงออกแบบและการออกแบบที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจผู้ใช้และบริบทของปัญหา การพัฒนาต้นแบบ การทดลอง และการปรับปรุงจากข้อมูลสะท้อนกลับ สามารถนำมาประยุกต์เป็นกรอบในการออกแบบและพัฒนานวัตกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้ได้[๒] บนฐานแนวคิดดังกล่าว การศึกษานี้จึงมุ่งพัฒนานวัตกรรม

---

[๑] วราพร กนกปิรเมษฐ์, พระมหาทวี มหาปญฺโญ (ละลง) และบุญเลิศ โอฐสู, “ศึกษาการจัดสรรทรัพย์ตามหลักโภควิภาค ๔ ในพระพุทธศาสนา ของสมาชิกสถาบันการเงินชุมชนปากเกร็ดร่วมใจ ๒ จังหวัดนนทบุรี”, **วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์**, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๑): ๑๓๘-๑๔๕.

[๑] องฺ.อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐–๓๔๒.

[๑] พระครูสุภัทกิจจานุการ, พระสมพล ยสชาโต, ปรัชญา บุตรสะอาด และทยิดา ผลสมบูรณ์, “หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ”, **วารสารมหาจุฬาวิชาการ**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (กันยายน–ธันวาคม ๒๕๖๕): ๔๐๖–๔๒๓.

[๑] ภักดี เมฆจำรัญ, “รูปแบบการบริหารจัดการหนี้สินส่วนบุคคลในสังคมไทยยุค ๔.๐ เชิงพุทธบูรณาการ”, **วารสาร มจร การพัฒนาสังคม**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน–ธันวาคม ๒๕๖๕): ๗๙–๙๒.

[๑] หทัยรัตน์ ศรีรู้ดี, มาลิณี ศรีไมตรี และอรวรรณ ตามสีวัน, “การวางแผนทางการเงินส่วนบุคคลตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ของประชาชนตำบลคำไฮใหญ่ อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี”, **วารสารการจัดการและการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๕): ๑๐๗–๑๒๒.

[๑] ขวัญตระกูล์ บุทธิจักร, พระศรีธรรมภาณี และบุญเลิศ โอฐสู, “พุทธนวัตกรรมการสื่อสารที่ส่งเสริมการวางแผนการเงินส่วนบุคคล”, **วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๘ (สิงหาคม ๒๕๖๗): ๓๔๕–๓๕๕.

[๒] Marion Leary, Pamela Z. Cacchione, George Demiris, J. Margo Brooks Carthon, and Jose A. Bauermeister, “An Integrative Review of Human-Centered Design and Design Thinking for the Creation of Health Interventions”, **Nursing Forum**, Vol. 57 No. 6 (November 2022): 1137–1152.

ดิจิทัลให้สามารถสนับสนุนกระบวนการบริหารจัดการทางการเงินอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การบันทึกรายรับและรายจ่าย การวางแผนและจัดสรรรายได้ การควบคุมรายจ่าย การติดตามการออมและภาระหนี้ ตลอดจนการนำข้อมูลทางการเงินมาใช้ประกอบการทบทวนและตัดสินใจอย่างมีสติและรอบคอบ เพื่อให้นวัตกรรมที่พัฒนาขึ้นสอดคล้องกับพฤติกรรม ความต้องการ และบริบทการดำเนินชีวิตของผู้ใช้ในสังคมร่วมสมัย

ด้วยเหตุนี้ การศึกษานี้จึงมุ่งศึกษาหลักโภควิภาค ๔ หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และความต้องการของผู้ใช้ เพื่อเป็นฐานในการออกแบบและพัฒนาพุทธนวัตกรรมต้นแบบสำหรับการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายส่วนบุคคล โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมกับเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อสนับสนุนการวางแผน จัดสรร ติดตาม และทบทวนข้อมูลทางการเงินอย่างเป็นระบบ พร้อมส่งเสริมความมีวินัย ความพอประมาณ และความไม่ประมาททางการเงิน นอกจากนี้ ยังมุ่งประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้และตรวจสอบความสอดคล้องของโมเดลความสัมพันธ์ระหว่างพุทธนวัตกรรมต้นแบบกับความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล เพื่อให้ได้หลักฐานเชิงประจักษ์ประกอบการประเมินนวัตกรรม ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมความรู้และทักษะด้านการบริหารรายรับ รายจ่าย การออม และการเตรียมพร้อมต่อความเสี่ยงทางการเงินในระดับบุคคล ครัวเรือน และชุมชน รวมถึงประยุกต์ใช้กับหน่วยงานและองค์กรที่ดำเนินงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะ SDG ๑ การขจัดความยากจน ผ่านการเสริมสร้างศักยภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรและรับมือความเสี่ยงทางการเงินในอนาคต

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาหลักโภควิภาค หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และแนวทางการออกแบบนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายที่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้

๒. เพื่อพัฒนาพุทธนวัตกรรมต้นแบบสำหรับการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายส่วนบุคคล

๓. เพื่อประเมินความพึงพอใจและตรวจสอบความสอดคล้องของโมเดลความสัมพันธ์ระหว่างพุทธนวัตกรรมต้นแบบกับความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคลด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) ร่วมกับการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) เพื่อพัฒนาและประเมินพุทธนวัตกรรมต้นแบบ พร้อมกับทำการวิเคราะห์ด้วยโมเดลสมการโครงสร้างสำหรับยืนยันความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของพุทธนวัตกรรมต่อการสร้างความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล โดยแบ่งการดำเนินการวิจัยเป็น ๔ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑ การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและความต้องการของผู้ใช้ ดำเนินการวิจัยเอกสาร โดยศึกษาและทบทวนข้อมูลจากพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับหลักโภควิภาค ๔ หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และแนวคิดการบริหารจัดการทางการเงิน จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เอกสารและการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามแนวทางของ Bowen (๒๐๐๙) ซึ่งเน้นการพิจารณาเอกสารอย่างเป็นระบบผ่านการอ่านเบื้องต้น การอ่านอย่างละเอียด การตีความ และการจัดหมวดหมู่สาระสำคัญของข้อมูล[๒] พร้อมกัน [๑]

[๒] Glenn A. Bowen, “Document Analysis as a Qualitative Research Method”, **Qualitative Research Journal**, Vol. 9 No. 2 (2009): 31–32.

นี้ ผู้วิจัยศึกษาปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอายุ ๒๐–๖๙ ปี จำนวน ๒๔ คน โดยประยุกต์แนวคิดการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) เพื่อทำความเข้าใจปัญหา ความต้องการ และประสบการณ์ของผู้ใช้ ก่อนนำผลจากการศึกษาเอกสารและข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิด องค์ประกอบ และคุณลักษณะของพุทธนวัตกรรมต้นแบบ

ระยะที่ ๒ การออกแบบ พัฒนา และทดลองใช้นวัตกรรมต้นแบบ นำผลจากระยะที่ ๑ มาใช้ในการออกแบบและพัฒนาพุทธนวัตกรรม โดยบูรณาการหลักโภควิภาค ๔ หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และแนวคิดการบริหารจัดการทางการเงินร่วมสมัย ที่ในระยะเริ่มต้นนักวิจัยได้ทำการทดลองใช้ก่อน จากนั้นนำต้นแบบไปทดลองใช้กับอาสาสมัครอายุระหว่าง ๒๐ ถึง ๖๙ ปี จำนวน ๘๕ คน เป็นเวลา ๑ เดือน เพื่อประเมินความเหมาะสมต่อการใช้งาน และรับข้อเสนอแนะ ก่อนนำผลที่ได้มาปรับปรุงเป็นพุทธนวัตกรรมฉบับสมบูรณ์สำหรับการทดลองใช้ในวงกว้าง

ระยะที่ ๓ การทดลองใช้และประเมินผลพุทธนวัตกรรม ในระยะนี้เป็นขั้นตอนของการนำพุทธนวัตกรรมไปทดลองใช้กับอาสาสมัครจำนวน ๓๕๐ คน เป็นระยะเวลา ๑ สัปดาห์ และประเมินผลด้านพฤติกรรมการบริหารจัดการเงิน การปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม การยอมรับและความพึงพอใจต่อการใช้งาน ตลอดจนความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล ที่วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา และทำการศึกษาด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง (Structural Equation Modeling: SEM) เพื่อยืนยันปัจจัยเชิงสาเหตุของพุทธนวัตกรรมต่อการสร้างความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล ที่มีปัจจัยสำคัญคือ พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย (BI) ทัศนคติทางการเงิน (AT) การบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (DM) พฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย (CB) โดยตัวแปรตามคือ ความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล (FB)

ระยะที่ ๔ การวิเคราะห์ความตรงเชิงโครงสร้างของโมเดลทางสถิติกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ในการศึกษาได้ใช้การวิจัยแบบผสานวิธีในลักษณะการศึกษาต่อเนื่องเป็นระยะ (Sequential Explanatory Mixed Research Design) ที่นำผลจากการวิเคราะห์ด้วยโมเดลสมการโครงสร้างในระยะที่ ๓ ไปขยายความด้วยวิธีการสัมภาษณ์เดี่ยวแบบเจาะลึก ซึ่งเป็นข้อมูลเรื่องเล่า (Narrative) จากผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๒๘ คนที่คัดเลือกจากกลุ่มตัวอย่างของการวิเคราะห์ด้วยโมเดลสมการโครงสร้างดังกล่าว เพื่ออธิบายและขยายความผลการวิเคราะห์ในเชิงปริมาณ ซึ่งข้อมูลจากการรวบรวมเชิงคุณภาพได้ทำการวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic Analysis) ตามแนวทางของ Braun และ Clarke (๒๐๒๑)[๒] จากนั้นทำการบูรณาการผลการศึกษาในขั้นการตีความผล เพื่ออธิบายกลไก เงื่อนไข และบทบาทของพุทธนวัตกรรมที่สัมพันธ์กับความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล

๔. ผลการวิจัย

๔.๑. หลักโภควิภาค หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และแนวทางการออกแบบนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายที่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้

๔.๑.๑ หลักโภควิภาคและหลักทิฏฐธัมมิกถประโยชน์กับการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายส่วนบุคคล

[๒] Virginia Braun and Victoria Clarke, “One Size Fits All? What Counts as Quality Practice in (Reflexive) Thematic Analysis?”, **Qualitative Research in Psychology**, Vol. 18 No. 3 (2021): 328–352.

หลักธรรมที่สำคัญในการรักษาทรัพย์และการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายในสังคมพุทธจะเน้นตามแนวทางของหลักโภควิภาค ๔ และหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ซึ่งสามารถใช้เป็นรูปแบบในการนำไปส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการเงินทั้งรายรับและรายจ่ายได้ เนื่องจากทั้ง ๒ หลักธรรมมีวิธีการที่ไม่ซับซ้อน และเป็นกลไกสำหรับการกำกับตนเองในการบริหารจัดการเงินที่สามารถสรุปได้ดังเนื้อหาในตารางที่ ๑ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ สาระสำคัญของหลักโภควิภาค ๔ และหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์กับแนวทางเพิ่มความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางการเงิน

ลำดับ	หลักธรรม	สาระสำคัญ	การบริหารจัดการเงิน	แนวทางประยุกต์ใช้กับรายรับและรายจ่าย	ผลลัพธ์ด้านความเข้มแข็งทางการเงินที่คาดหวัง
๑	**หลักโภควิภาคส่วนที่ ๑ ใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีวิต**	การแบ่งทรัพย์ ๑ ส่วน หรือประมาณร้อยละ ๒๕ สำหรับเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว รวมถึงการทำประโยชน์ที่เหมาะสม	มีการวางแผนรายจ่าย	มีการจัดทำงบประมาณค่าอาหาร ค่าที่อยู่อาศัย ค่าเดินทาง ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ ค่าใช้จ่ายทางการศึกษา และค่าใช้จ่ายที่จำเป็น โดยควบคุมรายจ่ายให้อยู่ภายในวงเงินที่กำหนด	จะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม ช่วยให้ลดการใช้จ่ายเกินฐานะและการไม่สร้างหนี้จากค่าใช้จ่ายประจำ
๒	**หลักโภควิภาคส่วนที่ ๒ และ ๓ ใช้ในการประกอบอาชีพ**	การแบ่งทรัพย์ ๒ ส่วน หรือประมาณร้อยละ ๕๐ สำหรับการประกอบอาชีพ การลงทุน และการสร้างรายได้ในอนาคต	มีการจัดสรรเงินเพื่อสร้างรายได้	มีการสำรองเงินทุนหมุนเวียนเพื่อพัฒนาทักษะ ซื้ออุปกรณ์ประกอบอาชีพ รู้จักการลงทุนอย่างเหมาะสม และมีการศึกษาความเสี่ยงก่อนตัดสินใจ	จะมีโอกาสเพิ่มรายได้ มีการพัฒนาอาชีพและสามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาว
๓	**หลักโภควิภาคส่วนที่ ๔ เก็บออมไว้ใช้เมื่อจำเป็น**	การแบ่งทรัพย์ ๑ ส่วน หรือประมาณร้อยละ ๒๕ สำหรับเก็บออมเพื่อรองรับเหตุฉุกเฉินและความจำเป็นในอนาคต	มีการออมและมีการบริหารความเสี่ยง	มีการแยกบัญชีเงินออมออกจากบัญชีใช้จ่าย มีการจัดตั้งกองทุนฉุกเฉิน โดยรู้จักเก็บออมเมื่อมีรายรับก่อนนำเงินไปใช้จ่าย	มีเงินสำรองเมื่อเกิดเหตุจำเป็น ลดการกู้ยืม และเพิ่มความมั่นคงทางการเงิน

๔	**หลักโภควิภาคในด้านการจัดสรรทรัพย์อย่างเป็นระบบ**	รู้จักการจักการเงินโดยมีการแบ่งสัดส่วนชัดเจนตามจุดมุ่งหมาย ไม่ใช้รายรับทั้งหมดเพื่อการบริโภคในปัจจุบัน	มีการวางแผนทางการเงินแบบองค์รวม	รู้จักจำแนกรายรับออกเป็นเงินใช้จ่าย เงินสร้างรายได้ และเงินออม โดยมีการทบทวนสัดส่วนให้เหมาะสมกับรายได้ ภาระ และวิถีชีวิต	มีวินัยทางการเงิน สามารถควบคุมกระแสเงินสด และรักษาสมดุลระหว่างปัจจุบันกับอนาคตได้
๕	**หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในมิติของอุฏฐานสัมปทา**	การเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักแสวงหาทรัพย์ด้วยความสามารถ ความรับผิดชอบ และวิธีการที่สุจริต	มีการสร้างและเพิ่มรายรับ	รู้จักการพัฒนาความรู้และทักษะในการทำงาน มีการวางแผนเพิ่มรายได้ มีการประเมินความคุ้มค่าของการใช้เวลาและทรัพยากร	มีรายได้เพียงพอและต่อเนื่อง สามารถพึ่งพาตนเอง และมีศักยภาพในการยกระดับฐานะทางการเงิน
๖	**หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในมิติของอารักขสัมปทา**	มีความถึงพร้อมด้วยการรักษาเงินที่หามาได้ ไม่ให้สูญเสียจากความประมาท การถูกหลอกลวง หรือการบริหารที่ขาดประสิทธิภาพ	มีการรักษาเงินและควบคุมรายจ่าย	มีการบันทึกรายรับและรายจ่าย รู้จักตรวจสอบบัญชี หลีกเลี่ยงการค้ำประกันหรือการลงทุนที่ไม่เข้าใจ มีแนวทางป้องกันการฉ้อโกง และรู้จักดูแลทรัพย์สินให้เกิดประโยชน์	มีวิธีการลดการสูญเสียทรัพย์ รู้สถานะการเงินที่แท้จริง และสามารถควบคุมรายจ่ายที่ไม่จำเป็น
๗	**หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในมิติของกัลยาณมิตตตา**	มีการคบหาบุคคลที่มีความประพฤติดี มีความรู้ และสามารถให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต	มีการเรียนรู้และมีการตัดสินใจทางการเงินอย่างเหมาะสม	รู้จักปรึกษาผู้รู้ด้านการเงิน มีการเลือกใช้ข้อมูลจากแหล่งที่น่าเชื่อถือ มีการเข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ที่มีธรรมาภิบาล รู้จักหลีกเลี่ยงกลุ่มที่ชักชวนให้ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย	มีความรู้เท่าทันทางการเงิน มีการตัดสินใจอย่างรอบคอบ และลดความเสี่ยงจากข้อมูลหรือคำชักชวนที่ไม่เหมาะสม
๘	**หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในมิติของสมชีวิตา**	มีการดำเนินชีวิตอย่างพอเหมาะ รู้วิธีประมาณรายรับและรายจ่าย ไม่ใช้จ่ายเกินรายได้ และไม่ประหยัดจนกระทบคุณภาพชีวิต	มีการสร้างสมดุลระหว่างรายรับและรายจ่าย	รู้จักกำหนดรายจ่ายไม่ให้เกินรายรับ แยกความจำเป็นออกจากความต้องการ ลดรายจ่ายฟุ่มเฟือย และปรับรูปแบบการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะ	มีสภาพคล่องทางการเงิน ลดปัญหาหนี้สิน และดำรงชีวิตได้อย่างสมดุลและมีคุณภาพ

๙	**การบูรณาการหลักธรรมทั้ ๒ หลักธรรมเข้าด้วยกัน**	มีการปฏิบัติตามหลักโภควิภาค ๔ ในการแบ่งสัดส่วนเงิน โดยมีการปฏิบัติตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เป็นหลักในการหา รักษา ใช้ และดำเนินชีวิตให้เหมาะสม	กระบวนการบริหารการเงินที่ครบวงจร	มีการดำเนินงานตามลำดับตั้งแต่การสร้างรายได้อย่างสุจริต จัดสรรรายรับ ควบคุมรายจ่าย รักษาทรัพย์ ลงทุนเพื่อสร้างรายได้ และสะสมเงินสำรอง	เมื่อสามารถบูรณาการได้ทั้ง ๒ หลักธรรม จะเป็นบุคคลที่มีทั้งความรู้ ทักษะ วินัย และคุณธรรมในการบริหารจัดการเงินอย่างยั่งยืน
๑๐	**แนวทางการพัฒนาความรู้ทางการเงินเชิงพุทธ**	เน้นให้เกิดการบริหารเงินที่เชื่อมโยงความรู้ทางการเงินกับความพอประมาณ มีความรับผิดชอบ และการไม่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น	มีการส่งเสริมพฤติกรรมทางการเงิน	มีการพัฒนากิจกรรมฝึกจัดทำงบประมาณ บันทึกรายรับและรายจ่าย รู้จักวิเคราะห์พฤติกรรมการใช้เงิน มีการตั้งเป้าหมายการออม และสะท้อนผลตามหลักธรรม	เมื่อมีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จะเกิดความรู้ความเข้าใจและสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินไปสู่ความมั่นคงและความยั่งยืน

จากตารางที่ ๑ ข้างต้นจะเห็นว่า หลักโภควิภาค ๔ แบ่งทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน โดยใช้ ๑ ส่วนเพื่อการดำรงชีวิต เก็บรักษาไว้ ๑ ส่วนสำหรับเหตุจำเป็น และใช้อีก ๒ ส่วนในการประกอบอาชีพหรือสร้างรายได้ ขณะที่ประเด็นสำคัญของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ประกอบด้วย อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา ซึ่งครอบคลุมกระบวนการสร้างรายได้ รักษาทรัพย์ รับคำแนะนำที่เหมาะสม และควบคุมรายจ่ายให้สมดุลกับรายรับ ซึ่งกล่าวได้ว่า ทั้ง ๒ หลักธรรมเมื่อมีการบูรณาการกันจะส่งเสริมให้บุคคลมีความเข้มแข็งทางการเงินได้อย่างแท้จริง

๔.๑.๒ การออกแบบนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายที่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้

ผลจากการศึกษาตามกระบวนการแนวคิดการคิดเชิงออกแบบ จากกลุ่มเป้าหมาย ๒๔ คน ทั้งเพศหญิงและเพศชาย พบว่า มีความต้องการใช้นวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการเงินที่ครอบคลุมทั้งการจัดการรายรับและรายจ่ายให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีมีความแม่นตรง ใช้งานง่าย สะดวก และปลอดภัยสูง ที่มีช่องทางในการเตือนให้ทราบถึงความเสี่ยงเกี่ยวกับสถานะทางการเงิน ซึ่งเมื่อทำการศึกษาอย่างใกล้ชิดกับกลุ่มเป้าหมายตั้งแต่ขั้นตอนการทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง (Empathize) การกำหนดปัญหาและความต้องการหลัก (Define) การระดมและพัฒนาแนวคิด (Ideate) การสร้างต้นแบบ (Prototype) และการทดลองใช้และประเมิน

ต้นแบบ (Test) ได้ข้อค้นพบสำคัญที่สามารถนำไปใช้พัฒนาเป็นต้นแบบโมเดลเพื่อส่งเสริมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายตามหลักพุทธธรรม ในลักษณะที่เป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการที่ช่วยให้บุคคลรู้สถานะทางการเงินของตนเอง ซึ่งส่งผลต่อความสามารถในการจัดสรรรายรับ ควบคุมรายจ่าย สร้างเงินออม และติดตามการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้อย่างต่อเนื่อง กล่าวได้ว่า การบูรณาการหลักโภควิภาค ๔ และหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เข้าด้วยกันจะช่วยให้ต้นแบบมีทั้งมิติของความรู้ ทักษะ วินัย และคุณธรรมในการจัดการเงินอย่างเหมาะสม

๔.๒ การพัฒนาพุทธนวัตกรรมต้นแบบสำหรับการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายส่วนบุคคล

จากผลการศึกษาในระยะที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักโภควิภาค ๔ หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ แนวคิดการบริหารจัดการทางการเงินร่วมสมัย ตลอดจนปัญหาและความต้องการของผู้ใช้ มาสังเคราะห์เป็นกรอบสำหรับการพัฒนาพุทธนวัตกรรมต้นแบบในรูปแบบ “นวัตกรรมบัญชีดิจิทัลหน้าเดียว” โดยเลือกใช้ Google Apps Script เป็นเครื่องมือหลักในการพัฒนาระบบ เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงการบันทึก การประมวลผล และแสดงข้อมูลทางการเงินผ่านบริการต่าง ๆ ของ Google ได้อย่างเป็นระบบ โดยการพัฒนาพุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายนี้ได้ประยุกต์แนวคิดการพัฒนาซอฟต์แวร์แบบ Agile Software Engineering ของ Ian Sommerville ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบแบบเพิ่มพูนเป็นลำดับ การส่งมอบฟังก์ชันอย่างรวดเร็ว การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง และการนำข้อมูลสะท้อนกลับจากผู้ใช้มาใช้ในการปรับปรุงระบบอย่างต่อเนื่อง[๒] ซึ่งเน้นการพัฒนาแบบวนซ้ำ โดยมีการออกแบบ พัฒนา ทดลองใช้ ประเมิน และปรับปรุงองค์ประกอบของระบบอย่างต่อเนื่องตามความต้องการของผู้ใช้ ซึ่งกระบวนการพัฒนาแบ่งออกเป็น ๕ ระยะ ดังนี้ ๓

ระยะที่ ๑ การกำหนดเนื้อหาและความต้องการของระบบ ในขั้นตอนนี้ ได้เริ่มจากการสังเคราะห์องค์ความรู้จากหลักโภควิภาค ๔ หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ แนวคิดการบริหารจัดการทางการเงินร่วมสมัย และผลการศึกษาปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายจำนวน ๒๔ คน เพื่อนำมากำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหา คุณลักษณะ และฟังก์ชันสำคัญของนวัตกรรม ได้แก่ การบันทึกรายรับและรายจ่าย การจัดสรรรายได้ การติดตามหนี้สินและเงินออม การแสดงสถานะทางการเงิน และการสนับสนุนการตัดสินใจทางการเงินตามหลักพุทธธรรม

ระยะที่ ๒ การออกแบบและสร้างต้นแบบ ในการดำเนินงานได้นำข้อกำหนดจากระยะที่ ๑ มาออกแบบโครงสร้างการทำงาน ฐานข้อมูล ส่วนติดต่อผู้ใช้ และลำดับการใช้งานของนวัตกรรม พร้อมกับจัดทำต้นแบบเพื่อแสดงหน้าจอและกระบวนการทำงาน โดยให้ความสำคัญกับความเรียบง่าย ความสะดวกในการบันทึกและติดตามข้อมูล และการนำหลักโภควิภาค ๔ และหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์มาเชื่อมโยงกับกิจกรรมทางการเงินของผู้ใช้

ระยะที่ ๓ การพัฒนานวัตกรรมแบบวนซ้ำ ในระยะนี้ได้ทำการพัฒนานวัตกรรมโดยใช้ Google Apps Script และเชื่อมโยงบริการของ Google ที่จำเป็นต่อการจัดเก็บ ประมวลผล และแสดงข้อมูลทางการเงิน ซึ่งในระหว่างการพัฒนามีการทดสอบและปรับปรุงระบบอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านความถูกต้องของการคำนวณ ความรวดเร็ว ความซ้ำซ้อนของขั้นตอน การจัดวางองค์ประกอบบนหน้าจอ และความชัดเจนของเนื้อหาที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม

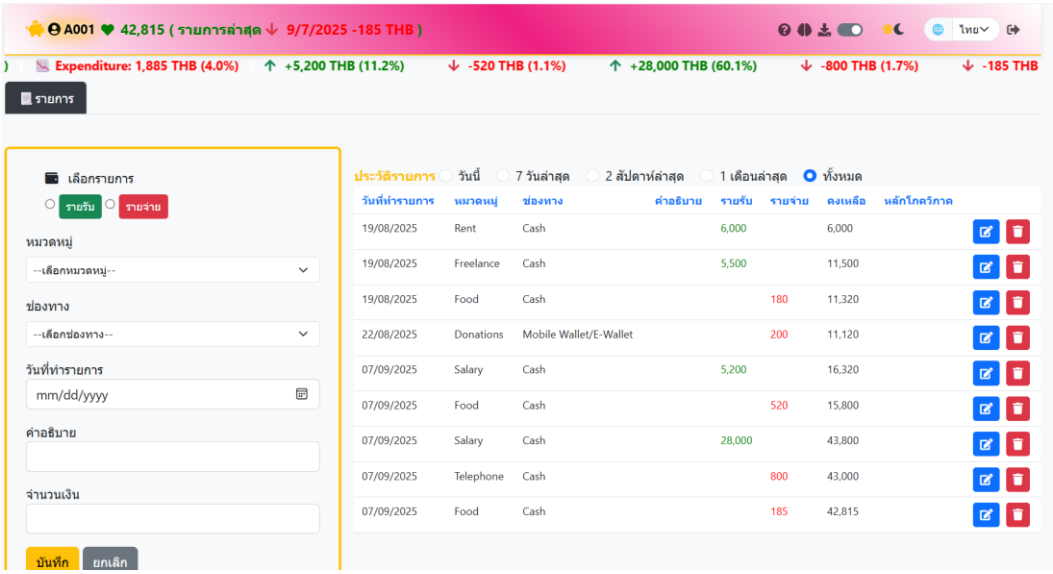
[๒] Ian Sommerville, **Engineering Software Products: An Introduction to Modern Software Engineering, Global Edition**, (Harlow, England: Pearson Education Limited, 2021), pp. 30–33.

โดยดำเนินการในลักษณะสร้าง ทดสอบ ประเมิน และปรับปรุงเป็นรอบ ๆ ตามแนวคิดการพัฒนาแบบคล่องตัวและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

ระยะที่ ๔ การทดสอบและปรับปรุงต้นแบบ การดำเนินงานของขั้นตอนนี้คือ การนำต้นแบบไปให้ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ด้านการบริหารจัดการทางการเงิน และด้านพระพุทธศาสนาไปทดลองใช้และให้ข้อเสนอแนะ จากนั้นนำต้นแบบที่ปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้กับอาสาสมัครอายุระหว่าง ๒๐ ถึง ๖๙ ปี จำนวน ๘๕ คน เป็นเวลา ๑ เดือน เพื่อประเมินความเข้าใจ ความสะดวก ความเหมาะสม และการทำงานของระบบ ผลจากการทดลองใช้และข้อเสนอแนะถูกนำกลับไปปรับปรุงทั้งด้านฟังก์ชัน เนื้อหา และส่วนติดต่อผู้ใช้ จนได้พุทธนวัตกรรมต้นแบบฉบับสมบูรณ์

ระยะที่ ๕ การนำไปใช้และประเมินผล ในระยะนี้ได้นำนวัตกรรมฉบับสมบูรณ์ไปเผยแพร่ให้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๕๐ คน เข้าใช้งานผ่านลิงก์หรือ QR Code เป็นระยะเวลา ๑ สัปดาห์ หลังสิ้นสุดการทดลองใช้จึงประเมินการยอมรับและความพึงพอใจ พฤติกรรมการบริหารจัดการทางการเงิน และความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล พร้อมวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง (Structural Equation Modeling: SEM) ผลจากการประเมินใช้เป็นข้อมูลสำหรับพิจารณาประสิทธิผลและยืนยันว่านวัตกรรมนี้สามารถส่งผลต่อความเข้มแข็งทางการเงินได้

ดังนั้น จะเห็นว่าในการพัฒนาต้นแบบตามกระบวนการทั้ง ๕ ขั้นตอน มีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ที่สำคัญมีการทวนสอบและทดลองใช้งานระบบหลายรอบ เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ความต่อเนื่อง และความสะดวกในการใช้งาน พร้อมทั้งปรับปรุงประเด็นด้านความซ้ำซ้อนของกระบวนการ ความรวดเร็วในการประมวลผล ขนาดและการจัดวางช่องรายการ ตลอดจนเพิ่มเติมองค์ประกอบที่เชื่อมโยงกับหลักโภควิภาค ๔ และหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ให้ปรากฏในกระบวนการใช้งานได้ชัดเจนขึ้น จากนั้นจึงนำพุทธนวัตกรรมต้นแบบไปให้อาสาสมัครทดลองใช้ เพื่อประเมินความถูกต้องของระบบ ความเหมาะสมของเนื้อหา ความสะดวกในการใช้งาน และความสอดคล้องของการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการบริหารจัดการทางการเงิน ก่อนนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้พุทธนวัตกรรมต้นแบบที่มีความสมบูรณ์และเหมาะสมสำหรับนำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายในขั้นตอนต่อไป โดยโครงสร้างและตัวอย่างหน้าจอของพุทธนวัตกรรมต้นแบบมีดังภาพที่ ๑ ต่อไปนี้

ภาพที่ ๑ โครงสร้างและตัวอย่างหน้าจอของพุทธนวัตกรรมต้นแบบ

๔.๓ คุณประโยชน์ ความพึงพอใจ และการยืนยันความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของพุทธนวัตกรรมต้นแบบต่อความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคลด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง

หลังจากที่ได้นวัตกรรมที่เหมาะสมและสามารถนำไปทดลองใช้กับอาสาสมัครเพื่อทำการประเมินคุณประโยชน์ ตลอดจนสมรรถนะภายใต้แนวคิดการยอมรับเทคโนโลยี (TAM) จึงเชิญชวนอาสาสมัครจำนวน ๓๕๐ คน ให้เป็นผู้ทดลองใช้เป็นเวลา ๑ เดือน จากนั้นมีการสำรวจความพึงพอใจ พร้อมกับนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ด้วยโมเดลสมการโครงสร้างที่มีตัวแปรแฝง ได้แก่ พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย (BI) ทัศนคติทางการเงิน (AT) การบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (DM) พฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย (CB) และความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล (FB) โดยข้อมูลเกี่ยวกับบุคลิกภาพของอาสาสมัครและการวิเคราะห์ด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ บุคลิกภาพของอาสาสมัครเมื่อจำแนกตามลักษณะทางประชากร สังคมและเศรษฐกิจ

เมื่อกล่าวถึงอาสาสมัครจำนวน ๓๕๐ คน ที่ยินดีมีส่วนร่วมในการทดลองใช้นวัตกรรม พบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นเพศหญิงจำนวน ๑๙๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๖.๐๐ โดยเป็นเพศชายจำนวน ๑๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๐๐ และผู้ไม่ประสงค์ระบุเพศอีกจำนวน ๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๐ โดยอายุต่ำสุดอยู่ที่อายุ ๒๐ ปี ขณะที่ผู้ที่มีอายุสูงสุดคืออายุ ๖๙ ปี ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นพนักงานเอกชน จำนวน ๙๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๐๐ รองลงมาคือ อาชีพอิสระ จำนวน ๘๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๐๐ ดังแสดงในตารางที่ ๒ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๒ บุคลิกภาพของอาสาสมัครเมื่อจำแนกตามลักษณะทางประชากร สังคมและเศรษฐกิจ (n = ๓๕๐)

บุคลิกภาพของอาสาสมัคร	จำนวน (คน)	ร้อยละ
๑. เพศ		
ชาย	๑๔๗	๔๒.๐๐
หญิง	๑๙๖	๕๖.๐๐

ไม่ประสงค์ระบุ	๗	๒.๐๐
รวม	**๓๕๐**	**๑๐๐.๐๐**
๒. ช่วงอายุ		
๒๐–๒๙ ปี	๘๔	๒๔.๐๐
๓๐–๔๔ ปี	๑๑๒	๓๒.๐๐
๔๕–๕๙ ปี	๙๖	๒๗.๔๓
๖๐–๖๙ ปี	๕๘	๑๖.๕๗
รวม	**๓๕๐**	**๑๐๐.๐๐**
๓. สถานภาพสมรส		
โสด	๑๔๒	๔๐.๕๗
สมรส/อยู่กิน	๑๖๔	๔๖.๘๖
หย่า/แยกกันอยู่	๒๘	๘.๐๐
หม้าย	๑๖	๔.๕๗
รวม	**๓๕๐**	**๑๐๐.๐๐**
๔. ระดับการศึกษาสูงสุด		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๑๐๔	๒๙.๗๑
ปริญญาตรี	๑๕๙	๔๕.๔๓
ปริญญาโท	๖๘	๑๙.๔๓
ปริญญาเอก	๑๔	๔.๐๐
อื่น ๆ	๕	๑.๔๓
รวม	**๓๕๐**	**๑๐๐.๐๐**
๕. อาชีพหลัก		
ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	๗๒	๒๐.๕๗
พนักงานเอกชน	๙๑	๒๖.๐๐
ธุรกิจส่วนตัว/อาชีพอิสระ	๘๔	๒๔.๐๐
เกษตรกร	๓๗	๑๐.๕๗
นักศึกษา	๓๓	๙.๔๓
อื่น ๆ	๓๓	๙.๔๓
รวม	**๓๕๐**	**๑๐๐.๐๐**
๖. รายได้เฉลี่ยต่อเดือน		
ต่ำกว่า ๑๕,๐๐๐ บาท	๗๓	๒๐.๘๖
๑๕,๐๐๑–๓๐,๐๐๐ บาท	๑๑๙	๓๔.๐๐
๓๐,๐๐๑–๕๐,๐๐๐ บาท	๘๖	๒๔.๕๗
๕๐,๐๐๑–๘๐,๐๐๐ บาท	๔๙	๑๔.๐๐

มากกว่า ๘๐,๐๐๐ บาท	๑๖	๔.๕๗
ไม่ประสงค์ระบุ	๗	๒.๐๐
รวม	**๓๕๐**	**๑๐๐.๐๐**
๗. ความสม่ำเสมอของรายได้		
สม่ำเสมอมาก	๖๓	๑๘.๐๐
ค่อนข้างสม่ำเสมอ	๑๓๕	๓๘.๕๗
ปานกลาง	๘๙	๒๕.๔๓
ค่อนข้างไม่สม่ำเสมอ	๔๖	๑๓.๑๔
ไม่สม่ำเสมอมาก	๑๗	๔.๘๖
รวม	**๓๕๐**	**๑๐๐.๐๐**
๘. สถานภาพหนี้สินโดยรวม		
ไม่มีหนี้	๗๗	๒๒.๐๐
มีหนี้เล็กน้อย	๑๑๐	๓๑.๔๓
มีหนี้ปานกลาง	๙๘	๒๘.๐๐
มีหนี้ค่อนข้างสูง	๔๖	๑๓.๑๔
มีหนี้สูงมาก	๑๙	๕.๔๓
รวม	**๓๕๐**	**๑๐๐.๐๐**
๙. การใช้บริการทางการเงินผ่านโทรศัพท์มือถือและกระเป๋าเงินอิเล็กทรอนิกส์		
ทุกวัน	๑๔๗	๔๒.๐๐
สัปดาห์ละหลายครั้ง	๑๐๗	๓๐.๕๗
สัปดาห์ละครั้ง	๔๗	๑๓.๔๓
นาน ๆ ครั้ง	๓๓	๙.๔๓
แทบไม่ใช้	๑๖	๔.๕๗
รวม	**๓๕๐**	**๑๐๐.๐๐**
๑๐. การจดบันทึกรายรับและรายจ่าย		
ไม่มีการบันทึก	๑๓๕	๓๘.๕๗
บันทึกลงสมุด	๑๔๒	๔๐.๕๗
บันทึกผ่านคอมพิวเตอร์หรือพุทธนวัตกรรม	๗๓	๒๐.๘๖
รวม	**๓๕๐**	**๑๐๐.๐๐**

จากตารางที่ ๒ พบว่า อาสาสมัครส่วนใหญ่ จำนวนรวม ๒๕๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๒.๕๗ เคยใช้บริการทางการเงินผ่านโทรศัพท์มือถือและกระเป๋าเงินอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความคุ้นเคยกับการใช้บริการทางการเงินในรูปแบบดิจิทัลค่อนข้างสูง อย่างไรก็ตาม ยังพบว่ามีอาสาสมัครบางส่วนหรือร้อยละ ๓๘.๕๗ ไม่มีการจดบันทึก

รายรับและรายจ่าย ที่แสดงให้ทราบว่า แม้จะมีการใช้เทคโนโลยีทางการเงินอย่างแพร่หลาย แต่การนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อสนับสนุนการวางแผน ติดตาม และควบคุมการเงินส่วนบุคคลยังมีไม่มากนัก

๔.๓.๒ คุณประโยชน์และความพึงพอใจต่อพุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย

ภายหลังจากที่อาสาสมัครจำนวน ๓๕๐ คน ได้ทำการติดตั้งและทดลองใช้พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายในรูปแบบนวัตกรรมดิจิทัลเป็นระยะเวลา ๑ เดือน จึงทำการสำรวจความพึงพอใจที่มีเนื้อหาครอบคลุมถึงการยอมรับต่อการใช้งาน และคุณประโยชน์ที่เกิดขึ้น ด้วยแบบสอบถามออนไลน์ผ่าน Google Forms ซึ่งแบบประเมินใช้มาตรประมาณค่าแบบลิเคิร์ต ๕ ระดับ ตั้งแต่ ๕ หมายถึง มากที่สุด ถึง ๑ หมายถึง น้อยที่สุด โดยผลการประเมินพบว่า พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายก่อให้เกิดประโยชน์ในการวางแผนและควบคุมรายรับและรายจ่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ที่สำคัญมีความง่ายในการใช้งาน โดยประสิทธิภาพการทำงานมีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้อย่างต่อเนื่อง ดังข้อค้นพบที่แสดงในตารางที่ ๓ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๓ ผลการประเมินความพึงพอใจต่อพุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายของอาสาสมัคร (n = ๓๕๐)

ลำดับ	ประเด็น	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑	พุทธนวัตกรรมช่วยให้ติดตาม วางแผน และควบคุมรายรับกับรายจ่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ	๔.๔๒	๐.๕๓	มากที่สุด	๒
๒	พุทธนวัตกรรมมีขั้นตอนการใช้งานที่เข้าใจง่ายและสามารถเรียนรู้วิธีใช้งานได้ด้วยตนเอง	๔.๓๑	๐.๕๙	มากที่สุด	๖
๓	พุทธนวัตกรรมสามารถบันทึก ประมวลผล และแสดงข้อมูลทางการเงินได้อย่างรวดเร็ว	๔.๒๔	๐.๖๔	มากที่สุด	๗
๔	การใช้พุทธนวัตกรรมมีผลดีต่อการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย	๔.๓๕	๐.๕๖	มากที่สุด	๕
๕	พุทธนวัตกรรมสามารถใช้เพื่อบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายได้อย่างต่อเนื่อง	๔.๓๘	๐.๕๕	มากที่สุด	๔
๖	พุทธนวัตกรรมช่วยส่งเสริมให้จัดสรรรายได้ ใช้จ่ายอย่างพอประมาณ รักษาทรัพย์ และดำเนินชีวิตทางการเงินอย่างไม่ประมาท	๔.๔๖	๐.๕๑	มากที่สุด	๑
๗	โดยภาพรวมพุทธนวัตกรรมมีประโยชน์ต่อการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย	๔.๔๐	๐.๕๔	มากที่สุด	๓
	รวมเฉลี่ย	**๔.๓๗**	**๐.๔๗**	**มากที่สุด**	

จากตารางที่ ๓ ข้างต้น กล่าวได้ว่า อาสาสมัครมีการยอมรับและมีความพึงพอใจต่อพุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายในภาพรวมอยู่ที่ระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ ๐.๔๗ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้ใช้มีทัศนคติเชิงบวกต่อพุทธนวัตกรรมทั้งในด้านประโยชน์ ความง่ายใน

การใช้งาน ประสิทธิภาพ และความเหมาะสมต่อการนำไปใช้ในการบริหารจัดการเงินส่วนบุคคล ที่น่าสนใจคือประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ พุทธนวัตกรรมช่วยส่งเสริมการจัดสรรรายได้ การใช้จ่ายอย่างพอประมาณ การรักษาทรัพย์ และการดำเนินชีวิตทางการเงินอย่างไม่ประมาท ที่มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๖ รองลงมา คือ การช่วยให้ติดตามวางแผน และควบคุมรายรับและรายจ่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๒ และการรับรู้ว่าโดยภาพรวมพุทธนวัตกรรมมีประโยชน์ต่อการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๐ ตามลำดับ นั่นคือ ผลจากการประเมินดังกล่าวแสดงให้ทราบว่า อาสาสมัครมีการยอมรับและมีการรับรู้คุณประโยชน์ของนวัตกรรมนี้

๔.๓.๓ พฤติกรรมทางการเงินในสังคมร่วมสมัยและความเข้มแข็งทางการเงินหลังใช้พุทธนวัตกรรม

เมื่อทำการวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมทางการเงินในสังคมร่วมสมัยและพิจารณาในด้านความเข้มแข็งทางการเงินส่วนบุคคล ที่เป็นผลจากการใช้พุทธนวัตกรรมของอาสาสมัครจำนวน ๓๕๐ คน พบว่า พฤติกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายมีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางบวก โดยพิจารณาได้จากประเด็นที่สัมพันธ์กับการเพิ่มขึ้นของเงินออม ความสามารถในการจัดการภาระหนี้ ความเพียงพอของเงินสำรองฉุกเฉิน ความสมดุลระหว่างรายรับและรายจ่าย การลดลงของความเครียดทางการเงิน ความมั่นคงและความยืดหยุ่นทางการเงิน ความสามารถในการรักษาสภาพคล่องเมื่อรายได้ขาดช่วง และความพร้อมในการบรรลุเป้าหมายทางการเงินในอนาคต ดังข้อมูลที่แสดงในตารางที่ ๔ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔ พฤติกรรมทางการเงินในสังคมร่วมสมัยและความเข้มแข็งทางการเงินหลังใช้พุทธนวัตกรรม

ลำดับ	ประเด็น	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑	ความสามารถจัดสรรเงินไว้เป็นเงินออมได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องภายหลังใช้พุทธนวัตกรรม	๔.๑๘	๐.๖๘	มาก	๔
๒	ความสามารถลดภาระหนี้และภาระทางการเงินได้ตรงเวลา	๔.๑๐	๐.๗๒	มาก	๖
๓	การมีเงินสำรองฉุกเฉินเพียงพอสำหรับรับมือกับเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด	๔.๐๒	๐.๗๔	มาก	๘
๔	ความสามารถควบคุมรายจ่ายไม่ให้เกินรายได้	๔.๒๔	๐.๖๓	มากที่สุด	๑
๕	ความเครียดและความวิตกกังวลเกี่ยวกับปัญหาการเงินลดลง	๔.๑๖	๐.๖๗	มาก	๕
๖	ความสามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเงินได้	๔.๒๐	๐.๖๕	มาก	๓
๗	ความสามารถรักษาค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการดำรงชีวิตได้	๔.๐๘	๐.๗๑	มาก	๗
๘	มีความพร้อมและมีโอกาสบรรลุเป้าหมายทางการเงินในอนาคต	๔.๒๒	๐.๖๔	มากที่สุด	๒
	รวมเฉลี่ย	**๔.๑๕**	**๐.๕๒**	**มาก**	

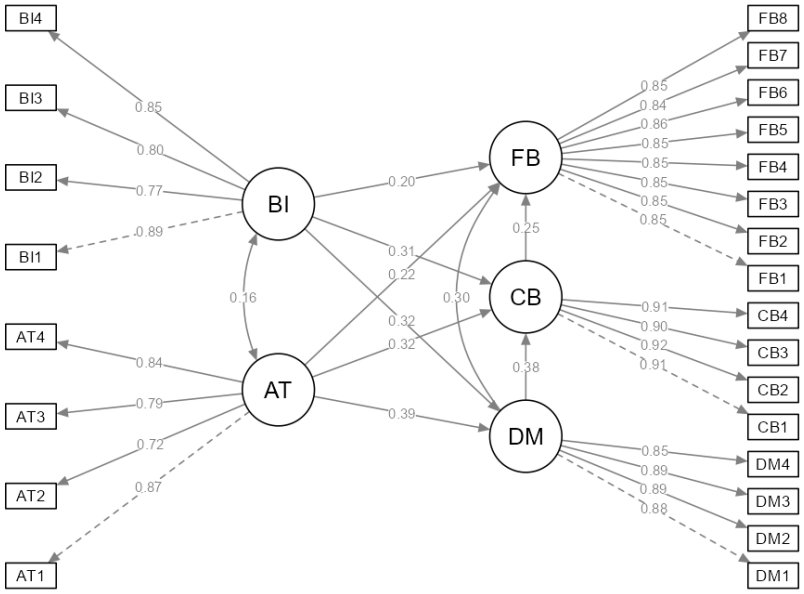
จากตารางที่ ๔ ข้างต้นอธิบายได้ว่า อาสาสมัครผู้มีส่วนร่วมในการทดลองใช้พุทธนวัตกรรมมีความเข้มแข็งทางการเงินส่วนบุคคลในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๕ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

เท่ากับ ๐.๕๒ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การใช้พุทธนวัตกรรมมีผลลัพธ์ทั้งในด้านการออม การจัดการหนี้ การควบคุมรายจ่าย การเตรียมเงินสำรอง และการรับมือกับความเสี่ยงทางการเงินในระดับสูง ในทำนองเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงความสามารถในการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเงิน จะพบว่ามีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ ซึ่งอยู่ในระดับมาก โดยข้อค้นพบนี้แสดงให้เห็นว่า พุทธนวัตกรรมช่วยให้เกิดการจัดระเบียบการใช้เงินและรักษาความสมดุลระหว่างรายรับกับรายจ่ายได้ดีขึ้น

ดังนั้นสรุปได้ว่า พุทธนวัตกรรมนี้สามารถสร้างความเข้มแข็งทางการเงินส่วนบุคคล ทั้งด้านความมีวินัยในการออม ความสามารถในการจัดการหนี้ การเตรียมเงินสำรอง การรักษาสมดุลระหว่างรายรับกับรายจ่าย การลดความเครียดทางการเงิน และความสามารถในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลง ที่เป็นการดำเนินชีวิตทางการเงินอย่างมีเหตุผล ไม่ประมาท และรู้จักพอประมาณ

๔.๓.๔ การยืนยันโมเดลพุทธนวัตกรรมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งทางการเงินส่วนบุคคล

จากข้อค้นพบข้างต้น ที่เป็นการศึกษาถึงการยอมรับ ตลอดจนการรับรู้คุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงจากการใช้งาน โดยผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นก่อให้เกิดความเข้มแข็งทางการเงิน ที่เป็นการประเมินจากการยอมรับด้วยตนเองของผู้ใช้งาน ฉะนั้น เพื่อให้สามารถยืนยันและอธิบายได้ว่า พุทธนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้น เมื่อมีการบูรณาการร่วมกับการบริหารจัดการเงินร่วมสมัย มีผลต่อความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคลที่มีการยืนยันโดยโมเดลทางสถิติ การศึกษานี้จึงทำการวิเคราะห์เพื่อยืนยันความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างพุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายและความเข้มแข็งทางการเงินส่วนบุคคลด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง โดยใช้ข้อมูลจากอาสาสมัคร จำนวน ๓๕๐ คน และเป็นกลุ่มที่ให้ข้อมูลในการประเมินความพึงพอใจ ที่ถือได้ว่าเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อยืนยันว่า เมื่อบุคคลมีการจัดการรายรับและรายจ่ายตามแนวทางที่กำหนดในพุทธนวัตกรรมต้นแบบ โดยมีทัศนคติทางการเงินที่ดี มีการปฏิบัติตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และมีพฤติกรรมทางการเงินตามแนวทางร่วมสมัย จะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งทางการเงิน ซึ่งในการวิเคราะห์ได้กำหนดให้มีตัวแปรแฝงทั้งหมด ๕ ตัวแปร ตามเนื้อหาที่ได้กล่าวมาแล้วในขั้นตอนของข้อมูลและระเบียบวิธีวิจัย ที่ผลการวิเคราะห์สามารถนำเสนอเป็นแผนภาพโมเดลสมการโครงสร้างได้ดังภาพที่ ๒ ต่อไปนี้

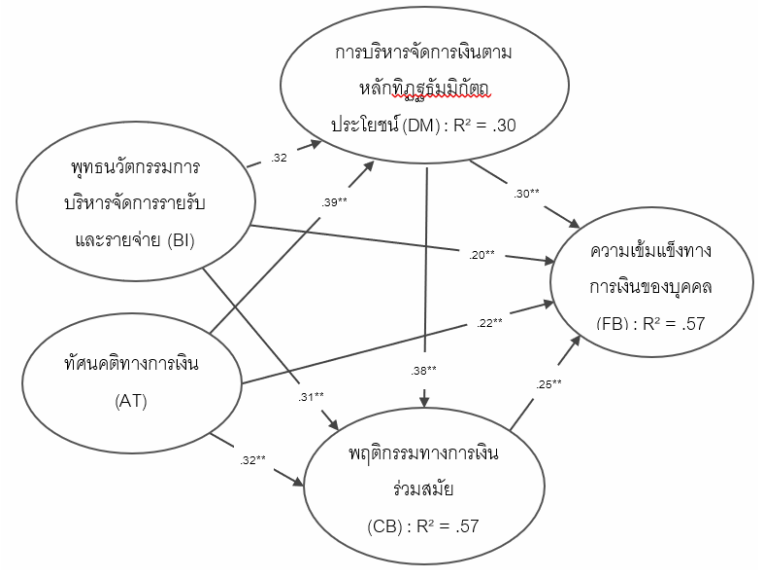
ภาพที่ ๒ โมเดลสมการโครงสร้างสำหรับยืนยันผลของพุทธนวัตกรรมต่อความเข้มแข็งทางการเงินส่วนบุคคล

Model fit Index (MFI): χ^2 = ๒๗๖.๖๕, df = ๒๔๒, p = .๐๖๒, χ^2/df = ๑.๑๔, *CFI* = ๐.๙๗๔, *TLI* = .๙๖๓, *RMSEA* = .๐๒, *SRMR* = .๐๓

จากแผนภาพที่ ๒ ข้างต้น และจากภาวะสมการสมรูปอธิบายได้ว่า พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย (BI) และทัศนคติทางการเงิน (AT) มีบทบาทสำคัญต่อ การบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (DM) และพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย (CB) ที่มีผลต่อเนื่องสู่และความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล (FB) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งค่าดัชนีของภาวะสมการสมรูปเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานทุกตัว โดยค่า χ^2 = ๒๗๖.๖๕, df = ๒๔๒, n = ๓๕๐, p = .๐๖๒ ซึ่งค่า p มีค่ามากกว่า .๐๕ แสดงว่าไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ที่น่าสนใจคือ χ^2/df = ๑.๑๔ ซึ่งมีค่าไม่เกิน ๒ สำหรับค่าดัชนี *CFI* = .๙๗๔ ดัชนี *TLI* = .๙๖๓, มีค่าเข้าใกล้ ๑ ส่วนค่า RMSEA = ๐.๐๒ ค่า SRMR = ๐.๐๓ มีค่าเข้าใกล้ ๐ ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ทุกดัชนี นั่นคือ ยืนยันได้ว่าโมเดลการวัดพุทธนวัตกรรมการจัดการรายรับและรายจ่ายเพื่อความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล มีความตรงเชิงโครงสร้าง

ในทำนองเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลทางอ้อม กล่าวได้ว่า พุทธนวัตกรรมไม่เพียงแต่ส่งอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อตัวแปรความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล (FB) (β =๐.๒๐*) ยังมีผลต่อพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย (CB) (β =๐.๓๑*) และการบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (DM) (β =๐.๓๒*) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ที่น่าสนใจคือ เมื่อวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของทัศนคติทางการเงิน (AT) จะพบว่ามีอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อตัวแปรความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล (FB) (β =๐.๒๒*) และพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย (CB) (β =๐.๓๒*) กับการจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (DM) (β = ๐.๓๙*) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ด้วย นอกจากนี้ ยังพบอีกว่าการจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (DM) ได้ส่งอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อตัวแปรความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล (FB) (β =๐.๓๐*) และ

พฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย (CB) (๐.๓๘*) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เช่นกัน โดยสามารถแสดงเป็นแผนภาพโมเดลการวัดที่เชื่อมโยงระหว่างตัวแปรแฝงในลักษณะของโมเดลสมการโครงสร้างได้ตามภาพที่ ๓ ต่อไปนี้

ภาพที่ ๓ ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของพุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย ทัศนคติทางการเงิน การบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย กับความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล

๔.๓.๕ ความตรงเชิงโครงสร้างของโมเดลทางสถิติกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพ

ในหัวข้อนี้จะเป็นการบรรยายถึงผลการวิจัยในเชิงคุณภาพ ที่นำมาใช้เสริมผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสมการโครงสร้าง โดยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ประชาชนอายุระหว่าง ๒๐-๖๙ ปี ที่แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มตามช่วงวัย ได้แก่ ช่วงอายุ ๒๐–๒๙ ปี, ๓๐–๔๔ ปี, ๔๕–๕๙ ปี และ ๖๐–๖๙ ปี กลุ่มอายุละ ๗ คน รวมทั้งสิ้น ๒๘ คน ที่มีเนื้อหาสำคัญของการสัมภาษณ์ครอบคลุมในด้าน ๑) การบริหารจัดการเงินเชิงพุทธ ๒) ทัศนคติทางการเงิน ๓) การจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔) พฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย และ ๕) ผลที่เกิดขึ้นกับความเข้มแข็งทางการเงิน ที่พบว่า การจัดการทางการเงินตามการดำเนินงานที่กำหนดไว้ในปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในมีผลโดยตรงต่อ ทัศนคติ พฤติกรรม คุณธรรม และผลลัพธ์ทางการเงินอย่างเป็นระบบ ที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย ช่วยทำให้รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และเงินออมปรากฏชัดเป็นรูปธรรม เพราะเมื่อบุคคลเห็นข้อมูลทางการเงินของตนเองอย่างต่อเนื่องจะเกิดความตระหนักรู้และเริ่มปรับพฤติกรรมการใช้เงิน นอกจากนี้ ยังช่วยในการจัดการทางการเงินที่พัฒนาขึ้นให้มีความเชื่อมโยงกับการวางแผนการออม และการควบคุมตนเอง

นั่นคือ จะเห็นว่าพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัยช่วยส่งเสริมความเข้มแข็งทางการเงินได้ดีเมื่อบุคคลมีวิธีการในการจัดการเงินที่เหมาะสม ที่สำคัญต้องมีความรู้และคุณธรรมที่ช่วยให้รู้เท่าทันสถานะทางการเงินของตน นอกจากนี้ ข้อค้นพบของการวิจัยเชิงคุณภาพยังแสดงให้ทราบว่า ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมดต่างกล่าวถึงความเข้มแข็งทางการเงินว่าเป็นประเด็นที่สำคัญ เพราะเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้ทราบถึงความหมายว่าเป็นผู้ที่รู้จักการกำกับตนเองทางการเงิน ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจใช้จ่ายเงินอย่างมีเหตุผล ที่กล่าวได้ว่า ผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบบผสานวิธีได้ข้อค้นพบว่า พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายมีอิทธิพลทางตรงต่อความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล

(β = ๐.๒๐๐) ที่น่าสนใจคือ มีการส่งอิทธิพลต่อเนื่องสู่พฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย (β = ๐.๓๑๐) และการบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (β = ๐.๓๒๐) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งข้อค้นพบนี้แสดงให้เห็นว่า นวัตกรรมการบริหารจัดการเงินที่พัฒนาขึ้นไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือบันทึกรายรับและรายจ่ายเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการกำกับพฤติกรรมทางการเงินของบุคคล ที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่า นวัตกรรมนี้ช่วยสร้างให้เกิดการตระหนักรู้ต่อพฤติกรรมการใช้เงินของตนเอง เช่น ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวว่า “พอแบ่งเงินเป็นส่วน ๆ ก็รู้ว่าเงินก้อนไหนควรใช้ ก้อนไหนควรเก็บ” (P๐๗) ขณะที่อีกคนหนึ่งกล่าวว่า “พอเริ่มวางแผนก็รู้ว่าเดือนนี้ควรใช้เท่าไร” (P๐๑) ซึ่งแสดงให้เห็นว่านวัตกรรมมีบทบาทในการเปลี่ยนความรู้เชิงนามธรรมให้เป็นการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงอิทธิพลของทัศนคติทางการเงิน ซึ่งพิจารณาจากตัวแปรสังเกตได้ที่ใช้วัดตัวแปรนี้ยังพบอีกว่า ทัศนคติทางการเงินมีอิทธิพลทางตรงต่อความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล (β = ๐.๒๒๐) และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย (β = ๐.๓๒๐) และมีการส่งอิทธิพลต่อเนื่องสู่การบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์สูงที่สุด (β = ๐.๓๙๐) ที่สามารถอธิบายได้ว่า ความเชื่อ ค่านิยม และการเห็นคุณค่าของวินัยทางการเงินเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาความเข้มแข็งทางการเงิน โดยในประเด็นนี้ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลแบบแก่นสาระ (Thematic Analysis) ให้ข้อค้นพบที่ยืนยันได้ว่า เมื่อบุคคลเห็นคุณค่าของวินัยทางการเงิน จะมีผลต่อการรู้จักบริหารจัดการเงินมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีทัศนะว่า “การออมต้องเริ่มจากความคิดก่อน ถ้าเห็นว่าการออมสำคัญก็จะทำได้ต่อเนื่อง” (P๐๒) ต่อมาคือ มีการกล่าวเสริมว่า “การจดบันทึกรายรับรายจ่ายช่วยให้รู้จักตนเองมากขึ้น” (P๐๓) ซึ่งสามารถยืนยันได้จากการอธิบายของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เป็นผู้ให้ข้อมูลโดยกล่าวว่า “วินัยทางการเงินเป็นการฝึกสติรูปแบบหนึ่ง เพราะทำให้รู้เท่าทันความอยากของตนเอง” (P๐๔) ซึ่งจากเนื้อหาที่บรรยายแสดงให้ทราบว่า ทัศนคติทางการเงินถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เพราะเป็นปัจจัยภายในที่ช่วยขับเคลื่อนพฤติกรรมทางการเงินได้

ดังนั้นจะเห็นว่า ความตรงเชิงโครงสร้างของโมเดลทางสถิติที่ทำการวิเคราะห์ด้วยสมการโครงสร้างจากข้อมูลเชิงประจักษ์ สามารถยืนยันได้ด้วยผลการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพ นั่นคือ ข้อค้นพบจากการบูรณาการผลการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพตามที่นำเสนอข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคลไม่ได้เกิดขึ้นจากการมีความรู้ทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการเชิงระบบที่ประกอบด้วยพุทธนวัตกรรมการจัดการรายรับและรายจ่าย ทัศนคติทางการเงิน การจัดการการเงินของตนเองตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัยที่มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในลักษณะของการส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยข้อค้นพบนี้แสดงให้ทราบถึง ความสำคัญของการออกแบบนวัตกรรมทางการเงินที่เป็นการผสานองค์ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์ พฤติกรรมศาสตร์ และพุทธจริยศาสตร์เข้าด้วยกัน ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านความคิด พฤติกรรม และคุณภาพชีวิตทางการเงินของบุคคล

๕. อภิปรายผล

เมื่อพิจารณาถึงผลการวิจัย ที่เริ่มจากการวิจัยเอกสาร ที่เป็นการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ เพื่อนำชุดความรู้ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนานวัตกรรมตามแนวคิดการคิดเชิงออกแบบ ที่สามารถพัฒนาพุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางการเงินที่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้ จากนั้นนำไปทดลองใช้กับอาสาสมัครและทำการประเมินผลด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง ซึ่งได้ข้อค้นพบว่า เมื่อบูรณา

การหลักโภควิภาค ๔ ที่จัดสรรทรัพย์เป็น ๔ ส่วนเข้ากับการพัฒนานวัตกรรมการจัดการทางการเงินส่วนบุคคลและนำไปใช้จริง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมการบริหารจัดการทางการเงินของบุคคลได้ดีขึ้น เพราะมีการระบุจำนวนและเหตุผลในการนำเงินไปใช้จ่าย เช่น การใช้จ่ายประจำวัน การลงทุนในอาชีพ การช่วยเหลือผู้อื่น และการออม[๒] นอกจากนี้ ประสบการณ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ เช่น การเข้าถึงแพลตฟอร์มและเทคโนโลยีการเงิน การสนับสนุนจากครอบครัวหรือชุมชน ถือได้ว่าเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการยอมรับและใช้งานนวัตกรรมนี้[๒] ที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งทางการเงินส่วนบุคคล โดยวัดจากอัตราการออมเพิ่มขึ้น ภาระหนี้ลดลง เงินสำรองฉุกเฉินเพียงพอในการรับมือเหตุการณ์ไม่คาดคิดได้ดี ความเครียดทางการเงินลดลงอย่างมีนัยสำคัญ เพราะการซึมซับจากการใช้นวัตกรรมต้นแบบที่มีการพัฒนาตามกรอบคุณธรรมและจริยธรรม ทำให้มีผลต่อพฤติกรรมการเลี้ยงชีพโดยชอบ[๒] นอกจากนี้ยังส่งผลต่อกระบวนการตัดสินใจทั้งในด้านการจัดสรรรายได้ พฤติกรรมการออม และการจัดการรายจ่าย[๒] ที่สำคัญได้ส่งผลให้รู้จักการวางแผนทางการเงินอย่างมีเป้าหมาย

กล่าวได้ว่า การบูรณาการคุณค่าทางพุทธธรรมเข้ากับการออกแบบนวัตกรรมทางการเงินซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการพัฒนาต้นแบบตามที่ปรากฏในนวัตกรรมนี้ ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างสิ่งประดิษฐ์เพื่อให้มีการใช้งานสำหรับตรวจสอบสมดุลทางการเงิน ยังถือว่าเป็นการกำหนดให้เกิดบรรทัดฐานสำหรับช่วยปลูกฝังวินัยทางการเงินในระยะยาว เพราะเมื่อบุคคลเข้าใจในแนวทางของการบริหารและการจัดการการเงินตามหลักพระพุทธศาสนา จะสามารถกำกับตนเองด้านการใช้จ่ายได้ นอกจากนี้ยังสามารถแนะนำผู้อื่นให้ตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการเงินด้วย นั่นคือเมื่อบุคคลมีความเข้มแข็งทางการเงินจะมีการจัดการที่ดีขึ้น[๒] ซึ่งอธิบายได้ว่า การนำเทคโนโลยีทางการเงินที่พัฒนาขึ้นจากวัฒนธรรมที่มีรากฐานจากหลักการของเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธไปให้อาสาสมัครได้ทดลองใช้ ไม่เพียงแต่เป็นการส่งเสริมให้เกิดการจัดการทางการเงินที่ดีและมีประสิทธิภาพ ยังช่วยสร้างการเปลี่ยนแปลงทางจริยธรรมสำหรับการวางแผนที่มีผลต่อความเข้มแข็งทางการเงินได้อีกด้วย[๒] ที่น่าสนใจคือ ยังมีผลต่อการปลูกฝังนิสัยที่ดีงาม ด้วยการ

---

[๒] พระมหาวีระชาติ โปธา, มานพ นักการเรียน และบานชื่น นักการเรียน, “การสร้างเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวตามแนวพุทธเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีในยุควิถีชีวิตใหม่”, **วารสารสิรินธรปริทรรศน์**, ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๖๘): ๑-๑๐.

[๒] เอ็ม สายคำหน่อ, ดวงดาว ศรียากูล และสุนันทา แก้วแย้ม, “ปัจจัยที่ทำให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านยอมรับ นวัตกรรมการคัดกรองผู้สูงอายุในชุมชนทางระบบเว็บ”, **วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข**, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๗): ๙๓-๑๐๘.

[๒] พระครูสุภาจำรโสภิต (บุญยืน สุภาจาโร), แสวง นิลนามะ และประเวศ อินทองปาน, "การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการทรัพย์สินตามหลักศาสนา : กรณีศึกษากลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด กับสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนพัฒนากสิกรโคกวัด จำกัด จังหวัดปราจีนบุรี", **วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๗): ๑๗-๒๙.

[๒] วรภร ศิลาเจริญธนกิจ และกฤตยชญ์ คำมิ่ง, “การศึกษารูปแบบบัญชีครัวเรือนและพฤติกรรมการออมของครัวเรือนในชุมชนตำบลท้ายเกาะ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี”, **วารสารสิ่งแวดล้อมศึกษาการแพทย์และสุขภาพ**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๖๘): ๘๖๙-๗๗.

[๒] ชนากานต์ ธนินิวัฒน์ และศิริชัย กาญจนวาสี, “การพัฒนาแบบวัดความฉลาดรู้การเงินสำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น”, **วารสารการวัดผลการศึกษา**, ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๑๐๗ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๖): ๔๐-๕๑.

[๒] สุนัยญา แดงเหม และนริศรา เจริญพันธุ์, “ปัจจัยที่มีผลต่อการออมของครัวเรือนไทยในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล”, **Journal of Demography**, ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน ๒๕๖๔): ๔๘-๖๘.

ส่งเสริมให้เป็นผู้มีวินัยทางการเงิน และการมีสติในการตัดสินใจใช้จ่าย[๓] เพราะนวัตกรรมทางการเงินที่พัฒนาจากหลักทางพุทธศาสนา มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติภายในตัวบุคคลจากการเป็นผู้ที่มีความนิยมตามแนวคิดเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ไปสู่การเป็นบุคคลที่มีความนิยมในการใช้จ่ายอย่างมีคุณธรรมและมีจริยธรรม ซึ่งประสบการณ์ที่เกิดจากการได้ใช้งานนวัตกรรมที่มีคุณค่าทางพุทธได้มีอิทธิพลต่อการปรับตัวในการใช้จ่ายเงิน นั่นคือ แนวคิดของการออกแบบนวัตกรรมนี้ เป็นแนวคิดที่เหมาะสมและสอดคล้องกับยุคสมัยที่มีการแพร่กระจายของลัทธิบริโภคนิยมที่เน้นการใช้จ่ายแบบตามใจ โดยไม่คำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรม[๓] [๑]

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า นวัตกรรมต้นแบบที่ได้พัฒนาขึ้นมีผลต่อความเข้มแข็งทางการเงินที่ใช้โมเดลสมการโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการวัดผลนับได้ว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสม เพราะภาวะสมการสมรูปสามารถยืนยันได้อย่างชัดเจน ฉะนั้นจึงมีความเห็นว่า นวัตกรรมการจัดการทางการเงินที่พัฒนาขึ้นนี้ สามารถนำไปส่งเสริมในระยะการขยายผลสู่กลุ่มและสังคมอื่นๆ ได้ เพราะจะช่วยให้บุคคลและครัวเรือนรู้จักการใช้จ่ายอย่างประหยัด ที่มีผลต่อความเข้มแข็งทางการเงิน ซึ่งจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำและแก้ปัญหาความยากจนตามแนวทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

๖. สรุป

การศึกษาพุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล แสดงให้เห็นว่า หลักพุทธธรรมสามารถนำมาประยุกต์ร่วมกับแนวคิดการบริหารการเงินสมัยใหม่และเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยผลจากการศึกษาเอกสารได้นำไปสู่การสังเคราะห์สาระสำคัญของหลักโภควิภาค ๔ และหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อนำมาใช้เป็นฐานในการออกแบบและพัฒนาพุทธนวัตกรรมตามกระบวนการคิดเชิงออกแบบให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของผู้ใช้งานจริง พุทธนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้นช่วยสนับสนุนให้บุคคลสามารถวางแผนและจัดสรรรายได้ บริหารรายจ่าย และกำหนดสัดส่วนทางการเงินได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ผู้ใช้สามารถติดตามสถานะรายรับ รายจ่าย หนี้สิน และเงินออมของตนเองได้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นกลไกสนับสนุนการกำกับตนเองทางการเงิน และเอื้อต่อการใช้สติ ปัญญา ความพอประมาณ และความรับผิดชอบในการตัดสินใจใช้จ่ายและบริหารจัดการเงิน

ผลจากการนำต้นแบบไปทดลองใช้กับอาสาสมัครจำนวน ๓๕๐ คน เพื่อประเมินคุณประโยชน์ ความพึงพอใจ พฤติกรรมทางการเงิน และผลต่อความเข้มแข็งทางการเงินส่วนบุคคลพบว่า การบริหารจัดการเงินที่บูรณาการหลักธรรมเข้ากับเครื่องมือเชิงปฏิบัติช่วยให้ผู้ใช้ตระหนักรู้สถานะทางการเงิน วางแผนการใช้จ่าย ส่งเสริมการออมควบคุมรายจ่ายที่ไม่จำเป็น และจัดการเงินได้อย่างมีเหตุผลมากขึ้น ทั้งยังช่วยเติมเต็มข้อจำกัดของแนวทางการเงินร่วมสมัยที่มุ่งเน้นเฉพาะประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ โดยเพิ่มมิติด้านคุณธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการตัดสินใจทางการเงิน ที่น่าสนใจคือ ผลการยืนยันด้วยโมเดลสมการโครงสร้างและผลการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพได้แสดงให้เห็นว่า พุทธนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้นมีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุกับความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคลผ่านองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ทัศนคติทางการเงิน การบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐ

---

[๓] ขวัญตระกูล ปุทธิจักร, พระศรีธรรมภาณี และบุญเลิศ โอฐสู, “พุทธนวัตกรรมการสื่อสารที่ส่งเสริมการวางแผนการเงินส่วนบุคคล”, **วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๘ (สิงหาคม ๒๕๖๗): ๓๔๕-๓๕๕.

[๓] พระมหาอภิพิงค์ คำหงษา, พระมหาวัฒนา ขันทะชา, พระสิทธิชัย รินฤทธิ์ และสุรีพร ชาบุตรบุณฑริก, “หลักทิฏฐธัมมิกัตถะ: เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในยุคบริโภคนิยม”, **วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๗): ๒๑๕-๒๒๘.

ธัมมิกัตถประโยชน์ และพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย โดยเฉพาะการนำหลักอุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตามาเป็นกรอบกำกับพฤติกรรม ช่วยส่งเสริมการหารายได้อย่างสุจริต การรักษาและเพิ่มพูนทรัพย์ การใช้จ่ายอย่างเหมาะสม ตลอดจนการเรียนรู้และรับคำแนะนำจากเครือข่ายทางสังคมที่ดี ขณะเดียวกัน การเห็นข้อมูลทางการเงินของตนเองอย่างต่อเนื่องทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความตระหนักรู้และการกำกับตนเอง ซึ่งนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินในทิศทางที่เหมาะสมมากขึ้น

ดังนั้น พุทธนวัตกรรมนี้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้สำหรับการบันทึกรายรับและรายจ่ายและใช้เป็นระบบสนับสนุนการตัดสินใจทางการเงินที่เชื่อมโยงมิติทางปัญญา พฤติกรรม คุณธรรม และเทคโนโลยีเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม กล่าวได้ว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับกระบวนการบริหารจัดการเงินร่วมสมัยสามารถนำไปสู่การสร้างวินัยทางการเงิน ลดความเปราะบางจากหนี้สินและการบริโภคเกินความจำเป็น เพิ่มศักยภาพในการออมและการรับมือเหตุฉุกเฉิน และส่งเสริมความมั่นคงทางการเงินในระยะยาว ซึ่งเป็นแนวทางที่สามารถนำไปพัฒนาต่อยอดเพื่อยกระดับความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคลได้อย่างเหมาะสม

๗. องค์ความรู้ใหม่

ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้นำไปสู่องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล โดยเสนอกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงปัจจัยด้านนวัตกรรม เทคโนโลยี ทัศนคติ พฤติกรรมทางการเงิน และหลักพุทธธรรมเข้าด้วยกัน ผลการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างแสดงให้เห็นว่า พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายมีทั้งอิทธิพลทางตรงต่อความเข้มแข็งทางการเงิน และอิทธิพลทางอ้อมผ่านการบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์และพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย แสดงให้เห็นว่า ความเข้มแข็งทางการเงินไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรู้ทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างความรู้ ทัศนคติ เครื่องมือสนับสนุน และการกำกับพฤติกรรมทางการเงินอย่างเป็นระบบ โดยองค์ความรู้สำคัญประการหนึ่ง คือ การขยายความเข้าใจเรื่องความเข้มแข็งทางการเงินจากเดิมที่มักเน้นความรู้และทักษะทางการเงิน ไปสู่การให้ความสำคัญกับพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การจัดสรรรายได้ การควบคุมรายจ่าย การออมเงินสำรอง การวางแผนเพื่อความมั่นคง การประเมินความเสี่ยง และการติดตามสถานะทางการเงินอย่างต่อเนื่อง พฤติกรรมเหล่านี้ทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างความรู้และทัศนคติกับผลลัพธ์ด้านความเข้มแข็งทางการเงิน จึงแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาความเข้มแข็งทางการเงินจำเป็นต้องส่งเสริมทั้งการรู้ การคิด และการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ งานวิจัยยังแสดงบทบาทของหลักโภควิภาค ๔ และหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในฐานะกรอบกำกับพฤติกรรมทางการเงินที่สามารถประยุกต์ใช้ในบริบทปัจจุบันได้ โดยหลักโภควิภาค ๔ ช่วยกำหนดแนวทางการจัดสรรทรัพย์อย่างเป็นสัดส่วน ขณะที่หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ได้แก่ อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา ช่วยกำกับการสร้างรายได้ การรักษาทรัพย์ การรับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และการดำรงชีวิตให้สมดุลกับฐานะ เมื่อนำหลักธรรมดังกล่าวมาบูรณาการกับนวัตกรรมดิจิทัล จึงเกิดเป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนการตระหนักรู้ การวางแผน การควบคุมตนเอง และการตัดสินใจทางการเงินอย่างมีสติและมีเหตุผล อีกทั้งองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญอีกประการ คือ แบบจำลองเส้นทางสู่ความเข้มแข็งทางการเงินของบุคคล ซึ่งประกอบด้วย ๔ กลไกสำคัญ ได้แก่ ๑) การใช้พุทธนวัตกรรมการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายเพื่อสนับสนุนการตระหนักรู้และการจัดการข้อมูลทางการเงิน ๒) การพัฒนาทัศนคติทางการเงินที่เหมาะสม ๓) การบริหารจัดการเงินตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และ ๔) การเสริมสร้างพฤติกรรมทางการเงินร่วมสมัย โดยกลไกดังกล่าวเชื่อมโยงไปสู่ความเข้มแข็งทางการเงินของ

บุคคล แบบจำลองนี้จึงเป็นกรอบบูรณาการระหว่างเทคโนโลยี พฤติกรรมทางการเงิน และพุทธจริยศาสตร์อย่างเป็นระบบ และสามารถนำไปใช้เป็นฐานสำหรับการพัฒนานวัตกรรม โปรแกรมส่งเสริมพฤติกรรมทางการเงิน และแนวทางเชิงนโยบายที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ขวัญตระกูล บุทธิจักร, พระศรีธรรมภาณี และบุญเลิศ โอฐสู. “พุทธนวัตกรรมการสื่อสารที่ส่งเสริมการวางแผนการเงินส่วนบุคคล”. **วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๘ (สิงหาคม ๒๕๖๗): ๓๔๕–๓๕๕.

ขวัญตระกูล บุทธิจักร, พระศรีธรรมภาณี และบุญเลิศ โอฐสู. “พุทธนวัตกรรมการสื่อสารที่ส่งเสริมการวางแผนการเงินส่วนบุคคล”. **วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๘ (สิงหาคม ๒๕๖๗): ๓๔๕-๓๕๕.

ชนากานต์ ธนนิวัฒน์ และศิริชัย กาญจนวาสี. “การพัฒนาแบบวัดความฉลาดรู้การเงินสำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น”. **วารสารการวัดผลการศึกษา**. ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๑๐๗ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๖): ๔๐-๕๑.

ชิดชนก ขยันอาจ, พีรญา ชื่นวงศ์ และกษิดิศ ใจผาวัง. “ปัจจัยการออมและรูปแบบการออมที่มีอิทธิพลต่อความอยู่ดีมีสุขทางการเงินของครู โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต ๒”. **วิทยาการจัดการวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–เมษายน ๒๕๖๗): ๕๐–๖๗

ต้องพงศ์ พงษ์พานิช. “ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ทางการเงินและพฤติกรรมการวางแผนทางการเงินของลูกค้าธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย”. **วารสารการบัญชีและการจัดการ**. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน–มิถุนายน ๒๕๖๗): ๓๕–๔๕

พระครูสุภัทกิจจานุการ, พระสมพล ยสชาโต, ปรัชญา บุตรสะอาด และทยิดา ผลสมบูรณ์. “หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ”. **วารสารมหาจุฬาวิชาการ**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (กันยายน–ธันวาคม ๒๕๖๕): ๔๐๖–๔๒๓.

พระครูสุภาจารโสภิต (บุญยืน สุภาจาโร), แสวง นิลนามะ และประเวศ อินทองปาน. "การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการทรัพย์สินตามหลักศาสนา: กรณีศึกษากลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด กับสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนพัฒนากสิกรโคกวัด จำกัด จังหวัดปราจีนบุรี". **วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๗): ๑๗-๒๙.

พระมหาวีระชาติ โปธา, มานพ นักการเรียน และบานชื่น นักการเรียน. “การสร้างเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวตามแนวพุทธเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีในยุควิถีชีวิตใหม่”. **วารสารสิรินธรปริทรรศน์**. ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๖๘): ๑-๑๐.

พระมหาอภิพงค์ คำหงษา, พระมหาวัฒนา ขันทะชา, พระสิทธิชัย รินฤทธิ์ และสุรีพร ชาบุตรบุณฑริก. “หลักทิฏฐธัมมิกัตถะ: เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในยุคบริโภคนิยม”. **วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๗): ๒๑๕-๒๒๘.

พัชราภา สิงห์ธนสาร, ลักษมี งามมีศรี, มานิตย์ สิงห์ทองชัย และวิไลลักษณา สร้อยคีรี. “การบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในตำบลหนองกระโดน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์”. **วารสารวิชาการ การจัดการภาครัฐและเอกชน**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม–สิงหาคม ๒๕๖๗): ๗๙–๙๓.

ภักดี เมฆจำเริญ. “รูปแบบการบริหารจัดการหนี้สินส่วนบุคคลในสังคมไทยยุค ๔.๐ เชิงพุทธบูรณาการ”. **วารสาร มจร การพัฒนาสังคม**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน–ธันวาคม ๒๕๖๕): ๗๙–๙๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

รังสินี ชาสุวรรณ, สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ และสุพิศ ฤทธิ์แก้ว. “การยอมรับเทคโนโลยีแอปพลิเคชันโมบายแบงก์กิ้งของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่ภาคใต้ตอนบน”. **วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย**. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๕): ๑๕๙–๑๗๔.

วรพรรณ รัตนทรงธรรม, สุพรรษา จิตต์มั่น, ตุลาพร จันทร์กวี และวริศรา ดวงตาน้อย. “ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความพึงพอใจทางการเงินของบุคลากรในมหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์”. **วารสารบริหารธุรกิจอุตสาหกรรม**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๖): ๑–๑๔.

วรภร ศิลาเจริญธนกิจ และกฤตยชญ์ คำมิ่ง. “การศึกษารูปแบบบัญชีครัวเรือนและพฤติกรรมการออมของครัวเรือน ในชุมชนตำบลท้ายเกาะ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี”. **วารสารสิ่งแวดล้อมศึกษาการแพทย์และสุขภาพ**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๖๘): ๘๖๙-๗๗.

วราพร กนกปรเมษฐ์, พระมหาทวี มหาปญโญ (ละลง) และบุญเลิศ โอฐสู. “ศึกษาการจัดสรรทรัพย์ตามหลักโภควิภาค ๔ ในพระพุทธศาสนา ของสมาชิกสถาบันการเงินชุมชนปากเกร็ดร่วมใจ ๒ จังหวัดนนทบุรี”. **วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์**. ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๑): ๑๓๘-๑๔๕.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. **การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. ๒๕๖๘**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๖๙.

สุนัยญา แดงเหม และนริศรา เจริญพันธุ์. “ปัจจัยที่มีผลต่อการออมของครัวเรือนไทยในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล”. **Journal of Demography**. ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน ๒๕๖๔): ๔๘-๖๘.

หทัยรัตน์ ควรรู้ดี, มาลิณี ศรีไมตรี และอรวรรณ ตามสีวัน. “การวางแผนทางการเงินส่วนบุคคลตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ของประชาชนตำบลคำไฮใหญ่ อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี”. **วารสารการจัดการและการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๖๕): ๑๐๗–๑๒๒.

เอ็ม สายคำหน่อ, ดวงดาว ศรียากูล และสุนันทา แก้วแย้ม. “ปัจจัยที่ทำให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านยอมรับนวัตกรรมการคัดกรองผู้สูงอายุในชุมชนทางระบบเว็บ”. **วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข**. ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๗): ๙๓-๑๐๘.

ภาษาอังกฤษ

Glenn A. Bowen. “Document Analysis as a Qualitative Research Method”. **Qualitative Research Journal**. Vol. 9 No. 2 (2009): 31–32.

Ian Sommerville. **Engineering Software Products: An Introduction to Modern Software Engineering. Global Edition**. Harlow, England: Pearson Education Limited, 2021.

Marion Leary, Pamela Z. Cacchione, George Demiris, J. Margo Brooks Carthon, and Jose A. Bauermeister. “An Integrative Review of Human-Centered Design and Design Thinking for

the Creation of Health Interventions". **Nursing Forum**. Vol. 57 No. 6 (November 2022): 1137–1152.

Sara Fernández-López, Sandra Castro-González, Lucía Rey-Ares, and David Rodeiro-Pazos. "Self-control and Debt Decisions Relationship: Evidence for Different Credit Options". **Current Psychology**. Vol. 43 (2024): 340–357.

Shirin Istikhara Djamhari, Martina Dwi Mustika, Bertina Sjabadhyni, and Alif Ramadian Puspa Ndaru. "Impulsive Buying in the Digital Age: Investigating the Dynamics of Sales Promotion, FOMO, and Digital Payment Methods". **Cogent Business & Management**. Vol. 11 No. 1 (2024): 1-16.

Virginia Braun and Victoria Clarke, "One Size Fits All? What Counts as Quality Practice in (Reflexive) Thematic Analysis?", **Qualitative Research in Psychology**, Vol. 18 No. 3 (2021): 328–352.